

พระผู้เป็นเจ้า ของ พระพุทธเจ้า

โดย จามเซ็ด เค. ฟอสตาร์
แปลโดย วิเชียร แก่นทองกลาง

พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า

จามเซ็ด เค. ฟอสตาร์ เขียน
วิเชียร แก่นทองกลาง แปล

พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า

จามเช็ด เค ฟอสตาร์ เขียน

วิเชียร แก่นทองกลาง แปล

จากฉบับภาษาอังกฤษ *The God of Buddha*

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2538 โดย นายจามเช็ด เค ฟอสตาร์ (Jamshed K. Fozdar)

ISBN 974-7236-21-4

สำนักพิมพ์สยาม จัดพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรก เดือนตุลาคม พ.ศ. 2547

พิมพ์เล่มปกแข็งครั้งที่หนึ่งโดย บริษัท เอเชีย พับบลิชซิงเฮาส์ สหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2516

ปกอ่อนโดย บริษัท เอเชีย พับบลิชซิงเฮาส์ สหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2522

ฉบับพิมพ์ในทวีปยุโรป พิมพ์ที่ ภาษา บาไฮ อาริกซิอา อิตาลี พ.ศ. 2538

สำนักพิมพ์สยาม

117-119 ถนนเฟื่องนคร เขตพระนคร กทม. 10200

โทรศัพท์ 0-2225-9536 ถึง 9 โทรสาร 0-2222-5188

รูปเล่มและดำเนินการผลิต บริษัท สองสยาม จำกัด

โทรศัพท์ 02-225-9533-5

● ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ฟอสตาร์, จามเช็ด เค.

พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า. -- กรุงเทพฯ : สยาม, 2547.

376 หน้า.

1. พระพุทธเจ้า. I. วิเชียร แก่นทองกลาง, ผู้แปล. II. ชื่อเรื่อง.

294.3092

ISBN 974-7236-21-4

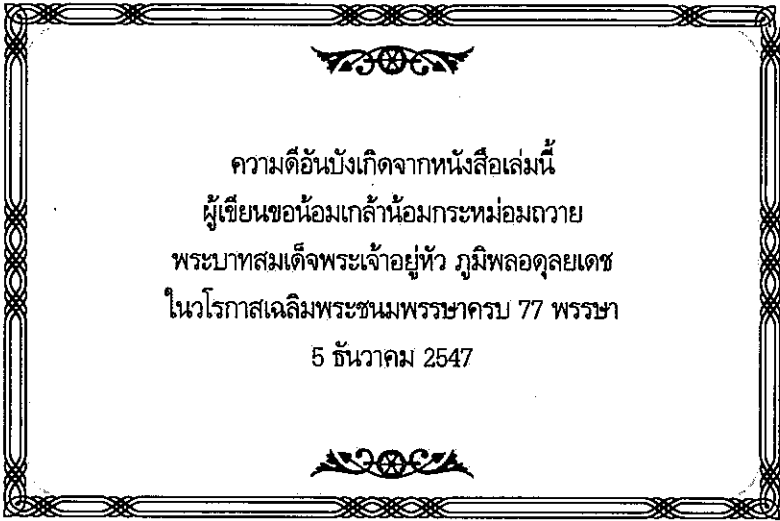
จัดจำหน่าย : สายส่งศึกษา บริษัทเคสดีไทย จำกัด

โทรศัพท์ 0-2225-9536 ถึง 9 โทรสาร 0-2222-5188

website : www.kledthai.com

email : kledthai@kledthai.com

ราคา 300 บาท

ความดีอันบังเกิดจากหนังสือเล่มนี้
ผู้เขียนขอน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวาย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช
ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 77 พรรษา
5 ธันวาคม 2547

งานเขียนเล่มอื่นๆ ของนายฟอสตาร์

การกราบไหว้บูชาของบรรพบุรุษในทางที่ผิด

(The Fallacy Of Ancestor Worship)

พระพุทธศรีอริยมตไตรย-อมิตาภาได้ปรากฏองค์แล้ว

(Buddha Maitrya-Amittabha Has Appeared)

กรรมและความเชื่อที่ผิดๆ ในเรื่องการกลับชาติมาเกิด

(Karma And The Fallacy Of Reincarnation)

สงวนลิขสิทธิ์ ห้ามทำซ้ำ ดัดแปลง หรือนำออกโฆษณาซึ่งหนังสือเล่มนี้ ไม่ว่าจะทั้งหมด
หรือบางส่วน และไม่ว่าจะโดยวิธีการใด ซึ่งรวมถึงวิธีการที่ใช้คอมพิวเตอร์ หรือสื่อบันทึก
เสียง หรือโดยวิธีการอื่น เว้นแต่ว่าจะได้รับอนุญาตจากสำนักพิมพ์เท่านั้น โดยสามารถ
ติดต่อได้ที่ คาซา เอ็ดิตริส บาไฮ อาริคซิอา (อาร์ เอ็ม) อิตาลี โดยผ่านทาง เอฟ ตูราตี 9

(4)

No.0003/ 5514

Office of His Majesty's
Principal Private Secretary,
Grand Palace.

Bangkok, September 11 , B. E. 2516 (1973).

Dear Mr. Fozdar,

I have received with thanks your letter dated August 28th., 1973, forwarding a copy of the book entitled "The God of Buddha" the copy of which you wished to be presented to His Majesty the King.

I am glad to inform you that I have already submitted the content of your letter as well as the book to His Majesty, Who has consequently commanded me to convey to you, His sincere thanks for your presentation on this occasion.

Yours sincerely,

A handwritten signature in cursive script, appearing to read "Thawisan Ladawan".

(Mom Luang Thawisan Ladawan)
His Majesty's Principal Private Secretary.

Mr. Jamshed K. Fozdar,
801 Arlington Blvd.
El Cerrito, California 94530,
U. S. A.

(คำแปล)

ตราครุฑ

ที่ 0003/5512

สำนักราชเลขาธิการ
พระบรมมหาราชวัง
กรุงเทพฯ

วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2516 (ค.ศ. 1973)

เรียน นายฟอสตาร์

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่าน ลงวันที่ 28 สิงหาคม ค.ศ. 1973 ซึ่งแนบมา
ประพันธ์เรื่อง The God of Buddha (พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า) โดยมีความ
ประสงค์ที่จะขอพระราชทานหูลเกล้าฯ ถวายแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะแจ้งให้ท่านทราบว่า ได้นำหนังสือและบทประพันธ์
ของท่านหูลเกล้าฯ ถวายแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นที่เรียบร้อยแล้ว มีพระราช
กระแสทรงขอบใจท่านในการนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ลงนาม)

(หม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์)

ราชเลขาธิการ

นายจามเซ็ด เค ฟอสตาร์

801 ถนนอาร์ลิงตัน

เอล เซรีโต

แคลิฟอร์เนีย 94530

สหรัฐอเมริกา

(6)

No. 0002.4/12630

Office of His Majesty's
Principal Private Secretary,
Grand Palace, Bangkok 10200.

6 August, B.E. 2546 (2003)

Dear Mr. Fozdar,

I am writing with reference to your letter dated 26th June, 2003, addressed to His Excellency Mom Luang Thawisan Ladawan, privy Councillor, informing His Excellency that the books entitled "The God of Buddha" and "Buddha Maitrya-Amitabha Has Appeared" have been translated into the Thai language and submitting a request to include as frontispiece in each book our Office's Letters No. 0003/5512 date 11th September, 1973 and No. 0003/346 dated 12th January, 1978.

I wish to inform you that our Office has no objection to your request. In this connection, I would like to enclose herewith two Thai translations of said letters which have been revised by our Office.

Yours sincerely,

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'Chantanee Thanarak', followed by a period.

(Khun Chantanee Thanarak)

Acting for His Majesty's Principal Private Secretary

Mr. Jamshed k. Fozdar

(คำแปล)

ตราครุฑ

เลขที่ 0002/12630

สำนักราชเลขาธิการ
พระบรมมหาราชวัง

6 สิงหาคม พ.ศ. 2546

เรียน นายฟอสตาร์

ข้าพเจ้าเขียนหนังสือฉบับนี้โดยอ้างถึงหนังสือของท่านลงวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2546 ถึงหม่อมหลวงทวีสันต์ ลดาวัลย์ ราชเลขาธิการที่ได้แจ้งให้ท่านทราบว่า หนังสือเรื่อง "The God of Buddha" และ "Buddha Maitrya-Amitabha Has Appeared" ได้แปลออกเป็นภาษาไทยแล้ว และขออนุญาตพิมพ์จดหมายของสำนักราชเลขาธิการเลขที่ 0003/5512 ลงวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2516 และ เลขที่ 0003/346 ลงวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2521 ลงในฉบับแปลของแต่ละเล่ม

ข้าพเจ้าขอแจ้งให้ท่านทราบว่า สำนักราชเลขาธิการไม่มีข้อขัดข้องในการลงพิมพ์ตามที่ขอ อนึ่ง ข้าพเจ้าขอแนบบทแปลหนังสือสองฉบับดังกล่าวที่สำนักราชเลขาธิการได้ทำการแก้ไข

ขอแสดงความนับถือ

ลงนาม

(คุณจันทน์ ธนรัักษ์)

รักษาการราชเลขาธิการส่วนพระองค์

นายจามเช็ด เค ฟอสตาร์

คำปรารภ

หนังสือเล่มนี้เป็นงานนิพนธ์ที่ผู้เขียนเรียบเรียงจากการค้นคว้าเพื่อไขปมปริศนาอันซับซ้อนซึ่งนับว่าสำคัญที่สุดของศาสนาพุทธ ที่คลุมเครือมานานกว่าสองพันปี และทำให้ศาสนาพุทธเป็น "สิ่ง" ที่แตกต่างไปจากระบบของศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ของโลก ปมปริศนาที่คลุมเครือมานานนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความเสียหายแก่ศาสนาพุทธอย่างใหญ่หลวง

นายฟอสตาร์ ผู้เขียน ได้เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้น โดยอาศัยเรื่องราวที่ได้รับการยอมรับมานานว่าเป็นเรื่องที่ขัดแย้งในตัวเองและต้องห้ามที่ว่าไม่มีพระผู้เป็นเจ้า พระพุทธเจ้ามิใช่พระผู้เป็นเจ้า และตรงกันข้าม พระผู้เป็นเจ้าก็ไม่สามารถที่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ในปัจจุบัน หลังจากที่เราได้ศึกษาคำสอนของพระองค์อย่างลึกซึ้งซึ่งพบว่าการเชื่อดังกล่าวมิได้เป็นเช่นนั้น การจะเข้าใจในคำสอนที่แท้จริงและความหมายที่ถ่องแท้ของพระองค์ได้ ก็ต่อเมื่อพระวัจนะของพระองค์ที่ทรงกล่าวอ้างว่าพระผู้เป็นเจ้ามีจริงนั้นได้รับการยืนยัน ดังเช่นศาสนาที่สำคัญอื่นๆ ถ้าปราศจากการยอมรับโดยคหบดีในเรื่อง "พระผู้เป็นเจ้า" ศาสนาพุทธก็จะไม่แตกต่างไปจากต้นไม้มืดที่ปราศจากรากซึ่งเป็น "พื้นฐานแห่งการดำรงอยู่ของศาสนา" ได้ ซึ่งท้ายที่สุดก็ต้องถึงกาลอวสานอย่างไร้ความหมาย ดังนั้นการค้นคว้าของนายฟอสตาร์จึงเป็นการนำพระวัจนะของพระพุทธเจ้าเองที่เกี่ยวกับธรรมชาติอันเป็นปฐมเหตุของการเกิดศาสนาพุทธ ซึ่งพระองค์ยอมรับว่าเป็นความจริง มาเปิดเผยโดยละเอียด เพื่อขจัดความเชื่อที่ผิดๆ ที่ว่า ศาสนาพุทธไม่มีการเผยแผ่การมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า เหนือศาสนาที่สำคัญอื่นๆ ของโลก ความเชื่อที่ผิดๆ นี้ยังคงมีต่อไปเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด ยากที่จะขจัดให้หมดไปจากความรู้สึกของบุคคลผู้มีความเชื่อดังกล่าวได้

เรื่องนี้กำลังรอคำอธิบายเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดมานานกว่าสองพันปีแล้ว และเป็นสาเหตุยิ่งกว่าปัจจัยอย่างอื่นที่ทำให้ศาสนาพุทธจำต้องจากประเทศอินเดียอันเป็นถิ่นกำเนิดไปที่อื่น ท่านแยวัวร์ทาล เนห์รู อดีตนายกรัฐมนตรีอินเดีย กล่าวถึงการจากถิ่นกำเนิดของศาสนาพุทธว่าเป็นโศกนาฏกรรมที่ร้ายแรงที่สุดในรอบ 5,000 ปีของประวัติศาสตร์อินเดีย สำหรับศาสนาพุทธ นับว่าเป็นโศกนาฏกรรมที่ร้ายแรงที่สุด เพราะว่าหลักดั้งเดิมของศาสนาถูกแบ่งแยก ถูกบิดเบือนให้เกิดความเสียหาย ยากต่อการแก้ไข และถูกสมมติให้ผิดแผกไปจากความหมายและการกิจการเผยแผ่พระศาสนาดั้งเดิม

ลักษณะเด่นของผลงานชิ้นนี้อยู่ตรงที่เนื้อหา ซึ่งผู้เขียนได้ค้นคว้าพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าซ้ำอีก โดยการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ของอินเดียโบราณ เปรียบเทียบกับแนวความคิดของชาวฮินดูในสมัยพุทธกาล จากการค้นคว้าทำให้ทราบความหมายแห่งพระวัจนะของพระองค์อย่างกว้างขวาง และมองเห็นภาพสิ่งที่พระองค์ยอมรับว่าเป็นความจริงซึ่งเป็นจิตวิญญาณสากลจักรวาลยากที่จะเข้าใจ—นั่นคือ พระผู้เป็นเจ้า ได้ประจักษ์ชัดยิ่งขึ้น

เนื่องจากมีการอ้างอิงคัมภีร์ศาสนาพุทธอย่างกว้างขวางเพื่อสนับสนุนงานนิพนธ์ ดังนั้นโดยพื้นฐาน หนังสือเล่มนี้จึงเป็นงานเขียนด้านธรรมะ ซึ่งสอดคล้องกับชื่อเรื่องที่ว่าชวนให้ลองศึกษา อย่างไรก็ตาม เนื้อหาที่ผู้เขียนนำเสนอซึ่งแสดงโดยชัดเจนให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายและชะตากรรมของมวลมนุษยชาติในแง่มุมของศาสนานั้น เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในความรูสึกของมนุษย์ เนื้อหายังได้รวมรายละเอียดครอบคลุมถึงผลสำเร็จของมนุษย์ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและส่วนรวม

เพื่อให้นักศึกษาด้านการศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักปราชญ์ราชบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาได้ศึกษาค้นคว้า นายฟอสตาร์จึงให้ความสำคัญในงานเขียนโดยการนำพระธรรมอันเป็นเสาหลักแห่งคำสอนที่ถูกต้องของพระพุทธองค์ทั้งหมดในมุมมองกว้างตามที่พระองค์ทรงเปิดเผย มาเผยแพร่เพื่อที่จะขจัดความเชื่อที่ผิดๆ ออกไป การนำพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ยิ่งใหญ่ศาสนาหนึ่งให้กลับคืนสู่ศาสนาที่แท้จริง ตามพระวัจนะที่พระพุทธองค์ทรงเปิดเผย นายฟอสตาร์ได้แสดงให้เห็นว่า การเปิดเผยของพระศาสดาที่ว่าจะมีศาสนาขึ้นมาอีก โดยยืนยันความเชื่อในเรื่องพระผู้เป็นเจ้านั้น อย่างน้อยก็เป็นปัญหาที่รุ่มล่อมผู้คนในยุคศตวรรษที่ 20 ให้ต้องขบคิดกัน เฉกเช่นบรรพบุรุษในอดีตอันสงบที่ยาวนาน

ท้ายที่สุด ถึงแม้ว่าจะมีเวลาน้อย แต่นายฟอสตาร์ได้อุทิศงานนิพนธ์พร้อมทั้งคำยืนยันจากพระวัจนะของพระพุทธเจ้าพระองค์เองถึงการฟื้นฟูคำสอนใหม่ นั่นก็คือ “การเกิดของพระพุทธเจ้าองค์ใหม่แต่ละยุคแต่ละสมัย” ซึ่งจะเป็นผู้นำศาสนของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดเพื่อนำทางมวลมนุษยชาติให้ถึงพร้อมซึ่งความผาสุกและความสมานฉันท์แห่งมวลมนุษยชาติ

สารบัญ

คำชี้แจงของผู้แปล	(12)
คำนำ	(13)
คำชี้แจงหลังการพิมพ์ครั้งที่สาม	(15)
บทนำ	(18)
1. พระพุทธโคดม	1
ประสูติและพระประวัติ	1
ตรัสรู้	3
ฐานะแห่งพระผู้เป็นเจ้า	17
2. พระธรรม	53
การฟื้นฟูศาสนาขึ้นมาใหม่	53
พระธรรม	58
ศรัทธา	67
การสละ (เนกขัมมะ)	72
การถือสันโดษ (การไม่ยึดติด)	80
การปฏิบัติที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว	90
การทำตามหน้าที่ของตนเอง	101
ทางสายกลางเรื่องการบริโภค	118
ความหมายของคำว่าพราหมณ์	125
วิญญาน-จิตและตัวตน	131
วิญญาน-จิต	136
ตัวตนที่แท้จริง	143
ความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา)—ตัวตนที่โลงตา	152
สวรรค์และนรก	159
โลกของเทวะและบรรดาเทพชั้นหน้า	164
3. พระนิพพาน	170
4. พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า	209

ประเด็นของเรื่องและเนื้อหาที่เป็นประเด็นเสริมหลักของเรื่อง	209
“เทวดา” ตามจินตภาพของมนุษย์ และพระพรหมพระเป็นเจ้าสูงสุด	210
การสร้างและพระผู้เป็นเจ้า	229
กฎและผู้สร้างกฎ	234
การจัดสิ่งที่แสดงถึงความไม่เขลา	237
พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด	253
บทส่งท้าย	297
ภาคคำอธิบายศัพท์	308
บรรณานุกรม	339

คำชี้แจงของผู้แปล

เพื่อสนองเจตนารมณ์ของผู้เขียน ผู้แปลจึงแปลหนังสือเรื่อง พระผู้เป็นเจ้าของ พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นงานเขียนที่ผู้เขียนกล่าวว่าได้รับความนิยมนอย่างสูง เป็นภาษาไทยด้วยสำนวนการแปลที่เรียบง่าย แต่บางครั้งเพื่อรักษาอรรถรสเดิมของพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ผู้แปลได้ถอดความโดยมีรากศัพท์เดิมจากภาษาบาลีหรือภาษาสันสกฤตกำกับ ซึ่งคำเหล่านี้ได้จากการค้นคว้าจากหนังสือหรือเอกสารทางพระพุทธศาสนาหลายเล่มที่เขียนหรือแต่งโดยพระคุณเจ้าและปรมาจารย์ทางพระพุทธศาสนาหลายท่าน เพื่อที่ท่านผู้อ่านทั่วไปจะสามารถเข้าใจและรับทราบเรื่องของพระผู้เป็นเจ้าอันเป็นประเด็นสำคัญที่สุด ซึ่งผู้เขียนยืนยันจากการค้นคว้าว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับ โดยผู้เขียนกล่าวว่าเรื่องนี้กำลังรอคำอธิบายเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดมานานกว่าสองพันปีแล้ว และความไม่เข้าใจในศาสนาพุทธที่แท้จริงเป็นสาเหตุยิ่งกว่าปัจจัยอย่างอื่นที่ทำให้ศาสนาพุทธจำต้องจากถิ่นกำเนิดไปที่อื่น ผู้เขียนกล่าวในที่สุดว่า เนื่องจากมีการอ้างอิงพระคัมภีร์ของศาสนาพุทธและของศาสนาฮินดูที่คล้ายคลึงกันอย่างกว้างขวางเพื่อสนับสนุนงานเขียน โดยพื้นฐาน หนังสือเล่มนี้จึงเป็นงานเขียนด้านธรรมะที่สอดคล้องกับชื่อเรื่องซึ่งเราใจให้ลองศึกษา

ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องลงรายการที่เป็นบทอ้างอิงในพระคัมภีร์แต่ละบทตอนด้วยหมายเลขอ้างอิงเดียวกันกับต้นฉบับซึ่งเป็นภาษาอังกฤษ เนื่องจากพระคัมภีร์บางเล่มยังไม่ได้มีการแปลเป็นภาษาไทย

ผู้แปลขอแนะนำการขอบคุณพระคุณเจ้าและขอขอบคุณปรมาจารย์ทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู ที่ผู้แปลอาศัยอาณิสต์จากหนังสือของท่านเป็นวิทยาทานในการค้นคว้าประกอบการแปล และต้องขอแนะนำการขอบคุณพระคุณเจ้า ท่านวิบูลย์แห่งคณะสงฆ์นานาชาติ วัดบวรนิเวศวิหาร ที่ได้กรุณาแนะนำและให้ความกระจ่างในเรื่องของการถอดความและแปลศัพท์ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ที่ผู้เขียนเขียนเป็นภาษาอังกฤษมาเป็นภาษาไทย โดยเฉพาะภาคคำอธิบายคำศัพท์หรือคำยาก ด้วยความรู้ลึกเป็นหนี้บุญคุณของท่านเหล่านี้ยิ่งยงหาที่สุดมิได้

วิเชียร แก่นทองหลวง

คำนำ

งานเขียนนี้เหมือนงานทุกอย่างโดยทั่วไป ที่หนทางสู่เป้าหมายนั้นจะต้องย่ำอยู่ บนสองเท้าของการค้นคว้าเพื่อให้ค้นพบและเมื่อค้นพบแล้วก็ต้องวิเคราะห์สิ่งที่ได้ค้นพบ นั้น ดังเช่นกรณีของผู้เขียน การค้นหาเรื่องราวของพระพุทธศาสนาจำต้องกระทำโดยการ ตรวจสอบและตีความหมายพุทธวจนะที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นหลักเบื้องต้นพร้อมๆ กัน ไปด้วยกับแนวคำสอนที่ลึกซึ้งของพระองค์

แม้ว่าผู้เขียนจะมีเวลาจำกัด แต่ทว่าการตรวจสอบข้ออ้างอิงต่างๆ ก็มีทำให้เกิด ความยุ่งยากมากมายแก่ผู้เขียนแต่ประการใดเลย เนื่องจากผู้เขียนไม่มีอะไรเป็นหลักฐาน ที่พอจะเชื่อถือได้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธองค์ในช่วง 250 ปีก่อนที่พระองค์จะเสด็จ ดับขันธปรินิพพาน ซึ่งน่าจะเป็นคำสอนที่ถูกต้อง ฉะนั้นการตีความหมายพระวจนะของ พระองค์จะทำให้ถูกต้องในระดับที่พอจะเชื่อถือได้ ก็เฉพาะเมื่อพระวจนะของพระองค์ที่ เปลี่ยนออกมานั้นได้รับการตรวจสอบจากบริบทที่เป็นต้นฉบับ ทั้งในแง่ของภูมิศาสตร์และ กาลเวลา เพื่อให้เป้าหมายนี้บรรลุผลสำเร็จ กอปรกับเพื่อขจัดความเข้าใจที่ผิดๆ ซึ่งมีมา นานนับศตวรรษและการนำคำสอนของพระองค์ออกเผยแพร่ในทางที่ไม่ถูกต้อง จึงจำเป็นต้อง นำข้ออ้างอิงที่คล้ายคลึงกันจากคัมภีร์ของศาสนาฮินดู* ขึ้นมาเปรียบเทียบ และขอชี้ ขวนให้ผู้อ่านยอมรับว่าความเป็นมาของพระพุทธเจ้านั้นคล้ายคลึงกันมากที่สุดกับเรื่อง ราวในคัมภีร์ของศาสนาฮินดูแม้จะไม่ทั้งหมดก็ตาม ซึ่งเรื่องนี้อาจทำให้ผู้อ่านเกิดทัศนคติที่ ตีกว่าในการใช้วิจารณ์ญาณทบทสรุปในเรื่องนี้ได้ ซึ่งหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้อ่านทั้งสอง ประเภท คือ ประเภทแรกที่สนใจเรื่องราวเพียงเพื่อ “การพุดคุย” และประเภทที่สองที่เป็น นักศึกษา อย่างนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่สนใจในรายละเอียดคงจะได้พบสิ่งซึ่งนอกจากจะ นำสนใจแล้ว ยังคิดว่าน่าจะเป็นอาหารทางความคิดในทัศนะแนวใหม่

เพื่อให้เกิดความสมดุลย์ในทางความหมายของคำในภาษาสันสกฤตและภาษา บาลี ขอเรียนผู้อ่านให้ทราบว่า การเขียนคำในภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีเป็นภาษา อังกฤษนั้นตัวสะกดอาจผิดเพี้ยนไปบ้าง ตัวอย่างเช่น ธรรมะ อาจจะเขียนว่า Dharma

* ทั้งนี้ที่ยอมรับว่าบรรดาศาสนาที่ยิ่งใหญ่มีคำสอนในด้านต่างๆ ที่เหมือนกัน แต่ผู้เขียนไม่ขอยก ข้อความในพระคัมภีร์ของศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ขึ้นมาอ้าง

หรือ Dhamma นิพพาน อาจเขียนว่า Nirvana หรือ Nibbana โคตมะ อาจเขียนว่า Gautama หรือ Gotama อรหันต์ อาจเขียนว่า Arahat หรือ Arahant พระสูตร อาจเขียนว่า Sutra หรือ Sutta พระสงฆ์อาจเขียนว่า Sangkha หรือ Sangha กรรม อาจเขียนว่า Karma หรือ Kammana สังขาร อาจเขียนว่า Samsaras หรือ Sankharas เป็นต้น แต่ความหมายนั้นเหมือนกัน แม้ว่าการออกเสียงจะแตกต่างกันบ้างก็ตาม (ตามตัวอย่าง คำแรกเป็นคำสะกดตามภาษาสันสกฤตและคำที่สองเป็นคำสะกดตามภาษาบาลี) กฎดังกล่าวจะใช้ทั้งในข้อความที่เป็นเรื่องราวในหนังสือ และภาคคำอธิบายศัพท์ ซึ่งก็หวังว่าจะเป็นส่วนช่วยเหลือให้ผู้อ่านทราบความหมายของศัพท์ที่อ่านแล้วไม่เข้าใจ ผู้อ่านควรจะทราบว่าการอธิบายความหมายของคำศัพท์บางคำเป็นภาษาอังกฤษนั้น แนนอนเหลือเกินที่ไม่อาจได้ความหมายที่แท้จริงตามความหมายของรากศัพท์เดิม ซึ่งปัญหานี้เป็นปัญหาของการแปลไม่ว่าจะเป็นเรื่องใดก็ตาม การใช้อักษรตัวใหญ่พิมพ์นำคำนามทั้งหมดในภาษาอังกฤษ เช่น Religion (ศาสนา) Founder (ผู้ก่อตั้ง) Message (คำสอนของพระเจ้าผ่านทางศาสดา) God (พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า) หรือคำสรรพนามที่ใช้แทนศาสดาผู้ยิ่งใหญ่แต่ละพระองค์ เป็นการแสดงความหมายของการอ่อนน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งคำเหล่านี้มีนัยสำคัญสำหรับเรา ท่านๆ ทุกคนนั้น ผู้เขียนได้พยายามใช้ให้น้อยที่สุดเพื่อความสะดวกของผู้อ่าน ผู้เขียนขอแสดงความขอบคุณผู้ที่ได้รับการเอ่ยนามในหมวดบรรณานุกรมและผู้ซึ่งได้ให้การช่วยเหลือในการแปลข้ออ้างอิงต่างๆ ตลอดจนงานปาร์ตีกรรยาของผู้เขียนในการพิสูจน์อักษรในงานเขียนชิ้นนี้ และรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณของท่านเหล่านั้นอย่างหาที่สุดมิได้

เรื่องในเล่มก็ได้จำกัดจำนวนบทให้น้อยที่สุด แต่ถ้าจำเป็นเพื่อการอธิบายประกอบเรื่องที่เกี่ยวข้องในบท ก็ได้แบ่งคำอธิบายนั้นออกเป็นหัวข้อย่อย เพื่อให้เกิดความชัดเจนและง่ายต่อการศึกษา บทแต่ละบทที่จัดไว้อย่างเป็นระเบียบ เปรียบเสมือนบันไดศิลาแต่ละขั้นเพื่อนำไปสู่เป้าหมายการขุดค้นเรื่องพระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธรเจ้าของผู้เขียนด้วยประการฉะนี้

จามเช็ด เค. ฟอสตาร์

คำชี้แจงหลังการพิมพ์ครั้งที่สาม

หนังสือเรื่อง พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธรเจ้า โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะขจัดความผิดปกติที่เกิดแก่ศาสนาพุทธมาเป็นเวลามากกว่าสองพันปี ในชื่อของความเชื่อที่ว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ปราศจาก "พื้นฐานการเกิดอันมีกำเนิดมาจากพระผู้เป็นเจ้า" นั้น ประสบผลสำเร็จอย่างเห็นได้ชัด และสถานะของศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งของโลก กำลังก้าวไปด้วยองค์ประกอบของศาสนาแห่งพระผู้เป็นเจ้า โดยได้รับการปฏิสังขรณ์มาเป็นเวลามากกว่า 25 ปีแล้ว และมีการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ 3 ครั้งหลังจากนั้น เพื่อประกาศบทสรุปงานเขียนชิ้นนี้ ณ เวลานั้นยังไม่มีสิ่งใดมาล้มล้างผลงานชิ้นนี้ได้ แม้ว่า จะมีความพยายามยกคัมภีร์ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานขึ้นมาอ้างเพื่อลบล้างงานเขียนชิ้นนี้ก็ตาม

ขณะที่เราย่างเข้าสู่ศตวรรษที่ 26 แห่งการประสูติของพระผู้ตรัสรู้โดยชอบ ผู้เขียนจึงตั้งความหวังไว้ว่าหนังสือเรื่อง พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธรเจ้า จะเป็นแสงสว่างส่องทางให้เกิดปัญญารู้แจ้งสถานภาพของเราในฐานะที่เป็นมวลมนุษยชาติ โดยการเข้าใจความหมายที่ต้องแท้ของการปฏิบัติของพระพุทธรเจ้าแต่ละพระองค์

จามเช็ด เค. ฟอสตาร์

ขอนมัสการองค์ศรีอริยมตไตรย
พระผู้เป็นแรงบันดาลใจให้ข้าพระพุทธเจ้าเขียนหนังสือเล่มนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายพระผู้ซึ่งไม่มีการ
เกิด ไม่มีการเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้าง
สรรค์ขึ้นมา และไม่มีรูปลักษณะนั้นมี
แน่แท้ หากไม่มีพระองค์ผู้ซึ่งไม่มีการ
เกิด ไม่มีการเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้าง
สรรค์ขึ้นมา และไม่มีรูปลักษณะแล้ว
มวลมนุษยย์ย่อมไม่สามารถที่จะหลุด
พ้นจากโลกแห่งการเกิด การเริ่มต้น
การถูกสร้างสรรค์และการมีรูปลักษณะ
นั้นได้เลย

ผู้ใดปฏิบัติเสธพระผู้เป็นเจ้า ผู้นั้นย่อม
ปฏิบัติเสธตนเอง ฉันทิ ผู้ใดยอมรับใน
พระผู้เป็นเจ้าผู้นั้นย่อมยอมรับตนเอง
ฉันทิ

คัมภีร์ไดตริยาอุปนิษต์, 11.6.1

บทนำ

ในขณะที่จิตทั้งในยุคนปัจจุบันและในอดีตอาจทำให้เกิดความหลงใหล โดยความเป็นไปได้ที่เป็นทฤษฎีล้วนๆ ในขณะที่การประพทิตติประพทิตชอบ การไตร่ตรองและการเจริญภาวนาสมาสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยสติปัญญาของเราโดยที่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องค้นหาคหธรรมชาติที่เป็นนิรันดรกาลเพื่อประกันความเป็นอมตะของสิ่งที่เป็นนิรันดรกาลนั้น แต่หลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่าที่มีการบันทึกไว้ทั้งหมดไม่ปรากฏว่ามีบรรทัดฐานสำหรับการอนุমানอย่างลมๆ แล้งๆ นั้นไว้เลยในโลกของความเป็นจริง ถ้าความเห็นแก่ตัวของเราเป็นผลผลิตของความโง่เขลา (อวิชชา) ในเรื่องของ “ความเป็นจริง” (ยถาภูตธรรม) เราก็จะไม่สามารถขจัดความรักในตัวตนและความอยากที่จะพาตัวตนเข้าสู่ความเป็นนิรันดรได้อย่างสิ้นเชิง นอกเสียจากว่าเราจะบรรลุถึงซึ่ง “ความรู้แจ้ง” (สัมพัญญุตตา) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า *ตัวตนนี้แลคือสังขารของเราและไม่ว่าจะโดยวิธีใดหรือที่ไหน เมื่อสังขารทั้งหลายถูกโน้มน้าว ก็จะทำให้เกิดปัจจัยในตัวตนของเรา* เรื่องนี้อาจทำให้ฟังดูแล้วเหมือนกับนิยายในการพรรณนาถึงสิ่งที่มีสถานะเดียวกันที่มนุษย์ปรารถนารักษาไว้เพื่อการบรรลุถึงชีวิตที่เป็นอมตะ พระวัจนะของพระพุทธเจ้าอันเป็นแนวความคิดของพระองค์เกี่ยวกับธรรมชาติของตัวตนที่แท้จริงหรือวิญญาณที่เป็นจิตของมนุษย์ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในขั้นพื้นฐาน ถ้าหากว่าหลักประกันของความเป็นอมตะสำหรับวิญญาณของบุคคลถูกนำออกไปก็จะไม่มีอะไรที่เหลือไว้เป็นเป้าหมายของการกระทำ ไม่มีเหตุผลที่จะต้องใช้ความเพียรพยายามต่อไป ไม่มีอะไรจำเป็นต้องมองไปในอนาคตไม่ว่าจะเป็นบุญหรือบาปหรือแม้แต่การมีชีวิตอยู่หรือตาย ดังนั้นผู้ที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงละทิ้งเรื่องตัวตนและไม่ทรงยอมรับการเสาะแสวงหาความเป็นอมตะของ “ตัวตน” ผู้นั้นเข้าใจผิดโดยที่ไม่เข้าใจทั้งธรรมชาติของมนุษย์และสาระสำคัญของพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เลย พระพุทธเจ้า

ทรงทราบเรื่องนี้ พระองค์จึงทรงสั่งสอนพระธรรมซึ่งแตกต่างไปจากความเข้าใจของบุคคลเหล่านั้น พระองค์ตรัสว่า พระธรรมคือประตูสู่สถานะอันเป็นอมตะ เป็นความลับอันเป็นนิรันดรเป็น “รหัสผ่าน” (Open Sesame) เป็นสูตรสำเร็จที่สำคัญ (Aladin’s Lamp) ที่จะทำให้มนุษย์หันมาสนใจฟัง เพราะนั่นเป็นการกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น อาจจะมีความเห็นแก่ตัวอยู่บ้าง แต่คงอยู่ในส่วนเล็กๆ เท่านั้น พระองค์ทรงประกาศกระแสแนวความคิดที่น่าปลื้มปิติยินดีสำหรับมนุษย์ยิ่งขึ้นไปอีกว่า เราจักทำให้มนุษย์ที่อ่อนเปลี้ยเมื่อยล้าหายเมื่อยล้าได้รับปิติสุข เราจักให้ความสุขแก่มนุษย์ผู้ที่กำลังประสบความทุกข์ เราจักสงเคราะห์และปลดปล่อยพวกเขาให้เป็นอิสระ... จมมองดูโลกดั่งเช่นฟองสบู่ ดั่งเช่นภาพลวงตา แล้วผู้มองโลกเหมือนดั่งเช่นว่านั้น พยายามจะไม่สามารถมองเห็นได้... โอลีหะ พระธรรมคำสั่งสอนที่เป็นชัยชนะไม่ได้เป็นคำสั่งสอนที่ให้ทำลายล้างจิตวิญญาณของมนุษย์ แต่เป็นคำสั่งสอนที่ล้วนให้รักษาจิตวิญญาณของมนุษย์ เป็นเพราะคำมั่นอันประเสริฐสูงส่งที่เป็นนิรันดรกาล ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่จิตวิญญาณของมนุษย์ (หรือจิต “Mind” ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงโปรดใช้ แต่บางครั้งพระองค์ก็ทรงใช้คำว่า จิตวิญญาณ “Soul” สลับกันไปด้วยเหมือนกัน) จึงทำให้การปิดกั้นทางวรรณะในสังคมของชาวฮินดู ที่บีบคั้นความหวังของมนุษยชาติเพื่อการแสวงหาการหลุดพ้นนั้น ถูกตัดตอนให้เปิดกว้างขึ้น ซึ่งถือเป็นการที่พระองค์ทรงสร้างมิติด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ที่มีพลังขึ้นมาใหม่ ให้เห็นความสำคัญของจิตด้วยทัศนะใหม่ในสิ่งที่เป็นอมตะ และทรงกระตุ้นมนุษย์ทั้งหลายให้เกิดความกล้าหาญและกล้าเผชิญภัยด้วยจิตวิญญาณทั้งหมด ซึ่ง “จิตวิญญาณทั้งหมด” ในบางกรณีที่ต้องสูญเสียให้กลับมายบรรลุ “สภาวะที่ไม่รู้จักสูญเสีย” มีคำกล่าวว่า หัวใจสำคัญของปัญญาที่ศาสนาสั่งสอนก็คือการโน้มหน้าเราให้แลกเปลี่ยนสิ่งที่ไม่สามารถรักษาไว้ได้ (ซึ่งก็ได้แก่ทรัพย์สินของในทางโลก) กับสิ่งที่เราไม่สามารถสูญเสียได้ (ซึ่งก็คือจิตวิญญาณที่เป็นอมตะ)

ถ้าความสุขเล็กๆ น้อยๆ เพื่อที่จะได้รับความสุขอันยิ่งใหญ่ คนฉลาดย่อมสละความสุขเล็กๆ น้อยๆ เพื่อความสุขที่ยิ่งใหญ่กว่านั้น

ธรรมบท, v.290

เมื่อตระหนักถึงความจริงข้อนี้แล้ว บุรุษผู้มีปัญญาและประพฤดิชอบไม่ควรชักช้าในการตระเตรียมทางไปสู่ความหลุดพ้น

ธรรมบท, v.289

เมื่อมนุษย์มีความรู้สึกในอนัตตาของตน เขาปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ยืนยาวที่เป็นความสนุกสนานหรือراحةซึ่งเป็นความสวยงามที่จอมปลอมหรือไม่ มีทางอยู่สองทางคือทางแห่งความปลาบปลื้มปีติและทางแห่งความสนุกสนาน ทางสองทางต่างก็สามารถทำให้จิตใจหลงใหลขึ้นชอบได้ ผู้ที่เดินบนทางแห่งความปลาบปลื้มปีติจะพบแต่ปีติสุข ส่วนผู้ที่เดินบนทางแห่งความสนุกสนานย่อมไม่มีวันถึงจุดหมายสูงสุด ทางสองทางอยู่ตรงหน้ามนุษย์เพื่อซึ่งใจมนุษย์ทั้งหลาย คนฉลาดย่อมจักเลือกเส้นทางที่เป็นความปลาบปลื้มปีติสุข ส่วนคนโง่ย่อมเลือกเส้นทางที่เป็นความสนุกสนาน

คาถาอุปนิษัท

ไม่มีวิธีอื่นใดที่จะทำให้มนุษย์ปฏิบัติโดยถูกต้องเพื่อสร้างความสำเร็จรุ่งเรืองและวัฒนธรรม พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในฐานะปัจเจกบุคคลที่สูงส่งกว่ามนุษย์ทั้งหลายเหมือนกับบรรดาศาสดาที่ทรงก่อตั้งศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ของโลก ทรงทราบเรื่องนี้ดี พระองค์ทรงอธิบายถึงภาวะที่ไม่สามารถพรรณนาได้ อย่างไรก็ตาม อะไรที่เป็นคุณลักษณะที่ทำให้พระองค์ทรงยึดถือในพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดและความหมายของคำว่าพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป เป็นสิ่งจำเป็นที่เราจะต้องนำมาวิเคราะห์ตามบริบทดั้งเดิมของพระองค์เพื่อความกระจ่างชัด พระพุทธเจ้าทรงยอมรับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดและอีกครั้งที่พระองค์ทรงสั่งสอนแนวทางปฏิบัติที่สมบูรณ์เพื่อเป็นทางนำไปสู่พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

โดยการทรงขจัดอวิชชาที่นอนเนื่องนับศตวรรษอันเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมที่มลาย่ออกไป เพื่อที่มวลมนุษยย์ผู้หุตาสว่างและมุ่งประโยชน์สุขเป็นสำคัญจะสามารถพบพระองค์ได้ (พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด) อันเป็นการยืนยันการเป็นอมตะของจิตวิญญาณของพวกเขา ซึ่งไม่มีข้อกังขาใดๆ เลย เพราะบุญกุศลในพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ที่บรรดาสาวกของพระองค์นำเผยแพร่ทั่วทั้งทวีปเอเชียเป็นเวลานานนับพันปีย่อมเป็นพยานหลักฐานที่พอเพียงต่อศรัทธาของพุทธบริษัทในปรากฏการณ์อันมหัศจรรย์นั่นก็คือ ศาสนาที่ยิ่งใหญ่ศาสนาหนึ่ง

การไม่สามารถกระตุ้นมนุษย์ให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อสละความทุกข์ทางโลกโดยที่ไม่มีการยืนยันบุญกุศลที่สูงกว่า (ความเป็นอมตะ) เป็นการตอบแทนฉันใด ศาสนาก็เช่นเดียวกันไม่สามารถที่จะโน้มน้าวให้มนุษย์ศรัทธาและเสียสละอย่างเต็มที่ในศาสนา นอกเสียจากว่าศาสนาจะได้ประกาศว่าคำสั่งสอนนั้นเป็นคำสั่งสอนที่ได้รับมอบให้ด้วยอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดซึ่งความหมายของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดไม่สามารถอธิบายได้และเราก็ต้องเข้าใจความหมายของพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยเช่นเดียวกัน ด้วยการจินตนาการย้อนเวลาและสถานที่ไปในอดีตขณะเมื่อพระองค์ทรงพระชนม์ชีพอยู่ในโลกนี้

เนื่องจากไม่มีคูรักรักษาคนใด ที่จะพอใจคูรักรักษาของตนที่เคยผ่านการมีความรักมาแล้ว แต่กลับจะชวนชวชวยหาเธอผู้ยังรักษาความสดใหม่ที่ไม่เคยผ่านความรักมาแล้วเพื่อตนเอง เราก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากว่าเราเป็นผู้เสาะแสวงหาเรื่องราวของพระพุทธเจ้าอย่างผู้แสวงหาด้วยความจริงใจแล้ว เราจำเป็นต้องย้อนอดีตเข้าไปศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศอินเดียในยุคต้นๆ ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดไม่เฉพาะแต่เพียงพระประวัติของพระพุทธเจ้า แต่เป็นแหล่งกำเนิดพระธรรมคำสั่งสอนมากมายของพระองค์ ซึ่งพระธรรมคำสั่งสอนที่หลังจากนั้นในที่สุดได้รับการเผยแพร่ไปในที่ต่างๆ นอกดินแดนที่เป็นถิ่นกำเนิดของพระองค์ และกลายมาเป็นกฎเกณฑ์สูงสุดในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรุ่งเรืองของ

มวลมนุษยย์ในดินแดนส่วนใหญ่ของทวีปเอเชียและเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของมนุษยย์ผู้ค้นหาความเป็นอมตะ

ประวัติศาสตร์บอกให้เราเห็นว่าทุกชาติทุกภาษานั้นมีความเป็นอัจฉริยะที่ยิ่งใหญ่เป็นของตัวเองดังเช่น ความงามก็เป็นอัจฉริยะที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศกรีซโบราณ กฎหมายก็เป็นอัจฉริยะที่เป็นเอกลักษณ์ของกรุงโรม สำหรับอัจฉริยะที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศอินเดียโบราณซึ่งถูกปิดล้อมด้วยภูเขาและคั่นด้วยมหาสมุทรซึ่งทำให้ประเทศอินเดียถูกโดดเดี่ยวด้วยวัฒนธรรมของชาติอื่นนั้น อินเดียต้องค้นหาด้วยประเทศอินเดียเอง ด้วยจิตวิญญาณ¹ จนบรรลุความปรารถนาซึ่งกลายมาเป็นส่วนของความปรารถนาของมนุษยย์ทั้งหมด นั่นก็คือความปรารถนาที่จะทำให้ผู้คนของอินเดียหลุดพ้นจากสภาวะที่ไม่ถาวรสู่สภาวะที่เป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า ในยุคเดียวกันนั้นไม่มีศาสนาใดเลยที่จะสามารถเป็นคู่แข่งของศาสนาในประเทศอินเดียได้ โดยเราสามารถทราบจากอดีตเมื่อกาลเวลาได้เปลี่ยนแปลงไปจากเรื่องที่เป็นตำนานเล่าขานมา ซึ่งเป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์โดยผ่านทางอรรถกถาของคัมภีร์อุปนิษัท² ที่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายอันเป็นนิรันดรกาลของมนุษยย์ที่มีได้มีต้นตอมาจากเทวทูตหรือเทพธิดานางฟ้าองค์ใด

จากความไม่จริงพระองค์ทรงนำเราไปสู่ความจริง

จากความมืดพระองค์ทรงนำเราไปสู่ความสว่าง

จากความตายพระองค์ทรงนำเราไปสู่ชีวิตที่เป็นอมตะ

ศาสนาของประเทศอินเดียเป็นศาสนาแรกที่ยืนยันมูลฐานของความ

¹ คาถาอุปนิษัท 4.1.

² บริหารัญญะอุปนิษัท 1.3 28 (อลิต มา สัท กัมย ตมโส มโษยติร กัมย มิตโย มา อมรตัง กัมย ซึ่งมีความหมายว่า ขอให้พระผู้เป็นเจ้าจงทรงโปรดนำพวกเราจากความจริงไม่จริงสู่ความจริง จากความมืดสู่ความสว่าง และจากความตายสู่ความเป็นอมตะ ด้วยเถิด).

เชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือและเกินความนึกคิดของมนุษย์ เป็นสิ่งที่สูงกว่ากิจกรรมในทางโลกทั้งปวง ในความสับสนวุ่นวายของมนุษย์ที่จมปลักอยู่กับชีวิตประจำวัน ศาสนากล้าหาญที่จะชี้ให้เห็นถึงหนทางซึ่งประกอบไปด้วยความเป็นไปได้ที่ไม่มีขอบเขตของศักยภาพของมนุษย์—ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นจริง (ยถาภูตธรรม) เพื่อขจัดความเชื่อหรือความคิดที่ผิดของมนุษย์ ซึ่งประสบการณ์ทางโลกเมื่อก่อนเป็นความมืดมิดแทนที่จะเป็นแสงสว่าง หรือความตายแทนที่จะเป็นชีวิต ต่อคนอินเดีย ศาสนาได้เปิดเผยหนทางที่ลำบากยากเย็นที่จำเป็นต้องปฏิบัติในการสลัดตัวตนที่จำกัดของตนและพันธนาการทั้งหมดออกไป และในการที่จะนำพาตนเองสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกับความเป็นจริงที่เป็นโลกุตระคือพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเป็นแหล่งของความจริงและความดีทั้งหมด สำหรับพระพุทธรเจ้า พระองค์ทรงพบว่าศาสนาเป็นยานในการแสวงหาและการเข้าสู่มิติใหม่ของศักยภาพของมนุษย์—ซึ่งเป็นมิติแห่งจิตวิญญาณ

ในขณะที่มาตรฐานทางปัญญาอย่างบริสุทธิ์ในระยะหลังๆ ยึดถือลัทธิทางความคิดที่เป็นทฤษฎีโดยไม่เอาจริงเอาจัง แต่นักวิชาการศาสนาของอินเดียเมื่อยอมรับสิ่งจำเป็นสำหรับการเข้าใจให้ลึกซึ้งทางปัญญาก็ยังคงยอมรับว่าการบรรลุสูงสุดเพื่อรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสภาวะเหนือโลกนี้ไม่เพียงแต่เป็นการก้าวไปในทางปัญญาแต่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงพื้นนิสัย (จริต) โดยสิ้นเชิงคือการเปลี่ยนพฤติกรรมการกระทำใหม่ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนทางวินัยที่ใช้เวลายาวนานและยากลำบาก นักวิชาการศาสนาอินเดียให้เหตุผลว่าชีวิตในภาพนี้โดยแท้จริงแล้วเป็นความตาย ฉะนั้น การที่จะหนีความตายได้จำเป็นต้องเดินทางสู่จุดหมายสูงสุดอันเป็นนิรันดรของมนุษย์คือพระผู้เป็นเจ้าซึ่งเป็นหน้าที่ของมนุษย์เอง อย่างไรก็ตาม ความบริสุทธิ์ทางความคิดของศาสนาในประเทศอินเดียก็จางหายไปอย่างรวดเร็ว โดยกลับมาเน้นถึงพิธีกรรมและรูปแบบต่างๆ โดยทุกๆ สังคมของอินเดียนั้น ต่างก็สร้างกฎเกณฑ์เพื่อปกป้อง “ระเบียบที่ตนกำหนดขึ้น” และในศาสนาของอินเดียโบราณ การเน้นในเรื่องนี้เป็นก่อให้เกิดระบบการแบ่งแยกวรรณะอย่างเข้มงวดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งก็ทำให้เกิดการแก่ง

แย่งชิงดีเพื่อที่จะทำให้ตนอยู่ในฐานะที่สูงกว่าคนอื่นในสังคมและจนกว่าผล
ประโยชน์จากการมีชีวิตที่เป็นต่อ ถึงแม้ว่าจะยากลำบาก หากเป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ถึงแม้ว่าเราจะทราบประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับศาสนาและการเมืองของ
ประเทศอินเดียในศตวรรษก่อนการประสูติของพระพุทธเจ้าน้อยมากก็ตาม
แต่เราก็มีหลักฐานชัดเจนที่พอจะทราบถึงความเป็นไปทั้งในสังคมภายในและ
ภายนอกของพรหมณ์ที่นับถือศาสนาฮินดู ในสังคมภายนอก ความคิดและ
ความเชื่อในศาสนาฮินดูมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงโดยมีการกระตุ้นอย่างกว้างขวาง
จากประชากรบางส่วนซึ่งปรารถนาใช้ความคิดของตนเป็นเอกเทศและจากฝูง
ชนเพื่อแก้ไขเปลี่ยนแปลงคำสั่งสอนและการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาที่สลับ
ซับซ้อนให้ง่ายขึ้น อีกทั้งความปรารถนาเพื่อความสุขสูงสุดซึ่งเต็มไปด้วยเงื่อน
ใยที่ซับซ้อนที่ล้าสมัยซึ่งกำหนดให้ปฏิบัตินับศตวรรษโดยพรหมณ์อันประกอบ
ด้วยการสวดอ้อนวอนร้องเพลงที่ไร้ความหมายและไร้แก่นสาร ส่วนในสังคม
ภายในนั้น ความปรารถนาที่จะมีการปฏิรูปคำสั่งสอนทุกอย่างในระบบของ
ศาสนานั้นมาแรงพอๆ กับความเสื่อมถอยทางด้านศีลธรรมที่สามารถพูดได้ว่า
เกือบจะเป็นปัญหาทั่วโลก การไต่สวนทางด้านศาสนานันเกิดจากประเพณี
ปฏิบัติที่พิกลพิการซึ่งบังคับให้คนต้องยอมรับอย่างหลับหูหลับตาในคำภีร์
พระเวทว่าเป็นลัทธิที่ถูกต้องแน่นอน การกล่าวอ้างปฏิบัติพิธีกรรมหรือการ
เฉลิมฉลองว่าของใครผิดหรือของใครถูกนั้นได้กลายเป็นประเด็นที่สำคัญและ
เป็นที่มาของการโต้แย้งและการต่อสู้ระหว่างครูผู้สอนศาสนาทั้งหลายอย่างต่อเนื่อง
เนื่องจากครูแต่ละท่านก็อดอ้างว่าทฤษฎีหรือแนวทางปฏิบัติของตนถูก
ต้องและก็บ่อยครั้งที่เป็นสาเหตุให้เจ้าหน้าที่ทางฝ่ายพลเรือนหรือฝ่ายการเมือง
ในพื้นที่ต้องใช้กำลังทหารเข้าจัดการผู้ “กระทำความผิด” เหตุการณ์เหล่านี้เป็น
ภาพกว้างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดียเกือบสองศตวรรษก่อนการอุบัติขึ้นของ
พระพุทธเจ้า ความบริสุทธิ์ของศาสนาค่อยเสื่อมถอยไปเรื่อยๆ อย่างไม่หยุด
ยั้งภายใต้สถานการณ์ที่คุกรุ่น ภายใต้การเคลื่อนไหวของฝูงชน ภายใต้ชัยชนะ

ในการครอบครองดินแดน และภายใต้ความโน้มเอียงอย่างมากในกลุ่มผู้นำทางศาสนาต่อการที่จะให้มีการตรวจสอบแนวความคิดที่เกี่ยวกับการกำเนิดและจุดหมายปลายทางของมนุษย์โดยมีการตรวจสอบคำสอนทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการกวาดล้างเพื่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม จึงเป็นอีกวาระหนึ่งที่จะต้องมีการสังคายนาศาสนาหรือมีศาสนาขึ้นใหม่เพื่อที่จะให้เกิดมีคำสั่งสอนขึ้นใหม่ที่จำเป็นเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับมนุษย์ผู้ปรารถนาและยืนหยัดเพื่อชีวิตที่เป็นนิรันดร์ในสมัยนั้น

ความจำเป็นในความต้องการของเวลานี้ได้กลายมาเป็นภารกิจของพระพุทธรเจ้าในการเผยแพร่ว่าคำสั่งสอนของพระองค์เพื่อขจัดความเชื่อในพิธีกรรมต่างๆ ที่ชั่วช้ากึ่งมีอยู่ดาษดื่นเป็นเครื่องขี้ดั่งไถ้แวมมูม และลัทธิต่างๆ ที่ไร้ความหมายออกไป เนื่องจากความเชื่อในพิธีกรรมและลัทธิดังกล่าวนั้นนำมาซึ่งความสับสนวุ่นวายในศาสนา สิ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงปฏิบัติเพื่อทรงฟื้นฟูแก่นแท้ของศาสนาขึ้นมาใหม่ในการช่วยเหลือมวลมนุษยชาติให้สามารถบรรลุถึงความสุข และจุดหมายสูงสุด มิใช่เฉพาะเพียงเพื่อประชากรของประเทศอินเดียอันเป็นที่กำเนิดของพระองค์เท่านั้น แต่เพื่อประชากรทั้งโลกด้วย เพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการเผยแพร่ว่าคำสั่งสอนของพระองค์และเพื่อที่จะเห็นพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์แยกจากอดีตให้ชัดเจนยิ่งขึ้น พระองค์จึงทรงเผยแพร่ว่าคำสั่งสอนของพระองค์เป็นภาษาปรากฤต³ ซึ่งเป็นภาษาที่สามัญชนพูดกันในวันมคร แทนที่จะเป็นภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาที่พราหมณ์ใช้พูดกัน

สำหรับพระพุทธรเจ้าพระองค์ทรงเชื่อว่าลัทธิความเชื่อต่างๆ นั้นไม่

³ แคว้นมครอยู่ทางตอนใต้ของรัฐพิหาร พระพุทธรเจ้าทรงใช้ภาษาปรากฤตในการเทศนาโปรดเนื่องจากภาษาปรากฤตเป็นภาษาในท้องถิ่นที่พระองค์ทรงประทับอยู่ ถึงแม้ว่าพระองค์ทรงมีความรู้เกี่ยวกับภาษาสันสกฤต ภาษาปรากฤตเป็นภาษาที่มีรากฐานมาจากภาษาสันสกฤต คัมภีร์ของพระพุทธศาสนาในยุคต้นที่เป็นภาษาบาลีก็มีพัฒนาการจากภาษาปรากฤตโดยเฉพาะคัมภีร์ซึ่งมีการยอมรับอย่างกว้างขวางของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งข้อเท็จจริงนี้เกือบเชื่อแน่นอนได้ว่าพระพุทธรเจ้าทรงตรัสเป็นภาษาบาลีไม่ได้ (ดูภาคคำอธิบายศัพท์บาลี)

สามารถทำให้เกิดจินตนาการได้อีกต่อไปเพราะเป็นคำพูดที่เหลวไหล (ภาษาที่ตายแล้ว) ในสถานการณ์และประเด็นเช่นนี้ซึ่งไม่มีอยู่อีกแล้วดังธรรมบท 4 แสดงไว้ว่า คำพูดที่เหลวไหลที่ใช้สวดตั้งพันคำก็สู้คำพูดที่ปลอบประโลมเพียงคำเดียวด้วยภาษาถิ่น⁴ ไม่ได้ ชีวิตของมนุษย์ย่อมแปรเปลี่ยนได้ สำหรับพระองค์เรื่องของเขาเป็นปัญหาใหม่ พระองค์ทรงเห็นโดยชัดเจนว่าศาสนาเท่านั้นที่จะเยียวยาความชั่วร้ายของสังคมได้ และถ้าศาสนาได้เข้ามาช่วยเหลือโลกโลกก็จะกลับเข้าสู่ภาวะแห่งความจงรักภักดีที่เป็นบุญกุศลของมนุษย์ สำหรับพระองค์แล้วพระองค์ทรงคิดว่าศาสนาฮินดูในขณะนั้นที่ยึดถือตัวเองเป็นใหญ่และเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้ง ดูเหมือนว่าจะไม่มีแก่นสารอย่างสิ้นเชิง อย่างไรก็ตามไม่ว่าพระพุทธรเจ้าจะทรงตัดสินพระทัยชำระล้างมลทินของศาสนา และทรงทำให้ศาสนากลับมีความบริสุทธิ์และฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาใหม่อย่างไร นักศึกษาด้านพุทธศาสตร์ผู้ประกอบด้วยสติปัญญาสามารถแยกแยะสิ่งต่างๆ ได้ และประสงค์ทราบสถานะที่ถูกต้องของพระพุทธรเจ้าและรับรสในพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์โดยทั่วถึงกัน จะต้องตระหนักด้วยจิตที่มั่นคงว่าพระพุทธรเจ้า⁵ ทรงถือกำเนิดในสังคมของชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นสังคมในดินแดนของผู้คนที่มีความนึกคิดฝังอยู่ในคัมภีร์พระเวท คัมภีร์อุปนิษัท บรรดาพระพรหมซึ่งทรงบุคลิกลักษณะต่างๆ และที่เป็นที่รู้จักกันดีที่สุดในไพบราเพราะเพราะพริ้งที่สุดมากกว่าคัมภีร์อื่นใดคือคัมภีร์ภควัดคีตา⁶ ของพระศรี

⁴ ธรรมบท v.100

⁵ มีบางคนกล่าวอ้างโดยส่วนสรุปอย่างตื้นๆ ว่า "พระพุทธรเจ้าประสูติ ทรงได้รับการเลี้ยงดู ทรงดำเนินชีวิตและสิ้นพระชนม์อย่างชาวฮินดูและพระองค์ทรงเป็นชาวฮินดูที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ผลาดหลักแหลมที่สุดและดีที่สุดในกลุ่มชาวฮินดูทั้งหลาย" ตามความเป็นจริงพระพุทธรเจ้าทรงถือกำเนิดในสังคมของชาวฮินดูที่ยึดถือประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมสืบต่อกันมาและพระองค์ก็ทรงแตกฉานในคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์ (สังยุตตนิกาย i.168 : สุตตนิบาต 463) ดูในคัมภีร์ภควัดคีตา XV.15 ด้วยที่กล่าวว่า "ข้าคือผู้รวบรวมเวทानตะและข้าคือผู้รู้ในคัมภีร์พระเวท"

⁶ คีตาหมายถึงบทเพลง ภควัดหมายถึงพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ภควัด-คีตาจึงหมายถึงบทเพลงของพระเจ้าสูงสุดซึ่งน่าจะเป็นบทพระพันธ์ที่มีชื่อเสียงที่สุดของศาสนาฮินดูและเป็นคัมภีร์ของศาสนาฮินดูซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปที่มีอิทธิพลเท่าๆ กับคัมภีร์พระเวท คัมภีร์อุปนิษัทและพรมสูตรซึ่งเป็นที่มาของวิชาพระเวท 3 คัมภีร์ (ไตรเพทศาสตร์)

กฤษณะ⁷ ดังนั้น เราจึงสามารถคาดการณ์ได้ว่าคำสอนที่สำคัญที่สุดที่เป็น
 มูลฐานคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและคำสอนตามแนวความคิดในคัมภีร์ของ
 ศาสนาฮินดูโดยเฉพาะคัมภีร์ภควัดคีตา ของพระกฤษณะซึ่งอุบัติขึ้นก่อน
 พระพุทธเจ้าเป็นเวลาถึง 2,500 ปีนั้น ถ้าจะเปรียบเทียบกัน คำสอนของ
 ศาสนาฮินดูย่อมมีการเผยแพร่มากกว่า คุณลักษณะที่เป็นแนวความคิดและ
 หลักการของศาสนาที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองศาสนาของประเทศอินเดียที่เป็นมรดก
 และเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดเปรียบดัง “หลักหินโรเซตต้า” (Rosetta Stone) เท่า
 นั้นที่จะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจในแนวความคิดของพระพุทธเจ้าที่เกี่ยวข้อง
 กับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดซึ่งทรงเป็นพระผู้สร้างมวลสรรพสิ่งและความหมาย
 ตลอดจนวัตถุประสงค์ของคำสั่งสอน (พระธรรม) ของพระองค์ มิฉะนั้นแล้ว
 หลักเกณฑ์ที่เน้นถึงการดำเนินชีวิตตามคำสั่งสอนของพระองค์และสิ่งที่พระ
 องค์ทรงยืนยันกรานว่าการกระทำของบุคคลเป็นเครื่องแสดงศรัทธาของบุคคล
 จะกลายเป็นช่องโหว่ในคำสั่งสอนของพระองค์ซึ่งจะหาให้พบได้น้อยมากใน
 ศาสนาฮินดูและคัมภีร์ของศาสนาฮินดูในยุคต้นๆที่ยังหลงเหลืออยู่ในสมัยของ
 พระองค์

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็เหมือนเช่นสิ่งอื่นๆ ที่เมื่อเราต้องการ
 ความเข้าใจในคำสั่งสอนของพระองค์ เราจำเป็นต้องทำการศึกษาแกะรอยย้อน
 ไปในอดีตตั้งแต่แรกเริ่ม ซึ่งมีใช้เพียงเฉพาะที่เป็นสถานที่ประสูติของพระองค์
 แต่ย้อนรอยไปถึงกาลเวลาที่เริ่มต้นซึ่งสำคัญมากกว่า เพราะว่าเวลาสามารถลบ
 ความทรงจำของมนุษย์ได้ง่ายมากกว่าการทำให้เกิดผลกระทบต่องานหัตถกรรม
 ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรม ดังเช่นความหมายในคำสั่งสอนของครูซึ่งในไม่ช้าก็จะ

⁷ พระกฤษณะเป็นอวตารปางที่ 8 ของพระวิษณุที่ทรงอุบัติขึ้น (อวตาร) ในโลกและทรงเป็นเทพเจ้าที่
 ชาวฮินดูสักการะและให้ความรักเคารพอย่างสูงสุดและทรงเป็นผู้ตรัสคัมภีร์ภควัดคีตา ราวศตวรรษ
 ที่ 6 ก่อนคริสตกาล พระกฤษณะได้รับการยกฐานะเป็นเทพเจ้าองค์หนึ่ง ได้มีการกล่าวถึงการสักการ-
 บูชาพระกฤษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎกยุคต้นๆที่สุดด้วยในนิเทศซึ่งเป็นงานเขียนทางพระพุทธศาสนา
 (ดูภาคคำอธิบายศัพท์)

ถูกดัดแปลงโดยความเข้าใจและการกระทำที่ปราศจากจิตสำนึกของศิษย์หรือแม้กระทั่งทำหรือพยายามทำให้พวกเขาเกิดความเหมาะสมต่อสังคมอันเป็นที่รัก ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่าคำสั่งสอนดั้งเดิมของบรรดาพระคาสตา ปรัชญาเมธีและนักวิทยาศาสตร์ทางด้านสังคมศาสตร์ตกอยู่ในชะตากรรมเดียวกันนี้ด้วยสาเหตุแห่งกาลเวลา นอกเสียจากว่าจะได้รับการบันทึกไว้โดยผู้สร้างผลงานนั้น การขาดระบบแปลความหมายที่ถูกต้องในคำสั่งสอนดั้งเดิมของผู้ทรงก่อตั้งศาสนา ซึ่งเป็นกลไกที่ผู้ก่อตั้งศาสนากำหนดขึ้นด้วยพระองค์เองและเป็นที่ยอมรับโดยพระสาวกว่าถูกต้อง การแบ่งแยกและการแสดงให้เห็นถึงข้อแตกต่างเกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ที่เกี่ยวกับความเข้าใจของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ศาสนาพุทธประสบกับเหตุการณ์อันน่าเศร้าเช่นนี้โดยไม่มีข้อยกเว้นโดยศาสนาอื่นๆ ทุกศาสนาก็ประสบกับเหตุการณ์เช่นเดียวกันนี้ การปราศจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรในคำสั่งสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า และกลไกในการแปลความหมายคำสั่งสอนของพระองค์ดังกล่าว ทำให้ศาสนาของพระองค์แตกแยกออกไปเป็นลัทธิต่างๆ หลังจากพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานได้ไม่นาน ซึ่งก็เช่นเดียวกับศาสนาอื่นๆ ที่ถึงกาลอวสานก่อนหน้าศาสนาพุทธที่อุบัติขึ้นในภายหลัง

บันทึกทางประวัติศาสตร์ร่วมสมัยเดียวกันนั้นบอกให้เราได้ว่าทราบว่าขณะที่พระองค์ทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น ศาสนาพุทธได้แผ่กระจายไปถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคาของประเทศอินเดีย ถึงอย่างไรก็ตามไม่มีข้อมูลให้เราได้ศึกษาถึงการแผ่กระจายคำสั่งสอนของพระองค์ที่กว้างออกไปทางด้านภูมิศาสตร์มากกว่านี้ นับศตวรรษหลังจากที่พระองค์ได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน ประวัติของศาสนาพุทธช่วงสามศตวรรษแรก ส่วนใหญ่อยู่ในความครอบครองของคณะสงฆ์ผู้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกและครั้งที่สอง การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก^๑ กระทำกันที่กรุงราชคฤห์ภายใน 2-3 สัปดาห์ (100 วัน) หลังจาก

^๑ ดูรายละเอียดในภาคคำอธิบายศัพท์

ที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานโดยมีจุดประสงค์เพื่อรวบรวมบัญญัติตามคำสั่งสอนของพระองค์โดยมีพระมหากัสสปะเป็นประธานและมีพระภิกษุจำนวน 500 รูปเข้าร่วมสังคายนาครั้งนี้ซึ่งรวมถึงพระอานนท์ด้วย เนื่องจากระยะเวลาที่ผ่านมา ความแตกต่างในด้านการแปลความหมายของกฎระเบียบวัตรปฏิบัติของพระภิกษุจึงเกิดขึ้น และด้วยเหตุนี้จึงมีการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สองอีกที่เมืองเวสาลีภายใน 100 ปี หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เพื่อประณามการกระทำตามอำเภอใจพิเศษ 10 ประการที่ถือว่าไม่ผิดพระวินัย โดยพระภิกษุที่จำวัดอยู่ในท้องถิ่นนั้น แต่บรรดาพระภิกษุในเมืองเวสาลีไม่พอใจการสังคายนาครั้งนี้ จึงทำการต่อต้านและแยกตัวกันไปประชุมที่อื่นและก่อตั้งนิกายใหม่ขึ้นมาเรียกว่ามหาสังฆิกาวาท ซึ่งเป็นต้นแบบของลัทธิมหายานในเวลาต่อมา

ก่อนสิ้นพุทธศตวรรษแรกซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่น่ายินดีเลยที่พระพุทธศาสนาได้ถูกแบ่งแยกออกเป็น 14 ลัทธิตามความนึกคิดของผู้ก่อตั้ง ซึ่งแตกต่างไปจากความหมายและวัตถุประสงค์ดั้งเดิมตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาและทำให้ศาสนาอื่นกลับเป็นปึกแผ่นขึ้นมาอีก การปฏิบัติและพิธีกรรมทางศาสนาฮินดูซึ่งขบเซ้าในขณะนั้นกลับมามีอิทธิพลเหนือศาสนาพุทธที่กำลังเติบโตเหมือนดังเช่นทะเลทรายที่ล้อมรอบโอเอซิสและรูปแบบการปฏิบัติและพิธีกรรมของศาสนาฮินดูทางด้านจิตวิญญาณซึ่งหยุดนิ่งในช่วงนั้นเหมือนดังเช่นทะเลทรายที่แห้งแล้งก็กลับรูกคืบหน้าไปอย่างมั่นคงเพื่อตอบสนองความบริสุทธิ์ที่แห่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ผลที่สุดก็ทำให้ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติที่เรียบง่ายซึ่งทรงความยิ่งใหญ่ของศาสนาพุทธเมื่อก่อนต้องเสื่อมถอยลง

ฉะนั้นประวัติของพระพุทธศาสนายุคต้นๆ จึงเป็นการต่อสู้ที่ต่อเนื่องเพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นเอกภาพของศาสนาให้พ้นจากการรุกรานของศาสนาฮินดูที่ได้รับการปกป้องอย่างแข็งแรงและต่อต้านพระผู้ทรงให้กำเนิดศาสนาใหม่ พระโคตมะหะนุ่่มผู้ทรงสั่งสอนศาสนาที่เกิดขึ้นใหม่ประสูติในราชสกุลที่เป็นชาว

อินดูแต่ทรงแสวงหาและทรงสั่งสอนธรรมะที่เรียบง่ายและบริสุทธิ์เพื่อทรง
 อธิษฐานองค์ในการช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากพันธนาการที่บังโดยที่
 คำสั่งสอนของพระองค์นั้นมีได้มีสิ่งที่เป็นพิธีกรรมซึ่งไร้ประโยชน์และระบบ
 การแบ่งชั้นวรรณะที่เข้มงวดของศาสนาอินดูในยุคของพระองค์เจือปนเลย
 แม้แต่น้อย ขณะที่การต่อสู้ของศาสนาพุทธดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องเพื่อ
 ชำรงความบริสุทธิ์ของศาสนาตราบจนวาระสุดท้ายก่อนประสบความพ่ายแพ้
 ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ (เพราะเกิดจากมนุษย์นั่นเอง) ความรู้สึกที่จริงจังอย่างรุนแรง
 โดยฉับพลันของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการรุกรานอย่างโจ่งแจ้งของศาสนา
 อินดูต่อศาสนาพุทธนั้น ในบางโอกาสก็เป็นการรวมตัวอย่างเป็นปึกแผ่นของ
 ผุ้ชน เกิดเป็นองค์กรเพื่อค้นหาและนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้กลับคืน
 สู่อำนาจที่เรียบง่ายดังเดิมอีกครั้ง อย่างไรก็ตามเนื่องจากมีความคลุมเครือ
 และความทรงจำในเนื้อหาคำสั่งสอนของพระองค์ที่ไม่ปะติดปะต่อกันจึงทำให้
 การค้นหาคำสั่งสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้านั้นขาดแหล่งที่มา บ่อยครั้งที่
 ความพยายามของพุทธศาสนิกชนในการต่อต้านการปฏิบัติและพิธีกรรมที่
 บาดตาที่สุดของศาสนาอินดูนั้นเป็นการกระทำทางจิตวิทยาที่ง่ายที่สุดเกินไป
 กล่าวคือ การต่อต้านจุดที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่สุดในศาสนาอินดูที่ทำให้ชาว
 อินดูโกรธเคืองได้ ความพยายามของพุทธศาสนิกชนในยุคต่างๆ เพื่อให้ศาสนา
 พุทธที่เกิดขึ้นใหม่หลุดพ้นจากกมลแห่งพิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาอินดู
 เหนือสิ่งอื่นใดได้พุ่งเป้าไปที่การต่อต้านการยอมรับเทพต่างๆ ของชาวอินดูที่มี
 การยอมรับอย่างแพร่หลายไม่ว่าจะเป็นเทพที่มีความสำคัญมากหรือเทพที่มี
 ความสำคัญน้อยลง เป็นเทพโดยแท้หรือเป็นเทพกึ่งมนุษย์ที่ครอบงำชาวอินดู
 ซึ่งยากแก่การปฏิเสธกลับไปสู่อำนาจดั้งเดิมของพวกเขาให้ทันเวลาได้ เพื่อไม่
 ให้เกิดความขัดแย้งในสมัยของพระองค์ พระพุทธเจ้าจึงทรงหลีกเลี่ยงการใช้
 คำว่า พระพรหม พระวิษณุ พระนารายณ์หรือพระอินทร์ เป็นชื่อของพระผู้
 เป็นเจ้าสูงสุด อย่างไรก็ตาม จากที่พระองค์ทรงมีความรู้และความเข้าใจใน
 ศาสนาอินดูที่ถือเทพเหล่านี้เป็นใหญ่ พระองค์จึงทรงจัดลำดับของเทพดังกล่าว

ตามความสำคัญโดยการสังเกตตามที่พระองค์ทรงคิดและตามการยอมรับการดำรงอยู่โดยทั่วไปของบรรดาเทพเหล่านั้นโดยทรงยกให้พระพรหมและพระอินทร์เป็นเทพสูงสุดในบรรดาเทพทั้งหลาย แต่โดยคำอธิบายต่อบรรดาเทพตามลำดับของการสังเกตที่อยู่ภายในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงปฏิเสธแนวความคิดที่ยึดถือกันทั่วไปว่ามนุษย์จะสามารถพบทางหลุดพ้นได้เมื่อได้สวดอ้อนวอนและบวงสรวงเทพเจ้าเหล่านั้นเท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่ายังมีเทพอีกเป็นจำนวนมากที่ยังต้องพึ่งพาพระธรรม(คำสั่งสอน)ของพระองค์เพื่อหาทางหลุดพ้นจึงทำให้เทพเหล่านั้นเกิดความอิจฉาริษยาและมีความรู้สึกว่าคุณค่ากว่าภิกษุที่แท้จริงตามแนวทางของพระพุทธเจ้า

ในทางพุทธศาสนาเราจะไม่พบแนวความคิดในการกำหนดรูปร่างและลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของตามจินตนาการของมนุษย์ดังเช่นพระผู้เป็นเจ้าของเป็น “พระผู้สร้าง” หรือ “พระผู้นำทาง” หรือทรงเป็น “เพื่อน” หรือ “พระบิดา” หรือ “ผู้รัก” เนื่องจากว่าบรรดาบุคลิกภาพเหล่านี้เพียงบอกเป็นนัยและเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นสัญลักษณ์ที่จิตของมนุษย์เป็นผู้จินตนาการขึ้นและเราจะต้องยอมรับความจริงที่ว่าสภาพโดยธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดที่แท้จริงนั้นเราไม่สามารถทราบได้ อย่างไรก็ตาม ความเป็นไปไม่ได้ที่จะเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งในธรรมชาติแตกต่างและที่สมบูรณ์ของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดนั้นเป็นที่ทราบกันอย่างดีของชาวฮินดู และพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าทรงต้องการยืนยันและพิสูจน์แนวความคิดที่เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดว่าอยู่เหนือคำจำกัดความใดๆ ทั้งสิ้น และในขณะที่เดียวกันพระองค์ทรงประสงค์จะขัดขวางรูปหรือวัตถุนิยมที่มนุษย์จินตนาการสร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนในการกราบไหว้บูชาและสวดอ้อนวอนโดยที่จินตนาการของมนุษย์เป็นตัวการกำหนดคุณลักษณะของเทวรูปหรือวัตถุนิยมให้มีอำนาจทุกอย่าง

อาจมีบางคนโต้แย้งซึ่งอาจถูกต้องที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงเพียงสลับแนวความคิดจากแนวความคิดหนึ่ง (พรหม) ไปยังอีกแนวความคิดหนึ่ง (นิพพาน) แต่ทั้งสองประเด็นมิใช่หัวข้อเรื่องที่จะต้องค้นหาคำจำกัดความหรือวิเคราะห์

โดยพระพุทธเจ้าหรือใครคนใดคนหนึ่ง แต่การที่พระองค์ทรงจำแนกพระพรหม เทพทั้งหลาย ตามทัศนคติของพระองค์ กลายมาเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับพระสาวกของพระองค์ในยุคต้นๆ ในการปลุกจิตสำนึกบางคราวเพื่อการต้านทานการรุกรานของศาสนาฮินดูและทำให้ศูนย์กลางความเชื่อในศาสนาพุทธแข็งแกร่งยิ่งขึ้นด้วยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบที่ไม่ใช่เป็นการสวดอ้อนวอนเทพดาเพื่อนำบรรดาพระสาวกของพระองค์ไปสู่วิมุตติสุขอันเป็นนิรันดรกาล (พระนิพพาน) อย่างไรก็ตามในการต่อต้านความเชื่อในอำนาจของเทพในศาสนาฮินดูที่เหมือนกับสงครามในระดับของความเป็นความตายที่น่าเศร้าได้กลายมาเป็นความรักที่มีอิทธิพลต่อผู้ปกป้องศาสนาพุทธในยุคต้นๆ และในความกระตือรือร้นที่จะประกาศและเน้นให้ทราบถึงประสิทธิภาพของพระธรรมคำสั่งสอนเพื่อการบรรลุพระนิพพานโดยมิได้นำสิ่งอื่นใดมารวมด้วยเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาหวยเทพและพิธีกรรมต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงไม่ให้ความเชื่อถือ จึงทำให้นักวิชาการด้านพุทธศาสนายุคต้นๆ เห็นว่าเป็นการกระทำที่เกินขอบเขตของทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวกับบ่อเกิดของพิภพ ในการที่จะทำให้เกิดความเข้าใจที่แท้จริงหรือแม้แต่การยกย่องสรรเสริญในสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงในส่วนที่เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด⁹ ซึ่งไม่มีรูปร่างและขนาด แต่พุทธศาสนิกชน “ผู้มีความเชื่อว่าพระธรรมคำสั่งสอนของศาสนาพุทธเป็นของพระผู้เป็นเจ้า” และควรถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด มีความรู้สึกว่าจะมีความปลอดภัยมากกว่าในการกล่าวยืนยันปรัชญาของตนที่ตนยึดถือหลักเกณฑ์ซึ่งนำไปสู่เงื่อนไขการเงินธนาคารในความสุขไม่ได้และการบรรลุถึงความสุขนั้นได้ ถูกกำหนดโดยความเกี่ยวพันของเหตุและผลที่มีข้อจำกัดของสาเหตุและผลที่สามารถแยกแยะและอธิบายได้ ทำให้การกระทำของมนุษย์เพื่อหวังผลในการกระทำดำเนินต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด แต่ถ้าปราศจากสิ่งที่จะช่วยนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ตั้งเดิมที่แท้จริงในความสัมพันธ์ของเหตุและผล (กรรม) ก็จะทำให้ความ

⁹ อุทานนุเทศคาถา, 80-81.

หมายที่อยู่ภายในวัตถุประสงค์ขาดไป เป็นเพราะทัศนคติที่นำเคราะห์นี้ที่ผลสุดท้ายก่อให้เกิดเป็นคำสั่งสอนที่ผิดๆ ซึ่งละเอียดและท้ายที่สุดก็ปฏิเสธความเชื่อทุกด้าน สาเหตุแห่งการรู้แจ้งและการมีอำนาจทุกอย่างในแผนการทั้งหมด และการปฏิบัติและทฤษฎีซึ่งเป็นความเห็นที่ผิด ซึ่งพระพุทธรเจ้าตามที่เราทราบจากพระประวัติและคำสั่งสอนของพระองค์ ไม่ทรงมีส่วนเกี่ยวพันในเรื่องนี้เลย ขณะที่ยังไม่มีใครหาข้อพิสูจน์ได้ว่าศาสนาพุทธในยุคต้นๆ มีการปฏิเสธเรื่องพระผู้เป็นเจ้าเมื่อใดหรือการปฏิเสธเรื่องพระผู้เป็นเจ้าได้เปลี่ยนรูปมาเป็นความเชื่อในภาวะของวิมุตติสุขซึ่งยากแก่การบรรลุคือพระนิพพานเมื่อใด ในขณะที่พระพุทธรเจ้าไม่เคยทรงยอมรับว่าพระนิพพานเป็นมูลเหตุของมวลสรรพสิ่ง เพราะว่าพระวัจนะของพระองค์ที่ทรงประทานให้แก่เราเกี่ยวกับเรื่องมูลเหตุที่เป็นความจริง (ยถาภูตธรรม) นั้น พระองค์ทรงหมายถึงองค์ภาวะที่ไม่มีการเริ่มต้น หรือ ยังไม่เกิด (พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด) โดยที่พระองค์มิได้ทรงให้ความหมายว่ามูลเหตุที่เป็นความจริงนั้นคือภาวะที่เป็นวิมุตติสุขคือพระนิพพาน หรือภาวะที่กิเลสตัดหมดสิ้น (ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภาวะที่...ย่อมมีที่สิ้นสุดแห่งทุกข์) แต่ก็เป็นไปได้ว่า ผู้ที่อ้างตัวเองว่าสนใจและเข้าใจในศาสนาพุทธมากที่สุดและกล่าวว่าศาสนาพุทธไม่เชื่อในเรื่องพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด นั้นคือพราหมณ์นั่นเอง เนื่องจากพราหมณ์ทั้งหลายเห็นว่าคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้านั้นเรียบง่ายและมีพลังในการดึงดูดความสนใจของฝูงชนขณะที่ตนเองก็อ่อนล้าและละเอียดการสวดอ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้าและพิธีกรรมต่างๆ ที่ซับซ้อนทางศาสนาฮินดู ซึ่งมุ่งแต่ความสนุกสนานครื้นเครง เลยคิดว่าสิ่งนี้จะอันตรายเป็นอำนาจในความเป็นพราหมณ์ของตน จึงอ้างว่าพระพุทธรศาสนาไม่เชื่อเรื่องการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า เพราะพราหมณ์ตระหนักดีว่าการกล่าวอ้างเช่นนั้นจะเป็น “ประโยชน์” ไปโน้มน้าวให้ฝูงชนผู้ยึดมั่นในคำสั่งสอนของศาสนาพุทธซึ่งกำลังจะก่อตัวปฏิเสธศาสนาพุทธ เป็นเรื่องที่น่าสลดใจที่สุดที่พระพุทธรศาสนาต้องประสบกับชะตากรรมดังกล่าวในมาตุภูมิของศาสนาพุทธเอง ดังนั้น จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า การปฏิเสธเรื่องการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า

สูงสุดทั้งการปฏิเสธเรื่องจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา นั้น เป็นอาการกระทำของพราหมณ์โดย "ขัดแย้ง" ทั้งสิ้น

ความเห็นผิดที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงไม่เชื่อเรื่องพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ซึ่งเป็นพระผู้แผ่รังสีไปทั่วและพระผู้สร้างมวลสรรพสิ่งได้ไหมกระหน่ำทำให้สถานการณ์เลวลงต่อไปในระยะเวลาเมื่อไม่นานมานี้เอง โดยที่ผู้เรียกตนเองว่าเป็นเจ้าหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเขียนชาติตะวันตก ซึ่งกระโดดเข้ามาอธิบายคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่ามีอยู่ในแนวความคิดซึ่งฝังลึกอยู่ในแนวปรัชญาของศาสนาฮินดูอันเคยอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่ใส่ใจในคำสั่งสอนเกือบจะทั้งหมดอันเป็นจิตวิญญาณของพระพุทธเจ้า นักปราชญ์ชาติตะวันตกผู้ตกเป็นทาสทางความคิดของยิวคริสเตียนเหล่านี้ ที่มีเชื่อในลักษณะหรือรูปร่างของพระผู้เป็นเจ้าตามจินตนาการของมนุษย์ มักรีบรุดที่จะวิเคราะห์ศึกษาส่วนประกอบแล้วก็อธิบายว่าสิ่งที่เขาได้รับจากผลของการวิเคราะห์และการศึกษานั้นเป็นความหมายของพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งแตกต่างอย่างมากที่สุดและออกนอกกลุ่มนอกทางจากรอบของข้ออ้างอิงทางพระพุทธศาสนาตั้งเป็นการถนอกรากถอนโคนการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาไม่ว่าในสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือจิตวิทยา การวิเคราะห์หรือการอธิบายพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวโดยนักปราชญ์ชาติตะวันตกส่วนใหญ่ซึ่งแม้จะไม่ทั้งหมดและนักเขียนฝ่ายเถรวาทจำนวนมากเป็นผลผลิตที่ทำให้เกิดความเสียหายในพระพุทธศาสนาเพราะเป็นการบิดเบือนข้อเท็จจริงแทนที่จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีกว่าในการนำพระธรรมคำสั่งสอนของศาสนาที่ยิ่งใหญ่ของเอเชียตะวันออกมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านจิตวิญญาณและการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม แต่นักปราชญ์นักเขียนแต่ละคนหรือทั้งหมด หลังจากที่มีความเชื่อการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าและสาเหตุของการเกิดโดยปราศจากสาเหตุที่เข้าใจได้ยากบางครั้งบางคราวก็อ้าง "ตนเอง" ต่อโลกแห่งการสร้างว่า ตนเองเป็นผู้เปิดเผยการผลักดันที่ก้าวหน้าอย่างกว้างขวางต่อกระบวนการวิวัฒนาการของมนุษย์หรือจิตวิญญาณที่มีสติ ซึ่งความพยายามที่

จะแสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธมีความแตกต่างที่เป็นเอกลักษณ์โดยไม่มี ความเชื่อเรื่องพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดเป็นมูลฐานนั้น เป็นผลให้เกิดการไม่ลงรอยกัน ในองค์ประกอบทั้งหมดของศาสนาพุทธซึ่งเป็นการขัดแย้งกับธรรมชาติของศาสนา พุทธและศาสนาอื่นๆ ทั้งหมด กระบวนการทางตรรกวิทยาที่มีการขัดแย้งกับวิธี การวิเคราะห์ที่กล่าวคือ แยกบุคลิกภาพหรือคำแถลงของผู้ก่อตั้งกระบวนการ ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องของศาสนาหรือเรื่องอื่นออกจากผลรวมทั้งหมดของสิ่ง แวดล้อมและพื้นฐานดั้งเดิมของเรื่องที่ตั้งคำถาม ดังนั้นแล้ว กระบวนการที่ เป็นการแบ่งแยกและโดดเดี่ยวศาสนาก็จะก้าวไปถึงสิ่งที่ไม่ใช่เป็นคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าสำหรับการเดินบนเส้นทางของมรรคอันมีองค์แปดถ้าหากจะ อ้างอิงในทางพระพุทธศาสนา แต่จะเป็นเสมือนใบอนุญาตให้เดินไปบนเส้น ทางต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับโดยผู้หนึ่งผู้ใดโดยไม่มีขอบเขตซึ่งจะทำให้เกิด การยกเลิกกฎระเบียบต่างๆ อย่างไม่มีระเบียบ เกิดความสับสนอลหม่านและ ไม่จำเป็นที่จะต้องมีพระพุทธเจ้าเลย ดังนั้นถ้าความเห็นที่อ้างว่าพระพุทธเจ้า ทรงปฏิเสธเรื่องพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดดังกล่าว(โดยที่เป็นเรื่องใกล้ตัวหรือไม่เข้าใจ ในธรรมชาติของ "องค์ภาวะ" นั้น) หรือถ้าความเห็นที่ว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนา ที่ไม่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้ามีจริง คงจะทำให้ผู้แต่งหนังสือทั้งหลายในเรื่องนี้ต่างก็ พากันตื่นตัวไปตามๆ กันว่าได้มีการค้นพบสิ่งใหม่ๆ และมีสิ่งแปลกประหลาด เกิดขึ้นในวงการศาสนาเป็นแน่ แต่กับความสัจย์จริงของพระพุทธเจ้า พวกเขาไม่มีความอดทนที่จะรับรู้เลย

ถ้ากำหนดขีดจำกัดชัดเจนที่สุดแก่ประสาทสัมผัสในการมีสติของ มนุษย์รวมทั้งจิตเพื่อความเข้าใจในองค์ภาวะซึ่งอยู่ภายนอกมิติที่สามของตนเอง (มนุษย์ไม่สามารถจินตนาการถึงวัตถุในมิติที่สี่ได้ ถึงแม้ว่าจะสามารถจัดทำ คำอธิบายทางคณิตศาสตร์แก่มิติที่สี่ได้) เราคงเพียงสามารถแยกแยะความ เห็นแก่ตัวและการถือเรื่องสำคัญเป็นเรื่องเล่นที่เกี่ยวกับประเด็นที่สำคัญที่สุดนี้ (การมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด) ได้เท่านั้น ตัวอย่างคำถามเงืงเงืงที่เกิดขึ้น บ่อยๆ เป็นประจำเช่น "ถ้ามีพระผู้เป็นเจ้าแล้วใครเป็นผู้สร้างพระผู้เป็นเจ้า"

หรือคำถามที่ไร้เดียงสาที่คล้ายคลึงกันในมิติที่สองเมื่อเป็นภาพเขียนอาถรรพ์ ในทำนองเดียวกันว่า “ถ้ามีศิลปินเขียนภาพแล้วใครเป็นคนสร้างศิลปินนั้น” ที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ ภาพเขียนไม่สามารถทราบ ไม่สามารถเห็น หรือไม่ สามารถเข้าใจความเป็นจริง (ยถาภูตธรรม) ทั้งหมดของศิลปินผู้เขียนภาพได้ แน่ เราผู้อยู่ในภาวะที่เหนือโลกสองมิติของภาพเขียนเท่านั้นที่จะทราบว่า ศิลปินภาพเขียนนั้นมีอยู่จริงอย่างแน่นอน และศิลปินภาพเขียนซึ่งเป็นมูลเหตุ ที่แท้จริงซึ่งทำให้เกิดมีภาพเขียนไม่ใช่มนุษย์ ไม่ใช่เป็นมือของศิลปิน หรือสี หรือพู่กัน มูลเหตุที่แท้จริงมีให้อยู่ในมิติที่อยู่สูงกว่าภาพเขียน ไม่อยู่แม้แต่ใน มิติที่สี่หรือมิติที่ห้า แต่จะอยู่ในภาวะมิติที่เกินกว่าเราจะเข้าใจได้ กล่าวคือเป็น จิตของศิลปินผู้เขียนภาพ เป็น “ทัสสนะ” ที่อยู่เหนือความเป็นไปได้ที่ไกลที่สุด ของภาพเขียนที่จะวิเคราะห์ถึงมูลเหตุนั้นได้

ธรรมชาติของจิตที่แท้จริงในการตรวจพิจารณาและแสดงให้เห็นการ มีอยู่ของจิตต่อมิติและภาวะของการมีอยู่ที่ต่ำกว่าจิตนั้น สามารถเห็นได้ชัดเจน ด้วยสติปัญญาผ่านทางประสิทธิผลการสร้าง และคุณลักษณะของจิตเองเท่านั้น ดังนั้น จิตจึงต้องอยู่กับ “พระผู้สร้าง” จิต ดังที่ผู้เขียนคัมภีร์อุปนิษัทกล่าวไว้ว่า “คำพูดและความคิดไม่สามารถก้าวไปถึงจิตและจิตมักจะหันหลังกลับให้จิตเอง” เราจึงทราบเรื่องของจิตแต่เพียงคุณลักษณะเท่านั้น ดังที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่า ความจริงที่ไม่สามารถอธิบายได้ ไม่สามารถสอนให้รู้ หรือไม่สามารถ ได้ยินได้ จะสามารถอธิบาย หรือสอนให้รู้ หรือได้ยินได้อย่างไร ความจริง สามารถอธิบาย สอนให้รู้ หรือได้ยินได้ ด้วยคุณลักษณะของความจริงเท่านั้น

1

พระพุทโศดม

ประสูติและพระประวัตติ

สิ่งที่จะทำให้เราปลาบปลื้ม เห็นจะได้แก่การที่เราสามารถเดินทางย้อนเข้าไปในอดีตอันแท้จริงของเรื่องราวที่เกี่ยวกับการประสูติและพระประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และแยกส่วนที่เป็นตำนานออก

พระประวัติของพระองค์ กว่าจะได้รับการบันทึกไว้ เวลาก็ได้ล่วงเลยไปแล้วอย่างน้อยที่สุด 250 ปี หลังพุทธกาล ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าเศร้าที่เราคงไม่สามารถบรรยายพระประวัติที่โดดเด่นของพระองค์ตามความเป็นจริงได้ สมดังปณิธานกล้าและยิ่งใหญ่ที่มีต่อพระองค์

พระองค์ทรงพระนามว่า สิทธัตถะ เสวยพระชาติในพระโคตรหรือสกุลวงศ์ โคตมะ ไม่ว่าจะเอยถึงพระองค์ในพระนาม โคตมะ หรือ ศากย-มุนี¹⁰ ก็ตาม มวลมนุษยชาติในศตวรรษหลังจากนั้น รู้จักพระองค์ในฐานะของพระพุทโศดมเจ้า—พระผู้ตรัสรู้แจ้ง

¹⁰ มุนีแห่งศากยวงศ์ พระองค์ทรงเป็นที่รู้จักในอีกพระนามหนึ่งว่าพระตถาคตผู้ซึ่งทรงอุบัติแล้วโดยสมบูรณ์ หมายความว่า พระผู้ซึ่งบรรลุพระนิพพานแล้ว ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เองแล้ว.

ลัทธิตถะ เป็นเจ้าชายแห่งศากยวงศ์ ประสูติช่วงระยะเวลาประมาณ 563 ปี¹¹ ก่อนคริสตกาล พระราชบิดาทรงพระนามว่า สุทโธทนะ กษัตริย์ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์¹² และชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ติดพรมแดนประเทศเนปาลห่างจากเมืองพาราณสีไปทางทิศเหนือ 100 ไมล์ ลุมพินีซึ่งเป็นสถานที่ที่พระองค์ประสูติ ได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นสถานที่เดียวกันกับรุมมิเด ซึ่งอยู่ในเขตเตไรของประเทศเนปาล ราชวงศ์ศากยะได้รวบรวมชนกลุ่มน้อยที่สำคัญจำนวนมาก ซึ่งภายหลังได้ก่อตั้งเป็นอาณาจักรโดยรวมนครรัฐเล็กๆ ทั้งหมดทางตอนเหนือของประเทศอินเดียเข้าด้วยกัน เมื่อถึงเวลาอันควร เจ้าชายลัทธิตถะได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระญาติทรงพระนาม ยโสธรา ซึ่งทรงให้กำเนิดพระโอรสพระนาม ราหุล แม้ว่าชีวิตในวัยหนุ่มและชีวิตเริ่มต้นของการเป็นผู้ครองเรือนของเจ้าชายลัทธิตถะ จะถูกรุมล้อมไปด้วยความหุรหุราฟุ่มเฟือยและติดตรึงอยู่กับโลกีย์วิสัยอันมีรู้จักจบ อันเป็นพระราชประสงค์ของพระเจ้าสุทโธทนะพระราชบิดา ที่จะปกปิดพระองค์มิให้ทรงรู้จักกับความทุกข์ ความเหน็ดเหนื่อย และชีวิตของมนุษย์ที่จะต้องดับสูญ แต่พระราชบิดาของพระองค์ก็มีสมารถปกปิดสิ่งเหล่านี้ได้ โดยขณะเมื่อพระองค์ทรงพระชันษาประมาณยี่สิบปีเศษๆ พระองค์ทรงทราบถึงโคกนาฏกรรมที่มนุษย์ทุกชีวิตต้องเผชิญ ดังเช่น ความเจ็บป่วย ความแก่ และความตาย เป็นต้น และเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงประสบครั้งแรกซึ่งยังความสังเวชสลดพระทัยแก่พระองค์ ก็คือการนำเปื่อยผุพังและการทำลายล้างทางกายภาพของมวลสรรพสิ่ง ซึ่งก็เป็น

¹¹ ตามหลักฐานเกือบจะทั้งหมด เจ้าชายลัทธิตถะซึ่งต่อมาทรงเป็นพระบรมศาสดาของโลกเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อ 483 ปีก่อนคริสตกาล โดยทรงมีพระชันษา 80 ปี.

¹² ในเวลาต่อมา พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงสร้างเสาศิน ณ สถานที่ประสูติของเจ้าชายลัทธิตถะและประดิษฐานตราบาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ จารึกบนเสาศินมีข้อความว่า "เมื่อพระราชอา เทวเมรียา ปริยาดารสิน (พระนามทางการของพระเจ้าอโศกมหาราชที่จารึกบนเสาศิน) ทรงเปลี่ยนพระทัยมานับถือศาสนาพุทธได้ 20 ปี พระองค์เสด็จมา ณ จุดนี้ด้วยพระองค์เองเพื่อทรงสักการะสถานที่แห่งนี้ เนื่องจากพระพุทธศากยมุนีประสูติที่นี่ ... พระองค์ทรงโปรดให้ตั้งเสาศินเพื่อที่จะแสดงว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าประสูติที่นี่" (จารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช หน้า 164 โดยอัลทซ์).

อีกด้านหนึ่งของชีวิตและการเจริญเติบโต จากประสบการณ์นี้ทำให้เจ้าชาย สิทธัตถะทรงสับสนและครุ่นคิดถึงสิ่งเร้นลับที่เกิดขึ้น ตลอดจนวัตถุประสงค์ และความหมายในชะตากรรมของมวลมนุษยชาติ สิ่งเร้นลับที่พระองค์ทรง ครุ่นคิดและทรงประสบได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนให้พระองค์ตัดสินใจพระทัยที่จะ คลี่คลายปมปริศนาและค้นหาความจริงให้เป็นที่ประจักษ์ และสิ่งนี้ดูเหมือน จะเป็นสิ่งสุดท้ายที่พระองค์ทรงต้องการมากที่สุดยิ่งกว่าประสบการณ์ใดๆ ทั้ง สิ้นที่จะทำให้พระองค์ทรงดำเนินบนแนวทางและกำหนดเป้าหมายที่ถูกต้องได้

ตรีสูตร

เป็นที่น่าสังเกตว่า พระวัจนะหรือวัจนะของบรรดาพระผู้ก่อตั้งหรือผู้ ก่อตั้งศาสนาที่สำคัญของโลก อาทิ เช่น พระเยซูคริสต์ พระกฤษณะ ศาสตรา โมเสส ศาสตราไซราสเตอร์ ศาสตราโมฮัมหมัด และศาสตาบาฮา อุลลาห์* เกี่ยว กับคำกล่าวอ้างในการรู้แจ้งของแต่ละพระองค์หรือแต่ละท่านและความสำคัญ ในภารกิจในการเผยแผ่คำสอนในฐานะศาสนานั้นช่างคล้ายคลึงกันมาก โดย การรู้แจ้งจะเกิดจากการบันดาลทางจิตหรือไม่ก็มีโณภาพในรูปแบบต่างๆ ดัง เช่น เทวทูตหรือนกเขา ในกรณีของพระเยซูคริสต์ก็เป็นพระวิญญาณบริสุทธิ์ หรือของพระพุทธเจ้าก็เป็นภาพของนักพรตที่ปรากฏต่อหน้าพระพักตร์ของ พระพุทธเจ้าและก็ต้องสิ้นชีพหลังจากที่นักพรตท่านนั้นได้ให้ความกระจ่าง และยืนยันว่าพระองค์คือพระบรมศาสดาที่เสด็จลงมาเพื่อเผยแผ่คำสอน นักพรตโดยนัยที่แท้จริงคือ พระวิญญาณบริสุทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้านั่นเอง ปรากฏการณ์หรือภาพที่ปรากฏต่อบรรดาพระผู้ก่อตั้งหรือผู้ก่อตั้งศาสนาที่ยิ่ง ใหญ่ของโลกนั้น ดูเหมือนจะเป็นกฎของพระผู้เป็นเจ้า เฉกเช่นรังสีแห่งดวง

* ดูในรายละเอียดภาคคำอธิบายศัพท์.

อาทิตยย์ที่ต้องเป็นไปตามกฎว่าต้องสาธตแสงไปยังดวงจันทร์ (กรณีนี้ก็คือพระศาสดา) ก่อนที่ดวงจันทร์จะเป็นแหล่งที่ให้แสงสว่างแก่มวลมนุษยชาติ ในยามค่ำคืน

เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับมโนภาพและคำยืนยันของพระภารกิจในการทรงเผยแผ่คำสอนของพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นศาสดานั้น¹³ ณ ที่นี้ขออยากจะอ้างอิงถึง *นิทานชาดก* (ซึ่งเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทุกลัทธิความเชื่อทุกฝ่าย)

ขณะที่เจ้าชายสิทธัตถะกำลังทรงเจริญวิปัสสนากรรมฐานได้ตื่นชมพู่ (ต้นหว่า) เพื่อค้นหาคำตอบในเรื่องของความชั่วร้ายต่างๆนั้น ก็ปรากฏเป็นมโนภาพของท่านผู้นำเคารพเลื่อมใสท่านหนึ่ง พระองค์จึงตรัสถามว่า “ท่านผู้เจริญ ไม่ทราบที่ท่านเป็นใครและมาจากไหน” ท่านผู้นั้นตอบว่า “ดูก่อนท่านผู้มีพลังเหนือมนุษย์ทั้งปวงตั้งเช่นกระทิงหนุ่ม ข้าฯ เป็นสมณะ ซึ่งได้ละทิ้งบ้านเรือนแสวงหาทางรอดเพื่อให้หลุดพ้นจากความแก่ ความเจ็บ และความตาย¹⁴ สรรพสิ่งทั้งมวลย่อมเนาเปื่อยผุพัง ความจริงเท่านั้นที่จะสถิตเป็นนิรันดร ทุกสิ่งทุกอย่างมีแต่ความผันแปร และไม่มีอะไรเลยที่จะจริงยั่งยืน และพระวิจนะของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ในเรื่องนี้ไม่มีเปลี่ยนแปลง ข้าปรารถนาในความสุขที่ จะไม่เนาเปื่อยผุพัง ความสุขอันเป็นสมบัติพิสดานที่ไม่รู้จักแตกดับ ชีวิตที่ไม่มีการเริ่มต้นและไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุนี้ ข้าจึงทำลายความคิดอันเป็นโลกียวิสัยของข้าทั้งหมด แล้วจาริกเข้าสู่ห้วงหุบเขาอันสงัดวิเวกห่างไกล เพื่อดำรงชีพอย่างสันโดษ และขอข้าวปลาอาหารเพื่อประทังชีวิต ข้ายอมสละตนเพื่อสิ่ง

¹³ *นิทานชาดก* (เรื่องราวการประสูติของพระพุทธเจ้าแปลจากภาษาบาลีโดย นายริส เดวิดส์ และจากเรื่องโพ-โฮ-อิง-ตรน-คิง ซึ่งเป็นพระประวัติของพระพุทธเจ้าเบลโดย อัศวโกษา และแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนโดยท่านธรรมรักษ์ เมื่อ พ.ศ. 963 และจากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษโดยนายแชมมิวเอล บील).

¹⁴ ความไม่เที่ยงแท้ของชีวิต 3 ประการคือ เกิด เจ็บ และตาย ที่บรรดาดาบสได้เตือนพระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะ ห้ามมิให้เจ้าชายทรงทราบ หากพระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้เจ้าชายทรงอยู่ในเพศฆราวาสในการสืบสันตติวงศ์ ถ้าเจ้าชายทรงทราบถึงความไม่เที่ยงแท้ของโลกนี้ พระองค์จักทรงออกผนวชเพื่อทรงค้นหาทางดับทุกข์และจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต.

เดี๋ยวที่ข้าต้องการ”

เจ้าชายสิทธัตถะตรัสถามต่อว่า “ในโลกแห่งความลับสนุนวายนี่ ท่านคิดว่าเราจะสามารถพบกับความสงบสุขได้อีกหรือ เราเองก็หาความสงบสุขมิได้และก็กังวลสลัดใจในเรื่องของต้นหาราคะทั้งหมดที่ประดิษฐ์บีบคั้นเราเหลือเกิน จนดูเหมือนว่าเราจะไม่สามารถทนทานต่อไปได้”

สมณะกล่าวตอบว่า “ที่ไหนมีร้อนที่นั่นย่อมมีเย็น สัตว์โลกทั้งหลายที่ต้องเผชิญกับความทุกข์นั้นย่อมมีหวังแห่งความปิติอยู่ด้วย ต้นกำเนิดแห่งความชั่วร้ายนั้นระบุว่า ความดีนั้นจะสามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวพันกัน ฉะนั้นที่ไหนมีทุกข์อย่างแสนสาหัสที่นั่นย่อมมีสุขอย่างล้ำเยี่ยม ขอเพียงแต่ให้ท่านจงมองสังขารธรรมนี้ด้วยตาของท่านเองเหมือนดังเช่นคนที่หล่นลงไปในกองสิ่งสกปรกก็ควรที่จะหันหน้าจากบ่ออันยิ่งใหญ่ที่ปกคลุมไปด้วยดอกบัวนานาพรรณที่อยู่ใกล้เคียงเพื่อชำระล้าง สำหรับท่านจงแสวงหาพระนิพพาน ทะเลสาบอันยิ่งใหญ่ที่เป็นอมตะเพื่อชำระล้างสิ่งเศร้าหมองและชั่วร้ายทั้งปวง หากท่านไม่ค้นหาทะเลสาบก็เชื่อว่าจะเป็นความผิดของทะเลสาบหรือถึงแม้ว่าจะมีถนนแห่งพรอันประเสริฐ เพื่อนำพาผู้คนที่ยึดติดกับความชั่วร้ายไปสู่ทางรอดแห่งพระนิพพาน ถ้าคนไม่ได้เดินบนถนนสายนั้น ก็เชื่อว่าจะเป็นความผิดของถนนแต่เป็นความผิดของผู้คนต่างหาก หรือว่าคนป่วยเมื่อมีหมอรักษาแต่มีได้ขอความช่วยเหลือจากหมอเพื่อรักษา ก็เชื่อว่าจะเป็นความผิดของหมอ หรือแม้แต่คนที่ทำความชั่วแต่ไม่แสวงหาแนวทางแห่งจิตวิญญาณของการรู้แจ้ง ก็เชื่อว่าจะเป็นความผิดของแนวทางเพื่อกำจัดความชั่วร้ายต่างๆ นั้น”

เจ้าชายสิทธัตถะทรงสดับฟังวาจาอันประเสริฐของผู้มาเยือน ด้วยพระหทัยที่เปี่ยมล้นไปด้วยความสุขและทรงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านได้นำสิ่งที่ตั้งมามาสู่เราและ ณ เวลานี้เราก็ได้ทราบแล้วว่าเราจะต้องทำปณิธานของเราให้สำเร็จ พระราชาบิดาของเราทรงประสงค์ให้เราใช้ชีวิตอย่างมีความสุขและปฏิบัติราชกิจทางโลกเพื่อนำเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่ตัวเราและราชสำนัก พระ

องค์ทรงบอกเราว่า เรายังหนุ่มแน่นและหัวใจของเรายังเต็มเต็มเปี่ยมเกินกว่าที่เราจะหันเหไปใช้ชีวิตทางธรรม”

ท่านผู้นำเคารพเลื่อมใสได้แต่สั่นหัวแล้วกล่าวตอบว่า “ท่านย่อมทราบดีว่า เวลาไม่ได้เป็นเครื่องชี้ว่าเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมในการแสวงหาชีวิตในทางธรรม”

และแล้วความปลาบปลื้มปิติก็ได้ผ่านเข้ามาในพระหทัยของเจ้าชายสิทธัตถะอีก พระองค์ทรงตรัสว่า “ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องแสวงหาพระศาสนา ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องขจัดสิ่งทั้งปวงที่ผูกมัดเราเพื่อมิให้เราบรรลุมรรณัมโพธิญาณออกไปให้หมดสิ้น ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องละทิ้งบ้านเรือนเพื่อใช้ชีวิตอย่างสมถะ เพื่อเสาะแสวงหาทางหลุดพ้น”

ท่านผู้นำเลื่อมใสหรือนัยหนึ่งคือเทวทูตได้สดับฟังการตัดสินใจของเจ้าชายสิทธัตถะอย่างฉันทานุมัติและกล่าวตอบว่า “ถึงเวลาแล้วเจ้าชาย ที่พระองค์จะต้องเสด็จสู่หนทางแห่งศาสนจักร จงเสด็จไปเถิดเจ้าชายสิทธัตถะ เพื่อพระองค์จะได้ทรงทำในสิ่งที่พระองค์ทรงปรารถนาให้สำเร็จตามพระประสงค์ เพราะพระองค์คือพระโพธิสัตว์ ซึ่งทรงได้รับเลือกเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อทรงนำแสงสว่างมาสู่โลก

“พระองค์ทรงเป็นตถาคต ทรงเป็นพระบรมศาสดาผู้ยิ่งใหญ่ จะเป็นผู้ทรงทำให้ความถูกต้องทั้งมวลเกิดขึ้น และเป็นธรรมราชา ราชอาณาจักรของพระองค์ทรงเป็นภควัต¹⁵ ผู้ทรงรับพระพรอันประเสริฐเพื่อทรงเป็นผู้นำทางรอดและช่วยมวลมนุษยให้พ้นจากบาปทั้งปวง”

“จงทรงทำสังจรรย์ของพระองค์ให้สำเร็จสมบูรณ์ดังพระประสงค์เถิด ถึงแม้ว่าอัสนีบาตจะฟาดลงกลางพระเศียร ขอให้พระองค์ทรงอย่าได้หวั่นไหวไปกับสิ่งยั่วยุเพื่อที่จะหลอกล่อพระองค์ออกไปจากหนทางแห่งสังจรรย์ จง

¹⁵ พระประวัติของพระพุทธเจ้าโดยอัครโกษา (ดูรายละเอียดใน *สูตรนิบาต*) ภควัต หรือ ภควันต์ เป็นพระนามที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าและพระกษณะ (ดูรายละเอียดใน *คัมภีร์ภควัตคีตา* บทที่ V.2 และ VI. 1).

ทรงหนักแน่นแจ่มใสดวงอาทิตย์ที่โคจรตามทางโคจรทุกฤดูกาลที่มีได้เปลี่ยนแปลง หากพระองค์มีเลิกล้มพระทัยเพื่อทรงดำเนินตรงบนหนทางแห่งสัจธรรมเสียก่อน พระองค์ก็จะทรงเป็นพระพุทธเจ้าในกาลข้างหน้า

“จงทรงดำเนินการเสาะแสวงหาต่อไป แล้วพระองค์ก็จะพบสิ่งซึ่งพระองค์ทรงแสวงหา จงทรงดำเนินการตามเป้าหมายโดยไม่เบี่ยงเบน และแล้วพระองค์จะทรงได้รับรางวัลในความชอบนั้น จงทรงต่อสู้ด้วยความมุ่งมั่น และแล้วพระองค์ก็จะทรงเอาชนะสิ่งทั้งปวงได้ พระองค์ทรงได้รับการถวายพระพรจากบรรดาทวยเทพ นักบุญ ตลอดจนผู้แสวงหาแสงสว่างทั้งปวงและปัญญาแห่งสรวงสวรรค์ ซึ่งจะเป็นเครื่องนำทางพระองค์ พระองค์จะทรงเป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระบรมศาสดา และเป็นพระเป็นเจ้าแห่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งหมด เป็นพระผู้ทรงนำแสงสว่างมาสู่โลก และทรงช่วยให้มวลมนุษยชาติรอดพ้นจากความทายนะ”¹⁶

หลังกล่าวจบร่างของท่านผู้นำเลื่อมใสนั้นก็หายวับไปกับตา พระหทัยของเจ้าชายสิทธัตถะเต็มเปี่ยมไปด้วยความสงบสุข พระองค์ตรัสกับพระองค์เองว่า “เราตื่นเพื่อเดินทางไปสู่หนทางแห่งสัจธรรมแล้ว และเราก็ได้ตัดสินใจแล้วที่จะทำในสิ่งที่เราปรารถนาให้สำเร็จ เราจะต้องขจัดสิ่งทั้งปวงที่ผูกมัดเราให้ติดอยู่กับโลกียวิสัยออกไปให้หมดและละทิ้งบ้านเรือนเพื่อแสวงหาหนทางแห่งความหลุดพ้น”

“พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงสภาวะปัจเจกบุคคลที่คงวัจนะ อันประเสริฐ สิ่งที่พระองค์ตรัสแล้วแต่เป็นสัจธรรม”

“แจ่มใสก่อนหินที่หล่นลงมาหลังจากถูกขว้างขึ้นสู่ห้วงอากาศตั้งความตายที่มนุษย์ไม่สามารถรอดพ้นได้ ดังเช่นพระอาทิตย์ขึ้นตอนเช้าตรู่ ดังเช่นราชสีห์แผดเสียงคำรามเมื่อออกจากถ้ำ ดังเช่นมารดาผู้ให้กำเนิดบุตร เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้และแน่นอน ซึ่งพระวัจนะของพระพุทธเจ้าทุก

¹⁶ ธรรมบท, v.190.

พระองค์ก็เป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอน”

“เราจะเป็นพระพุทธรเจ้า¹⁷ แน่แน่นอน”

ประสบการณ์ที่ยิ่งใหญ่ของเจ้าชายสิทธัตถะในทำนองเดียวกันนี้ มีปรากฏอยู่ในตำราพระพุทธศาสนาฉบับของอัครโกษา พุทธจริยา¹⁸ ซึ่งกล่าวไว้ว่า

“พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นชายผู้หนึ่ง ซึ่งผู้หนึ่งไม่สามารถมองเห็นได้ ดูเหมือนว่าจะเป็นผู้ทรงศีลโดยปลอมตัวเป็นสมณะ เดินตรงเข้ามาหาพระองค์ พระโอรสของพระราช (เจ้าชายสิทธัตถะ) ตรัสถามชายผู้นั้นว่า ‘บอกเราได้หรือไม่ว่าท่านเป็นใคร’ ชายผู้นั้นตอบพระองค์ว่า ‘ดูก่อนท่านผู้ทรงพลังเยี่ยงกระหิงหม่อม ผู้มีพลังเหนือมนุษย์ทั้งปวง ข้าคือผู้ถือสันโดษ ซึ่งเกรงกลัวต่อการเกิดและการตาย จึงได้ละทิ้งบ้านเรือนเพื่อแสวงหาทางรอดจากโลกนี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ข้าพึงปรารถนา ฉะนั้นข้าจำต้องค้นหาสภาวะอันประเสริฐที่ไม่มีการดับสูญ บรรดาวงศาคุณาญาติและคนแปลกหน้ามีความหมายเช่นเดียวกันสำหรับตัวข้า ความโลภ ความเกลียดชังของโลกสิ้นสุดแล้วสำหรับข้า ไม่ว่าข้าจะอยู่ที่ไหน ที่นั่นแหละคือบ้านของข้า อาจจะเป็นโคนต้นไม้ โปสถ์ หรือวิหาร หรือป่าเขาลำเนาไพร ข้าไม่มีสมบัติพัสถานใดๆ ทั้งสิ้น และก็ได้หวังว่าจะมีอะไรอีกด้วย ข้ารอนแรมไปในที่ต่างๆ เพื่อปรารถนาให้เป้าหมายสูงสุดของข้าสำเร็จ ประทั้งชีพด้วยของบริจาคนเพียงเท่าที่ได้รับ’” หลังกล่าวจบ ชายผู้นั้นเหาะทะยานขึ้นสู่ท้องฟ้าท่ามกลางสายพระเนตรของเจ้าชายสิทธัตถะ ท่านผู้นั้นเป็นเทพผู้สถิตในสรวงสวรรค์และได้ทรงพบกับบรรดาพระพุทธรเจ้าในอดีตมาแล้ว และเสด็จมายังโลกมนุษย์ในรูปแบบผู้ทรงศีลเพื่อเตือนเจ้าชายสิทธัตถะถึงภารกิจที่รออยู่ข้างหน้า เมื่อชายผู้นั้นเหาะทะยานขึ้นสู่ห้วงอากาศเช่นนกโผบินขึ้นสู่ท้องฟ้า ผู้ซึ่งจะทรงเป็นพระศาสดาของมวลมนุษยชาติรู้สึกเบิกบานพระทัยและทรงอัศจรรย์ในสิ่งที่พระองค์ทรงประสมยี่งัก”

¹⁷ วัชรเจดที่มยะ และนิทานชาดก.

¹⁸ อัครโกษา พุทธจริยา, vv.16-20 หน้า 66-68.

เพื่อที่จะให้เห็นคุณค่าสิ่งทีพระพุทเจ้าทรงดำเนินการในขั้นต่อไป
 จำเป็นอย่างยิ่งที่ท่านผู้อ่านจะต้องเข้าใจ ณ ที่นี้ว่า ความโศกเศร้าเสียใจ ความ
 ทุกข์ทรมาน โศกนาฏกรรม และความเพียรพยายามในการทำตนให้สมบูรณ์
 แบบเพื่อเดินไปบนหนทางแห่งศีลธรรมนั้น เป็นทัศนคติชีวิตส่วนหนึ่งของชาว
 ฮินดูก่อนกาลสมัยพระรามซึ่งทรงเป็นวีรบุรุษ ตามตำนานของเรื่องรามายณะที่
 เล่าขานสืบต่อกันมา ความขาดแคลน โชคร้าย ของพระราม และการที่ต้อง
 แรเทศพระองค์เองไปอยู่ป่าเป็นเวลา 14 ปีนั้น เป็นตัวอย่างที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง
 ของชาวฮินดูที่เคร่งศาสนาในสมัยนั้น ชาวฮินดูถือเป็นหลักปฏิบัติโดย
 ทัวไปว่า เด็กผู้ชายจะต้องถูกนำออกจากบ้านตั้งแต่อายุยังน้อยเพื่อใช้ชีวิตของ
 การเป็นพระฝึกหัดที่ยากลำบาก ภายใต้การควบคุมของครูเป็นเวลา 12 ปีหรือ
 นานกว่านั้น ก่อนที่จะกลับมารับหน้าที่ของการเป็นผู้ครองเรือน พระพุทเจ้า
 ทรงยอมรับและทรงปฏิบัติตามเงื่อนไขและเป้าหมายของสิ่งนี้เช่นเดียวกันด้วย

จงปล่อยมันคิดหันหลังให้ทางแห่ง
 ความมืดและเดินบนทางสว่าง หลัง
 ละทิ้งบ้านเรือน เมื่อสละแล้วย่อมยาก
 ที่จะไปรัก และปล่อยให้เขาแสวงหา
 ความเบิกบาน สลัดอาลัยหมดสิ้นไว้
 ซึ่งสมบัติพิสดาน ทำตนให้บริสุทธิ์
 ชำระมลทินทั้งหมดออกจากจิตใจ

ธรรมบท, vv. 87, 88

ฉะนั้น จงอย่ายินดีในร้ายในสิ่งใดสิ่ง
 หนึ่ง การสูญเสียสิ่งที่รักย่อมเป็นทุกข์
 ไม่มีข้อผูกพันใด ๆ เลยสำหรับบัณฑิต
 ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ชอบ

ธรรมบท, vv. 211

ผู้ที่มีจิตบริสุทธิ์และศรัทธาย่อมอยู่
 อย่างสันโดษ เต็มไปด้วยปัญญาและ
 ความสงบสุขในจิต และปราศจาก
 ความปรารถนาในสมบัติพิสดานทาง
 โลก ผู้ถึงพร้อมด้วยจิตบริสุทธิ์ที่โชติ
 ช่างย่อมสามารถเดินผ่านประตูแห่ง
 พระอาทิตย์เข้าไปสู่ถิ่นสิงสถิตสูงสุด
 ของจิตวิญญาณอันเป็นนิรันดรได้

มุนทกอุปนิษัท, 2.11

อุเบกขาและการปราศจากความเห็น
 แก่ตัวที่วนเวียนอย่างมั่นคงในจิตของ
 คนที่ปวดร้าวและคนบาปก่อให้เกิด
 เป็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยสันดาน

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII. 8

คนฉลาดย่อมทราบว่าเครื่องพันธนาการ ไม่ว่าจะทำด้วยเหล็ก ไม้ หรือว่า ปอป่านนั้น ไม่แข็งแรงมั่นคง แต่ความ กำหนดยินดีในต่างห่ออัญมณีของบุตร และภரியานั้นเป็นพันธนาการที่แข็งแรงมั่นคงนัก

ธรรมบท, vv. 345

คนฉลาดย่อมรู้ว่าพันธนาการชนิดนี้ แข็งแรงมั่นคง มักจะดูลากลงที่ต่ำ และ ยากแก่การแก้ไขให้หลุด เมื่อเครื่อง พันธนาการถูกทำลาย เขาย่อมเป็น อิสระพ้นจากโลกีย์วิสัยและสิ้นความ ปรารถนาใดๆ ทั้งสิ้นในกามคุณ

ธรรมบท, vv. 346

เมื่อได้ลิ้มรสหวานแห่งความสันโดษ และรสหวานแห่งความสงบเยือกเย็น ฉันทิ์ บัณฑิตย่อมปราศจากซึ่งความ กลัวและปราศจากซึ่งความรู้สึกรมิด บาปขณะดื่มน้ำหวานแห่งรสของพระ ธรรม ฉะนั้น

ธรรมบท, vv. 205

ผู้มีความปรารถนาที่ไม่สามารถบอก ได้เกิดขึ้นในจิตอย่างเต็มเปี่ยม แต่ จิตนั้นปราศจากราคะ ผู้นั้นย่อมได้ ชื่อว่าเป็นผู้ล่วงพ้นเหนือห้าลำธารได้

ธรรมบท, vv. 218

การปราศจากการยึดมั่นถือมั่น ปราศ จากการแสดงตัว ในบุตร ภรรยา บ้าน เรือน เป็นการถ่วงดุลจิตได้อย่างมั่นคง ไม่ว่าจะในพฤติการณ์ที่พึงปรารถนา หรือไม่พึงปรารถนา

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII. 9

เมื่อบัณฑิตผู้ใดพักพิงจิตอันเป็นสมาธิ ต่อพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงสถิตในสิ่งเร้นลับและในหัวใจของมวลมนุษย์ บัณฑิตผู้นั้นย่อมอยู่เหนือความปิดและความโศกเศร้าทั้งมวล

คาถาอุปนิษัต, 2.13

อุทิศตนเพื่อเราอย่างไม่ถอยหนี โดย จิตไม่ยึดมั่นถือมั่น อยู่อย่างสันโดษ และในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ และปราศ จากความสนุกสนานเฮฮา กับเพื่อนฝูง

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII.10

เมื่อความปรารถนาในจิตของเขาหยุด และแล้วเมื่อนั้นอัตตาก็กลายเป็น อนัตตาและในที่นั้น คือ พรหมโลก

คาถาอุปนิษัต, IV.10

ฉะนั้น จากเรื่องราวที่กล่าวข้างต้นทำให้เราทราบว่ประสพการณ์อันน่าอัศจรรย์ที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงพบกับผู้วิเศษหลายครั้งนั้น ทำให้พระองค์ตัดสินใจพระทัยออกจากพระราชวังเพื่อทรงใช้ชีวิตของพระองค์เฉกเช่นผู้ไม่มีที่อยู่อาศัย หลังจากเสด็จกลับ พระองค์ทรงตัดสินใจพระทัยที่จะหนีออกจากพระราชวังในคืนนั้น และเที่ยงคืนของวันนั้น พระองค์ได้ตรัสให้นายฉันทะสารตีไปนำม้ามาเพื่อเป็นพาหนะในการหนีออกจากพระราชวัง และแล้วก็เสด็จไปยังห้องบรรทมเพื่อทอดพระเนตรพระชายาและพระโอรสซึ่งกำลังบรรทมสงบนิ่งเป็นครั้งสุดท้าย จากแสงตะเกียงที่ริบหรี่ พระองค์ทรงมองพระนางยโสธรา กำลังหลับสนิทโดยมีพระโอรสอยู่ในอ้อมกอดของพระนาง พระองค์ทรงตระหนักดีว่า หากพระองค์ประสงค์ที่จะโอบกอดพระโอรสเป็นครั้งสุดท้ายตามที่พระทัยปรารถนาแล้ว เป้าหมายที่พระองค์ทรงวางไว้ก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะทรงเกรงว่าหากพระองค์ทรงกระทำเช่นนั้น ทั้งพระชายาและพระโอรสก็จะต้องทรงตื่นจากบรรทมเป็นแน่ ด้วยพระพลังและการตัดสินใจพระทัยที่เด็ดเดี่ยว พระองค์พร้อมด้วยนายฉันทะสารสหายคู่พระทัยก็ได้เสด็จหนีออกจากพระราชวัง เพื่อทรงใช้ชีวิตเฉกเช่นผู้ถือสันโดษ¹⁹

หลังจากทรงเดินทางมาไกลพอสมควรในคืนนั้น โดยผ่านอาณาเขตของพระบิดาแห่งพระชายาของพระองค์ โคตมะทรงลงจากหลังม้าริมฝั่งแม่น้ำอโนมาแห่งโกลิยน ปลดเปลื้องอาภรณ์ทั้งหมดให้แก่นายฉันทะพร้อมด้วยม้านายฉันทะได้วิงวอนขอให้พระองค์ทรงอนุญาตให้ตนได้อยู่รับใช้เบื้องพระยุคลบาทต่อไป แต่พระองค์ก็ทรงบอกปิดคำวิงวอนของนายฉันทะพร้อมทั้งทรงรับสั่งให้นายฉันทะกลับกรุงกบิลพัสดุ์พร้อมกับอาภรณ์เหล่านั้น และให้กราบทูลพระราชบิดาและพระประยูรญาติถึงสาเหตุที่พระองค์ทรงต้องกระทำในสิ่งนี้ หลังจากที่นายฉันทะเดินทางกลับ โคตมะทรงตัดพระเมาลีที่ระย้าลงมาให้สั้นแล้วทรงนำฉลองพระองค์เปลี่ยนกับเสื้อผ้าของคนยากจนที่เดินผ่านมา หลัง

¹⁹ การเสด็จออกบรรพชาของพระพุทธเจ้าซึ่งถือว่าเป็นการแสวงหาสิ่งที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักในพระสูตรว่า มหาภิเนษกรรมณี (ฉบับเดิมเป็นภาษาสันสกฤต).

จากนั้นก็ทรงดำเนินมุ่งหน้าสู่กรุงราชคฤห์²⁰ ราชธานีแห่งแคว้นมคธซึ่งปกครองโดยพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ผู้ทรงพระราชอำนาจในดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคาภาคตะวันออกเฉียง ๗ สถานที่นั้นพระองค์ได้ทรงเริ่มต้นค้นหาความสงบทางจิตที่ไม่สามารถบอกได้และเป็นสิ่งที่เลี้ยวลดอคติเดียวของชีวิต กรุงราชคฤห์ตั้งอยู่ในบริเวณที่ร่ำรวยรายล้อมด้วยภูเขา 5 ลูก ซึ่งด้านเหนือสุดประกอบกันเป็นเทือกเขาวินทยะ ถ้าหลายแห่งในภูเขาที่เรียงรายรอบกรุงราชคฤห์กลายเป็นที่ปฏิบัติธรรมของบรรดาฤๅษีหรือผู้ถือสันโดษเนื่องจากอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมสะดวกแก่การจัดหาสิ่งจำเป็นต่อการประทั้งชีวิต ส่วนสถานที่ที่อยู่ห่างไกลจากเมืองนั้นไม่เหมาะสมสำหรับผู้ถือสันโดษในการแสวงหาความเร้นลับของชีวิต เจ้าชายหนุ่มลัทธิศตตะ เช่นเดียวกับผู้ถือสันโดษท่านอื่นๆ ได้ทรงตัดสินพระทัยเลือกถ้ำแห่งหนึ่งในบริเวณนั้นในการแสวงหาสัจจธรรม โดยทรงเริ่มต้นเป็นศิษย์ของนักบวชพราหมณ์ท่านหนึ่งชื่อ อาฬารดาบส กาลามโคตร และหลังจากนั้นต่อมาก็เป็นศิษย์ของพราหมณ์อีกท่านหนึ่งชื่อ อุททกดาบส รามบุตร โดยทรงศึกษาวิทยาการทั้งด้านปรัชญา ธรรมวินัยของพราหมณ์ทั้งสอง ที่เกี่ยวกับโลกนี้และโลกหน้าตามหลักศาสนาฮินดู

โคตมะ ซึ่งก็ทรงเหมือนผู้นำทางความคิดท่านอื่นๆ ทรงฐานะเหมือนประชากรแห่งโลกของพระองค์ ทรงพบว่า การค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับระบบที่แตกต่างกันกับปรัชญาฮินดูน่าสนใจมากกว่าการตีความหมายของปรัชญาดังกล่าวมากมาย ซึ่งทั้งยากลำบาก เป็นเวลานานพอสมควรก่อนกาลสมัยของพระองค์ พวกพราหมณ์พยายามค้นหาคำตอบในเรื่องของศาสนาและปรัชญาที่ว่าด้วยความจริงและความเป็นอยู่ของธรรมชาติ รวมทั้งจุดกำเนิดและโครงสร้างของจักรวาล ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจได้ยากมาก ถึง

²⁰ สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับซากปรักหักพังที่เมืองราชคฤห์ (ปัจจุบันเรียกว่าราชสิริ) ให้ดูในหนังสือเรื่อง *ภูมิศาสตร์อินเดียโบราณ-สมัยพุทธกาล* หน้า 462-468 ซึ่งเขียนโดย พล.อ. คันนิงแฮม ซากปรักหักพังซึ่งเป็นผนังของป้อมปราการใหม่ที่สร้างขึ้นโดยพระเจ้าพิมพิสารยังคงเหลือร่องรอยให้สืบสาวถึงประวัติศาสตร์ได้.

แม้ว่าพวกพรหมณ์จะมีความคิดที่แตกแยกกัน แต่ความแตกต่างทางความคิดนั้นเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับโคตมะ เพราะพระองค์สามารถใช้ประโยชน์ของความต่างนั้นเพื่อการพัฒนาคำสอนของพระองค์ ทรงเน้นคำสอนของพระองค์ในเรื่องของความประพฤติกฎปฏิบัติปฏิบัติชอบมากกว่าพระอัจฉริยะทางปรัชญาของฮินดูที่ว่าด้วยความจริงและความเป็นอยู่ของธรรมชาติทั้งจุดกำเนิดและโครงสร้างของจักรวาลหรือจริยธรรม ด้วยเหตุผลที่ว่าคำสั่งสอนในเรื่องดังกล่าว ซึ่งจนกระทั่งแม้บัดนี้ก็ยังไม่ทราบถึงต้นกำเนิดซึ่งได้ฝังลึกเข้าไปในความนึกคิดของผู้ศรัทธาในคัมภีร์อุปนิษद्ซึ่งเป็นคัมภีร์หนึ่งของพรหมณ์และคัมภีร์ภควัดคีตา

หลังจากทรงพิจารณาเห็นว่าคำสั่งสอนและวิทยาการที่ครูพรหมณ์ทั้งสองท่าน คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุททกดาบส รามบุตร ประสิทธิ์ประสาทให้ นั้นไม่เป็นที่พอพระทัย พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยแยกพระองค์เองออกไปจากครูพรหมณ์ทั้งสอง และอาจจะด้วยมโนภาพและคำบอกเล่าของนักพรตยังคงก้องอยู่ในโสตประสาทของพระองค์ จึงทำให้พระองค์ทรงตัดสินพระทัยทิ้งถิ่นที่อยู่ใหญ่เขารอบๆ เมืองราชคฤห์และเสด็จต่อไปยังอูรุเวลาเสนานิคม²¹ และที่นั่น พระองค์พร้อมด้วยปัญจวัคคีย์²² ทรงค้นหาสัจธรรมด้วยการทรงทรมานพระวรกายและบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างเอาจริงเอาจังเป็นเวลา นานถึง 6 ปี ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่ฤๅษีหรือนักบวชในศาสนาฮินดูในสมัยพระองค์นิยมปฏิบัติและคิดว่าเป็นวิธีที่ถูกต้องที่สุดที่จะสามารถบรรลุผลและให้ได้มาซึ่งอำนาจและความสามารถเทียบเท่าเทวดาทั้งหลาย ขณะที่ข่าวการทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาและการทรมานพระวรกายของพระองค์ได้แพร่ขยายไปทั่วและโด่งดังเฉกเช่นเสียงของ “ระฆังโฆมหิม่าที่แขวนอยู่เบื้องนภาภาค”²³ และได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญ มีผู้คนเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่อิจฉาริษา แต่พระองค์ก็หา

²¹ ใกล้กับวัดพุทธคยา ดูรายละเอียดเรื่องการเดินทางของพ่อ เหยียน หน้า 120 โดยนายแซมมิวเอล บิล

²² ปัญจวัคคีย์ทั้งห้าได้แก่ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระภัททิยะ พระวัปปะ พระมหานามะและพระอัสสชิ

²³ หน้า 4 (ฉบับพิมพ์ครั้งแรก) เทียบกับชาดกหน้า 27 และ 67.

ได้มีความสุขสงบในจิตจากการบำเพ็ญทุกรกิริยาด้วยการเกร็งกล้ามเนื้อ ยิ่งพระองค์ทรงทรมานพระวรกายและทรงสำรวจพระองค์เองมากเท่าไร ก็ยิ่งทำให้พระองค์เกิดความทรมานมากเท่านั้น และทำให้เกิดความแคลงพระทัย²⁴ ถึงประสิทธิภาพของวิธีการที่พระองค์ทรงปฏิบัติอยู่และก็ทรงเริ่มกังวลว่าความเพียรพยายามของพระองค์อาจไร้ผล และพระองค์อาจสิ้นพระชนม์เสียก่อนที่จะสำเร็จมรรคผล ผลแห่งการบำเพ็ญทุกรกิริยาแม้เพียงทำให้พระองค์เกิดความสงบสุขในจิต ถึงแม้ว่าพระองค์จะต้องทรงเผชิญกับความตาย พระองค์ก็ทรงคิดว่าคุ้มค่า แต่การมิได้เป็นเช่นนั้น อย่างน้อยที่สุดก็ยังไม่ถึงเวลาและไม่ใช่วิธีการที่พระองค์ทรงคิดไว้

ในที่สุดการเกร็งของกล้ามเนื้อที่เกิดจากการทรมานพระวรกายนั้นมีผลกระทบต่อไปทั่วทั้งหมดของพระวรกาย และในวันหนึ่งขณะที่พระองค์ทรงพระดำเนินโดยมีปัญญาวัคคีย์ตามเสด็จ พระองค์ทรงหมดสติและเป็นลมล้มลง ปัญญาวัคคีย์คิดว่าพระองค์ทรงสิ้นพระชนม์แล้ว หลังจากที่พระองค์ทรงฟื้นคืนสติและทรงใคร่ครวญถึงความสูญเปล่าของการบำเพ็ญทุกรกิริยาโดยการเกร็งกล้ามเนื้อ พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยเลิกวิธีการที่เฝ้าบอภัยเพื่อใช้เป็นทางแห่งการตรัสรู้เสีย แล้วเริ่มต้นแสวงพระกระยาหารที่เหมาะสมอีก เมื่อถึงเวลาที่พระองค์ทรงต้องการความปลอบประโลมและกำลังพระทัยอย่างมากที่สุดและยามเมื่อพระองค์ทรงเผชิญกับความทุกข์ ปัญญาวัคคีย์ซึ่งเป็นเสมือนพระสหาย ก็ละทิ้งพระองค์ไป และกลับคืนสู่เมืองพาราณสี ก่อนหน้านั้น บรรดาปัญญาวัคคีย์ต่างก็คร่ำครวญในคำสอน เพื่อบรรลุทางรอดโดยการบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างแรงกล้า และต่างก็สนับสนุนแนวทางนี้ แต่บัดนี้ไม่เหลืออีกเลย ตามความรู้สึก พระองค์ทรงคิดว่าปัญญาวัคคีย์คงตัดญาติกับพระองค์และเลิกล้มความตั้งใจที่จะปฏิบัติตามหลักการที่ได้เคยยึดมั่นเมื่อก่อน เมื่อถูกทอดทิ้งและไม่ประสบความสำเร็จทำให้พระองค์ท้อแท้พระทัยและทรงครุ่นคิดว่าเป้า

²⁴ ความสงสัยและความกังวลของพระสมณโคตม ณ จุดนี้เป็นตัวการที่เรียกว่ามารซึ่งคอยจะก่อกวนหรือขัดขวางพระองค์มิให้บรรลุมรรคผล (ธรรมจักร หน้า 140 โดย นายอาภาสสตอร์).

หมายที่พระองค์ทรงตั้งไว้จะสำเร็จไหมหนอ

พระองค์ทรงข่มพระทัยทรงเลิกคิดสิ่งที่บัญญัติด้วยกย่องและแสวงหาจากพระองค์เพื่อทรงทำให้พระหทัยของพระองค์เกิดความสงบ เพื่อให้เป้าหมายที่พระองค์ทรงตั้งไว้บรรลุผล พระองค์ทรงเป็นศิษย์ของครูท่านอื่นๆหลายสำนัก ทรงปฏิบัติวิปัสณากรรมฐานและทรมานพระวรกายเพื่อปลดเปลื้องจากบาปตามที่บรรดาครูเหล่านั้นประสิทธิ์ประสาทให้ แม้ว่าพระองค์จะทรงปฏิบัติในสิ่งที่ขัดกับความรู้สึกของพระองค์และทรมานพระวรกายของพระองค์เองอย่างเคร่งครัดที่สุด ก็ไม่ได้ทำให้พระองค์เกิดความพอพระทัยแต่ประการใด แต่กลับทรงคิดว่าเป้าหมายของพระองค์คงอยู่อีกห่างไกล และการค้นหาหนทางแห่งมรรคผลคงลุ่มหลว พระปณิธานและศรัทธาอันแน่วแน่ของพระองค์ ที่ท้ายที่สุดคงพังทลาย สิ่งที่พระองค์ทรงได้รับก็คือ ผู้ที่เรียกตนเองว่าพระสหายและลูกศิษย์ของพระองค์ต่างก็ทอดทิ้งพระองค์และกลับไปยังเมืองพาราณสี แต่เมื่อมีฟ้ามืดฉนั้นใด ก็ย่อมมีฟ้าสว่างฉนั้น วันเดียวกันหลังจากที่บรรดาศิษย์ผู้เลื่อมใสในพระองค์ละทิ้งพระองค์ไป พระองค์ได้เสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชรา เพื่อทรงรับบิณฑบาตที่นางสุชดา ธิดาของคหบดีผู้หนึ่งที่อยู่ในหมู่บ้านละแวกนั้นนำมาถวาย พระองค์ทรงประทับใต้ต้นโพธิ์ใหญ่²⁵ รมครี

²⁵ (ชื่อทางชีววิทยา Ficus Religiosa) นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ต้นไม้ต้นนี้ก็เป็นที่รู้จักในนามของ "ต้นไม้แห่งการรู้แจ้ง" และกลายเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนิกชนเช่นเดียวกันกับที่ไม้กางเขนเป็นสัญลักษณ์ของชาวคริสต์ ชาวพุทธสักการบูชาต้นไม้และหน่อของต้นไม้ดังกล่าวที่ผู้จาริกแสวงบุญชาวพุทธพบที่นั่น เชื่อว่าเป็นหน่อของต้นเดิมที่เจริญงอกงามที่วิหารพุทธคยาใกล้ๆ กับเมืองราชคฤห์ ซึ่งสร้างโดยอมร ชิงห์ รว ค.ศ. 540 ทันที่หลังจากที่พระธรรมทูตคณะแรกเดินทางไปยังประเทศศรีลังกาเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยการนำของพระมหินทเธระราชโอรสในพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นช่วงหลังจากการสังคายนาศึกษาที่เมืองปัญจา เราทราบว่าพระสังฆมิตตาเถรี พระชนนีสุชาของพระมหินทเธระได้เสด็จไปยังประเทศศรีลังกาเพื่อสมทบกับพระมหินทเธระ และในกาลเสด็จครั้งนี้ พระสังฆมิตตาเถรีทรงนำกิ่งของต้นพระศรีมหาโพธิ์อันศักดิ์สิทธิ์ของต้นเดิมมาปลูกที่อนุสาวรีย์ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองรวันเวลีโคกาบาไปทางทิศใต้เพียงเล็กน้อยและต้นพระศรีมหาโพธิ์ก็เจริญงอกงามตราบเท่าทุกวันนี้ คาดว่าอายุของต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ใกล้เคียงที่สุดน่าจะนับราวๆ 2,217 ปี เพราะปลูกเมื่อ 245 ปีก่อนคริสตกาล มีการพยากรณ์เมื่อมีการปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ว่าจะเจริญงอกงามจนชั่วฉนั้นฉนั้นคร

เพื่อเสวยพระกระยาหารเช้าที่นางสุชาดานำมาถวาย ณ เวลานั้น พระองค์มิได้ทรงเสลียวพระทัยแม้แต่เพียงนิดเลยว่ เป้าหมายของพระองค์ที่ทรงสิ้นหวังนั้นกำลังจะบรรลุผลแล้ว ดังนั้น พระองค์จึงทรงประทับอยู่ ณ ใต้ต้นโพธิ์ใหญ่ร่มครึ่มนั้นตลอดทั้งวันเพื่อทรงคิดและไตร่ตรองว่าจะทรงทำอะไรต่อไปอีกในกาลข้างหน้า เพราะพระองค์ทรงหมดศรัทธาในคำสอนและการบำเพ็ญทุกรกิริยาเพื่อปลดเปลื้องจากบาปซึ่งพระองค์ได้ทรงถือปฏิบัติเป็นเวลานาน แต่ก็มิได้ช่วยให้พระองค์เกิดความสงบในจิตแม้เพียงน้อยนิด ขณะทรงประทับใต้ต้นโพธิ์ ความทรงจำในชีวิตของพระองค์เมื่อก่อนที่เต็มไปด้วยความสุขเมื่อทรงประทับอยู่ในพระราชวังท่ามกลางพระชายาและพระประยูรญาติได้หวนกลับมาอีกทำให้พระองค์เกิดความทุกข์ทรมานในพระทัย แต่พระองค์ก็ได้ทรงยอมแพ้ต่อสิ่งที่พระองค์หวนคิดกลับไปในอดีตโดยทรงตระหนักว่าชีวิตของมนุษย์ในนั้นปลายนั้น เนื้อหนังมังสาและความสนุกสนานนั้นหนีไม่พ้นความเศร้าโศกเสียใจและความเจ็บปวด พระองค์ทรงประทับนั่ง วิปัสณากรรมฐานเจริญอานาปานสติกำหนดลมหายใจเข้าออกต่อไปเรื่อยๆ ทำให้จิตเป็นสมาธิผ่านขั้นหนึ่งต่อไปยังอีกขั้นหนึ่งของความปลื้มปิติเพียงชั่วครู่และหลุมพรางที่เคยเป็นกับดัก และแล้วในที่สุดขณะที่พระอาทิตย์กำลังจะลับขอบฟ้าเข้าสู่ห้วงแห่งราตรี พระลิตถตะก็ทรงพบกับสัจจธรรมของชีวิตเป้าหมายที่เป็นความลับสูงสุดแห่งชีวิต สิ่งที่ทรงได้รับเต็มไปด้วยความรุ่งโรจน์สว่างไสว ทำให้ปริศนาของความมืดมนที่ทรงมีเมื่อก่อนนั้นระเหิดหายไปทันที และในแสงสว่างแห่งปัญญา นั้น พระลิตถตะทรงตระหนักโดยพระองค์เองว่า พระองค์คือสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า²⁶ ผู้ทรงเป็นดวงอาทิตย์แห่งจิตวิญญาณผู้เสด็จสู่โลกแล้วขณะที่ดวงอาทิตย์ที่ทอแสงเจิดจรัสทุกวี่วันกำลังจะลับขอบฟ้า

มีคำอธิบายในพรหมจรรย์สูตรที่ทำให้เราได้ทราบว่ ทันทีที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ นั้น พระองค์ได้ทรงประกาศให้ทราบถึงชัย

²⁶ มหาวักค์, 1.5.

ชนะอันยิ่งใหญ่ด้วยความปลื้มปิติเป็นที่สุด ดังความในพระสูตรดังนี้

เราได้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารนภ
ชาติไม่ถ้วนเพื่อค้นหาผู้สร้างบ้าน แต่
ก็ไม่พบเหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวงนั้น
คือ การเกิดแล้วเกิดอีก ตูก่อนช่างไม้
ผู้สร้างบ้าน บัดนี้เราพบเจ้าแล้ว ไม่
จันทันของเจ้าหักแล้วทั้งหมด ออกไก่อ
ที่เป็นชื่อคานบนหลังคาก็ถูกทำลาย
จนสิ้น เจ้าจะสร้างบ้านนั้นต่อไปอีก
ไยเล่า จิตของเรابرลุพระนิพพาน
สิ้นแล้วซึ่งความทะยานอยาก

ธรรมบท, vv. 153, 154

เวลาสำคัญอันมิต้องกำหนดใกล้เข้า
มาแล้ว พระผู้จะทรงนำทางแห่งยุคได้
ปรากฏพระองค์เองอีกด้วย ความโชติ
ช่วงสว่างไสวพร้อมด้วยพระประสงค์
อันแน่วแน่จากทุกสารทิศของพระผู้
สร้างเพื่อเป็นพันธมิตรเฝ้าทางโลก
ของจักรวาล

ยชฺฐเวท, XXXI.19

เมื่อเดินทางถึงจุดสูงสุด บุคคลผู้พบ
เห็นย่อมเกิดความปลื้มปิติในปัญญา
จิตย่อมพรั่งพร้อมด้วยความสมบูรณ์
หมดกิเลสตัณหา เขาย่อมพบกับความ
สงบเต็มไปด้วยความเสียสละ เขาย่อม
พบกับบรรดาเทพยดาและเดินทางเข้า
สู่วิถีทางแห่งเทพยดาทั้งมวล

คัมภีร์มุนทกอุปนิษัต, 3.2.5

ฐานะแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

อาจจะมีส่วนคนโต้แย้ง ซึ่งอาจเป็นข้อโต้แย้งที่ถูกต้องก็ได้ที่ว่า เมื่อ
พระองค์ตรัสรู้เพื่อทรงประกาศสัจธรรมอันมีลักษณะพิเศษนั้น คำสอนหรือ
พระธรรมมิใช่เป็นเพียงสิ่งที่นำพระองค์สู่เป้าหมายการเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น
แต่เป็นเพราะพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้เที่ยงแท้ที่มีพระประสงค์ให้
พระองค์ทรงเป็นเช่นนั้น ที่พระองค์ต้องทรงทรมานบำเพ็ญเพียรภาวนาด้วย

การบำเพ็ญทุกรกิริยานั้น ก็เพื่อแสดงให้บรรดาสาธุศิษย์และพระสหายของพระองค์เห็นว่าสิ่งที่บรรดาฤๅษีและอาจารย์ผู้คงแก่เรียนทั้งหลายปฏิบัติเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นในยุคของพระองค์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เป็นเรื่องอยู่คนละโลกกับการเป็นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดแห่งการหลุดพ้น เรื่องราวทางพุทธศาสนาที่เล่าสืบต่อกันมาในยุคแรกๆก่อนที่พระสมณโคดมจะเสด็จจากสรวงสวรรค์เพื่อทรงโปรดมนุษย์ให้พ้นจากวัฏสงสาร พระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพระโอรสัสถ์ หรืออีกนัยหนึ่งคือพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในสวรรค์ชั้นดุสิตที่จะทรงเสด็จลงมาโปรดมนุษย์และสัตว์โลกทั้งมวลในกาลข้างหน้า เหล่าเทพยดาในสวรรค์ชั้นดุสิตต่างทูลขอให้พระองค์เสด็จมายังโลก เพื่อทรงนำพระธรรมคำสั่งสอนมาเผยแผ่แก่มวลมนุษยชาติเพื่อหนทางรอด ซึ่งพระองค์ก็ทรงยินยอมตามคำทูลเชิญของเหล่าเทพยดานั้น ในที่สุดพระองค์ก็ทรงเลือกเวลา สถานที่ และครอบครัวที่พระองค์จะทรงถือกำเนิด โดยทรงตัดสินใจพระทัยให้พระนางมายาคือพระมารดา และพระเจ้าสุทโธทนะแห่งศากยวงศ์ กษัตริย์ผู้ครองเมืองกบิลพัสดุ์ในชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในปัจจุบันคือพระบิดา

เหล่าเทพยดาต่างมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ในอนาคตที่สวรรค์ชั้นดุสิต และอ้อนวอนพระองค์ “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงรับพรอันประเสริฐ พระองค์มิได้ทรงบรรลุตศบารมีจากความอยากเพื่อที่จะให้เกิดความรุ่งโรจน์แต่องค์อัมรินทร์ มารพระพรหม หรือจักรพรรดิ ผู้เรื่องอำนาจ แต่พระองค์ก็ทรงทำให้บรรดาทวยเทพเหล่านั้นพอพระทัยที่พระองค์ทรงเป็นผู้หยั่งรู้ในสรรพสิ่งทั้งมวลเพื่อทรงช่วยมวลมนุษยชาติให้พ้นจาก

ไอ้ออรชุน บุคคลผู้ทราบและตระหนกถึงชาติกำเนิดและกิจกรรมของข้าเมื่อถึงกาลสิ้นสุดแห่งอายุขัยจะไม่กลับมาเกิดในโลกแห่งวัดถุนีอีก แต่จะบรรลุถึงอาณาจักรอันเป็นอมตะของข้า

คัมภีร์ภควัดคิตตา, IV. 9

วิภูสงสาร ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงรับพร
อันประเสริฐ เวลาแห่งการเป็นพระ
พุทธเจ้าของพระองค์ได้มาถึงแล้ว
พระพุทธเจ้าพระองค์ใดได้เสด็จมา
แล้ว

นิทานคาถา, หน้า 12

(มหาวิทยาลัยบอมเบย์ ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2496)

จากเรื่องดังกล่าว แสดงให้เห็นโดยชัดเจนถึงความเห็นไม่ตรงกันใน
เนื้อหาทางศาสนาพุทธ นอกเสียจากบางคนคิดว่าเรื่องนี้เป็นเสมือนนิยายที่ชาว
ฮินดูในสมัยนั้นยอมรับและเชื่อว่าพระพุทธเจ้าอวตารมาจากพระผู้เป็นเจ้าของ
พระผู้ทรงหยั่งรู้ในสรรพสิ่งทั้งมวล ซึ่งความเชื่อดังกล่าวของชาวฮินดูมีมา
ตลอดระยะเวลาที่มีการบันทึกเรื่องราวนี้ไว้ในทางประวัติศาสตร์ มิฉะนั้นแล้ว
คงจะมีการบันทึกเพื่อแสดงว่า เหล่าเทพดาในสวรรค์ชั้นดุสิตทราบเรื่องที่
พระพุทธเจ้าเองซึ่งเป็นผู้ทรงหยั่งรู้ไม่ทรงทราบ ว่า บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่พระองค์
จะเสด็จลงมายังโลกมนุษย์เพื่อทรงโปรดให้มวลมนุษยชาติหลุดพ้นจากวิภูสง-
สาร ซึ่งใน คัมภีร์ภควัดคีตา ก็ได้กล่าวถึงเหตุการณ์อันเป็นกฎข้อนี้ในทำนอง
เดียวกัน เมื่อพระกฤษณะทรงประกาศว่า “ข้าปรากฏตัวกับแล้วกับเล่าเพื่อ
สถาปนาหลักธรรมแห่งศาสนาขึ้นมาใหม่”²⁷ ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งพระผู้เป็น
เจ้าที่ว่า บรรดาพระศาสนาดจะต้องปรากฏพระองค์ตามยุคตามสมัยเพื่อทรง
ปฏิบัติพระภารกิจในการให้ความช่วยเหลือมวลมนุษยชาติให้หลุดพ้นจากห้วง
วิภูสงสาร ดังพระวัจนะของพระพุทธองค์เองที่ทรงตรัสว่า ภารกิจของเรามมาถึง
แล้ว การที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาและทรงใช้ความมุมานะ อดทน
ในป่าเป็นเวลานานถึง 6 ปี ตามแบบอย่างของฤๅษีชาวฮินดูในสมัยของพระองค์
ก็เพียงเพื่อที่จะทรงพิสูจน์ให้ทราบว่า การปฏิบัติตามแบบอย่างของฤๅษีชาวฮินดู

²⁷ คัมภีร์ภควัดคีตา, IV, 7, 8.

ซึ่งพระองค์เองก็ได้ทรงถือปฏิบัติด้วยนั้นไร้ผล ไม่สามารถทำให้พระองค์ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณได้และจะไม่สามารถทำให้พระองค์ทรงหมั่นงวล่องแห่งธรรมจักรได้ ความจริงนี้ล้วนแล้วแต่มีเหตุผลสนับสนุนทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นช่วงระยะเวลาที่พระองค์ทรงสถาปนาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ขณะเมื่อได้ทรงพบกับ "เทวทูต" หรือแม้แต่คำยืนยันในความสำเร็จของพระองค์ที่ทรงกล่าวว่า "แน่นอน ที่เราจะเป็นพระพุทธเจ้า" ไม่ว่ากรณีจะเป็นเช่นไรนับตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา พระองค์ไม่เพียงแต่จะทรงแสดงให้เห็นว่าวิธีการทรมานตัวเองและการยึดมั่นในวิธีการดังกล่าวนั้น นอกจากจะไม่ใช่วิธีการของการแสวงหาทางหลุดพ้นและการบรรลุมรรคผลที่ถูกต้องแล้ว พระองค์ยังทรงใช้ออกาสทุกโอกาสเพื่อทรงแสดงธรรมโปรดและทรงชี้ให้เห็นว่า วิธีการทรมานตัวเองด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยานั้นไม่ใช่วิธีการแสวงหาความหลุดพ้นที่ถูกต้องและวิธีการดังกล่าวจะไม่สามารถทำให้ผู้บำเพ็ญเพียงบรรลุผลได้

อย่างไรก็ดี ผลของการเสียดสีและการทรมานพระองค์เอง พระองค์ทรงมีความรู้สึกคล้ายๆ กับว่าความเรียบง่ายและอาณาภาของสังฆกรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้และทรงประสงค์จะนำมาสั่งสอนให้ชาวโลกได้ทราบนั้นกำลังจะจางหายไปอย่างไร้ผล และที่ทำให้พระองค์ทรงรู้สึกหนักพระทัยมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้นก็คือ ช่องว่างอันมหึมาที่แสดงถึงความแตกต่างระหว่างสังฆกรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้และและความสะดวกสบายในพระองค์ของบรรดาผู้ที่เคยศรัทธาในพระองค์ ถึงแม้ว่าจะเกิดช่องว่างของความแตกต่างระหว่างพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์และบรรดาพิธีกรรมความเชื่อถือในเรื่องเครื่องรางของขลังอำนาจของนักบวช ฤๅตีวิวิธญาณ และเทพยดาต่างๆ ที่ผู้คนในสมัยนั้นเชื่อถือและกราบไหว้บูชา แต่พระองค์ก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะทรงดำเนินไปในโลกของคนตาบอดนี้เพื่อทรงประกาศพระธรรมที่เป็นอภิมโหทธิหรือการตรัสรู้และวิมุตติคือการทำให้จิตหลุดพ้นจากอาสวะถึงความบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง โดยที่พระองค์มิได้ทรงมีเหตุผลอื่นใดเลยในการที่จะทรงกระทำเช่นนั้นนอกจากความรักและความเมตตาสงสารที่พระองค์ทรงมีมาตั้งแต่เริ่มแรกต่อมวลมนุษยชาติ

ที่ถูกหลอกลวงและกำลังไขว่คว้าหาทางสว่างท่ามกลางความมืดและการหลีกหนีเพื่อให้พ้นจากไม้พุ่มที่เต็มไปด้วยหนามซึ่งมีอยู่ในขณะนี้ โคตมะซึ่งก็ทรงมีสถานภาพดังเช่นพระกฤษณะ ศาสตราผู้ทรงเสด็จลงมาโปรดสัตว์โลกก่อนพระองค์ พระเยซูคริสต์และศาสดาโมฮัมหมัด ผู้ซึ่งเสด็จลงมาในภายหลัง ทรงมีความเชื่อในพระองค์อย่างแน่วแน่และถ้าหากมีสิ่งใดอาจเป็นข้อที่ทรงหวั่นวิตกก็จะทรงจัดสิ่งนั้นออกไป โดยไม่ได้ทรงยึดติดให้เข้าไปผูกพันในพระภารกิจของพระองค์ พระสมณโคตมทรงดำเนินต่อไปโดยที่พระองค์ตัดสินพระทัยว่าบุคคลที่พระองค์จะเสด็จไปทรงแสดงธรรมอันยิ่งใหญ่ที่พระองค์ทรงค้นพบโปรดเป็นครั้งแรกคืออาฬารดาบสและอุททกดาบส ครูเก่าแก่ของพระองค์ แต่เมื่อทรงทราบของท่านทั้งสองได้สิ้นชีวิตไปแล้ว พระองค์ทรงตัดสินพระทัยเสด็จไปยังเมืองพาราณสีเพื่อทรงแสดงธรรมโปรดแก่ปัญจวัคคีย์สาธุศิษย์ของพระองค์เมื่อก่อน ระหว่างทางเสด็จไปยังเมืองพาราณสี พระองค์ทรงพบกับพราหมณ์หนุ่มผู้หนึ่งผู้ซึ่งพระองค์ทรงคุ้นเคยมาก่อนชื่อว่า อุปกะ และพราหมณ์อุปกะได้สนทนากับพระองค์เป็นครั้งแรก เรื่องราวของการสนทนา ระหว่างอุปกะและพระพุทธองค์มีประวัติ²⁸ ความเป็นมาให้เราได้ศึกษาค้นคว้า น้อยมาก แต่สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องนำมากล่าว ณ ที่นี้ เนื่องจากสิ่งนี้เป็นลักษณะพิเศษของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ พราหมณ์หนุ่มรู้สึกแปลกใจในพระวัจนะและท่วงท่ากิริยาของพระสมณโคตมเป็นอย่างยิ่งจึงกราบทูลพระองค์ว่า ข้าแต่พระองค์ จิตของผู้อื่นเต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายเหมือนดั่งม้า แต่พระหทัยของพระองค์ช่างสงบเยือกเย็นยิ่งนัก ผู้อื่นเต็มไปด้วยกิเลส ตัณหาแต่พระองค์ดับแล้วซึ่งกิเลสตัณหาทั้งปวง พระวรกายของพระองค์เจิดจรัสแจ่มเช่นพระจันทร์บนท้องฟ้ายามค่ำคืนช่างสดชื่นเสมือนหนึ่งว่าได้ทรงดื่มด่ำารสหวานแห่งปัญญามาใหม่ ๆ รูปลักษณะของพระองค์ฉายแสงด้วยอำนาจแห่งปัญญา พระองค์ทรงเป็นเจ้านายเหนือพระหทัยของพระองค์และทรงมี

²⁸ มหาวัคค์, I,6,7-9 และมัชฌิมนิกาย, v. 26.

พระเนตรเฉกเช่นกระตี่ที่ทรงพลังจึงไม่มีข้อที่นาแก้งขาใดๆ เลยที่พระองค์ได้ทรงบรรลุปะหามายของพระองค์แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ทูลถามพระองค์ว่า ท่านผู้ใดเป็นครูของพระองค์และให้ความรู้อันเป็นบรมแก่พระองค์ รูปลักษณะของพระองค์ที่สมบูรณ์แบบมาจากแห่งใด พระพักตร์ของพระองค์ช่างเบิกบาน พระวรกายช่างสงบนิ่ง ศาสนาใดที่ทำให้พระองค์ประสบแต่ความปลื้มปิติและความสงบในจิตเช่นนี้

แล้วพราหมณ์ทูลถามพระองค์ต่อว่า พระองค์จะเสด็จไป ณ ที่ใด และเมื่อได้ทราบว่าจะทรงเสด็จไปยังเมืองพาราณสีจึงทูลถามพระองค์ว่า พระองค์จะเสด็จไปยังเมืองพาราณสีด้วยวัตถุประสงศ์อันใด เพื่อที่จะตอบคำถามพราหมณ์หนุ่ม พระองค์จึงตรัสด้วยคาถาดังนี้

ขณะนี้เราประสงค์ที่จะหมუნวงล้อแห่ง
ธรรมจักร และด้วยเหตุนี้เราจึงกำลัง
มุ่งหน้าไปยังเมืองพาราณสีเพื่อที่จะนำ
แสงสว่างมาสู่ผู้ที่จมปลักอยู่ในความ
มืดและเพื่อเปิดประตูที่เป็นอมตะแก่
มวลมนุษยชาติ

มัชฌิมนิกาย, v.26

ข้าไกรังคันธนูเพื่อสังหารทรรราชและ
ศัตรูของพระผู้เป็นเจ้าของผู้ยิ่งใหญ่ ข้า
เป็นผู้นำความสุขมาสู่มนุษย์ทั้งปวง
ข้าสามารถเข้าออกมีสิทธิเหนือผู้อื่น
ทั้งในสวรรค์และโลกมนุษย์และแต่ง
กายด้วยอาภรณ์ของผู้ที่จะปรากฏ
ตามยุค ในฐานะผู้ที่จะนำคำสั่งสอน
สูงสุดมาเผยแพร่

อรรถกถาเวท, IV.30-5

จากนั้นพระองค์ทรงบอกพราหมณ์อุปกะว่า พระองค์ทรงชนะแล้วซึ่งบาปทั้งปวงตลอดถึงการจัดการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนออกไปโดยสิ้นเชิงชั่วกาลปาวสานและกำลังเสด็จไปยังกรุงพาราณสีเพื่อทรงแสดงธรรมโปรดผู้คนซึ่งกำลังไขว่คว้าหาทางหลุดพ้นในความมืดให้พบกับแสงสว่างแห่งลัจฉจธรรมเฉกเช่นพระจันทร์ทอแสงให้ความสว่างแก่มวลมนุษยชาติทุกผู้ทุกนามและเพื่อทรงลั่นกลองแห่งธรรมอันเป็นอมตะที่นั่น เพื่อทรงช่วยให้ทุกคนได้หลุดพ้นจาก

บ่วงบาป อย่างไรก็ตาม อุปกะก็ไม่สามารถเข้าใจในสิ่งที่พระองค์ทรงกล่าวแก่ตนได้ แต่กลับคิดว่าพระองค์ทรงตรัสเกินกว่าความเป็นจริง จึงทูลพระองค์ว่า “พระโคตมะ ผู้นำเลื่อมใส หนทางของท่านยังอยู่อีกยาวไกล” จากนั้นก็หันกลับมุ่งหน้าเดินไปในทิศทางตรงกันข้ามกับพระพุทธองค์ แต่ก็มีวายุที่จะหันกลับมามองดูพระองค์ซึ่งกำลังลับสายตาที่ละน้อยๆ ซ้ำแล้วซ้ำเล่าด้วยความอิจฉาและแปลกใจ

โชคไม่ดีที่ความสำคัญของเหตุการณ์ตอนนี้ไม่มีเป็นภาษานาลี ในชาดกอธิบายไว้แต่เพียงว่า เมื่อโคตมะกำลังทรงมุ่งหน้าสู่เมืองพาราณสีนั้นได้ทรงประกาศให้พราหมณ์อุปกะได้ทราบว่าเป็นพระองค์คือพระพุทธเจ้า²⁹

หลังจากที่ถูกสพบประมาทโดยพราหมณ์อุปกะ ซึ่งพระองค์ก็ทรงวางเฉย พระองค์จึงเสด็จต่อไปยังเมืองพาราณสีและถึงสวนกวาง ห่างจากตัวเมืองประมาณ 3 ไมล์ เมื่อจวนใกล้ค่ำ และที่สวนกวางนั้นพระองค์ทรงทราบว่าเป็นที่พำนักของบรรดาปัญญาวัคคีย์สานุศิษย์ของพระองค์ ปัญญาวัคคีย์ต่างก็ทราบด้วยกันทั้งหมดว่าพระองค์จะเสด็จมายังที่พวกตนพำนักอยู่ จึงตกลงกันว่าทั้งหมดจะไม่ยอมรับพระองค์ให้เป็นครูของพวกตนเพราะในสายตาของพวกตนเห็นว่าความพยายามของพระองค์เพื่อที่จะเอาชนะพระองค์เองนั้นประสบความสำเร็จล้มเหลว ฉะนั้นอย่าได้ทรงหวังไว้ว่าจะได้รับการสนับสนุนจากพวกตนอีก อย่างไรก็ตาม หนึ่งในปัญญาวัคคีย์คือท่านโกณฑัญญะปฏิเสฐที่จะกระทำการดังกล่าว แต่กลับแสดงการอ่อนน้อมถ่อมตนต่อพระองค์ พระองค์ทรงสังเกตเห็นอาการกิริยาของเหล่าปัญญาวัคคีย์ท่านอื่นๆ จึงทรงรับสั่งแก่ปัญญาวัคคีย์เหล่านั้นว่า พวกเขาเข้าใจผิดที่เรียกพระองค์ว่า “โคตมะผู้นำเลื่อมใส” เพราะพวกเขายังตาบอดและถูกครอบงำด้วยวิชาและยังจะต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏคือการเกิดและความตาย ขณะที่พระองค์ได้ทรงค้นพบทางแห่งความหลุดพ้นซึ่งซ่อนเร้นมายาวนานและบรรลุมิถิ์มโหริคือตรัสรู้โดยชอบแล้ว (สถาน-

²⁹ นิทานชาดก (ฉบับแปลของฟอสบอลล์ หน้า 24, 63 และ 81).

ภาพการเป็นพระพุทธรูป) พระองค์ยังได้ทรงแสดงให้เห็นทาง
ซึ่งสามารถจะเอาชนะบาปและความโศกเศร้าทั้งปวงได้

จงอย่าเรียกตถาคตโดยชื่อหรือกล่าวถึงตถาคตเช่น “เพื่อน” เพราะพระองค์ คือพระพุทธรูป ผู้ทรงเป็นพระอรหันต์ พระองค์ทรงมีพระเมตตาต่อมวลมนุษยชาติทุกรูปทุกนามโดยเท่าเทียมกัน ดังนั้น มวลมนุษย์จึงเรียกพระองค์ว่า “พ่อ” การไม่ให้การเคารพผู้เป็นพ่อถือเป็นสิ่งไม่ถูกต้องและการดูถูกเหยียดหยามพ่อถือเป็นบาป

มหาวคัล ชันรกะ, 1.6

โดยมิได้คำนึงถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของพระองค์และคิดว่าพระองค์เป็นแค่เพื่อน ข้าพเจ้าเรียกพระองค์อย่างไม่ไตร่ตรองว่า “โอ้กฤษณะ” “โอ้ยาดา-วะ” “เพื่อนของข้า” และอื่นๆอีกโดยขาดความเคารพต่อพระองค์หลายครั้ง ไม่ว่าจะล้อเล่นกับพระองค์ขณะพักผ่อนหย่อนใจ นอนบนเตียงเดียวกัน นั่งหรือรับประทานอาหารด้วยกัน ไม่ว่าจะอยู่ตามลำพังหรือต่อหน้าเพื่อนคนอื่น ๆ มากมาย ขอพระองค์ได้โปรดอภัยให้แก่ข้า ในสิ่งที่กระทำต่อพระองค์ผู้ทรงเป็นพระเจ้าสูงสุดที่ทุกชีวิตเคารพบูชา ดังนั้นข้าจึงขอกัมมลงกราบแทบพระบาทเพื่อแสดงความเคารพอย่างสูง และขอพระเมตตาจากพระองค์ ขอให้พระองค์ทรงยกโทษแก่ข้าด้วยเถิด เสมือนบิดายกโทษแก่บุตร เพื่อนยกโทษแก่เพื่อนและภรรยา ยกโทษแก่สามีสุดที่รัก เมื่อมีความผิด

คัมภีร์ภควัดคีตา, XI.41, 42, 44

เนื่องจากความเชื่อของเหล่าปัญญาจิวคัลยี่ที่มีต่อลัทธิฤาษีอินดูนั้น ยังฝังลึกมาก ฉะนั้นย่อมต้องมีการต่อต้านคำสอนของโคตมะผู้ซึ่งเคยประสบความล้มเหลวเมื่อก่อน จึงไม่ควรที่จะสั่งสอนพวกตนเพียงเพื่อสนองความต้องการภายนอกของพระองค์ พระองค์ทรงขานรับการเหยียดหยามและเยาะ

เย้ยของเหล่าปัญญาจักษุที่มีต่อพระองค์และคำสอนของพระองค์ด้วยการทรงแสดงธรรมเบื้องต้นโปรด ซึ่งธรรมที่พระองค์ทรงแสดงและได้รับการทำนุบำรุงตราบถึงพวกเราทุกวันนี้เรียกว่า *ธรรมจักรกับปวัตตนิสสูตร* (พระสูตรที่แบ่งฐานแห่งอาณาจักรธรรม)

เมื่อมาถึงจุดนี้แล้ว เราจะคิดได้โดยง่ายว่าเราไม่สามารถจะมี “ศาสนาพุทธ” ถ้าหากว่าไม่มีพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งทรงเปิดเผยศาสนา นี้ให้ทราบ อย่างไรก็ตาม เราจะต้องจำใส่ใจไว้เสมอว่า “พระพุทธเจ้า” ไม่ใช่เป็นชื่อของบุคคลหนึ่งบุคคลใดแต่เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นเพื่อแบ่งประเภทของบุคคล คำว่า “พระพุทธเจ้า” ในภาษาสันสกฤตหมายความว่า บุคคลผู้ซึ่ง “ตรัสรู้แจ้ง” เกี่ยวกับธรรมชาติและความหมายของชีวิต “พระพุทธเจ้า” จำนวนมากมายหลายพระองค์เสด็จมาโปรดสัตว์โลกโดยต่อเนื่องกันตามยุคตามสมัยที่เหมาะสมและที่สำคัญที่สุด หนึ่งในจำนวนนั้นในยุคของเราคือพระพุทธเจ้า พระผู้ซึ่งอุทิศพระองค์เพื่อพระภารกิจอันเกิดจากแรงบันดาลใจของพระผู้เป็นเจ้าของผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งมวล ซึ่งก็เช่นเดียวกับพระกฤษณะ พระเยซูคริสต์และศาสดาองค์อื่นๆ ศาสนาพุทธมิได้เป็นพระวัจนะของบูรุษพระองค์หนึ่งเดียวที่ทรงพระชนม์ชีพอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดียราวๆ 500 ปีก่อนคริสตกาล แต่คำสอนของพระองค์เป็นกฎแห่งความจริงของพระผู้เป็นเจ้าของผู้ถูกส่งลงมายังโลกนี้ตามกาลสมัย

ในตำราที่เป็นภาษาบาลีและสันสกฤตคำว่า “พระพุทธเจ้า” มักใช้เป็นคำแทนตำแหน่งซึ่งไม่ใช่ชื่อเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ เป็นที่ทราบกันดีว่าพระโคตมะคือพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวผู้สืบทอดพระพุทธเจ้าอีกหลายๆ พระองค์มาเป็นเวลานานนับแล้วและปรากฏพระองค์ในโลกตามยุคสมัยที่เหมาะสม โดยทรงสั่งสอนศาสนาเดียวกัน หลังจากที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ศาสนา (พระธรรม) ของพระองค์เจริญรุ่งเรืองระยะหนึ่งแล้วก็เสื่อมความเชื่อถือจนกระทั่งสุดท้ายถูกลืมไปโดยสิ้นเชิง หลังจากนั้นโลกก็จะตกอยู่ในห้วงเหวแห่งบาปเต็มไปด้วยความชั่วร้าย ในที่สุดพระ

พุทธเจ้าพระองค์ใหม่ก็เสด็จมาโปรดและทรงเผยแผ่คำสั่งสอน (พระธรรม) ของพระองค์ที่ถูกลืมเลือนไป และทรงทำให้โลกพ้นจากความชั่วร้ายขึ้นเรื่อยๆ และปลดปล่อยมวลมนุษยชาติให้พ้นจากบาปทั้งปวงชั่วกาลนานโดยไม่มีขอบเขตกำหนด มีพระพุทธเจ้าจำนวน 24 พระองค์ก่อนพระพุทธโคดมที่ทรงได้รับมอบหมายให้เสด็จลงมาเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่มวลมนุษยชาติของเรา และต่อจากนี้ไปภายในระยะเวลา 5,000 ปีหลังจากที่พระธรรมคำสั่งสอนที่แท้จริงของพระพุทธโคดมถูกลืมเลือน ผู้คนเดินทางท่องเที่ยวไกลไปจากวิมุตติคือการทำให้จิตหลุดพ้นจากอาสวะถึงความบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง ก็จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ก็คือ “พระศรีอริยเมตไตรย” ซึ่งมีความหมายว่าพระพุทธเจ้าผู้ทรง “พระเมตตา” เสด็จสู่มนุษยโลก

ดังนั้น เมื่อจะมองพระพุทธเจ้าและคำสั่งสอนของพระองค์ให้ถูกต้องตามพระวัจนะของพระองค์ก็คือต้องมอง *พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ที่ตรัสรู้โดยชอบ* ที่เสด็จลงมาตามยุคตามสมัยติดต่อกันไปเพื่อนำทางให้มนุษย์พบกับวิมุตติสุขคือความหลุดพ้นจากทุกขเวทนาว่าเป็นพระสัมพันธัญญะของมวลมนุษยชาติ นั่นเอง บทบาทของบรรดาพระศาสดาท่านองเดียวกันนี้ได้มีการอธิบายไว้มาก่อนแล้วโดยพระกฤษณะเมื่อ 2,500 ปีก่อนพุทธกาล ขณะเมื่อพระองค์ทรงสนทนากับพระอรชุนซึ่งถือว่าเป็นการ “ปรากฏองค์ของพระศาสดา” กับแล้วกับเล่าเพื่อชัยชนะของผู้ประพตติดีและสถาปนาศาสนาให้มั่นคงยั่งยืน³⁰ ขึ้นมาใหม่ ฉะนั้นองค์อวตาร (ศาสดาที่พระผู้เป็นเจ้าของทรงส่งลงมา) หรือพระพุทธเจ้าทุกพระองค์หรือผู้เผยแผ่คำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้าของหรือชื่ออะไรก็ได้ที่ท่านผู้อ่านใช้เรียกขานพระนามหรือนามของบรรดาผู้ที่เป็นดวงอาทิตย์แห่งจิตวิญญาณที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้ที่ปรากฏพระองค์ตามกาลเวลาเป็นที่ยอมรับโดยชัดแจ้งและได้รับบันทึกทางประวัติศาสตร์ว่าบรรดาศาสดาเหล่านี้เป็นผู้ทรงทำให้มวลมนุษยชาติพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในระดับสูงขึ้น ทั้ง

³⁰ คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.7.8 และ คัมภีร์ยสุรเวท, XXXI. 19.

ความสำนึกในด้านจริยธรรม สังคม และวิทยาศาสตร์หรือปรากฏการณ์ที่เรียกว่าวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าจะเป็นไปอย่างช้าๆ แต่ก็มั่นคง ไม่ว่าจะบนชนชาติในดินแดนตะวันออกหรือตะวันตก โรมันหรือเปอร์เซีย อินเดียหรือจีน อาหรับหรือยุโรป ซึ่งเมื่อได้ทำการค้นคว้าตามแหล่งที่เชื่อถือได้ที่สุด มีหลักฐานยืนยันได้ว่าความเจริญก้าวหน้าทางด้านจริยธรรมและสังคมนั้นล้วนแล้วแต่มาจากคำสอนของท่านผู้ก่อตั้งศาสนาทุกพระองค์ที่เกิดจากแรงบันดาลใจของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดทั้งนั้น

บุคคลผู้เป็นประจักษ์ดวงประทีปและเป็นผู้นำอันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ทางด้านจิตวิญญาณ ผู้ทรงเป็นบรมครูแห่งพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย เจกเช่น ดวงอาทิตย์ของวันนี้ย่อมไม่แตกต่างไปจากดวงอาทิตย์ของเมื่อวานนี้ หรือของวันพรุ่งนี้ ไม่มีเมื่อวานนี้ วันนี้และพรุ่งนี้เป็นดวงอาทิตย์ มนุษย์เราเท่านั้นที่อยู่บนดาวบริวาร (ดาวนพเคราะห์) นี้ต่างหากที่พบกับความแตกต่างว่ามีกลางวันกับกลางคืน เนื่องจากดาวนพเคราะห์เหล่านี้โคจรรอบดวงอาทิตย์ ขณะที่เรามีความรู้สึกว่าดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วก็ตกดินแล้วก็ขึ้นมาอีกซึ่งบางทีอาจจากจุดที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อย แต่ดวงอาทิตย์ไม่มีการขึ้นหรือตกดิน สถานะของมนุษย์โลกได้แต่เพียงมองดวงอาทิตย์ด้วยความเคลือบแคลงสงสัยโดยที่ไม่สามารถสัมผัสหรือทราบกฎธรรมหรือสภาพที่แท้จริงและพลังอำนาจของดวงอาทิตย์ได้ เนื่องจากดวงอาทิตย์ฉายแสงสว่างในรัศมีวันตรึงกาล เจกเช่นกลีเสตันหาและอัปเดตาคือความเห็นแก่ตัวที่ครอบงำจิตใจของมนุษย์ไม่ให้พบกับหนทางสว่างและความเข้าใจทางจิตวิญญาณในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่สำคัญของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายผู้ทรงเป็นดวงอาทิตย์ของพระผู้เป็นเจ้า พระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์ไม่มีความแตกต่างกันเลยแต่ละพระองค์...เพราะแต่ละพระองค์ทรงสภาพเช่นเดียวกันทั้งหมดคือพุทธธรรม³¹

³¹ มลินทปัญญา, หน้า 285.

ฉะนั้น ขณะที่พระพุทธรโศคมทรงยืนย่นองค์ภาวะของพระองค์อย่างตรงไปตรงมา พระองค์ทรงยืนย่นว่า พระองค์มิใช่มนุษย์หรือเทพที่สำคัญหรืออสูร ดังที่ผู้คนในยุคของพระองค์จินตนาการและเชื่อถือกัน

เราไม่ใช่พราหมณ์ โอรสของพระราชา หรือพ่อค้าวานิชย์ อีกทั้งไม่ได้เป็นอะไรอื่นอีกด้วย เราอยู่ในโลกนี้ตั้งเช่น มุนีปราศจากสิ่งใดๆทั้งสิ้น ปราศจากบ้านช่อง ความเป็นตัวตนมลายสูญสิ้น เป็นการเปล่าประโยชน์ที่จะถามถึงเทือกเขาเหล่ากอของเรา

สุดตนิบาต, vv. 455-56 (ย่อ)

ในอังคุตตรนิกายก็มีกล่าวไว้ว่า³² ครั้งหนึ่งขณะที่พระพุทธรองค์ทรงดำเนินไปตามถนนสูงระหว่างอุกคัตตะและเสตัพพะโดยมีพราหมณ์โธนะเดินอยู่บนถนนสายนั้นด้วย พราหมณ์เดินเข้ามาหาพระองค์และทูลถามพระองค์ว่า “พระคุณเจ้าเป็นเทวดาหรือเปล่า” “ไม่ใช่หรือกพราหมณ์เราไม่ใช่เทวดา” “ถ้าอย่างนั้นเป็นคณธรรพหรือเปล่า” “ไม่ใช่หรือกพราหมณ์เอ๋ย” “หรือว่าเป็นยักษ์” “ไม่ใช่หรือกพราหมณ์ เราไม่ใช่ยักษ์” “ถ้าอย่างนั้นพระคุณเจ้าคงเป็นมนุษย์” “เปล่าเลยเราไม่ใช่มนุษย์” “ทุกคำถามของข้า ท่านตอบ

บรรดาเทวดาและมุนีที่ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครทราบความลึกลับในแหล่งกำเนิดของข้า เพราะข้าคือแหล่งกำเนิดของเหล่าเทวดาและมุนีผู้ยิ่งใหญ่ทั้งมวล

คัมภีร์กเวตตีตา, X.2

โอ้ พระผู้ทรงมหิทธานภาพแห่งยุค ผู้ทรงยิ่งใหญ่เหนือสิ่งทั้งปวง ผู้ทรงฉลองพระองค์ด้วยอาการของผู้ที่จะเสด็จมาโปรด (อวตาร) และพำนักอาศัยในโลกวัตถุนี้ เราขอมอบรางวัลที่เปี่ยมไปด้วยสุขสันต์ พระองค์คือความสง่างามถึงสามเท่า

ยชुरเวท, บทที่ XIII.36

ข้าคือแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งทั้งมวล ทุกสิ่งทุกอย่างเคลื่อนไหว เพราะข้าผู้มีปัญญาผู้เช่นนั้น ย่อมอุทิศตนเสียสละรับใช้ข้าและบูชาข้าอย่างสุดหัวใจ

คัมภีร์กเวตตีตา, X.8

³² อังคุตตรนิกาย, II. 37-39 และธรรมบท, vv. 58-59.

ว่าไม่ใช่ทั้งหมด แล้วพระคุณเจ้าเป็นอะไร” “ดูก่อนพราหมณ์ สิ่งที่ท่านถามมาทั้งหมด ถ้าหากเราดับกิเลสของเราไม่ได้ เราก็อาจเป็นเทวดา คนธรรพ์ ยักษ์หรือมนุษย์ แต่เราหลุดพ้นแล้วจากสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้นแบบถอนรากถอนโคน เสมือนดังเช่นตอของต้นหมากที่ถูกตัดจนไม่สามารถที่จะเจริญงอกงามอีกได้ เสมือนดังเช่นดอกบัวสีน้ำเงิน แดง หรือขาว ที่เกิดจากน้ำเค็มโตจากน้ำเมื่อไหลเหนือผิวน้ำก็จักอยู่เหนือผิวน้ำที่นั่นโดยไม่มีรอยเบื่อนมลทิน เช่นเดียวกัน พราหมณ์เอ๋ย ถึงแม้ว่าเราจะเกิดมาในโลก เจริญเติบโตในโลก และสามารถหลุดพ้นจากโลก แต่เราก็อยู่ในโลกโดยไม่มีรอยเบื่อนมลทิน จงรับรู้ไว้ด้วยเถิดพราหมณ์เอ๋ย ว่าเราคือพระพุทธเจ้า ดังเช่นดอกบัวที่สะพรั่งสวยงามเหนือน้ำที่ปราศจากมลทิน หรือเช่นเราอยู่ในโลกโดยไม่มีรอยเบื่อนมลทิน ดังนั้นพราหมณ์เอ๋ย เราคือพระพุทธเจ้า”

และเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์นั้นเมืพระชาติกำเนิดที่แยกออกไปต่างหาก เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาทรงนิมนต์โคตมะพระโอรสของพระองค์ไปเมืองกบิลพัสดุ์สถานที่ประสูติเพื่อพบกับพระองค์ซึ่งสุขภาพ พระนางยโสธราพระชายาและพระราหุลพระโอรสซึ่งในขณะนั้นทรงเจริญวัยแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงพร้อมด้วยบาตรและทรง

จิวรของผู้ทรงศีล พระเจ้าสุทโธทนะทรงทูลถามพระพุทธรเจ้าว่า ทำไมพระองค์ต้องสวมใส่จิวรของผู้ทรงศีลและอุ้มบาตรเช่นคนชอกทาน พระพุทธรเจ้าตรัสตอบพระราชบิดาว่านี่แหละคือชาติกำเนิดของพระองค์ เมื่อพระราชบิดาทรงถามพระองค์ว่า “ชาติกำเนิดอะไรหรือ” พระพุทธรเจ้าตรัสตอบพระราชบิดา ซึ่งยังความแปลกใจให้พระราชบิดาของพระองค์ว่า

พระพุทธรเจ้าทุกพระองค์แต่กาลก่อน และที่จะเป็นในอนาคต หนึ่งในจำนวนนั้นคือพระองค์ สิ่งที่พระพุทธรเจ้าแต่กาลก่อนทรงทำ พระองค์ก็จะทรงทำอย่างเดียวกัน สิ่งนี้ได้บังเกิดขึ้นแล้ว ข้าแต่พระบิดา ข้ามาอยู่ต่อหน้าประตูของพระองค์แล้ว พระราชาผู้ทรงสวมเสื้อเกราะ พระองค์ควรพบโอรสของพระองค์ เจ้าชายผู้สวมใส่เครื่องแต่งกายของผู้ทรงศีล

ข้าประทับอยู่ในหัวใจของพระองค์ ความจำ ความรู้ และการลืม ล้วนมาจากข้า คัมภีร์พระเวททั้งหมดสอนให้รู้จักข้า ข้าคือผู้รวบรวมเวทानตะสูตร และผู้รู้คัมภีร์พระเวทที่แท้จริง

คัมภีร์ภควัดศิดดา, XV.15

ทีมนิกาย, I, หน้า 103-4

ช่วงที่เป็นนาที่ซึ่งเร้าความรู้สึกที่สุดดูเหมือนจะเป็นขณะที่พระราชาผู้ทรงชราภาพ ที่ทรงกล้าหาญตรัสหลังจากที่ทรงสำคัญผิดในสถานภาพของพระราชโอรสของพระองค์ว่า พระองค์และเทือกเขาเหล่ากอของพระองค์สืบเชื้อสายมาจากนักรบที่ไม่เคยมีประวัติว่าเคยชอกทานมาก่อน และเมื่อทรงทราบว่าเป็นพระราชโอรสของพระองค์นั้นต่างชาติพันธุ์และทรงอยู่เหนือสถานภาพของมวลมนุษยชาติที่ต้องตาย ทรงเป็นครูแห่งพระผู้เป็นเจ้าของที่เสด็จลงมาเพื่อสั่งสอนมวลมนุษยชาติและทรงเป็นพระพุทธรเจ้าพระองค์หนึ่ง ในโอกาสนี้ พระพุทธรเจ้าจึงทูลพระราชบิดาของพระองค์ให้ทรงทราบถึงขุมมหาสมบัติ (พระธรรม) ที่ซุกซ่อนอยู่ในพระองค์ ที่ได้ทรงค้นพบ โดยทูลพระราชบิดาว่าเป็นหน้าที่อันดับแรกของพระองค์ที่จะทรงแสดงพระธรรมอันประจักษ์อัญมณี

ล้ำค่าแก่พระราชบิดาของพระองค์โดยทรงถือโอกาสแสดงธรรมบท³³ สองคาถา

ข้าแต่พระองค์จึงตื่นเกิด(ปลุกเร้าพระองค์เอง) อย่างทรงแยแสต่อสิ่งอื่นใด ทั้งปวงเลย จงทรงดำเนินตามกฎแห่งคุณธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมถึงพร้อมซึ่งความสุขทั้งในภพนี้และภพหน้า ของจงทรงดำเนินตามกฎแห่งธรรม อย่างทรงเดินตามกฎของความบาป ผู้ปฏิบัติดีย่อมถึงพร้อมซึ่งความสุขทั้งภพนี้และภพหน้า

คุณสมบัตินั้นเป็นผู้เป็นเจ้าของนำมา ซึ่งอิสรภาพหลุดพ้น แต่คุณสมบัตินั้นทำให้เกิดการพินณาการดูก่อนอรชุน เธอไม่ต้องวิตกไปใยหรือ เพราะเธอถือกำเนิดมาตามคุณสมบัตินั้นของผู้เป็นเจ้า

คัมภีร์ภควัตคีตา, XVI.5

เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า การปรากฏขององค์พระพุทธเจ้าเพื่อโปรดสัตว์นั้นไม่บ่อยครั้งนักและเป็นการปรากฏพระองค์ตามกฎเกณฑ์ซึ่งมีอยู่แล้ว บรรดาพระพุทธเจ้าก่อนกาลสมัยของพระองค์และพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จลงมาปรากฏในอนาคตข้างหน้าผู้จะทรงสืบทอดต่อจากพระองค์ พระองค์ตรัสไว้ดังนี้

เวลาที่ยาวนานอันเป็นนิมิตหมายที่ดีนี้ ผู้ที่จะทรงเป็นผู้นำปรากฏขึ้นสามพระองค์คือ กกุสันธะ โภณาคมนะ³⁴ และ กัสสปะ เราคือพระพุทธเจ้าที่สมบุรณ์ขณะนี้และก่อนที่เวลาที่ยาวนานอันเป็นนิมิตหมายที่ดีนี้จะสิ้นสุด พระศรีอริยเมตไตรยก็จะปรากฏพระองค์ขึ้น

อนาคตวัจสะ, หน้า 34

บุคลิกภาพสูงสุดแห่งองค์ศรีภควันต์ (พระกฤษณะ) ตรัสว่า “ข้าได้สอน ศาสตรีโยคะอันเป็นอมตะนี้แต่องค์วิวิสวานและองค์วิวิสวานได้สอนต่อแต่ องค์มณูและองค์มณูก็ได้ถ่ายทอดต่อไปแก่องค์อิกชวาคุ³⁵

คัมภีร์ภควัตคีตา, IV.1

³³ ธรรมบท vv. 168-169.

³⁴ เป็นชื่อในภาษาบาลีของพระพุทธเจ้า กรากัจจนะ กานกมุณี กัสยปะ และพระศรีอริยเมตไตรย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหน้า 87-90 ของ *มนิรัตถภาพารณิ*.

³⁵ อิกชวาคุ เป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า โลกกาเก (พระราชผู้ทรงสืบเชื้อสายจากราชวงศ์อาทิตย์) องค์วิวิสวาน อีกพระนามหนึ่งคือ สุริยเทพ และมณูเป็นโอรสของพระองค์ และอิกชวาคุ

และไม่เพียงแต่เท่านั้น ท่านสารีบุตร ตถาคตพระองค์ใดพระองค์หนึ่งยัง ทรงสามารถรำลึกพระชาติแต่กาล ก่อนได้ พระองค์ทรงสามารถจดจำ รายละเอียดทั้งหมดที่หลากหลายตาม ธรรมชาติของพระองค์ได้

มัชฌิมนิกาย, I. 69-71

องค์อรชุนตรีสาวองค์สุริยเทพวิวิสวาน ทรงอาวูโสกว่าและประสูติก่อนพระ องค์ แล้วข้าพเจ้าจะทราบได้อย่างไร ว่าพระองค์เป็นผู้สอนศาสตร์นี้ตั้งแต่ บรรดาสรรพสิ่งทั้งปวงถูกสร้างขึ้น

คัมภีร์ภควัตคีตา, IV.4

³⁶ ในเวลานั้นอานนท์เป็นพระราชา ส่วนเราเป็นนยูทอง

ชาดก, II. 33-38

ศรีภควันต์ผู้ทรงเป็นบุคลิกภาพสูงสุด แห่งพระผู้เป็นเจ้าของ (พระกฤษณะ) ตรีส ว่า “ดูก่อนอรชุน เธอและข้าถือกำเนิด มาหลายต่อหลายชาติ ข้าจดจำได้ ทั้งหมดแต่เธอไม่สามารถจดจำได้ โอ้ ผู้กำราบศัตรู”

คัมภีร์ภควัตคีตา, IV. 5

พระพุทธเจ้าตรีสว่า “เวสตาณผู้ศรัทธา ในตถาคตที่ถึงพร้อมแล้ว ตั้งมั่นแล้ว

พวกที่มีความสุขอยู่ภายในตัวเอง ไร้เรงในจิตด้วยความปลื้มปิติและ

ควรจะเป็นโอรสของมनु อย่างไรก็ตาม ความเป็นพ่อลูกของวิวิสวานและมनु และมनुกับอิกชวาकु นั้น คงไม่สามารถลำดับได้ตามข้อความที่กล่าว เนื่องจากระยะเวลาทั้งกันเป็นหลายร้อยปี แต่ควร จะเข้าใจในแง่ที่เป็นความสัมพันธ์ฉันพ่อลูกในแง่จิตวิญญาณ เช่นที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสข้อความ ดังกล่าวข้างต้นว่า “เราคือโอรสขององค์พระผู้เป็นเจ้าของโดยประสูติจากพระโอรชุนของพระองค์ ประสูติ จากพระธรรมคำสั่งสอน ...”.

³⁶ ในสี่ทอรรณปุณทริก, XV.1 พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าพระองค์ทรงเป็นครุของพระโพธิสัตว์เหลือ คณานับในยุคที่ผ่านมา ข้อความดังกล่าวมิได้หมายความว่าในทำนองของการที่วิญญาณเข้าสู่ร่างใหม่ ไม่ว่าจะจิตใจหรือร่างกาย แต่เป็นเพียงการอ้างอิงของการปรากฏแห่งศาสดาของพระผู้เป็นเจ้าของแต่ละ ยุคแต่ละสมัยและการนำหลักศีลธรรมของมนุษยชน เช่น “ความเชื่อสัตย์สุจริต” มาสั่งสอนดังที่แสดงให้เห็น โดยตัวแทนของฝ่ายธรรมะคือพระอรชุน (หรือพระอานนท์) และฝ่ายอธรรมซึ่งเป็นฝ่ายตรงกัน ข้ามคือ พระเทวหัตต พระศาสดาของพระผู้เป็นเจ้าของที่ทราบการปรากฏนี้ทั้งหมด แต่สาวกของ พระองค์ไม่ทราบ.

และมีความมั่นคงแล้วในศรัทธาที่แม้แต่สมณชีพราหมณ์ หรือเทวดาหรือมารหรือพรหมหรือใครในโลกนี้ก็ไม่สามารถทำให้สั่นคลอนได้ พระองค์อาจตรัสว่า ‘เราคือบุตรแห่งพระผู้เป็นเจ้า ถือกำเนิดจากพระโอษฐ์ของพระองค์ กำเนิดจากพระธรรม ประกอบเป็นรูปร่างด้วยพระธรรมเป็นธรรมชาติหายาท’ อะไรคือเหตุผลของสิ่งนี้ วเสตถา สิ่งนี้เป็นสิ่งเดียวกับตถาคต คือรูปร่างของพระธรรม รูปร่างของพรหม ผู้ที่จะเป็นพระธรรม ผู้ที่จะมาเป็นพรหม”

ที่ฉนิกาย, III.84

พระราม พระกฤษณะ และพระพุทธเจ้า ทุกพระองค์ต่างก็เป็นเจ้าชายที่ทรงสั่งสอนความรู้ชั้นสูงสุด ทุกพระองค์ทรงถือกำเนิดมาเพื่อปฏิรูปศาสนาขึ้นใหม่สำหรับมวลมนุษยชาติในแต่ละยุคแต่ละสมัยของพระองค์ ทุกพระองค์ไม่เพียงแต่เป็นผู้ทรงนำคำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้ามาเผยแผ่เท่านั้น แต่ทรงสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความเกี่ยวพันถึงชาติวงศ์วรรณาที่ใกล้ชิดที่สุดก็ใคร่ที่จะเรียนให้ทราบ ว่า องค์อิคชวาคุซึ่งกล่าวถึงในตอนต้น (IV.1) ของคัมภีร์ภควัดคีตานั้นคือ องค์อิคชวาคุที่ทรงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์อาทิตย์ ซึ่งก็ไม่ใช่ใครอื่นที่ไหน แท้จริงก็คือพระรามผู้ซึ่งเป็นวีรบุรุษในเรื่องรามายณะ และถือว่าเป็นอวตารปางที่ 7 ของพระวิษณุ ตามความเชื่อของชาวฮินดู ซึ่งชาวฮินดูถือว่า พระกฤษณะและพระพุทธเจ้าก็คืออวตารปางที่ 8 และ 9 ของพระวิษณุ นอกจากนี้เชื้อสายของพระราม (อิคชวาคุหรือโอกกากะ ในภาษาบาลี หรือโอกกากะราชที่เราทราบกัน) ยังสืบต่อไปตลอดหลายศตวรรษ เพื่อเป็นการรับรู้และ

เป็นผู้ที่มีเป้าหมายอยู่ภายใน ย่อมเป็นโยคีที่แท้จริงและหลุดพ้นเข้าถึงพรหม ในที่สุดจะบรรลู่ถึงพรหม พระเจ้าแห่งสันติสุขทั้งมวล

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.24

สนับสนุนการประกาศคำสั่งสอนของพระราม พระกฤษณะ และพระพุทธเจ้า เรามีหลักฐานเพียงพอที่จะสามารถสนับสนุนเรื่องนี้ได้ ได้แก่ สตุฎปาถของพระพุทธศาสนาและวัดในหุบเขากฤษณะเป็นจำนวนมากที่กษัตริย์แห่งราชวงศ์อิคชวาคุหลายพระองค์ทรงสร้างขึ้นพร้อมด้วยประชาชนของพระองค์จากศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 3 มีเมืองบางเมืองเช่น อัมราวตี โกลิ และ นาคาจุนะคณฑา ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญของพระพุทธศาสนา มีคำจารึกความมีน้ำพระทัยอย่างเปี่ยมล้นของบรรดาเจ้าหญิงแห่งราชวงศ์อิคชวาคุ ตัวอย่างของการสืบทอดความเป็นญาติกันที่น่าทึ่งทางจิตวิญญาณไม่ได้มีเพียงเฉพาะแต่ในระหว่างพระราม พระกฤษณะ และพระพุทธเจ้าเท่านั้น แต่ยังมีพิเศษไปกว่านั้น ซึ่งชาวอินเดียในสมัยนั้นถือว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้นสำคัญที่สุด คือ ความสัมพันธ์ที่เป็นรูปธรรมของราชวงศ์อิคชวาคุ (โอกากกราช) และศากยวงศ์ ซึ่งพระพุทธโคดมทรงสืบเชื้อสายมาเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนแน่นอน โดยมีคำอธิบายใน*ทีฆนิกาย*³⁷ ดังนี้

นานมาแล้ว...พระเจ้าโอกากกราช³⁸ มี ในหมู่สุริยเทพ ข้าคือ พระวิษณุ
พระราชประสงค์ให้เปลี่ยนการสืบราช คุ้มภีร์ภควัดคีตา, X.21
สมบัติไปให้แก่พระโอรสของพระราชินี
ที่พระองค์ทรงโปรด จึงทรงเนรเทศ ในบรรดาผู้ที่ทำให้เกิดความบริสุทธิ์
พระราชโอรสองค์อื่นซึ่งทรงเป็นพระ ข้าคือลม ในบรรดาผู้กวดแก่วงอาวุธ
เชษฐาพระโอรสองค์นั้น... หลังจากถูก ข้าคือพระราม
เนรเทศ พระโอรสทั้งหลายต่างก็ทรง คุ้มภีร์ภควัดคีตา, X.31
หาที่พำนักในป่าไคครัมครีมิมทะเล
สาบเชิงเขาตีมาลัย พระเจ้าโอกาก-
ราชทรงระเบิดความรู้สึกออกมาด้วย
ความพอพระทัยว่า “หัวใจของตันไคค

³⁷ ทีฆนิกาย ตอนที่ 1 หน้า 103-104 ฉบับของมหาวิทยาลัยบอมเบย์ พ.ศ. 2485.

³⁸ โอกากกะ (ภาษาบาลี) ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า อิคชวาคุ.

(ศากยะ) คือบรรดาชายหนุ่มฉกรรจ์
เหล่านั้น นับแต่บัดนี้ต่อไปพวกเขาจะ
ต้องเป็นตัวของพวกเขาเอง” “นั่นคือ
เหตุผลว่า ทำไมพวกเขาถึงเป็นที่รู้จัก
ในนามศากยะ แต่ความเป็นจริงพระ
องค์ทรงเป็นบรรพบุรุษของศากย-
วงศ์”

ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอ้างว่าพระประยูรญาติของพระองค์ใน
ศากยวงศ์ทรงสืบเชื้อสายมาจากเหล่าพระโอรสองค์โตของพระเจ้าโอกกากราช³⁹
เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงความเป็นพระญาติที่ใกล้ชิดกันที่สวดระหว่างพระพุทธเจ้า
และพระราม ขอให้ท่านพึงสังเกตว่า กษัตริย์ในราชวงศ์โอกกากราช (หรือ
อิคชวาคุ) ที่อ้างถึงจากรวดแรกใน *ทิมนิกาย* ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นคือ
พระทศรถ (ซึ่งในเรื่อง *รามายณะ* กล่าวว่า เป็นกษัตริย์ผู้ทรงครองเมืองอโยธยา)
กษัตริย์ทศรถทรงเปลี่ยนพระทัยกราชสมบัติให้แก่พระพรต พระโอรสที่
ประสูติจากพระนางไกเกยี่ พระราชินีที่พระองค์ทรงโปรด หลังจากที่พระนาง
ทรงยุบส่งเสริมได้เป็นผลสำเร็จ แทนที่จะยกราชสมบัติให้แก่พระราม พระ
โอรสองค์โต กลับทรงเนรเทศพระรามไปอยู่ในป่าไธศเชิงเขาหิมาลัยใกล้ๆ เป็น
เวลาสิบสี่ปีโดยมีนางสีดาพระชายา (ซึ่งเป็นวีรสตรีในเรื่อง *รามายณะ*) และพระ
อนุชาแฝดคือพระลักษมณ์และพระศัตรุณะตามเสด็จ ประการที่สอง *ทิมนิกาย* ชี้ให้
เห็นว่าพระทศรถกษัตริย์แห่งราชวงศ์โอกกากราชทรงเรียกพระโอรสของพระ
องค์ (พระราม พระลักษมณ์ และพระศัตรุณะ) ว่าศากยะ (ซึ่งหมายความว่าผู้มี
หัวใจของไม้ไผ่) ด้วยเหตุผลนี้ พระราม พระลักษมณ์ และพระศัตรุณะ รวม
ไปถึงพระราชบิดาของพระองค์จึงทรงเป็นบรรพบุรุษของศากยวงศ์ จากการ

³⁹ สุโธทนะ โคตมะ เป็นพระราชบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะโดยสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าโอกกากราช
พระราชบิดาผู้ทรงสืบเชื้อสายมาราชาวงศ์อาทิตย์

สืบค้นหาหลักฐานต่อไปยังพบว่าพระรามและพระอนูชาทั้งสองของพระองค์ โดยเฉพาะพระรามทรงเป็นบรรพบุรุษของศากยวงศ์ เนื่องจากผู้สืบสันตติวงศ์ของศากยวงศ์ลำดับต่อมาก็คือ ละวะ ซึ่งเป็นพระโอรสองค์โตของพระรามในจำนวนพระโอรสทั้งสองพระองค์ ละวะทรงสร้างและปกครองเมืองสาวัตถี ซึ่งในสมัยพุทธกาลเมืองนี้เป็นเมืองหลวงของโยชยา (อุฐ) เมืองสาวัตถีซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าเป็นเมือง “มหัศจรรย์” และเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์อยู่ห่างจากกรุงกบิลพัสดุ์ สถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเพียงเล็กน้อย และใกล้ๆ กันนั้นมีสถานศักดิ์สิทธิ์ในสมัยโบราณกาลอีกแห่งหนึ่งคือ รามกระมะ (เดียวคฤ) ซึ่งคาดว่าพระรามทรงเป็นผู้สร้างเมืองนี้ เรื่องรามายณะบอกให้เราทราบว่าพระโอรสของพระรามองค์ที่สองคือกุสา เป็นผู้ทรงสร้างและทรงปกครองเมืองกุสาวัตถีซึ่งอยู่บริเวณเชิงภูเขาวินทยะ พระลักษมณ์ พระอนุชาของพระรามทรงมีโอรสสองพระองค์ คืออังกัญชะและจันทรเขตร พระโอรสอังกัญชะทรงตั้งอาณาจักรกระบัตและพระโอรสจันทรเขตรทรงสร้างเมืองจันทรขันธ์ในมัลละประเทศ ศัตรุนะมีพระโอรสสองพระองค์คือสุวาหุและศัทรูอติ พระโอรสสุวาหุทรงเป็นกษัตริย์แห่งมธุระ ซึ่งเมืองนี้เป็นเมืองที่มีชื่อเสียงมากในเวลาต่อมาและถือเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์เมืองหนึ่ง เนื่องจากว่ามีความเกี่ยวพันกับพระกฤษณะ ส่วนพระโอรสอีกพระองค์หนึ่งคือศัทรูอติทรงสร้างเมืองวริจิตจนะ พระพรตมีพระโอรสสองพระองค์คือ พระโอรสตักขาทรงสร้างเมืองตักขา-คิลาขึ้นทางด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำฮินดูกุส ซึ่งเมืองนี้พระเจ้าอเล็กซานเดอร์และชาวกรีกรู้จักในนามของเมืองตักคิลา พระโอรสปลุกกาละทรงสร้างเมืองปลุกกาละเวตีทางทิศตะวันตกของแม่น้ำฮินดูกุส และชาวกรีกรู้จักเมืองนี้ในนามของเมืองปิอุกลาโอติส ดังนั้นพระโอรสของพระพรตจึงถือได้ว่าเป็นผู้สร้างอาณาจักรซึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งสองฝั่งของแม่น้ำฮินดูกุส เมื่อพิจารณาจากหลักฐานดังกล่าวข้างต้น วงศ์วานวานเครือของพระพรต พระลักษมณ์ และศัตรุนะถูกดึงให้ออกห่างไปจากพื้นที่อันเป็นถิ่นกำเนิดของศากยวงศ์ มีเพียงแต่เฉพาะพระโอรสของพระรามคือละวะกับกุสา โดยเฉพาะละวะ

เท่านั้นที่เป็นบรรพบุรุษของศากยวงศ์

แต่เราจะต้องทำความเข้าใจโดยไม่ไขว่เขวในเอกลักษณ์ของพระราม พระกฤษณะ และพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ว่าการปรากฏพระองค์เพื่อเผยแพร่คำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้านั้นน้อยมากซึ่งจะเกิดขึ้นแต่ละยุคแต่ละสมัยในช่วงเวลาที่ห่างกันเป็นเวลาหลายๆ ร้อยปี กับคำกล่าวอ้างและความเห็นของผู้คนที่ไร้เดียงสาซึ่งอ้างตนว่าบรรลุปุทธด้วยการฝึกตนเองบางอย่างหรือปฏิบัติธรรมหรือศึกษาพระธรรมวินัยหรือไม่ได้ศึกษาเลยแล้วบรรลุมรรคผล ในที่นี้ผู้เขียนอยากจะยกข้อความที่ตัดตอนมาดังจะกล่าวต่อไป เพื่อนำมาประกอบโดยหวังว่าจะสามารถทำให้ผู้อ่านเข้าใจผู้เขียนได้อย่างถูกต้อง ในความคิดเห็นของผู้เขียนซึ่งสามารถแยกแยะได้อย่างชัดเจน ระหว่างมนุษย์กับบุคลิภาพแห่งพระผู้เป็นเจ้าที่มีลักษณะพิเศษซึ่งได้แก่พระศาสนาและผู้เผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอน มีความแตกต่างกันไม่เพียงแต่เฉพาะระดับขั้นของความนึกคิดที่ไม่สามารถวัดได้เท่านั้น แต่ยังมี ความแตกต่างในชาติกำเนิด บรรดาพระศาสนาและผู้เผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนนั้น เป็นองค์ภาวะที่ถูกสร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจล่วงหน้าของพระผู้เป็นเจ้าที่คล้ายคลึงกับพระอาทิตย์ขึ้น⁴⁰

สมมุติ ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร เมื่อครั้งตถาคตอยู่กับพระพุทธเจ้าที่บัง-
กร⁴¹ ว่ามีพระธรรม(พระสูตร)⁴² อื่นใดอีกหรือไม่ที่ไม่สามารถเปรียบเทียบได้ซึ่งตถาคตควรบรรลุอภิสมโพธิ
'เปล่าเลยพระเจ้าค่ะ ข้าพระพุทธเจ้า

การรู้จักแยกแยะความแตกต่างปัญญาที่แท้จริง การมีจิตใจเป็นปกติ การให้อภัย สัจจะ การควบคุมประสาทสัมผัสทางจิตใจ ความสุขและความทุกข์ การเกิดและการตาย ความกลัวและความไม่กลัว การไม่เบียดเบียนกัน อุเบกขา

⁴⁰ ทั้งพระราม พระกฤษณะ และพระพุทธเจ้า ทุกพระองค์ต่างก็ทรงอ้างว่าบรรดาบรรพบุรุษของแต่ละพระองค์ทรงสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์ ซึ่งโดยนัยแล้วเป็นเพียงการแสดงให้เห็นถึงบุคลิภาพของผู้ทรงนำแสงสว่าง ปัญญา และชีวิต สู่มนุษย์ในยุคสมัยของแต่ละพระองค์แม้แต่ในยุคสมัยของเราในปัจจุบันนี้

⁴¹ พระพุทธเจ้าลำดับที่ 24 ก่อนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

⁴² พระธรรมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพระสูตร.

เข้าใจในความหมายของพระพุทธเจ้าว่าไม่มีพระธรรมอื่นอีกที่จะสามารถเปรียบเทียบซึ่งตถาคตควรบรรลุอภิสิทธิ์'พระพุทธเจ้าตรัสว่า'สุภูติท่านพูดถูกต้อง แท้จริงแล้วไม่มีพระธรรมอื่นใดที่สามารถเปรียบเทียบได้กับพระธรรมซึ่งตถาคตบรรลุ ท่านสุภูติ ถ้าหากจะมีพระธรรมเช่นว่านั้น พระพุทธเจ้าที่บังกรก็จะไม่ทรงทำนายเกี่ยวกับตัวเราว่า'ในอนาคตกาลท่านจะเป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามศากยมุนี' แต่พระพุทธเจ้าที่บังกรทรงทำนายเราเพราะว่าแท้จริงแล้ว ไม่มีพระธรรมอื่นใดที่จะสามารถเปรียบเทียบได้ ซึ่งเราควรบรรลุอภิสิทธิ์ เหตุผลในที่นี้ก็คือ ตถาคตเป็นสัญลักษณ์ที่บอกความหมายแห่งพระธรรมทั้งปวง ในกรณีที่ทำหากมีใครสักคนพูดว่าตถาคตบรรลุอภิสิทธิ์ซึ่งเปรียบเทียบไม่ได้ เราขอบอกท่านสุภูติด้วยความสัตย์จริงว่าไม่มีพระธรรมอื่นใดที่พระพุทธเจ้าบรรลุ ท่านสุภูติ อภิสิทธิ์ที่พระพุทธเจ้าบรรลุนั้นไม่มีสิ่งใดเปรียบเทียบ แต่อยู่เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด ไม่เป็นทั้งสัตย์ (ยถาภูตธรรม) หรืออสัตย์ (ออยถาภูตธรรม)

วัชรสูตร, บทที่ 17

(ไม่มีผู้ใดบรรลุปัญญาแห่งโลกุตระธรรมได้) และปรากฏในนิทานคาถา 1 ด้วย

ความพึงพอใจความสมณะ การบริจาคทาน การมีชื่อเสียงและการเสียชื่อเสียง อันเป็นความรู้สึกละกหลายของสัตว์โลกเกิดมาแต่ข้าเพียงผู้เดียว

กัมภีร์ภควัดคีตา, X.4,5

ไอ้ อรชุน ข้าให้ความร้อนเช่นดวงอาทิตย์และยับยั้งความร้อนนั้นและเป็นผู้ส่งฝนไปตก ข้าเป็นทั้งอมตะและความตาย เป็นทั้งสภาพที่เป็นอยู่และสภาพที่ไม่เป็นอยู่

กัมภีร์ภควัดคีตา, IX.1

ไอ้พระผู้ยิ่งใหญ่ เหตุไฉนพวกข้าจึงไม่ถวายความเคารพแต่พระองค์ผู้ยิ่งใหญ่กว่าแม้แต่พระพรหม ไอ้พระผู้ไม่มีขีดจำกัด พระเจ้าของเหล่าทวยเทพสิงสถิตของจักรวาล พระองค์ทรงเป็นทั้งปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ (สัตย์) และที่ไม่เป็นอยู่(อสัตย์) และอยู่เหนือปรากฏการณ์ทั้งสองนั้นด้วยเป็นพรหมซึ่งอยู่ยงคงกระพัน เป็นบุคลิกภาพแห่งพระเจ้าองค์เดิม อาวุโสที่สุด ทรงเป็นพรหมโพธิสมภารของจักรวาลนี้ พระองค์ทรงเป็นผู้รอบรู้ทุกอย่างและทุกสิ่งทุกอย่างในพระองค์เป็นที่รับรู้ได้ ทรงเป็นที่พิภพสูงที่สุด ปรากฏการณ์ทาง

จักรวาลทั้งหมดนี้แผ่กระจายมาจาก
พระองค์ผู้ทรงรูปลักษณะที่ไร้ขอบเขต
คัมภีร์ภควัดคีตา XI. 37,38

บัดนี้ข้าจะอธิบายถึงสิ่งที่เธอควรรู้ เมื่อ
รู้แล้วเธอจะได้รับการที่เป็นอมตะว่า
พรหมที่สูงที่สุดที่ไม่มีเริ่มต้นนั้นไม่เป็น
ทั้งสัตย์ (ยถาภูตธรรม) หรืออัสัตย์
(ออยถาภูตธรรม)

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII. 12

มิฉะนั้นแล้ว ไม่ว่าใครผู้ใดผู้หนึ่งที่ขยันหมั่นเพียรศึกษาศาสนา และ
ปฏิบัติธรรมเพื่อความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณก็จะสามารถบรรลุพุทธะได้
การอ้างถึงคำทำนายของพระพุทธเจ้าที่พันคำเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในอนาคต
ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า ปรากฏการณ์เหล่านี้ (กำเนิดพระพุทธเจ้า) เป็นการกระทำ
ที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตาจากสิ่งที่พ้นวิสัยที่มนุษย์จะสามารถทราบได้ ซึ่ง
ไม่ใช่ทั้งจริงและไม่จริง “ธรรม” หรือ “อุบาย” ที่อยู่นอกเหนือจากภาวะคู่ที่อยู่
ตรงกันข้ามและเกี่ยวพันกันทั้งหมด ผู้อ่านอาจทราบคำทำนายของศาสดาใน
ลักษณะเดียวกันกับพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จมาโปรดในอนาคตโดยศากยมนูที่
ตรัสกับพระอานนท์ พุทธอุปัฏฐาก ว่าพระพุทธเจ้าพระองค์ต่อไปคือ พระศรี-
อริยเมตไตรย⁴³ ซึ่งมีปรากฏอยู่ใน มหาปรินิพพาน สุตตันตปิฎก การบรรลุ
สัมโพธิญาณนั้น พระพุทธเจ้าทรงกล่าวเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า

พระธรรมนี้ที่ตถาคตทราบและได้ จงมองดูโลกที่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงสร้าง
แสดงโดยสมบุรณ์ ไม่อาจฉกฉวยเอา และให้ผู้ภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าบรรลุถึง
ไปได้ ไม่อาจพูดถึงได้ ทั้งไม่ใช่เป็น การเสียดสละ สิ่งที่อยู่เหนือที่ถูกสร้าง

⁴³ มีการอ้างอิงถึงในหน้า 31 (อนาคตวงศ์, หน้า 34)

พระธรรม หรือไม่ใช่ไม่เป็นพระธรรม
ทำไม่ถึงเป็นเช่นนั้น เพราะว่าพระผู้
เป็นเจ้าของที่ยิ่งใหญ่ของบรรดาศาสดา
ของพระองค์

วัชรเจตทีฆะ, 176, 11a

ไม่เพียงการประพฤติชอบและตั้งสัต-
ยาธิษฐาน ไม่เพียงการมุ่งมั่นศึกษา
หรือยิ่งกว่านั้นโดยการบรรลุสมถกามาน
หรือไม่เพียงอยู่ในความวิเวกสงบที่ทำให้
ให้เราก้าวถึงวิมุตติสุขที่บรรดามนุษย์
โลกไม่สามารถบรรลุได้ ดูก่อนภิกษุ
เธออย่าหวังว่าจะได้รับสุขเช่นนั้น หาก
เธอยังไม่สามารถขจัดกิเลสเครื่องเศร้า
หมองของเธอได้

ธรรมบท, vv. 271, 272

ขึ้นมาไม่สามารถบรรลุได้ด้วยการ
กระทำ ถ้าปรารถนาในความรู้ที่พหุนี้
จงปล่อยเขาแสวงหาครูหรืออาจารย์
ผู้ซึ่งมีวิจนะที่ศกดีสิทธิ์และจิตที่สงบ
ในพรหม ศิษย์ซึ่งมาพร้อมด้วยจิต
และสติที่สงบ อาจารย์ก็จะมอบทัตตะ
ของพรหม พลังที่เป็นสัจจะ และ
นิรันดรกาลให้

คัมภีร์มณฑกอุปนิษัท, II. 12, 13

แม้ว่าจะศึกษาคัมภีร์พระเวท บำเพ็ญ
เพียรอย่างเคร่งครัด ทำบุญกุศลหรือ
การกราบไหว้บูชา เธอก็จะไม่สามารถ
เห็นรูปลักษณะที่แท้จริงของข้าได้อย่าง
ที่เธอเห็นข้าอยู่ขณะนี้

คัมภีร์ภควัดคีตา, XI. 53

หลักฐานทางศาสนาที่กล่าวข้างต้นเป็นข้อพิสูจน์ได้ว่าในความเป็น
จริงของการเป็นพระพุทธเจ้าทุกพระองค์นั้นมิได้เป็นเพราะการศึกษาหรือ
ความแตกฉานในด้านศาสนา (ธรรมะ) หากแต่เป็นเพราะ พระกรุณาธิคุณของ
พระผู้ให้ที่ปราศจากเงื่อนไขแก่พระศาสดาของพระองค์ที่ทรงคัดเลือกเพื่อ
ทรงเผยแผ่คำสอน ความตอนนีไม่เพียงเฉพาะเป็นกลไกของแสงสว่างที่
รุ่งโรจน์ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแรงบันดาลใจจากพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดต่อพระพุทธเจ้า
ทุกพระองค์ (พระศาสดา) เฉากเช่นพระอาทิตย์ที่แผ่รังสีให้แสงสว่างแก่ดวง
จันทร์ เพื่อมวลสัตว์โลกสามารถที่จะเห็นดวงจันทร์ได้ แต่ยังเป็นการยืนยัน
ถึงการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดที่ทรงเป็นผู้คัดเลือกบรรดาพระพุทธเจ้า
ดังนั้นไม่ว่าชาวพุทธหรือนักศึกษาพุทธศาสตร์ต่างชาติที่ทำการสรุปเรื่องของ
ศาสนาพุทธตามความปรารถนาของตนโดยมีนัยว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่

ไม่ยอมรับการเปิดเผยอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติและความจริงที่เกี่ยวกับการบรรลุสัมโพธิญาณครั้งแรกที่สุดซึ่งนำพาพระองค์ไปสู่พระภารกิจของการเป็นพระพุทธเจ้าตามตำนานชาดกที่เล่าขานสืบต่อกันมา (ดูเชิงอรรถ 13 หน้า 4) ควรที่จะได้ทบทวนข้อสรุปของตนใหม่และขจัดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับศาสนาพุทธออกไป เพราะที่กล่าวมาแล้วมีเหตุผลพอเพียงที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นลักษณะเดียวกันกับพระเยซูคริสต์ ศาสดาโมฮัมหมัด ศาสดาโมเสส หรือศาสดาบาฮา อุลลาห์ และ “องค์อวตาร” พระองค์อื่นๆ ที่ทรงเปิดเผยคำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้าและพระพุทธเจ้ายังได้ทรงให้ข้อพิสูจน์เกี่ยวกับตัวพระองค์(ชาติกำเนิดของพระพุทธเจ้า)ต่อไปอีกว่า

ในมวลมนุษย์ผู้ที่ลุ่มหลงวิชา บิด
ตัวเองเจียบและสับสนวุ่นวายเหมือน
ตั้งเช่นอยู่ในไข่ เราเป็นผู้เดียวใน
จักรวาลที่ทะทะเปลือกไข่แห่งวิชา
นั้นออกและได้รับการยกย่องให้เป็น
พระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งสากลจักรวาล
ดูก่อนसानุศิษย์ทั้งหลาย เราจึงเป็น
มนุษย์ที่มีวัยสูงที่สุดและได้รับเกียรติ
ที่สูงที่สุด

ปราชิก สุตตวิภังค์, 1.1,4

ข้าคือผู้ค้ำจุนและผู้ปกครองจักรวาล
นี้ เป็นทั้งบิดา มารดา และบรรพบุรุษ
ข้าคือองค์แห่งความรู้ผู้ทำให้บริสุทธิ์
และคำพยางค์โอมที่ศักดิ์สิทธิ์และ
พระเวททั้งสาม

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.17

พระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ก่อนพระพุทธโคดม หลังจากทรงทะทะเปลือกไข่แห่งวิชาและทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณมาเป็นพระพุทธเจ้า แต่ละพระองค์ต่างก็มีลักษณะพิเศษและได้รับการยกย่องสูงกว่าบรรดาสรรพสิ่งทั้งมวล ทรงสถานภาพที่สูงที่สุดในวัฏจักรของพระองค์และการปรากฏพระองค์จะเกิดขึ้นน้อยมาก แต่เป็นการบังเกิดที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญต่อชีวิตของโลก จากคำสั่งสอนดั้งเดิมของศาสนาพุทธระบุว่า พระพุทธเจ้าจะปรากฏพระ

องค์เพียงพระองค์เดียว จะปรากฏสองพระองค์ในเวลาเดียวกัน⁴⁴ ไม่ได้ มิลินทปัญหา ให้คำตอบว่า ทั้งนี้เพราะคุณธรรมของพระพุทธเจ้านั้นยิ่งใหญ่มาจนโลกไม่สามารถที่จะสนับสนุนหรือผลิตผู้ที่จะมาเป็นพระพุทธเจ้าในเวลาเดียวกันได้ อาจทำให้เกิดความสับสน เรื่องราวการเสด็จของตถาคตเพื่อลงมาโปรดสัตว์โลกซึ่งเกิดขึ้นน้อยมากนั้น พระพุทธเจ้าเองก็ได้ตรัสไว้ ซึ่งมีอยู่แม้กระทั่งในตำราของอินเดียซึ่งเป็นถิ่นกำเนิดของพระองค์และผู้คนในสมัยพุทธกาลได้ทราบกันแล้วถึงเรื่องพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ตลอดทั้งพระรามและพระกฤษณะ เป็นจุดสำคัญที่สุดที่จะทำให้เราเกิดความเข้าใจถึงสถานภาพของบรรดาพระศาสดาที่พระผู้เป็นเจ้าของทรงมอบหมายให้มาเผยแผ่คำสอน องค์อวตารหรือพระพุทธเจ้า ว่าเป็นผู้ที่ทรงสถานภาพที่สูงกว่ามนุษย์ทั้งปวงเกินกว่าสติปัญญาของเราจะเข้าถึงได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย น้อยครั้งมากที่ตถาคตจะปรากฏในโลกนี้จงเข้าใจว่าการปรากฏตัวของตถาคตนั้นมีน้อยครั้งมากและจะแปลกใจต่อพระศิริโฉมของพระองค์และเป็นทุกข์เมื่อพระองค์ทรงจากไป เมื่อไม่เห็นตถาคต ภิกษุเหล่านั้นก็รำร้องเรียกหาเพื่อพบพระองค์

สังฆกรรมปฐก, XV. 268-72

ผู้ที่ทราบถึงรูปลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของผ่านทางมนุษย์ ย่อมทราบถึงพระองค์ผู้ทรงสถิตอยู่เบื้องบนสูงสุด ผู้ที่รู้จักพระองค์ผู้สถิตอยู่เบื้องบนสูงสุด และพระองค์ผู้จะมาโปรดมวลมนุษย์ชาติ นั้นย่อมเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้าของ ใครก็ตามที่รู้จักพระองค์ ย่อมตนเป็นสาวกของพระองค์ ย่อมทราบเส้าหลัก⁴⁵ นี้เป็นอย่างดี

อรรถกถา, X. 7-17

⁴⁴ อภิธรรมโกษา หน้า 172 มิลินทปัญหา หน้า 237 พรหมยานสูตร พระประวัติของพระพุทธเจ้าโดยอัศวโกษาและพระสูตร 42 ตอน

⁴⁵ เส้าหลักหมายถึง พระธรรม (ศาสนา) ซึ่งยังหมายถึงเครื่องค้ำจุนในการปกป้องมนุษย์ของพระผู้เป็นเจ้าของ ดูรายละเอียดในอรรถกถา X. 7-7

ความเป็นพระพุทธเจ้าเป็นสถานะที่มนุษย์โลกไม่สามารถบรรลุหรือเข้าใจได้อย่างถ่องแท้⁴⁶ ความเป็นเลิศเหนือมนุษย์ (ความเป็นพระผู้เป็นเจ้า) ของพระพุทธเจ้าจะหาอะไรที่เสมอเหมือนมิได้ พระกฤษณะทรงกล่าวย้ำในเรื่องเดียวกันนี้อีกทั้งในคัมภีร์อุปนิษิตและพระเวทของพราหมณ์ก็กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่าอานุภาพของพระศาสตากล่าวนั้นมาจากอานุภาพสูงสุดเหนืออานุภาพทั้งปวง ข้อความตอนเดียวกันนี้ซึ่งเราควรจะได้โน้มถวายเป็นพุทธบูชาที่พระพุทธเจ้าได้ทรงมีค่าเตือนไปยังพระสารีบุตรถึงผู้ที่ไม่ยอมรับสถานภาพ "เหนือมนุษย์" (ผู้มีสีกภาพเหนือมนุษย์) และเข้าใจผิดคิดว่าพระองค์เป็นเพียงแค่คนฉลาดคนหนึ่ง ที่คิดระบบของตนเองขึ้นมาเพื่อหาทางรอดโดยวิธีล่องผิดล่องถูก

ดูก่อนสารีบุตร ผู้ใดทราบและเห็นเรา เช่นไรควรพูดเช่นนั้น "ไม่มีสถานภาพเหนือมนุษย์ (ผู้อยู่เหนือมนุษย์) ปรีชาญาณและวิปัสสนาใดที่เหมาะสมกับผู้เจริญ (อริยบุคคล) ในตัวของสมณโคตมะ สมณโคตมะสั่งสอนพระธรรม (ที่เป็นระบบ) ของพระองค์ซึ่งมีเหตุผล และตั้งอยู่บนรากฐานแห่งการค้นคว้าบำเพ็ญเพียรภาวนา" ดังนั้น สารีบุตร หากผู้ใดเข้าใจผิดและไม่ถอนคำพูดไม่สลัดความคิดผิดเห็นผิดออกไป แนนอนที่เดียวเขาผู้นั้นต้องเดินทางสู่รกภูมิสำหรับความผิดบาปนี้ ดูก่อนสารีบุตร แม้แต่ภิกษุผู้ทรงศีล สมာธิปัญญา ผู้ควรจะต้องพร้อมด้วยความรู้ทั้งหมด แต่ถ้าภิกษุนั้นยังไม่ถอนคำพูดไม่สลัด

ในจำนวนผู้คนหลายๆ พันคน อาจมีสักคนที่พยายามทำเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์แก่ตนเอง และจากพวกที่บรรลุถึงความสมบูรณ์นี้ ผู้ที่ทราบความเป็นจริงของข้าพเจ้านั้นยังหาได้ยากมาก

คัมภีร์ภควัดคีตา, VII. 3

⁴⁶ ธรรมบท vv. 271-272

ความคิดผิดเห็นผิดออกไป โคตมะ
ย่อมพูดได้ว่าภิกษุนั้นย่อมเดินทางสู่
นรกภูมิแน่แท้

มัชฌิมนิกาย, 1. 71-72

พระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่จะตรัสถึงสถานภาพของพระองค์เองว่าอยู่เหนือมนุษย์แล้ว (บุคคลที่มีสภาวะเหนือมนุษย์) พระองค์ยังตรัสว่า พระธรรมเป็นระบบคำสั่งสอนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตรรกวิทยาหรือการสืบค้นของมนุษย์ พระองค์ได้ทรงยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่า ปราภฏการณ^๑ที่เป็นเอกลักษณ์นี้เป็นปราภฏการณ^๑ที่เป็นปัจจุภูมฐานหรือปราภฏการณ^๑อันมีสมุฏฐานมาจากพระผู้เป็นเจ้าของ (อวตาร) ซึ่งพระพุทธเจ้าและคำสั่งสอนของพระองค์ (พระธรรม) ก็คือแดนที่อยู่เหนือมนุษย์ทั้งหมด และเป็นพระผู้ที่มีพระภาคเจ้าที่พระผู้เป็นเจ้าของทรงประทานให้ และหากจะมีसानุศิษย์องค์หนึ่งของคเณ^๒ของพระองค์บรรลุประชา^๓ของพระองค์ขึ้นสูงขนาดไหนเพียงใด ถ้าหากมีความเห็นผิดในเรื่องสำคัญของปราภฏการณ^๑ในการเป็นพระพุทธเจ้าของพระองค์ สานุศิษย์ผู้นั้นย่อมเดินทางสู่นรกภูมิแน่แท้

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเป็นผู้เดินทางที่ปราศจากร่องรอยหรือผู้ปราศจากซึ่งกิเลสทั้งปวง จากปากฝั่งหนึ่งอันไกลโพ้น เพื่อทรงทำให้โลกเกิดความเจริญรุ่งเรือง

พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะกิเลส ได้เด็ดขาด กิเลสที่ทรงตัดขาดแล้วไม่ตามพระองค์ไปอีก เป็นชัยชนะที่ไม่มีผู้ใดในโลกสามารถได้รับ พระผู้ทรงตื่นแล้ว พระผู้ทรงมีสหปัญญุตญาณหาที่สุดมิได้ ไม่ไปตามทางแห่งกิเลสแล้วพวกเขาจะนำท่านไปทางไหนเล่า พระองค์ผู้ซึ่งตาข่ายแห่งความอยาก

มิตรภาพของพระองค์ข้างแน่นอนพ้นโอ้พระผู้ทรงพลัง บรรดาพวกข้าพระพุทธเจ้าไม่มีความกลัวต่อไปอีกแล้ว พวกข้าพระพุทธเจ้าซบกล่อมบทเพลงถวายสักการะแต่พระองค์เพลงแล้ว เพลงเล่าโอ้พระผู้ทรงเป็นผู้ชนะเหนือชัยชนะทั้งปวง

หรือมีพิษสงร้ายกาจไม่สามารถทำให้หลงทางได้ ผู้ทรงตื่นแล้ว ผู้ทรงมีพระสัพพัญญุตญาณหาที่สุดมิได้ ไม่ไปตามทางแห่งกิเลส แล้วพวกเขาจะนำท่านไปทางไหนเล่า การที่จะเกิดเป็นมนุษย์นั้นเป็นเรื่องยากลำบาก เรื่องที่ยากลำบากคือเรื่องของชีวิตมนุษย์ การที่จะได้สดับตรับฟังเรื่องของพระธรรมที่แท้จริงเป็นเรื่องยากลำบาก และการที่พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นก็เป็นเรื่องยากลำบากเช่นเดียวกัน

ธรรมบท, vv. 179, 180, 182

ผู้ที่ทราบสถานะที่แท้จริงของข้าว่า ข้าไม่มีการเกิดและการเริ่มต้นและเป็นพระเจ้าสูงสุดแห่งจักรวาลนี้ เขาผู้นี้เท่านั้นในหมู่มนุษย์ทั้งหลายที่เป็นผู้ไม่หลงผิดและเป็นอิสระจากบาปทั้งปวง

คัมภีร์ภควัดคีตา, X.3

เพื่อพิทักษ์บุคคลผู้มีธรรมะและทำลายคนชั่วพร้อมกับสถาปนาหลักธรรม (ธรรม) แห่งศาสนาขึ้นมาใหม่ ข้าจึงปรากฏตัวกับแล้วกับเล่า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.8

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงบรรลุอภิสัมโพธิ (ความสมบูรณ์ของการตรัสรู้อันหาที่เปรียบมิได้) พระองค์ยังทรงประกาศอย่างหนักแน่นถึงความเป็นเอกลักษณะที่ยิ่งใหญ่ในปรากฏการณ์ที่พระองค์ทรงบรรลุอภิสัมโพธิว่าเป็นปรากฏการณ์ของการบังเกิดเป็นพระพุทธเจ้า เป็นองค์อวตารของศาสดาจากแรงบันดาลของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด (ตามคัมภีร์มัชฌิมนิกาย) โอกาสอื่นๆ นอกจากนี้ พระองค์ทรงกล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นผู้เผยแพร่อำนาจผู้เดียว⁴⁷ ตามคทาตังจะกล่าวต่อไปนี้ พระองค์ทรงกล่าวอ้างตัวพระองค์เองว่าทรงเป็นพระสัพพัญญู

⁴⁷ ธรรมบท, vv. 275 (... ทนทางนี้ เราเป็นผู้เทศนาสั่งสอน เมื่อเราตระหนักถึงการที่จะต้องนำหนามที่ทิ่มแทงนั้นออกไป) ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในธรรมบท v. 276 (พวกเธอจะต้องต่อสู้ด้วยตนเอง สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นเพียงผู้สั่งสอนเท่านั้น) และ vv. 179, 180

เราสามารถเอาชนะสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
ทราบสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่มียึดมั่นใน
สิ่งทั้งหลายทั้งปวง และละแล้วซึ่งสิ่ง
ทั้งหลายทั้งปวง ผลสุดท้ายคือทำลาย
แล้วซึ่งกิเลสตัณหาทั้งปวง เมื่อเรา
ทราบดังนี้โดยตัวเราเองแล้ว เราควร
จะมอบความเชื่อถือให้ใครอื่นเล่า เรา
ไม่มีครูหรือมีครูที่เหมือนเราหรือมี
ใครอื่นที่จะเป็นคู่แข่งกับเรา⁴⁸ ในโลก
ของมนุษย์และเทวดา เราได้รับเกียรติ
อย่างแท้จริงว่า ไม่มีผู้ใดเลิศกว่า เรา
เป็นพระพุทธเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว
ผู้ถึงพร้อมด้วยความสงบและสมณะ
เพื่อสร้างอาณาจักรแห่งธรรมะ จึงเดิน
ทางไปยังเมืองหลวงของแคว้นกาสิ
เพื่อสั่นกลองที่เป็นอมตะในโลกของผู้
ที่ตกอยู่ในความมืดมน

อริยปริยสนาสุตต (มัชฌิมนิกาย)

พระองค์ทรงทราบแม้ทางเดินเรือ
ทะเลอันโผ้นไกล แม่นกอินทรียี่ที่
ทะยานอยู่ปากฟ้าหรือทิศทางลมที่พัด
ทั่วทุกแห่งหน ทั้งหมดที่เป็นอยู่แล้ว
และที่จะเป็นในอนาคต

ฤคเวท, บทที่ 25.1

ข้าดื่มน้ำอมฤตของชีวิตแล้วและเป็น
อมตะและบรรลุนิรมิตโพธิ (ความเป็น
พระพุทธเจ้า) ข้าทราบทุกสิ่งทุกอย่าง
แล้วพลังอะไรเล่าที่สามารถทำร้ายข้า
ขณะนี้

ยสุรเวท, 8

ไอ้ อรชุน ข้าคือเมล็ดพันธุ์พืชที่ให้
กำเนิดทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีชีวิตใดไม่
ว่าเคลื่อนที่หรือไม่เคลื่อนที่จะดำรง
ชีพอยู่ได้โดยปราศจากข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, X.39

พระองค์ทรงตรัสย่ำสถานภาพที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพระองค์
(ความเป็นพระพุทธเจ้า) และทรงย้ำว่าพระองค์ทรงบรรลุพระนิพพานแล้วใน
ชาตินี้ หลังจากพระองค์ตัดขาดจากพันธนาการทั้งปวง พระองค์ได้ก้าวผ่าน
เล่ห์เหลี่ยมหลอกล่ออาณาจักรแห่งพระผู้เป็นเจ้าที่อยู่นอกเหนือการวิเคราะห์ทั้งหมด

บรรดาผู้ไม่มี ความเชื่อเท่านั้นที่เรียก
เราว่า โคตมะ แต่ท่านเรียกเราว่าพระ
พุทธเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รับพร

และแล้วยัชจนาวัลกะก็กล่าวว่า “เมื่อ
โยนก้อนเกลือลงไปในน้ำ ก้อนเกลือ
ก็จะละลายและก็ไม่สามารถจับก้อน

⁴⁸ ดูรายละเอียดในธรรมบท, v. 353

อันประเสริฐและครู และที่ท่านเรียกเราอย่างนั้นนั้นถูกต้องแล้ว เพราะเราบรรลुพระนิพพานแล้วในชาตินี้และชีวิตของโคตมระดับสูญไปแล้ว ความเป็นตัวตนของเราละลายสูญสิ้นไปแล้ว และสังขารก็เข้ามาแทนที่ความเป็นตัวตนของเรา ร่างกายของเราเป็นร่างกายของโคตมและก็จะดับสูญไปเมื่อถึงกำหนดเวลาและหลังจากดับสูญไปแล้ว ไม่ว่าเทวดาหรือมนุษย์ก็จะไม่เห็นโคตมอีก⁴⁹ สังขารจะยังคงดำรงอยู่ พระพุทธเจ้าจะไม่มีวันดับสูญ พระพุทธเจ้าจะยังคงสถิตอยู่ในพระธรรมอันศักดิ์สิทธิ์ การดับสูญของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รับพรอันประเสริฐนั้น เป็นการดับสูญที่ไม่มีอะไรหลงเหลืออยู่ที่จะทำให้เกิดเป็นตัวตนใหม่อีก

เกลื่อนนั้นได้อีก แต่เมื่อทำให้นั้นระเหิดหายไปก็พบเกลื่อนนั้นได้อีก ในทำนองเดียวกัน ใจไม่เดรยี่ พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดคือ มหาสมุทรของจิตสำนึกที่ไร้ขีดจำกัดและไม่มีที่สิ้นสุด เกิดขึ้นแล้วก็กลับมาอีก ไม่มีจิตสำนึกหลังความตาย” ไมเดรยี่ถามว่า “ข้าแต่ท่าน ข้าแปลกใจที่ได้ยินท่านพูดว่าหลังจากตายไปแล้วจะไม่มีจิตสำนึกเหลืออยู่เลย”

ต่อคำถามนี้ยัจนาวัลกะตอบว่า“เราไม่ได้พูดอะไรในอันที่จะทำให้เกิดความสงสัยเลย แต่เราพูดเพื่อเพียงให้เกิดปัญญา โลกนี้ดูเหมือนจะมีภาวะเกิดขึ้นเป็นคู่ เช่นคนคนหนึ่งเห็นอีกคนหนึ่ง คนหนึ่งได้ยินอีกคนหนึ่ง คนหนึ่งได้กลิ่นน้ำหอมของอีกคนหนึ่ง คนหนึ่งคิดถึงอีกคนหนึ่ง คนหนึ่งรู้จักอีกคนหนึ่งและเมื่อทั้งหมดมารวมกันเป็นจิตวิญญาณที่เป็นตัวตนเดียวกันแล้ว จะมีใครเห็นใครด้วยวิธีใด จะมีใครได้ยินเสียงใครด้วยวิธีใด จะมีใครได้กลิ่นน้ำหอมของใครด้วยวิธีใด จะมีใครพูดกับใครด้วยวิธีใด จะมีใครทราบว่ามีใครรู้จักกับใครได้ทั้งหมดด้วยวิธีใดและจะมีใครทราบพระผู้เป็นเจ้าด้วยวิธีใด”

ปริททัญญกอุปนิษัท, 2.4

⁴⁹ ทีลนิกาย, 1.46.

เมื่อน้ำกลายเป็นหนึ่งเดียวกับน้ำ
ไฟมาเป็นหนึ่งเดียวกับไฟ อากาศมา
เป็นหนึ่งเดียวกับอากาศ และจิตกลาย
มาเป็นจิตที่ไม่มีเขตจำกัด สิ่งสุดท้าย
ที่จะได้รับคือ ความหลุดพ้น (วิมุตติ)
ไมตรีอุปนิษัฏ, 6.24

มีผู้เขียนบางท่านเข้าใจผิดโดยกล่าวว่าข้อความตอนนี้ซึ่งปรากฏใน
ที่มณิกายว่าจะ—ไม่มีผู้ใดไม่ว่าเทวดาหรือมนุษย์เห็นพระโคตมะอีกนั้น—หมาย
ถึง เป็นการที่พระพุทธเจ้าอ้างถึงการทำลายล้างพระองค์เองโดยสิ้นเชิง แต่ความ
จริงย่อมเป็นความจริงจะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ ทุกคนจะสามารถเห็นได้โดยง่าย
ดังที่ได้มีการอ้างอิงในธรรมบท⁵⁰ ที่ว่า ผู้ซึ่งมีทางไปแม้เหล่าเทวดา ภูตผีปีศาจ
หรือมนุษย์ก็สามารถทราบได้ อาสวะทั้งปวงหมดสิ้นและบรรลुเป็นพระ
อรหันต์ซึ่งนิมิตแล้วเราเรียกว่าพรหมณ์ ซึ่งก็หมายความว่าทุกอย่างดับสิ้น
นอกจากความเป็นพระอรหันต์ของพระองค์ ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วความหมายของ
พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงพยายามเผยแผ่เพื่อความ
ถูกต้องก็จะสิ้นสุดโดยไร้ผล ที่ทั้งพระอรหันต์และคนบาป ฤๅษีและคนโง่เขลา
ต่างก็จะคิดว่าไร้ค่าและไม่มีใครให้ความสนใจ

แต่ถ้าเราจะอ่านข้อความตอนเดียวกันนี้ใน ที่มณิกาย และคัมภีร์
อุปนิษัฏ ของพรหมณ์ต่อไปอีก เราจะพบความเป็นจริงที่สำคัญยิ่งยวดของ
ตถาคตและ “ผู้ค้นหา” ใน คัมภีร์อุปนิษัฏ นั้นว่าเป็นหนึ่งเดียวกันกับพระผู้เป็น
เจ้าสูงสุด

⁵⁰ ธรรมบท, vv. 420,421.

และเป็นไปไม่ได้เลยที่จะบอกได้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้รับพรอัน ประเสริฐนั้น พระองค์จะประทับอยู่ที่ นี้หรือที่นั่น เหมือนเปลวไฟในกองไฟ ใหญ่เมื่อดับ เปลวไฟก็สูญสิ้นและไม่สามารถบอกได้ว่ามันอยู่ที่นี้หรือที่นั่น แต่ในองค์ของพระธรรมคำสั่งสอนนั้น สามารถบอกได้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้รับพรอันประเสริฐนั้นพระองค์ ทรงอยู่ ณ ที่ใด เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้สั่งสอนธรรมนั้น เธอเป็นบุตรของ ฉันทันและฉันทันเป็นบิดาของเธอ⁵¹ ด้วย ความช่วยเหลือของฉัน เธอจึงหลุดพ้น จากความทุกข์ยาก เมื่อฉันข้ามไปยัง อีกฟากหนึ่งของลำธาร ฉันทันก็จะช่วย ผู้อื่นให้ข้ามลำธารนั้น ตัวฉันเองซึ่ง บรรลุวิมุตติทำให้จิตหลุดพ้นจากอา- สวะถึงความบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงจะเป็น ผู้ช่วยเหลือผู้อื่นให้หลุดพ้นจากอาสวะ นั้นด้วย ตัวฉันเองเมื่อได้รับการปลอบ โยณ ฉันทันก็จะปลอบโยนผู้อื่น และนำ พาพวกเขาเข้าสู่ที่พักพิงอันปลอดภัย ฉันทันจะนำความยินดีปริดามาสุมุขะย์ ที่อ่อนแรง อ่อนล้า หมดกำลังใจ ฉันทัน

สละศรัทธาต่อสิ่งอื่นทั้งหมด แล้วยอม คิโรราบต่อข้าเพียงผู้เดียว เธอจงอย่า กลัวเลย ข้าจะส่งเธอให้พ้นจากความ ผิดบาปทั้งปวง

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII. 66

ข้าคือจุดมุ่งหมาย ผู้ให้การคำจูน ผู้มี อำนาจ พยาน ที่อยู่อาศัย ที่กำบังและ เพื่อน ข้าคือปฐมเหตุแห่งการสร้าง และทำลาย เป็นพื้นฐานของทุกสิ่งทุก อย่าง ข้าคือที่พักพิงและเมล็ดพันธุ์พืช อันเป็นนิรันดร์

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX. 18

จิตรของเธอให้มันระลึกถึงข้าเสมอ จงเสียสละเพื่อข้า เคารพบูชาและเกิด

⁵¹ พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานถือว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นพระบิดาและเป็นองค์ความรู้ซึ่งอยู่เหนือ โลก (ปราชญ์) และพระมารดาของจักรวาล (โปรดดูรายละเอียดในคัมภีร์ภควัดคีตา XVI. 4) (ไอ อรชุน บรรดาช่างที่เกิดจากกรรมที่แตกต่างกันนั้น ผู้ให้กำเนิดตามธรรมชาติคือมารดา แต่ข้าคือพระ บิดา ผู้ให้กำเนิดที่แท้จริง)

สารีบุตรเป็นกำลังของตถาคตองค์ใด องค์หนึ่งซึ่งเป็นผู้นำ ประกาศความยิ่งใหญ่ในที่ประชุมตั้งเสียงคำรามของราชสีห์และพร้อมที่จะหมุนพรหมจักรทั้งหมดนี้ สารีบุตร เป็นพลัง 10 ประการของตถาคตองค์ใดที่ได้รับมอบเพื่อการเป็นผู้นำ ประกาศความยิ่งใหญ่ในที่ประชุมตั้งเสียงคำรามของราชสีห์และพร้อมที่จะหมุนพรหมจักร⁵²

ที่ตนพึงประสงค์ในศีล ปัญญาแห่งพรหม

คัมภีร์ไตรปิฎกฉบับสันสกฤต, I.1.2

ผู้ที่บาปของตนได้รับการชำระล้าง ความสงสัยได้รับการขจัดด้วยปัญญา และจิตมั่นคงในพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า มีภารกิจในการบำรุงสุขของมวลชีวิตอยู่เสมอ เป็นอิสระจากบาปทั้งมวล ย่อมบรรลุถึงความหลุดพ้นอยู่ในพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ผู้ทรงเป็นสันติสุขทั้งมวล

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.25

ทั้งหมดนี้ สารีบุตร เป็นศรัทธา 4 ประการของตถาคตองค์ใดได้รับมอบเพื่อการเป็นผู้นำในการเผยแผ่พระศาสนา ตั้งเสียงคำรามของราชสีห์ในที่ประชุมและพร้อมที่จะหมุนธรรมจักร
มัชฌิมนิกาย, I. 72-73

โอ้ออรชุน ที่รักของข้า ผู้ไม่ปฏิบัติบูชาตามที่คัมภีร์พระเวทสถาปนาไว้ ย่อมเต็มไปด้วยบาปและมีชีวิตอยู่เพื่อความสนุกสนานในรสสัมผัสเท่านั้น บุคคลเหล่านั้นมีชีวิตอยู่อย่างไรประโยชน์

คัมภีร์ภควัดคีตา, III.16

⁵² พรหมจักรโดยความสำคัญต้องหมายถึง คำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า (ธรรมะหรือศาสนา) ที่ศาสนาแต่ละพระองค์ทรงนำมาสั่งสอนมนุษย์เพื่อให้พ้นทุกข์.

เราได้รับการเตือนมิให้หลงผิดไปติดกับของความคิด โดยมีให้น่า พระพุทธเจ้าไปเกี่ยวพันกับวิสัยทางวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามความเป็นจริงแล้ว สิ่งที่น้อยกว่าย่อมไม่สามารถอธิบายหรือเข้าใจสิ่งที่ใหญ่กว่าได้และเป็น การเปล่าประโยชน์ที่จะคิดถึงเรื่องพระพุทธเจ้าในความนึกคิดของมนุษย์หรือ คุณลักษณะของพระองค์

ในโลกที่มีทั้งบรรดาเทวดา มาร และ พรหมที่สถิตอยู่ร่วมกับมนุษย์ สมณะ และพรหมณ์ ตถาคตเท่านั้นที่ทรง เป็นผู้ชนะที่ไม่มีผู้ใดสามารถเอาชนะ ได้ เป็นปรมาตมสมณะผู้สังวรในพระ องค์เอง จึงทรงเรียกพระองค์ว่าตถาค- คต

ที่ฉนิกาย, III. 135

ด้วยเหตุที่เรื่องราวของตถาคตเป็น เรื่องที่เข้าใจได้ยาก แม้ว่าพระองค์จะ ทรงประทับอยู่ ณ ที่นี้ ก็มิบังควรที่จะ พุดเช่นนั้น เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้ สูงสุด ทรงเป็นองค์ภาวะแห่งสวรรค์ ผู้ทรงบรรลุนานาแห่งสวรรค์ ถึงแม้ ว่าพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน แล้วหรือยังทรงพระชนม์ชีพหรือทั้ง สองอย่างหรือไม่ทั้งสองอย่าง หรือไม่ เลยทั้งสองอย่าง

สังยุตตนิกาย, III. 118

พระองค์ทรงเป็นบิดาแห่งปรมาจารย์ ทั้งมวลในโลกของสิ่งที่มีชีวิตและไม่มี ชีวิต ทรงเป็นที่เคารพบูชาสูงสุด ไอ้ พระองค์ผู้ทรงรังสีซึ่งหาที่เปรียบมิได้ ทั้งสามโลกนี้ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน พระองค์ ไม่มีแล้วผู้ใดเล่าจะยิ่งใหญ่ ไปกว่าพระองค์

คัมภีร์ภควัดคีตา, XI. 43

นอกจากสองกลุ่มนี้แล้ว ยังมีบุคลิก- ภาพที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่พระผู้เป็นเจ้าของ ไม่มีวันสูญสลาย เสด็จเข้าไปและทรง คำจุนทั้งสามโลก ข้าเป็นจิตวิญญาณ ของจักรวาล เป็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ของจักรวาลอยู่เหนือทั้งผู้ผลิตผลาด และผู้ไม่ผลิตผลาด และเนื่องจากข้ายิ่งใหญ่ที่สุด ข้าจึงมีชื่อเสียงทั้งในโลก และในคัมภีร์พระเวทในฐานะที่เป็น บุคลิกภาพสูงสุด ไอ้ อรชุน ผู้ใดรู้จัก ข้าในบุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็น เจ้า ผู้นั้นเป็นผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่างและ อูทิศตนปฏิบัติบูชาข้าอย่างสมบูรณ์

คัมภีร์ภควัดคีตา, XV. 17, 18, 19

2

พระธรรม

การฟื้นฟูศาสนาขึ้นมาใหม่

ในการศึกษาที่มาของศาสนาอันเกิดจากการเปิดเผยของพระศาสดา โดยภาพรวมทั้งหมดนั้นเราจะพบความจริงที่สำคัญว่า หลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานตามคำสอนของศาสดาแต่ละพระองค์ไม่ว่าจะเป็นไปในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งนั้นล้วนแล้วแต่เป็นหลักเดียวกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของคำสั่งสอนของพระผู้ทรงเผยแผ่พระธรรมแห่งพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด สามารถกล่าวได้ว่าทั้งโลกนี้มีเพียงศาสนาเดียวและศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้าทุกพระองค์ทรงสอนศาสนาเดียวกันนี้ด้วย ถ้าจะกล่าวให้ถูกต้องกว่านี้ก็ต้องกล่าวว่า เมื่อใดที่พระศาสดาหรือพระพุทธรูปเจ้าปฏิบัติขั้น มีโชปฏิบัติขั้นเพื่อก่อตั้งศาสนาขึ้นมาใหม่ หากแต่เป็นการฟื้นฟูคำสั่งสอนที่เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติและประกาศสังฆกรรมของพระองค์ที่มีได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ เพื่อเป็นบรรทัดฐานให้มนุษย์ถือปฏิบัติในการดำรงชีพและอยู่ในสังคมด้วยความผาสุก การปฏิบัติขั้นของพระศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้าในช่วงเวลาที่เหมาะสมแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้น เป็นการปฏิบัติขั้นเพื่อการฟื้นฟูศาสนาขึ้นมาใหม่และทรงนำคำสั่งสอนนั้นออกเผยแผ่เป็นพลังขับเคลื่อนให้มนุษย์ที่ยังลุ่มหลงอยู่ในโลกียวิสัยกลับคืนสู่อาณาจักรแห่งความรุ่งโรจน์ที่สุด

จะพรรณนา

ศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของทุกพระองค์ทรงยืนยันว่า การปฏิบัติขึ้นของ พระองค์ก็เพื่อทรงกล่าวร้ายและอธิบายสิ่งจรรยาที่มีมาก่อน สิ่งที่มีอยู่จริงอัน เป็นนิรันดรและสุดท้ายคือพระธรรมที่จะพิสูจน์การกระทำและความนึกคิดของ มนุษยชาติ ถ้อยแถลงของบรรดาผู้ก่อตั้งศาสนาชาวอารยันและผู้ก่อตั้งศาสนา ที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ของโลก ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นปัจจัยและข้อพิสูจน์คำกล่าวอ้าง ของทุกพระองค์ที่ทรงฐานะเป็นปัจจุบัฏฐานคือผู้เผยแพร่ธรรมของพระผู้เป็น เจ้าที่ชัดเจนและมั่นคง พระพุทธเจ้าซึ่งก็ทรงเหมือนกันกับศาสดาหรืออวตาร องค์อื่นๆ ของพระผู้เป็นเจ้าของพระองค์ ทรงยอมรับว่า ธรรมของพระองค์ มีใหม่ของใหม่อะไรเลย แต่เป็นของเก่า⁵³ ที่มีมาหลายยุคหลายสมัยก่อนหน้านี้ แล้ว และได้ถ่ายทอดสืบกันต่อมาโดยพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น โดยสิ่งจรรยา ที่เป็นเนื้อหาสำคัญของพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ก็เป็นเช่นเดียวกันกับของพระองค์ สิ่งที่พระองค์ทรงดำเนินการอยู่ขณะนี้ก็เพื่อทรงเปิดประตูอีกครั้งเพื่อเป็น หนทางสู่พระธรรมเดียวกันกับที่ได้สูญหายและถูกลืมโดยมวลมนุษยชาติ

ไม่มีความแตกต่างของพระพุทธเจ้า พระองค์ใดพระองค์หนึ่งเลยในด้าน ความงามทางสรีระ ศิล สมาธิ ปัญญา อรหัตผล ปรีชาญาณ การหยั่งรู้ใน อรหัตผล ศรัทธา 4 ประการ พลัง 10 ประการของตถาคต ญาณพิเศษ 6 ประการ ญาณ 14 ประการของเหล่า พระพุทธเจ้าทั้งหมด พุทธธรรม 18 ประการ เพราะพระพุทธเจ้าทุกพระ

ฉะนั้น ศาสตร์สูงสุดนี้ ได้ถ่ายทอดสืบ ต่อกันมาโดยพระราชเจ้าผู้ทรงคุณธรรม ทางสายปริมปรา (เล่าสืบต่อ) เมื่อเวลา ผ่านไปสายปริมปราขาดตอนลง จึงดู เหมือนว่าศาสตร์นี้สูญหายไปไอ้อรชุน เพราะเธอเป็นทั้งสาวกและสหายของ ข้า และเนื่องจากศาสตร์นี้เป็นความรู้ ทิพย์ที่เร้นลับ ข้าจึงมอบศาสตร์นี้ให้ แก่เธอ

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV, 2,3

⁵³ มลิตินปัญหา, หน้า 218 และดูรายละเอียดเพิ่มเติมในมหาปราชญ์ปรมิตศาสตร์ บทที่ 1 หน้า 157 พระองค์ทรงเรียกพระธรรมของพระองค์ว่าเป็นปุรณะ (ของโบราณ) และเปรียบเทียบกับคันพบนี้ เป็นเสมือนการค้นพบเมืองที่สถิตอยู่เป็นนิรันดรกาลซึ่งถูกฝังและลืมนิสัย (นาคระสูตร).

องค์ทรงสถานภาพเป็นพุทธธรรม⁵⁴
เช่นเดียวกันหมด

การอุปถัมภ์ของพระผู้ตื่นแล้วเป็นพรอันประเสริฐ การสั่งสอนสังฆกรรมเป็นพรอันประเสริฐ การปฏิบัติตามคำสั่งสอนเป็นพรอันประเสริฐ การยึดสมณะของผู้อยู่ร่วมกันเป็นคณะเป็นพรอันประเสริฐ

ไอ้ อรชุน เมื่อผู้ใดยอมศิโรราบต่อข้า ข้าก็ให้รางวัลไปตามระดับแห่งการศิโรราบ เพราะทุกๆ คนปฏิบัติไปตามวิถีทางของข้าด้วยประการทั้งปวง

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.11

ธรรมบท, v. 194

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงกล่าวเพิ่มเติมว่า ความจริงของพระพุทเจ้าไม่สามารถบอกได้จากร่างกายหรือรูปร่างทางกายภาพ เพราะว่าความเป็นพระพุทเจ้านั้นเป็นปรากฏการณ์ทางจิตวิญญาณที่มีเอกลักษณ์⁵⁵ ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถทราบได้ วิธีเดียวที่จะสามารถทราบพระองค์ได้ ก็โดยการปฏิบัติตามพระธรรม (คำสอน) ของพระองค์

มนุษย์ที่จัดว่าโงเขลาคือผู้ที่ถือตถาคตด้วยรูปร่างและน้ำเสียงและหลังจากนั้นก็จินตนาการไปถึงการมาหรือการไปของตถาคตตองคี่ใด เพราะตถาคตไม่สามารถเห็นได้ด้วยรูปร่างแต่พระธรรมคือรูปร่างของตถาคต

ธรรมกถา อัสดสทริก, XXXI 512-13

และปราชิก สุตตวิภังค์, 1

คนโงเขลาที่ไม่รู้ธรรมชาติของข้าซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดต่างเหยียดหยันข้า เมื่อข้าลงมาในร่างมนุษย์ (พวกเขาเหยียดหยามข้า เมื่อข้าปรากฏตัวในเครื่องแต่งกายของมนุษย์ผ่านทางเครื่องทรงทิพย์ของข้าเพื่อเป็นมนุษย์ ธรรมดาในการปลดปล่อยโลกให้พ้นจากวิบาก)

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.11

⁵⁴ มีปรากฏในเมทรวาสต, i-160 และมีลีนทัญญา, หน้า 285.

⁵⁵ ดูธรรมบท, vv. 271, 272 ประกอบ.

ดูก่อนว่าคากาลีจะมีประโยชน์อันใดหรือ
ที่เห็นรูปกายที่ไร้ค่า ผู้ใดเห็นพระธรรม
ผู้นั้นย่อมเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคต
ผู้นั้นก็เห็นพระธรรม วัคคาลีเห็นพระ
ธรรมก็เหมือนเห็นเรา เห็นเราก็เหมือน
เห็นพระธรรม

สังยุตตนิกาย, 22, 87, 13, III. p. 120

ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นย่อมเห็นพระธรรม

มัชฌิมนิกายและอิติวุตตกะ, p. 97

ผู้ใดเห็นเราในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง
หรือคิดถึงเราด้วยคำพูด พวกเขา
เหล่านั้นคิดผิดเพราะเขาเหล่านั้นไม่
เคยเห็นเราเลย ผู้ทรงพระกรุณาธิคุณ
ทั้งปวงจะเห็นได้ในเฉพาะรูปกายคือ
พระธรรม พระพุทธเจ้าทรงมีธรรม-
ชาติของรูปกายที่เป็นธรรมะอย่างหนึ่ง
ที่ไม่อาจเป็นอะไรอย่างอื่นได้

วัชรเจตทีฆะสูตร, p. 38, XXVI

เหมือนดั่งที่ลมพัดไปทั่วทุกหนทุกแห่ง
(ซึ่งก็ถือกำเนิดจากอากาศธาตุ) แต่ก็
ยังพักพียงอยู่ในอากาศธาตุเสมอเฉก
เช่นเดียวกับมวลชีวิตที่ถูกสร้างขึ้น
(จากความคิดของข้า) ก็พักพียงในข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.6

ธรรมะคือสัจธรรม

ปรีทศรัณยูกะอุปนิษัต, I.4 14

ข้าไม่ได้อยู่ในสวรรค์หรือในหัวใจของ
เหล่าโยคีทั้งหลาย ข้าอยู่กับผู้มีศรัทธา
ในตัวข้าและร้องเพลงสรรเสริญข้า

นารทสูตร, 16-18

อย่างไรก็ตาม เราจำเป็นต้องยอมรับว่าในการสอนเกี่ยวกับเรื่องของ
พระพุทธเจ้านั้น ไม่มีอะไรที่เชื่อถือได้มากไปกว่าแหล่งที่มาของพระประวัติ
ของพระองค์ที่เราได้อยู่ คัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งสามคัมภีร์⁵⁶ ไม่มีคัมภีร์เล่มใด
เลยที่จะให้คำอธิบายโดยชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องของพระพุทธองค์ ก่อนที่จะมี
การสังคายนาพระธรรมวินัยดังกล่าวในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ปัตนะ

⁵⁶ คัมภีร์ที่ใช้เรียกพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้.

เมื่อราวๆ 250 ปีก่อนคริสตกาล ซึ่งเป็นระยะเวลามากกว่าสองศตวรรษหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ดังนั้นเราจึงไม่มีข้อพิสูจน์เพียงพอที่จะยืนยันว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในปัจจุบันนี้เป็นเช่นเดียวกับกับคำสั่งสอนในสมัยของพระองค์หรือเป็นส่วนหนึ่งของคำสั่งสอนที่แท้จริงอันเป็นปฐมและสำคัญที่สุดของพระองค์เพื่อการหลุดพ้นหรือไม่ หรือว่ามีหลักฐานเพียงพอที่จะสามารถกล่าวได้ว่าคำสั่งสอนของพระองค์เกิดขึ้นหลังจากพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่มีทางใดเลยที่เราจะสามารถยืนยันเวลาที่แน่นอนได้ต่อคำถามนี้ นอกจากวันที่ที่มีการสังคายนาพระธรรมวินัยสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ ทันทีที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานก็ได้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านอย่างรุนแรงต่อคำสั่งสอนที่เป็นคุณธรรมสูงสุดของพระองค์ และการต่อต้านนั้นก็ทวีขึ้นและได้แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็วเมื่อมีการขยายตำนานเกี่ยวกับพระประวัติของพระองค์ หลักฐานการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างดังกล่าวนี้มีปรากฏอยู่ในบรรดาพระไตรปิฎกนั่นเอง แต่ก็เป็นการยากมากที่จะหาข้อสรุปที่ถูกต้องว่ามีการเปลี่ยนแปลงใดบ้างในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถึงแม้ว่าเราจะมีโอกาสทำได้บ้างในขณะนี้ ซึ่งนอกเหนือจากนี้แล้วเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับปัจเจกบุคคลของพระพุทธเจ้า ก่อนที่จะมีการถ่ายทอดพระไตรปิฎกมาเป็นรูปแบบของพระไตรปิฎกในปัจจุบันนี้ ดังนั้นคำถามจึงอยู่ที่ว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฝ่ายเถรวาทของชาวสิงหลซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ นั้นเป็นคำสั่งสอนดั้งเดิมและแท้จริงของพระพุทธเจ้าหรือไม่ หรือว่าเราจะต้องไปศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มอื่นๆ ที่เก่าแก่ของฝ่ายมหายาน เพื่อความถูกต้องและความเข้าใจที่ดีกว่าในเรื่องของพระพุทธเจ้าและคำสั่งสอนของพระองค์ สมมุติฐานที่ว่าพระไตรปิฎกภาษาบาลีมีรายละเอียดเพียงพอนั้นเป็นเรื่องไม่สมเหตุสมผลเพราะพระไตรปิฎกดังกล่าวเป็นเพียงผลงานของนิกายเดียว ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนั้นมีหลายนิกายเกิดขึ้น ถึงอย่างไรก็ตามนักศึกษาที่มุ่งค้นคว้าเรื่องนี้คงสามารถพบคำสั่งสอนขั้นพื้นฐานที่เป็นแก่นแท้ดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าได้ รวมทั้งเหตุการณ์ที่

โดดเด่นในชีวิตของพระองค์ และปัจจัยที่เป็นต่อในประเทศอินเดียในสมัยของพระองค์ เนื่องจากได้มีการยอมรับเรื่องนี้เป็นประการสำคัญโดยอาศัยหลักฐานจากการศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และบันทึกลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของประเทศศรีลังกา

พระธรรม

คำรวมดั้งเดิมที่ใช้เรียกศาสนาในประเทศอินเดียคือ อารยธรรม (ทางของผู้เจริญแล้ว) นั้น มาจากคำว่า “อารยะ” ซึ่งหมายความว่าเจริญแล้วและธรรมมาจากรากศัพท์ของคำว่า “ดาหฺร” หมายความว่าค้ำจุนหรือส่งเสริม โดยนัยนี้พระธรรมจึงหมายถึง ศาสนา กฎระเบียบ และลัทธิธรรม ซึ่งรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้นโดยนัยสำคัญ พระธรรมจึงเป็นระบบของการประพฤติปฏิบัติชอบให้ถึงพร้อม ประกอบสัมมาอาชีวะและปฏิบัติหน้าที่ทั้งหมดที่มนุษย์พึงปฏิบัติ ดังนั้นอารยธรรมจึงหมายถึงศาสนาทั้งหมดของชาวอารยัน คือผู้เจริญแล้ว (รวมทั้งคัมภีร์ที่เป็นหลักและที่ไม่เป็นหลักของศาสนาพราหมณ์) ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ ศาสนาเชน ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศอินเดีย และศาสนาโซราสเตอร์ที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศอิหร่าน พระพุทธเจ้ายังทรงเรียกทางหลุดพ้นจากเครื่องเศร้าหมอง (อาสวะ) ทั้งปวงว่า “อริยมรรค”⁵⁷ ด้วยแนวความคิดเดิมที่เดียวกับพระธรรมมีประวัติย้อนไปในอดีตตามข้อบัญญัติของชาวอิหร่านโบราณ และคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์และชาวอารยัน ในทั้งสองกรณีนี้มีคำหนึ่งทีคล้ายคลึงกันและใช้ในความหมายว่าอาร์ตะ (ภาษาอิหร่านโบราณ) อาชชะ (ในภาษาเวสสถาน) และริตาในคัมภีร์พระเวท ข้อบัญญัติของริตาในคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์ได้ครอบคลุมระเบียบทั้งหมดซึ่งไม่ใช่ผล

⁵⁷ ดูธรรมบท, vv. 22,79.

งานหัตถกรรมของบรรดาทวยเทพตามคัมภีร์พระเวทของหลักศาสนาพราหมณ์ แต่ในทางตรงข้ามเป็นรัศมีที่พระเจ้าทรงมอบให้ซึ่งอยู่เหนือและเกินขอบเขตอำนาจของทวยเทพแห่งคัมภีร์พระเวทหรือถ้าจะพูดให้ถูกต้องมากกว่านี้ก็คือเป็นคำสอนโดยมีแหล่งที่มาคือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ความรู้สึกทั้งจิตตาและธรรมเป็นหนทางนำไปสู่พระผู้เป็นเจ้าเจกเช่นรังสีแห่งดวงอาทิตย์ที่ถ้าผู้ใดสามารถใช้เป็นพาหนะเดินทางได้ ก็จะสามารถนำพาผู้ นั้นไปยังดวงอาทิตย์ได้ ในวินัย-ปิฎก มีข้อความบัญญัติให้เราได้ทราบว่ พระธรรมคือประตูลู่ชีวิตอมตะ⁵⁸

เราจะเห็นได้ชัดเจนว่าพระพุทธรเจ้าทรงเน้นในเรื่องของพระธรรมเป็นมาตรฐานความประพฤติของมนุษย์โลก แทนที่จะอาศัยอำนาจของพระพุทธรเจ้าที่ยากแก่การเข้าใจเพียงอย่างเดียวและอยู่เหนือสิ่งอื่นทั้งปวงช่วยเหมือนดั่งเช่นครูที่ฉลาดหลักแหลมสอนศิษย์ให้วิเคราะห์พลังแสงอาทิตย์ที่เป็นสิ่งให้ชีวิตและเกี่ยวพันกับความเป็นความตายที่อยู่รอบตัวเขาและโลกของเขา เพื่อที่เขาจะได้มีชีวิตอยู่อย่างผู้ประสบผลสำเร็จและใช้พลังเหล่านั้นอย่างชาญฉลาดเพื่อดำรงชีวิต แทนการสอนที่จะให้เขาหวังแต่จะจ้องมองวงโคจรของดาวในระบบสุริยจักรวาลซึ่งมองไม่เห็นหรือมุ่งหวังที่จะเข้าไปอยู่ในวงโคจรนั้นให้จงได้ แต่ในส่วนของคัมภีร์อุปนิษัทของพราหมณ์นั้น หลักใหญ่เน้นเรื่องความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือเป็นความจริงของธรรมชาติเพียงอย่างเดียว และอธิบายว่าพระธรรมเกิดมาจากความจริงของธรรมชาตินั้น ดังนั้นพราหมณ์จึงถือว่าพระธรรมเป็นเสมือนทุกสิ่งทุกอย่างของโลกเนื่องจากพระธรรมเป็นภาพสะท้อนและรูปลักษณ์ของความจริงที่สูงที่สุด (ปรมาตตลัจจะ) เป็นความยุติธรรมและศีลธรรมบริสุทธิ์และเป็นสิ่งใกล้เคียงที่สุดสำหรับผู้หวังที่จะได้เข้าไปใกล้พระผู้เป็นเจ้าพึงปฏิบัติ พระพุทธรเจ้าทรงเรียกพระธรรมว่า ราชาแห่งราชาทั้งมวล⁵⁹ และทรงสั่งสอนให้มนุษย์เคารพบูชาพระธรรมและพระองค์เองหลัง

⁵⁸ วินัยปิฎก, I. 5.

⁵⁹ อังคุตตรนิกาย, III.

จากที่ทรงบรรลุภูมิสัมโพธิคือการรู้แจ้ง ซึ่งพระองค์ทรงตั้งสัตย์อธิษฐานว่า พระองค์จะทรงดำเนินชีวิตของพระองค์ภายใต้ร่มเงาของพระธรรมและจักเกิด ทุนพระธรรมนี้ตลอดไป⁶⁰

ในสังยุตตนิกาย กล่าวไว้ว่า พระธรรมเป็นกฎของความเกี่ยวพันของ เหตุและผล (กรรม) ที่ตายตัวหรือเป็นสมมูลฐานแสดงสถานะ และกฎแห่ง กรรมทั้งหมดซึ่งจะแผ่ไปทั่ว และกฎนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นอัญมณี (รัตนะ) ที่ล้ำค่าที่สุดในทางความรู้ แต่ อังคุตตรนิกาย กล่าวไว้ว่า พระธรรมเป็นกฎ เกณฑ์ที่สำคัญที่จะอยู่ได้โดยอิสระไม่ได้ โดยภาวะจะสถิตอยู่กับเหล่าพระ พุทธเจ้าผู้ทรงมีภารกิจเพียงเปิดเผยแพร่พระธรรมแก่มวลมนุษยชาติเท่านั้น

ไม่ว่าเหล่าตถาคตจะอุบัติขึ้นหรือไม่ ก็ตาม สิ่งที่แน่นอนที่เกิดขึ้นคือกฎ เกณฑ์ที่เป็นหัวใจสำคัญนี้ (ธาตุ) กฎ เกณฑ์นี้ (ธรรมาธิษฐาน) และสิ่ง จำเป็นโดยชอบ (ธรรมมานิยมัตตา) บรรดาองค์ปัจจัยของสัตว์ที่เป็นทุกข์ ทั้งนั้น บรรดาธรรม (ที่เป็นปัจจัยของ สังขาร) และธรรมที่ไม่เป็นปัจจัย (คือ พระนิพพาน) ย่อมปราศจากสภาวะ ที่เป็น “ตัวตนของคน” (โดยปราศจาก ตัวตนที่ถาวรคืออนัตตา) สิ่งนี้ตถาคต รู้แจ้งเห็นแจ้งแล้ว หลังจากที่พระองค์ เห็นแจ้งและยอมรับพระธรรมนี้แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงนำพระธรรมนี้ไปสั่ง สอน แสดง เปิดเผย ทำให้เป็นที่ประ จักษ์โดยทั่วไป อรรถกถาและประกาศ

ข้าจะกล่าวคำพูดที่เป็นสัจธรรมและ กฎเกณฑ์ของพระผู้เป็นเจ้าของ (ธรรม) ซึ่งอยู่ริมฝีปากของข้านี้เอง

คัมภีร์ไตรปิฎกอุปนิษัต, I.1

ไม่มีอะไรที่จะสูงไปกว่าพระธรรม

คัมภีร์ปริททัญญกะอุปนิษัต, I. 4, 13

ดังเช่นแสงสว่างแห่งแสงสว่างทั้งมวล ที่อยู่เหนือความมืดมายาทั้งหมด พระ ผู้เป็นเจ้าของสูงสุดเสมือนเป็นองค์วิชา โดยพระองค์และพระธรรมของพระ องค์เองและวิชาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ ควรแก่การปฏิบัติเพื่อแสวงหาทาง บรรลุ เพราะพระองค์ทรงค้ำจุนและ สถิตในมวลชีวิตทั้งปวง

คัมภีร์ภควัตคีตา, XIII. 17

⁶⁰ สังยุตตนิกาย, II. 138f อังคุตตรนิกาย II. 20f และสังยุตตนิกาย 12, 20, 3, II.25.

เป็นพระศาสนาในที่สุด

อังคุตตรนิกาย, I. 3, 134, p 286

หลายวาระที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า พระธรรมเปรียบเสมือนพรหมของคัมภีร์อุปนิษัทและทรงยืนยันว่าทางแห่งธรรมเป็นทางแห่งพรหม⁶¹ หรือการอยู่ในธรรมเป็นการอยู่ในพรหม⁶² และพระองค์ยังทรงยืนยันอีกว่า แม้มากายของตถาคตก็ยังเป็นทั้งธรรมและพรหม โดยกายหนึ่งเป็นธรรมอีกกายหนึ่งเป็นพรหม⁶³ พระองค์ทรงเรียกมรรค 8 ว่าเป็นทั้งธรรมยานและพรหมยาน⁶⁴ ในคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาถือว่าพระธรรม พระนิพพานและฌานอันกำหนดอากาศหรือช่องว่างหาที่สุดมิได้ (อากาสนัญญาตนะ) นั้นเป็นอธิปไตย (อสังสกถต)⁶⁵ ในการปฏิบัติขึ้น (การสร้าง) ทั้งพระธรรม พระนิพพาน และอากาสนัญญาตนะทางพระพุทธศาสนาไม่ได้รับการยอมรับว่ามี การปฏิบัติขึ้นจากพระผู้เป็นเจ้าของหรือแก่นแท้ของสรรพสิ่งในการสร้างของพระผู้เป็นเจ้า แต่ถึงอย่างไรไม่ว่าธรรมจะมีปฐมเหตุมาจากอะไรหรือไม่ก็ตาม แต่ธรรมก็เป็นสิ่งที่มวลมนุษย์จะต้องใช้เป็นเส้นทางเดินเพื่อความหลุดพ้น และการที่จะเดินบนเส้นทางธรรมนี้ได้ เราจำเป็นจะต้องสั่งสอนธรรมนี้แก่มนุษย์ผู้ไขว่คว้าหาทางรอด

ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย เราหลุดพ้นจาก
บ่วงบาศทั้งปวงทั้งของเทพดาและ
มนุษย์ และบรรดาภิกษุทั้งหลายก็หลุด
พ้นจากบ่วงบาศทั้งปวงของเทพดา

บุคลิกสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า
ไอ้ อรชุน จงฟังคำพูดอันเป็นอมตะ
สูงสุดของข้าอีกครั้งหนึ่ง เพราะว่าเธอ
เป็นเพื่อนรักของข้า ข้าจะพูดให้ความ

⁶¹ สังยุตตนิกาย, I.161.

⁶² อังคุตตรนิกาย, I.207.

⁶³ ทิฆนิกาย, III.84, 81.

⁶⁴ ทิฆนิกาย, เล่มที่ III.84, 81.

⁶⁵ พระธรรมนั้นจะปรากฏโดยชัดแจ้ง ถ้าเรามีความเข้าใจในองค์ภาวะเหล่านี้ (ซึ่งได้แก่พระนิพพานและพระธรรม เป็นต้น) ว่ามีกำเนิดมาจากพระผู้เป็นเจ้าและมีได้ "มีสาเหตุ" เกิดมาเพื่อให้ใช้ให้ได้ทันเวลา แต่องค์ภาวะเหล่านี้มีอยู่แล้วในพระผู้เป็นเจ้า.

และมนุษย์เช่นเดียวกัน ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายจงลุกขึ้นเดินเกิดเพื่อโปรดสัตว์ทั้งหมดเพื่อความสุขของสัตว์ทั้งหมด เพื่อเป็นความกรุณา (อนุกัมปา) ต่อโลก เพื่อประโยชน์สุข ให้ศีลให้พร ให้ความสุขแก่เทพยดาและมนุษย์ทั้งหมด ภิกษุทั้งหลายจงอย่าเดินทางไปในทางเดียวกันในการเผยแพร่พระธรรม จงสั่งสอนพระธรรมที่เป็นประโยชน์ ทั้งเมื่อเริ่มต้น เมื่อดำเนินถึงกลางทาง และเมื่อจบ จงอธิบายด้วยจิตวิญญานและอักขระของพรหม-จรรย์ให้สมบูรณ์ครบถ้วนและบริสุทธิ์ ยิ่ง มีมนุษย์จำนวนมากที่หูตายังมืดมนเหมือนเศษขุติเข้าตา ไม่เคยใส่ใจในพระธรรมกำลังเสื่อมถอยลง ถ้าเขาเหล่านั้นกระตือรือร้นที่จะศึกษาธรรม เขาย่อมจักเป็นผู้เจริญ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะร่วมเดินทางไปยังเมืองอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อสั่งสอนพระธรรมร่วมกับท่าน

วินัยปิฎก, 1. 20-21

ดูก่อนผู้เป็นหัวหน้าหมู่ชน บรรดาภิกษุและภิกษุณีของเรามีความเชี่ยวชาญ เช่นเดียวกันทั้งหมดและด้วยเหตุนี้เราจึงสั่งสอนพระธรรมซึ่งยังประโยชน์ทั้งเมื่อเริ่มต้น ถึงกลางทาง และเมื่อจบ ด้วยจิตวิญญานและอักขระและเราได้

รู้ในสิ่งที่ดีกว่าที่ได้เคยอธิบายไปแล้ว เพื่อประโยชน์สูงสุดแก่เธอ

คัมภีร์ภควัตคีตา, X.1

คำสั่งสอนอันศักดิ์สิทธิ์นี้ไม่อาจอธิบายแก่พวกที่ไม่สมถะ ไม่เสียสละหรือแม้แต่ผู้ที่ไม่ปรารถนาจะได้ยินได้ฟังและผู้ที่ยังอิจฉาริษยา

คัมภีร์ภควัตคีตา, XVIII. 67

และผู้ใดที่ศึกษาการสนทนาอันศักดิ์สิทธิ์ของเรานี้ ข้าถือว่าได้บูชาข้าด้วยสติปัญญาและความรู้ของเขาและผู้ที่ตั้งดับฟังด้วยความศรัทธาโดยปราศจากความอิจฉาริษยาจะเป็นอิสระจากผลบาปและบรรลู่ถึงโลกแห่งความสุขที่เป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีศีลธรรม

คัมภีร์ภควัตคีตา, XVIII. 70.71

ไอ้โอรสแห่งพระนางกุนที(พระอรชุน) เธอกลายมาเป็นผู้มีคุณธรรม ข้าจักประกาศว่า สาวกของข้าย่อมไม่มีวันถูกทำลาย

คัมภีร์ภควัตคีตา, IX.31

สั่งสอนธรรมที่เป็นพรหมจรรย์แก่เขา
อย่างสมบูรณ์ครบถ้วนและบริสุทธิ์ยิ่ง
และทำไม่ถึงเป็นเช่นนั้น เพราะสิ่งนี้อยู่
กับเราเพื่อเป็นแสงสว่าง เพื่อเป็นที่
พำนัก ที่หลบภัย และที่พักพิง

สังยุตตนิกาย, IV. 314-16

เพราะพระองค์บรมลุ่มตชาติ (เหตุ)
ที่ซึ่งไม่มี “มูลฐาน” เพื่อให้การสละ
ทั้ง “มูลฐาน” เป็นความจริง พระ
ตถาคตผู้ซึ่งปราศจากเครื่องเศร้า
หมอง (อาสวะ) จึงได้ทรงสั่งสอน
ภาวะที่ปราศจากความเศร้าหมองและ
มลทิน

อิตฺตวุตตกะ, หน้า 62

จิตของบรรดาสาวกของข้ายังมีน้อยอยู่กับ
ข้า ชีวิตของพวกเขาอุทิศในการรับใช้
ข้าโดยสมบูรณ์และได้รับความพึงพอใจ
อย่างใหญ่หลวงกับการให้แสงสว่างซึ่ง
กันและกันพร้อมทั้งสนทนาเกี่ยวกับข้า
ถือสันโดษและมีความปลื้มปิติในตัวข้า
อยู่เสมอ

คัมภีร์ภควัดคีตา, X. 9

มนุษย์ผู้ด้อยปัญญาคิดว่าข้า กฤษณะ
บุคลิกสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าไม่มีรูป
ลักษณะใดในอดีตและปัจจุบันมาอยู่ใน
รูปกายนี้เนื่องด้วยความรู้อันจำกัด เขา
จึงไม่รู้ธรรมชาติที่สูงกว่าของข้าซึ่งสูงที่
สุดและไม่มีวันสูญสลาย ข้าไม่เคยปรา
กฏให้คนโง่และผู้ด้อยปัญญาเห็นเพราะ
พลังเบื้องสูงของข้าปกปิดข้าไว้ไม่ให้
เขาเห็นข้า พวกเขาจึงไม่รู้ข้าไม่มีการ
เกิดและการเปลี่ยนแปลง โอ้ อรชุน ใน
ฐานะที่ข้าเป็นบุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระ
ผู้เป็นเจ้า ข้ารู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น
ในอดีต ในปัจจุบัน และที่จะเกิดขึ้นใน
อนาคต แต่สำหรับตัวข้า ไม่มีผู้ใดรู้ ผู้มี
ปัญญาที่ใสสะอาดหาทางหลุดพ้นจาก
ความแก่และความตายมาพึ่งข้าในการ
อุทิศตนเสียสละรับใช้ พวกเขาเหล่านี้
รู้จักพรหมโดยแท้จริงเพราะว่าเขารู้ทุก
สิ่งทุกอย่างในกิจกรรมทิพย์โดยสมบูรณ์

คัมภีร์ภควัดคีตา, VII. 24, 25, 26, 29

พระธรรมนี้เป็นคำสอนของบรรดาศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของทุกพระองค์ที่มีมาแต่เก่าก่อนและคำกล่าวอ้างทั้งหมดนี้ต่างก็น่าสนใจเพราะว่าพระพุทธรเจ้าก็ได้ทรงตรัสโดยใช้คำเหล่านี้ว่าภารกิจของพระองค์ก็คือขจัดความหลงผิดของมนุษย์และพิธีกรรมต่างๆ ที่มนุษย์ยังงมงายถือปฏิบัติกันอยู่ให้สิ้นไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้พระธรรมบริสุทธิ์ที่ต้องแปดเปื้อน ฉะนั้น พระองค์จึงเห็นสมควรว่าควรจะได้ส่งสอนพระธรรมที่บริสุทธิ์ ยิ่งแก่มนุษย์ผู้กระหายในพระธรรมเพื่อที่การแสวงหาวิมุตติสุขแห่งพระนิพพานของพวกเขาก็จะได้บรรลุผลสำเร็จโดยสมบูรณ์ พระธรรมคำสั่งสอนเพื่อการหลุดพ้น เพื่อความรัก และเพื่อให้มนุษย์เป็นผู้มีศีลธรรมของบรรดาศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของไม่ว่าจะเป็นพระราม พระกฤษณะ พระพุทธรเจ้า หรือพระศาสดาองค์อื่นๆ เปิดกว้างสำหรับมวลมนุษยชาติ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพเช่นไร สิวอะไร หรือนับถือศาสนาใด พระธรรมของบรรดาพระศาสดาเป็นคำสอนครอบคลุมทั้งหมดที่ทุกคนสามารถเข้าใจได้ ไม่ได้ปิดแคบ จำกัด หรือมีเฉพาะสำหรับชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง พระธรรมของบรรดาศาสดาเป็นสวรรค์และสรวง (ที่พึงพา) ของมวลมนุษย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

เราส่งสอนพระธรรมโดยไม่มีการแบ่งแยกระหว่างคนกลุ่มน้อยหรือจำนวนมากเพราะตถาคตมิได้เป็นครูที่มีจิตใจซึ่งปิดก้ามือ

ที่ขนิภาย, II.100

ไอ้ โอรสของพระนางปาตา (พระอรชุน) พวกที่ศรัทธาพักพิงในตัวข้าถึงแม้จะมีชาติกำเนิดที่ต่ำต้อยดั่งเช่นสตรี หรือวรรณะแพศย์ (พ่อค้า) และศูทร (ผู้ใช้แรงงาน) พวกเขาเหล่านั้นก็บรรลุจุดสูงสุดได้

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX. 32

มนุษย์ผู้ตกอยู่ในวัฏจักรแห่งความกลัวต่างก็ดิ้นรนหาที่พักพิงต่าง ๆ นานา บ้างก็วิ่งเข้าป่าเขาลำเนาไพร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์และสถูปเจดีย์ โดยแท้จริง

สวรรค์และทางหลุดพ้น ขอให้มนุษย์จงแสวงหาทางแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเมื่อได้พบหนทางนี้ผู้นั้นจักหลุดพ้นจากบ่วงบาศแห่งความชั่วร้ายทั้งมวลเพราะ

แล้วสิ่งนั้นไม่ใช่ที่พักพิงที่ปลอดภัย ไม่
ใช่ที่พักพิงที่ดีที่สุด หลังจากวิ่งเข้าหา
ที่พำนักนั้นแล้ว มนุษย์ก็มีได้พ้นจาก
ทุกข์ทั้งปวง แต่ผู้ที่ยึดถือพระพุทธรเจ้า
พระธรรม และคำสั่งสอนของพระองค์
เป็นสรณะหรือที่พักพิง ผู้นั้นจะรู้แจ้ง
ด้วยปัญญาของเขาเองถึงอริยสัจจ์ 4

ผู้เป็นเจ้าของเป็นวิญญาณของจักร-
วาล เป็นที่พักพิงที่ปราศจากความ
กลัวทั้งมวล

ปริทพรัญยกะอุปนิษัท, IV.33

นั่นเป็นที่พักพิงที่ปลอดภัยโดยแท้จริง
เป็นที่พักพิงที่ดีที่สุด เมื่อได้ยึดพระ
พุทธรเจ้า พระธรรมและคำสั่งสอนของ
พระองค์เป็นที่พึ่งแล้วบุคคลจะพ้นจาก
ทุกขเวทนา

ผู้ที่ขอให้ข้าคุ้มครองแม้ครั้งเดียวและ
ขอความช่วยเหลือจากข้าโดยกล่าวว่า
ข้าพระพุทธรเจ้าเป็นของพระองค์ ผล
คือ ข้าจะต้องช่วยเหลือเขาให้พ้นจาก
ความกลัวทั้งมวล

ธรรมบท, vv. 188, 189, 192

รามายณะ

แต่พระธรรม (ศาสนา) มิใช่เป็นสิ่งที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสามารถ
แต่งหรือทำขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยการนำพิธีกรรมหรือความเชื่อที่ยึดปฏิบัติสืบ
ต่อกันเรื่อยเข้ามารวมกัน พระธรรมเป็นหนทางเดินไปสู่ชีวิตอมตะที่ตรงและ
สมบูรณ์ มีความคมตั้งไม่มีดโกน ซึ่งผู้ที่จะเดินบนทางสายนี้จะต้องเป็นผู้มี
ศรัทธาสละแล้วซึ่งโลกียวิสัยด้วยจิตที่สังวรและสมดุลงอย่างเต็มเปี่ยม พร้อม
จะเดินบนเส้นทางสายนี้ ละทิ้งสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืนไว้ข้างหลังและข้ามภาวะที่เป็น
หุบเหวเพื่อถึงยังทะเลไกลโพ้นที่เป็นอมตะและจะพบวิมุตติสุขแห่งพระนิพพาน

ไม่มีทางเดินบนท้องฟ้าและไม่มีก๊อผู้
สันโดษข้างนอก มนุษย์ลุ่มหลงในโล-
กียวิสัยแต่เหล่าพระพุทธรเจ้าทรงหลุด
พ้นจากโลกียวิสัย

ผู้ที่มีความอิจฉาริษยาในคำสอน(พระ
ธรรม) ของข้าและไม่ปฏิบัติตาม เขา
เหล่านั้นจักได้ชื่อว่าเป็นคนโกงปราศ
จากความรู้อริยธรรมทั้งหมด และ
เป็นผู้สูญเสีย⁶⁶

ธรรมบท, v.254

⁶⁶ ดูคัมภีร์ภควัดคีตา, XIII.7, IX.19, X.2, 3.

นี่คือหนทางที่จะนำไปสู่การทำให้
วิปัสสนาบริสุทธิ์โดยไม่มีหนทางอื่นอีก
แล้วเธอจะเดินตามเส้นทางสายนี้เส้น
ทางสายนี้จะทำให้มาร (ความตาย)
สับสน เมื่อเธอเดินบนเส้นทางสายนี้
เธอจักพ้นทุกข์ เราตถาคตผู้สั่งสอน
ให้เดินบนเส้นทางสายนี้ได้สอนเมื่อ
ทราบว่าจะหาวิธีนำเอาหนามที่ปักอยู่
ในเนื้อออกมาได้อย่างไร

ธรรมบท, vv.274, 275

ย่อมไม่มีทางสอนผู้ที่ไม่เข้าถึงพระองค์
และความคิดซึ่งแม้จะมีมากมายก็ไม่
สามารถเข้าถึงพระองค์ได้ หนทางที่
จะเข้าถึงพระองค์ได้ก็โดยการผ่านทาง
พระศาสดาผู้ซึ่งได้พบพระองค์ พระ
องค์สูงกว่าความนึกคิดที่สูงสุดทั้งปวง
สังขธรรมก็อยู่เหนือความคิดทั้งหมด
ความรู้ทิพย์นี้มีไม่ว่าจะบรรลุได้โดย
เหตุผล แต่ต้องให้ศาสดาที่แท้จริงสั่ง
สอน

คาถาอุปนิษัท, II, 8, 9

มนุษย์ทั้งหลายพึงสำเหนียกไว้ว่าบาป
ทั้งหลายเกิดขึ้นได้จากอำนาจฝ่ายต่ำ
จงอย่าให้ความโลภและการกระทำที่
ผิดๆ นำเธอไปสู่ความโทมนัสที่ไม่มีที่
สิ้นสุด ทางเดินบนท้องฟ้า ไม่มีผู้
สันโดษอยู่ข้างนอก (ตัวของเรา) ไม่มี
อะไรในโลกปรากฏการณ์นี้จะจริงยัง
ยืน ไม่มีความไม่จริงยังยืนในพระ
พุทธเจ้า

ธรรมบท, vv. 248, 255

พวกเขาซึ่มทราบอยู่ในความอวดดี
หยิ่งยโส ชื่อเสียงที่ผิดและมารยาสา-
ไถยที่ไม่รู้จักพอ ผู้หลงในความผิด
จะหมกมุ่นและติดอยู่กับงานที่สกปรก
เสมอ

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVI.10

อย่างไรก็ตามก่อนที่นักเดินทางจะสามารถหาหนทาง (พระธรรม) ให้
พบ เขาจะต้องยอมรับผู้นำทาง (พระพุทธเจ้า) และมีศรัทธาที่พร้อมบริบูรณ์
ในการให้พระองค์ทรงนำทางและทิศทางที่พระองค์จะทรงนำ ดังนั้นการ
แสวงหาทางหลุดพ้นจึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 3 ประการ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม
และศรัทธาที่พร้อมบริบูรณ์ในพระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์

ศรัทธา

ด้วยอำนาจลึกลับของศรัทธาที่เต็มเปี่ยมในพระพุทธรเจ้า พระองค์ผู้ทรงเป็นทั้งพระศาสดาและพระผู้นำของเรา กอปรกับความเป็นมนุษย์ (ทั้งการกระทำและจิตวิญญาณ) ที่มุ่งมั่นในพระธรรมของเราเอง จึงเริ่มฉายแสงที่เป็นอมตะเพื่อเป็นสัญญาณเตือนผู้อื่นที่กำลังแสวงหาทางรอดให้ทราบ เพื่อว่าเขาเหล่านั้นจะได้หลุดไพล่จากห่วงแห่งความสงสัยในความมีดลู่แสงสว่างแห่งศรัทธา

ศรัทธา คือ ความมั่นคงสำหรับมนุษย์
ผู้เต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาย่อมข้ามห้วง
มหรรณพได้

สุธรรมवाद, vv.182, 184

สังยุตตนิกาย มิลินทปัญหา, 35-36

ไอ้ อรชุน โอรสแห่งภารตะ ศรัทธา
มนุษย์แต่ละคนย่อมเป็นไปตามอำนาจ
จิตของตน ศรัทธาก่อให้เกิดสภาพที่
แท้จริงของมนุษย์ ดังนั้นไม่ว่าศรัทธา
ของเขาจะเป็นเช่นไร ศรัทธานั้นแหละ
คือตัวตนที่แท้จริงของเขา

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVII. 3

ด้วยศรัทธาเธอจึงหลุดพ้นและไปไกล
พ้นจากอาณาจักรแห่งวิญสงสาร

สุธรรมवाद, v. 1146

ไอ้อรชุน สิ่งใดที่กระทำไปเพื่อบูชาให้
นานหรือบำเพ็ญเพียรโดยปราศจาก
ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดเรียกว่า
“อสังค์” จะไม่ถาวร ไม่มีประโยชน์ทั้ง
ภพนี้และภพหน้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVII.28

ในเรื่องของจักรวาล พระพุทธรเจ้าตรัสว่า เป็นเรื่องทีละเอียดอ่อนน้อมที่มนุษย์เราคงไม่ต้องพยายามที่จะไปถึงให้มาก แต่พระธรรมซึ่งปรากฏในโลกที่เป็นเสมือนกฎแห่งธรรมชาติและกฎแห่งจิตวิญญาณ เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการกำหนดความเป็นไปของจักรวาลซึ่งไม่ใช่เป็นการปฏิเสธทฤษฎีว่า

ด้วยความเป็นจริงแห่งธรรมชาติ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนต่อไปว่า มนุษย์สามารถที่จะใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จมรรคผลได้ สูงกว่าความก้าวหน้ำแห่งจิตวิญญาณถึงขั้นบรรลุประณีพหุพยานด้วยพลังศรัทธาของตน ดังที่พระองค์ตรัสว่า "สัตว์บุรุษผู้เปี่ยมด้วยศรัทธาเมื่อขจัดแล้วซึ่งกิเลสทั้งปวงและตั้งปณิธานอย่างแรงกล้าที่จะข้ามโลกแห่งอาสวะเข้าสู่ภาวะจิตที่ปราศจากกิเลส บุรุษผู้นั้นย่อมบรรลุนิพพานที่เป็นโลกุตระด้วยตนเอง"^{๑๗}

สาระสำคัญของศรัทธาประกอบด้วย การสำนึกในคุณค่าอย่างไม่เห็นแก่ตัวของบรรดาสรรพสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าของพระองค์ทรงสร้าง รวมทั้งความเกี่ยวข้องของบรรดาสรรพสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างที่ไม่ใช่ส่วนประกอบของกาลสนา ดังเช่น พิธีกรรมต่างๆ การสวด การเซ่นอย่างโง่เขลาในประเพณีที่เลิกไปแล้ว

ไม่ใช่ประพตติตนเป็นซีเปลือย ไม่ใช่
มุ่นผมเป็นสังกะตัง ไม่ใช่ท้าวด้วย
โคลนตม ไม่ใช่การอดอาหารไม่ใช่การ
นอนบนดิน ไม่ใช่คลุกกุสลิติน ไม่ใช่หนึ่ง
อย่างไม่ไหวติงเท่านั้น ที่จะชำระจิต
มนุษย์ผู้ยังไม้พ้นจากกังขาได้

ผู้ที่สดับฟังด้วยศรัทธาปราศจากความ
อิจฉาริชยา ย่อมเป็นอิสระจากบาป
และบรรลุดังโลกแห่งความสุขที่คน
ซึ่งพรั่งพร้อมด้วยบุญบารมีอาศัยอยู่

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII. 71

ธรรมบท, v. 141

มนุษย์ผู้อยู่ในสังจจะ ย่อมมีศรัทธา
ประกอบเป็นตัวตนเนื่องจากศรัทธา
ของเขาอยู่ในชีวิตนี้เพราะศรัทธาและ
ทัสสนะ จึงส่งผลให้เขาอยู่เหนือความ
เป็นมนุษย์

คัมภีร์จันโศภกียะอุปนิษัท, III. 14

ศรัทธาที่แท้จริงนั้นจะต้องเกิดจากความเชื่อที่ไม่งมงายหรือการกระทำที่ปราศจากความคิด แต่จะต้องเกิดจากแรงจูงใจที่เป็นของผู้เจริญแล้ว (อริยะ) เพราะศรัทธาเกิดจากเหตุผล ฉะนั้นจึงต้องใช้วิจารณ์ญาณด้วยปัญญา

^{๑๗} มัชฌิมนิกาย, 41 และทีฆนิกาย, I.125.

บรรดาพระธรรมคำสั่งสอนที่ยิ่งใหญ่ในปัจจุบันนี้ มิได้ผสมปนเปกันยุ่งเหยิงเกินกว่าที่มนุษย์จะรับอย่างหลับทูลลับตา แต่มนุษย์สามารถเรียนรู้จากพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านี้ด้วยการไตร่ตรองและจิตที่มีเหตุผลอันเป็นจิตที่ได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ปราศจากอคติ ความเชื่อที่มกมายและความหยิ่งยโส ความสงสัยและความไม่แน่นอนทั้งปวงของชีวิต อีกทั้งความหมายของชีวิตนั้นสามารถทำให้สิ้นไปด้วยศรัทธาที่มีเหตุผล มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีสติรู้สึกผิดชอบชั่วดีและสิ่งใด (ศาสนาหรืออื่นๆ) ที่มนุษย์ยอมรับด้วยเห็นว่ามีความค่าแก่การปฏิบัติเป็นการถาวรต่อไปนั้นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเหตุผล การพิจารณาให้เห็นถึงความแตกต่างและการไตร่ตรองที่มีเหตุผลเท่านั้นที่จะสามารถทำให้เราสามารถเข้าถึงพระธรรม (ศาสนา) ได้ยั่งยืนตลอดไปและเราก็จะรับอานิสงส์จากพระธรรม (ศาสนา) เป็นการตอบแทนในเวลาที่เรามีความต้องการมากที่สุด

ศีลให้เกิดสุข ๑๐๐ ชาติ ๑๐๐ ชาติ
ที่ตั้งมั่นแล้วให้เกิดสุข ๑๐๐ ชาติ
บรรลุแล้วให้เกิดสุข ๑๐๐ ชาติ
ทั้งปวงให้เกิดสุข

ธรรมบท, v. 333

ศรัทธาในการยอมรับ “บุคลิกภาพแห่งการดำรงอยู่” ของพระผู้เป็นเจ้าต้องมีและถือเป็นความสำคัญเมื่อ “บุคลิกภาพ” ของพระองค์ได้รับการยอมรับ ศรัทธาอันเจิดจ้าของพระองค์ก็จะส่องประกายให้เห็นถึงความสำคัญเมื่อนั้น

คาถาอุพนิษัต์, VI.14

ปีกทั้งสองนี้ คือศาสนาและเหตุผล จะต้องไปด้วยกันโดยไม่มีการขัดแย้ง กล่าวคือ จะต้องเป็นปีกของนกตัวเดียวกัน เป็นจิตวิญญาณของมนุษย์และศรัทธาเป็นพลังสมทบในการยกระดับจิตที่เป็นปริเยสนา คือ จิตที่เต็มไปด้วยการแสวงหาอันสูงขึ้นไปหลังจากที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนโปรดเป็นครั้งแรก พระองค์ได้ตรัสให้บรรดาพระอรหันต์พุทธสาวกชุดแรกเผยแพร่พระธรรมของพระองค์ให้ชาวโลกได้ทราบ โดยพระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อลามและประโยชน์สุขแก่

ผู้อื่นอีกเป็นจำนวนมาก จงมีความเมตตากรุณาต่อโลก เพื่อสารประโยชน์ เพื่อลาภและเพื่อประโยชน์สุขของบรรดาทวยเทพและมนุษย์ทั้งปวง ภิกษุทั้งหลาย ขอพวกเธอจงอย่าได้จาริกไปในทิศทางเดียวกันคราวละสององค์ แต่จงแยกกันไปเพื่อสั่งสอนพระธรรมที่ส่องสว่างทางแกโลกตั้งแต่เริ่มต้น ปัจจุบัน จนแม้กระทั่งวาระสุดท้ายที่เต็มไปด้วยจิตวิญญานและอักขระในการประกาศ ความเลิกละ ความสมบรูณ์และความบริสุทธิ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ของพระธรรมคำสั่งสอน” ทั้งพระกฤษณะและพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเราว่าภาระหน้าที่ที่สำคัญและสูงส่งที่สุดของเราประกอบด้วยภาระหน้าที่ในการเผยแพร่พระธรรมคำสั่งสอนแก่มวลมนุษย์ผู้ร่วมชะตากรรมของเรา ดังนั้นเราจึงจำเป็นต้องมีศรัทธาซึ่งเปรียบเสมือนเป็นเดิมพันในทางธรรม ด้วยการเรียนรู้้นั้นโดยการถกเถียงกันด้วยเหตุผลกับผู้อื่น ไม่ว่าเราจะนับถือศาสนาด้วยความเชื่อของเรา ด้วยเหตุผลหรือเป็นเพียงความรู้สึกที่ผ่านเข้ามาในอารมณ์ของเราก็ตาม แต่การที่จะสามารถสร้างศรัทธาให้แก่ผู้อื่นได้ ก่อนอื่นตัวเราเองจะต้องมีศรัทธาในตัวเองเป็นสำคัญ

ดูก่อน สุกฤติ หากจะมีใครสักคนให้ทานเป็นขุมทรัพย์อย่างมหาศาลเจ็ดอย่าง⁶⁸ เทียมเท่าเขาพระสุเมรุที่สถิตในจักรวาลทั้งสามพัน และถ้าจะมีใครอื่นอีกสักคนเลือกการสนทนาความรู้ อันจะเกิดปัญญาแม้เพียงแค่นี้บรรทัดให้เข้าถึงโลกุตระโดยรับและรักษาไว้ซึ่งปัญญาความรู้นั้นแล้วก็อธิบายให้ผู้อื่นได้ทราบ ผลบุญที่ได้รับจากคำอธิบายนั้นย่อมจกมหาศาลกว่าขุม

ผู้ที่อธิบายความลับสูงสุดนี้แก่พระสาวกของข้า อุกิศตนรับไข้ข้า ในที่สุดเขาจะกลับมาหาข้าอย่างไม่ต้องสงสัย ไม่มีผู้อุกิศตนอื่นใดในโลกนี้ที่รักข้ามากไปยิ่งกว่าเขาและจะไม่มีผู้อื่นใดเลยที่ข้าจะรักมากยิ่งไปกว่าเขา

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.68,69

⁶⁸ ขุมทรัพย์ 7 ประการ ได้แก่ ทองคำ เงิน หินเรสินน้ำเงินเข้ม เครื่องแก้วเนื้อดี หินโมรา มุกแดงและพลอยสีแดง.

ทรัพย์สินทั้งเจ็ด แม้นำมาเปรียบเทียบ
กันก็ยังไม่ได้

คัมภีร์วิวัชรศาสตร์, XXIV (กุศลอันหาที่เปรียบ
มิได้ของพระธรรมคำสั่งสอนนี้)

ภายหลังต่อมาระหว่างการประชุมใหญ่ของบรรดาเหล่าพระสาวกของ
พระองค์ ซึ่งก็จบจบจนเวลาแห่งการดับขันธปรินิพพานของพระองค์ พระองค์
ได้ทรงโปรดเทศนาคำให้การสั่งสอนพระธรรมนี้เป็นภาระหน้าที่ที่ทุกคนทั้งชาย
หญิงให้ดำเนินต่อไป

ดูก่อนสุภติ มีใครบางคนอาจจะบรรลุ
โลกซึ่งมีเหลือคณานับได้ด้วยขุมทรัพย์
ทั้งเจ็ดและให้ขุมทรัพย์ทั้งหมดนั้นเป็น
ทาน แต่ถ้าจะมีชายสักคนหนึ่งหรือหญิง
สักคนหนึ่งที่ประพฤติดีประพฤติชอบ
และตื่นแล้วด้วยแสงสว่างแห่งธรรม
ของการหลุดพ้นและนำบทสนทนา
นี้แม้เพียงแต่สี่บรรทัดหรือสวดเพื่อใช้
เพื่อรับ เพื่อรักษาและเพื่อเผยแพร่ให้
บุคคลภายนอกทราบและอธิบายให้
เขาเหล่านั้นเผยแพร่ต่อเพื่อประโยชน์
แก่ผู้อื่นอีก ย่อมจักเป็นบุญกุศลที่ยิ่ง
ใหญ่กว่า และเมื่อเป็นดังนี้ เขาจะ
อธิบายให้ผู้อื่นทราบได้ในลักษณะใด
ก็ต้องปฏิบัติโดยจัดการยึดติดกับโลก
วัตถุออกและยึดถือในสังขารธรรม ดังนี้
ตถาคตจึงบอกแก่ภิกษุณีว่า เธอควร
จะต้องคิดถึงสิ่งทั้งหมดที่ผ่านไปอย่าง
รวดเร็ว ดังเช่น ดวงดาวเมื่อฟ้าสาง

องค์อรชุนตรัสถามว่า โอ้พระเจ้าที่รัก
ของข้าผู้ที่ข้ามพ้นเหนือสามระดับนี้มี
ลักษณะอย่างไร ความประพฤติของ
เขาเป็นเช่นไร บุคลิกภาพสูงสุดแห่ง
พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า ผู้ที่สามารถรับ
ความเศร้าโศกเสียใจได้และดำรงตน
อยู่ด้วยความปีติ เขื่อนมั่นในตนเอง
มองเห็นก่อนดิน ก่อนหินและทองคำ
ด้วยสายตาที่เท่าเทียมกัน ปฏิบัติต่อ
ความสุขและความทุกข์เช่นเดียวกัน
ให้ความเสมอภาคทั้งในคำสรรเสริญ
และเหยียดหยาม และผู้ที่เคารพบูชา
ข้าอย่างสม่ำเสมอ มั่นคง ผ่านทาง
ความรู้ที่พัวพันด้วยการอุทิศและเสียสละ
อย่างสูง บุคคลเช่นนี้กล่าวได้ว่าเขา
ได้ข้ามพ้นระดับต่างๆ ของธรรมชาติสาม
ระดับแล้ว

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIV. 21, 24, 26

ฟองอากาศของลำธาร ฟ้าแลบจาก
เมฆหมอกฤดูร้อน แสงตะเกียงที่ลุก
วูบวาบและแล้วค่อยมอดลงไป สิ่ง
หลอนใจและความฝัน

คัมภีร์วิษัณสูตร, XXXII

(รากเหง้าของอกุศล)

เธอจงมองดูโลกตั้งฟองอากาศตั้งภาพ
ลวงตาและผู้มองโลกเป็นดังเช่นว่านั้น
พญามัจจุราชย่อมมองไม่เห็น

ธรรมบท, v. 170

ด้วยจิตใจที่เสมอภาคผู้พิจารณาได้ว่า
ผู้ปรารถนา มิตร ศัตรู ผู้เป็นกลาง ผู้
ปรองดอง สิ่งที่ทำให้เกิดความเกลียด
ชัง วงศาภคณาญาติ นักบุญและคนบาป
นั้นเท่าเทียมกัน ผู้นั้นย่อมเป็นบุคคล
ผู้เจริญสูงขึ้นไปอีก

คัมภีร์ภควัตคีตา, VI.9

อย่างไรก็ดี พระธรรมมิไช่ว่าจะสามารถนำไปสั่งสอนผู้อื่นได้ เพียง
เฉพาะการโต้แย้งทางปัญญาเท่านั้น แต่ยังคงต้องประกอบไปด้วยการกระทำที่
ต้องมีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกลักษณะของบุคคลด้วย ผู้สั่งสอนพระธรรมจะ
ต้องเป็นผู้มองตนด้วยสักกายทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป
เห็นเวทนา เห็นวิญญูณ เป็นต้น และแล้วก็แสดงให้เห็นให้ผู้อื่นเห็นด้วยการ
ประพฤติดีปฏิบัติชอบและสัจจะแห่งพระธรรมคำสั่งสอนที่สามารถเปลี่ยน
บุคคลให้เป็นบุคคลใหม่ที่ดียิ่งได้

การสละ (เนกขัมมะ)

ตามหลักของศาสนาฮินดู หรือแม้กระทั่งศาสนาพุทธ ถือว่าการสละ
ความสุขในชีวิตทางสังคม การจากครอบครัวและบ้านเพื่อออกไปดำรงชีวิต

อย่างผู้ไร้ที่อยู่อาศัย เช่น ผู้ถือสันโดษ (นักบวช) นั่นเป็นการกระทำที่ได้รับการสรรเสริญเป็นอย่างยิ่งและเป็นพันธกรณีสุดท้ายที่เข้มงวดซึ่งผูกพันมนุษย์กับสิ่งที่อยู่ในโลกนี้ ผู้ถือสันโดษโดยความหมายในศาสนาฮินดูหมายถึงตายเพื่อโลก⁶⁹ บ่อยครั้งเมื่อบรรดาผู้ถือสันโดษจะออกจากบ้านเพื่อไปดำรงชีวิตอย่างผู้ไร้ที่อยู่อาศัยจะต้องจัดให้มีพิธีศพจริงๆ ขึ้น จะเห็นได้ว่าเรื่องราวในบทก่อนนี้ แม้แต่พระพุทธเจ้าเองก็ยังทรงประทับใจในเป้าหมายของผู้ถือสันโดษและในที่สุดพระองค์ก็ทรงละทิ้งครอบครัว พระราชวัง และพระราชอำนาจของการเป็นเจ้าของ เพื่อมุ่งสู่หนทางของมุนีผู้ไร้ถิ่นพำนัก

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ผู้ซึ่งทรงพระคุณอันประเสริฐสุดของโลกทั้งสาม ผู้ซึ่งทรงสละราชสมบัติพิสดาน พระโอรสและพระชายา ผู้ซึ่งทรงบำเพ็ญพระองค์อันเป็นคุณประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ ผู้ซึ่งทรงบำเพ็ญทานบารมีสามสิบจนเสร็จสมบูรณ์และบรรลुวิชาอันเป็นโลกุตระซึ่งหาที่เปรียบมิได้ บรรลุปัญญาอันบริสุทธิ์ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นกุศล พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้ดับทุกข์และทรงช่วยผู้ประพฤติติประพฤติชอบพันทุกข์

ชินนะอังคะ, หน้า 21

อุทิศตน เสียสละ แต่ขาดด้วยความสม่าเสมอเป็นนิจสิน ปรารถนาอยู่ในสถานที่สันโดษไม่ยินดีปรีดาแก่ฝูงชน โดยทั่วไป ยอมรับความสำคัญในการรู้แจ้งแห่งตน แสวงหาวิชาอันเป็นสัจจะ (พระผู้เป็นเจ้า) ทั้งหมดนี้ข้าขอประกาศว่าเป็นวิชา (ปัญญา) และอะไรที่นอกเหนือไปจากนี้คือ อวิชา

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII. 10, 11

แต่สิ่งที่เราทราบจากประสบการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงประสบด้วยพระองค์เอง จะเห็นว่าการสละนั้นมิได้มีการแยกตัวอันเป็นตัวตนของตนออก

⁶⁹ ในคัมภีร์บริหัทนยยะอุปนิษัท เราจะพบข้อความว่า “เมื่อทราบในพระองค์ ซึ่งทรงเป็นจิตวิญญาณ (อาตมัน) พรหมณ์ทั้งหลายจึงสละความอยากที่จะมีอนุชนคนรุ่นหลัง ทรัพย์สมบัติ ลูกหลานผู้สืบสกุล ชื่อเสียง และออกเดินทางอย่างนักพรต”.

ไปจากสังคมและปัญหาของสังคมเลย เพราะเหตุว่าบททดสอบที่แท้จริงของเรานั้นมาในรูปแบบของมนุษย์ผู้ร่วมชะตากรรมของเราด้วยกัน ฉะนั้น เราจึงไม่สามารถผ่านการทดสอบเหล่านี้ได้หรือได้รับพลังภายในระดับใดระดับหนึ่งถ้าแยกตัวออกไปจากสังคม ทั้งศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ และศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ของโลกต่างก็ยืนยันหลักการของการเป็นนายตนเอง และการเอาชนะต่อกิเลสและตัณหา อุเบกขาหรือจิตที่สงบยอมยอมรับสิ่งที่จะเกิดได้ทุกสถานการณ์ไม่ว่าจะร้ายหรือดีโดยไม่หวั่นไหวหรือเกิดความรังเกียจอย่างรุนแรง คำสอนทุกศาสนามุ่งเน้นการควบคุมกายและจิตเป็นสำคัญ การหลุดพ้นจากการหลงใหลในวัตถุนั้นไม่เพียงพอแต่ยังต้องชำระจิตให้เป็นอิสระปราศจากกิเลสตัณหา เครื่องมือที่สำคัญที่สุดที่ทำให้จิตเป็นอิสระปราศจากกิเลสตัณหา คือ การเจริญภาวนา

เจริญภาวนาเถิดภิกษุอย่ามัวประมาท
อย่าเร่งรีบลุ่มหลงแต่ในกามคุณ อย่า
ได้เพลินกลืนกินกันก่อนเหล็กแดง⁷⁰
เพราะความประมาทแล้วมัวคร่ำครวญ
ว่า “โอ นี่ทุกข์จริงๆ” เพราะปล่อยให้ความ
ทุกข์เขฬะผลาญเสียเอง ผู้ไม่มี
ปัญญาย่อมไม่มีการพิจารณาไตรตรอง
เมื่อไม่มีการพิจารณาไตรตรองก็ย่อม
ไม่เกิดปัญญา ผู้ใดมีทั้งการพิจารณา
ไตรตรอง และปัญญา ผู้นั้นนับว่าอยู่
ใกล้พระนิพพาน

ธรรมบท, vv.371, 372

สำหรับผู้รับใช้เข้าด้วยการเจริญภาวนา
กับข้าและเสียสละอุทิศตนรับใช้ข้า
ด้วยความรัก ข้าจะประสิทธิ์ประสาท
ความรู้สูงสุดแก่พวกเขาเพื่อพวกเขา
จะได้มาถึงข้าได้

คัมภีร์ภควัดคีตา, X.10

ถ้ามนุษย์รำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าของมาก
เท่ากับที่พวกเขารำลึกถึงโลกของพวกเขา
แล้วพวกเขาจะไม่สามารถหลุดพ้น
(เข้าถึงพระนิพพาน) ได้เลย

คัมภีร์ไมตรีอุปนิษัท, VI. 24

การพิจารณาไตรตรองทำให้เกิดปัญญา

การพิจารณาไตรตรองนั้นสติอยู่ใน

⁷⁰ ถือว่าเป็นแบบของการลงโทษในนรก โดยการถูกบังคับให้กลืนลูกกลมเหล็กที่ร้อนระอุ.

แต่ปัญญาย่อมไม่เกิดเมื่อไม่มีการพิจารณาไตรตรอง เมื่อรู้ทางปฏิบัติทั้งสองที่เป็นบ่อเกิดทั้งความเจริญและความเสื่อมดังนี้แล้ว มนุษย์ก็ควรที่จะเลือกหนทางอันเป็นการเพิ่มสติปัญญาแก่ตนเอง

ธรรมบท, v. 282

สิ่งที่จะสูงยิ่งกว่าความนึกคิด โลกทั้งโลกสงบนิ่งดูเหมือนว่ากำลังพิจารณาไตรตรองที่สงบเงียบ ผืนน้ำและภูเขา ท้องฟ้าและสวรรค์ ทั้งหมดดูเหมือนว่ากำลังพิจารณาไตรตรอง รางวัลที่มนุษย์ประสบผลสำเร็จยิ่งใหญ่ที่ได้รับนั้นขึ้นอยู่กับ การพิจารณาไตรตรองของเขาเอง

คัมภีร์จันโทกียะอุปนิษัท, VII. 6

และจากการพิจารณาไตรตรอง ก็ทำให้ความมีดีมนในอวิชชานั้นถูกขจัดไปโดยสิ้นเชิงด้วยแสงสว่างแห่งปัญญา

ผู้อยู่เหนือทั้งความดีและความชั่วและรักษาพรหมจารี ผู้ที่ดำรงตนอยู่ในโลกด้วยวิชา ผู้นั้นเราเรียกว่าผู้ทรงศีล

ธรรมบท, v.267

ถึงแม้ว่าเธอจะเป็นคนบาปที่สุดในหมู่คนบาปทั้งปวงแต่ด้วยนาวาแห่งวิชา เธอจะสามารถข้ามมหาสมุทรแห่งความทุกข์นั้นได้ ดังเช่นเปลวไฟที่เผาผลาญเปลี่ยนสภาพเชื้อไฟเป็นถ่านถ่านได้ฉับใจ ไอ้อรชุน ไฟแห่งวิชานั้นก็จะสามารถเผาผลาญผลกรรมทั้งหมดให้เป็นถ่านถ่านได้ฉับนั้น

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.36,37

แต่ก็ยังมิกิเลสที่เศร้าหมองที่สุดเหนือกิเลสทั้งปวง อวิชา คือ กิเลสที่เศร้าหมองที่สุดเหนือกิเลสทั้งปวง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อขจัดกิเลสนั้นออกไปได้แล้ว ก็ขอให้ภิกษุจงหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

ธรรมบท, v.243

ในโลกนี้ ไม่มีอะไรจะประเสริฐบริสุทธิ์เท่ากบวิชา ผู้บรรลุถึงความบริสุทธิ์แห่งจิตด้วยการปฏิบัติที่เรียกว่า คามะโยคะ จะได้รับความสุขกับวิชชานี้ภายในตัวเขาเองตามกาลเวลา

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV. 38

ผู้ที่รู้ทั้งวิชาและการปฏิบัติ การปฏิบัติของเขาจะสามารถเอาชนะมารร้ายได้ และวิชาจะทำให้ชีวิตบรรลุอมตะได้

คัมภีร์วิสุทธิสารปิณฑ

พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอนเราว่า ในการทำจิตให้บริสุทธิ์นั้น เราสามารถทำให้สำเร็จได้โดยการกำหนดจิต (สังขาร) ของเราเอง จิตคิดอย่างไรการกระทำก็เป็นเหมือนดั่งที่จิตคิดหรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าเราถูกรอบงำด้วยเมถุน กามตัณหาและความโลภ เราก็จะเสียทั้งความทรงจำและความชาญฉลาด และในที่สุดจะประสบกับความพินาศอย่างมหันต์

จิตของเราเมื่อก่อนท่องเที่ยวไปตาม อารมณ์ที่ชอบตามความใคร่ ตาม ความสบาย แต่เดี๋ยวนี้เราควบคุมจิต นั้นให้หยุดโดยสิ้นเชิง ดังเช่นความ ข้างควบคุมข้างด้วยขอเมื่อข้างตกมัน จงอย่าตั้งอยู่ในความประมาท รู้จัก ระมัดระวังในจิตของตน จงถอนตน จากหล่มกิเลสเหมือนพญาช้างพยายามช่วยตัวเองเมื่อติดหล่ม

ธรรมบท, vv.326,327

สิ่งที่คิดไว้เมื่อก่อน หนหลังและกำลัง อยู่ระหว่างกลางให้สลัดทิ้งไปเสียแล้ว ข้ามท้องนทีไปยังอีกฟากฝั่ง เมื่อจิต ของเธอหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง เธอจะไม่ กลับมาเกิดและชราภาพอีก

ธรรมบท, v.348

องค์อรชุนตรัสว่า “ข้าแต่องค์กฤษณะ ความรู้ที่พิภพที่พระองค์ทรงสั่งสอนข้าง ยากมากกว่าที่ข้าคิด เพราะว่าจิตไม่ สงบนิ่ง พล่าน ตี้อันและมีพลังมาก ข้าคิดว่าการควบคุมจิตข้างยากยิ่งกว่า การควบคุมลม”

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI. 34

พระองค์เจ้าศรีกฤษณะตรัสตอบว่า โอรชุน โอรสแห่งพระนางคุณที การ ตัดจิตที่ไม่สงบนั้นยากมากโดยไม่ต้อง สงสัย การฝึกปฏิบัติอย่างถูกต้องด้วยการไม่ยึดติดเท่านั้นที่จะสามารถควบคุมจิตได้

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI. 35

คัมภีร์ทั้งของศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธกล่าวว่า ใจ และร่างกาย ของมนุษย์นั้นเหมือนกับรถเทียมม้า โดยมีสติเหมือนดั่งม้า การควบคุมและ บังเหียนและครุผู้นำทางหรือพระพุทธรเจ้า (หรือพระกฤษณะ) เป็นสารถึ

ผู้ใดยับยั้งความโกรธที่กำลังเกิดขึ้นได้ ทันทีเหมือนสารถึหยุดรถกำลังวิ่งเมื่อ หลงทาง (บนที่ราบ) ผู้นั้นเราเรียกว่า สารถึที่แท้จริง ส่วนผู้อื่นนอกจากนี้ เราเรียกว่าผู้ถือบังเหียน (และไม่ สมควรเรียกว่า สารถึ)

ธรรมบท, v. 222

มีใครบ้างที่รอดพ้นจากคำตำหนิได้ แม้ว่า จะประพฤติดตนด้วยความสงบ เสถียรเยียมตัวเหมือนดั่งม้าที่ฝึกปรือ ดีแล้วยังไม่พ้นถูกลงแส้ ฉะนั้นจง อย่าท้อ จงรีบทำเถิดเพราะด้วยศรัทธา ความดี พลังการพิจารณาไตรตรอง ความรู้สึกในสิ่งที่ถูกผิดด้วยสติปัญญา (วิจักขณา) ในพระธรรมคำสั่งสอน ความเศร้าโศกและความทุกข์ทรมาน ยิ่ง(โลกียวิสัย) ก็จะถูกขจัดออกไปสิ้น และสิ่งที่จะได้รับคือ วิชา การประ พฤติชอบและสติ

ธรรมบท, vv. 143, 144

พึงรู้ว่าวิญญาณ (อาดมัน) คือสารถึ ของรถเทียมม้าและร่างกายคือ ตัวรถ เทียมม้า และจงรู้ด้วยว่าเหตุใดวิญญาณ (อาดมัน) ถึงเป็นสารถึและจิต ทำไม่ถึงเป็นบังเหียน มีคนกล่าวว่ ม้าเป็นความรู้สึก (อายตนะ) และทาง ของม้าเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิด ความรู้สึก เมื่อวิญญาณกลายมาเป็น หนึ่งเดียวกับจิตและความรู้สึก เรียก ว่าบุคคลนั้นมีทั้งความยินดีปริดาและ ความเศร้าโศกเสียใจ ผู้ที่ไม่มีความ เข้าใจที่ถูกต้องและจิตยังไม่สงบไม่ใช่ นายของชีวิตตนเอง เจกเช่นผู้ที่ขี่ม้า ที่ขาดความชำนาญ ขี่ม้าที่ได้ฝึกปรือ มาอย่างดี ผู้ที่ไม่มีความเข้าใจที่ถูก ต้อง ประมาทและจิตไม่บริสุทธิ์ ย่อม เดินทางไปไม่ถึงที่หมาย (พระนิพพาน) แต่จะเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เท่านั้น ส่วนผู้ที่มีความเข้าใจที่ถูกต้อง มีสติรอบคอบและจิตใจที่บริสุทธิ์ ย่อม เดินทางไปถึงที่หมาย (พระนิพพาน) และจะไม่กลับคืนมาอีก

ฉะนั้น มนุษย์สามารถบังคับความรู้สึกของตนเองโดยจิตเหมือนการบังคับม้าตัวผู้ที่ใช้ผสมพันธุ์ด้วยบังเหียน ซึ่งการบังคับความรู้สึกของตนเองด้วยจิตนี้มนุษย์ควรทำเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ หลุดพ้นจากสังสารวัฏ พระองค์ทรงเปล่งพระสุรเสียง ดังนี้

ผู้ไม่ประทุษร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นผู้ประเสริฐ ผู้ชนะความชั่วและหลุดพ้นจากกิเลสเป็นผู้ประเสริฐ เมื่อเอาชนะความเห็นแก่ตัวและความฟุ้งเฟ้อได้ เขาย่อมเป็นสุขยิ่ง เขาผู้นั้นคือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นตถาคต พระผู้มีพระภาค ผู้รับพระพรอันประเสริฐ และพระอริยเจ้า สรรพสิ่งและสรรพสัตว์ในโลกไม่เที่ยงแท้ รูปธรรมนามธรรมของสัตว์โลกเป็นไปตามกรรมแต่ปางก่อน เพราะว่ากฎแห่งกรรม (เหตุและผล) เป็นกฎตายตัวที่ไม่มีข้อยกเว้น

คัมภีร์สังยุตตนิกาย, 1. 2, 20, 30

คามะโยคีผู้ชนะจิตและความรู้สึกของตนอย่างดีโรราบและมีใจที่บริสุทธิ์ ยังรู้สึกสับสนเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ ทั้งปวงที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าของแม่จะได้กระทำไปแล้วก็ตาม จึงได้กราบทูลพระองค์ ขอให้พระองค์ได้ทรงโปรดชี้แนวทาง

คัมภีร์ภควัตคีตา, V. 7

มนุษย์ถูกพันธนาการด้วยบ่วงบาปแห่งกรรมอันเนื่องมาจากการกระทำที่นอกเหนือไปจากกิจที่ต้องปฏิบัติเพื่อเป็นการบูชาพระผู้เป็นเจ้าของแม่ เมื่อเป็นดังนี้ อรชุนเอ๋ย เธอจงปฏิบัติหน้าที่ของเธอที่กำหนดไว้เพื่อให้พระองค์ทรงพอพระทัย แล้วเธอก็จักพ้นจากพันธนาการนั้น

คัมภีร์ภควัตคีตา, III. 9

การควบคุมตนเองเป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงจิตที่ตื่นแล้ว เราจะสามารถครอบครองอัญมณีที่เป็นอมตะได้ก็ต่อเมื่อเราได้สละสมบัติพัสถานทางโลกแล้วเท่านั้น

มฤตยูจุดคว่ำคนผู้มีัวเมาเก็บดอกไม้
แห่งกามคุณที่จิตหมกมุ่นแต่ในกาม-
คุณ ตั้งท่วงน้ำใหญ่พัดพาผู้คนที่กำลัง
หลับไหลไป

ธรรมบท, v. 47

เมื่อใดพราหมณ์ข้ามถึงอีกฝั่งหนึ่ง
(พระนิพพาน) ด้วยการปฏิบัติธรรม
ทั้งสอง (สมณะและวิปัสสนา) เมื่อนั้น
เครื่องพันธนาการทั้งปวงของเขาผู้รู้
จริงย่อมสิ้นไป

ธรรมบท, v. 384

จงตัดออกหัว⁷¹ ละทิ้งหัว เป็นนายของ
อีกหัว พันจากเครื่องผูกพันห้าชนิด
ภิกษุจักได้ชื่อว่าเป็นผู้ข้ามน้ำข้าม
ทะเล (ของการเวียนว่ายตายเกิด)

ธรรมบท, v. 370

ปัจจัยเมืองค้ำฟ้าพึ่งตัดทิ้งออกไปได้แก่ ความสงสัย (วิจิกิจฉา) ความ
เห็นแก่ตัว ราคะ ความเกลียดชังอย่างรุนแรง (โทสะ) และการบำเพ็ญพรตใน
ทางที่ผิด ปัจจัยเมืองค้ำฟ้าที่เป็นเงื่อนไขตัวอย่างควรขจัดไปให้สิ้นได้แก่ ความ
ปรารถนาในรูปสมบัติ ภาวะที่ปราศจากรูป (อรูปรภพ) ความต่อต้านทำตาม
อำเภอใจตนเอง ความหยิ่งโสและอวิชา บันไดห้าขั้นในการปฏิบัติเพื่อขจัด
สิ่งเหล่านี้ให้หมดไปได้แก่ ศรัทธา ความกล้าหาญ ความรู้ความเข้าใจ การ
พิจารณาใคร่ครวญ และปัญญา เครื่องพันธนาการ (สังโยชน์) ทำอย่างได้แก่

⁷¹ เครื่องผูกพันห้าชนิด บางครั้งให้หมายถึง ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความสำคัญตนผิด และ
ความโง่เขลาเบาปัญญา (ดูคัมภีร์ภควัตคีตา XIII.6).

จิตของคนทีล่อยละล่องไปด้วยกิเลส
ตัดหาปรารถนาในสิ่งเพื่อสนองกิเลส
ตัดหา จะเผชิญกับทั้งชีวิตและความ
ตายตามกิเลสตัดหาของตน แต่คน
ที่ตัดความปรารถนาของกิเลสตัดหา
ของตนได้ กิเลสตัดหายอมสิ้นไปแม้
ในชีวิตนี้

คัมภีร์มุนะทกอุปนิษต, III. 2

ความรู้ลึกซึ้งห้าประการคือ ตัวเอง
(อัตตา) ผู้มีปัญญา ปฐมเหตุอินทรีย์
วิตุลลิต จิต และประสาทสัมผัสทั้งห้า
ปราศอุหลายท่านได้อธิบายไว้ใน
บทความของพระเวทต่างๆ พร้อมทั้ง
เหตุและผลโดยเฉพาะในเวทานตะ-
สูตร

คัมภีร์ภควัตคีตา, XIII. 5

ความโลภ (มัจฉริยะ 5) ความเกลียดชังอย่างรุนแรง (โทสะ) ความเขลา ความหยิ่งยโส และความเชื่อในทางที่ผิด เมื่ออวิชชาและกิเลสตัดมหาถูกขจัดให้สิ้นไป ปัญญาและความบริสุทธิ์ (ปาริสុทธิ) ก็เข้ามาแทนที่ จิตก็จักบริบูรณ์ด้วยการไตร่ตรองและพบกับความสุขแห่งพระนิพพาน ประสาทสัมผัสจะสงบนิ่งในอาการไตร่ตรองที่เต็มไปด้วยความปีติพิจารณาเห็นถึงธรรมชาติของชีวิต การหลงในตัวตนและโลกวัตถุอยู่ไม่เป็นแก่นสาร จิตที่คลายกำหนดแล้ว (วิราคะ) เป็นจิตที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ปราศจากการมุ่งประโยชน์ส่วนตน ปราศจากความอิจฉาริษยา (อิสสา) หรือความต้องการ เรียกว่าเป็นจิตที่ไม่มีความต้องการใดๆ เลย

การถือสันโดษ (การไม่ยึดติด)

การคลายกำหนดเป็นปัจจัยย៉ำให้เห็นการบรรลุถึงความบริสุทธิ์ของชีวิต องค์ภาวะของมนุษย์เปรียบได้ดั่งเรือแล่นในทะเลแห่งความต้องการ บททดสอบที่จะทราบได้ว่ามนุษย์สามารถแล่นเรือข้ามทะเลไปยังอีกฟากหนึ่งโดยราบรื่น สมดังปณิธานที่มั่นคงได้หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่ว่าเขาสามารถสลัดกิเลสให้พ้นจากพายุและความโกลาหลของท้องทะเลแห่งความต้องการราคะและตัณหา นั้นได้หรือไม่ หลักปฏิบัติในการคลายกำหนดด้วยการทำให้จิตว่าง ถึงพร้อมด้วยการสละจากตัณหาราคะทั้งปวงโดยวิธีที่ถูกต้องนั้น ทั้งศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธบัญญัติย៉ำไว้ว่าการที่จะสามารถทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากห้วงโกลาหลและกับดักของตัณหาราคะ และการบรรลุพรหมวิหารหรือพระนิพพานได้ นั้น ก็โดยการระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่มีการหันเห ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการระลึกถึง (อนุมัตติ) พระพุทธเจ้าและพระธรรมของพระองค์

ความทะยานอยากของผู้ไร้ความคิด ดูก่อน อรชุน ผู้มีปัญญาที่เดินอยู่บน

งอกงามเหนือถาว์ลย์ เขาย่อมกระ-
โดดจากที่นี้ไปยังที่นั้น (จากภพนี้สู่
ภพอื่น) เหมือนตั้งสิ่งโลกผลไม้โลด
แล่นในป่า บุคคลใดในโลกถูกรอบ
งำด้วยต้นหาอันมีพิษร้าย ย่อมมีแต่
โศกเศร้าสลด เหมือนถูกฝนรดย้อม
งอกงาม

ธรรมบท, vv. 334, 335

หนทางอันประเสริฐสายนี้มีเป้าหมาย
แน่วแน่และจุดมุ่งหมายเป็นหนึ่ง แต่
ปัญญาของผู้ที่ไม่แน่วแน่ (ผู้ไร้เวลาที่
ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสตัณหา) จะ
แตกสาขาออกไปมากมาย อรชุนเอย
เธอจงจำไว้ด้วยว่าบุคคลผู้ด้อยปัญญา
จะยึดติดกับคำพูดและสำนวนโวหาร
ในคัมภีร์พระเวทที่แนะนำแต่กิจกรรม
เพื่อผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ไปสู่สรวง
สวรรค์เพื่อเป็นเป้าหมายสูงสุดและโต้
แย้งว่าไม่มีอะไรที่จะเหนือกว่าสวรรค์
อีกแล้ว เป็นการกระทำที่ไร้เวลา พวกเขา
จะเปล่งวาจาตั้งประทีนด้วยบุปผ-
ชาติ ชักชวนให้กระทำการต่าง ๆ นานา
เพื่อบรรลุผลอันเป็นปิติสุขและความ
มั่งคั่ง ผู้ที่จิตถูกชักพาไปด้วยคำพูด
เช่นนั้นและยึดติดอย่างเหนียวแน่น
อยู่กับปิติสุขและความมั่งคั่งทางโลก
วัตถุจะไม่สามารถบรรลุความตั้งใจ
ของผู้มีปัญญาในการอุทิศตนเพื่อรับ
ใช้พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

คัมภีร์ภควัดคีตา, II. 41, 42, 43, 44

ฉันขอบอกความนี้แก่พวกเธอ ขอให้
พวกเธอที่มาชุมนุม ณ ที่นี้ จงชุตรา
คตินหาเหมือนถอนรากหญ้ารก อย่า
ปล่อยให้มารตนนั้น (ความตาย) มา
รังควานเธอบ่อย ๆ เหมือนกระแสน้ำ
ค่อยเซาะดินอ้อ (บนฝั่งน้ำ) ล้ม ตั่งเช่น

กิ่งของตนไม้นี้ได้รับการบำรุงเลี้ยง
ด้วยสามระดับแห่งธรรมชาติวัตถุ จึง
แตกใบลงข้างล่างและขึ้นข้างบนและ
รากของตนไม้นี้ (ในรูปลักษณะของ
ความเห็นแก่ตัวและแฝงด้วยกิเลส
ตัณหา) ถูกพินธนาการอยู่ในการ

ต้นไม้ซึ่งเข้าใจว่าถูกตัดราบคาบแล้ว แต่ก็ยังงอกขึ้นใหม่ได้ เพราะถ้ารากนั้นแข็งแรงและยังไม่ได้ถอนรากถอนโคนให้หมดได้ฉันใด เชื้อกิเลสตัณหาที่ยังทำลายไม่หมดย่อมกลับมาทำให้เกิดทุกข์อยู่ร่ำไปฉันนั้น

ธรรมบท, vv.337, 338

กระแสดธารแห่งกิเลสตัณหาอันเขียวกรากสามสิบหกสาย⁷² ที่ไหลบ่าไปยังอารมณอันน่าปรารถนา เมื่อท่วมทันจิตใครจิตผู้นั้นก็ตกอยู่ในความลุ่มหลงแห่งกิเลส คลื่นแห่งกิเลสตัณหา นั้นจะพัดพาผู้หลงผิดนั้นไป กระแสดธารแห่งกิเลสตัณหาพัดไปที่ใด (เถาว์ลัยแห่งกิเลสตัณหา) ย่อมโผล่ขึ้นรกรุงรัง ถ้าเธอไม่ชอบเถาว์ลัยนั้นโผล่ขึ้นรกรุงรัง เธอจงถอนรากถอนโคนมันให้สิ้นด้วยสติปัญญา

ธรรมบท, vv.339,340

กระทำเพื่อผลทางวัตถุของสังคมมนุษย์ทั้งระดับที่สูงกว่าและระดับที่ต่ำกว่าธรรมชาติของตนไม้ที่สำเนียงไม่ได้ในโลกนี้ไม่มีผู้ใดสามารถทราบได้ว่าเริ่มต้นจากที่ใดและจะจบลงที่ใดหรือรากฐานอยู่ที่ไหน ดังนั้นเขาจึงต้องตัดต้นไม้ที่หยั่งรากลึกแข็งแรงนี้ด้วยอาวุธแห่งการไม่ยึดติด แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าของด้วยความขยันหมั่นเพียรที่เมื่อไปถึงแล้วจะไม่กลับมาอีก

คัมภีร์ภควัตคีตา, XV. 2, 3, 4

ไอ้ อรชุน ความโกลาหลของประสาทสัมผัสแม้กระทั่งในผู้ที่มิปัญญาที่ฝากจิตควบคุมตนเองยังถูกนำพาให้เตลิดเปิดเปิงไปได้ ฉะนั้น เพื่อที่จะควบคุมความโกลาหลของประสาทสัมผัสนี้และนำจิตคืนสู่ปกติ เขาจึงควรตั้งมั่นจิตสำนึกด้วยความเสียสละทั้งจิตวิญญูณที่เข้าจนสามารถเอาชนะประสาทสัมผัสนั้นได้ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญาแน่วแน่มั่นคง สำหรับผู้ที่ไม่สามารถควบคุมประสาทสัมผัสได้ จะขาดซึ่งสติปัญญา เพราะเมื่อไม่

⁷² กระแสดธาร 36 สายได้แก่ อวัยวะของประสาทสัมผัส 6 อย่าง และวัตถุของประสาทสัมผัส 6 อย่าง (กาม) ได้แก่ความทะยานอยากในกาม (กามตัณหา) ความทะยานอยากในภาพ หรือความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้เป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง (ภวตัณหา) และความทะยานอยากในวิภพคือความอยากในความพรากพ้นในตัวตนจากความเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งอันไม่ปรารถนา อยากทำลาย อยากดับสูญ (วิภวตัณหา).

สามารถควบคุมประสาทสัมผัสได้ เขาก็จะขาดพลังของสมาธิและสำหรับ เขาเมื่อขาดสมาธิก็จะหาความสงบ ไม่ได้ แล้วจะมีความสุขได้อย่างไรหา ไรซึ่งความสงบ

คัมภีร์ภควัดคีตา, II, 60, 61, 62

สัตว์โลกทั้งหลายมีแต่ความรื่นรมย์ โสมนัส ชุ่มฉ่ำไปด้วยรักเสนาหา ลุ่ม หลง หิวกระหายในกามารมณ์ทั้งปวง พวกเขาก็ต้องเกิดแก่อยู่รำไป ผู้ติดกับ กิเลสตัณหาย่อมกระเสือกกระสนตั้ง เช่นกระต่ายติดบ่วง ถูกพันธนาการ ด้วยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน (สังโยชน์) อย่างรวดเร็ว ย่อมประสบ ทุกข์ครั้งแล้วครั้งเล่าตลอดกาลนาน

ธรรมบท, vv. 341, 342

ความไม่ปลอดภัย คือ การที่จะข้ามไป ยังฝั่งไกลโพ้นด้วยเรือที่เป็นเครื่อง สั่งเวย ความไม่ปลอดภัยคือคำอธิบาย ของการปฏิบัติที่อยู่ตอนล่างของ หนังสือสือสิบแปดเล่ม คนโง่เขลาที่ยก ยอดตัวเองว่ายอดที่สุดยอมเวียนวาย ตายเกิดไม่รู้จักสิ้น เมื่อถูกพันธนาการ ด้วยอวิชชาแต่ยังคิดว่าตนเองฉลาด และคงแก่เรียน คนโง่เหล่านี้จะต้อง กระโดดจากที่นี้ไปยังที่นั้นโดยไม่สามารถเห็นอะไร ดังคนตาบอดจูง คนตาบอด

คัมภีร์มฤตยูกอปปนิษัท, II, 7, 8

มนุษย์ที่ติดกับตัณหาจุกะต่ายติด บ่วง ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายที่หวังจะ หลุดพ้นจากกิเลสก็พึงทำลายตัณหา เสีย

ธรรมบท, v. 343

เมื่อจิตอยู่ภายใต้ประสาทสัมผัสจิตจะ นำพาปัญญาผู้นั้นให้เคล็ดเปิดเปิงไป ได้เสมือนตั้งเรือในท้องน้ำที่ถูกลมพัด พาไป

คัมภีร์ภควัดคีตา, II. 67

และก้าวแรกของ “การคลายกำหนดหรือการไม่ยึดติด (วิราคะ)” คือ “ความสำรวม” (สังวร)

ความสำรวมทางตา หู จมูกและลิ้น เป็นการดี ความสำรวมในกาย คำพูด ความนึกคิดเป็นการดี ความสำรวมในทุกๆ สิ่งเป็นการดี ภิกษุผู้มีความสำรวมในทุกๆ สิ่งย่อมปราศจากทุกข์ทั้งปวง

ธรรมบท, vv. 360, 361

ภิกษุผู้อยู่ในธรรม ยินดีในธรรม พินิจพิจารณาธรรม ปฏิบัติธรรม ย่อมไม่เสื่อมในพระสัทธรรม

ธรรมบท, v.364

ผู้สำรวมมือ สำรวมเท้า สำรวมวาจา สำรวมตนเป็นเยี่ยม ยินดีในการบำเพ็ญวิปัสสนา มีใจเป็นสมาธิ ถือสันโดษตามลำพัง ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นภิกษุ

ธรรมบท, v. 362

แต่ผู้ที่สามารถควบคุมจิตได้ให้เป็นไปตามความประสงค์ของประสาทสัมผัส ภายใต้การควบคุมไม่ยึดติดและปราศจากความรังเกียจ เขาย่อมบรรลุถึงจิตที่บริสุทธิ์และผลิตผลของจิตบริสุทธิ์ สำหรับผู้นั้นคือการปราศจากความทุกข์ทั้งมวล และด้วยการปฏิบัติอย่างชาญฉลาด จิตบริสุทธิ์ของเขาผู้นั้น จะถึงพร้อมด้วยความสงบในไม่ช้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, II. 64, 65

ฉะนั้นขุนศึกผู้เกรียงไกร (พระอรชุน) ผู้สามารถปราบประสาทสัมผัสที่เป็นแดนต่อความรู้สึกภายนอก (อายตนะภายนอก) ได้ ย่อมถือได้ว่าเป็นผู้มีปัญญาอย่างมั่นคง

คัมภีร์ภควัดคีตา, II. 68

บุคคลผู้อยู่ในจิตสำนึกต่อพระผู้เป็นเจ้าและทราบถึงความจริงว่า “ฉันไม่ได้ทำอะไรเลย” แม้จะปฏิบัติในการเห็น การได้ยิน การสัมผัส การดมกลิ่น การรับประทาน การเดิน การนอน การหายใจ การพูด การถ่าย การรับเปิดและปิดตา เพราะเขาทราบเสมอว่าประสาทสัมผัสที่เชื่อมต่อความรู้สึก (อายตนะ) กับวัตถุแห่งประสาทสัมผัสเท่านั้น ปฏิบัติหน้าที่ของมันโดยที่ตัวเขาเองอยู่ห่างจากสิ่งเหล่านี้

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.8, 9

ภิกษุผู้สำรวมในคำพูด พูดด้วยปัญญา ด้วยความอ่อนน้อมต่อมตน ให้ความสว่างในความหมายและพระธรรม ถ้อยคำของภิกษุนั้นนับว่าไพเราะยิ่ง

ธรรมบท, v.363

คำพูดที่ไม่เป็นภัยต่อผู้อื่นเป็นสัจจะได้รับการยอมรับ เป็นประโยชน์และท่องอรรถกรรรมพระเวทโดยสม่ำเสมอ ทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นคำพูดที่เป็นสมณะ

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVII. 15

พระพุทธเจ้าก็ทรงเหมือนกับศาสดาของศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ของโลกกล่าวคือ พระองค์ทรงยืนยันโดยชัดแจ้งว่า เราสามารถเป็นนายของกรรมได้ โดยการไม่ยึดติดรัดตัว (วิราคะ) และโดยการมีศรัทธามั่นในพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ และด้วยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบดังกล่าวเราจะสามารถป้องกันไม่ใ้กรรมนั้นก่อตัวขึ้นได้ในโลกทั้งที่กำลังจะเกิดและกำลังจะดับ เราจะเป็นอิสระโดยแท้จริง ในชีวิตที่เราเผชิญอยู่ทุกวี่วัน ในหนังสือเล่มนี้ไม่มีการกล่าวถึงวิธีการที่จะเอาชนะกฎธรรมชาติด้วยวิธีการที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ แต่มีการยอมรับกฎของธรรมชาติกฎเดียวกันนี้ว่าประกอบด้วยจิตวิญญาณซึ่งเป็นศรัทธาอันเกิดจากปัญญาความรอบรู้ในพระธรรม ที่จะทำความดีที่บำเพ็ญพิเศษเพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุดทางจิตวิญญาณ (บารมี)

ผู้ที่ชำระซึ่งกิเลสตนหาให้หมดสิ้นไป ไม่ยึดมั่นในประโยชน์ส่วนตน ชำนาญ และรอบรู้ข้อความทั้งปวงและความหมาย รอบรู้ระเบียบตัวอักษรและลำดับ (หน้าหลัง) บุคคลผู้มีสรีระสุดท้าย ดังกล่าวนี้นี้แลเรียกว่า มหาบุรุษ มหาบุรุษ

ธรรมบท, v.352

จิตของเธอเมื่อใดตั้งมั่นอยู่ในสมาธิ เพื่อความรอบรู้แห่งตน ถึงแม้จะถูกรบกวนด้วยสำนวนโวหารแห่งคัมภีร์พระเวท เมื่อนั้นเธอได้บรรลุจิตสำนึกที่เข้าถึงเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าของอย่างมั่นคงแล้ว

คัมภีร์ภควัดคีตา, II. 53

ที่นาเสียหายเพราะหญ้า คนเสียหายเพราะราคะ ฉะนั้น ทานที่ถวายแต่ผู้

เมื่อมนุษย์จัดจ้อประสาทสัมผัสที่รูป รส กลิ่น เสียงของวัตถุ ผู้นั้นจะเกิด

ปราศจากราคะจึงเป็นรางวัลอย่างมหาศาล ที่น่าเสียดายเพราะหมัว คนเสียดายเพราะโทษะณะนั้นทานที่ถวายแด่ผู้ปราศจากโทษะจึงเป็นรางวัลอย่างมหาศาล

ธรรมบท, vv.356, 357

ความยึดติดต่อสิ่งเหล่านี้ ผลของการยึดติด ราคะก็เริ่มก่อตัวขึ้นแล้วก็กลายมาเป็นความโกรธ จากความโกรธ ความหลงมกมายก็เกิดขึ้น ความหลงมกมายทำให้เกิดความสูญเสียความทรงจำ และเมื่อสูญเสียความทรงจำ ปัญญาของเขาย่อมสูญสิ้นไป และเมื่อปัญญาสูญสิ้นไปความเป็นมนุษย์ของเขา ก็จะสูญสิ้นไปในที่สุด

คัมภีร์ภควัตคีตา, II. 62, 63

ผู้ละกิเลสทั้งปวงที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน (สังโยชน์) ปราศจากการหวั่นไหว ตัดขาดจากการไม่ยึดติดรัดตัว (วิราคะ) ผู้นั้นเรียกว่าพราหมณ์

ธรรมบท, v.397

ผู้ที่ไม่หวั่นไหวต่อความอยากทั้งปวง ประจวบคั้งน้ำไหลสู่มหาสมุทรซึ่งเต็มเปี่ยมแต่สงบนิ่ง ย่อมเป็นผู้บรรลุถึงความสงบซึ่งไม่ใช่ผู้สนองแต่ความอยากของตน

คัมภีร์ภควัตคีตา, II. 70

วินัยของตนเองไม่ได้เกิดจากปัญญาของตนมากนักดังเช่นอำนาจจิต และเมื่อใดที่จิตของเราตั้งมั่นและมีส่วนร่วมในพระผู้เป็นเจ้าของ วินัยและการไม่ยึดติด (วิราคะ) ก็จะเกิดแก่ตัวเราเองโดยธรรมชาติ เราได้รับการสั่งสอนมาว่าการไม่ยึดติดในตัวตนที่แท้จริงจากที่ “ไม่ใช่ตัวตนของตนเอง” จึงทำให้ความเป็นตัวตนของตน (อัตตา) แปรสภาพไปเป็นพาหนะที่แสดงให้เห็น (ปัจจุภู- จ्ञาน) ของการมีชีวิตที่เป็นนิรันดร (อมตะ)

กิเลสต้นเหาจะเพิ่มขึ้นแก่สัตว์โลกผู้กระวนกระวายในจิต ซึ่งเต็มไปด้วยความหลงใหลมัวเมาที่รุนแรง ใฝ่หา

ผู้ที่จิตใจไม่ถูกรบกวนแม้ท่ามกลางความเศร้าโศกเสียใจและเป็นอิสระ จากความกระหายอยากท่ามกลาง

แต่ความรื่นรมย์ เป็นการกรุยทางให้
กิเลส ผู้นั้นยอมทำให้กิเลสที่นอน
เนื่องอยู่ในสันดานตนเอง (สังโยชน์)
มีพลัง

ธรรมบท, v.349

ผู้ตั้งใจระงับความคิดฟุ้งซ่านของตน
ไม่ดำรงอยู่ในความลุ่มหลง แน่แท้
เขาย่อมไม่เพียงแต่ขจัดตัณหาให้สิ้น
ไปแต่เขายังทำลายเครื่องพันธนาการ
ของมัจจุราชให้หมดสิ้นไปด้วย

ธรรมบท, v.350

พระอรหันต์ ผู้ถึงจุดหมายปลายทาง
แล้ว หมดความหวาดกลัว ปราศจาก
กิเลสตัณหาและบาปโดยสิ้นเชิงแล้ว
หักพวงหนามของกิเลสแห่งภพแล้ว
ร่างกายนี้ยอมเป็นร่างสุดท้ายของท่าน

ธรรมบท, v.351

ความปลานปลืม ความบีติ เป็นอิสระ
จากกิเลสตัณหา ความหวาดกลัวและ
ความโกรธ ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นนักปราชญ์
ผู้มีปัญญาเฉียบแหลมมั่นคง ผู้ที่ไม่
เล่นหาสิ่งดีหรือชั่วที่ตนเองได้รับ อีก
ทั้งไม่ยกย่องหรือเหยียดหยาม ผู้นั้น
ยอมได้ชื่อว่าเป็นผู้แน่วแน่มั่นคงใน
ความรู้อันสมบูรณ์

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.56, 57

และเมื่อโยคีปฏิบัติอย่างมั่นคงด้วย
ความเพียรพยายามบรรลุปารมีก้าว
หน้าขึ้นไปอีก ชะล้างมลทินทั้งหลาย
ในที่สุดจะบรรลุถึงความสมบูรณ์ที่ยึด
ปฏิบัติมาหลายต่อหลายชาติได้ชื่อว่า
เขาบรรลู่จุดมุ่งหมายสูงสุด

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.45

ในการล่องนาวาแห่งชีวิตเหนือกระแสน้ำโลกที่เต็มไปด้วยอิทธิพล
ของกิเลสซึ่งไหลซึมซ่านไปย้อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ (อาสวะ) โดย
เฉพาะเมื่อไปกระทบจิตที่จำเป็นต้องระมัดระวัง ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู
ได้ให้หลักปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันในการขจัดและไม่ยึดติดกับกิเลสดังกล่าวนั้น
โดยยกตัวอย่างของการไม่ยึดติด (วิราคะ) เช่นเดียวกันว่าเปรียบเสมือนใบบัว
ที่ไหลเหนือน้ำนิ่ง แต่ไม่ยอมให้น้ำเกาะติดใบของมันเลยแม้แต่หยดเดียว

ผู้สามารถเอาชนะโลกที่เต็มไปด้วยกิเลสซึ่งหนักหนาสาหัสที่ยากแก่การเอาชนะได้ ความทุกข์โศกทั้งปวงจะหลุดจากเขาผู้นั้นเสมือนหยาดน้ำหล่นจากใบไม้

ธรรมบท, v.336

ผู้ปฏิบัติหน้าที่โดยปราศจากการยึดติด น้อมถวายผลงานแด่พระเจ้าสูงสุด จะดำรงตนโดยปราศจากการกลัวกรายจากบาปทั้งหมด เจกเช่นใบไม้ที่น้ำมีอาจซึมเข้าไปได้

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.10

ผู้ที่ไม่ยึดติดในกามเหมือนหยาดน้ำไม่ติดใบไม้หรือเมล็ดผักกาดที่ไม่ติดปลายเข็มหมุด ผู้นั้นเราเรียกว่าพรหมณ์

ธรรมบท, v. 401

รูปร่างหน้าตาหรือพฤติกรรมภายนอกระหว่างคนฉลาดและคนโง่นั้นจะไม่แตกต่างกันมากนัก แต่แผนงานและวัตถุประสงค์เป็นเครื่องบอกถึงความแตกต่างระหว่างคนสองประเภทนี้ ส่วนประกอบพื้นฐานเหล่านี้เป็นสิ่งบอกความหมายของชีวิตและการกระทำของเรา ถ้าปราศจากจุดมุ่งหมายในธรรมคุณ ซึ่งศาสนาเท่านั้นที่จะสอนให้เราทราบได้ มนุษย์ก็จะจมปลักอยู่ในโคลนตมอย่างไร้ความหมาย เมื่อเขายึดติดกับความคิดของตนเองเป็นหลัก จิตหมกมุ่นรักแต่ตนเอง ฟุ้งเฟ้อและไร้ค่า เขาก็จะเป็นคนโง่ไปโดยตลอด ถึงแม้ว่ารูปร่างภายนอกของเขาจะแสดงให้เห็นว่าเขาอาจมีความคิดทั้งที่เป็นแบบของคนรับใช้หรือนักบุญก็ตาม

คนโง่ถึงจะบำเพ็ญตบะโดยใช้ปลายนกขี้จิมอาหารกินเดือนแล้วเดือนเล่า แต่การปฏิบัติของเขาไม่เท่ากับหนึ่งในสิบหกส่วนของผู้บรรลุธรรม

ธรรมบท, v. 70

การกระทำกิจกรรมทั้งปวงแท้จริงแล้ว ธรรมชาติแห่งวัตถุประสงค์เป็นผู้นำพาไป แต่คนโง่ที่จิตวิญญานลับสนอันเนื่องมาจากอิทธิพลของอหังการ เขาจึงคิดว่าตนเองเป็นผู้กระทำกิจ

ทั้งหลายนั้น

คัมภีร์ภควัดคีตา, III. 27

โภคทรัพย์ย่อมทำลายคนโง่ แต่หา
ทำลายผู้แสวงหาพระนิพพานได้ไม่
เพราะโลกในโภคทรัพย์ คนโง่ย่อม
ทำลายตนเองเหมือนดั่งที่ตนเอง
ทำลายผู้อื่น

ธรรมบท, v.355

คนโง่ที่ถูกชักชวนไปในทางที่ผิดย่อม
ไม่ละทิ้งความกลัว ความเศร้าโศก
เสียใจ ความสลดใจ ความอวดดี ความ
ยึดมั่นอย่างนั้น โอ้ออรชุน เรียกว่า
ตามาลิก

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.35

สัตบุรุษเผชิญกับทุกสิ่งทุกอย่างได้
ไม่ว่าจะเกิดอะไรกับตน ไม่พูดพร่ำ
เพื่อแต่เรื่องกามคุณ แสดงอาการ
อ่อนไหว (ไม่ว่าสมหวังหรือผิดหวัง)
สุขหรือทุกข์

ธรรมบท, v.83

โอ้ออรชุน อะไรที่เธอทำ อะไรที่เธอ
รับประทาน อะไรที่เธอถวายเป็นพลี
เพื่อไฟอันศักดิ์สิทธิ์หรืออะไรที่ให้
เป็นทานหรืออะไรที่เธอทำเพื่อเป็น
การแสดงถึงความเสียใจต่อบาป จงทำ
ไปทั้งหมดเพื่ออุบาย

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.27

ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปเจ้าจะทรงตระหนักเป็นอย่างดีถึงความยากลำบาก
อย่างสุดประมาณในการจะฝึกจิตให้สงบและปราศจากการยึดติด (วิราคะ)
ขณะที่อยู่ท่ามกลางสังคมมนุษย์ที่เต็มไปด้วยพันธนาการแห่งความริ้นรมย์
แต่พระองค์ก็ได้ทรงสนับสนุนการบำเพ็ญตบะล้วนๆ แต่ได้ทรงสั่งสอนชี้แนะ
ว่าการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์นั้น จะสามารถ
กำหนดกฎเกณฑ์และนำพาให้มนุษย์พบความสุขและสุวิถิชีวิตที่ถูกต้องได้ สิ่ง
ที่สำคัญที่สุดก็คือ จะต้องดำเนินชีวิตบนทางสายกลางและพระองค์ก็ได้ทรงสั่ง
สอนว่าการที่จะสำเร็จมรรคผลเพื่อการดำเนินชีวิตบนเส้นทางสายกลางได้นั้น
มนุษย์จะต้องมีความเข้าใจในพระธรรม

การปฏิบัติที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว

มีการโต้แย้งกันว่า ศาสนาฮินดูโดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ภักตคีตา ส่งเสริมให้มนุษย์ยึดถือการปฏิบัติด้วยความเที่ยงธรรมเป็นหัวใจของการไปสู่เป้าหมายอันสูงสุดเพื่อบรรลุซึ่งวิมุตติสุข แต่พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงเรื่องอารมณ์อันควรระลึกรู้ถึงอยู่เรื่อยๆ (อนุสสติ) และการไม่จงใจว่าจะเป็นหนทางไปสู่พระนิพพานโดยเร็วที่สุด เราสามารถทราบได้โดยทันทีว่าทัศนะทั้งสองนี้เป็นหลักสำคัญของศาสนาที่ยิ่งใหญ่ของทั้งสองศาสนา โดยจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงยึดหลักความเที่ยงธรรมและการปฏิบัติที่ปราศจากการเห็นแก่ตัวเป็นสำคัญ และพระองค์ทรงถือว่าเป็นบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่และหน้าที่อันสูงส่งที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ได้ทำตามความเป็นจริง แม้ว่าการรักษาศีลหนึ่งข้อตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็คือการปฏิบัติเริ่มต้นที่ปราศจากการเห็นแก่ตัว พระพุทธองค์ตรัสว่าบุญกุศลที่สูงส่งที่มนุษย์จะบรรลุได้นั้นไม่เพียงแต่จะต้องละเว้นการทำความชั่วเท่านั้น แต่จะต้องปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยการชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ มนุษย์จะต้องได้รับการสั่งสอนไม่ให้ละทิ้งการงานในการนำโลกไปสู่สิ่งที่ดีกว่าให้โลกได้รับสิ่งดีๆ เหล่านั้น และจงถือว่าการงานนั้นเป็นข้อเสนอที่เป็นหนทางเข้าสู่ธรรมะ ไม่ใช่เพียงแต่คิดว่าการทำงานนั้นทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น

ผู้มีศีลสมาธิ แม้มีชีวิตเพียงวันเดียว
ย่อมประเสริฐกว่าผู้ทุศีลและปราศ
จากสมาธิที่มีอายุร้อยปีเป็นไหนๆ

ธรรมบท, v.110

เจ้าจงมองดูจักรวาลในรังสีแห่งพระผู้
เป็นเจ้าและมวลสรรพสิ่งที่อยู่และ
เคลื่อนไหวบนโลก เมื่อจิตของเจ้ามิได้
หวังในทรัพย์ศฤงคารของผู้อื่น แม้ว่า
เจ้าจะมีชีวิตเพียงเดี๋ยวเดียว เจ้าก็จัก
มีความสุขอันเป็นนิรันดร ซึ่งผุดแผก
จากผู้หวังมีอายุเป็นร้อยปีแต่เต็มไปด้วย
ความอยาก การปฏิบัติเพื่อเป็น

การบูชาพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นที่จะ
ทำให้จิตมนุษย์ไม่ติดอยู่ในบ่วงของ
กิเลส

คัมภีร์อัสตะอูปนัชท, I. 1-5

ผู้มีปัญญา มีสมาธิ แม้มีชีวิตอยู่เพียง
วันเดียวย่อมประเสริฐกว่าผู้มีอายุเป็น
ร้อยปีแต่ทรมานด้วยปัญญาและไร้สมาธิ

ธรรมบท, v.111

ดูก่อน อรชุน พระสหายของข้า ผู้
อุทิศตนเสียสละรับใช้ข้าด้วยความ
บริสุทธิ์เป็นอิสระจากมลทินเพื่อผล
ทางวัตถุและผลตอบแทนทางจิตผู้
นั้น ย่อมเข้าถึงตัวข้าในที่สุด

คัมภีร์ภควัดคีตา, XI. 5.5

ผู้มีความเพียรเป็นที่ตั้งอย่างมั่นคงแม้
มีชีวิตเพียงวันเดียวย่อมประเสริฐกว่า
ผู้มีอายุเป็นร้อยปีแต่เกียจคร้านและ
อ่อนแอ

ธรรมบท, v. 112

ไม่มีอะไรที่จะทำให้ผู้ประสงค์มีอายุยืน
เป็นร้อยปีได้นอกจากการประกอบกิจ
ด้วยความบริสุทธิ์ต่อพระผู้เป็นเจ้า
กรรมเท่านั้นเป็นเครื่องชี้มิใช่มนุษย์
เป็นผู้ชี้

คัมภีร์ยชุรเวท, II.40

จงลุกขึ้นเถิดและอย่าย่อท้อ หมั่น
ประกอบกรรมดี ผู้ประกอบกรรมดี
ย่อมมีชีวิตที่เต็มไปด้วยความสุขทั้ง
โลกนี้และโลกหน้า

ธรรมบท, v.168

อย่างไรก็ดี มนุษย์ผู้ควบคุมสิ่งทั้งหมด
ที่ไม่ปรากฏให้อยู่ภายใต้ประสาทสัมผัส
และจิตของเขาให้แก่กระจายไปทั่ว
ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่สามารถบอก
ได้ เป็นนิรันดร์ มั่นคงและไม่เคลื่อนที่
ซึ่งเป็นแนวคิดอันไร้รูปปลักษณ์แห่ง
สัจธรรม (พรหม) บุคคลเช่นนี้ปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์สุขของมวลชีวิตในที่สุด
จะบรรลุถึงข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, XII. 3. 4

ละเว้นความชั่วทั้งปวงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ คือคำสอนของบรรดาเหล่าพระพุทธเจ้า

ธรรมบท, v. 183.

ดังนั้นจึงควรเป็นหน้าที่ของกฎของพระคัมภีร์ว่าจะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เมื่อทราบดังนี้แล้วเขาควรจักปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระคัมภีร์เท่านั้น

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVI.24

บุคคลผู้สามารถแยกแยะความชั่วได้ว่านั่นเป็นความชั่วและแยกแยะสิ่งที่ไม่ใช่ความชั่วได้ว่านั่นไม่ใช่ความชั่วบุคคลเหล่านั้นปฏิบัติตามคำสั่งสอนและกำลังเดินบนทางแห่งความดี

ธรรมบท, v.319

มนุษย์ผู้พูดสิ่งที่เป็นสัจจะได้ชื่อว่าเขาพูดในสิ่งที่ยิ่งใหญ่ โดยทราบถึงลักษณะที่เป็นธรรมชาติโดยแท้จริง มนุษย์ผู้มีปัญญาย่อมสามารถพูดในสิ่งที่เป็นสัจจะได้ ผู้ไร้ปัญญาย่อมไม่สามารถพูดในสิ่งที่เป็นสัจจะได้และไม่สามารถทราบถึงลักษณะที่แท้จริงของธรรมชาติได้

คัมภีร์จันโทกียะอุปนิษัท, VII.16

ดังที่เราได้ทราบกันแล้วว่ามรรคมืองค์แปดประการ (อัฐสังคิมรรค) 7 ใน 8 ข้อนั้นเป็นธรรมที่เกี่ยวกับความเพียร (วิริยะ) โดยในข้อสุดท้ายนั้นเป็นธรรมที่เกี่ยวกับการตั้งจิตมั่นชอบได้แก่ญาณ 4 ซึ่งถือได้ว่าเป็น “อนุปัสนนา” หมายถึงอารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่องๆ

มรรคมืองค์ 8 นี้ประกอบด้วย เห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) เจรจาชอบ (สัมมาวาจา) กระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) เลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) พยายามชอบ (สัมมาวายามะ) ระลึกชอบ (สัมมาสติ) ตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมาสมาธิ)

ธรรมที่มนุษย์จำเป็นต้องปฏิบัติได้แก่ศีลธรรมซึ่งต้องศึกษาและเผยแพร่เพื่อสัการะและบูชาแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจริญภาวนาซึ่งต้องศึกษาและเผยแพร่เพื่อสัการะและบูชาแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า รู้จักควบคุมจิตซึ่งต้องศึกษาและเผยแพร่เพื่อสัการะและบูชาแต่พระ

ผู้เป็นเจ้าของ สันติซึ่งต้องศึกษาและเผยแพร่เพื่อสักการะและบูชาแต่พระผู้เป็นเจ้าของ พิธีกรรมซึ่งต้องศึกษาและเผยแพร่เพื่อสักการะและบูชาแต่พระผู้เป็นเจ้าของ ความมีมนุษยธรรมซึ่งต้องศึกษาและเผยแพร่เพื่อสักการะและบูชาแต่พระผู้เป็นเจ้าของ

คัมภีร์โตติรียาอุปนิษัท, 1. 5, 6

แต่อย่างไรก็ตาม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการกระทำที่ถูกต้องที่พระองค์ทรงประกาศแก่ชาวโลกนั้น มิใช่เป็นการกระทำที่หวังผลบุญที่เป็นลาภสักการะ แต่เป็นการกระทำที่ไม่เห็นแก่ตัวโดยสิ้นเชิงและปราศจากความอยากเพื่อผลตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นวัตถุหรือจิตวิญญาณ หรือเป็นการกระทำที่มีมนุษยชาติหวังในวิมุติสุขแบบมารยาสาไทย การกระทำที่ปราศจากการเห็นแก่ตัวด้วยจิตที่หลุดพ้นจากปวงกิเลสเท่านั้นที่จะสามารถทำจิตมิให้เข้าไปติดกับเกลียวชีวิตของโลกอันไม่จริงนี้ได้

คนที่จะครองผ้ากาสาวพัสตร์ ถ้าปราศจากการชำระล้างตนเองให้พ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ไร้สัตย์และการบังคับตนเอง ก็หาควรครองผ้ากาสาวพัสตร์นั้นไม่

ธรรมบท, v.9

องค์กฤษณะบุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าของตรัสว่าผู้ที่ปฏิบัติไปตามหน้าที่โดยไม่ยึดติดในผลตอบแทนจากการปฏิบัติหน้าที่ของตน เป็นผู้ที่มีชีวิตในระดับที่สละโลกและเป็นโยคีที่แท้จริง มิใช่ผู้ที่ไม่ก่อไฟและนำพิธีกรรมเพื่อสักการะและบูชาแต่พระผู้เป็นเจ้าของ

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.1

ผู้ที่ไม่ปรารถนาในบุตรชาย ทรัพย์ศฤงคารหรืออาณาจักร ไม่ว่าจะเพื่อ

ไอ้อรชุน โอรสแห่งปาณฑุ เธอควรทราบว่าการเสียสละนั้นเป็นสิ่งเดียว

ตนเองหรือผู้อื่น ถ้ามิใช่เป็นความ
ปรารถนาที่ประสงค์เพื่อความสมบูรณ์
(สัมปทา) แห่งตนด้วยวิธีการที่ไร้ศีล
ธรรม บุคคลผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้
มีคุณธรรมเป็นบัณฑิตและเป็นผู้ที่ได้
รับผลจากการบวชโดยแท้

ธรรมบท, v.84

ผู้ได้กำจัดกิเลสเครื่องเศร้าหมอง มั่น
คงในศีลทั้งมวลและรู้จักบังคับตนเอง
และมีสัจย์ควรครองผ้ากาสาวพัสตร์
โดยแท้จริง

ธรรมบท, v.10

คนนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์จำนวนมาก
ที่ประพฤตชั่วและไม่สำรวม ผลกรรม
ของคนชั่วเหล่านั้นสมควรส่งพวกเขา
ไปนรกภูมิ

ธรรมบท, v. 307

ดูก่อนสุภติ หากมีพระโพธิสัตว์พระ
องค์ใดพระองค์หนึ่งทรงพระเมตตา
ประทานขุมมหาสมบัติทั้งเจ็ดประการ
จำนวนตั้งเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาเพื่อ
ถมบรรดาโลกทั้งหลายและอีกพระ
องค์หนึ่งทรงตระหนักดีว่าสรรพสิ่ง

กับโยคะหรือการเชื่อมตนเองกับพระ
ผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ไม่มีใครสามารถเป็น
โยคีได้นอกจากเขาจะได้รู้สึกในสิ่งที่
เป็นการเห็นแก่ตัวของเขา

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI. 2

ไอ้อรชุน เรืองปฏิบัติหน้าที่ตามแนว
ทางโยคะ โดยละทิ้งการยึดติดและ
ความแตกต่างในความสำเร็จหรือ
ความล้มเหลวทั้งมวล เพราะความ
สงบอันมั่นคงเช่นนี้เรียกว่าโยคะ

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.48

นักบวช ผู้อุทิศตนเสียสละรับใช้พระ
ผู้เป็นเจ้าของ ทำให้ตนเองได้รับอิสรภาพ
จากผลกรรมในโลกวัตถุและหลุดพ้น
จากวัฏจักรแห่งการเกิดและการตาย
ย่อมบรรลुถึงระดับเหนือความสุขทั้ง
มวลคือการคืนสู่พระผู้เป็นเจ้าของ

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.51

ในบรรดากิจกรรมทั้งมวลจงทำด้วยจิต
ที่ติโรราบต่อข้า โดยมีข้าเป็นวัตถุ
ประสงค์ในการกระทำของเธอเพียง
อย่างเดียวด้วยจิตของเธอที่มั่นคงต่อ
ข้าตามแนวทางโยคะ หากจิตสำนึก
ของเธออยู่ที่ข้า เธอจักข้ามพ้นอุป-

ล้วนเป็นอนัตตาและบรรลุปารมิตีด้วยความเพียรพยายามอย่างยิ่งยวด บุญกุศลของพระโพธิสัตว์พระองค์หลังย่อมสูงส่งเกินกว่าบุญกุศลของพระองค์แรก จงฟังตถาคตว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้นสุภติ ทั้งนี้เพราะว่า เหล่าพระโพธิสัตว์ทั้งมวลวางเฉยในรางวัลที่เป็นบุญกุศล พระโพธิสัตว์พระองค์ใดที่ได้รับบุญกุศลไม่ควรที่จะผูกมัดด้วยความอยากสำหรับรางวัล ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระโพธิสัตว์ไม่ได้รับรางวัลที่เป็นบุญกุศล

วัชรสูตร, XXVIII

(การยึดติดรางวัลแห่งบุญกุศล)

ราชรถอันวิจิตรงดงามยังเสื่อมโทรมได้ แม้ร่างกายของเราก็ไม่วายชราภาพ แต่ในคำสอนของสัตบุรุษไม่มีวันแก่ ดังนั้นสัตบุรุษย่อมสอนสัตบุรุษด้วยกันดังนี้

ธรรมบท, v. 151

บรรดาพญาหงส์ต่างก็บินตามเส้นทางของดวงอาทิตย์ผ่านห้วงนภากาศด้วยพลังที่มหัศจรรย์ บัณฑิตย่อมได้รับการนำทางให้หลุดพ้นจากโลกนี้โดย

สรรพแห่งพันธะชีวิตด้วยความกรุณาของข้า หากเธอหยิ่งอหังการไม่เชื่อฟังข้า เธอก็จักพบความวิบัติในชีวิตของเธอ

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII. 57, 58

เธอมีสิทธิในการทำงานโดยไม่หวังผลตอบแทนเท่านั้น อย่าให้ผลของการทำงานเป็นวัตถุประสงค์ของเธอ และจงอย่ายึดติดกับการไม่ปฏิบัติตามหน้าที่

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.47

ไอ้อรชุนงานทั้งหลายเหล่านี้ไม่ได้ผูกมัดข้า ข้าไม่ได้ยึดติดกับกิจกรรมทางวัตถุเหล่านี้ แต่สถิตอยู่เป็นกลาง

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.9

ข้ารู้ว่าทรัพย์สมบัติย่อมมีวันเสื่อมสลายและการที่จะเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าได้ใช้ว่าจะใช้เวลาเดียวเดียว ดังนั้นข้าจึงก่อไฟ นาคีเกดทัส เพื่อเป็นการถวายและเมื่อจุดไฟได้เพียงชั่วครู่ข้าก็ได้เข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าก่อนที่เจ้าจะเบิกตาให้กว้าง นาคีเกดทัส การสนองความอยากทั้งปวง อำนาจการปกครองโลก รางวัลพิธีกรรมอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ผังทะเลที่ปราศจากความกลัว ความยิ่งใหญ่ของชื่อเสียงและเวหาที่

สามารถเอาชนะพญามารและบริวาร
ทั้งปวงได้

ไร้พรมแดน ด้วยพลังกำลังและปัญญา
ของเจ้า เจ้าย่อมสละสิ่งทั้งหมดนั้นได้

ธรรมบท, v.175

คาถาอุปนิษัต, II.10.11

ดังนั้นการไม่เห็นแก่ตัวโดยปราศจากการยึดมั่นในผลของการกระทำ
เริ่มต้นสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของ “ผู้ปฏิบัติตามแนวทางแห่งพระผู้เป็น
เจ้า” การกระทำดังกล่าวนี้เป็นการกระทำที่แทนการกระทำทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการ
ปฏิบัติเพื่อเป็นการสารภาพและไถ่บาป การอุทิศหรือกุศลในการให้ได้มาซึ่ง
บุญกุศลบางอย่างหรือเพื่อเป้าหมายที่สูงกว่าเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่าผู้ที่หลุดพ้น
จากอาสวะโดยสิ้นเชิงนั้นไม่มีอะไรที่จะต้องได้รับเป็นผลประโยชน์เนื่องจาก
การกระทำหรือการไม่กระทำเนื่องจากเขามีความพึงพอใจอย่างเปี่ยมล้นในการ
ยอมรับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้สถิตเป็นนิรันดร ผู้ซึ่งปราศจากความอยากหรือการยึด
ติด ยอมรับที่จะกระทำการเพื่อประโยชน์สุขของโลก พระพุทธเจ้าทรงประกาศ
ว่า กิจกรรมเพื่อให้โลกบังเกิดความสุขนั้นเป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคน ในคัมภีร์
ภควัตคีตา ก็เช่นเดียวกัน พระภควณะทรงประกาศว่า บุคคลผู้อุทิศเวลาใน
การบูชาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งไม่แตกต่างกันไปจากความต้องการของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
ของเขา ย่อมไม่ต้องได้รับบุญกุศลหรือแท่งที่จริงก็คือมารยาสาโดย เพราะว่
การเป็นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะต้องทรงดำเนินการ⁷³ อย่างต่อเนื่องและมั่นคง ในการ
พิทักษ์คุณธรรมและความเป็นระเบียบของโลก ได้มีการกล่าวอย่างหนักแน่น
ในคัมภีร์พระเวทของศาสนาฮินดูในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์สุขของมวล
มนุษยชาติ ความนึกคิดทางจิตวิญญาณต้องได้รับการพิสูจน์โดยการกระทำที่
ไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งจะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไปไม่ได้

⁷³ คัมภีร์ภควัตคีตา, III.24 (“...โอ้ อรชุน หากข้าไม่ปฏิบัติหน้าที่ของข้า โลกทั้งหลายก็จะสูญสิ้น ...”) ดู
อรรถาความ, 5 ประกอบ.

ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นพระภิกษุที่แท้จริงย่อม
ไม่ยึดถือความเป็นตัวกูของกูทั้งใน
นามและในรูปและต้องไม่เศร้าโศกเสีย
ใจที่ไม่มีอะไร

ธรรมบท, v.367

ภิกษุผู้เป็นมิตรและเลื่อมใส(มีศรัทธา)
ในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธ
เจ้า ย่อมบรรลุดังความสงบเรียกว่า
เป็นผู้สงบจริงทั้งกายและใจ

ธรรมบท, v.368

ภิกษุเธอจงวิตน้ออกจากเรือนี เมื่อ
วิตน้ออกหมดแล้วเรือจักแล่นเร็ว
เพราะเบา เมื่อเธอขจัดราคะและ
โทสะออกไปสิ้นแล้ว เธอจักไปถึงซึ่ง
พระนิพพาน

ธรรมบท, v.369

ภิกษุผู้ได้ชื่อว่าเป็นผู้สงบนั้นสงบด้วย
กาย สงบด้วยวาจาและด้วยจิตที่สงบ
มั่นคงแน่นอน ย่อมพ้นจากเหยื่อล่อ
ในกิเลสของโลกทั้งมวล

ธรรมบท, v.378

มนุษย์เอ๋ย ถ้าเจ้ามีอำนาจเหนือกิเลส
ตัดหาหกประการ (อันได้แก่ ราคะ
โมหะ โลภะ การยึดติดในอวิชา ความ
ริษยา ความมัวเมา) เจ้าจงทำอะไรที่
สร้างสรรค์อันเป็นประโยชน์สุขต่อ
เพื่อนมนุษย์ของเจ้า มิฉะนั้นแล้วเจ้า
จักได้ชื่อว่าเป็นผู้ไร้ประโยชน์

อโฆสามเวท, บทที่ 1

จงกำจัดกิเลสตัดหา ความกลัว และ
ความโกรธออกไปโดยสิ้นเชิง ชิมซาบ
อย่างเต็มเปี่ยมในตัวข้าฯ ยึดเข้าเป็น
ที่พึ่งและรับความบริสุทธิ์ด้วยความรู้
แห่งข้าที่หลายคนแม้ในอดีตได้บรรลุ
ความรู้ทิพย์แห่งข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.10

ฉะนั้นมนุษย์ควรปฏิบัติหน้าที่ให้เป็น
ผลสำเร็จโดยปราศจากการยึดติดกับ
ผลงาน การปฏิบัติตามหน้าที่ของตน
โดยปราศจากการยึดติด มนุษย์สามารถ
บรรลุถึงพระเจ้าสูงสุดได้

คัมภีร์ภควัดคีตา, III.19

ในทำนองเดียวกัน บุคคลผู้ไม่หวังผล
ใดๆ ต่อผลงานที่เขาปฏิบัติและไม่
หวังที่จะได้รับอะไรในสิ่งที่เขาไม่ได้
ปฏิบัติ เขาไม่มีความจำเป็นที่จะต้อง
ขึ้นอยู่กับสิ่งเหล่านั้นเพื่อผลงานใดๆ

ของเขา

คัมภีร์ภควัดคีตา III.18

ภิกษุผู้เต็มเปี่ยมด้วยปีติสุขเลื่อมใส (ด้วยศรัทธา) ในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมบรรลุถึงสภาวะอันสงบอยู่เหนือสภาวะที่เป็นอยู่ของธรรมชาติและความสุข

แม้แต่ในบรรดาโยคีทั้งหลาย ผู้ที่เคารพบูชาข้าด้วยศรัทธา ด้วยจิตมั่นต่อข้า โยคีผู้นั้นจึงเป็นโยคีที่ดีที่สุดตามการพิจารณาของข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.47

ธรรมบท, v.381

บุคคลที่ถึงแม้ว่าจะท่องจำคัมภีร์คำสั่งสอนได้มากมาย แต่เกียจคร้านไม่ทำตามคำสั่งสอน ย่อมไม่ได้รับผลที่พึงได้จากการบวช ไม่แตกต่างอะไรจากเด็กเลี้ยงวัวให้คนอื่น ส่วนบุคคลที่ถึงแม้จะท่องจำได้น้อยแต่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอน ละระคะ โทสะ และอวิชชาได้ รู้แจ้งเห็นจริงวิชชาที่แท้จริง บรรลุถึงความสงบทางจิต เป็นอิสระจากความอยากทางโลกทั้งปวง ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ย่อมได้รับผลที่พึงได้จากการบวช

พราหมณ์ผู้รู้แจ้งเห็นจริงเป็นผู้ที่รู้จักมุ่งหมายอันแท้จริงทั้งมวลในคัมภีร์พระเวทเสมือนบ่อน้ำเล็กๆ ท่ามกลางห้วงน้ำอันกว้างใหญ่

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.46

ธรรมบท, vv.19, 20

คัมภีร์ฤคเวทจะมีประโยชน์อันใด สำหรับผู้ที่ไม่รู้ว่าจิตวิญญาณของคัมภีร์ฤคเวทมาจากผู้ใดและมวลสรรพสิ่งผูกพันอยู่กับผู้ใด ผู้ที่รู้จักพระผู้เป็นเจ้าของท่านั้นถึงจะพบสันติสุข

คัมภีร์สเวตตวัตรอุปนิษัท, 4.8

และจากพระดำรัสของพระพุทธองค์ขณะทรงสนทนากับภูกุณทันตะ ผู้นำของพราหมณ์ ทำให้เราทราบถึงความรู้ที่แท้จริงอันเป็นผลที่ได้รับจากการปฏิบัติธรรม

กฎทันตะกราบทูลพระองค์ว่า “ข้าพระพุทธเจ้าครุฑาในคำสอนอันงดงามและโดดเด่นของพระองค์ แต่ตาของข้าพระพุทธเจ้ายังไม่ได้พบกับแสงสว่างเลย แต่เดี๋ยวนี้ข้าพระพุทธเจ้าทราบแล้วว่าไม่มีอดีตและสังขารธรรมนี้ทำได้ให้ดวงตาของข้าพระพุทธเจ้าสว่างขึ้น การบรูชาญาณไม่สามารถช่วยได้ การสวดอาราธนาอันอ่อนน้อมเป็นการเปลืองเวลาโดยเปล่าประโยชน์ แล้วข้าพระพุทธเจ้าจะพบหนทางสู่ชีวิตนิรันดรได้อย่างไร ข้าพระพุทธเจ้ามีความรู้ในคัมภีร์พระเวทอย่างเต็มเปี่ยม แต่ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่สามารถค้นพบสัจจะได้”⁷⁴ พระพุทธเจ้า⁷⁵ ตรัสตอบว่า “การเรียนรู้เป็นสิ่งดี แต่จะไม่มีประโยชน์ถ้าปราศจากความรู้ในการปฏิบัติ เพราะปัญญาที่แท้จริงเกิดได้จากการปฏิบัติเท่านั้น จงปฏิบัติสัจจธรรมดังเช่นพี่ชายของท่านปฏิบัติเช่นเดียวกับท่าน⁷⁶ จงดำเนินบนเส้นทางที่เป็นอริยธรรม แล้วท่านก็จะทราบด้วยตัวท่านเองว่าเมื่อมีมรณะในอดีตาก็ย่อมมีความเป็นอมตะในสัจจะ” กฎทันตะทูลพระองค์ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอให้พระองค์ทรงอนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้า

นาวาแห่งสัจจะช่วยให้บุคคลผู้มีคุณธรรมข้ามห้วงมหานที (แห่งความทุกข์) ได้
คัมภีร์ฤคเวท, บทที่ 9

โดยแสงสว่าง เจ้าได้ริบรุดนำสัจจะไปเพื่อประโยชน์แห่งสัจจะหรือไม่ โดยการขจัดกิเลสให้พ้นจากกามคุณโดยธรรม(คุณธรรม)เจ้าริบรุดปฏิบัติธรรมหรือไม่

คัมภีร์ยજุรเวท, บทที่ 15

ด้วยความนึกคิดที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสมบัติของพระผู้เป็นเจ้าของ (ทัต) ฉะนั้นผู้แสวงหาเพื่อให้เป็นอิสระจากพันธนาการทางวัตถุควรปฏิบัติพิธีบูชาบำเพ็ญเพียรและให้ทานต่างๆ โดยไม่ปรารถนาผลตอบแทนทางวัตถุ กิจกรรมทิพย์ที่เรียกว่า “สัท” เป็นสัจจธรรมและความดีที่มุ่งหมายของพิธีบูชา แม้กระนั้น ใ้ออรชุนคำว่า “สัท” คำนี้ก็ใช้ในพิธีสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของมั่นในพิธีบูชาการบำเพ็ญเพียร และการให้ทานก็เป็นการปฏิบัติพิธีบูชาที่เรียกว่า “สัท” เช่นกัน ดังนั้นการปฏิบัติเพื่อให้บุคลิกภาพสูงสุด (พระผู้เป็นเจ้าของ) ทรงพอพระทัยโดยแท้จริงนั้นก็ต้องใช้คำว่า “สัท” เช่นเดียวกัน

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVII.25, 26, 27

⁷⁴ เป็นคำถามของพระเจ้ามิลินท์.

⁷⁵ อุทานนุเทศคาถา.

⁷⁶ ธรรมบท, vv. 129,130.

ยึดถือพระองค์และความเป็นพี่ชาย
น้องชายเป็นสรณะเกิด ขอพระองค์จึง
ทรงรับข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกของ
พระองค์ และให้ข้าพระพุทธเจ้าได้
มีโอกาสดำรงรสของความสุขแห่ง
อมตะด้วยเถิด”

ขอบเขตโดยรวมของคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักแห่งความ
ประพฤติซึ่งเราควรปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั้นบัญญัติไว้เป็นอย่างดีใน
คถาที่มักใช้อ้างอิงบ่อยๆ ดังนี้

อย่าหลอกลวง อย่าดูถูกกันและกัน
ไม่ว่าที่ไหน อย่าถือโกรธและไม่ควร
ให้ความไม่พอใจที่พกพาไว้ระเบิด
ออกมา จงปฏิบัติด้วยความรักเสมือน
มารดาเลี้ยงชีวิตเพื่อดูแลบุตรของเธอ
ดังนั้นเธอจึงให้ความรักโดยไม่มีพรม
แดนแก่ทุกคนด้วยความเมตตากรุณา
และปรานี

เมตตาสูต, สุตตนิบาต, v.148

บุคคลพึงชนะความโกรธด้วยความ
ไม่โกรธ พึงชนะความชั่วด้วยความดี
และให้เขาเอาชนะคนตระหนี่ด้วย
การให้ และเอาชนะคนพุดเท็จด้วยความ
ความจริง

ธรรมบท, v.223

การปราศจากความเกลียดชังที่ขำนำ
มาให้แก่เจ้าคือความสงบสุขและความ
เห็นพ้องโดยเอกฉันท์ จงให้ความรัก
แก่กันและกันตั้งเช่นลูกแม่โคที่เกิด
ใหม่รักแม่ของมัน

อรรทวาท, 3.27

ตั้งเช่นมารดาดูแลบุตรข้าแต่พระองค์
ขอพระองค์จงปกป้อง คุ้มครอง และ
ประทานความรู้โรจน์และปัญญาแก่
เราด้วยเถิด

ปริศนาอุปนิษัต, 2.13

พึงเอาชนะความโกรธของผู้อื่นด้วย
ความไม่โกรธ พึงเอาชนะผู้กระทำความ
ชั่วด้วยการเป็นนักบุญ พึง
เอาชนะความตระหนี่ด้วยการให้ พึง
เอาชนะความเท็จด้วยความจริง

มหาภารตะ (อุทริโยกะภาวะ 38,73,74)

การทำตามหน้าที่ของตนเอง

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำทางโดยพระองค์เองในการบริการแก่มวลมนุษยชาติ พระองค์ทรงสั่งสอนพวกเราให้อยู่ในโลกโดยมิให้เป็นส่วนหนึ่งของภาวะกรรมตาของโลก (โลกียวัตร) สำหรับพระองค์เอง พระองค์ทรงถือว่าหน้าที่ของเราทุกคนนั้นประกอบด้วยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ดำเนินอยู่เพื่อยกสถานภาพของมวลมนุษยชาติให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ มีศักยภาพทั้งทางด้านวัตถุและจิตวิญญาณ

อย่าปล่อยให้ผู้ใดเลยไม่ปฏิบัติกิจ
ของคุณเพื่อกิจของผู้อื่นไม่ว่าจะเล็ก
หรือใหญ่เพียงใด จงให้เขาอุทิศเวลา
เพื่องานของเขาหลังจากที่เขาสามารถ
แยกแยะความแตกต่างของงานของ
เขาได้⁷⁷

ธรรมบท, v.166

การปฏิบัติหน้าที่ของตนเองที่ได้กำหนด
ไว้ ถึงแม้จะมีข้อบกพร่องก็ยังคงดีกว่า
การไปทำหน้าที่ของผู้อื่นอย่างสมบูรณ์
เป็นไหนๆ การปฏิบัติตามหน้าที่ของ
ตนถึงแม้จะเป็นอันตรายถึงตายก็ยัง
ดีกว่าการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อื่นซึ่งเต็ม
ไปด้วยความหวาดกลัว

คัมภีร์ภควัทคีตา, III.35

เพื่อเป็นการยืนยันข้อเท็จจริงต่อไปว่าพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ที่เสด็จลงมาโปรดสัตว์โลก มิใช่เพียงเพื่อการประกาศหลักการของระบบชีวิตที่ปราศจากการจองเวรและดำเนินชีวิตด้วยความใคร่ครวญด้วยความไม่ประมาทแยกตัวจากความต้องการของสังคมในแต่ละวันและยึดทางสายกลางในการปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบของตนแล้ว การสนทนาระหว่างนายพลผู้บัญชาการทหารสูงสุดซึ่งนับถือศาสนาเซน (หลังจากสนทนากับพระพุทธเจ้า

⁷⁷ เป็นที่น่าสนใจว่า คำกล่าวที่เป็นคติสอนใจนี้ได้รับการประกาศให้เป็นกฎแห่งศักดิ์ศรีของกรรมกรนับเป็นพันๆ ปีก่อนสังคมตะวันตกจะเข้าใจและถือปฏิบัติตามกฎนี้.

ก็ได้เปลี่ยนมายึดมั่นในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า) ควรจะเป็นส่วนสำคัญของคำสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับ “การดำเนินชีวิต”⁷⁸ ผู้เขียนขอนำข้อความของมหาวัคค์ในนิกายปิฎกเกี่ยวกับคำถามของสีหะที่ทูลถามพระพุทธองค์เกี่ยวกับ “อัตตและการทำลายอย่างราบคาบ”

ครั้งหนึ่งผู้มียศถาบรรดาศักดิ์จำนวนมากต่างพากันมาชุมนุม ณ ศาลาว่าการเมืองเวสาลีและพูดคุยกันไปต่าง ๆ นานาอันเป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ และพระสงฆ์ สีหะ นายพลผู้บัญชาการทหารสูงสุดแห่งเมืองเวสาลีและเป็นสาวกของเจ้าลัทธินิครนถ์ ก็เป็นหนึ่งในผู้มีเกียรติที่มานั่งชุมนุมกันอยู่ ณ ที่นั้น สีหะคิดว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าต้องเป็นพระพุทธเจ้าผู้ทรงคุณอันประเสริฐเป็นแน่แท้ และข้าจะต้องไปพบพระองค์ให้จงได้” หลังจากนั้นสีหะก็กลับไปยังสำนักของเจ้าลัทธินิครนถ์ซึ่งมีชื่อว่านาฏบุตรและเข้าพบนาฏบุตรโดยกล่าวว่า “ข้าแต่ผู้เป็นประมุข ข้าหวังที่จะได้พบกับพระสมณโคดม” “ด้วยเหตุอันใดในเมื่อเธอก็มีความเชื่อในผลของการกระทำที่มีเจตนาทำกับ ในขณะที่พระสมณโคดมไม่ทรงยอมรับผลของกรรม (การกระทำที่มีเจตนาทำกับ) ดูก่อน

⁷⁸ มหาวัคค์, VI.31.

สีหะ พระสมณโคดมไม่ทรงยอมรับผลของกรรม (การกระทำ ที่มีเจตนา กำกับ) แต่พระองค์กลับทรงสั่งสอนธรรมที่เป็นอกกรรม (การกระทำที่ไม่มีเจตนาซึ่งไม่นับเป็นกรรม) แก่บรรดาสาวกของพระองค์” เมื่อได้ฟังดังนั้น ความปรารถนาของนายพลสีหะที่จะไปพบพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งมีเป็นอย่างสูงเมื่อก่อนก็ลดน้อยถอยลงในบัดดล แต่เมื่อได้ยินได้ฟังการสรรเสริญพระพุทธรเจ้าพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์และพระสงฆ์อีก สีหะก็ขอเจ้าสำนักภัทริณิครนถ์ที่จะไปพบพระพุทธรเจ้าอีกเป็นครั้งที่สอง และก็เช่นเคยนาฏบุตรก็ห้ามสีหะมิให้ไปอีก และในครั้งที่สามเมื่อนายพลได้ยินผู้มียศถาบรรดาศักดิ์บางคนสรรเสริญบุญบารมีของพระพุทธรเจ้า พระธรรมคำสั่งสอนและพระสงฆ์ ท่านจึงคิดว่า “พระสมณโคดมคือพระพุทธรเจ้าผู้ประเสริฐเป็นแน่แท้ และท่านก็ถามตัวเองว่าบรรดาเหล่าสาวกของนิครนถ์ให้อะไรแก่ตัวท่านบ้าง ครั้นนี้ไม่ว่าเหล่าสาวกของนิครนถ์จะยินยอมให้ท่านไปพบพระพุทธรเจ้าหรือไม่ก็ตาม ท่านก็จะไปพบพระผู้มีพระภาคผู้ทรงคุณอันประเสริฐให้จงได้ โดยจะไม่ขออนุญาตแก่เขาเหล่านั้น” เมื่อนายพลสีหะได้พบพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่าน

พระองค์จะสถิตในความนึกคิดของผู้ที่รู้จักพระองค์เกินความนึกคิดของเขามีใช้จะเข้าสถิตในความนึกคิดของผู้หวังบรรลุผลด้วยจินตนาการ พระองค์ไม่เป็นที่รู้จักของปราชญ์แต่เป็นที่รู้จักโดยคนสามัญทั่วไป พระองค์เป็นที่รู้จักของผู้ที่รักและบูชาพระองค์ตลอดเวลา และจะเป็นผู้เปิดประตูสู่ชีวิต

ทูลถามพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ ผู้ทรงเป็นศาสดาทั้งท้าวและมนุษย์ ข้าพระพุทธเจ้าเคยได้ยินมาว่าพระ สมณโคดมยอมรับผลแห่งกรรมแต่ กลับสั่งสอนสาวกในเรื่องของกรรม ว่าการกระทำของมนุษย์ด้วยประสาท สัมผัสต้องเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนา เพื่อหวังผลตอบแทนอันเป็นเหตุของ วิบาก โดยทรงสั่งสอนสาวกของพระ องค์ให้ทำลายสิ่งทั้งหมดที่ถือว่าเป็น กิเลสให้หมดสิ้นอย่างราบคาบ สั่งสอน การชำระจิตให้บริสุทธิ์และทำลาย ความเป็นมนุษย์ที่หมกมุ่นในโลกีย- วิสัย ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นศาสดา ทั้งท้าวและมนุษย์ที่ผู้คนเขากล่าวถึง พระองค์อย่างนั้นเป็นความจริงหรือไม่ พระเจ้าคะ หรือว่าเขากล่าวข้อความ อันเป็นเท็จเพื่อต่อต้านพระผู้มีพระ ภาคเจ้าและเผยแพร่ธรรมปลอม แล้ว บอกว่าเป็นธรรมของพระองค์” พระ ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนสีหะ มีทางเป็นไปได้ที่บุคคลผู้กล่าวเช่นนั้น กำลังพูดความจริงเกี่ยวกับตถา- คตก็ได้ และในทางกลับกัน สีหะ มี ทางเป็นไปได้ว่าบุคคลผู้กล่าวในสิ่ง ตรงกันข้ามกำลังพูดความจริงเกี่ยวกับตถาคตก็ได้เช่นเดียวกัน”

นิรันดร แสงสว่างแห่งสัจจะสาดส่อง ไปยังผู้ที่รู้จักพระองค์ ในขณะที่ผู้ไม่ รู้จักพระองค์จะอยู่ในความมืด

เกณอุปนิษัท, II.3

มนุษย์ไม่สามารถหลุดพ้นจากจิตแห่ง ราคะได้ด้วยผลของการปราศจากการ กระทำหรือบรรลู่ถึงความสมบูรณ์ได้ ด้วยการเสียสละเพียงอย่างเดียว

คัมภีร์ภควัดคีตา, III. 4

แม้แต่ผู้มีปัญญายังสับสนว่าอะไรคือ การกระทำ (กรรม) อะไรคือการไม่ กระทำ (อกรรม) บัดนี้ข้าจะอธิบายสัจ- ธรรมของการกระทำว่าคืออะไร เมื่อ เรารู้แล้วเธอก็หลุดพ้นจากบาปทั้งปวง (ธรรมชาติที่เป็นพันธนาการ) เรื่องของ การกระทำ (กรรม) เป็นเรื่องที่ละเอียด อ่อนเข้าใจได้ยาก ดังนั้นมนุษย์ควรรู้ อย่างถูกต้องว่า การกระทำ (กรรม) สิ่ง ที่ไม่ได้รับอนุญาตให้กระทำ (vikarma) หรือแม้แต่การไม่กระทำ (อกรรม) ว่า คืออะไร

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.16,17

“สีหะ เธอจงฟังนะว่า ตถาคตสอน เรื่องการไม่กระทำเป็นเรื่องเกี่ยวกับการไม่กระทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องไม่ว่า ทั้งกรรมทางกาย วาจา และใจ ตถาคตสอนสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิด ก็เป็นสิ่งชั่วร้าย และมัวหมองที่เกิดแก่จิต ด้วยเหตุนี้ สีหะ ตถาคตจึงสอนการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทั้งกาย วาจา และใจ และสอนสิ่งที่จะก่อให้เกิดเป็นความดีที่ไม่ใช่ความชั่ว ตถาคตสอนให้ทราบ ว่าสภาวะของจิตทั้งหมดที่เป็นบาป และมัวหมองการกระทำที่ไม่ถูกต้องทั้งทางกาย วาจา และใจ จะต้องขจัดให้หมดสิ้นไป สีหะเอ๋ย บุคคลผู้สามารถเอาชนะความชั่วและสิ่งที่ไม่ดีทั้งปวง เสมือนขุดรากถอนโคนต้นปาล์มซึ่งหยั่งรากลึกลงไปใต้ดินไม่ให้กลับมาเกิดได้อีก บุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้ขจัดความเป็นตัวตน (อัตตา) ได้โดยแท้”

ดังเช่นผู้อยู่ในอวิชชาปฏิบัติหน้าที่ด้วยความยึดติดในผลงาน โอ้อรชุน คนฉลาดอาจปฏิบัติหน้าที่เช่นเดียวกัน แต่ปราศจากการยึดติด แต่ทำไปเพื่อนำพาผู้คนให้เข้าสู่วิถีทางที่ถูกต้องเท่านั้น คนฉลาดที่ยึดมั่นในตัวข้า ไม่ควรทำอะไรเป็นการรบกวนจิตใจของผู้ อยู่ในอวิชชาที่ยึดติดต่อผลงานของตน แต่ควรแนะนำให้พวกเขาปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่อค่อยพัฒนาเขาสู่หนทางแห่งพระผู้เป็นเจ้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, III, 25, 26

ผู้ที่เห็นการไม่กระทำ (อกรรม) ในการกระทำ (กรรม) และกระทำ (กรรม) ในการไม่กระทำ (อกรรม) เป็นผู้ที่มีความปัญญาในหมู่มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในตำแหน่งทิพย์ (โยคี) และบรรลุซึ่งการกระทำทั้งหมด ผู้มีความรู้ต้องแก่ปราศจากความปรารถนาเพื่อสนองประสาทสัมผัสแห่งตน ผลกรรมได้ถูกเผาไหม้ด้วยไฟแห่งปัญญา ผู้นี้แม้เหล่านักปราชญ์ยังเรียกว่าผู้ปล่อยวาง การยึดติดต่อผลงานโดยสิ้นเชิง มีอิสระเสรีและความพึงพอใจอยู่เป็นนิจ เขาจะอยู่ในภาวะที่เหมือนว่าไม่ได้ทำอะไรเลย ถึงแม้ว่าเขาอาจได้กระทำสิ่งนั้น

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV, 18, 19, 20

ผู้ปฏิบัติกิจโดยไม่ยึดติดกับธรรมชาติ
วัตถุและจิตสถิตในความรู้ทิพย์อย่าง
สมบูรณ์เพื่อเป็นการสักการบูชา การ
กระทำทั้งหมดของผู้ที่พ้นจากพันธนาการ
ทางวัตถุย่อมมลายสูญสิ้นไป

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.23

อรชุน เมื่อเธอได้รับความรู้ที่แท้จริง
จากดวงวิญญาณผู้รู้แจ้งแห่งตนแล้ว
เธอจะไม่ตกลงไปในความหลงนั้นอีก
และด้วยความรู้นี้เธอจะเห็นได้ด้วยตนเอง
ว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหมดเป็นพระเจ้า
สูงสุดหรืออีกนัยหนึ่งพวกเขาเป็นของ
ข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.35

“สีหะ เราขอประกาศให้มีการทำลาย
ล้างในสิ่งที่เป็นความเห็นแก่ตัวตัณหา
ราคะ เจตนาที่ชั่วร้ายและความหลง
(โมหะ) อย่างไรก็ตามเราไม่ขอประ
ภาศให้มีการทำลายล้างในสิ่งที่เป็น
ความอดกลั้น (ขันติ) ความรัก การ
มีจิตใจอันเป็นกุศลด้วยการแผ่เมตตา
ทำบุญทำทาน (จาคะ) และความจริง
สีหะเราเชื่อในการกระทำที่ไม่ถูกต้อง
ว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจไม่ว่าจะเป็นโดย
ลักษณะของการกระทำโดยคำพูด
หรือความคิด ตรงกันข้ามเราเชื่อว่า
คุณความดีและความถูกต้องเป็นสิ่ง

เป็นไปได้นั่นเองว่าสิ่งที่มีชีวิตจะละ
เลิกการกระทำทั้งหมด แต่ผู้ที่สละผล
ของการกระทำได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่สละ
อย่างแท้จริง สำหรับผู้ที่ไม่ปล่อยวาง
ผลแห่งการกระทำทั้งสาม คือ สิ่ง
ที่ปรารถนา สิ่งที่ไม่ปรารถนาและสิ่ง
ที่ผสมกัน จะเพิ่มพูนขึ้นหลังจากที่ตาย
ไป แต่บรรดาผู้ดำรงชีวิตที่สละโลก
จะไม่มีผลของการกระทำที่ต้องทำให้
เสวรีโสภหรืออินดิยีนร้ายเช่นนี้ ไ้อ์
อรชุน นักรบผู้ทรงพลัง เธอจงศึกษา
จากข้าถึงปัจจัยห้าประการที่ทำให้การ
กระทำทั้งหลายนำไปสู่ความสำเร็จ

ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ” นายพล สีหะทูลถามพระองค์ต่อไปว่า “ข้าพระพุทธเจ้ายังคงมีข้อสงสัยในใจประการหนึ่งเกี่ยวกับคำสอนของพระองค์ผู้ทรงรับพรอันประเสริฐ ไม่ทราบว่าพระองค์จะทรงอนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าถามปัญหาเพื่อขจัดเมฆหมอกที่บดบังความสงสัยดังกล่าวของข้าพระพุทธเจ้าให้หมดไปเพื่อที่ว่าข้าพระพุทธเจ้าจะได้เข้าใจในหลักธรรมของพระองค์ตามที่พระองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้หรือไม่” เมื่อตถาคตทรงอนุญาต นายพลสีหะทูลพระองค์ต่อไปว่า⁷⁹ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงรับพรอันประเสริฐ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นทหารที่พระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ทรงแต่งตั้งเพื่อปฏิบัติภารกิจในการบังคับใช้กฎหมายของพระองค์และทำสงครามเพื่อป้องกันข้าศึกของพระองค์ ตถาคตผู้ทรงสั่งสอนถึงความเมตตาอันไม่มีที่สิ้นสุดและความกรุณาแก่ผู้ทุกข์ยากทั้งหลาย จะอนุญาตให้มีการลงโทษแก่ผู้ที่กระทำความผิดในทางอาญานี้หรือไม่และยิ่งไปกว่านั้น ตถาคตจะทรงยืนยันได้หรือไม่ว่าการออกไปทำสงครามเพื่อป้องกันบ้านเรือนภรรยาบุตรและ

ดังที่กล่าวไว้ในคำสอนสันนิษฐาน สถานที่ปฏิบัติกิจกรรมและผู้กระทำประสาธสัมผัสต่างๆ ความพยายามอันมากมายและการมองการณ์ไกล เหล่านี้คือปัจจัยทั้งห้าของการกระทำ

คัมภีร์ภควัตคีตา, XVIII.11,12,13,14,15

⁷⁹ ปรากฏในคำถามของพระเจ้ามิลินท์, หน้า 254-257.

ทรัพย์สินของเหล่าข้าพระพุทธเจ้านั้น เป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง ตถาคตทรงสั่งสอนหลักแห่งการยอมแพ้แก่ตนเอง โดยสิ้นเชิงใช่หรือไม่พระเจ้าคะแล้วถ้าเป็นดังนี้แล้วข้าพระพุทธเจ้าจักได้กัมหนายอมทนทุกข์ทรมานดูสิ่งที่คุณคลั่งชั่วร้ายกระทำในสิ่งที่เขาปรารถนา ตามความพอใจของเขาและปล่อยให้เขาเอาสิ่งต่างๆ ที่เป็นสมบัติพัสถานของข้าพระพุทธเจ้าไปจากข้าพระพุทธเจ้า โดยผละกำลังนั้นหรือตถาคตทรงยืนยันได้ไหมพระเจ้าคะว่า ควรจะห้ามการต่อสู้ทั้งหลายซึ่งรวมถึงการทำสงครามโดยชอบด้วยเหตุผล”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “บุคคลผู้ซึ่งควรได้รับการลงโทษจะต้องถูกลงโทษและบุคคลผู้ซึ่งควรค่าแก่การได้รับความกรุณาจะต้องได้รับความกรุณาในขณะที่ตถาคตสั่งสอนไม่ทำให้ทำร้ายสิ่งมีชีวิต แต่สั่งสอนให้เป็นผู้ที่เต็มไปด้วยความรักและความเมตตา แต่คำสอนเหล่านี้ก็ไม่ได้มีการขัดแย้งกันแจกเช่นคำพิพากษาทั้งหลายของศาล ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่อาจโต้แย้งได้ เพราะผู้ใดก็ตามที่จะต้องถูกลงโทษในการกระทำความผิดทางอาญาซึ่งเขาเป็นผู้กระทำจะต้องได้รับความทุกข์จากการทำร้ายโดยคำพิพากษา

ไอ้ออรชุน เธอจงอย่ายอมจำนนให้กับความไร้สมรรถภาพที่น่าอับอาย คนที่ไม่เป็นตัวของตัวเอง สลัดความอ่อนแอทางจิตใจเพียงเล็กน้อยให้ออกไป แล้วลุกขึ้นมาสู้ ไอ้ผู้กำราบศัตรู
คัมภีร์ภควัดคีตา, II.3

เมื่อพิจารณาถึงหน้าที่ของเธอ เธอควรรู้ว่าในฐานะนักรบผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีหน้าที่ใดที่เหมาะสมไปกว่าการทำสงครามโดยชอบด้วยเหตุผล

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.31

ดังเช่นดวงวิญญาณที่ผ่านร่างนี้และก็

ที่มีได้ผ่านเจตนาอันชั่วร้ายของผู้พิพากษา แต่เป็นไปโดยสาเหตุแห่งการกระทำที่ชั่วร้ายของเขาเอง การกระทำของเขาได้นำไปสู่การลงโทษ ซึ่งผู้มีอำนาจทางกฎหมายเป็นผู้กำหนดโทษ เมื่อผู้พิพากษาคัดตัดสินลงโทษขอให้ผู้พิพากษาอย่าได้เก็บเอาความรู้สึกเกลียดชังไว้ในหัวใจของตนเองและฆาตกรผู้ซึ่งถูกตัดสินประหารชีวิตควรจะได้ใช้วิจารณญาณว่าคำตัดสินเป็นผลจากการกระทำของเขาเอง ทันทีที่ทันใดที่เขาสามารถสำนึกและเข้าใจได้ว่าการลงโทษนั้นเป็นการชำระล้างวิญญาณของเขาให้บริสุทธิ์ เขาก็จะได้ไม่โศกเศร้าในชะตากรรมของเขานัก แต่กลับจะปีติยินดีในผลกรรมนั้น”

ถึงวัยชรา และเช่นเดียวกันจะผ่านอีกร่างหนึ่งไปสู่ร่างหนึ่งเมื่อตาย ผู้มีสติย่อมไม่สับสนต่อการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ไอ้โอรสแห่งพระนางคุณที่ ประสาทสัมผัสของการรับรู้ต่อวัตถุต่างๆ ก่อให้เกิดสำเหนียกในความรู้สึกทั้งร้อนและเย็น ความสุขและความทุกข์ เป็นต้น ซึ่งก็เป็นเพียงชั่วคราวและผ่านไปอย่างรวดเร็ว ฉะนั้น อรชุน เธอจงอย่าใส่ใจกับสิ่งเหล่านี้ ไอ้ อรชุน ผู้ฉลาดรอบรู้เหนือหม่มมนุษย์ผู้มองเห็นความสุขและความทุกข์เป็นเช่นเดียวกันและไม่หวั่นไหวต่อประสาทสัมผัสเหล่านี้ เป็นผู้มึลึลึถึงความปลอดภัยอย่างแน่นอน ดวงวิญญาณนี้ไม่ปรากฏ มองไม่เห็นและไม่เปลี่ยนแปลง ฉะนั้นเมื่อรู้เช่นนี้แล้ว เธอก็ไม่ควรโศกเศร้าไปกับร่างกาย

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.13,14,15,25

พระผู้ทรงรับพรอันประเสริฐทรงตรัสต่อไปว่า “ตถาคตสอนว่า สงครามทั้งหลายที่มนุษย์พยายามเช่นฆ่าพี่น้องของเขาเป็นเรื่องน่าเศร้าแต่พระองค์ไม่ได้สอนว่า บุคคลผู้ซึ่งต้องทำสงครามด้วยสาเหตุอันชอบธรรมหลังจากหมดหนทางที่จะรักษาไว้ซึ่งสันติภาพนั้นหมดสิ้น ไม่สมควรที่จะได้รับการตำหนิ แต่บุคคลที่เป็นสาเหตุให้

โดยนัยนี้หากเธอไม่ทำหน้าที่ของเธอในการทำสงครามที่ถูกต้องชอบธรรม เธอจะได้ชื่อว่าละทิ้งหน้าที่และเสื่อมเสียชื่อเสียงในฐานะที่เป็นนักรบและเธอจะต้องได้รับบาปอย่างแน่นอน จงลุกขึ้นสู้เถิดอรชุน เพราะไม่ว่าเธอจะถูกสังหารในการรบแล้วเธอจะได้ไปสู่สรวงสวรรค์หรือเมื่อเธอได้รับชัยชนะแล้วเธอจะมีความสุขกับอาณาจักรโลก

เกิดสงครามต่างหากที่ต้องได้รับการ
ตำหนิ”

“ตถาคตสอนถึงการยอมแพ้แก่ตนเอง
โดยสิ้นเชิงแต่ไม่ได้สอนถึงการยอม
แพ้ต่อสิ่งใด ที่เป็นอำนาจแห่งความ
ชั่วร้ายไม่ว่าอำนาจเหล่านั้นจะมาจาก
มนุษย์หรือเทวดาหรือองค์ประกอบ
ของธรรมชาติ การต่อสู้จะต้องดำเนิน
ต่อไปเพราะชีวิตมนุษย์ทุกชีวิตเป็น
การต่อสู้ชนิดหนึ่ง แต่บุคคลผู้ต่อสู้ดีน
รน้อยอย่างน้อยที่สุดควรจะได้พิจารณา
ว่าตนเองต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของ
ตนเองและขัดกับความเป็นจริงหรือ
ความถูกต้องชอบธรรมหรือไม่”

“บุคคลผู้ต่อสู้ดีนรเพื่อผลประโยชน์
เพื่อประโยชน์แห่งตนเพื่อที่เขาจะได้
มีความยิ่งใหญ่ อำนาจ ความร่ำรวย
และชื่อเสียง ย่อมจะไม่มีบำเหน็จรางวัล
ใดๆ สำหรับเขาเลยฉันใด ผู้ที่ต่อสู้
ดีนรเพื่อความถูกต้องและความจริง
เขาย่อมได้รับบำเหน็จรางวัลฉันนั้น

เธอจงพิจารณาสองสิ่งให้เหมือนกัน
ระหว่างความสุขกับความทุกข์ ชัยชนะ
กับความพ่ายแพ้ ความสมปรารถนา
กับความสูญเสีย จงเตรียมตัวพร้อม
เพื่อการต่อสู้และด้วยการกระทำการ
ต่อสู้ ดังนี้แล้วเธอย่อมไม่ได้รับผล
แห่งบาป

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.33,37,38

ดังนั้น อรชุน ความเห็นที่ดีที่สุดของ
ข้าซึ่งข้าได้พิจารณาต่อแล้วก็คือ
กิจกรรมทั้งหลายที่เป็นการกระทำโดย
เสียสละที่เป็นรางวัล การกระทำความ
ดีเพื่อไถ่บาป และหน้าที่อื่นๆทั้งหมด
นั้นควรปฏิบัติไปในฐานะที่เป็นหน้าที่
โดยปราศจากการการยึดติดและผล
ตอบแทนใดๆ

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.6

ผู้ละทิ้งหน้าที่ของตนเพราะความ
กลัวว่าจะได้รับความลำบากกายและ
มองการทำหน้าที่ของตนเป็นปัญหา
การปฏิบัติเช่นนั้นเป็นการเสียสละใน
ระดับแห่งต้นหา จะไม่ทำให้เขาได้
รับผลแห่งการปฏิบัตินั้นเลย

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.8

การกระทำที่พระคัมภีร์ห้ามจะต้อง
ละเว้นเพราะถือเป็นหน้าที่คือสละการ

ซึ่งแม้แต่ความพ่ายแพ้ของเขาก็ยอม
เรียกได้ว่าเป็นชัยชนะ”

ความเป็นตนเอง (อัตตา) มิใช่ภาชนะ
ที่เหมาะสมรองรับความยิ่งใหญ่ แต่
กลับเป็นเพียงสิ่งเล็กๆ และเปราะบาง
และไม่เข้าสิ่งบรรจุก็จะล้นปรี่เพราะ
ผลประโยชน์ของผู้อื่นหรือบางสิ่งที่
อับรึยชั่วร้ายของผู้อื่นด้วย

“บุคคลผู้เข้าสู่สงคราม ไห้ สีหะ แม้
ว่าจะด้วยความถูกต้องชอบธรรม เข
าก็จำต้องเตรียมตัวเตรียมใจสำหรั
การถูกสังหารโดยศัตรูของเขา เพราะ
สิ่งนี้เป็นจุดหมายปลายทางของบรร
ดานักรบและถ้าชะตากรรมของเขา
จะเป็นเช่นนั้น ซึ่งเขาก็ไม่มีเหตุผลที่
จะต้องร้องทุกข์

“แต่ผู้ได้รับชัยชนะก็ควรที่จะสังวรใน
ความไม่เที่ยงแท้ของบรรดาสรรพสิ่ง
ในโลก ชัยชนะของเขาอาจเป็นความ
สำเร็จที่ยิ่งใหญ่ แต่จงจำไว้ว่ากงล้อ
แห่งโชคชะตาชีวิตของเขาอาจสับ
เปลี่ยนหมุนเวียนให้เขาตกต่ำลงสู่พื้น
เป็นรูลีดินก็ได้”

“อย่างไรก็ตาม หากเขารู้จักประมาณ
ตนเองและขจัดความเกลียดชังทั้ง

ยึดติด และการหวังผลตอบแทนเป็น
ระดับความดี ระดับสัจธรรมของการสละ
ทิ้ง

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.9

ผู้ซึ่งไม่เกลียดการกระทำ แม้ว่าจะไม่
พาให้เขาได้รับความสุขหรือไม่ยึดติด
กับการกระทำ มีปัญญาสถิตในระดับดี
บุคคลผู้นั้นย่อมคิดแต่สิ่งที่ดีมีอิสระเสรี
ทางความคิดโดยปราศจากข้อสงสัย
ได้ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดและเป็นผู้สละ
อย่างแท้จริง

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.10

ดังนั้นเธอจงเสียสละเพื่องานของเธอ
โดยศิโรราบแต่ข้า พร้อมด้วยจิตใจของ
เธอที่ยึดมั่นในตัวข้าผู้เป็นตัวตน (อัต
ตา) ของสรรพสิ่งทั้งหมด ไม่ปรารถนา
ผลกำไรและความรู้สึกที่เป็นเจ้าและ
ปราศจากความเหน็ดเหนื่อย เธอจงสู้

คัมภีร์ภควัดคีตา, III.30

ข้าแต่องค์กฤษณะ ข้ามิพึงประสงค์ใน
ชัยชนะหรือแม้แต่อาณาจักรหรือความ

หมดในจิตของเขาให้สิ้น ดึงศัตรูของเขาขึ้นมาจากความหายนะ แล้วพูดกับศัตรูของเขาว่า มาเถิดพวกเราจงมาร่วมกันสร้างสันติภาพและขอให้เรามาเป็นพี่น้องกันเขาก็จักได้รับชัยชนะที่มีใช้ความสำเร็จเพียงระยะสั้น แต่หากเป็นความสำเร็จที่เป็นผลสถิตชั่วกาล”

“ความยิ่งใหญ่เป็นความสำเร็จอย่างหนึ่ง โอิ สีหะ แต่ผู้ชนะตนเองได้ยอมเป็นผู้ชนะที่ยิ่งใหญ่กว่า”⁸⁰

“หลักการเอาชนะตนเอง โอิ สีหะ ไม่ได้สอนให้มีการทำลายจิตวิญญาณ⁸¹ ของมนุษย์ แต่เป็นการรักษาจิตวิญญาณนั้นไว้ บุคคลที่ควรจะมีชีวิตอยู่ต่อไปก็คือบุคคลที่สามารถเอาชนะตนเองได้ ควรได้รับผลสำเร็จและชัยชนะมากกว่าบุคคลที่เป็นทาสตนเอง”

“บุคคลมีอิสระจากสิ่งลวง (มายา) ในความเป็นตนเอง (อัตตา) จะยืนหยัดโดยไม่ประสบความล้มเหลวในการต่อ

สู้ช โอิโกวินทะจะมีประโยชน์อันใดเล่า เมื่ออาณาจักร ความหรรษา ฟุ่มเฟือย หรือแม้แต่ชีวิตจะเป็นของเรา เพราะข้าไม่ต้องการเช่นจำพวกเขา แม้จะเป็นการแลกเปลี่ยนกับทั้งสามโลกไม่ได้เพียงเฉพาะโลกนี้ ถึงแม้พวกเขาจะต้องการสังหารข้า โอิ พระองค์ผู้ตั้งจุนมวลสรรพสิ่ง

คัมภีร์ภควัดคีตา, 1.32, 35

ไอ้ออรชุนผู้สืบทอดราชวงศ์ภารตะดวงวิญญาณที่พำนักอยู่ในร่างกายจักมีมีวันถูกสังหาร ฉะนั้นเธอจึงไม่จำเป็นต้องโศกเศร้ากับชีวิตของผู้ใด

คัมภีร์ภควัดคีตา, 11.30

ผู้ที่สามารถควบคุมทั้งใจและกายได้ สละความสุขรุ่มรอมย์ทั้งหมดออกไปให้หมด ปราศจากตัณหา ราคะ ปฏิบัติ

⁸⁰ ดูธรรมบท, vv. 103, 104, 105 ประกอบ.

⁸¹ หมายเหตุ - สิ่งที่น่าสนใจคือ พระพุทธรเจ้าทรงยอมรับโดยชัดแจ้งถึงการมีอยู่ของจิตวิญญาณและตรัสว่าคำสั่งสอนของพระองค์นั้นเป็นการยืนยันการคงอยู่อย่างยั่งยืน (อมตะ) ของจิตวิญญาณ ดูรายละเอียดหน้า 108-110 เกี่ยวกับฆาตกร ทำให้จิตวิญญาณตนเองเกิดความสุขเมื่อถูกพิพากษาประหารชีวิต เพราะว่าโดยการทำเช่นนั้นจิตวิญญาณของเขาจะบริสุทธิ์.

ผู้ชีวิต

“บุคคลผู้ซึ่งตั้งอยู่ในเจตนาแห่งความถูกต้องและยุติธรรมจะไม่พบกับความล้มเหลว แต่เขาจะประสบความสำเร็จในกิจการงานทั้งปวงอย่างยั่งยืน บุคคลผู้มีความรักและสัจจะในหัวใจจะมีชีวิตอยู่และไม่ตาย เพราะเขาได้เต็มหน้าซึ่งเป็นอมตะ”

“เมื่อเป็นดังนี้แล้ว จงต่อสู้ด้วยความวิริยะอุตสาหะต่อไปเถิดท่านนายพล และทำศึกสงครามของท่านด้วยความกล้าหาญ แต่จงเป็นทหารหาญแห่งสัจจะแล้วตถาคตจะให้พรแก่ท่าน”

กิจด้วยปัญญาที่ควบคุมได้อย่างสมบูรณ์ บุคคลเช่นว่านั้นจะไม่ได้รับผลบาป

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.21

ผู้มีความพึงพอใจในสิ่งที่หามาได้ตามครรลองของตัวมันเองเป็นอิสระจากความอิจฉาริษยาอยู่นอกเหนือจากสิ่งที่เป็นคู่ตรงกันข้าม (เช่นความสุข ความทุกข์) และมีความมั่นคงในความสำเร็จและความล้มเหลว ผู้ปฏิบัติชั้นการมะโยคินี้ถึงแม้ปฏิบัติยอมไม่มีวันถูกพันธนาการ

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.22

ฉะนั้น จงปฏิบัติหน้าที่ของเขาดังที่ได้กำหนดไว้เพราะการทำงานนั้นดีกว่าการไม่ทำงาน เราไม่สามารถแม้แต่การดำรงรักษาร่างกายไว้ได้ถ้าไม่ทำงาน คุณก่อน อรชุน ที่รักของข้า ผู้ไม่ปฏิบัติบูชาอย่างครบวงจรตามที่คัมภีร์พระเวทได้สถาปนาไว้ (เช่นไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตน) มีชีวิตอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยบาปและพึงพอใจของประสาทสัมผัส บุคคลเช่นนี้จะมีชีวิตอยู่อย่างไรประโยชน์ดังนั้นจึงหมั่นทำงานของตนอย่างมีประสิทธิภาพโดยปราศจากการยึดติด มนุษย์สามารถบรรลุถึงพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดได้ถ้าทำงานโดย

ปราศจากการยึดติด

คัมภีร์ภควัดคีตา, III.8, 16, 19

เมื่อพระพุทธรเจ้าตรัสเช่นนั้น นายพล
สีหะทูล⁸² ว่า “พระองค์ผู้ทรงนำความ
สว่างมาสู่โลก พระองค์ทรงเป็นผู้เปิด
เผยสัจธรรมพระธรรมคำสั่งสอนของ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นยิ่งใหญ่นัก พระ
องค์คือพระพุทธรเจ้า ตถาคตและผู้ทรง
คุณอันประเสริฐที่แท้จริง พระองค์ทรง
เป็นศาสดาของมวลมนุษยชาติ พระ
องค์ทรงเป็นผู้ชี้ทางแห่งความรอดแก่
พวกเรา ซึ่งทางนี้เป็นทางหลุดพ้น
(วิมุตติ) โดยแท้จริง ผู้เจริญรอยตาม
พระองค์จะไม่พลาดแสงสว่างเพื่อส่อง
ทางตนเอง เขาจะพบแต่สิ่งที่เป็นมงคล
และความสงบสุข ข้าพระพุทธเจ้าขอ
ยึดพระองค์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ พระ
ธรรมคำสั่งสอนของพระองค์และความ
เป็นพี่น้องของพระองค์เป็นที่พึ่ง ขอ
ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดรับข้า
พระพุทธเจ้าไว้เป็นสานุศิษย์ของพระ
องค์ ผู้หวังยึดพระองค์เป็นที่พึ่งนับแต่
วันนี้เป็นต้นไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่
ด้วยเถิด”

บรรดาผู้หลุดพ้นในอดีตปฏิบัติด้วย
ความเข้าใจในธรรมชาติทิพย์ของข้า
ดังนั้น เธอควรปฏิบัติหน้าที่ของเธอ
เพื่อเจริญรอยตามแนวทางของบรรพ
บุรุษในอดีต

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.15

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตอบว่า

⁸² มหาวัคค์, VI.31.

“สีหะ จงไตร่ตรองดูก่อนนะว่าท่านกำลังทำอะไรอยู่ บุคคลผู้มียศถาบรรดาศักดิ์เช่นท่านเมื่อจะทำการใดควรมีการพิจารณาให้รอบคอบ”

เมื่อได้ฟังคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ศรัทธาของนายพลสีหะที่มีต่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายิ่งเพิ่มขึ้นและทูลถามพระองค์ว่า “ข้าแต่พระองค์ หากจะมีบรมครูท่านอื่นๆ ประสบผลสำเร็จในการทำให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นลูกศิษย์ของพวกเขาได้ พวกเขา คงจะแห่ป้ายป้ายประกาศให้คนรู้ทั่วเมืองเวลาสีหะว่านายพลสีหะได้เข้ามาเป็นลูกศิษย์ของเราแล้ว ข้าแต่พระองค์ ข้าพระพุทธเจ้ากราบขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกเป็นครั้งที่สองว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอยึดพระองค์ พระธรรม คำสั่งสอนของพระองค์และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ขอให้พระองค์ทรงโปรดรับข้าพระพุทธเจ้าเป็นสานุศิษย์ของพระองค์ผู้หวังยึดพระองค์เป็นที่พึ่งนับแต่วันนี้ต่อไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ด้วยเถิด”

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสตอบว่า “สีหะได้มีการให้สิ่งของเพื่อเป็นการปฏิบัติบูชาแก่สาวกของนิครนถ์ของท่านมาเป็นเวลานานแล้ว ดังนั้นใน

เนื่องจากการปฏิบัติบูชา การให้ทาน การบำเพ็ญเพียร โดยเฉพาะคนฉลาดนั้นย่อมทำให้จิตใจของเขาบริสุทธิ์

อนาคตท่านควรจะถือว่าการให้ทานแก่ผู้เดินทางมาขออาหารจากท่านนั้นเป็นความถูกต้อง”

หัวใจของนายพลสีหะเต็มเปี่ยมไปด้วยความปีติ จึงทูลพระองค์ต่อไปว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าได้รับคำบอกเล่าว่าพระสมณโคดมทรงตรัสว่า เฉพาะเราและไม่มีใครอื่นควรได้รับรางวัล เฉพาะศิษย์ของเราและไม่มีศิษย์ที่ไม่มีใครอื่นเป็นครุควรได้รับรางวัล แต่พระผู้มีพระภาคเจ้ากลับทรงสนับสนุนให้ข้าพระพุทธเจ้าให้สิ่งของแก่สาวกของลัทธินิครนถ์ ดีแล้ว ข้าแต่พระองค์เราควรได้ทราบว่าจะไร้อุภยต้องเป็นครั้งที่สาม ข้าแต่พระองค์ข้าพระพุทธเจ้าขอยึดพระผู้มีพระภาคเจ้า คำสั่งสอนของพระองค์และความเป็นพี่น้องของพระองค์เป็นสรณะ”

ท้ายที่สุด พระพุทธเจ้าในพระจริยาวัตรที่ไม่มีใครเลียนแบบได้ก็ ได้ทรงนำคำสั่งสอนของพระองค์ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของตนในเรื่องของสังครามที่ถูกต้องชอบธรรมเข้าเป็นโครงร่างของคำสั่งสอนที่กว้างขวางและเก่าแก่ของทุกศาสนา ซึ่งเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับความรักและความสามัคคี

นับแต่ไหนแต่ไรมาแล้วที่การจองเวรระงับด้วยการจองเวร แต่เดี๋ยวนี้เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร กฎนี้

ที่นำละอาย ที่เมื่อมีอำนาจและความกล้าหาญ ที่เมื่อมีความโกรธ สิ่งเหล่านี้เมื่อครอบงำเรามีแต่จะทำให้เราเกิด

เป็นกฎตายตัว

ธรรมบท, v.5

ชัยชนะที่นำไปสู่การจองเวรผู้แพ้ก็จะมี
ความทุกข์โศกแต่ผู้ที่สลัดทิ้งแล้วซึ่ง
ชัยชนะและความพ่ายแพ้ (ด้วยความ
คิดทั้งสองอย่าง)ย่อมพบแต่ความสงบ
และมีชีวิตอย่างเป็นสุข

ธรรมบท, v.201

ความหายนะ ไม่มีใครไม่ว่าเราหรือ
สิ่งเหล่านี้ได้ประโยชน์ เราไม่สามารถ
ทำลายสิ่งเหล่านี้ให้สูญสิ้นไปได้และ
สิ่งเหล่านี้ก็ไม่สามารถทำให้เราสูญสิ้น
ไปได้

มหาภารตะ (สันติภาวะ), VII.5,24

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องการอยู่ร่วมกัน แม้แต่ศัตรูของเรา
เองนั้นเป็นผลผลิตทางปัญญาที่สูงส่งกว่าเรื่องของ "ตัวกูของเรา"
สั่งสอนให้เราทำลายอารมณ์ที่เป็นรากฐานแห่งความรู้สึกที่ไม่สามารถอดกลั้น
ได้และความขัดแย้งและทรงแสดงให้เราเห็นถึงความสัมพันธ์ของมวลมนุษย-
ชาติมิติใหม่และสูงกว่าขึ้นไปอีกโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกัน
และกันและความรักที่ทุกคนทั่วโลกมีให้แก่กันและกัน

ตั้งเช่นมารดาผู้สละชีวิตของตนเพื่อ
ปกป้องชีวิตบุตรผู้เดียวของเธอมิให้
ได้รับบาดเจ็บ ขอให้ความนึกคิดร่วม
กันทั้งมวลจงเป็นหนึ่งเดียวของพวกเขา
เธอทั้งหมด ขอให้ความรักของทุกคน
แม้ไพศาลไปทั่วจักรวาลทั้งสิ้นไปเบื้อง
สูงลงไปเบื้องต่ำอีกทั้งกว้างไกล จง
เป็นความรักที่ปราศจากขีดจำกัดที่
ความเกลียดชังก็ไม่สามารถทำลาย
ได้และไม่ยั่วยุให้เกิดความเคียดแค้น

สุตตนิบาต, vv.149-150

เสมือนดังเช่นพระผู้ตรัสรู้โดยชอบทั้ง
ปวงในอดีตซึ่งมีวัตรปฏิบัติซึ่งเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกันขอให้ทุกคนจงอยู่รวม
กันด้วยความสงบสุขมีความรักให้แก่
กันและกัน มีความนึกคิดและความรู้
เป็นหนึ่งเดียวกัน ขอให้บัญญัติแห่ง
พระผู้เป็นเจ้าของที่ปกป้องรักษาจิตวิญ-
ญาณ จงปกป้องรักษาทุกคนโดยเท่า
เทียมกัน ขอให้มีความผสมกลมเกลียว
กันของทุกคนโดยเท่าเทียมกัน ขอให้
จิตวิญญาณของทุกคนจงเป็นจิตวิญ-

ญาณหนึ่งเดียวกันข้าขอบัญชาให้ทุกคนจงอยู่ใต้บัญชาที่ศักดิ์สิทธิ์หนึ่งเดียวโดยเท่าเทียมกัน ข้าจักเลี้ยงดูทุกคนให้เจริญเติบโตโดยเท่าเทียมกันเสมือนลูกหลานของข้าด้วยความเสียสละ จงมีความสมานสามัคคีในการทำงานตามวัตถุประสงค์ ขอให้จิตใจของทุกคนจงเป็นจิตใจเดียวกัน จิตวิญญาณของทุกคนเป็นจิตวิญญาณเดียวกัน เพื่อที่กิจกรรมของพวกเจ้าจะได้ดำเนินไปด้วยความร่วมมือและการจัดการที่ดี

คัมภีร์ฤคเวท, VIII.7

ทางสายกลางเรื่องการบริหาร

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า พระตถาคตทั้งปวงทรงประกาศทางสายกลางเป็นหลักปฏิบัติโดยไม่ทรงชี้ให้เห็นว่าการประพฤติวัตรโดยการบำเพ็ญตบะและการทรมานตัวเองจะเป็นทางปฏิบัติเพื่อทางหลุดพ้น ซึ่งรวมถึงการตามใจตนเองเพื่อความสุสุขสำราญก็มีใช้ทางหลุดพ้นเช่นเดียวกัน พระองค์ทรงสั่งสอนสาวกของพระองค์ให้หลีกเลี่ยง ไม่ว่าสภาวะที่สุดขั้วของชีวิตในการตามใจตนเองในสิ่งที่เป็นทางโลกีย์ซึ่งรังแต่จะนำบรรดาสาวกเหล่านั้นเดินทางสู่รกฎมณีในที่สุด หรือการทรมานตนเองซึ่งรังแต่จะนำความหลง (โมหะ) ที่เจ็บปวด ไร้ประโยชน์และไม่เป็นผลดีใดๆเลย แต่พระองค์ทรงสั่งสอนให้เลือกทางสายกลางซึ่งเป็นถนนของความพอดีและเหตุผลดังที่พระองค์ทรงตรัสว่า “แม้ว่าจะละเว้นการบริหารทั้งปลาและเนื้อ...ก็ไม่สามารถชำระล้างคนที่ยังไม่

เป็นอิสระจากความหลงทั้งปวง (โมหะ) ได้” ดังนั้นในเรื่องของอาหารซึ่งก็เหมือนกับเรื่องอื่นๆ ทั้งหมดในการดำรงชีวิต พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเสมอๆ ในเรื่องของความพอดี เว้นเสียแต่ว่าการบริโภคบางอย่างซึ่งได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพของมนุษย์ก็ต้องห้ามบริโภค เราจะทราบได้จากพระวัจนะของพระองค์ดังจะกล่าวต่อไปว่าพระพุทธเจ้า ซึ่งก็คล้ายกับหลักของศาสนาฮินดูซึ่งเกิดก่อนศาสนาพุทธ มิได้ทรงวางกฎเกณฑ์ที่เป็นข้อห้ามเฉพาะในการบริโภคอาหารประเภทเนื้อ เนื้อวัว ปลา หรือสัตว์ปีกประเภทเบ็ด โกง ในเรื่องมหาภารตะ ยังได้มีการกล่าวถึงการบริโภคเนื้อวัวหรือเนื้อลูกวัวหรือเนื้อสัตว์อื่นๆ ซึ่งมักจะปรุงเพื่อต้อนรับแขกผู้มีเกียรติเสมอๆ

ไม่ว่าร้ายใคร ไม่ทำให้ผู้อื่นเสียหาย
ปฏิบัติตามกฎระเบียบ บริโภคพอ
ประมาณ อยู่ในสถานที่สงบ ผีก็จิตใจ
ให้สงบ นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า
ธรรมบท, v.185

ดูก่อนอรชุน บุคคลจะเป็นโยคีไม่ได้
ถ้าหากเขากินมากไปหรือไม่กินเลย
หรือว่านอนมากไปหรือนอนไม่พอ
การฝึกโยคะที่สามารถขจัดความเจ็บ
ปวดได้นั้น ผู้นั้นจะต้องวางกฎในการ
ควบคุมอาหารและพักผ่อนการปฏิบัติ
หน้าที่การนอนและการตื่นนอนเท่านั้น
คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.16,17

และเราได้อ่านพบในวินัยปิฎก มีความว่า

แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงพระดำรัสกับ
นายพลสีหะถึงเรื่องต่างๆ หลายเรื่อง
เมื่อนายพลสีหะได้เห็นได้บรรลุได้
ทราบและได้ลิ้มรสแห่งพระธรรมคำ
สั่งสอนของพระพุทธเจ้า ความสงสัย
ต่างๆ ก็สูญสิ้นไป ความไม่แน่นอนก็
ถูกขจัดออกไปและตนก็บรรลุธรรม

โดยปราศจากการช่วยเหลือจากผู้อื่น เพราะมีความเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมใน คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ นายพล สีหะได้ทูลเชิญนิมนต์พระพุทธเจ้าไป ทรงฉันอาหารกับตนพร้อมด้วยคณะ สงฆ์สาวกของพระองค์ในวันรุ่งขึ้นที่ บ้านของตน พระพุทธเจ้าทรงตอบรับ ด้วยพระอาการสงบนิ่ง นายพลสีหะจึง ได้ขอให้คนของตนผู้หนึ่งออกไปหา เนื้อและในคืนนั้นก็ได้เตรียมทั้งอาหาร หนักเบาอย่างหรรุหราวไว้ต้อนรับพระ พุทธองค์ ตกถึงเช้าวันรุ่งขึ้นนายพล สีหะได้ทูลนิมนต์พระโคตมะว่า ได้ เตรียมอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระ องค์พร้อมด้วยคณะสาวกจึงเสด็จไป ยังที่พำนักของนายพลสีหะและทรง ประทับนั่งในที่ที่ซึ่งได้จัดไว้สำหรับ พระองค์

และในเวลาเดียวกันนั้นสาวกของ ศาสนาเซนนิกายนิครนถ์ต่างก็พากัน โบกไม้โบกมือ ส่งเสียงร้องตะโกน จากถนนที่พลุกพล่านจอแจถนนหนึ่ง ไปยังอีกถนนหนึ่งจากสี่แยกหนึ่งไป ยังอีกสี่แยกหนึ่งในเมืองเวสาลีว่า “วัน นี้สัตว์อ้วนตัวหนึ่งซึ่งนายพลสีหะเป็น ผู้ฆ่าได้ถูกทำทานปรุงเป็นอาหารเพื่อ ถวายพระสมณโคตมและพระสมณ- โคตมก็ฉันอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์

การฆ่ามากและสัตว์ทั้งหลายเป็นการ ฆ่าเพื่อบูชาบุญหรือสังเวทเพเจ้า ดัง

นั้น ทั้งๆ ที่รู้ว่าเนื้อสัตว์นั้นถูกฆ่าโดยเจตนาเพื่อนำเนื้อมาปรุงเป็นอาหารสำหรับตนและการกระทำของนายพลสีหะเป็นการกระทำเพื่อตน” บุคคลที่นายพลสีหะไว้เนื้อเชื่อใจได้ผู้หนึ่งได้กระซิบข้างหูของนายพลสีหะเพื่อรายงานเรื่องนี้ให้นายพลสีหะทราบ นายพลสีหะกล่าวตอบว่า “พอกันที เป็นเวลายาวนานมาแล้วที่ผู้นำเคารพเลื่อมใสเหล่านี้ปรารถนาที่จะทำลายความน่าเชื่อถือของพระพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอนและคณะสงฆ์สาวกของพระองค์ แต่ความพยายามของพวกเขาไร้ผล เป็นการกระทำที่ชั่วช้าและโกหกผู้คน ซึ่งพวกเขาไม่สามารถทำลายความน่าเชื่อถือของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้ได้เลยเนื่องจากว่าพวกเขาปิดบังความเป็นจริง ทำให้ไม่รู้แม้กระทั่งพวกเราทุกคนก็ยังไม่คิดที่จะทำลายชีวิตอื่นโดยเจตนาเพื่อความอยู่รอดของเรา”

หลังจากนายพลสีหะได้ถวายภัตตาหารแด่คณะสงฆ์และพระพุทธเจ้าซึ่งนั่งประทับ ณ หัวแถวด้วยมือของตนเองแล้วได้ถอยออกมาในระยะเวลาด้วยความคารวะนอบน้อมจนกระทั่งพระพุทธองค์ฉันอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว

นั้นพระจึงยืนตามลำดับชั้นต่อหน้าม้าศึกและเป็นผู้ให้คำแนะนำในการฆ่าม้าพันธุ์สูงศักดิ์นั้นตามกฎของคัมภีร์พระเวทให้พระนางตราอุปาดิราชินีแห่งยาจะนะประทับใกล้ๆ กับม้าที่ปราศจากชีวิตแล้วพร้อมกับพระก็ทำการปรุงอาหารจากเนื้อม้าด้วยพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ทำให้กลิ่นไอของการปรุงอาหารนั้นหอมหวานไปทั่วบริเวณพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์

มหาภารตะ, XII (อัสวเมตดา VI.1,2,4)

สัตว์ทั้งมวลที่เนื้อบริสุทธิ์และมีประโยชน์ต่อร่างกายไม่ว่าจะอยู่ในทะเลสาบหรือท้องฟ้า พระจะเป็นผู้กำหนดแต่ละชนิดเพื่อการสักการะต่างๆ ต่ออำนาจแห่งสวรรค์เบื้องบนแต่ละพระองค์ไม่ว่าจะเป็นกระต๊อบนาพาพันธุ์และหลากสี ม้าตัวผู้ที่แข็งแรงและทนทาน สัตว์ชนิดอื่นสามารถตัวเต็มถูกผูกติดกับเสา

มหาภารตะ, บทที่ 7 (อัสวเมตดา III. 19, 20)

สัตว์นับจำนวนไม่ได้ของโลกอันกว้างใหญ่ไม่ว่าจะเป็นปลาต่างๆ ในทะเลสาบหรือท้องน้ำควายและกระต๊อบจากทุ่งหญ้า สัตว์ป่าเพื่อการล่าจากป่าดงนกและสัตว์ที่เกิดจากไข่ แมลงที่มาจากกิ่งไม้ขึ้นถูกผู้พักอาศัยตามถ้ำหรือ

หลังจากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสให้กำลังใจและทรงสนทนากฎธรรมซึ่งยังความปีติยินดีแก่นายพลสีหะเป็นอย่างดี พระองค์ก็เสด็จกลับ การพูดคุยด้วยเหตุผลเนื่องในโอกาสนี้พระองค์มักจะตรัสแก่บรรดาพระสงฆ์สาวกของพระองค์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอรูปใดรูปหนึ่งต้องไม่เอาประโยชน์จากเนื้อสัตว์เมื่อทราบว่าเป็นการฆ่าโดยเจตนาเพื่อทำให้เนื้อนั้นมาปรุงเป็นอาหารเพื่อตน ภิกษุรูปใดให้ประโยชน์นั้นย่อมถือได้ว่าทำผิด ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้เธอนั้นอาหารที่ปรุงจากเนื้อ ปลาและเนื้อสัตว์ที่บริสุทธิ์⁸³ ได้สามประการคือ ต้องไม่เห็น ต้องไม่ได้ยิน ต้องไม่เกิดความสงสัย (ว่าปลาหรือสัตว์นั้นถูกฆ่าโดยเจตนาเพื่อพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง)

วินัยปิฎก, 1.236-38

ข้อห้ามสำหรับการบริโภคเนื้อวัวในศาสนาฮินดูนั้นฟังจะบัญญัติขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง แฉ่นอนที่สุดในสมัยพุทธกาลนั้นบรรดาพระราชาสังเวยเทพเจ้าด้วยการฆ่าวัวหมู่มและเสวยเนื้อวัวนั้นตามคำสั่งของพวกพราหมณ์จากการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสนทนากับกฏทันตะประมุขของพราหมณ์ที่หมู่บ้านดานามตี พระพุทธเจ้ายอมรับว่า การฆ่าที่ยิ่งใหญ่กว่าการฆ่าวัวหมู่มเพื่อการสังเวยเทพเจ้านั้นคือ การฆ่าตัวตนเอง ผู้ใดสักการะเทพเจ้าด้วยจิตใจที่ซื่อ

ภูเขานำมาเพื่อเป็นเครื่องสังเวย บรรดาเจ้านายผู้สูงศักดิ์และพระราชผู้ทรงพระราชอำนาจต่างก็มองด้วยความประหลาดใจ ณ สถานที่นั้นในพิธีเต็มไปด้วยสิ่งมีชีวิตทุกชนิดทั้งข้าวโพดและฝูงปศุสัตว์ทั้งหมดที่จับตัวกันเป็นก้อนและของหวานที่นำมาเลี้ยงพราหมณ์ทั้งหลายและผู้คนนับแสนก็ได้รับการเลี้ยงดูอาหารที่หรูหรา

มหากาโรตตะ, XII (อัสวเมตดา II.6,7,8,9)

⁸³ คำนี้ในภาษาบาลีใช้ว่า “ปวัตมังสา” (ตรงกับในภาษาสันสกฤตว่า “ปวัตรม” ดูธรรมบท, v.92 ประกอบ).

ร้ายก็จะมีประโยชน์อันใดเสมือนการฆ่าสัตว์หน้าแทนบูชาฉันนั้น ในเลือดนั้นจะไม่มีอำนาจที่ใสสะอาด แต่การขจัดกิเลสตัณหาให้สิ้นอันจะทำให้จิตใจบริสุทธิ์ การปฏิบัติตามคำสอนที่ถูกต้อง⁸⁴ ย่อมดีกว่าการบูชาเทพเจ้าเป็นไหนๆ นอกจากนี้ใน “นิทานเรื่องเมลิติพิซมัสตาร์ต”⁸⁵ พระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาโปรดนางกิสโลตมี เพื่อเป็นการปลอบใจนางที่สูญเสียบุตร ถึงธรรมชาติของชีวิตที่ไม่จีรังยั่งยืน โดยพระองค์ทรงยกเรื่องราวของการฆ่าวัวหนุ่มเพื่อสังเวทเทพเจ้าว่า จงดูเถิด ขณะที่บรรดาญาติพี่น้องกำลังเฝ้ามองและคร่ำครวญด้วยความเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้ง คนตายก็ถูกหามออกไปที่ละคนๆ เสมือนวัวที่ถูกนำออกไปฆ่า ดังนั้นจึงเป็นการยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่ามีการฆ่าวัวและนำเนื้อไปบริโภคแน่นอนในสมัยพุทธกาล

มีการระบุเป็นการเฉพาะในมัชฌิมนิกายเกี่ยวกับการบริโภคเนื้อวัวโดยชาวฮินดูในสมัยพุทธกาล และอีกประการหนึ่งภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่สะท้อนให้เห็นบนกายของภิกษุรูปหนึ่งนั้นเป็นไปตามธาตุวัตถุที่ก่อให้เกิดเป็นรูปร่างหรือที่จะต้องดับสูญไป “เธอจงนึกดูเอาเถิดร่างกายนี้ประกอบด้วยดิน น้ำ ไฟ และลม เป็นเสมือนคนฆ่าวัวที่ชำนาญหรือลูกมือที่หลังจากฆ่าวัวเสร็จเรียบร้อยแล้วก็อาจจะนั่งชายเนื้อตรงสี่แยก แม้กระนั้นก็ตามภิกษุรูปหนึ่งนั้นสะท้อนกายนี้ของตนเองตรงตามที่ที่จะก่อให้เกิดเป็นรูปร่างหรือที่จะต้องดับสูญสิ้นไปหรือไม่...”⁸⁶ ในสุดตนิบาต เราพบว่าการฆ่าทุกชนิดแม้แต่การฆ่าคนเพื่อการบูชาบุญก็มีการกระทำกันในสมัยพระองค์และในราชอาณาจักรของพระองค์โดยพระเจ้าโอกกากราช (ศากยะ) ด้วย

พวกเขาขอเพียงข้าวเตียงนอนเสื่อผ้า	เจ้าและจิตใจของเจ้าที่เต็มเปี่ยมไป
เนยใสและน้ำมันและด้วยของที่ได้รับนี้	ด้วยความเมตตากรุณาตำหนิต้มกิริ
พวกเขานำไปเป็นเครื่องสักการบูชา	พระเวทส่วนนั้นที่เกี่ยวกับการบูชาบุญ

⁸⁴ เป็นคำถามของพระเจ้ามิลินท์.

⁸⁵ อังคุตตรนิกาย (กิสโลตมี ทรงเป็นพระญาติกับพระพุทธเจ้า).

⁸⁶ มัชฌิมนิกาย, I. 55-63.

ไม่มีการฆ่าวัวเพื่อการบูชาัญญาสำหรับพวกเขา แต่แล้วสิ่งที่มอมพินิจิต (อาสวะ) ก็เกิดขึ้น พวกเขาได้เห็นความโชติช่วงของพระราชาที่ละเล็กที่ละน้อย บรรดาผู้หญิงเป็นผู้ออกคำสั่ง

ณ เวลานั้นพวกเขา (พราหมณ์) ได้ทูลพระเจ้าโอกกากราช (ศากยะ) ว่า ข้าแต่พระราชา “พระองค์ทรงมีราชสมบัติพิสดานมากมาย ขอให้ทรงบริจาคเป็นเครื่องสังเวท พระองค์ทรงมีสิ่งของมากมาย ขอพระองค์จึงทรงบริจาคเป็นเครื่องสังเวทด้วยเถิด”

ณ เวลานั้น พระราชาทรงตรัสว่า สารณีกุลผู้กล้าหาญผู้นั้น บรรดาพราหมณ์เอาชนะได้ ได้บริจาคม้าเหยื่อที่เป็นมนุษย์และอื่นๆ เป็นเครื่องสังเวทและท้ายที่สุดบรรดาพราหมณ์ก็รับสิ่งของบริจาคนั้น

สุตตนิบาต, vv.295-299,302,303

ด้วยการฆ่าสัตว์ โอ้เกษตรกรผู้ถือกำเนิดในร่างพระพุทธรเจ้าเจ้าเป็นผู้ชนะเป็นฮารี เป็นผู้มีอำนาจของโลก

คัมภีร์คิตาโกวินทะ, 1.9

“การถวายเพื่อเป็นบูชาที่น่าสงสารด้วยบรรดาวัวที่แก่มากๆที่ไม่สามารถให้นมและอ่อนแอมากๆ ที่จะกินหญ้าหรือกินน้ำ ย่อมนำพาไปสู่โลกแห่งความโศกเศร้า” และนาตีเกิดทัสมิ่ความคิดอยากจะถวายตนเองเป็นทานจึงบอกพ่อว่า “พ่อ พ่อจะให้ตัวข้าแก่ผู้ใด” เขาถามพ่อเป็นครั้ง สองครั้ง และก็สามครั้ง และแล้วพ่อของเขาก็ตอบด้วยความไม่ไหวว่า “ข้าจะมอบแก่เป็นทานให้แก่จจุราช”

คาถาอุปนิษัต, 1. 1,3

และท้ายที่สุดเราก็ได้อ่านในมหาปริณิพพานสูตรต้นตปิฎก (คัมภีร์เกี่ยวกับการเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ยิ่งใหญ่) และทราบว่ภัตตาหารมื้อสุดท้ายของพระพุทธรเจ้าประกอบด้วยขนมปังที่ทำจากข้าวและเนื้อหมูตากแห้ง

ความหมายของคำว่าพราหมณ์

ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะประสูติในวรรณะกษัตริย์แต่พระสาวกที่สำคัญ ของพระองค์จำนวนมากรวมทั้งบรรดาพระสาวกที่มีชื่อเสียงส่วนใหญ่ ในคณะสงฆ์ของพระองค์นั้นเป็นพราหมณ์แทบทั้งสิ้น และพระองค์ทรงถือว่า พระสาวกที่มาจากพราหมณ์พร้อมทั้งภิกษุชาวพุทธอื่นๆ นั้นควรแก่การคารวะ เช่นเดียวกัน และพระองค์ทรงใช้คำว่าพราหมณ์ซึ่งเป็นศัพท์อันทรงเกียรติ สำหรับเรียกพระอรหันต์ มีบางคนเข้าใจผิดคิดว่าศาสนาพุทธก็คือศาสนา พราหมณ์ปฏิรูปโดยสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่าพราหมณ์เป็นจำนวนมาก และบ่อยครั้งเสมอๆ แต่ความคิดเห็นนี้ไม่สามารถใช้ยืนยันความเป็นจริงได้ หากว่าเราจะมองภาพกว้างๆ เกี่ยวกับพระประวัติและคำสั่งสอนของพระองค์ สำหรับพระพุทธเจ้าคำว่าพราหมณ์มิได้มีความหมายที่หมายถึงบุคคลใดบุคคล หนึ่งที่เกิดในวรรณะใดวรรณะหนึ่งโดยเฉพาะหรือผู้ปฏิบัติหน้าที่ในพิธีกรรม ต่างๆ ดังที่ชาวฮินดูในสมัยของพระองค์ยอมรับ แต่พระองค์ทรงหมายความว่า วิถีทางในการดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่สูงส่งและถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ซึ่งบุคคลใดก็ได้สามารถดำเนินแนวชีวิตนี้โดยไม่จำเป็นต้องมาจากวรรณะ ใดหรือมีประวัติความเป็นมาอย่างไร

ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย บรรดาแม่น้ำ สายใหญ่ๆ ดังเช่น คงคา ยมนา อชิรา- วะตี สารภะ และมาฮี เมื่อไหลลงสู่มหาสมุทร ชื่อและแหล่งกำเนิดดั้งเดิม ของแม่น้ำเหล่านั้นก็จะหายไปและก็จะเป็นที่รู้จักในนามของมหาสมุทร ฉะนั้น สัตว์วรรณะคือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร เมื่อเข้าใจใน หลักธรรมคำสั่งสอนและวินัยที่โคตมะ

เสมือนดังเช่นแม่น้ำทั้งหลายที่ไหล ลงสู่มหาสมุทรโดยไม่ปรากฏร่องรอย และรูปร่างเดิมเหลืออยู่ เสมือนผู้ที่ละ แล้วซึ่งชื่อเสียงเรียงนามและร่างกาย ของตน ย่อมบรรลู่ถึงภาวะของบุคคล แห่งพระผู้เป็นเจ้าที่สูงส่งยิ่งกว่าสิ่งใด

คัมภีร์มุนทกอปนิษัท, คาทา 3.2, 8

สั่งสอนได้อย่างลึกซึ้งจากการใช้ชีวิตที่ต้องติดตลกกับโลกียวิสัยไปเป็นชีวิตของผู้ถือสันโดษก็จักหมดสิ้นซึ่งชื่อและวรรณะ (นามโคตร) ตั้งเดิมของตนฉนั้นและจักเป็นที่รู้จักในนามของนักรบ⁸⁷

ดังนั้นความเป็นพราหมณ์ตามความหมายของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่เรื่องของชาติกำเนิดแต่เป็นเรื่องของความประพฤติ (จริต) และเหตุนี้ผู้ที่อยู่ในสถานะของพราหมณ์สมณะ (นักรบ) หรือภิกษุ (พระ) จึงมิได้มีความแตกต่างกันประการใดสำหรับพระพุทธเจ้า

ผู้ที่มีจิตสงบเยือกเย็นอยู่ภายใต้การควบคุมตั้งมั่น (ในธรรม) รักษาพรหมจารีและหยุดเบียดเบียนทำร้ายสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทั้งหมด ผู้นั้นแน่แท้คือพราหมณ์ สมณะหรือพระภิกษุ

ธรรมบท, v.142

ผู้ถูกขับไล่ออกจากวรรณะมิใช่เพราะชาติกำเนิด ผู้เป็นพราหมณ์มิใช่เพราะชาติกำเนิด ผู้ถูกขับไล่ออกจากวรรณะได้เพราะการกระทำ ผู้เป็นพราหมณ์เป็นได้เพราะการกระทำ

วัสสาสูตร, ตอนที่ 21.27

ผู้ที่อยู่ในวรรณะศูทรถึงพร้อมด้วยความสำรวมในตนเองและปฏิบัติให้เกิดมรรคผล ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เราถือว่าผู้นั้นเป็นพราหมณ์บุคคลใดเป็นพราหมณ์ได้เพราะความประพฤติของเขาเท่านั้น

มหาภารตะ, (อรุณภวาวะ vv. 12, 206)

ถ้าลักษณะเหล่านี้ไม่พบในศูทรหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่ง ดังนั้นแล้ว ศูทรย่อมไม่เป็นศูทร และพราหมณ์ย่อมไม่เป็นพราหมณ์

มหาภารตะ, (สันติภวาวะ 182.8)

⁸⁷ อุทานนุเทศคาถา, v.5 ดุคัมภีร์ภควัดคีตา, VI. 7, 8, 9, 10 และ XXVI (177-187) "พราหมณ์วัคคโถ" ในธรรมบท, และปรัศนาอุปนิษัท, VI.5.

ไม่ต้องได้ถามถึงเทือกเขาเหล่ากอแต่
จงถามถึงความประพฤติ ไฟเกิดได้
เพราะเศษไม้ นั่นคือความจริง เจกเช่น
มุณีผู้ยึดมั่นแม้มีกำเนิดมาจากครอบ
ครวที่ต่ำต้อยยอมเป็นพระอรียเจ้าได้
เมื่อละเว้น (การทำบาป) ด้วยการอ่อน
น้อมถ่อมตน (นิวาตะ)

สุนทรिकाภาร์ตวิสูตร, 9

มิใช่ปลาหรือเนื้อ มิใช่การเว้นจาก
กรรมชั่ว (วิริติ) มิใช่เปลือยกาย โคน
หัว มุ่นผมเป็นชฎา ทาตัวด้วยธูลีดิน
หรือสวมเสื้อผ้าอาภรณ์เพื่อซ่อนเร้น
ปิดบังหรือมิใช่ไม่ปฏิบัติตามพิธีกรรม
บูชาไฟหรือการทรมานตัวเองอันเป็น
อมตะที่มีอยู่ในโลกนี้ เครื่องรางของ
ขลังหรือการสังเวย การปฏิบัติตาม
ฤดูกาลโดยการสักการบูชา สิ่งเหล่านี้
มิได้ทำให้มนุษย์ผู้ยังมีได้หลุดพ้นจาก
สังสารวัฏถึงซึ่งความบริสุทธิ์

อมันขันทสูตร, 7.11 (จุลวรรค 2)

มิใช่เพราะมุ่นผมเป็นชฎา มิใช่เพราะ
วงศ์ตระกูล มิใช่เพราะวรรณะที่ทำให้
คนเป็นพราหมณ์ ที่เขาเป็นพราหมณ์
ได้เพราะตัวเขามีสังฆะและธรรมะเขา
เป็นผู้รับพรอันประเสริฐ เจ้าโง่เอย
ผมเจ้าที่มุ่นเกาะกันเป็นชฎา เสื้อผ้า
หนังแพะที่เจ้าใส่จะมีประโยชน์อันใด

ผู้ที่สวมใส่อะไรก็ได้ บริโภคอะไรก็ได้
นอนบนพื้นอะไรก็ได้ บรรดาทวยเทพ
เรียกผู้นั้นว่าพราหมณ์

มทาภาระตะ สันติภาวะ, (254.12)

ความสงบ การควบคุมตนเอง ความ
สมณะ ความบริสุทธิ์ ความอดทนความ
ซื่อตรง ปัญญา ความรู้และศรัทธาใน
ศาสนา เหล่านี้คือหน้าที่ของผู้ที่เกิด
มาเป็นพราหมณ์ต้องปฏิบัติ

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.42

สำหรับเจ้า เมื่อภายในของเจ้าเต็มไปด้วยบาป แม้ภายนอกจะดูสดใส เราจึงไม่เรียกผู้นั้นว่าพราหมณ์เพราะจุดกำเนิดหรือมารดาของเขา ถ้าเขายังยึดติดอยู่กับทรัพย์สินของเขา จะถูกเรียกว่าเป็นโพวติ ผู้ที่เราเรียกว่าพราหมณ์นั้น คือผู้หมดสิ้นแล้วซึ่งทรัพย์สินสิ่งของและกิเลส

ธรรมบท, vv. 393,394,396

ผู้ใดหลุดพ้นจากความโกรธ ปฏิบัติศาสนกิจด้วยความรอบคอบ ยึดมั่นในหลักเกณฑ์แห่งศีลธรรมด้วยความบริสุทธิ์ ผีกฝนตนเองและมีชีวิตอยู่ในโลกนี้เป็นครั้งสุดท้ายเราเรียกว่าพราหมณ์ผู้วิริยดิบทุกข์ของตน หมดภาระแบกหามกิเลสและเป็นอิสระจากกิเลสเราเรียกว่าพราหมณ์

ธรรมบท, vv.400,402

ผู้ข้ามสังสารวัฏของการยึดติดแห่งบุญและบาป ผู้สิ้นแล้วซึ่งความเศร้าโศก กิเลส ตัณหาและมลทิน เราเรียกผู้นั้นว่าพราหมณ์ผู้ไม่ยึดติดในสิ่งที่เป็นของมนุษย์ ทะยานเหนือการยึดติดสู่สิ่งที่เป็นของสวรรค์ ย่อมถูกแยกออกจากการยึดติดจากกิเลสทั้งปวง

ธรรมบท, vv.412,417

ทุกสิ่งทุกอย่างทั่วสากลจักรวาลนี้ พระผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้สร้าง เป็นผู้ทรงปกปักรักษาและเป็นผู้ทรงแผ่กระจายไปทั่ว จงพึงพอใจในสิ่งที่พระองค์ทรงประทานให้แบ่งปันให้เพื่อนร่วมโลกของเจ้าโดยปราศจากการยึดติด สมบัติพัสถานทั้งหมดนี้ไม่ได้เป็นของใคร แต่เป็นของพระผู้เป็นเจ้าของเพียงผู้เดียว ฉะนั้นจงอย่าทะนงตนและจงอย่าโลภในสมบัติพัสถานนั้น

ยชฺฐเวท, 40.1

ผู้ซึ่งไม่ปรารถนาในสิ่งใดถึงพร้อมด้วยความบริสุทธิ์ทั้งภายในและภายนอก ขาญฉลาดปราศจากอคติและอยู่เหนือความฟุ้งซ่านทั้งปวง สละแล้วซึ่งความรู้สึกในผลของการกระทำทั้งหมด ผู้เสียสละผู้นั้นย่อมเป็นที่รักยิ่งของข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, XII.16

ผู้ที่ไม่ดีใจหรือเกลียดชัง ไม่โศกเศร้า เสียใจหรือมีความปรารถนาสละทั้งบุญและบาป ผู้เสียสละผู้นั้นย่อมเป็นที่รักยิ่งของข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, XII.17

ผู้ที่ไม่วิเศษของผู้อื่นไม่ว่าจะยาวหรือสั้น เล็กหรือใหญ่ ดีหรือไม่ดี ผู้ที่นั่นเราเรียกว่าพราหมณ์ ผู้ตัดแล้วซึ่งกิเลสตัณหาทั้งปวงจาริกไปในที่ต่างๆ ปราศจากบ้านช่อง ภาวะกิเลสตัณหาในผู้นั้นย่อมดับสิ้นไป

ธรรมบท, vv.409,416

ผู้ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ไม่ว่าจะฆ่าเองหรือว่าเป็นผู้สังฆ่า ผู้นั้นเราเรียกว่าพราหมณ์

ธรรมบท, v.405

ตัณหา ราคะ และความเกลียดชัง ความหึง และอื้อวอดหลอกผู้อื่นหมดไปจากผู้ใด เสมือนเมล็ดฝักหล่นออกจากปลายเข็ม ผู้นั้นเราเรียกว่าพราหมณ์ ผู้กล่าวถ้อยคำที่เป็นสัตย์จริง ไม่หยาบคาย ชัดถ้อยชัดคำ และเข้าใจได้ที่ไม่มิผู้ใดขุ่นเคือง ผู้นั้นเราเรียกว่าพราหมณ์ ผู้สิ้นแล้วซึ่งความอยากทั้งโลกนี้และโลกหน้าและหลุดพ้น(จากมลทิน) ผู้รู้การตายและการเกิดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย หลุดพ้นจากการยึดติด ดำเนินชีวิตถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและเป็นผู้ที่

ผู้ที่ยอมรับทั้งคำสรรเสริญและคำตำหนิเช่นเดียวกันมีสติไตร่ตรองและวางเฉยในสิ่งที่ได้รับไม่ยึดติดกับบ้านเรือน ตั้งจิตมั่นและเสียสละต่อข้าอย่างเต็มเปี่ยม ผู้นั้นยอมเป็นผู้ที่รักยิ่งของข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, XII.19

ผู้ที่ไม่ทำความเดือดร้อนรำคาญให้แก่โลกและไม่เคยมีความรู้สึกที่เป็นปฏิบัติต่อโลกไม่เป็นโทษของความสนุกสนานและความโกรธ ความวิตกกังวลและความกลัว บุคคลผู้นั้นเป็นที่รักยิ่งของข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, XII.15

ผู้ที่ไม่มีความริษยาอาฆาต แต่เป็นเพื่อนผู้มีความกรุณาต่อมวลชีวิตไม่ว่าตนเองเป็นเจ้าของ ปราศจากความเห็นแก่ตัวมองเห็นความเสมอภาคในความสุขและความทุกข์ มีความพอใจในธรรมชาติอยู่เสมอ อุทิศตนเสียสละรับใช้ข้าด้วยความมุ่งมั่น จิตใจและปัญญาของเขาตั้งมั่นอยู่ที่ข้า ผู้เสียสละเช่นนี้เป็นที่รักยิ่งของข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, XII.13, 14

ตื่นแล้ว เราเรียกผู้นั้นว่าพรหมณ์

ธรรมบท, vv.407,408,410,419

พรหมณ์เอ๋ยอย่าคิดว่าความบริสุทธิ์
เกิดขึ้นได้เพราะเพียงแค่นำพินเข้าไป
ใส่ในกองไฟเท่านั้น เพราะความบริ-
สุทธิ์เป็นของภายนอก เมื่อผ่านพ้น
ช่วงนั้นเราจึงจุดไฟอารมณ์ของเราให้
เผาไหม้ข้างในไปตลอดกาล ในการ
สักการบูชา ลิ่นเป็นชั้นของการ
สักการบูชา ส่วนหัวใจเป็นแทนบูชา
สังยุตตนิคาย, I.168

จะครุ่นคิดไปใยต่อคำพูดต่างๆ เหล่านี้
เพราะจะทำให้เสียลมหายใจโดยเปล่า
ประโยชน์

ปริททริฎยกะอุปนิษัต, IV.4, 21

เครื่องสังเวทเป็นเรือที่บอบบาง แล่น
ข้ามมหาสมุทรแห่งสังขาร
คัมภีร์มุนทกอุปนิษัต, I. 2,7

ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงให้เห็นว่าผู้ที่ปรารถนาจะเป็นพรหมณ์
โดยแท้จริงนั้นจะต้องมีคุณสมบัติและจิตวิญญาณที่ตั้งมั่นอยู่แต่ในความดี
ตลอดทั้งเป็นผู้ประพฤติชอบ มีปัญญาความรู้ฉลาดหลักแหลมโดยแท้จริง จาก
ข้ออ้างอิงที่นำมาเปรียบเทียบจะพบว่าความจริงข้อนี้เป็นคำสั่งสอนที่บริสุทธิ์
ในคัมภีร์ของศาสนาฮินดูเช่นเดียวกัน แม้ว่าในสมัยพุทธกาลนั้นกระแสคลื่น
ของพิธีกรรมต่างๆ และลัทธินิยมทางวรรณคดีจะทำให้ความจริงเหล่านั้นกลายเป็น
เป็นอื่นก็ตาม ความจริงมิใช่เกี่ยวพันเฉพาะความเที่ยงธรรมของความประ-
พฤติและความบริสุทธิ์ของความนึกคิดเท่านั้น แต่เป็นหัวใจสำคัญเกินกว่า
นั้นมากที่เกี่ยวกับ “เหตุผลของการที่จะเป็นคนดีได้” และการซัดค้ำเข้าไปใน
ธรรมชาติของการเป็นคน จิตวิญญาณและตัวตนของตนเอง

วิญญาน-จิตและตัวตน

คำว่า “อาตมัน”^{๘๘} ในภาษาสันสกฤตซึ่งแปลว่า “ตัวตน” ของมนุษย์นั้น ได้มีการใช้และเป็นที่ยอมรับในพระคัมภีร์ของศาสนาพุทธในลักษณะที่สอดคล้องตามแนวความคิดของพระพุทธเจ้าเองในส่วนของพระองค์ทรงหมายถึง “ตัวตน” แม้ว่าพระองค์จะปฏิเสธแนวความคิดในเรื่องของ “ตัวตน” ที่ได้รับการยอมรับที่ซึ่งผู้คนในสมัยเดียวกันกับพระองค์เข้าใจว่าเป็นเรื่องของวิญญานที่เป็นหน่วยเดียว เป็นภาวะตัวตน (อัตตภาวะ) ที่ลึกลับซึ่งสิ่งสถิตอยู่ในร่างของมนุษย์ โดยแยกองค์ภาวะออกจากจิตและความนึกคิด แต่พระองค์มิได้ทรงปฏิเสธในเรื่องของนามธรรมสังขารที่เป็นจิตวิญญาน ความนึกคิด จิตหรือมโนของมนุษย์หรือกล่าวโดยใจความสั้นๆ คือ วิญญานของมนุษย์นั่นเอง อย่างไรก็ตามเราจะต้องเข้าใจก่อนว่าไม่มีภาวะคู่นี้ในเรื่องนี้เพราะ พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิญญานของมนุษย์มิได้ประกอบด้วยสองสิ่งคือ อาตมัน (ตัวตน) และมโน (จิตหรือความนึกคิด) แต่ประกอบด้วยความจริงหรือยถาภูตธรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ความนึกคิดของเราคือตัวตนของเรา วิญญานหรืออาตมันของเรา และด้วยเหตุดังนี้จึงเป็นการเข้าใจผิดโดยสิ้นเชิงที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธเรื่องวิญญานหรือตัวตน เหตุผลในทางตรรกวิทยาซึ่งอ้างหลักฐานส่วนสำคัญไว้เป็นบรรทัดฐานนี้ นักศึกษาด้านพุทธศาสนาของนิวยอร์กและประเทศต่างๆ ซึ่งรวมถึงพุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทซึ่งอ้างว่าพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทถูกต้องมากที่สุดและฝ่ายตนศรัทธามั่นในคำสั่งสอนของพระพุทธองค์มากที่สุดยังได้ยืนยันในเรื่องนี้ด้วย นอกเหนือสิ่งอื่นใดเราจะต้องยอมรับความแท้จริงว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องของความเป็นไปไม่ได้เพื่อกำหนดคำจำกัดความและรูปแบบตามธรรมชาติใน “คำจำกัดความ” ของตัวตน วิญญานและจิตเป็นต้น ดังนั้นในท้ายที่สุดเราจะต้องยึดทางสายกลางในระหว่างสิ่งสองสิ่งนี้

^{๘๘} อาตมัน มาจากคำว่า “อัน” หมายถึง “หายใจ” เช่นลมหายใจของชีวิต.

ทางสายกลางนี้มีได้กำหนดให้พระพุทธเจ้าจะต้องทรงพิสูจน์หรือไม่ต้องทรงพิสูจน์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของแนวความคิดที่ได้แย้งกัน ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้โดยธรรมชาติที่แท้จริงแล้วอยู่นอกเหนือการพิสูจน์โดยปฏิบัติหรือทดลองแนวทางที่พระองค์ทรงเลิก ทรงสามารถใช้ความยืดหยุ่นกำหนดแนวหรือแง่ความคิดทั้งสองอย่างได้และยังให้พระองค์ทรงสามารถกำหนดแนวความคิดในเรื่องของ "ตัวตน" ตามมูลเหตุแห่งความจริงซึ่งจำเป็นบรรจุเข้าไปในคำสั่งสอนของพระองค์ เพื่อเป็น "สิ่งจูงใจ" ในการพัฒนาตนเองและการดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ความจำเป็นของความเพียรพยายามที่ถูกต้องหรือสัมมาวิริยะและการดำเนินชีวิตโดยไม่ยึดติดอยู่กับความสุขสำราญจะไม่เกิดประโยชน์อันใดเลยถ้าปราศจากความถาวรต่อ "ตัวตน" และท้ายที่สุดก็จะเป็นการอันตรายเกินไปโดยง่ายตายเมื่อชีวิตถึงแก่กาลอวสาน ดังนั้นจากคาคาถาดังจะกล่าวต่อไปนี้ เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงคัดค้านความเห็นสุดๆ ทั้งสองสถานะที่เกี่ยวกับเรื่องตัวตนอันได้แก่ตัวตนที่เป็นองค์ภาวะถาวรเปลี่ยนแปลงมิได้หรือที่จะถูกทำลายล้างเมื่อถึงแก่ความตาย

ดูก่อนอานนท์ บรรดาผู้ย่อมรับว่ามี
ตัวตนย่อมเป็นผู้ที่มีความเชื่ออย่าง
ที่สุดว่าภาวะของตัวตนจะต้องดำเนิน
ต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนบรรดา
ผู้ปฏิเสธเรื่องตัวตนย่อมเชื่ออย่างที่สุด
ว่าท้ายที่สุดตัวตนจะถูกทำลายล้าง

วัสสะโคตรสูตร

โอ้อรชุน ความรู้สึกระหว่างประสาท
สัมผัสและวัตถุภายนอกเสมือนความ
รู้สึกที่ร้อนและเย็น ความสุขและความ
ทุกข์และอื่น ๆ นั้นเป็นการปรากฏเพียง
ชั่วคราวและแล้วก็ผ่านไปโดยเร็ว ดัง
นั้น อรชุน เธอจงอดทนต่อสิ่งเหล่านี้
โดยไม่หวั่นไหว ผู้ประเสริฐสุดในหมู่
มนุษย์ ที่ไม่หวั่นไหวต่อความสุขและ
ความทุกข์และมีความมั่นคงในความ
รู้สึกเหล่านี้ย่อมเป็นผู้มีสิทธิ์ในความ
หลุดพ้นอย่างแน่นอน

ข้อความในพระสูตรและพระคัมภีร์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความชัดเจนของคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ดีกว่า แต่มีการเข้าใจผิดและสนทนาที่ผิดๆ กันมากในสังยุตตนิกาย

ดูก่อน ภิกษุทั้งหลายไม่ว่าบรรดาครู (สมณะและชีพรามณ์) ที่มีความเห็นแตกต่างกันจะให้ความหมายของคำว่าวิญญานไปในทางใดก็ตาม แต่พวกเขาก็ยังคิดว่าเป็นขันธ์ห้าหรือหนึ่งในขันธ์ห้า ดังนั้นภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่ขาดการศึกษา ขาดศรัทธาในศาสนา ผู้ละเลยไม่คบหาสมาคมกับผู้ศรัทธาในศาสนาหรือพระอริยเจ้าหรือไม่เข้าใจในคำสั่งสอนของท่านเหล่านั้นหรือดำรงชีวิตโดยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น บุคคลเช่นนั้นมองเห็นวิญญานเป็นเช่นเดียวกันหรือครอบครองหรือบรรลุหรือสิ่งสถิตในสัมมัตติวัตถุ (กองรูป) หรือเช่นเดียวกันหรือครอบครองหรือบรรลุหรือสิ่งสถิตในความรู้สึก (เวทนา) หรือในอีกขันธ์สามขันธ์อื่น ๆ อันได้แก่ สัญญาขันธ์ คือ ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์สังขารขันธ์คือส่วนที่เป็นความปรุงแต่งและวิญญานขันธ์คือจิตที่เป็นความรู้แจ้งในอารมณ์ เมื่อมีความคิดเห็นว้าวินญานอยู่ในสถานะหนึ่งในยี่สิบของขันธ์นี้แล้ว เขาผู้นั้นก็จะมีความรู้สึกการเป็นตัวตนของตน ประสาทสัมผัส

ผู้ที่สามารถถึงประสาทสัมผัสของตนเองให้กลับคืนจากสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้สึก (อายตนะ) เสมือนแต่ที่หุดแขนขา (เข้าไว้ในกระดอง) ย่อมเป็นผู้ที่มีจิตสำนึก (ปัญญา) โดยสมบูรณ์ ดวงวิญญานก็จะถูกควบคุมแม้ความสุขทางประสาทสัมผัสแห่งอารมณ์ของอายตนะจะยังคงอยู่แต่ยังหยุดการกระทำเช่นนี้ได้เพราะการสัมผัสรสที่สูงกว่า ซึ่งจะทำให้เขามีความมั่นคงในจิตสำนึก

คัมภีร์ภควัตคีตา, II.58,59

วิญญาน (ชีวาตม์) ที่เป็นละอองน้อยๆ ในร่างกาย เป็นพันชีวิตส่วนหนึ่งอันเป็นนิรันดรของข้า พวกเขายังต้องดิ้นรนกับประสาทสัมผัสทั้งห้าพร้อมด้วยจิตใจ

คัมภีร์ภควัตคีตา, XV.7

ทั้งห้าของจิตวิญญาณ บังคับหรือองค์ และอวิชชา ก็จะเกิดขึ้นจากเวทนา (ซึ่งเกิดโดยการสัมผัสหรือผัสสะและอวิชชา) บุคคลที่ขาดการศึกษาและเต็มไปด้วยกิเลสตัณหา จะเกิดความนึกคิด อยู่ใน “ตัวตนของตน” “การมีอยู่ในตัวตนของตนเอง” “การที่ฉันจะเป็นโน่นเป็นนี่” “ฉันจะเป็นองค์หรือไม่เป็นองค์สมบัติ” “ฉันจะมีหรือไม่มี” “หรือไม่มีหรือไม่เป็นทั้งสัญญาคือ ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์” แต่ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สาวกผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนและศรัทธาในพระศาสนาที่มีขันธห้าอย่างเดียวกันนั้น ได้ขจัดแล้วซึ่งอวิชชาและเกิดปัญญาขึ้นจากการขจัดอวิชชานั้นออกไปและตั้งนั้น (ด้วยผลของการขจัดอวิชชาออกไปและเกิดปัญญาขึ้นมาแทน) ความนึกคิดของการเป็น “ตัวตนของตน” ก็จะไม่เกิดขึ้นกับเขา

สูตร-ไตรปิฎก

(สังยุตตนิกาย เล่มที่ 5 ขันธวรรค)

ถ้ามีความเข้าใจโดยถูกต้อง จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าเพียงทรงแยก วิญญาณที่ไม่สามารถพรรณนาได้ (ตัวตนที่แท้จริง) ออกจากสิ่งที่เป็นลักษณะ หรือคุณลักษณะต่างๆ ที่กำหนดติดต่อกับวิญญาณนั้นในสมัยของพระองค์ เท่านั้นเอง ทั้งพระองค์และคัมภีร์ในศาสนาฮินดูแสดงให้เห็นถึงหนทาง ไปสู่การแยกแยะหรือการเห็นชัดด้วยปัญญาหรือสติของความเป็นตัวตนที่แท้จริง

(วิญญาน) ซึ่งแยกออกไปจากความเป็นของที่ไม่ใช่ตนหรืออนัตตาที่เกิดขึ้นเพียงชั่วคราวที่ได้รับการปรุงแต่งจากความเข้าใจโลภวัถตุ แนวความคิดของ ศาสนายินดูชี้ชัดว่าเมื่อวิญญานแน่วแน่ในพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ความเป็นของที่ไม่ใช่ตน (อนัตตา) จะสูญสิ้นไป พระพุทธเจ้าทรงยืนยันเรื่องนี้เช่นเดียวกัน เพียงแต่พระองค์ทรงใช้คำว่า “โพธิญาณ” (ปัญญาหรือการตรัสรู้) แทนคำว่า พระเจ้าสูงสุดเท่านั้น ถ้าเป็นที่ประจักษ์ชัดว่ามีสิ่งหนึ่งสิ่งใดขัดแย้งกับความเป็นจริงของการเห็นว่ามีมีการกระทำหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้ (นัตถิกทิวลิว) ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามคำกล่าวอ้างของผู้ที่เรียกตนเองว่าผู้คงแก่เรียน โดยปราศจากหลักฐานใดๆ จากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าเอง นอกเสียจากว่าพวกเขาจะมีการเข้าใจผิดโดยเจตนา ดังนี้แล้วแนวความคิดในเรื่องสัทธิกุญญิว (แดนเกิดลัทธิของบุคคลหรืออดีตตายหรือตนะ) และ อัตถวาหะ (แดนเกิดลัทธิของคำสั่งสอนในเรื่องวิญญานหรือตัวตน) ซึ่งถือเสมือนว่าเป็นคำสั่งสอนขั้นพื้นฐาน “ในการยืนยันคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นความจริง” ควรจะต้องได้รับการตรวจสอบชนิดถอนรากถอนโคนอีกครั้งและได้รับการปฏิเสธ เพราะการตีความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไปนั้นขัดแย้งกับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยสิ้นเชิง หรือไม่ควรถือว่าคำกล่าวอ้างที่ว่า “บรรดาพราหมณ์ก็เข้าใจด้วยเหมือนกันว่าเรื่องนี้ก็เป็นเช่นเดียวกันกับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเอง” เป็นเสมือนสิ่งอื่นใดนอกเหนือจากความต้องการที่ยินยอมถวายเป็นของบรรดาพราหมณ์ที่จะชักจูงให้ฝูงชนปฏิเสธคำสั่งสอนขั้นพื้นฐานที่สุดสองอย่างนี้ของพระพุทธเจ้าคือ เรื่องการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดและการมีอยู่ของวิญญาน ซึ่งเป็นสภาวะสองสิ่งที่สำคัญยิ่งที่ถ้าปราศจากการยอมรับก็จะเป็นความพ่ายแพ้เพียงสถานเดียวในเรื่องของ “เหตุ” ที่เกี่ยวกับคำถามที่ว่า “ทำไม” ต้องมีความเจริญทางด้านจิตวิญญานและจะเจริญก้าวหน้าไป “อย่างไร” ซึ่งเป็นทางให้จิตหลุดพ้น

วิญญาน-จิต

จิตของเรา ซึ่งเป็นตัวตนที่แท้จริงของเรานั้นสถิตอยู่และเคลื่อนไหว อยู่เสมอ ทั้งในสรวงสวรรค์และบนโลกและภาวะที่ทรงคุณค่าของจิตคือ สภาวะ ที่เป็นอมตะ

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้รับพระพรอันประเสริฐเสด็จไปยังหมู่บ้านนาทิกะพร้อมญาติโยมเดินทางไปด้วยมากมายและที่นั่นพระองค์ประทับในห้องโถงที่ก่อด้วยอิฐ พระอานนท์เสด็จไปเฝ้าพระองค์และกราบทูลพระองค์ให้ทรงทราบถึงรายชื่อพี่น้องทั้งชายหญิงที่เสียชีวิตไปแล้วและทูลถามพระองค์ด้วยทรงใคร่รู้ถึงชะตากรรมของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วว่าบรรดาผู้เสียชีวิตไปแล้วนั้นจะกลับมาเกิดใหม่ในร่างของเดรัจฉานหรือตกนรกหรือเกิดเป็นญาติพี่น้องหรือเกิดในอบายภูมิหรือไม่

พระผู้มีพระภาคทรงตอบคำถามพระอานนท์โดยทรงกล่าวว่า “บรรดาผู้ซึ่งล่วงลับไปแล้วนั้น หากได้ขจัดให้หมดแล้วโดยสิ้นเชิงซึ่งพันธนาการสามอย่างอันได้แก่กิเลสตัณหา ความโลภและการยึดติดต่อสภาวะการมีอยู่ของตนเอง ย่อมไม่ต้องกลัวความตาย เขาเหล่านั้นจะไม่กลับมาเกิดใหม่ใน

ข้าแต่องค์กษัตริย์อติยะกยะ (ที่ไม่สามารถทำลายได้)ในที่นี้หมายถึงอะไร และทรงประทับในร่างกายได้อย่างไร และขณะที่ผู้ปฏิบัติอุทิศตนเสียสละรับใช้พระองค์กำลังจะตาย พวกเขาสามารถรู้ถึงพระองค์ได้อย่างไร

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.2

บรรดาสรรพสิ่งทั้งมวลที่เปลี่ยนแปลง อยู่เสมอเรียกว่าอติบุตะ(ปรากฏการณ์ธรรมชาติ) ไ้ออรชุน ข้าคืออติยะกยะ (พระเจ้าแห่งการบูชา)พระเจ้าสูงสุด ผู้ประทับภายในหัวใจของทุกชีวิต

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.4

สภาวะที่เป็นทุกข์ จิตของเขาจะพ้น
จากกรรมของความชั่วร้ายและบาป
แต่จะกลับมาได้รับรสแห่งความหลุด
พ้น^{๘๑} เมื่อเขาตายจะไม่มีอะไรหลง
เหลืออยู่เลยนอกจากความคิดชอบ
ปฏิบัติชอบ และความสุข อันเป็นผล
ของความจริงและการปฏิบัติดีปฏิบัติ
ชอบ เหมือนดั่งเช่นสายน้ำซึ่งในที่สุด
ก็จะไหลลงสู่ทะเลอันกว้างใหญ่ที่ยาว
ไกล ดังนั้นจิตของพวกเขาจะกลับไป
เกิดในภพที่สูงกว่าและดำเนินต่อไป
บนเป้าหมายที่สูงสุดสู่มหาสมุทรอัน
เป็นนิรันดรคือ พระนิพพาน”

ผู้ยึดเข้าเป็นที่พึ่ง อุทิศตนเสียสละรับ
ใช้เข้าด้วยจิตที่มั่นคงแน่วแน่ รู้จักเข้า
บุคลิกสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้า แม้ขณะ
ที่ตาย

คัมภีร์ภควัดคีตา, VII.29,30

ณ บัดนี้ เราก็ได้ทราบอย่างถ่องแท้ว่า จิตที่แสดงด้วยการคิดชอบ
ปฏิบัติชอบและความสุขอันเกิดจากความจริงและธรรมะจะเกิดใหม่อีกในภพ
ที่สูงกว่า และดำเนินต่อไปอีกขั้นหนึ่งไปยังอีกขั้นหนึ่ง จนในที่สุดถึงขั้นพัฒนา
สูงสุดปราศจากมลทินคือ บารมีและความสุขแห่งพระนิพพาน เช่นเดียวกัน
จิตทั้งปวงที่ถูกครอบงำด้วยความทะยานอยากฝ่ายต่ำและอวิชชา จิตนั้นก็จะ
ดำเนินไปด้วยการเลือกกลั้วมัวเมาอยู่กับอาณาจักรแห่งจิตวิญญาณของความ
รู้สึกที่ด้อยต่ำกว่า จนกระทั่งเมื่อมีความเพียรพยายามด้วยความหมั่นเพียร
สามารถหลีกเลี่ยงจากบรรดาพันธนาการต่างๆ จนกระทั่งจิตสามารถหลุดพ้นจาก
พันธนาการต่างๆ เหล่านั้นโดยสิ้นเชิง เพื่อทำความตอมนี่ให้กระจ่างยิ่งขึ้น เรา
ขอยกการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ตรัสถามพราหมณ์อนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี ณ สวนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีเองในเขตวันวิหาร ดังนี้

^{๘๑} คำถามของพระเจ้ามีลินท์ (สุภาชิต กระจกส่องความจริง).

พราหมณ์ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ผู้ใด เป็นขโมยที่อันตรายที่สุด อะไรเป็น สมบัติที่มีค่าที่สุดผู้ใดประสบผลสำเร็จ มากที่สุดในการครอบครองไม่เฉพาะ บนโลกแต่รวมถึงสวรรค์ อะไรเป็น สมบัติที่พบโดยไม่มีเจ้าของที่ปลอดภัย มากที่สุด” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ความคิดที่เป็นบาปเป็นขโมยที่อัน- ตรายที่สุด ความดีเป็นสมบัติที่มีค่าที่ สุด จิตครอบครองทุกสิ่งทุกอย่างไม่ เพียงแต่เฉพาะบนโลก แต่รวมทั้ง สวรรค์และอมตะหรือพระนิพพานเป็น สมบัติที่พบโดยไม่มีเจ้าของ”

(พันธนาการทางพุทธศาสนา)

สิ่งที่เป็นอมตะนี้ มิใช่เป็นสิ่งที่ได้มาจากวิญญาน-จิต แต่เป็นมรดก (พ่ายชนะ) ของความเป็นวิญญาน-จิตนั้น ซึ่งเป็นคุณลักษณะเนื้อแท้ของ ความแท้จริงของวิญญาน-จิต ดังนั้นไม่ว่าสภาวะของความสุขแห่งพระนิพพาน หรือความทุกข์ทรมานในนรกภูมิ จิตวิญญานจะไม่อยู่ในเงื่อนไขของการ ทำลายล้าง (อภินิหาร) พระพุทธเจ้าทรงยืนยันเรื่องนี้ระหว่างที่พระองค์ทรง สนทนธรรมกับนายทหารผู้หนึ่งของนายพลสีหะ (โปรดดูรายละเอียดใน มิลินทปัญหา) แต่ทรงแบ่งรับแบ่งสู้แนวความคิดในเรื่อง “วิญญาน” ซึ่งเป็นที่ ยอมรับโดยชาวฮินดูในสมัยของพระองค์โดยวิธีการง่ายๆ คือทรงใช้คำว่าจิต แทนคำว่าวิญญานเท่านั้น

และในกาลครั้งนั้นมีนายทหารข้าราช บริพารของนายพลสีหะผู้หนึ่งได้ฟัง คำบอกเล่า การทรงแสนทนาของพระ ผู้มีพระภาคเจ้าและนายทหารผู้นั้นมี

ดูก่อนอรชุน มนุษย์ผู้มีบุญญสรีระเภท ที่สักการบูชาข้าคือ ผู้ที่แสวงหาวัตถุ ทางโลกเพื่อความร่ำรวย ผู้มีทุกข์ ผู้ แสวงหาความรู้และผู้มีปัญญา แต่ บรรดาผู้ประกอบคุณงามความดีสิ้น แล้วซึ่งบาปทั้งมวล เป็นอิสระจากสิ่ง คู่แห่งความหลงผิด และสักการบูชา ข้าอย่างมั่นคงทุกวิถีทาง ผลบาปของ พวกเขาจะถูกขจัดไปโดยสิ้นเชิง

คัมภีร์ภควัดคีตา, VII.16, 28

ข้อสงสัยบางประการอยู่ในจิตใจ

นายทหารผู้นั้นจึงมาพบพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทูลถามพระองค์ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้ามีคนที่กล่าวว่า สมณโคตมปฏิบัติเรื่องการเมืองของจิตวิญญาณ ไม่ทราบว่ามีคนที่ทราบเรื่องนี้พูดความจริงหรือไม่หรือว่าผู้คนกล่าวความเท็จเพื่อหวังทำลายพระผู้มีพระภาคเจ้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เป็นไปได้ทั้งสองอย่างที่คุณพูดเหล่านั้นพูดความจริงและตรงกันข้ามคือไม่พูดความจริงเกี่ยวกับตัวเรา”

“ตถาคตสอนว่า ไม่มีสภาวะของความเป็นตัวตน ดังนั้นผู้ที่พูดว่าวิญญาณคือตัวตนของเรา ตัวตนคือผู้คิดใน ความนึกคิดต่าง ๆ และเป็นผู้แสดง สำหรับการกระทำของเรา ผู้นั้นทำการสั่งสอนในสิ่งที่ผิด ซึ่งรังแต่จะทำให้เกิดความสับสนและความมีตมม”

“ในทางตรงกันข้าม ตถาคตสอนว่ามีจิตผู้ที่เข้าใจด้วยจิตวิญญาณและกล่าวว่า การเมืองของจิตนั้นมีจริงนั้นเป็นผู้ให้คำสั่งสอนในทางที่ถูกต้องแท้จริง

คนบางคนมองว่าวิญญาณเป็นสิ่งอัศจรรย์ บางคนกล่าวว่าวิญญาณเป็นสิ่งอัศจรรย์ บางคนได้ยืนยันว่าวิญญาณเป็นสิ่งอัศจรรย์ แต่มีบางคนแม้ได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับวิญญาณแล้วก็ยังไม่สามารถเข้าใจอะไรได้เลย

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.29

เมื่อจิตของเธอผ่านโคลนตมแห่งความ ลุ่มหลงได้แล้ว เธอจะไม่ใส่ใจต่อสิ่งที่ ได้ยินมาและสิ่งที่ได้ยินเกี่ยวกับโลกนี้ และโลกหน้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.52

เมื่อจิตของเธอตั้งมั่นอยู่ในสมาธิ แม้ จะถูกรบกวนจากสำนวนโวหารที่ขัดแย้งกับคัมภีร์ของพระเวท เมื่อนั้นเธอ ได้บรรลุถึงจิตสำนึกทิพย์แห่งพระผู้ เป็นเจ้าแล้ว

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.53

... ในบรรดาประสาทสัมผัส ข้าคือจิต และในบรรดาสิ่งมีชีวิต ข้าคือจิตสำนึก

คัมภีร์ภควัดคีตา, X.22

ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าใจที่กระจ่างชัด และการรู้แจ้ง”

นายทหารทูลพระองค์ว่า “ข้าแต่ ตถาคต ถ้าเป็นดังนี้แล้ว ก็หมายความว่า พระองค์ทรงยอมรับการมีอยู่ของ ทั้งสองสิ่ง สิ่งหนึ่งคือสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ ด้วยประสาทสัมผัสและอีกสิ่ง หนึ่งได้ด้วยทางใจ (เจตสิก) ใช่หรือไม่พระเจ้าคะ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เราขอออก ท่านว่าโดยแท้จริงแล้วจิตของท่านนั้น เป็นวิญญาน แต่ทั้งจิตและวิญญาน นั้นมิใช่เป็นลักษณะแห่งจิตของประสาทสัมผัสในการรับรู้เพื่อพิจารณา เห็นความว่าง หมดความยึดมั่น แต่ โภธิญาณนั้นเที่ยงแท้ยั่งยืนคงอยู่ ตลอดไปและมีอิทธิพลเหนือการมี ทั้งหมดเป็นเสมือนหลักธรรมของการ นำทางมวลมนุษยในการค้นหาความ

... เห็นหรือไม่เห็น ได้ยินหรือไม่ได้ยิน รู้สึกหรือไม่รู้สึก จิตจะเห็นทั้งหมด เพราะจิตเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง แต่เมื่อ จิตถูกบังคับด้วยวิสัยของจิตเอง ความ ผันก็ไม่มีอีกต่อไป ความปีติยินดีและ สันติสุขก็จะบังเกิดแก่ร่างกาย

ปรัตนอาปนินิษัถ, IV.5.6

ผู้เห็นหลายสิ่งหลายอย่างแต่ไม่เห็น ความเป็นหนึ่งเดียว จะต้องท่องเที่ยว จากความตายหนึ่งไปสู่ความตายหนึ่ง แม้จิตก็ต้องเรียนรู้ความจริงนี้ ไม่มี หลายสิ่งหลายอย่างแต่มีเพียงอย่าง เดียว ผู้เห็นสิ่งหลากหลายแต่ไม่เห็น ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เอก- ภาพ) จะต้องท่องเที่ยวจากความตาย หนึ่งไปสู่ความตายหนึ่ง

คาถาอุปนิษัถ, 4.11

องค์อรชุนตรัสว่า “โอ้กษณะ ผู้ที่มี จิตสำนึกซึมทราบอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าของ มันคงนั้นมีลักษณะอาการเช่นไร เขาพูดอย่างไรและใช้ภาษาอะไร เขา ควรจะนั่งและควรจะเดินอย่างไร บุคลิก ภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้า (ศรีภค- วันต์) ตรัสตอบว่า “โอ้อรชุน โอรสแห่ง ภารตะ เมื่อบุคลลสัดแล้วซึ่งปรารถ- นาทั้งมวลเพื่อสนองประสาทสัมผัส อันเกิดจากจิตและเมื่อจิตบริสุทธิ์ขึ้น

จริง โภชญาณสามารถเปลี่ยนแปลง เขาจะพบแต่ความพึงพอใจในตนเอง
 ธรรมชาติตั้งสัตว์ร้ายเป็นจิตและก็ เท่านั้น กล่าวได้ว่าเขามีจิตบริสุทธิ์มัน
 ไม่มีสิ่งใดที่ไม่สามารถเปลี่ยนไปเป็น คง”
 เรือแห่งความจริงได้ คัมภีร์ภควัดคีตา, II.54,55

มิลินทปัญหา
 (การมีอยู่ทั้งหมดเป็นจิตวิญญาณ)

เนื่องจากคำทั้งสองคำ (“วิญญาณและจิต”) มิได้มีคำจำกัดความหรือ ทำให้เป็นที่ทราบกันถึงธรรมชาติที่สำคัญของคำทั้งสองคำนั้น จึงไม่มีความจำเป็นใดเลยเพื่อประโยชน์หรือความเข้าใจของเรา ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงเลือกใช้ชื่อใดเรียกคำนี้ ยิ่งกว่านั้นพระพุทธเจ้าทรงใช้คำทั้งสองนี้สลับเปลี่ยนกันได้ในบางโอกาส ดังที่พระองค์ทรงใช้คำว่า “ตัวตน” สลับเปลี่ยนกับคำว่า “ความจริง”

วรรคตอนดังที่จะยกมาอ้างดังต่อไปนี้นี้เป็นบทสนทนาของพระพุทธเจ้า กับภูกุณฑณะ หัวหน้าพราหมณ์ของหมู่บ้านดนามตี ซึ่งจากบทสนทนาของพระองค์ทำให้เราเข้าใจแนวความคิดของพระพุทธเจ้าในเรื่องวิญญาณ-จิตได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น พระองค์ตรัสตอบปัญหาซึ่งพราหมณ์ทูลถามพระองค์ว่า ถ้าตัวเขาเป็นเพียงสังขารซึ่งเป็นส่วนผลมต่างๆ ของการสลายอารมณ์ (เวทนา) ความนึกคิด (มโนคติ) และความอยาก (กิเลสตัณหา) แล้วเขาจะไปที่ไหนได้ในการขจัดร่างกายของเขา พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า⁹⁰

ดูก่อนพราหมณ์ หัวใจของท่านยังยึด	อาตมัน ซึ่งเป็นกระแสที่พุ่งจุดของ
ติดอยู่กับตัวตนของท่านและท่านก็	การเห็นและความนึกคิดไม่เคยเกิด
ปรารถนาสวรรค์และกระวนกระวาย	และไม่เคยตาย ไม่มีอะไรเกิดขึ้นก่อน
หาความสุขแห่งตนในสวรรค์ ด้วย	อาตมัน และอาตมันจะยังคงเป็นอยู่
เหตุนี้ท่านจึงไม่สามารถพบกับความ	ชั่วกัลปาวสาน ไม่เคยเกิดแต่จะสถิต

⁹⁰ คำถามของพระเจ้ามิลินท์.

สุขแห่งความจริงและความจริงที่เป็นอมตะ

เราขอบอกท่านตามความจริงว่า พระผู้มีพระภาคมิได้อุบัติขึ้นมาเพื่อทรงสั่งสอนในเรื่องความตาย แต่เพื่อทรงสั่งสอนเรื่องของชีวิตและท่านจะเห็นธรรมชาติของชีวิตและความตายอย่างชัดเจนด้วยปัญญา

สังขารร่างกายนี้จะดับสิ้น และไม่มี การสังเวชชูปุชาใดๆ จะช่วยให้รอดพ้นจากการดับสิ้นได้ ดังนั้นขอให้ท่านแสวงหาชีวิตที่เป็นของจิต ที่ได้มีตัวตนที่นั้นย่อมไม่มีความจริง(สัจจะ) ดังนั้นเมื่อความจริงเกิดความเป็นตัวตนก็จะหายไป ดังนั้นจงทำจิตของท่านให้ตั้งมั่นอยู่ในความจริงเผยแพร่ความจริง ใส่ความตั้งใจของท่านทั้งหมดลงในความจริงและให้ความจริงนั้นแผ่กระจายออกไป ท่านก็จะมีชีวิตอันเป็นนิรันดรในความจริงนั้น

อยู่ชั่วกาลนิรันดร อาตมมันไม่ตายเมื่อร่างกายนั้นตายไปทั้งเวลาที่ผ่านไป และเวลาที่กำลังจะมาถึง ถ้าผู้ฆ่าคิดว่าเขาฆ่าและผู้ถูกฆ่าคิดว่าเขาตายทั้งผู้ฆ่าและผู้ถูกฆ่านั้นไม่รู้ถึงความจริง(สัจจะ)ความเป็นนิรันดรกาลในมนุษย์ไม่สามารถฆ่าได้ ความเป็นนิรันดรกาลในมนุษย์ไม่รู้จักตาย อาตมมันสิ่งสถิตอยู่ในหัวใจของทุกสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งมวลเป็นจิตวิญญาณเป็นตัวตนของสิ่งมีชีวิต มีขนาดเล็กกว่าอะตอมที่มีขนาดเล็กที่สุดและใหญ่โตยิ่งกว่าเวหาอันกว้างใหญ่ทั้งหลาย ผู้ที่ยอมสละความเป็นมนุษย์ของตนทั้งไปจะปราศจากความเศร้าโศกเสียใจและจะพบรัศมีอันเรืองรองของอาตมมันโดยพระกรุณาธิคุณของพระผู้สร้าง(พระผู้เป็นเจ้าของ)แม้ขณะพักผ่อนเขาก็จะท่องเที่ยวไปในดินแดนอันไกลโพ้น ขณะนอนเขาจะไปทุกหนทุกแห่งไม่มีใครทราบ พระผู้เป็นเจ้าของความสุขและความทุกข์ทั้งหลายนอกจากตัวตนของเรา

คาถาอุปัชฌ์, II.vv.18-21

ผู้ซึ่งบังคับรถเทียมม้าด้วยเหตุผล ถือบังเหียนไปด้วยจิตที่ระมัดระวังย่อมเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของการเดินทางได้ ซึ่งก็คือ พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดอันเป็นนิรันดร เหนือประสาทสัมผัสคือ

อารมณ์ทั้งปวงและเหนืออารมณ์ทั้งปวงคือจิต เหนือจิตคือเหตุผลที่บริสุทธิ์และเหนือเหตุผลคือพระผู้เป็นเจ้าของในมนุษย์

คาถาอุปนิษัท, III.vv.9-10

เมื่อมนุษย์หลุดพ้นจากการยึดติดไม่ว่าโดยอารมณ์ของประสาทสัมผัสหรือการปฏิบัติและตัดขาดจากความคิดทางโลกทั้งหมด ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้บรรลุนิเวศ

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.4

วรรคตอนนี้ที่กล่าวอ้างข้างต้นสอดคล้องกับพระวาทะของพระพุทธเจ้าที่ว่า สรรพสิ่งมีชีวิตในโลกจะต้องขจัดรูปที่ซับซ้อนของตนออกไป

ตัวตนที่แท้จริง

การที่จะเข้าใจความหมายของ “ตัวตน” ได้ถูกต้องตามความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงหมายถึงนั้น ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ เราจะต้องเข้าใจความหมายที่ใกล้เคียงที่สุดตามแนวความคิดระหว่างศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธที่เกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ตัวตน”

ตัวตนนี้หรืออัตตา (ชีวิต) เป็นวิญญาณ-จิตที่ไม่ดับสูญแม้จะอยู่ในภาวะของความหลุดพ้น (วิมุตติ) นอกจากนี้ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย (บทที่ 4 ตอนที่ 36) ระบุว่า “พระพุทธเจ้าเป็นวิญญาณที่พ้นจากบาปและไม่ถูกพันธนาการด้วยสิ่งใดทั้งสิ้น” ดังนั้นนอกจากการที่จะมีการใช้คำว่า “วิญญาณ” กับ “จิต”

แทนกันหรือแม้แต่ใช้สลับกัน แนวความคิดเดียวกันนี้ก็จะใช้คำสองคำนี้แทนกันหรือสลับกันก็จะคงดำเนินต่อไป และเราสามารถเข้าใจได้โดยถูกต้องว่า คำว่าตัวตนที่เรากำลังพูดถึงขณะนี้ไม่ใช่ตัวตนของความสุขและความทุกข์ที่ผ่านเข้ามาชั่วคราวเดียวเดียวจากการรับรู้ของประสาทสัมผัสแล้วก็จากไป พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการมีอยู่ของวิญญาณและจิตร่วมกัน เพราะถ้าทั้งสองสิ่งรวมกันอย่างมั่นคงถาวรขึ้นเมื่อไรก็จะทำให้เกิดบุคคลที่สองขึ้นซึ่งเป็นตัวตนที่แยกออกไปต่างหากอีก เป็นผลทำให้เกิดความผิดปกติของจิตสองจิตที่แยกกันแต่มารวมกันในหนึ่งจิต สำหรับผู้ที่คิดว่าพระพุทธเจ้าทรงมีจุดมุ่งหมายในคำสอน เพื่อทำลายตนที่แท้จริงซึ่งเป็น “เรา” ที่แท้จริง อาจสนใจอ่านข้อความที่แสดงให้เห็นโดยแจ่มชัดถึงเรื่องการโต้แย้งความเชื่อที่ผิด

“บรรดาสาวกของเราจัดสิ่งที่ไม่ใช่ของท่านออกไป ขจัดทุกสิ่งทุกอย่างจนหมดสิ้น ถ้าจะมีใครสักคนหนึ่งต้องนำกิ่งไม้และใบไม้ออกไปจากป่าเขตวันนี้ จำเป็นหรือไม่ที่ชายผู้นั้นจะต้องนำเราออกไปเผาหรือใช้เราตามที่เขาปรารถนา”

“ไม่จำเป็นหรือพระเจ้าคะ”

“ทำไมถึงไม่จำเป็นเล่า”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งนี้เพราะว่าตัวตนนี้ไม่ใช่เราและไม่มีสิ่งใดเลยที่เป็นของเรา”

“ในทำนองเดียวกัน สาวกของเราจึงขจัดสังขารธาตุที่ไม่ใช่ตัวตนออกไป”

มัชฌิมนิกาย, 22

บัณฑิตควรยอมคำพูดในจิต จิตในตัวตนที่รู้จักตัวตน ตัวตนที่รู้จักวิญญาณของจักรวาลและจิตวิญญาณของจักรวาลในจิตวิญญาณของสันติสุข จงตื่นเถิด จงลุกขึ้นเถิด จงถึงพร้อมด้วยความเพียรพยายามเพื่อสิ่งสูงสุดที่เต็มไปด้วยแสงสว่าง มุนีกล่าวว่าทางเดินนั้นแคบนักยากที่จะผ่านเข้าออก แคบดังคมมีดโกนกระนั้น อาตมอันอยู่เหนือทุกเสียงและรูปร่างปราศจากสัมผัสทางกาย รส และกลิ่น คงสภาพเป็นนิรันดรกาลไม่เปลี่ยนแปลง ปราศจากการเริ่มต้นและสิ้นสุด และแน่นอนที่สุดอยู่เหนือเหตุผล เมื่อวิญญาณของอาตมอันปรากฏ มนุษย์จะพ้นจากหุบเขาแห่งความตาย

บทสนทนาของพระพุทธเจ้าบทนี้ เป็นการยืนยันคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องตัวตนที่ว่า สิ่งนี้ไม่ใช่ของฉัน ตัวฉันไม่ใช่สิ่งนี้ สิ่งนี้ไม่ใช่ตัวของฉัน โดยทรงมีจุดมุ่งหมายชัดเจนในการแยกสิ่งที่ “ไม่ใช่ตัวตน” ออกจาก “ตัวตนที่แท้จริง” ตัวตนที่เป็นจิตวิญญาณโดยแท้จริงนั้นมิใช่สภาวะที่เป็นนามธรรมแต่เป็นตัวตนของชีวิตที่สมบูรณ์แบบ ไม่มีความรู้ใดๆ ที่สามารถยืนยันวัตถุประสงค์แห่งการมีอยู่ของตัวตนได้ เนื่องจากตัวตนเปิดสำหรับตัวเองเท่านั้น

ตัวเราเอง คือ นายของตัวเราเอง ใคร
อื่นใดแล้วจะเป็นนายของตัวเราเอง
บุคคลผู้ฝึกฝนตนดีแล้วย่อมพบนาย
ที่หาได้แสนยาก บาบที่ตนทำเองเกิด
ในตนเองเป็นผลผลิตของตนเองย่อม
ทำลายคนโง่ให้ย่อยยับตั้งเพชรทำลาย
อัญมณี

ธรรมบท, vv.160, 161

จิตใจของผู้ที่สามารถเอาชนะอำนาจ
ฝ่ายต่ำของตนเองได้เป็นเพื่อนที่ดีที่สุด
แต่สำหรับผู้ที่ไม่สามารถเอาชนะฝ่าย
ต่ำของตนเองได้ จิตของเขาคงเป็น
ศัตรูที่ร้ายกาจที่สุด

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.6

จงเตือนตนด้วยตนเอง พิจารณาตน
เองด้วยตนเอง ภิกษุเอ๋ย หากเธอ
คุ้มครองตนเองได้เธอจักอยู่เป็นสุข
เพราะตนเองเป็นเจ้านายแห่งตน ตน
เองเป็นที่พึ่งแห่งตน เหมือนพ่อค้า
ถนอมม้าดีกระนั้น

ธรรมบท, vv.379,380

เขาต้องยกฐานะแห่งตนด้วยความ
พยายามไม่ใช่ทำตัวให้ตกต่ำ จิตใจ
ของตนเป็นทั้งเพื่อนและศัตรูของ
มนุษย์

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.5

เมื่อเราได้อ่านธรรมบท(v. 379) ดังกล่าวข้างต้นเราจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงถือว่า “ความเป็นจริง” (ยถาภูตธรรม) แห่งตัวตนภายในตัวเรานั่นเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดที่ทำให้เราตื่นเสมอและปกป้องเราให้พ้นจากประสาท

สัมผัสแห่งภพหลวงตาของโลกทั้งมวล และทำให้เราพบกับความสุขได้ และ "ตัวตน" ที่แท้จริงนี้ พระพุทธเจ้าทรงถือเสมือนความจริง

จงทำตนให้เป็นเสมือนผู้ที่มีตนเป็น
แสงสว่าง จงทำตนให้เป็นเสมือนผู้ที่มี
ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน จงรีบรุดนำตนสู่
ที่พึ่งอันไม่มีที่สิ้นสุดและยึดมั่นความ
จริงเป็นที่พึ่งพา

ผู้สามารถเอาชนะจิตใจตนเองได้ยอม
บรรลुถึงพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดและรับรส
แห่งความสงบสมบูรณ์ท่ามกลางสิ่งคู่
ที่มีสภาพตรงกันข้าม เช่น ความหนาว
เย็นและความร้อน ความสุขและความ
ทุกข์ เกียรติยศและความน่าอับอาย

มหาปริณิพพานสูตร, vv.33,35

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.7

มนุษย์สามารถพบตัวตนส่วนในสุดของตัวเรา (วิญญาณ) ได้ด้วยการ
ทำลายจิตที่ได้รับการกระตุ้นจากแรงจูงใจภายนอกและประสาทสัมผัส พระ
พุทธเจ้ามิได้ทรงปฏิเสธแนวความคิดนี้ พระองค์ยังทรงยอมรับอีกด้วยว่าจิต
หรือวิญญาณนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับการมีอยู่โดยสภาพที่เป็นนามธรรม แต่ตัวตน
ที่แท้จริงโดยธรรมชาตินี้เป็นจิตที่ถาวร ซึ่งโดยแท้จริงแล้วส่วนหนึ่งประกอบ
ด้วยความมอยาก กิเลสตัณหาและความโง่เขลา (อวิชชา) บุคคลได้รับการแสดง
ให้ยอมรับตัวตนที่แท้จริงแตกต่างกันไป ส่วนประกอบของตัวตน (อัตตา) นั้น
เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไม่มีอะไรแน่นอนหรือไม่เปลี่ยนแปลงหรือไม่มีที่สิ้นสุด

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
เพราะขจัดอวิชชาออกไปได้สังขารจึง
ไม่มี อริยมรรคอันมีองค์ 8 ได้แก่ การ
เห็นชอบ ดำริชอบ วชิสุจริต กระทำ
ชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ
ระลึกชอบและตั้งจิตมั่นชอบ จึงเป็น
หนทางอันประเสริฐที่จะนำไปสู่การ
ขจัดอวิชชาอันเป็นปัจจัยให้เกิดมี
สังขาร เมื่อพระอริยเจ้าสาวกองค์ใด

สิ่งที่ไม่จริง(ร่างกายวัตถุ)จะปราศจาก
สภาพของการคงอยู่ แต่สิ่งที่เป็น
อมตะ (ดวงวิญญาณ) จะไม่มีการ
เปลี่ยนแปลง ผู้เห็นสัจจธรรมของทั้ง
สองสิ่งนี้เท่านั้นที่จะสามารถเข้าใจ
สภาพที่แท้จริงของทั้งสองสิ่งนี้ได้ เธอ
ควรทราบว่สิ่งที่แผ่กระจายไปทั่วร่าง
กายทำลายไม่ได้ ไม่มีสิ่งใดสามารถ
ทำลายดวงวิญญาณที่ไม่มีวันเสื่อม

เข้าใจต้องแท้ถึง “ปัจจัย” แห่งการเกิดการหลุดพ้นและหนทางนำไปสู่การหลุดพ้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นพระอริยเจ้าสาวกผู้มีความเห็นชอบ ทศนะชอบ และเข้าถึงพระธรรมคำสั่งสอนนี้โดยแท้จริงเป็นผู้รู้เช่นผู้รู้ธรรมโดยแท้จริง เป็นผู้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระอริยเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาวิคุณ และเป็นผู้ยืนเคาะประตูแห่งอมตะ

สังยุตตนิกาย, 11.43

สลายนี้ได้ ร่างวัตถุของสิ่งมีชีวิตที่ไม่มิวันถูกทำลายได้ วัตถุขนาดไม่ได้ และเป็นอมตะนี้ ต้องจบสิ้นลงอย่างแน่นอน ไอรชรุณ ไอรสแห่งการตะเฆจงส์ต่อไป ดวงวิญญาณไม่มีการเกิดหรือการตาย ไม่ว่าเวลาใด ไม่เคยอยู่ในอดีต ปัจจุบันหรืออนาคต ดวงวิญญาณไม่มีการเกิด เป็นอมตะคงอยู่ชั่วนิรันดรกาลและเป็นสิ่งแรก แม้ร่างกายจะถูกสังหารแต่ดวงวิญญาณยังคงอยู่

คัมภีร์ภควัดคีตา, 11.16,17,18,20

“โคตมะ ผู้ทรงคุณธรรม ทุกข์เกิดขึ้น เพราะตนเป็นผู้กระทำเองใช่หรือไม่ พระเจ้าคะ”

“ไม่เช่นนั้นหรือ กัสสปะ”

“ถ้าเช่นนั้นผู้อื่นเป็นผู้กระทำใช่หรือไม่”

“ไม่ใช่”

“ถ้าเช่นนั้นทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นผู้กระทำใช่หรือไม่”

“ไม่ใช่ทั้งสองอย่างกัสสปะ”

“เมื่อไม่ใช่ตนเองหรือผู้อื่นเป็นผู้กระทำ ฉะนั้นทุกข์ของข้าพระพุทธเจ้าคงเกิดขึ้นโดยบังเอิญใช่หรือไม่พระพุทธเจ้าคะ”

“ไม่ใช่เช่นนั้นกัสสปะ”

“ถ้าเช่นนั้นแล้วไม่มีความทุกข์ใช่หรือไม่”

เมื่อมนุษย์ถูกพันธนาการด้วยอำนาจของธรรมชาติสามอย่าง เขาจะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเห็นแก่ตัวด้วยสินจ้างรางวัลและเขาก็ได้รับรางวัลนั้นในเวลาที่กำหนด หลังจากนั้นจิตของเขาจะแผ่กระจายไปในหลายรูปแบบของอำนาจธรรมชาติสามอย่างนั้น เร่วอนไปบนหนทางสามเส้นผ่านชีวิตและความตาย

จิตวิญญาณเปรียบเสมือนพระอาทิตย์ที่ทอแสงโชติช่วง เมื่อจิตวิญญาณกลายเป็นหนึ่งเดียวกันกับจิตสำนึกว่า “ฉันเป็น” พร้อมทั้งเกิดมีความอยาก จิตวิญญาณนั้นจะเกิดเป็นไฟขนาดเท่าหัวแม่มือ แต่ถ้าจิตวิญญาณคนนั้นก็ถึงพร้อมด้วยความบริสุทธิ์แห่งเหตุผล

ไม่พระเจ้าค่ะ”

“ไม่ใช่เช่นนั้นนักัสสปะ ไม่ใช่ว่าจะไม่มี
ทุกข์ เพราะทุกข์นั้นมี”

“โคตมะผู้ทรงคุณธรรม ถ้าเช่นนั้น
แล้วย่อมไม่มีผู้ใดทราบหรือเห็นคุณ
ธรรมใช่หรือไม่พระเจ้าค่ะ”

“ไม่ใช่ที่เราไม่ทราบหรือไม่เห็นความ
ทุกข์ แต่เราทราบเราเห็นความทุกข์”

“ท่านโคตมะผู้ทรงคุณธรรมข้อข้องใจ
ของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหมด พระองค์
ทรงตอบว่า ‘ไม่’ แต่พระองค์กลับตอบ
ว่า พระองค์ทรงทราบและทรงเห็น
ความทุกข์ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ขออาราธนาให้
พระองค์จงทรงอธิบายและสอนให้ข้า
พระพุทธเจ้าได้เข้าใจในเรื่องของความ
ทุกข์ด้วยเถิด”

“ใครก็ตามที่กล่าวว่าผู้กระทำความดี
รับผลแห่งการกระทำของตนเป็นการ
กล่าวที่มีความหมายว่า ทุกข์นั้นเกิดขึ้น
ด้วยการเริ่มต้นด้วยการกระทำของ
ตัวเขาเองความคิดนี้เป็นความเห็นที่
อึดตาและโลกที่เที่ยงแท้ยั่งยืน (สัตตต-
ทัญญู) ใครก็ตามที่กล่าวว่าตนเป็นผู้
กระทำโดยผู้อื่นเป็นผู้ได้รับผลแห่งการ
กระทำนั้น เป็นการกล่าวที่มีความ
หมายว่า ความคิดของมนุษย์ตกอยู่
ภายใต้ความรู้สึกว่าทุกข์เกิดจากการ
กระทำโดยผู้อื่น ความคิดนี้เป็นความ

และมีพระผู้เป็นเจ้าของสิ่งสถิตอยู่ภายใน
จิตวิญญาณนั้นจะเข้มข้นด้วยสมมติ
แหลมคมจุดปลายเข็ม

จิตวิญญาณอาจเปรียบได้กับเส้นผม
หนึ่งเส้นที่สามารถแบ่งได้เป็นร้อยส่วน
แล้วแบ่งต่อไปอีกร้อยส่วนและในจิต
วิญญาณนี้ยังมีเมล็ดอีกนับอสงไขย
จิตวิญญาณไม่เป็นทั้งผู้ขายหรือผู้หญิง
หรืออะไรก็ไม่เป็นทั้งผู้ขายหรือผู้หญิง
เมื่อวิญญาณเข้าสู่ร่างใดร่างหนึ่ง จิต
วิญญาณจะถูกพันธนาการโดยร่าง
เดียวกันนั้น

จิตวิญญาณในร่างกายนั้นมีการเกิด
คลี่กระจาย มีความฝัน ความอยาก
และต้องการอาหาร สำหรับชีวิตแล้ว
ก็ไปเกิดในร่างใหม่ตามผลของการ
กระทำที่ผ่านมา

คุณภาพของจิตวิญญาณเป็นปัจจัย
พิจารณาในร่างกายในอนาคตที่รับรู้ได้
หรือรับรู้ไม่ได้ หนักหรือเบา ความนึก
คิดและการกระทำของจิตวิญญาณ
สามารถนำจิตวิญญาณไปสู่อิสรภาพ
หรือนำไปสู่ความเป็นทาสได้ทั้งใน
ภพนี้และภพหน้า แต่ยังมีพระผู้เป็น
เจ้าผู้ซึ่งหาที่สุดมิได้ เมื่อมนุษย์รู้จัก
พระผู้เป็นเจ้าของเขาจักหลุดพ้นจากความ
เป็นทาสทั้งปวง พระองค์เป็นพระ
ผู้ทรงสร้างสรรค์สรรพสิ่งทั้งมวล สิ่งสถิต
อย่างเร้นลับชั้นนิรันดรกาลในสรรพสิ่ง

เห็นว่ามียัตตาและโลกซึ่งจักพินาศ
 ขาดสูญหมดสิ้นไป (อุจเจตทิกฺกุฏฐิ)”
 “กัสสปะ เเธองหฺลิกฺเคียงทางตันท์
 สองทางนึ้ ตถาคตสังฺสอนธรรมอย่าง
 มีความหมาย อวิชชาเป็นปัจจัยให้
 เกิดสังขารและอีกหลายสิ่งหลายอย่าง
 อวิชชาจึงเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ทั้งมวล
 ดังนั้นการที่จะขจัดอวิชชาให้หมดไป
 โดยสิ้นเชิงจึงต้องเป็นการขจัดปัจจัย
 ที่ก่อให้เกิดสังขารทั้งปวง เท่ากับว่า
 เป็นการขจัดทุกข์ทั้งมวลให้สิ้นไป”

สังยุตตนิกาย, 19-21

ที่พระองค์ทรงสร้าง พระองค์สถิตอยู่
 เหนือการเริ่มต้นและการสิ้นสุดและ
 ด้วยรังสีแห่งพระองค์จึงเกิดเป็นสรรพ
 สิ่งทั้งมวล

พระองค์ทรงเป็นจิตวิญญูณแห่ง
 นามธรรมแต่มนุษย์ผู้มีหัวใจบริสุทธิ์
 เท่านั้นที่จะสามารถเห็นพระองค์ได้
 สิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิตล้วนมาจาก
 พระองค์ทั้งสิ้นและพระองค์เป็นพระผู้
 สร้างสรรพสิ่งทั้งมวล พระองค์ทรงเป็น
 พระผู้เป็นเจ้าของ ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าของ
 แห่งความรักและเมื่อผู้ใดรู้จักพระองค์
 พระองค์จะทรงมอบพระสรีระของพระ
 องค์ไว้เพื่อวิญญูณของเขาผู้นั้นจะได้
 เข้าถึงสถิต

คัมภีร์เสวตตวตรอุปนิษัฑ, V.7-14

การขจัดมานแห่งอวิชชาให้หมดสิ้นไปได้ด้วยความเข้าใจในพระ
 ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์นั้นเป็นไปได้ที่เราจะสามารถอยู่เหนือปัจจัย
 ส่วนตัวทั้งมวลและเข้าใจในตัวตนที่แท้จริงของเราดังเช่นตัวตนที่อยู่กับพระผู้
 สถิตเป็นนิรันดร จุดมุ่งหมายที่ซัดแจ้งของพระพุทธเจ้าตั้งข้อความที่คัดลอก
 มาข้างต้นและที่พระองค์ทรงโปรดเทศนาในเรื่องของภาวะ และอุปสรรค ดังที่
 ได้มีการจดบันทึกไว้ในสังยุตตนิกาย (III.25) และหลักฐานอ้างอิงของพระองค์
 ให้เราหันกลับมามองตัวเองเพื่อเป็นแนวทางและที่พึ่งและไม่ให้ยึดถือสิ่งอื่นใด
 ให้มากไปกว่าความรู้ความเข้าใจในตัวเอง (อุทานนุเทศคาถา-47) มิใช่เป็นเพียง
 การที่พระองค์ทรงยืนยันการมีอยู่ของตัวตนที่แท้จริงเท่านั้น แต่คำยืนยันของ
 พระองค์สอดคล้องกับความคิดเห็นที่เหมือนกันในเรื่องของ“พึงรู้จักตัวท่านเอง”
 ซึ่งบรรดาศาสนิกผู้ก่อตั้งศาสนาที่ยิ่งใหญ่ทั้งหมดได้ประกาศไว้และเป็นเป้าหมาย

สำคัญของศาสนา ดังนั้นจากหลักฐานอ้างอิงต่างๆ ทั้งใน*อังกุตตรนิกาย* (I.149 และ II. 211) และ*มัชฌิมนิกาย* (I.344, II.159) เราจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญของพระธรรมเท่าเทียมกับตัวตนที่แท้จริงและทรงตรัสว่า ประสพการณ์ของตัวตนที่แท้จริงนี้เป็นเป้าหมายที่มีค่าที่สุดของแต่ละบุคคล เราไม่อาจมองข้ามหลักฐานอ้างอิงต่างๆ เหล่านี้ได้ว่า ความเห็นในเรื่องของตัวตนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้ากับคัมภีร์อุปนิษัตของพราหมณ์นั้นเหมือนกันอย่างน่าทึ่ง “ตัวตนที่แท้จริง” ที่พระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้ได้นั้นเหมือนกับ “อาตมัน” ของศาสนาฮินดู พระนาคเสนได้ยืนยันเช่นเดียวกันว่า “พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่ามีตัวตนและไม่มีตัวตนและไม่มีทั้งสองอย่าง (*มารยมิก* XVIII.6) ดังนั้นจิตที่สามารถแยกแยะความแตกต่างได้ย่อมไม่มีเหตุผลที่จะต้องปฏิเสธการมีอยู่ขององค์ภาวะที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใดที่เรียกว่าตัวตน (อัตตา) ได้ แต่ให้ยอมรับตัวตนที่แท้จริงที่แตกต่างไปจาก *ไม่ใช่ตัวตน* (อนัตตา)

ดังที่ได้กล่าวไว้ในหน้า 47-49 และหน้า 133-135 ความเห็นนี้จะอธิบายแนวความคิดเรื่องสัทธิกายทิฐิหรือความเห็นว่าเป็นตัวของตน และอัตตวาทะหรือความถือหรือสำคัญหมายอยู่ภายในว่ามีตัวตนได้เป็นอย่างดี แต่แนวความคิดเรื่องสัทธิกายทิฐิและอัตตวาทะยังคงคลุมเครือ โดยยังไม่มีคำอธิบายลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างตัวตนที่แท้จริงและที่ไม่ใช่ตัวตน ดังนั้น คำกล่าวหาที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงเชื่อในเรื่องของจิตวิญญาณหรือตัวตนนั้นจึงเป็นเรื่องที่คาดเดากันไปโดยไม่มีมูลความจริง การสนทนาธรรมระหว่างพระนาคเสนและพระเจ้ามิลินท์เป็นข้ออ้างอิงที่พระพุทธเจ้าทรงคัดค้านเรื่อง *ไม่ใช่ตัวตน* มิใช่เรื่องตัวตนที่แท้จริง

ในทำนองเดียวกัน การสนทนาธรรมของท่านวสุพันธุที่ปรากฏใน*อภิธรรมโกศ* (IX) เกี่ยวกับความหมายของคำก็ไม่มีประโยชน์เนื่องจากท่านและคู่สนทนาของท่านเพียงถกเถียงกันถึงมุมมองและสถานะของ “จิตวิญญาณ” และ “ตัวตน” ที่เป็นพื้นฐานและหาคำจำกัดความไม่ได้และใน*มิลินทปัญหา* (หน้า 52 และ 55) เราจะพบว่าพระพุทธเจ้าไม่เพียงแต่ทรงบัญญัติเป็นคำสั่ง

ให้ขจัด “ตัวตนที่ผิด” ออกไปโดยสิ้นเชิง พระองค์ยังทรงอธิบายถึงการขจัดตัวตนนี้ หรือถ้าจะกล่าวให้ถูกต้องให้มากกว่านี้ก็คือ สิ่งที่ไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) โดยทรงแยกตัวตนที่ไม่ยั่งยืนนั้นออกจากวิญญาณที่เป็นอมตะโดยชัดแจ้ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่าการที่จะรักษาจิตวิญญาณที่เป็นอมตะไว้ได้นั้นจะต้องสามารถเอาชนะตัวตนให้ได้ พระพุทธเจ้าทรงใช้อัตตาเป็นหลักฐานส่วนใหญ่ในการสั่งสอนธรรมะในมิลินทปัญหา (หน้า 54) ขณะที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาโปรดนายพลสีหะ เราจะพบว่าพระพุทธองค์ทรงกล่าวกับนายพลสีหะว่า ฆาตกรเมื่อถูกลงโทษประหารชีวิตนั้น เขาควรจะพบกับความสุขเนื่องจากโทษที่เขาได้รับนั้นจะชำระจิตของเขาให้สะอาด ถ้าหากว่าไม่มีจิตวิญญาณและไม่มีอะไรที่จะได้รับการชำระให้สะอาดบริสุทธิ์ ฆาตกรผู้นั้นก็จะเป็นความสุขเนื่องจากความผิดของเขาจะไม่ถูกขจัดให้สิ้นไปด้วยการอภัยโทษ แม้ว่าหลังจากพ้นแห่งความอยาก ความเห็นแก่ตัว และการหลงตัวเอง ซึ่งเป็นสิ่งครอบงำและปกปิดตัวตนที่แท้จริงของเราเสมอๆ จะระเบิดออกมาแล้ว แต่สิ่งที่เป็นส่วนบรรจุกายใน (ตัวตนที่แท้จริง) จะถูกรักษาไว้และจะนำทางชีวิตที่เป็นอมตะต่อไปบนเส้นทางแห่งความเป็นจริง (สัจจะ)

อย่างไรก็ดี ความจริง (สัจจะ) ใหญ่โตเพียงพอที่จะรักษาความรักและความปรารถนาของตัวตนแต่เมื่อตัวตนแตกออกเหมือนฟองสบู่สิ่งที่เป็นส่วนบรรจุกายในตัวตนจะถูกรักษาไว้และในความจริง (สัจจะ) นั้นจะนำพาชีวิตไปสู่ชีวิตที่เป็นอมตะ

(มหาวิทยาลัย คำถามของนายพลสีหะที่ทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับเรื่องการทำลายล้าง)

คนโง่มักไขว่คว้าหาความสนุกสนานภายนอกและติดกับดักของความตายอันมีรู้จักจบ แต่คนฉลาดจะพบสิ่งที่เป็นอมตะและจะไม่แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าของในสิ่งที่ผ่านพ้นไปแล้ว

คาลาอุปนิษัท, 4.2

พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าเมื่อพ้นแห่งอวิชชาและตัณหาของ

เราจะเปิด ตัวตนที่แท้จริงของเราจะปรากฏเป็นทสฺสนะของความเป็นจริงและเข้าร่วมชีวิตที่เป็นอมตะ เมื่อความอยากที่ไม่ยั่งยืนหรือความปรารถนาในโลกียะหมดสิ้นและควบคุมประสาทสัมผัสได้โดยสิ้นเชิงเหมือนสามารถปราบม้าพ้อพันธุ้ให้เชื่องได้ จิตวิญญานตามธรรมชาติที่เป็นสิ่งสำคัญซึ่งมีอยู่ในตัวตนเราทุกคนจะบรรลุถึงปัญญาอันสูงสุดโดยแต่ละคนจะต้องประสบ นั่นก็คือ *รู้จักตัวเองด้วยตัวเอง*⁹¹ หรือดังที่คัมภีร์อุปนิษัทของพราหมณ์ได้อ้างในคำสอนว่า “พระผู้สร้างนั้นบัญญัติให้ประสาทสัมผัสกระทำการภายนอกที่เป็นเรื่องราวภายนอกของโลก ที่มีใช้เรื่องราวของพระผู้เป็นเจ้าของซึ่งอยู่ภายใน แต่ผู้มีผู้แสวงหาชีวิตอมตะจะมองไปข้างในตัวตนเองและพบจิตวิญญานของตนเอง”⁹² ดังนั้นเราควรที่จะค้นหาจิตวิญญานของตัวเราเองในโลกแห่งความสว่างไสวนี้เพื่อสันติสุขที่น่านิรมลและความสุขของจิตวิญญานโดยธรรมชาติที่แท้จริงและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของจักรวาลและแผนการที่เป็นอมตะของจักรวาลซึ่งไม่สามารถพรรณานี้ได้

ความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) — ตัวตนที่ลวงตา

หากจะกล่าวอีกนัยหนึ่ง ถ้าจิตของเราไม่สามารถเอาชนะอวิชชาได้ และตกเป็นทาสของประสาทสัมผัสแล้ว จิตก็จะพบแสงสว่างเพียงริบหรี่ ไม่สามารถส่องทางสู่ความหลุดพ้นได้ ไม่สามารถพบโลกแห่งความเป็นจริง (ลัจจะ) ฉะนั้นความประมาทและว่างเว้นไม่ทำจิตให้บริสุทธิ์ย่อมไม่สามารถนำ

⁹¹ *ธรรมบท*, v.379 *อุหมทปรินิพพานสูตร*, ii.26 โดยพระพุทธเจ้าทรงบอกพระเจ้าปเสนทิว่า “เมื่อเราเดินผ่านสถานที่ซึ่งหมดทุกแห่งหนด้วยจิตที่พินิจไตร่ตรอง เราจะไปไม่ถึงที่ที่มีค่ามากกว่าตัวตน (อัตตานะ) ของตนและค่าสามัญสำนึกของผู้อื่น (ปฤอัตตา) ผู้ใดค้นหาตัวตนเอง (อัตตาคารม) ผู้ นั้นจะไม่ทำให้ใครได้รับอันตราย”.

⁹² *คาถาอุปนิษัท*, IV.1.

พาเราสู่จุดหมายปลายทางได้ แต่จะพาเราทวนอยู่ในห้วงแห่งความตายนี้ต่อไปเรื่อยๆ⁹³ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเราในเรื่องนี้ในหัวข้อเรื่อง “ความวิปัสสนาของตัวตน” และสิ่งที่อาศัยการเกิดขึ้นพร้อมๆ กันอันได้แก่ ความหลงตัวเอง การยึดมั่นถือมั่นด้วยความเพ้อฝันและความอยากในสิ่งที่ประสาทสัมผัสต้องการ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นผลผลิตของอวิชชาในตัวตนที่แท้จริงและวิญญาณ (จิต) ของเรา พระองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าวินัยของความคิดและความประพฤติอย่างมีสติและมุ่งมั่นเท่านั้นที่จะสามารถสลัดความหลงตัวเอง การยึดมั่นถือมั่นด้วยความเพ้อฝันและความอยากในสิ่งที่ประสาทสัมผัสต้องการซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้จิตของเราจมปลักอยู่ในวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ลึนหน้างแห่งการมีชีวิตที่เป็นนิรันดร์กาลให้ออกไปได้ การสลัด “ตัวตน” ที่เป็นสิ่งลวงตาออกไปโดยแท้จริงแล้วมิใช่เป็นการทำลายล้างบุคคลตามธรรมชาติ แต่เป็นการเปิดเผยความจริงในตัวเราให้ปรากฏเมื่อสะเก็ดแห่งตัณหาและความหลงในตัวเองที่ครอบงำจิตถูกขจัดให้สิ้นไป

มีทั้งตัวตน⁹⁴ (อัตตา) และก็มีทั้งความจริง (สัจจะ) เมื่อมีตัวตนความจริงก็ไม่มี เมื่อมีความจริงตัวตนก็ไม่มี ตัวตนเป็นสภาพที่ปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่งขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จากไปอย่างรวดเร็วเป็นสภาพที่แตกต่างกันไปแต่ละบุคคล การหลงตนเองจะก่อให้เกิดเป็นความอิจฉาริษยาและความเกลียดชังอย่างรุนแรง ตัวตนมักไม่หาแต่ความสุขสำราญและมัวเมาในกิเลสตัณหา

ด้วยการฝึกอบรมจิตใจ บุคคลบางคนจะสามารถเข้าใจสภาพของตัวตนในตัวตนเองด้วยตัวเองได้ ขณะที่บุคคลอื่นอาจทราบบด้วยความรู้หรือด้วยการทำงาน ผู้เห็นพระผู้เป็นเจ้าโดยเสมอภาคในทุกสถานที่ย่อมไม่มีวันทำลายตัวตนที่แท้จริงโดยตัวตนได้ ผู้ที่นั้นย่อมเป็นผู้เห็นโดยแท้จริง

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII.24, 28

⁹³ คากาอุปนิษัต, III.7.

⁹⁴ คำถามของพระเจ้ามิลินท์ (กับพราหมณ์ภฎกัณฑะ).

ตัวตนเป็นความตายแต่ความจริงเป็นชีวิต การยึดเกาะติดอยู่กับตัวตนเป็นความตายไปตลอดกาล ขณะที่การก้าวไปกับความจริงจะเป็นหนทางสู่พระนิพพานที่ชีวิตจะสถิตอยู่ชั่วนิรันดรกาล

และต่อไปนี้จึงพิจารณาเรื่องความสืบทอด (สันตติ) ของบุคคลซึ่งจะดำรงอยู่ด้วยกรรมของเธอเอง เธอเรียกสิ่งนี้ว่าความตายหรือตัวตนและโลกซึ่งจักพินาศขาดสูญหมดสิ้นไปหรือว่าชีวิตที่จะต้องดำเนินต่อไป “ข้าพระพุทธเจ้าเรียกสิ่งนี้ว่าชีวิตและชีวิตที่จะต้องดำเนินต่อไป” กุฏทนต์ตอบ “เพราะสิ่งนี้จะเป็นสิ่งสืบทอดสังขารของข้าพระพุทธเจ้า แต่ข้าพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ใส่ใจว่ามันจะเป็นการสืบทอดชนิดใด”

ตถาคตตรัสต่อไปว่า “โดยกระบวนการวิวัฒนาการจึงเกิดมีสังขาร ไม่มีสังขารใดเกิดขึ้นโดยปราศจากการวิวัฒนาการที่ค่อยเป็นค่อยไป สังขารของเธอคือผลของกรรมแต่ปางก่อนของเธอ เมื่อสังขารของเธอรวมกันเข้าจึงเกิดเป็นตัวตนของเธอเองและไม่ว่าตัวตนของเธอจะอยู่ที่ใดสังขารก็จะอยู่ที่นั่น ในสังขารของเธอเธอจะดำเนินชีวิตและเก็บเกี่ยวพืชผลที่เธอ

บุคคลผู้จัดวิชาด้วยปัญญาย่อมได้รับแสงสว่างจากความรู้เหมือนดังดวงอาทิตย์ที่บันดาลให้ทุกสิ่งทุกอย่างสว่างไสวในเวลากลางวัน เมื่อปัญญาจิตใจ ศรัทธาและที่พึ่งของเขาทั้งหมดตั้งมั่นอยู่ในพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ความสงสัยถูกชำระล้างจนหมดสิ้น จากนั้นเขาจะมุ่งหน้าสู่หนทางแห่งความหลุดพ้นในที่สุด

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.16, 17

ตั้งเช่นผู้ได้สวมเสื้อผ้าใหม่ก็จะทิ้งเสื้อผ้าเก่าที่ตนเคยสวมใส่ แม้จิตวิญญาณก็เช่นกันจะต้องเข้าสู่ร่างใหม่ซึ่งก็จะต้องเป็นไปตามกรรมแต่ปางก่อน

คัมภีร์บริหารธรรมะอุปนิษัต,
(วิษณุสมานี, XX.50)

โดยแท้จริงแล้วมีวิญญาณอื่นซึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆของร่างกายที่เรียกว่า กูฏอาดมัน ซึ่งจะถูกกำหนดให้อยู่

ปลุกไว้ในอดีตและปัจจุบันเพื่อความ
เป็นอยู่ในอนาคต”

ในขอบเขตโดยแสงสว่างหรือความ
มืดตามผลงานจะเกิดแล้วเกิดอีกจาก
บุญหรือบาป เจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อม
ถอย แล้วแต่จะเดินไปทางใดภายใต้
แรงดลใจของอำนาจที่ขัดแย้งกัน

คัมภีร์ไมตรีอุปนิษัท, 3.2

“เป็นความจริง ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
เจ้า” กุฏทันตะทูลตอบ “แต่ข้าพระ-
พุทธเจ้าเห็นว่าเป็นผลตอบแทนที่ไม่
ยุติธรรมเพราะข้าพระพุทธเจ้ายอมรับ
ไม่ได้ที่ผู้อื่นจะเก็บเกี่ยวเอาพืชผลที่ข้า
พระพุทธเจ้าปลุกไว้”

ดังเช่นผู้ได้สวมเสื้อผ้าใหม่ก็จะทิ้งชุด
เก่าที่เคยสวมใส่ ในทำนองเดียวกับ
วิญญาณที่สิงสถิตในร่างจะรับเอาร่าง
ใหม่และทิ้งร่างเก่าไป

คัมภีร์ภควัดคีตา, II.22

“แน่นอนที่สุด เราขอบอกเธอ ณ ที่นี้
ไม่ว่าจะเป็นบนสวรรค์ชั้นฟ้าหรือท่าม
กลางทะเลอันกว้างใหญ่หรือเธอจะซ่อน
ตัวเธอเองในห้วงหุบเขาอันแสนไกล
เธอคิดหรือว่าเธอจะสามารถรอดพ้น
จากบาปซึ่งเป็นผลกรรมที่เธอก่อ”⁹⁵

ดังนั้น ผู้ที่คิดว่าตนเองเป็นผู้กระทำ
โดยการพิจารณาด้วยเหตุผลที่ไม่บริ-
สุทธิ์แน่นอนว่าเป็นผู้ไม่มีปัญญาและ
จะไม่สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหมดตาม
ความเป็นจริงได้

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.16

⁹⁵ ธรรมบท, v.127 คาถาของบพทอนที่กล่าวข้างต้น ไม่มีความตอนใดยืนยันเรื่องการกลับชาติมาเกิด
ในภาพนี้ เพราะคนที่กลับชาติมาเกิดไม่สามารถจดจำอดีตชาติของตนได้ การกล่าวอ้างเรื่องการกลับ
ชาติมาเกิดขัดแย้งทั้งในเรื่องราวของกฏแห่งกรรมและ “ปฐมเหตุ” แห่งสติปัญญา และเป็นเพียง
การยอมรับอันเนื่องมาจากความปรารถนาของเราในอดีตเพื่ออธิบายเรื่องของการความโชคร้ายใน
ปัจจุบันที่เราประสงค์จะหลีกเลี่ยง กฏแห่งกรรมเป็นวัฏจักรที่สมบูรณ์แบบในภาพของจิตวิญญาณที่สูง
กว่าที่ปรากฏออกมาอันเป็นผลมาจากการกระทำของเราในชาตินี้ และไม่จำเป็นต้องใช้ความ
พยายามเพื่อที่จะอธิบายเรื่องเหตุและปัจจัยของกรรมเมื่อมีความเห็นในทางที่ผิด รายละเอียดและ
แนวความคิดในเรื่องของกรรมและความเห็นผิดในเรื่องการกลับชาติมาเกิด มีคำอธิบายในหน้า 44-
54 ในหนังสือเรื่อง *The Fallacy of Ancestor Worship* (Bombay, 1965) Library of Congress
Cat. Card No. SA 66-7067) และหน้า 92-146 เรื่อง *Buddha Maitrya Amitabha Has
Appeared* LC75-6131 (Illus) 1976, ISBN 0-87743-119-1 CP, ISBN 0-87743-120-5.P ซึ่ง
ทั้งสองเรื่องเขียนโดยผู้เขียนคนเดียวกัน.

“แน่นอนที่สุด ผลแห่งกรรมของเธอที่เป็นบุญกุศลก็จะตอบสนองเธอในเวลาเดียวกัน เสมือนผู้เดินทางในระยะเวลาต่างๆ เมื่อกลับถึงบ้านด้วยความปลอดภัยย่อมได้รับการต้อนรับจากบรรดาญาติมิตร เพื่อนพ้องและคนมักคุ้น ดังนั้น เขาจะได้รับการต้อนรับในผลแห่งกรรมดีของเขาและเขาก็จะเดินบนหนทางของความถูกต้อง (ธรรม) จากชีวิตนี้สู่ชีวิตในภพภาคหน้า”⁹⁶

ธรรมบท, vv.219, 220

คนทำบาปเองย่อมได้รับบาปเอง คนไม่ทำบาปตนก็บริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน ไม่มีใครทำให้คนอื่นบริสุทธิ์แทนได้⁹⁷

ธรรมบท, v.165

ผู้ใดที่ออกจากร่างและคิดถึงข้าเพียงผู้เดียวแม้ว่าเป็นวาระสุดท้ายแห่งชีวิต จะบรรลุถึงสถานภาพของข้าอย่างไม่ต้องสงสัย

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.5

ดังเช่นตัวบุงที่ตีบคลานสู้อยอดหญ้า แล้วผันตัวเองไปสู้อยอดหญ้าใบใหม่ เช่นเดียวกับคนหลังจากวาระสุดท้ายของชีวิตมาถึงก็จะผันตัวเองสู่ชีวิตใหม่ เมื่อวิญญาณออกจากร่างชีวิตจะตามวิญญาณนั้นไป และเมื่อชีวิตเคลื่อนไหวอากาศธาตุต่างๆ ที่สำคัญจะตามชีวิตนั้นไป (เมื่อได้ติดตามพระผู้เป็นเจ้าของ ความรู้ งานและจิตสำนึกของเขา แต่ปางก่อนจะเกิดขึ้น)

คัมภีร์บริหารทรูญกะอุปนิษัต, IV.4, 3

ธรรมชาติวิัตถุของมนุษย์ประกอบด้วย ความอยาก เมื่อความอยากบังเกิด ความปรารถนาก็จะเกิดตามมา เมื่อความปรารถนาบังเกิด การกระทำก็จะเกิดตามมาและไม่ว่าการกระทำของเขาจะเป็นเช่นไร เขาย่อมได้รับผลในการกระทำของเขาเช่นนั้น

คัมภีร์บริหารทรูญกะอุปนิษัต, IV.4

⁹⁶ ธรรมบท, vv. 167, 168, 169.

⁹⁷ ธรรมบท, vv. 172, 173.

การควบคุมตนเองเป็นปัญหาที่ยากเย็นที่สุด ศาสนาเท่านั้นที่จะสอนให้เรารู้จักการควบคุมตนเองด้วยตนเองว่าเราจะต้องทำ “อย่างไร” และ “ทำไม” ถึงต้องทำ การที่เราจะสามารถก้าวผ่านการยึดติดในตัวเองและมองมวลมนุษยชาติเป็นหนึ่งเดียวกันที่ไม่สามารถแบ่งแยกได้และให้ความรักแก่กันและกันโดยไม่มีเงื่อนไขได้นั้น ก่อนอื่นเราต้องยอมรับความเป็นจริงในตัวตนที่แท้จริงของเราด้วยตัวเราเองเสียก่อน ด้วยความรักที่บริสุทธิ์ซึ่งมีให้แก่ทุกชีวิต เราจะสามารถจัดความเห็นแก่ตัวซึ่งเกิดจากตัวตนหลุดพ้นจากพันธะของการเห็นแก่ตัว และจะสามารถดำเนินชีวิตด้วยความสงบร่มเย็นได้อย่างมั่นคงถาวร

จงจัดสิ่งลวงตาและการติดต่อด่างๆ จะทำให้ความเข้าใจผิดหมดสิ้น เมื่อจัดความเข้าใจผิดหมดสิ้นแล้ว จงลบล้างความกระหาย เมื่อลบล้างความกระหายได้แล้ว เธอก็จักหลุดพ้นจากการยึดติดที่เหมือนโรคเรื้อรังได้ เมื่อหลุดพ้นจากการยึดติดได้ เธอก็จักสามารถจัดความเห็นแก่ตัว^{๘๐} ออกไปได้ ถ้าเธอจัดความเห็นแก่ตัวออกไปได้ เธอก็จะสามารถเอาชนะการเกิด แก่ เจ็บและตายได้และในที่สุดก็จะพ้นจากความทุกข์ทั้งมวล พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการนี้(อริยสัจ 4) ซึ่ง

ด้วยจิตสำนึกของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ในความรู้ทิพย์ (โยคะ) แห่งการปลีกละสลักใจจากกามตัณหา (ปฏิบัติบูชาซ้ำในหลักแห่งการเสียสละนี้) เธอจะเป็นอิสระจากพันธนาการของกรรมทั้งมวลรวมทั้งผลบุญและผลบาป เธอจักหลุดพ้นจากกรรมนั้นและบรรลุถึงตัวข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.28

ความต้องการ ความเกลียดชัง ความสุข ความทุกข์ ร่างกาย จิตสำนึกและความมั่นคง ทั้งหมดนี้พิจารณาได้ว่าเป็นสนามแห่งจิตสำนึกพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง การต่อมตนเป็นอิสระ

^{๘๐} ในที่นี้พระพุทธเจ้ามิได้ทรงขอให้มีการทำลายตัวตนหรือความเป็นตัวตนแต่พระองค์ทรงขอให้ทำลาย “ความเป็นตัวตนของการเห็นแก่ตัว” สิ่งนี้เป็นทางเดียวที่เราสามารถเข้าใจข้ออ้างของพระองค์ได้อย่างถูกต้อง ถ้าข้ออ้างเหล่านี้ไม่ได้ไปขัดแย้งกับข้ออ้างอื่นๆ ของพระองค์ที่เกี่ยวกับตัวตน — “ของเป็นเหมือนกับผู้ที่มิตัวตนเป็นแสงสว่างของตน ...” (มหาปริณิพพานสูตร, 33).

เป็นทางนำสู่พระนิพพาน ความจริงอันประเสริฐประการแรกคือความทุกข์ (ทุกข์) ประการที่สองคือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ (ทุกข์สมุทัย) ประการที่สามคือ ความดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธ) ประการที่สี่คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงการดับทุกข์ (ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา) ได้แก่ มรรคมงคล 8 (อริยอัฏฐังคิกมรรค) ทั้งนี้ธรรมะคือความจริงและก็คือศาสนา⁹⁹

จากมารยาสาโดย ไม่ใช้ความรุนแรง รู้จักให้อภัย ชื่อสัตย์ พบพระอาจารย์ผู้สอน ชำระจิตใจและร่างกายให้สะอาด มีความมั่นคง ควบคุมตนเองได้ สละแดนต่อความรู้สึกภายนอก (อายตนะภายนอก) เพื่อสนองประสาทสัมผัสปราศจากความหลงในตัวตนมองเห็นโทษภัยแห่งการเกิด แก่ เจ็บและตาย เข้าประกาศว่าทั้งหมดนี้คือความรู้ (วิชา) อะไรที่นอกเหนือไปจากนี้คืออวิชา

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII.6,7,8

เราจะเข้าใจโดยชัดแจ้งเมื่อเราตัดพันธนาการทางจิตออกไปได้และสติอยู่เหนือขีดจำกัดของเรา ตัวตนที่แท้จริงของเรา เรียนรู้โดยตรงจากตัวตนที่เป็นธรรมชาติโดยปราศจากข้อสงสัยทั้งหมด จึงทำให้เราสามารถผ่านเข้าสู่อาณาจักรแห่งความแน่นอนทั้งหมดได้ เรายอมรับว่าตัวตนของเราเองไม่เพียงแต่เป็นผลรวมของประสบการณ์ แต่เป็นสิ่งที่อยู่เหนือบรรดาอารมณ์ การรับรู้ ความคิดและการกระทำ หรือว่าตัวตนของเราไม่สามารถเรียนรู้ได้ทั้งๆ ที่เรามีสติปัญญา “เรา” ที่แท้จริงแตกต่างเห็นได้ชัดจากบรรดาปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านี้ เราที่แท้จริงเป็นจิตสำนึกที่บริสุทธิ์เป็นสิ่งที่ลึกลับโดยที่จิตสำนึกและความเป็นจริงเฉพาะสิ่งของจิตสำนึกนั้นไม่เปิดทางสำหรับการวิเคราะห์ด้วยการสังเกตหรือการทดลอง

เป็นการเปล่าประโยชน์หากจะมีใครสักคนหนึ่งพยายามที่จะหาคำจำกัดความมาอธิบายธรรมชาติและคุณสมบัติของตัวตนที่ไม่มีวันเสื่อมสูญ ซึ่งเป็นวิญญานอมตะและจิตใจ “ด้วยความถูกต้องที่เที่ยงตรง” คัมภีร์ปริทหรัณ-

⁹⁹ มหาวัคค์, I.6 (19-28) และธรรมบท “ศาสนา พระธรรมและความจริงนั้นเหมือนกัน”.

ยกะอุปนิษัฏ¹⁰⁰ ของพราหมณ์สอนไว้ว่า “ตัวตน ไม่สามารถหาคำอธิบายได้ว่า เป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ ไม่สามารถเข้าใจได้ ดังนั้นเราจึงไม่สามารถเข้าใจว่า ตัวตนนั้นเป็นอย่างไร” คัมภีร์เตตริยาอุปนิษัฏ ก็สอนไว้ “เช่นเดียวกับคัมภีร์นี้ ใช้คำว่าจิตแทนตัวตน” พระพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน พระองค์ไม่ทรงออกความเห็นถึงธรรมชาติและคุณสมบัติของตัวตนแต่ที่กล่าวแล้วในหน้าก่อน(หน้า 140-142) จะพบว่าพระองค์ทรงเทศนาโปรดบรรดานายทหารของนายพลลีหะว่าการที่จะเรียนรู้เรื่องตัวตนและประพตติดีประพตติชอบให้บังเกิดผล ซึ่งพระองค์ทรงใช้คำว่าจิตแทน เพื่อที่จะทำให้ตัวตนที่แท้จริงของเราสามารถอยู่เหนือโลก (แห่งการเกิดและตาย) และบรรลุถึงความหลุดพ้น (พระนิพพาน) ได้ นั้น เราจะต้องขจัดความอยาก (กิเลสตัณหา) เอาชนะอวิชชา และอยู่เหนือโลกของบรรดาหวยเทพทั้ง “นรก” และ “สวรรค์” ให้ได้เสียก่อน

สวรรค์และนรก

พุทธศาสนา เช่นเดียวกับศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ทั้งหมด ที่สอนว่าการกระทำของบุคคลจะเป็นเครื่องพิจารณาว่าบนถนนสองสายนั้นเขาจะเลือกเดินบนถนนสายไหน ถึงแม้ว่าคำอธิบายเรื่องสวรรค์และนรกในศาสนาฮินดูและทางพุทธศาสนาที่เขียนขึ้นเพื่อเป็นคติสอนใจจะแตกต่างกัน แต่ลักษณะพิเศษจำเพาะที่เกี่ยวกับสภาวะทั้งสองสิ่งนี้เหมือนกันโดยทั่วไปทั้งศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธกล่าวคือ (ก) ทั้งสวรรค์และนรกอยู่ในอาณาเขตของโลกของกาลเวลา (ข) การเกิดใหม่หรือจะกล่าวให้ถูกต้องคือการศึกษาต่อเนื่องและการชำระตนให้บริสุทธิ์เป็นจุดหมายปลายทางของมนุษย์จนกว่าเขาจะได้รับความรู้ที่แท้จริง (ค) รางวัลสำหรับการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและการทำให้จิตบริสุทธิ์เป็นทัสสนะที่ชัดเจนยิ่งขึ้นของความจริง (ยถาภูตธรรม) ซึ่งจะเป็นมูลฐานยกสถานภาพ

¹⁰⁰ ปรีทรรุญยกะอุปนิษัฏ, III, 9, 26 IV, 2, 4 IV, 4, 22.

ของมนุษย์ให้สูงขึ้นหรือให้ลดต่ำลง และสำหรับผู้ที่ยึดมั่นในพระธรรมโดยเคร่งครัดเท่านั้นถึงจะสามารถเดินบนถนนสู่สวรรค์ได้

คนทำชั่วจะเศร้าโศกทั้งชาตินี้และชาติหน้า เขาจะเศร้าโศกเจ็บปวดทรมานในกรรมชั่วของเขา

ธรรมบท, v. 15

ผู้ที่ไม่มีศรัทธาในธรรมะนี้ไม่สามารถบรรลุถึงเข้าใจ โอ้ออรชุน พวกเขาจะกลับมาสู่หนทางแห่งการเกิดและตายในโลกวัฏฏะนี้อีก

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.3

ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจะพบแต่ความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า เขาจะยินดีปรีดาในกรรมดีของเขา

ธรรมบท, v. 16

โอ้ออรชุน ผู้ยอดเยี่ยมแห่งราชวงศ์ศุครุ ผู้ทำการถวายบูชาเราด้วยน้ำหวาน เกสรดอกไม้ย่อมบรรลุถึงพรหมอันเป็นนิรันดร สำหรับผู้ละเลยไม่ทำการสักการบูชาเรา จะไม่มีความสุขอยู่บนโลกนี้และในชีวิตนี้ แล้วอะไรเล่าจะเกิดขึ้นในชาติหน้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.31

ผู้ทำชั่วจะต้องได้รับทุกข์ทั้งชาตินี้และชาติหน้า เขาจะต้องทนทุกข์ (ด้วยการคิด)ว่า “ตนเป็นผู้ก่อกรรมชั่ว” เขาจะต้องทุกข์ทรมานยิ่งกว่านี้เป็นไหนๆ เมื่อเขาผ่านเข้าสู่สถานที่ย่ำร้าย ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจะพบแต่ความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า เขาจะมีความยินดีปรีดา (ด้วยการคิด) ว่า “ตนเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ” เขาจะยินดีปรีดายิ่งกว่าเป็นไหนๆ เมื่อเขาผ่านเข้าไปในสถานที่ที่มีแต่คุณงามความดี

ธรรมบท, vv. 17, 18

ความลุ่มหลง ความโกรธและความโลภเป็นประตูสามช่องที่จะนำไปสู่นรกและทำให้จิตเศร้าหมอง ฉะนั้นบุคคลผู้มีสติสัมปชัญญะควรจัดสามสิ่งเหล่านี้ออกไปให้หมด

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVI. 21

ผู้สามารถสลัดทิ้งหึงประตูทั้งสามที่นำไปสู่นรกได้ โอ้ออรชุน ย่อมได้ชื่อว่าผู้นั้นปฏิบัติด้วยความรู้แจ้งเพื่อทางรอด และเขาจะสามารถเดินถึงจุดหมาย

ปลายทางสูงสุด (นั่นคือตัวข้า)

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVI. 22

สำหรับผู้ที่มีความคิดเห็นอย่างผิดๆ ว่าศาสนาพุทธไม่เหมือนกับศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ โดยคิดว่าศาสนาพุทธเป็นเพียงระบบของจริยธรรมและปรัชญาที่ประสานต่อกันอย่างหลวมๆ โดยไม่แยแสต่อหลักปฏิบัติและการยึดมั่นในพระผู้ก่อตั้งศาสนาและคำสั่งสอนของพระองค์ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในทุกศาสนาที่ยิ่งใหญ่อันจะสามารถทำให้ศาสนาอยู่ได้อย่างมั่นคงถาวรตามระบบและการปฏิบัติของมนุษย์และเผ่าไพศาลไม่เฉพาะไปทั่วทุกแห่งหนแต่เป็นเวลาชั่วกัปชั่วกัลป์ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของศาสนา ขอให้บุคคลผู้มีความคิดเห็นผิดๆ นั้นลองไตร่ตรองพระโอวาทของพระพุทธเจ้าที่ตรัสแก่พระญาติของพระองค์คือพระเวทหัต ผู้ทรงพยายามประกาศตนเองเป็นศาสดาแทนพระองค์และก่อตั้งลัทธิขึ้นใหม่เป็นครั้งแรก และขอให้สังเกตและจดจำพระดำรัสที่พระองค์ทรงให้ความมั่นใจว่าความสุขย่อมบังเกิดแก่ผู้ที่มีความสามัคคีกลมเกลียวและเยียวยากการแบ่งแยกมนุษย์ด้วยกันในกรอบของศาสนา

ผู้ละเมิดพระธรรมเพียงข้อเดียว (คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า) พุดเท็จเย้ยหยันผู้อื่น บุคคลผู้นั้นย่อมไม่แคล้วที่จะทำกรรมชั่ว

ธรรมบท, v. 176

คนโง่ผู้หลงผิดคิดเทียบคำสั่งสอนของพระอริยเจ้า ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในธรรม ไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่ถูกต้องย่อมได้รับผลเป็นการทำลายตัวเองเหมือนต้นอ้อคัตตะกะที่ทำลายตนเอง

ธรรมบท, v. 164

พวกเขาบอกว่าโลกนี้ไม่จริง ไม่มีรากฐาน ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าของควบคุม แต่เป็นผลผลิตจากความต้องการทางเพศและไม่มีสาเหตุอื่นนอกจากการคะยู้มีความคิดเห็นเช่นนี้เป็นพวกมารร้าย ผู้ด้อยปัญญาปฏิบัติงานอันน่าสะพรึงกลัวไว้ประโยชน์เพื่อมุ่งหวังทำลายโลก

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVI. 8, 9

ดูก่อน ท่านเทวทัต จงอย่าทำให้เกิด การแตกแยกในคณะสงฆ์เลยเพราะ การแตกแยกในคณะสงฆ์เป็นเรื่อง ร้ายแรง ผู้ที่ทำให้เกิดความแตกแยก ในคณะสงฆ์ซึ่งเป็นบิณฑบาตจะต้องได้ รับบาปกรรมไปชั่วกับชั่วกัลป์และเขาก็จะตกนรกหมกไหม้ไปนานชั่วกับ ชั่วกัลป์ แต่ผู้ใดทำให้คณะสงฆ์เป็น บิณฑบาตได้ก็จะเป็นกุศลอันประเสริฐ (พรหมบุญ) ในสวรรค์นานนับชั่วกับ ชั่วกัลป์

วินัยปิฎก, II. 184-198 (ย่อ)

คนชั่วมองบาปเป็นของดีเมื่อบาปยังไม่ส่งผล แต่เมื่อบาปสุกงอมเมื่อใด เขาจะรู้พิษสงของบาปเมื่อนั้น

ธรรมบท, v. 119

ผู้รู้จักจุดเริ่มต้นและจุดจบ (การเกิด และตาย) เพียงวันเดียวย่อมประเสริฐ กว่าผู้มีชีวิตเป็นร้อยๆ ปีที่ไม่รู้จักจุด เริ่มต้นและจุดจบ ผู้รู้จักสภาวะที่เป็น ออมตะ แม้มีชีวิตเพียงวันเดียวย่อม ประเสริฐกว่าผู้มีชีวิตเป็นร้อยๆ ปีที่ ไม่รู้จักสภาวะที่เป็นอมตะ

ธรรมบท, vv. 113, 114

พวกที่ไร้เดียงสาประมาทและลุ่มหลง ในทรัพย์สมบัติย่อมไม่พบกับแสง สว่าง ในภพหน้า พวกเขาพูดว่า “ไม่มี โลกอื่นอีกแล้วนอกจากโลกนี้” บุคคล เหล่านี้ย่อมจะวนเวียนอยู่ในสังสาร- วัฏของการเวียนว่ายตายเกิด

คาถาอุปนิษัต, II. 6

ขอให้ความสมานฉันท์จงเกิดขึ้น แล้ว ข้าจะกล่าวอวยพรให้มวลมนุษย์พบ แต่ความสุข

ฤคเวท, 26

ความสุขที่ได้รับจากประสาทสัมผัส ต่อวัตถุผ่านแดนก่อให้เกิดความรู้ ทั้งหลายทั้งภายในและภายนอก อาจ หวานเหมือนน้ำทิพย์ในตอนต้น(ขณะ ยังมีความสุข) แต่กลับเป็นอันตรราย ดั่งยาพิษในบั้นปลาย...

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.38

ความสุขอันเกิดจากประสาทสัมผัส อันแท้จริงแล้วคือเหตุแห่งความทุกข์ โดยมีจุดเริ่มต้นและจุดจบ โอ้อรชุน ด้วยเหตุนี้คนฉลาดจึงจะไม่ชื่นชมกับ ความสุขที่เป็นเหตุแห่งทุกข์นี้

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.22

ไอ้ออรชุน ข้าคือ วิญญาณที่สถิตภายในหัวใจของชีวิตทั้งหลาย ดังนั้นข้าคือจุดเริ่มต้น ช่องกลางและจุดจบของมวลชีวิต

คัมภีร์ภควัดคีตา, X.20

ในการสร้างทั้งหมด ไอ้ออรชุน ข้าคือจุดเริ่มต้น ช่วงกลางและจุดจบของทุกสิ่ง...

คัมภีร์ภควัดคีตา, X. 32

ผู้มีชีวิตเพียงวันเดียวแต่รู้จักพระธรรม คำสั่งสอนอันสูงสุด¹⁰¹ ย่อมประเสริฐกว่าผู้มีชีวิตเป็นร้อยๆ ปีที่ไม่รู้จักพระธรรมคำสั่งสอนสูงสุด

ธรรมบท, v.115

ผู้ที่ละทิ้งคำสั่งสอนของพระคัมภีร์และปฏิบัติตามอำเภอใจของตนเอง ย่อมไม่บรรลุถึงซึ่งความสมบูรณ์หรือเป้าหมายอันสูงสุด แม้กระทั่งความสุขก็ไม่มี

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVI. 23

โลกนี้มีตมหนัก เพียงน้อยคนที่จะเห็นแจ้ง เสมือนนกที่ติดตาข่าย น้อยตัวนักที่จะรอด

ธรรมบท, v. 174

ยื่นหยัดอยู่ในอวิชชา คิดว่าตนเองฉลาดและคงแก่เรียน คนโง่ยอมไปที่โน่นที่นั่นอย่างไรจุดหมายปลายทางเหมือนคนตาบอดจูงคนตาบอดด้วยกัน ฉะนั้น

คาถาอุปนิษัต, II. 5

¹⁰¹ พระธรรม (ศาสนา) เป็นแกวสูงสุด.

พระพุทธเจ้าทรงเน้นอย่างมากที่สุดในเรื่องของเงื่อนไขในการปฏิบัติ เพื่อให้พ้นทุกข์ (หลีกเลี่ยงจากความทุกข์ทรมานของนรก) โดยการละเว้นจากการทำบาป ซึ่งพระองค์ทรงย้ำว่าทุกคนจะต้องเชื่อเรื่องชีวิตในภพหน้าซึ่งเป็นอีกภพหนึ่ง และพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ ที่สำคัญเงื่อนไขดังกล่าวนี้บัญญัติไว้ในธรรมบท (คาถาที่ 176) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อเรายอมรับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (พระธรรม) เราจะได้รับการสั่งสอนให้เกิดมีศรัทธาในอีกภพหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงย้ำยอมรับในเรื่องนี้และเพื่อที่จะบรรลุผลตามคำสั่งสอนของพระองค์ดังกล่าว สำนักศิษย์ผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระองค์อย่างแท้จริงจะต้องดำเนินชีวิตของตนด้วยความสะอาดบริสุทธิ์และความจริง ดังนั้นทั้งพระภิกษุและพระพุทธเจ้า จึงทรงประกาศว่าผู้ที่ปฏิบัติด้วยความจริงในเรื่องภพหน้า สามารถทำกรรมชั่วได้ทุกรูปแบบ ศาสนา (พระธรรมคำสั่งสอน) เป็นเกราะกำบังบุคคลและสังคมให้เกิดความปลอดภัยได้อย่างดีที่สุดในยังเป็นแหล่งที่ดีที่สุดของบุคคลที่พึงแสวงหาความสุขทั้งภพนี้และภพหน้า¹⁰² ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า ความสุขคืออาหารของทายเทพที่มีรัศมีสุกปลั่ง (อภัสสรา)

โลกของเทวะและบรรดาทายเทพชั้นนำ

ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงยอมรับว่า พระพรหม พระคิเว พระวิษณุและพระอินทร์ แต่ละพระองค์เป็นเทพตามความเชื่อของคนทั่วไปในสมัยพุทธกาล แต่พระองค์ทรงคัดค้านว่าการกราบไหว้บูชาบรรดาทายเทพต่างๆ เหล่านั้นมิใช่เป็นแนวทางที่จะทำให้มนุษย์บรรลุถึงซึ่งความหลุดพ้นได้ พระองค์ตรัสว่ามนุษย์จะหลุดพ้นได้ด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน

¹⁰² ธรรมบท, vv. 16, 18.

เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามพระองค์ได้ทรงแสดงความเห็นของพระองค์เองในเรื่องทวยเทพต่างๆ ใ่ว้อย่างชัดเจนดังในพุทธวจนะดังต่อไปนี้

แน่นนอนคนตระหนี่ย่อมไม่มีโอกาสไป
เทวโลก และแน่นนอนคนโง่ย่อมไม่
สรรเสริญการให้ แต่คนฉลาดจะยินดี
ปรีดาการบริจาคและจากบุญกุศลที่
เขาได้สั่งสม เขาย่อมจะพบแต่ความ
สุขในชาติหน้า

ธรรมบท, v. 177

โอ้พระองค์ ผู้ทรงความสว่างไสว
รุ่งโรจน์ พระองค์ทรงเป็นเสมือนยาน
เกราะวิเศษที่คุ้มครองบุคคลนั้นให้พ้น
จากอันตรายทุกด้าน บุคคลผู้ยินดี
ปรีดากับการบริจาคและถึงพร้อมด้วย
ทุกสิ่งทุกอย่างในการดำรงชีพ เขาเป็น
ผู้ทำให้บุคคลอื่นมีความสุข เป็นผู้เสีย
สละเพื่อมวลชีวิต บุคคลเช่นนี้แลคือ
ลักษณะผู้เป็นเทพอย่างแท้จริง

คัมภีร์ฤคเวท, 1

พระอินทร์ทรงเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในความ
ประมาทจึงทรงเป็นใหญ่กว่าบรรดา
ทวยเทพทั้งหลาย คนฉลาดสรรเสริญ
ความไม่ประมาท แต่ผู้ไร้ความคิดมัก
ไม่เห็นคุณค่า

ธรรมบท, v. 30

พระอินทร์ทรงเป็นผู้ให้กำเนิดและให้
ความรุ่งโรจน์แก่บรรดาทวยเทพ พระ
องค์คือผู้ทรงสร้างเมล็ดพืชพันธุ์ของ
คัมภีร์สเวตตวัตตวตฺตรูปนิษัถ, III. 4

ผู้ที่ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไม่
ทราบทางไป เป็นผู้หมดสิ้นแล้วซึ่ง
อัสวะทั้งปวงและบรรลอรหันต์ บุคคล
ผู้นั้นเราเรียกว่าพราหมณ์

ธรรมบท, v. 420

พราหมณ์ผู้ฉลาดและรู้จักพระองค์
ย่อมสามารถควบคุมบรรดาทวยเทพ
ให้อยู่ในปกครองได้

ยชุรเวท, 31

สาวกที่จะครองแผ่นดินนี้พร้อมทั้ง
ยมโลกและเทวโลกย่อมจักต้องเลือก

บรรดาผู้บูชาเทพดาจะไปเกิดเป็น
เทพดา บรรดาผู้บูชาบรรพบุรุษจะ

เห็นพระธรรมคำสั่งสอนที่ทรงแสดง
ไว้ดีแล้วเหมือนนายมาลารู้จักเลือก
เก็บดอกไม้

ธรรมบท, v. 45

ไปเกิดในหมู่บรรพบุรุษ บรรดาผู้บูชา
ภูตผีและดวงวิญญาณจะไปเกิดในหมู่
ภูตผีวิญญาณเหล่านั้น แต่บรรดาผู้
บูชาข้าจะมาอยู่กับข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX. 25

สิ่งที่ได้นำขึ้นมากล่าว ท่านผู้อ่านจะเห็นได้โดยง่ายว่า ทั้งหมดนั้น
เป็นระเบียบแบบแผนของบรรดาทวยเทพ ซึ่งโดยแท้จริงแล้วไม่ได้สูงหรือต่ำ
กว่ากันแต่อยู่ที่ระดับเดียวกัน ซึ่งขณะที่สามารถปรากฏทางกายภาพได้ก็ย่อม
สามารถที่จะปฏิบัติบทบาททางกายภาพได้โดยอาจจะเป็นทั้งมุ่งร้ายและเพื่อ
ประโยชน์ซึ่งขึ้นอยู่กับพฤติกรรม โลกของเทวดาหรือสภาวะการมีอยู่ของ
เทวดาโดยธรรมชาติแล้วไม่ได้สูงเกินกว่าหรือไม่สามารถเข้าไปได้โดยผู้ศรัทธา
ในพระพุทธเจ้าพระองค์ใดหรือศาสนาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของบรรดาเทวดา
และทวยเทพอื่นนั้นยังอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและจะต้องยึดมั่นในธรรมะเพื่อ
ความผาสุกและความก้าวหน้าต่อไปในอนาคต ดังนั้นผู้ศรัทธาในพระพุทธเจ้า
พระองค์ใดหรือศาสนาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของบรรดาเทวดาหรือแม้กระทั่งสภาพที่
ดีกว่าบรรดาทวยเทพนี้และจากข้อความที่กล่าวไว้ในบทก่อนๆ และที่จะกล่าว
ต่อไป เราจะพบว่าสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดที่ประกอบด้วยศรัทธา
อย่างแรงกล้าหลังจากบำเพ็ญเพียรผ่านสภาวะทางกายภาพและสิ่งสมบารมี
และบุญกุศลถึงพร้อมด้วยจิตบริสุทธิ์และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จะสามารถเป็น
“เทวดา” และดำเนินชีวิตด้วยความผาสุกดังเช่นในภพของเทวดาได้

แม้แต่เทวดายังตามรอยบัตถิตผู้เจริญ
ภavana ผู้ยินดีในสุขของความหลุดพ้น
(จากความอยาก) ผู้รู้แจ้งและคิดดี

ธรรมบท, v. 181

รูปลักษณ์ของข้าที่เธอเห็นอยู่นี้ยาก
มากที่จะเห็นได้ แม้แต่บรรดาทวยเทพ
ก็ยังอยากที่จะเห็นรูปลักษณ์นี้ของข้า
ใช่ว่าการศึกษาคัมภีร์พระเวท การบำ
เพ็ญอย่างเคร่งครัด การบริจาคทาน
หรือการปฏิบัติบูชาแล้วจะสามารถ

แม้แต่เทวดายังสรรเสริญบรรพชิตผู้

ไม่มากนัก ผู้มีชีวิตบริสุทธิ์และถึง
พร้อมด้วยความเพียร

ธรรมบท, v.366

เห็นรูปลักษณะของข้าดั่งที่เจ้าเห็นข้า
อยู่ในขณะนี้

คัมภีร์ภควัดคีตา, XI.52,53

ขอให้เราอยู่อย่างเป็นสุข ปราศจาก
ความกังวลใดๆ ท่ามกลางหมู่มนุษย์ผู้
มีความวิตกกังวล ขอให้เราอยู่โดย
ปราศจากความกังวลใดๆ ท่ามกลาง
หมู่มนุษย์ผู้มีความวิตกกังวล เราผู้
ปราศจากสมบัติพัสถานใดๆ มีปีติสุข
เป็นภัณฑารพเปรียบดังอภัสสร
พรหม

ธรรมบท, vv.199,200

ผู้ที่ปัญญาของตนถูกนำไปด้วยความ
อยากและปฏิบัติบูชาเหล่าเทวดาอื่น
ตามกฎเกณฑ์การบูชาโดยเฉพาะ
ธรรมชาติของตน เมื่อได้รับความ
ศรัทธาเช่นนี้เขาจะบูชาเทวดาเฉพาะ
องค์และบรรลุถึงความปรารถนาของ
ตน แต่แท้จริงแล้วผลแห่งความปรารถนา
ที่เขาได้รับ ข้าเพียงผู้เดียวเท่านั้น
ที่ เป็นผู้ให้ผลที่มนุษย์ผู้มีปัญญาน้อย
ได้รับจากการบูชาเหล่าเทวดา
จะไปสู่ภพของเหล่าเทวดานั้นจะไม่มี
มั่นคงถาวร ผู้บูชาเทวดาจะไปสู่ภพ
ของเหล่าเทวดา แต่ผู้เสียสละบูชาข้า
จะบรรลุถึงข้าเพียงผู้เดียว

คัมภีร์ภควัดคีตา, VII.20,22,23

จากที่กล่าวข้างต้นไม่มีอะไรเลยที่แสดงว่าเหล่าเทวดาหรือนางฟ้านั้น
จะอยู่นอกเหนือกรอบอากาศคือช่องว่างและกาลเวลา โลกของพวกเขามิว่าจะ
แยกต่างหากหรือผสมผสานกับสวรรค์และนรกก็ยังอยู่ในระบบที่ชัดเจนของ
จักรวาล ในขณะที่ภพของ “สิ่งที่ไม่สามารถบรรยายได้” ก็ไม่ได้อยู่นอกเหนือ
ช่องว่างและกาลเวลาถึงแม้ว่าไม่จำเป็นต้องเป็นลัทธิที่มีมาแต่กำเนิดของ
เทวดาและมนุษย์ ซึ่งทั้งเทวดาและมนุษย์สามารถบรรลุได้ อันจะเป็นการทำ
ให้บุคคลเข้าถึงธรรมะซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดที่เป็นอมตะได้ ฉะนั้นก่อนที่เราจะ
สามารถบรรลุสภาวะสูงสุดคือพระนิพพานได้นั้น เราจะต้องผ่านสภาวะจาก

นรกสู่สวรรค์และโลกของเทวะ พระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับศาสนาคองค์อื่นๆ ทรงยอมรับว่าสภาวะที่เป็นอมตะ ความสุขที่ไม่สามารถพรรณนาได้คือพระนิพพาน นั้นไม่ย่ำนักที่จะบรรลุได้ ผู้คนเป็นจำนวนมากบำเพ็ญเพียรแต่ไม่สำเร็จ มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น ที่บรรลุมรรคผล

ผู้สามารถข้ามถนนที่เป็นโคลนตมของ
สังสารวัฏของการเวียนว่ายตายเกิด
และสิ่งหลอกลวงถึงฝั่งทะเลอ็อกฟากฝั่ง
(พระนิพพาน) ได้บำเพ็ญภาวนาเป็น
นิจ จิตมันสงบปราศจากความเห็นแก่
ตัว ผู้นั้นเราเรียกว่าพราหมณ์

ธรรมบท, v. 414

บัดนี้ข้าจะอธิบายให้เธอฟังโดยสรุปถึง
เป้าหมายสูงสุด (พรหม) ซึ่งผู้รอบรู้ใน
คัมภีร์พระเวทแปลงเสียงว่าไม่สามารถ
ทำลายได้ ซึ่งนักพรต ฤาษีหลุดพ้น
จากการยึดติดได้และประพฤติพรหม
จรรยจนบรรลุถึงพรหม

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII.11

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย น้อยคนนักที่
จะสามารถข้ามทะเลอ็อกฟากหนึ่งได้
ส่วนคนอื่นก็ได้แต่เสียบเลาะริมฝั่ง

ธรรมบท, v. 85

น้อยคนนักที่จะได้ยินเรื่องราวของ
พระองค์และน้อยคนนักที่จะเข้าถึง
พระองค์ได้ เป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่สุดที่
จะมีใครสามารถสั่งสอนเรื่องเกี่ยวกับ
พระองค์ได้และสำหรับบัณฑิตเท่านั้น
ที่จะสามารถเข้าใจพระองค์ได้ เป็นสิ่ง
มหัศจรรย์ที่สุดที่ผู้ใดผู้หนึ่งเมื่อได้รับ
การสั่งสอนเกี่ยวกับพระองค์แล้วรู้จัก
พระองค์

คาถาอุปนิษัท, II.6

ผู้ประพฤติตามคำสั่งสอนที่ตรัสดีแล้ว
ย่อมข้ามอาณาจักรแห่งพญายมที่
แสนยากที่จะข้ามไปยังอีกฝั่งหนึ่งได้
(คือพระนิพพาน)

ธรรมบท, v. 86

ขอให้เราจงไปจุดไฟนาตีอันเป็น
สะพานเพื่อข้ามไปยังฟากฝั่งหนึ่งสู่
ดินแดนพระผู้เป็นเจ้าของที่ปราศจาก
ความหวาดกลัวใดๆ ทั้งสิ้น

คาถาอุปนิษัท, III. 2

เมื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องทางสู่พระนิพพาน พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่ง มีได้ทรงกล่าวถึงธรรมชาติของพระนิพพาน ทั้งนี้เนื่องจากพระนิพพานมีความเป็นมหัศจรรย์ยิ่งจนไม่สามารถหาคำใดมาอธิบายได้

3

พระนิพพาน

กาลสมัยไกลโพ้นก่อนพุทธกาล ความคิดตามแนวของศาสนาในประเทศอินเดียดังที่อธิบายไว้ในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อุปนิษัทย่อมองว่า ภาวะทางกายภาพของมนุษย์เป็นทุกข์และเปล่าประโยชน์ จึงได้มีการสืบเสาะค้นหาสิ่งที่เป็นอมตะ ดังนั้นถ้าหากว่าเราต้องการความเข้าใจที่ถูกต้องในสิ่งเร้นลับที่เป็นอมตะคือพระนิพพานตามแนวความคิดและคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เราจำเป็นต้องศึกษาเพื่อทำความเข้าใจและคุ้นเคยกับแนวความคิดเบื้องต้นของปรัชญาอันเร้นลับนี้ดังที่อธิบายดั้งเดิมไว้ในคัมภีร์อุปนิษัตให้ลึกซึ้งเท่าที่มนุษย์ผู้มีปัญญาหลักแหลมสามารถทำได้ สิ่งเร้นลับที่เป็นอมตะหรือพระนิพพานนี้เป็นแดนที่อยู่เหนือเหตุผลซึ่งจิตอาจเข้าถึงได้แต่ต้องเป็นไปตามข้อกำหนดของเหตุผลหรือความจริงทั้งหมด สิ่งเร้นลับอันเป็นอมตะหรือพระนิพพานนี้เป็นมิติของแดนที่มนุษย์ผู้ด้อยด้วยเหตุผลที่ต้องการข้อพิสูจน์ไม่สามารถเข้าใจได้ ซึ่งก็นับว่าเป็นกิเลสของมนุษย์ผู้ด้อยด้วยเหตุผลนั้น การที่จะพิสูจน์สภาวะเหนือโลกที่ไม่สามารถพรรณนาได้ก็เหมือนกับการนวมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ที่ไร้ขอบเขตมาบรรจบลงในถ้วย ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่อยู่ใต้วงมือ สิ่งที่มนุษย์ยังต้องเรียนรู้

ศึกษายังมีอีกมากมายซึ่งก็เหมือนกับที่เราไม่ทราบว่ายังมีอะไรอื่นอีกบ้างในมหาสมุทร ซึ่งข้อเท็จจริงนี้เราควรจะได้ทราบ การที่พระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนั่งเฉยๆโดยมิได้ตรัสแต่อย่างใดในสิ่งที่จิตมนุษย์ไม่มีทางที่จะค้นพบได้ นอกจากด้วยศรัทธาหรือแม้แต่จะพรรณนาด้วยคำพูด แต่มนุษย์ก็สามารถพบได้ด้วยความรู้สึกรูปแบบประสบการณ์ ฉะนั้นเราจะต้องไม่ตีความหมายให้ผิดเพี้ยนไป ที่พระพุทธเจ้าทรงประมาณพระองค์โดยทรงดเว้นที่จะกล่าวถึงเรื่องสิ่งเร้นลับหรือพระนิพนธ์นี้ว่ามีใช่เป็นการที่พระองค์ทรงปกปิดเรื่องความเห็นว่าไม่มีหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้ (นัตถิกทิวฏฐิ) หรือความเชื่อว่าไม่มีพระผู้เป็นเจ้าหรืออวิชชา

ปาฐกถาธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับเรื่องใบไม้ น่าจะเป็นบทสรุปช่วยขจัดความสับสนในจุดนี้ให้หายไปได้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นดังเช่นผู้ปกครองที่สมบูรณ์ เป็นบรมครูผู้รู้แจ้ง และบรรดาศาสดาของพระผู้เป็นเจ้าพระองค์อื่นที่ทรงโปรดเทศนาสั่งสอนพระสาวกของพระองค์ในเรื่องของทางหลุดพ้นพอประมาณตามขีดความสามารถของพระสาวกในการซึมซับความจริงนั้นได้ แทนที่จะทรงสั่งสอนในเรื่องปรัชญาว่าด้วยความจริงและความเป็นอยู่ของธรรมชาติซึ่งรังแต่จะให้เกิดความสับสน

ครั้งหนึ่งขณะที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทับ ณ สวนมะม่วงแห่งหนึ่งในกรุงโกสัมพี พระองค์ทรงกำใบมะม่วงสองสามใบไว้ในพระหัตถ์ของพระองค์และตรัสถามพระสาวกของพระองค์ว่า “ดูก่อนผู้เป็นสาวกของตถาคต ใบมะม่วงที่อยู่ในมือของตถาคตกับที่มองเห็นอยู่ในสวนโน้น อย่งไหนจะมีมากกว่ากัน” “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ที่อยู่ในพระหัตถ์

บุคคลผู้ใดได้สติบริบพิง เข้าใจและพบกับสิ่งที่ป็นสาระย่อมบรรลุถึงสิ่งที่ป็นแก่นแท้ของสิ่งนั้นและเขาย่อมพบกับความหรรษาในแหล่งกำเนิดของความหรรษานาคีเกิดทสเป็นบ้านที่เปิดสำหรับจิตวิญญาณ (อาตมัน) ของเจ้าและของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

คาถาอุปนิษต์, 11.12

ของพระองค์นั้นไม่น้อยกว่าที่มองเห็น
ในสวนโน้นพระเจ้าค่ะ” “สาวกของเรา
สิ่งที่ตถาคตเรียนรู้แล้วนั้นมีมากมาย
กว่าสิ่งที่ตถาคตยังไม่ได้บอกเธอ เช่น
เดียวกันกับใบไม้ในสวนโน้นมีมาก
มากกว่าที่อยู่ในมือของตถาคตที่ตถา
คตไม่ได้บอกเธอเพราะไม่มีประโยชน์
อันใดที่จะทำเช่นนั้น จะไม่ก่อให้เกิด
ความเสื่อมใส จะไม่เป็นการนำไปสู่
การขจัดความอยากทางโลกียวิสัย สู่
การดับกิเลส สันติสุข แสงสว่าง และ
พระนิพพาน ฉะนั้นเราจึงมิได้ประกาศ
เรื่องนี้ให้เธอทราบ”¹⁰³

เพื่อแสดงเมตตาธิคุณของข้า ข้าจึง
สถิตในหัวใจของพวกเขา เพื่อขจัด
ความมืดมนที่ครอบงำโดยอวิชชาด้วย
พระทีปแห่งปัญญา โอผู้ปราบศัตรูที่
ยิ่งใหญ่(พระอรชุน)การปรากฏตัวของ
ข้าเพื่อนำคำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้าของ
มาสู่มวลมนุษยชาตินั้นไม่มีที่สิ้นสุด
สิ่งทั้งหมดที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยมีความ
มั่นคง สวยงามและน่าสรรเสริญนั้น
ล้วนมีกำเนิดมาจากรัศมีอันรุ่งโรจน์
ของข้าทั้งนั้น แต่ อรชุนเอ๋ย เธอไม่
จำเป็นต้องทราบรายละเอียดทั้งหมดนี้
เพราะไม่มีประโยชน์อันใดเลย ข้าแผ่
กระจายส่วนนิดเดียวของข้าเท่านั้น
เพื่อค้ำจุนทุกสิ่งของจักรวาล

คัมภีร์ภควัดคีตา, X, 11, 40, 41, 42

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด มีผู้ฟังท่านหนึ่งคือ
มลุนกียะบุตร ทำรายการขึ้นเป็นคำถามหลายคำถามเป็นประเด็น เพื่อทูลถาม
พระพุทธเจ้าเกี่ยวกับปรัชญาว่าด้วยความจริง และความเป็นอยู่ของธรรมชาติ
และกล่าวด้วยความไม่พอใจที่พระพุทธเจ้าทรงหลีกเลี่ยงไม่ตอบคำถามในเรื่องนี้
โดยกล่าวกับพระพุทธเจ้าว่า

“ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าตอบคำถาม
ทั้งหมดนี้ข้าพระพุทธเจ้าจะขอदानี
ชีวิตเป็นบรรพชิตได้รหมกาสาวพัสดุ
ของพระองค์ หากพระองค์ไม่ทรงตอบ

ศรีภควันต์ (พระกฤษณะ) บุคลิกภาพ
สูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ โออรชุน นัก
ปฏิบัติกิจกรรมอันเป็นมงคลจะไม่พบ
กับความหายนะในโลกนี้และโลกหน้า

¹⁰³ สังยุตตนิกาย, v.437.

ข้าพระพุทธเจ้าจะหันหลังให้ทางธรรม แล้วกลับไปใช้ชีวิตทางโลกอีก หากพระองค์ไม่ทรงทราบก็ขอให้พระองค์ตรัสว่า “ฉันไม่ทราบ” พระพุทธเจ้าตรัสอย่างละมุนละม่อมโดยสุภาพด้วยการยกนิทานสอนใจขึ้นมากล่าวว่า “ชายผู้หนึ่งถูกยิงด้วยธนูลูกดอกอาบยาพิษ เพื่อนๆ ต่างก็พาชายผู้นั้นไปหาหมอ ครั้นเมื่อหมอจะดึงลูกธนูออกจากบาดแผลชายผู้นั้นก็เปล่งเสียงร้องออกมาว่า ‘หยุดได้แล้ว ข้าจะไม่ยอมให้หมอดึงลูกธนูนั้นออกอย่างเด็ดขาด จนกว่าข้าจะรู้ว่าใครเป็นผู้ยิง เป็นชายหรือหญิง เป็นวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์หรือศูทร มาจากชาติสกุลวงศ์ใด สูงหรือเตี้ย ลูกธนูเป็นชนิดใดและมีลักษณะอย่างไร’”¹⁰⁴

เพราะผู้ปฏิบัติดีดียอมได้รับผลตอบแทนที่ดีและไม่มีความกลัวความชั่วครบบงำ

คัมภีร์ภควัดคีตา, VI.40

ศรีภควันต์ บุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ โอรสแห่งพระนางพริทาทาบัดนี้เธอจงฟังด้วยจิตสำนึกที่ยึดมั่นในตัวข้า (ด้วยความรักทั้งหมด) และปฏิบัติโยคะที่สมบูรณ์ด้วยจิตสำนึกของข้าและแล้วเธอจะสามารถถึงตัวข้าได้อย่างสมบูรณ์โดยปราศจากความสงสัย บัดนี้ข้าจะประกาศความรู้ทั้งหมดและความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับการปรากฏตัวของข้าตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติเพื่อนำคำสั่งสอนสูงสุดมามอบให้แก่เธอและเมื่อเธอได้รู้แล้วจะไม่มีสิ่งใดเหลือให้เธอรู้อีกต่อไป

คัมภีร์ภควัดคีตา, VII.1.2

แน่นอนที่สุดบุคคลประเภทนี้จะต้องตายและในลักษณะเดียวกันก็จะทำให้ผู้ติดตามซึ่งพยายามค้นหาสภาวะที่ไม่ทำให้เกิดความเจ็บปวดจากลูกธนูแห่งความอยาก อวิชชา และความเห็นแก่ตัวต้องตายไปด้วย ซึ่งจากนิทานสอนใจที่พระพุทธเจ้าทรงนำขึ้นมากล่าว เปรียบเทียบได้ว่าหากชายผู้นั้นต้องการทราบสภาวะที่เต็มไปด้วยความสุขซึ่งไม่สามารถบอกได้โดยปราศจากความเจ็บปวดและทรมานทั้งหมดนั้น เขาจะทราบไม่ได้เลยทราบที่เขาไม่

¹⁰⁴ มัชฌิมนิคาย, I.63.

สามารถทราบเหตุแห่งทุกข์และทางดับทุกข์ได้ แต่ไม่ว่านิทานสอนใจจะเป็นเช่นไรทั้งพระพุทธเจ้าพระภิกษุณะ (ดูคาถาเปรียบเทียบที่ 91) หรือบรรดาศาสดาของพระผู้เป็นเจ้าของพระองค์อื่นๆ ก็ไม่สามารถพรรณนาถึง “สภาวะที่สูงสุด” หรือที่เรียกว่าพระนิพพานหรือพรหมบุตรนี้ได้ด้วยประการใดประการหนึ่งหรือแม้แต่ในถ้อยคำ แต่สามารถแสดงให้เห็นถึงแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงสภาวะสูงสุดซึ่งก็คือ พระนิพพานหรือพรหมบุตร และสั่งสอนสาวกของพระองค์ผู้ศรัทธาว่าควรเตรียมตัวอย่างไรในการเดินทางไปสู่ทางรอดเพื่อให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

ลักษณะที่เป็นอัจฉริยะโดดเด่นของศาสนาพุทธเกิดจากผลสำเร็จของพระผู้ก่อตั้งศาสนา คือ พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงสามารถโน้มน้าวเปลี่ยนความคิดและศรัทธาของผู้คนในสมัยของพระองค์จากความเชื่อในพิธีกรรมที่ไร้ความหมายต่างๆ และจากการทรมานตัวเองเพื่อสภาวะบางอย่าง ต่อบรรดาเทพยดาที่ไม่สามารถจินตนาการและไม่สามารถอธิบายความหมายได้ให้มาสนใจในการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากสภาวะทางโลกของการเวียนว่ายตายเกิดอันมีรูจักจบด้วยการอุทิศตนหันกลับมาขึ้นบนหนทางแห่งความถูกต้องเพื่อมรรคผลของการบรรลุพระนิพพานในที่สุด

การดำเนินการเปลี่ยนแปลงนี้ประกอบด้วยการศึกษาตีความหมาย “คุณลักษณะ” ของแนวความคิดเช่น พรหม พรหมบุตร พรหมวิหาร พรหมโลก ตลอดจนจนถึงพระนิพพานซ้ำอีกอย่างมากมาย มากยิ่งกว่าสิ่งที่ค้นพบใหม่ๆ ใดๆ อีกต่อแนวความคิดเหล่านี้เนื่องจากลักษณะที่สำคัญของคำเหล่านี้ทุกคำในทุกกรณีไม่สามารถอธิบายความหมายได้ พรหมบุตรหรือการสถิตในพรหมเป็นเป้าหมายสูงสุดตามแนวความคิดของศาสนาฮินดู ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยอมรับ แต่พระองค์ทรงให้ความหมายของคำนี้ว่าเป็นภาวะของจิตที่หลุดพ้นจากความเกลียดชัง การอาฆาตมาดร้ายและมีความรักในทุกสิ่งทุกอย่าง พระองค์ทรงสั่งสอนว่าสภาวะที่สูงกว่าพรหมบุตรคือพระนิพพาน ซึ่งบุคคลจะบรรลุพระนิพพานได้ด้วยการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้แก่อริยอัฏฐังคิกมรรคคือมรรค

เมืองค์แปด (พระธรรม) ซึ่งพระองค์ทรงเป็นผู้เทศนาสั่งสอน ชาวฮินดูในสมัย พุทธกาลรู้จักคำว่าพระนิพพานดีเช่นเดียวกันเพราะคำนี้ปรากฏในคัมภีร์อุป- นิษัทและคัมภีร์ภควัดคีตาและให้ความหมายของพระนิพพานคือ “ความสุขอัน เป็นนิรันดรกาลหลังจากกิเลสตัณหาถูกขจัดหมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง” และยังให้ ความหมายของพระนิพพานอีกว่าเป็นประสบการณ์ที่ไม่สามารถพรรณนาได้ ในการเข้ามาร่วมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า (ที่เรียกว่าพรหมนิพพาน)

ผู้คนที่สามารถที่จะตีความหมายของคำสองคำนี้คือ พรหมบุตรและ พระนิพพาน ตามแนวความคิดของพระพุทธเจ้าโดยมีรู้จักจบ แต่ก็จะเป็นการ เปล่าประโยชน์ แล้วในที่สุดเราก็ต้องกลับมาวิเคราะห์เปรียบเทียบความหมาย ของสองคำนี้ ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั่วไปในยุคของพระองค์ ในการให้คำจำกัดความ ของสถานะของทั้งสองสิ่งนี้ บทสนทนา¹⁰⁵ ระหว่างพระผู้มีพระภาคเจ้าและพระ โภทิสัตว์มหาชาติคงจะช่วยให้เราเข้าใจความหมายของพระนิพพานได้

ในครั้งนั้นพระโภทิสัตว์มหาชาติตรัส กับพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ “นิพพาน นิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนี้ เป็นประจำไม่ทราบว่าคุณมีลักษณะ พิเศษเช่นไรและคำว่านิพพานที่บรร- ดานักปราชญ์แบ่งแยกนั้นเป็นอย่างไร พระเจ้าคะ” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ว่า “มหาชาติ ขอให้ท่านจงฟังให้ ดีและคิดให้ดีแล้วเราจะบอกท่าน” “พระเจ้าคะ” พระโภทิสัตว์มหาชาติ ตรี มหาชาติตรัสตอบพระผู้มีพระภาค เจ้าและตั้งใจฟังพระผู้มีพระภาคเจ้า อย่างใจจดใจจ่อ พระผู้มีพระภาคเจ้า

¹⁰⁵ สังฆาวตตรสูตร, II, v. 18.

ตรัสตอบพระโพธิสัตว์มหาเมตว่า “นิพพานดังที่บรรดานักปราชญ์แยกแยะนั้น ที่จริงแล้วไม่มี นักปราชญ์บางท่านเข้าใจว่าจะพบพระนิพพานได้เมื่อการรู้จักใช้วิจารณ์ญาณที่แตกฉานนั้นหยุดทำงาน (วิจารณ์ญาณของปฏิสัมภิกขา) เนื่องจากภาวะสิ้น (นิโรธ) สังขาร (ที่ประกอบเป็นตัวบุคคล) ธาตุ (ที่เป็นองค์ประกอบ) และอายตนะ (อวัยวะที่เป็นแดนเกิดการรับรู้) หรือการไม่แยแสต่อโลกวัตถุ หรือยอมรับว่ามวลสรรพสิ่งนั้นเป็นอนิจจังหรือไม่มีความระลึกถึง (อนุสสติ) ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เหมือนดังเช่นตะเกียงที่ดับแล้วหรือเมล็ดพืชที่ถูกเผาไหม้ หรือไฟที่ดับเพราะการสิ้นแล้วแห่งการเวียนเกิด (อุปธิ) ทั้งหมด ซึ่งบรรดานักปราชญ์อธิบายไว้ว่าเป็นการดับสิ้นของความรู้ ความแตกฉาน (ปฏิสัมภิกขา) แต่มหาเมตนิพพานไม่ใช่เพียงความเห็นที่ว่าตายแล้วสูญเท่านั้น”

ไอ้ออรชุน นี่แหละคือชีวิตที่บรรลุถึงพระผู้เป็นเจ้าของเมื่อบรรลุแล้วเขาจะชนะความหลงทั้งปวง หากสติดีเช่นนี้ไปตลอดแม้ถึงวาระสุดท้าย เขาสามารถบรรลุถึงอาณาจักรแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ

คัมภีร์ภิกขุคัตติกา, II.72

หากเราสำรวจทุกวรรคตอนในธรรมบท จะไม่พบตอนไหนเลยแม้แต่ตอนเดียวที่แสดงว่าพระนิพพานนั้นมีความหมายว่าตายแล้วสูญสิ้น พระวัจนะของพระพุทธเจ้าที่ตรัสดังกล่าวข้างต้นและที่ปรากฏในคัมภีร์สุตตนิบาตจv 1093-94 (หน้า 89) ทรงแสดงไว้ชัดเจนว่า นิพพานนั้นมิใช่เป็นการตายแล้วสูญสิ้น แต่เป็นสภาวะของการดับสิ้น การเวียนน่วยตายเกิด ดังที่ “เทวทูต” กล่าวกับเจ้าชายสิทธัตถะว่า ข้ากำลังแสวงหาสภาวะอันเป็นนิรันดรกาลที่ข้ายังไม่ทราบ

ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนให้เจ้าชายหนุ่มลึทธิตตะทรงแสงทาสภาวะอันสูงสุด (พระนิพพาน) อันเป็นเป้าหมาย (สู่การเป็นพระพุทธเจ้า) ของพระองค์

โดยนัยสำคัญ พระนิพพานหมายถึงสภาวะของความทุกข์ที่ไฟแห่งตัณหาภาวะทั้งปวงนั้นหมดไหม้หมดสิ้นแล้ว ระบบระเบียบที่เป็นสาเหตุทั้งหลายหยุดทำงาน จิตที่หลุดพ้น (วิมุตติ) จากกิเลสทั้งปวงผ่านเข้าสู่แดนแห่งความทุกข์หมดสิ้นภาวะของการเกิดและความตาย จิตที่หลุดพ้นขณะนี้อยู่ต่อไปในโลกและช่วยพัฒนาจิตอื่นจะไม่ผูกพันเป็นของโลกรีกต่อไปเพราะวิมุตติของจิตที่หลุดพ้นสังขารที่รับรู้ปรากฏการณ์ได้ด้วยประสาทสัมผัส ความจริง วิถุ-สงสารและพระนิพพาน ได้เข้ามาอยู่เป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า คำว่าพระนิพพานในภาษาทิเบตยังให้หมายถึงสภาวะของบุคคลที่ปราศจากความทุกข์ ขณะที่ ลาลิตาวิสตาระ ผลงานเขียนเกี่ยวกับพุทธประวัติเป็นภาษาสันสกฤตของพุทธศาสนาฝ่ายเหนือมีคำพระนิพพานอยู่ใน 2-3 หน้าและไม่มีหน้าใดเลยที่ทำให้เข้าใจได้ว่าพระนิพพานนั้นมีความหมายว่าขาดสิ้นหรือสูญ (อุจเฉท)

นอกจากนี้หมาชาติ ผู้ที่กลัวความทุกข์อันเกิดจากการมองเห็นความแตกต่างของการเกิดและตายและหาหนทางสู่พระนิพพานโดยไม่ทราบว่าการเกิดและการตายและพระนิพพานนั้นแยกจากกันไม่ได้และมองเห็นว่าสิ่งทั้งหมดที่ตกอยู่ภายใต้การแยกแยะความแตกต่างนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง จึงคิดไปว่าพระนิพพานคือการขาดสิ้นหรือสูญของประสาทสัมผัสและสนามกิจกรรมในอนาคต

สังกาวตฺรสูตร, II, v. 18

ไอ้อรชุนจงรู้ไว้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ ที่เธอเห็นปรากฏอยู่นั้นเป็นเพียงการรวมตัวกันของสนามแห่งกิจกรรม (เกษตร) และผู้รู้สนาม (เกษตรจะนะ) ตั้งเช่นดวงอาทิตย์ ดวงเดียวสอดส่องไปทั่วจักรวาลนี้ ดังนั้น สิ่งมีชีวิตในร่างกาย (อาดมัน) เช่นเดียวกันแผ่กระจายไปทั่วร่างด้วยจิตสำนึก ผู้เห็นความแตกต่างระหว่างร่างกายและผู้รู้ร่างกายด้วยดวงตาแห่งปัญญาและเข้าใจวิถีกรรมแห่งความหลุดพ้นจากพันธนาการในธรรมชาติ วัตถุประสงค์ถึงจิตสูงสุด

ผู้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหลายย่อมอยู่ในสภาวะที่เปี่ยมไปด้วยความสุขแห่งพระนิพพานไม่ว่าจะอยู่ที่ใด อย่างไรก็ตามพระอรหันต์ทั้งหลายจะไม่ใช้ชีวิตในที่สังขวิเวกแต่จะดำเนินชีวิตอย่างปกติ ด้วยการเสียสละอย่างสมบูรณ์เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันที่อยู่รอบข้างให้มีสภาพที่ดีขึ้น ชีวิตของพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นชีวิตที่ถึงพร้อมด้วยความเพียร (วิริยะ) โดยไม่เห็นแก่ตัวและเป็นตัวอย่างที่ไม่มีรอยเบื่อนมลทินโดยมีการไม่ตามใจตนเองเป็นเครื่องยืนยัน ชีวิตปราศจากการปรุงแต่งโดยสังขและเป็นมนุษยชาติที่เกิดจากความจริงตามสภาพที่เป็นอยู่และตามวัตถุประสงค์

ในทุกสถานที่ที่พระอรหันต์อยู่ไม่ว่าจะเป็นในหมู่บ้านหรือในป่า จะเป็นในหลุมหรือที่ดอน ที่นั่นเป็นที่รื่นรมย์ บัณฑิตผู้ปราศจากความใคร่ในกาม-คุณและความโกรธ ชนะใจตนเองได้ และระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด จะพบแต่สันติสุขอันเป็นนิรันดรรอบข้าง

ธรรมบท, v.98 คัมภีร์ภควัดคีตา, V.26

พระอรหันต์เป็นผู้ผ่านเข้าอยู่เหนือวงจรของวัฏสงสาร (การเกิดและตาย) และวิญญานของพระอรหันต์ได้มารวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว ชาวฮินดูเรียกสภาวะนี้ว่า บรมพรหมหรือพรหมนิพพาน และพุทธศาสนิกชนรู้จักสภาวะนี้ว่าเป็นนิพพานธาตุ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนว่า องค์ประกอบทั้งหมดของมนุษย์นั้นเป็นของไม่ใช่ตน (อนัตตา) เมื่อมนุษย์ทราบและระลึกถึงความจริงข้อนี้ด้วยปัญญาเขาจะปราศจากความทุกข์ ทรัพย์สินสมบัติทางโลก และอำนาจที่ไม่จีรังยั่งยืนไม่สามารถทำให้เราพอใจได้ โดยแท้จริงสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถทำให้เราเกิดความพอใจไปชั่วกาลนานได้ เนื่องจากว่าเป็นสิ่งของแห่งกาลเวลา ไม่คงทนถาวรโดยธรรมชาติ ดังที่ คัมภีร์อุปนิษัต ของพราหมณ์กล่าวไว้ว่า "ไม่มีความรื่นรมย์ในสิ่งที่ไม่ถาวร ในสิ่งที่ไม่ถาวรถึงมีความรื่นรมย์" พระนิพพานหมายถึงการไม่ดับสูญ แต่เป็นการดับสิ้นแห่งไฟตัณหาจะสามอย่าง แน่นนอนเราขอบอกเธอว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้เสด็จมาเพื่อทรงสั่งสอน

เกี่ยวกับเรื่องความตาย แต่เพื่อทรงสั่งสอนในเรื่องของชีวิตและเธอก็ไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างธรรมชาติของความเป็นและความตายได้¹⁰⁶ นอกจากนี้ ยมกสาวกองค์หนึ่งยืนยันว่าภิกษุรูปใดเมื่อสิ้นบาปแล้ว ภิกษุรูปนั้นก็จักดับสูญโดยสิ้นเชิงเมื่อถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ซึ่งทำให้พระสารีบุตรซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าตอบปฏิเสธทันทีว่า ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อลัทธินอกพระพุทธศาสนา (ติดถายตนะ) เพราะธรรมชาติภายในของพระอรหันต์แม้ขณะยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่สามารถเข้าใจได้

ไม่มีหน่วยวัดใดสามารถวัดผู้บรรลุนิพพาน ไม่มีคำกล่าวใดๆ สามารถพรรณนาถึงผู้บรรลุนิพพานได้ ความนึกคิดทั้งหมดมาอยู่ที่นี้เมื่อถึงวาระสุดท้าย เช่นเดียวกับหนทางทั้งหมดที่สามารถพรรณนาได้ก็จะถูกปิด

สุดนิบาต, (ปราชญ์วัคค์)

ผู้ที่รู้ โอ้ พระผู้เป็นเจ้าของข้าว่าจิตสำนึกและประสาทสัมผัสอำนาจแห่งชีวิต และองค์ประกอบที่สถิตในพระองค์มีแต่สันติสุข เป็นผู้รู้จักพระองค์และดำเนินเข้าสู่วิถีทางแห่งพระองค์แล้ว

ปรัศนาอุปนิษัต, IV.11

อานนท์ เธอจงรู้ไว้ นี่คือความจริงและเป็นสิ่งประเสริฐ กล่าวคือการรู้จักทำจิตให้สงบจากแรงกระตุ้นทั้งปวง (ขวนะ) สลัดทิ้ง “ฐานราก” ทั้งปวง ขจัดกิเลสตัณหาให้หมดสิ้นไป ไม่เพิลิดเพิลินติดใจ หยุดทุกสิ่งทุกอย่าง นั่นคือ พระนิพพาน

อังกุตตรนิกาย, v.322

ดวงวิญญาณผู้ยิ่งใหญ่ทั้งปวงซึ่งเป็โยคีแห่งการอุทิศตนเสียสละหลังจากบรรลู่ถึงข้าจะไม่กลับมายังโลกที่ไม่ถาวรซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์นานัปการนี้อีก เพราะเขาบรรลู่ถึงความสมบูรณ์สูงสุด

คัมภีร์ภควัดคิตตา, VIII.15

ความไม่ประมาทเป็นบ้านของชีวิตอมตะ แต่ความประมาทเลินเล่อเป็น

ทางสองสายอยู่เบื้องหน้าเพื่อชังใจคนคนฉลาดเลือกเส้นทางแห่งความสุข

¹⁰⁶ คำถามของพระเจ้ามิลินท์ (ระหว่างการสนทนากับพราหมณ์กัญหันตะแห่งหมู่บ้านคณามตี).

บ้านของมฤตยู ผู้ที่ไม่ตั้งอยู่ในความ
ประมาทเดินเล่นไม่ตาย ส่วนผู้ที่ประ-
มาทเดินเล่นเสมือนคนที่ตายไปแล้ว
คนฉลาดเหล่านั้นหมั่นเจริญกรรมฐาน
มีความเพียรมั่นอยู่เป็นนิจ คีลย้อม
บรรลुพระนิพพานคือความหลุดพ้น
หมดสิ้นอาสวะ¹⁰⁷ และความสุขยิ่งที่สุด
ธรรมบท, vv.21,23

คนโง่เลือกเส้นทางแห่งความสนุก
สนาน มีทางซึ่งเป็นสายแห่งปัญญา
และสายแห่งอวิชชา ทางสองสายนี้
ห่างไกลกันมากและนำคนสู่จุดหมาย
ปลายทางที่แตกต่างกัน

คาถาอุปัชฌ์, II.2

พระนิพพานโดยลักษณะตามที่เราทราบกันมาแล้วไม่เพียงเฉพาะ
เหมือนกับพระนิพพานที่ชาวฮินดูทราบกันมาแล้วเมื่อพันปีก่อนพุทธกาล แต่
ถ้าเราอ่านข้อความต่อไปนี้เราจะพบว่า แม้แต่พระพุทธเจ้าเองทรงอธิบายสภาวะ
ที่จิตหลุดพ้นหรือการขจัดความอยากทั้งปวงให้หมดสิ้น ขณะที่พระองค์ทรง
เทศนาโปรดพราหมณ์กฤฏฑ์ทันตะนั้น พระองค์ตรัสเหมือนกันดังที่ชาวฮินดูทราบ
มาแล้วว่า งานที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีถึงอย่างไรก็ไม่เท่าเศษหนึ่งส่วนสิบหกของ
อำนาจสูงสุดที่ทำให้จิตหลุดพ้น อำนาจสูงสุดที่ทำให้จิตหลุดพ้นประกอบด้วย
งานที่สำเร็จนั้น พระพุทธเจ้าไม่เพียงเฉพาะประกาศว่า ความหมายของพระ
นิพพานนั้นมีความหมายเช่นเดียวกันกับที่ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ของศาสนาฮินดู
แต่พระองค์ยังทรงใช้ตัวเลขเศษส่วนที่เหมือนกันเพื่อแสดงความมหัสจรรย์
ของพระนิพพาน

ยิ่งกว่าอธิปไตยที่สมบูรณ์ทั่วทั้งโลก
ยิ่งกว่าชั้นสวรรค์ ยิ่งกว่าอำนาจ
ใดๆ ในโลกคือการบรรลุพระโสดา-
ปัตตผล แม้ความรื่นรมย์แห่งสวรรค์
เขายังไม่ยินดีปรีดา พระสาวกผู้ตื่น
แล้วโดยสมบูรณ์ยินดีที่จะขจัดกิเลส

ไม่ว่าจะมีความสุขสำราญในโลกเพียง
ใดหรือความพึงพอใจเป็นที่สุด
สวรรค์ก็ไม่เท่าเศษหนึ่งส่วนสิบหก
ของความสุขที่เกิดจากการขจัดกิเลส
ตัดทันทิ้งปวงออกไปได้

มหาภารตะ, (สันติภาวะ 6503)

¹⁰⁷ ผู้อ่านควรสังเกตลักษณะที่ชัดเจนของพระนิพพานในคาถานี้.

ค้นหาทั้งปวงได้

ธรรมบท, vv.178,187

มีสิ่งที่น่าสนใจซึ่งเป็นข้อควรสังเกตในการสลับเปลี่ยนการใช้คำที่ พระพุทธเจ้าทรงใช้คือคำว่า พรหมและพระนิพพาน ซึ่งพระองค์ทรงให้ความหมายของคำว่า พรหม เป็นสถานะที่คล้ายคลึงกับพระนิพพาน แนวความคิด ทางศาสนาฮินดูยุคเริ่มแรกดังปรากฏในคัมภีร์ภควัดคีตา ยังแยกคำว่า “พระ ผู้เป็นเจ้า” ออกจาก “พรหม—แห่งสันติสุขชั้นวันดรกาล” ด้วยซึ่งอาจกล่าวได้ ว่าพรหมซึ่งเช่นเดียวกับพระนิพพานเป็นสถานะ “เฉพะะ” ที่ไม่ใช่พระผู้สร้าง เกี่ยวกับประสาทสัมผัส พรหมยังหมายถึง ธรรมชาติ (ประภคติ) ซึ่งเกิดมาจาก พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

อ้อ! พระอรหันต์คือผู้มีความสุขโดยแท้จริงเป็นผู้ปราศจากกิเลสค้นหาความเห็นว่า “เป็นตัวกู” หมดสิ้น ตา ข่ายแห่งความสับสนถูกทำลาย รากะ มลายสูญสิ้น ความโปร่งใสคือจิตใจ พระอรหันต์ เป็นผู้สถิตในโลกโดยปราศจากมลทิน เป็นผู้ไกลถึงพรหมปราศจากความอยากใดๆทั้งสิ้นเข้าใจเบญจศีลโดยต้องแท้ ปล่อยสภาวะจิตเจิดอย่างให้เป็นที่ไปตามธรรมชาติ เป็นผู้ควรแก่การสรรเสริญเป็นมนุษย์ และพุทธบุตรโดยต้องแท้ เป็นผู้รับมอบอัญมณีเจ็ดเท่า รับการอบรมสั่งสอนถึงสามครั้ง พระอรหันต์ผู้ยิ่งใหญ่ ทั้งปวงต่างปฏิบัติตาม เอาชนะความวิตกกังวลและความหวาดกลัวทั้งปวง บรรลุถึงปัจจุลิปบอย่าง เป็นบุคคลยิ่ง

ผู้ซึ่งจิตและสติปัญญาตั้งมั่นอยู่ใน พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดและปฏิบัติบูชา พระองค์ด้วยความเสียสละ บาปของเขาจะถูกชำระล้างจนหมดสิ้นด้วยความรู้ที่สมบูรณ์ เขาก็จะมุ่งหน้าสู่หนทางหลุดพ้นอันเป็นนิรันดร ผู้ยึดมั่นในเหตุผลโดยมั่นคงและหมดสิ้นแล้ว ซึ่งข้อกังขาย่อมไม่เสียใจ เมื่อได้รับในสิ่งซึ่งไม่พึงพอใจและไม่รำเริงเมื่อได้ รับในสิ่งที่พึงพอใจ บุคคลผู้รู้ศาสตร์แห่งพระผู้เป็นเจ้า (พรหม) ย่อมสถิตในพระผู้เป็นเจ้าชั้นวันดร ผู้หลุดพ้นไม่หลงไหลในความสุททางประสาทสัมผัสสัตว์ดู แต่ตั้งมั่นอยู่ในสมาธิเสมอๆผลิตเพลินกับความสุขภายในจิต บุคคลผู้รู้แจ้งแห่งตนเช่นนั้นจะพบแต่ความสุขอันเป็นนิรันดร เพราะ

ใหญ่ที่นำเคารพสักการะโดยแท้จริง เป็นบุคคลประเสริฐสุดในโลก ปรากฏจากกิเลสตัณหาแก่กล้าด้วยวิชาความรู้ สิ่งผสมผสานทั้งหมดนี้ คุณลักษณะสุดท้ายของพระอรหันต์อยู่ได้โดยลำพัง ไม่ต้องพึ่งผู้อื่น ปรากฏจากความเกรงกลัวในอุปสรรคสามอย่าง หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด บรรลุขั้นของการรู้จัก “การข่มใจ” (ทมะ) พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้ชนะในโลกนี้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะข้างบน ผั่งตรงข้าม ข้างใต้ ไม่ตกเป็นเหยื่อของเครื่องล่อใจ พบได้ในพระอรหันต์ กิตติคุณพระอรหันต์ดังกึกก้องดังสิ่งใดคำราม “ที่เปรียบเทียบมิได้คือพระพุทธเจ้าพระองค์ใด”

สังยุตตนิภาย, III.83-84

พรหมจรรย์สถิตอยู่เพื่อเข้าสู่พระนิพพาน สถิตอยู่ไปไกลโพ้นสู่พระนิพพาน เพื่อไปถึงจุดสูงสุดคือพระนิพพาน

สังยุตตนิภาย, III.83-84

ภิกษุผู้บรรลุอรหัตผล ปรากฏจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ย่อมบรรลุถึงความ เป็นอมตะ สันติสุขและสภาวะอันไม่เปลี่ยนแปลงของพระนิพพาน

สุตตนิบาต, v.204

เขามาเพ็ญสมาธิโดยสมบุรณ์ผ่านทาง พระเจ้าสูงสุด (พรหม)

คัมภีร์ภควัดคีตา, V. 17, 20, 21

บุคคลผู้มีศรัทธาซึ่มซบอยู่ในกษณะจิตสำนึกอย่างสมบุรณ์ แน่نونว่าจะบรรลุถึงอาการจักรทิพย์เพราะเขาได้ สันับสนุนกิจกรรมทิพย์อย่างสมบุรณ์ ซึ่งความสำเร็จสมบุรณ์เป็นสังัจธรรม และสิ่งที่ถวายเป็นธรรมชาติทิพย์ เช่นเดียวกัน โยคีบางท่านบูชาเหล่า เทวดาด้วยการถวายเครื่องบูชาต่างๆ และโยคีบางท่านถวายการบูชาในไฟ พรหมสูงสุดซึ่งเป็นการบูชาการสละ ตัวตนที่เรียกว่าการรู้แจ้งแห่งตน

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV .24-25

บุคคลผู้อยู่ใต้กลางกระแสน้ำ ท่วม
กลางความหายนะหรืออุทกภัย ผ่าน
พ้นการเกิดและความตาย เราขอ
ประกาศว่าเขาเดินทางถึงเกาะ เกาะ
ซึ่งไม่มีสิ่งใดมีแต่ความว่างเปล่าเป็น
ศูนย์ และเป็นเกาะแห่งสภาวะที่ไม่มี
สิ่งใดเกินไปกว่านี้ ที่เราเรียกว่า นิพ-
พาน ที่เป็นสภาวะสูงสุดไร้กิเลสและ
ไม่มีทุกข์เกิดขึ้น (นิโรธ) หมดสิ้นแล้ว
ซึ่งความชราและความตาย

สูตรนิบาต, vv.1093-9

ผู้รับเอาวิถีแห่งการอุทิศตนเสียสละ
รับใช้มาปฏิบัติจะไม่สูญเสียผลที่รับ
จากการศึกษาตัมภีร์พระเวท การ
ปฏิบัติบูชา การอยู่อย่างสมถะและ
บริจาคนาน ที่เป็นเพียงการอุทิศตน
เสียสละรับใช้ช้า ในที่สุดเขาจะบรรลุ
สภาวะที่สูงสุดอันเป็นนิรันดรกาล

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.28

จากที่กล่าวแล้วข้างต้นเราจะเห็นว่าความหมายของคำว่า พรหมจรรย์
คล้ายคลึงกับ พระนิพพานและการบรรลุพระนิพพาน คำอุปมาที่พระพุทธเจ้า
ทรงใช้ในการเปรียบเทียบระหว่าง พรหมจรรย์และพระนิพพาน อย่างน้อยก็
สะท้อนให้เราได้เห็นว่ทั้งพระนิพพานและพรหมจรรย์โดยธรรมชาติที่แท้จริง
แล้วนั้นเป็นแดนที่ไม่สามารถพรรณนาได้

ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะแสดงให้เห็นว่าในสมัยของพระองค์ได้
เห็นว่าพระนิพพานนั้นเป็นความสุขที่ไม่สามารถบอกได้ ซึ่งเขาเหล่านั้นหวังที่
จะได้พบโดยผ่านทาง การปฏิบัติพรหมจรรย์ แต่พระองค์ก็ยังคงสั่งสอนว่าวิธี
หรือหนทางสู่การบรรลุพระนิพพานหรือเป็นพรหมบุตรหรือพรหมนั้นเมื่ไหนทาง
เดียวที่จะสามารถทำได้ คือการยึดมั่นด้วยความเพียรพยายามในการปฏิบัติ
ตามคำสั่งสอนของพระองค์ (ธรรมะ) เท่านั้น ดังที่พระองค์ทรงประกาศว่า ไม่มี
หนทางในท้องฟ้าเบื้องบน ไม่มีสมณะนอกจากศาสนานี้ มวลมนุษย์ยินดีใน
โลกียะแต่พระพุทธเจ้าหลุดพ้นแล้วซึ่งโลกียวิสัย¹⁰⁸ พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า

¹⁰⁸ ธรรมบท, vv. 254, 255.

พรหมประติและพรหมบุตร แทนคำว่าพระนิพพาน และยังตรัสว่ามนุษย์สามารถบรรลุพระนิพพานได้โดยไม่ต้องรอถึงชาติหน้า

ชีวิตนี้ที่เขาได้รับการบรรเทาทุกข์จิต ก่อนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ผู้ที่เข้าสู่ความสงบเยือกเย็นเขาจะพบแต่ สามารถอดทนต่อแรงกระตุ้นของความสุขด้วยตัวตนกลายเป็นพรหม¹⁰⁹ ก็เลส ตัณหาและความโกรธ บุคคลผู้นั้นเป็นโยคี ผู้มีจิตสงบเยือกเย็น และพบแต่ความสุข

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.23

เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงปฏิเสธการมีอยู่ของพระพรหม แต่พระองค์ทรงอธิบายว่าพระพรหมเป็นเพียงหัวหน้าบรรดาเทพเทวาเท่านั้นที่มิใช่ “พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด” ซึ่งคำจูนัจกรวาลนี้ ใครเป็นผู้เหมาะสมที่จะตำหนิเขา ใครเป็นผู้ที่เสมือนเหรียญทองจากแม่เหล็กแม่เหล็กแม่แต่เหล่าเทพเทวียงสรรเสริญเขา พระพรหม¹¹⁰ ก็ยังสรรเสริญเขา อย่างไรก็ตาม จากข้ออ้างอิงในสูตรนิบาต และสังยุตตนิบาต เราจะสังเกตเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงแก้ไขแนวความคิดเกี่ยวกับพรหมโดยเปลี่ยนพรหมเป็นความสุขคล้ายภาวะแห่งพระนิพพาน ในขณะที่พระองค์ยังคงทรงปฏิเสธว่า พรหมมิใช่แหล่งของความจริงทั้งหมดอันพันวิสัยของโลก (โลกุตตระ) ณ เวลาเดียวกันนั้น คัมภีร์ภควัดคีตา ได้อธิบายไว้ว่าพรหมเป็น “สัจธรรมสมบูรณ์”¹¹¹ และให้ความหมายคำนี้ว่าเป็นภาวะที่คล้ายคลึงกับ “ภาวะของความสุขที่ไม่สามารถบอกได้”

ดังนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่เราจะต้องยอมรับการเปลี่ยนแปลงคำเหล่านี้ในทางพระพุทธศาสนาหรือตามความเป็นจริงคือการที่พระพุทธเจ้าทรงตีความหมายของคำว่าพระนิพพาน พรหมบุตรหรือแม้กระทั่งพรหม ตามแนวความคิดของคัมภีร์อุปนิษัตของพรหมณ์ใหม่ จากภาวะที่เป็นความสุขอันสูงสุดมา

¹⁰⁹ ดูในแม่ชฌิมนิกาย, II.159 และอังคุตตรนิกาย, II.211 ด้วย.

¹¹⁰ ธรรมบท, v.230.

¹¹¹ คัมภีร์ภควัดคีตา, V.20.

เป็นภาวะความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาทั้งปวง ซึ่งคล้ายคลึงกับความหลุดพ้นที่เรียกว่า โมกษะ ตามแนวความคิดของคัมภีร์อุปนิษัทเป็นกฎของเหตุผล (ตรรกวิทยา) เบื้องต้นที่ว่าพันธวิสัยซึ่งไม่สามารถอธิบายความหมายได้ก็คงเพียง "อธิบาย" ได้โดยคำอื่นซึ่งเป็นการพันธวิสัยที่จะอธิบายได้ด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้นคำว่าพระนิพพานก็เช่นเดียวกัน คงจะสามารถกล่าวได้เพียงว่า "ไม่ใช่อย่างนี้" หรือ "ไม่ใช่อย่างนั้น" เพราะพระนิพพานไม่มีขอบเขตยากที่จะเข้าใจได้ ดังนั้นเราจึงไม่สามารถเข้าใจ¹¹² ภาวะของพระนิพพานได้ บางครั้งพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาให้พระนิพพานเท่ากับธรรมะและพรหม (ดังที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย III.89) และทรงพิจารณาให้พรหมเท่ากับธรรมะ (ดังปรากฏในทีฆนิกาย III.84)

ชีวิตในพระศาสนา (ธรรมะ) ผังลึก
ในพระนิพพาน มีจุดมุ่งหมายที่พระ
นิพพานและความสมบูรณ์สูงสุดใน
พระนิพพาน ซึ่งด้วยพระนิพพานเรา
สามารถดับทุกข์ได้ในชาตินี้¹¹³

มัชฌิมนิกาย, 1.304

ธรรมทานชนะทานทุกอย่าง รสพระ
ธรรมชนะรสทุกอย่าง ความยินดีใน
ธรรมชนะความยินดีทุกอย่าง ผู้ขจัด
กิเลสตัณหาได้เป็นผู้ชนะทุกอย่าง

ธรรมบท, v.204

ขณะนี้ตัวตนเป็นสะพานเป็นเขตแบ่ง
แยกโลกออกไปอีกส่วน วันและคืน
หรือแม้ความแก่ ความตาย ความทุกข์
กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมไม่สามารถ
ผ่านสะพานนั้นไปได้เนื่องจากพรหม-
โลกเป็นแดนที่ปลอดจากบาป ดังนั้น
บาปทั้งปวงจึงล้าถอยจากพรหมโลก

จันโทกียะอุปนิษัท, VIII.4.7

บางโอกาสพระพุทธเจ้าทรงให้รายละเอียดว่าพระองค์บรรลุพระ
นิพพานซึ่งเป็นภาวะที่สูงสุดหาสิ่งใดเสมอเหมือนมิได้ ไม่มีการเกิดและการตาย

¹¹² คัมภีร์บริหัทร์ภยกุลอุปนิษัท, III.9.26.

¹¹³ พระพุทธเจ้าทรงเห็นพ้องกับคำสั่งสอนของชีธรรมทินโน.

ไม่มีความเจ็บป่วยและความทุกข์ได้อย่างไร และทรงประกาศว่าพระนิพพาน เป็นสิ่ง "สูงสุด"¹¹⁴ สูงยิ่งกว่าสวรรค์ ข้ออ้างอิงดังที่ปรากฏให้เราเห็นใน มหา- ภารต ชาวอินดูย่อนสมัยก่อนพุทธกาลเป็นเวลานานพอสมควรยอมรับพระ นิพพานเป็นภาวะที่สูงที่สุดเช่นเดียวกับใน วิทยนุสรณ คำว่าพระนิพพานใช้แสดง ภาวะของความสุกที่สามารถบรรลุได้โดยการปฏิบัติบูชาพระผู้เป็นเจ้าด้วยการ เสียสละที่สมบูรณ์โดยไม่มีการยึดติด

ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ
ความรู้จักพอเป็นขุมทรัพย์อันประเสริฐ
ความไว้วางใจเป็นญาติที่ประเสริฐ พระ
นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

ธรรมบท, v.204

พรหมเป็นความปีติสุขมวลมนุษย์จึง
เกิด โดยความปีติสุขมนุษย์จึงมีชีวิต
อยู่ได้และเพราะมุ่งปีติสุขมวลมนุษย์
จึงกลับมา

คัมภีร์ไคตริยาอุปนิษัท, III.1-6

“สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงแท้” เมื่อใด
บุคคลเห็นแจ้งด้วยปัญญาดังนี้เมื่อ
นั้นเขาย่อมไม่ใส่ใจในความทุกข์ หน
ทางนี้เป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์
“สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์”เมื่อใดบุคคล
เห็นแจ้งด้วยปัญญา(ในสิ่งนี้) เมื่อนั้น
เขาย่อมไม่ใส่ใจในความทุกข์ หนทาง
นี้เป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์ “องค์
ประกอบทั้งหลายของมนุษย์เป็นเพียง
ตัวตนเดียว”เมื่อใดบุคคลเห็นแจ้งด้วย
ปัญญาดังนี้ เมื่อนั้นเขาย่อมไม่ใส่ใจ
ในความทุกข์ หนทางนี้เป็นหนทาง
แห่งความบริสุทธิ์

ธรรมบท, vv.227,278,279

เมื่อมีการสร้างย่อมมีความก้าวหน้า
เมื่อไม่มีการสร้างย่อมไม่มีความก้าว
หน้า จงรู้ธรรมชาติของการสร้าง เมื่อ
ไม่มีปีติสุขก็ไม่มีการสร้าง จงรู้ธรรม-
ชาติของการสร้าง ที่ไม่มีสิ่งที่ไม่มีที่
สิ้นสุดที่นั้นย่อมมีปีติสุข ไม่มีปีติสุข
ในสิ่งที่ไม่สิ้นสุด เฉพาะในสิ่งที่ไม่มี
ที่สิ้นสุดเท่านั้นถึงจะมีปีติสุข ฉะนั้น
จงรู้ธรรมชาติของสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด

คัมภีร์จันโทกียะอุปนิษัท, VII, vv.21-23

ผู้เห็นแจ้งในมวลชีวิตด้วยตัวตนของ
ตนเองและตัวตนของตนเองเห็นแจ้ง
ในมวลชีวิตย่อมปราศจากความกลัว

¹¹⁴ ธรรมบท, vv.184, 203.

เมื่อมุนีรู้แจ้งในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่ยิ่งใหญ่ในพระผู้เป็นเจ้า และตัวตนกลายเป็นส่วนของพระผู้เป็นเจ้า แล้วความหลอกลวงและความทุกข์ใดเล่าที่จะเข้ามาหล้ากรายได้

คัมภีร์อุปนิษत्, VI.7

ตราบไต่ที่พระอาทิตย์และพระจันทร์ ทั้งหลายขยายเส้นทางโคจร ท้องฟ้าจะเจิดจ้าด้วยแสงพระอาทิตย์และแสงพระจันทร์นั้นและจะเกิดมีระบบของโลกเป็นพื้นเท่า ซึ่งในแต่ละระบบนี้จะมีพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นพื้น ๆ ดวงและเขาพระสุเมรุเป็นพื้น ๆ ลุก มีผืนดินแลผืนน้ำเป็นสี่พื้นเท่า สวรรค์ ดินแดนสุขารมณแห่งประสาท สัมผัส ทุกระดับชั้นเป็นพื้นแห่งและพรหมโลกอีกเป็นพื้น เมื่อระบบของโลกเป็นพื้นเท่ามาถึงพระพรหมเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด แต่พระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ยังต้องอยู่ในบังคับแห่งอำนาจที่จะให้เป็นอย่างนั้นและให้หยุดเป็นอย่างนี้

อังกุตตรนิกาย, V,vv.2,10,29

โลกทั้งหมดจากสูงสุดคือ พรหมโลก (ที่ประทับของพระพรหม) ถึงต่ำสุดต่างก็เป็นสภาพที่มีความทุกข์ มีการเกิดและตายซ้ำซาก แต่ไออรชุน โอรสแห่งพระนางคุนที ผู้บรรลู่ถึงตำแหน่งข้าจะไม่กลับมาเกิดอีก (เพราะข้าอยู่เหนือกาลเวลาและดินแดนเช่นพรหมโลกยังอยู่ในอำนาจของกาลเวลาและยังไม่เที่ยงแท้) สิ่งมีชีวิตทั้งหลายปรากฏออกมาจากสภาวะที่ไม่ปรากฏในตอนเริ่มต้นวันของพระพรหม หลังจากนั้นเมื่อตกตอนกลางคืนพวกเขา ก็กลืนหายเข้าไปในการไม่ปรากฏอีกครั้งหนึ่ง

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.16,18

เราจะเห็นได้ว่า คาถาดังที่กล่าวในคัมภีร์อังกุตตรนิกาย และโศลกในคัมภีร์ภควัดคีตา ดังกล่าวข้างต้นนั้น ทั้งพระพุทธรเจ้าและพระภิกษุณะทรงกล่าวเป็นนัยโดยมีความหมายว่า พรหมโลกและพระพรหมผู้ยิ่งใหญ่ นั้นมิได้

มีภาวะที่เป็นนิรันดร โดยธรรมชาติพรหมโลกเป็นสภาวะสูงสุดที่สามารถเข้าใจได้ในกรอบของประสบการณ์แห่งสากลจักรวาล ไม่มีสิ่งใดอยู่เหนือพรหมโลกในดินแดนของปรากฏการณ์และพระพรหมเป็นจิตวิญญาณที่ยังอยู่ในจักรวาลและดำรงอยู่ในรอบชั่วชีวิตของพระพรหมเอง คำสอนนี้มีได้หมายความว่าถึงพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดผู้อยู่ในเหนือจักรวาล แต่หมายความว่าให้ไกลที่สุดที่เราไม่สามารถ“นึกถึง” ได้ “พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด” ตามที่คัมภีร์ภควัดคีตา ได้อธิบายต่อว่าอยู่นอกกรอบของการอ้างอิงใดๆ ของกาลเวลาและอากาศธาตุและจะเป็นการปรากฏของประสบการณ์ของจิตที่บริสุทธิ์ที่ก่อให้เกิดความสุขซึ่งไม่สามารถบอกได้เช่น พรหมโลกและพระนิพพาน ในบางส่วนผู้อ่านอาจจินตนาการไปว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงถูกสร้างขึ้นมาเป็นจริงสิ่งที่แผ่ออกมาจากพระผู้เป็นเจ้าดังเช่นลำแสงที่พวยพุ่งออกจากพระอาทิตย์เป็นครั้งคราวสว่างบ้างและเลื่อนรางบ้าง พระกฤษณะตรัสว่า “มวลชีวิตที่เป็นรูปเป็นร่างเกิดมาจากสภาวะที่ไม่ปรากฏในตอนเริ่มต้นวันของพระพรหม หลังจากนั้นเมื่อตกตอนกลางคืนพวกเขาก็กลืนเข้าไปในการไม่ปรากฏอีกครั้งหนึ่ง” ถ้าผู้ที่เข้าใจในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยถูกต้องและแสวงหาหนทางเพื่อบรรลุถึงแดนวิมุตติสุขแห่งจิตที่ไม่สามารถบอกได้และในหัวใจของพระผู้เป็นเจ้าจะต้องเข้าใจความหมายของพระนิพพานว่าหมายถึงการหลุดพ้นโดยสิ้นเชิงจากพันธนาการทุกอย่างที่ติดตรึงเราไว้กับสิ่งที่ไม่ยั่งยืนและภาวะโลกเป็นการหลุดพ้นโดยสิ้นเชิงดังเช่นเส้นทางบินของนกในอากาศที่ไม่ทิ้งร่องรอยไว้ให้เห็น เส้นทางของเราก็เช่นเดียวกันที่ไม่สามารถติดตามได้ในดินแดนที่ภาพไม่กลับมาอีก

ไม่มีทุกข์สำหรับผู้เดินถึงจุดหมาย
ปลายทาง หมดทุกข์ หมดโศก หมด
สิ้นโดยประการทั้งปวงและหลุดพ้น
จากพันธนาการทั้งหลาย

ธรรมบท, v.90

ผู้มีความสุขอยู่ภายใน มีจิตใจร่าเริง
อยู่ภายในและภายในเจิดจ้าด้วยแสง
สว่างภายในเป็นโยคีที่สมบูรณ์โดยแท้
จริงและบรรลุถึงบรมพรหมแห่งสันติ-
สุขทั้งมวล

บางคนกลับมาเกิดอีก พวกที่ทำบาป
ไปนรก ส่วนคนทำดียอมไปสวรรค์
มนุษย์ผู้หมกมิดกิเลสอาสวะยอมบรรลु
ถึงพระนิพพาน

ธรรมบท, v.126

บุคคลผู้ซึ่งบาปทั้งหมดได้รับการชำระ
ล้างความสงสัยเหือดหายไปด้วยความ
รู้ จิตมั่นคงศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าของ
และร่วมกิจกรรมในการส่งเสริมความ
เป็นอยู่ของมนุษย์ยอมบรรลुถึงพรหม
พระผู้เป็นเจ้าของแห่งสันติสุขทั้งหมด

คัมภีร์ภควัดคีตา, V.25

ปัญญาที่เห็นหรือรู้ภายในและเข้าใจโดยปรุโปร่ง (ฉาน) นั้นไม่เกี่ยว
ข้องกับการสลัดออก (นิสสรณะ) ทางกายภาพให้พ้นจากโลก แต่เป็นการที่จิต
(ตัวตนที่สมบูรณ์) หลุดพ้นจากเครื่องพัวพัน (สังโยชน์) ของการเห็นแก่ตัวเป็น
ที่ตั้ง โลกรอบตัวเราเคยเป็นอย่างไรเมื่อก่อนก็จะดำเนินต่อไปเป็นอย่างนั้น
เพียงแต่ที่เรามองโลกในภาวะที่สูงส่งขึ้นอีกด้วยสติสัมปชัญญะ เมื่อถึงระดับ
นี้เราก็จักไม่ยึดติดหรือได้รับผลกระทบจากโศกนาฏกรรมหรือความกลัวของโลก
อีกต่อไป เนื่องจากจิตสำนึกของเราที่ไม่ได้ประสงค์สิ่งใดได้เข้าไปรวมอยู่
ในความแน่นอนที่สงบและความสุขอันสงบที่อยู่เหนือภาวะแห่งความสงสัย
และความกลัวทั้งหมด การที่เราตกเป็นทาสของสิ่งที่ไม่ยั่งยืนและภาวะทางโลก
มิใช่เป็นข้อจำกัดของร่างกายของเราและกฎของธรรมชาติ (ปรภกตติ) แต่เป็น
ทัศนคติของเราต่างหาก

ผู้ที่อบรมจิตเป็นอย่างดีมุ่งในคุณธรรม
ที่จะนำไปสู่การเห็นแจ้ง ไม่ยึดมั่นใน
สิ่งใดแต่ยินดีในการไม่ยึดติด เอาชนะ
ความปรารถนาอันแรงกล้าเต็มไปด้วย
ความสว่าง บุคคลเหล่านั้นเป็นพระ
อรหันต์บรรลुพระนิพพานแล้วในโลกนี้

ธรรมบท, v.89

สังขารไม่เที่ยงแท้เมื่อวิญญาณออก
จากร่างหนึ่งไปยังอีกร่างหนึ่ง ขอให้
ผู้นั้นรักษาจิตให้บริสุทธิ์และคิดว่าตน
เกิดมาเพื่ออะไร สิ่งนี้คือความเร่งลับ
อันเป็นนิรันดร์

คัมภีร์ไมตรีอุปนิษัต, VI, v.24

ผู้ที่หมดการสะสม (ปัจจัยหรือกรรมดีกรรมชั่ว) พิจารณาอาหารก่อนบริโภค ด้วยสติปัญญาความรู้ เข้าถึงความหลุดพ้นอันว่างจากกิเลส บุคคลเช่นนี้ยากที่จะตามทัน ดังนกบินบนท้องฟ้า ยากที่จะตามทัน ผู้ที่หมดสิ้นแล้วซึ่งกิเลส ไม่เห็นแก่การบริโภค เข้าถึงความหลุดพ้นอันว่างจากกิเลส บุคคลเช่นนี้ยากที่จะตามทันเพราะมิได้ทิ้งร่องรอยอะไรไว้เลยเหมือนนกบินบนท้องฟ้าหารอยอะไรมิได้ ผู้ควบคุมอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ได้เหมือนม้าที่สารภีควบคุมได้อย่างดี บุคคลผู้นี้หมดความไว้ตัวหมดกิเลสหมดมลทิน แม้แต่บรรดาเทพดา ยังโปรดปราน

ธรรมบท, vv.92,93,94

จากที่กล่าวข้างต้น ผู้อ่านควรสังเกตว่า พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสว่าหนักนั้นถูกจำกัด หากแต่ทางบินของนกที่ถูกจำกัด

จากข้อความต่างๆ ในคัมภีร์ของศาสนาพุทธที่คัดลอกมานำเสนอ โดยมีข้ออ้างอิงเปรียบเทียบจากคัมภีร์ของศาสนาฮินดูเป็นเครื่องยืนยัน เราจะสามารถเห็นได้โดยชัดเจนว่า พระนิพพานนั้นเป็นสภาวะทางจิตโดยแท้จริง และไม่ใช่ว่าจุดใดจุดหนึ่งในอวกาศและโดยที่พระนิพพานเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสภาวะเที่ยงแท้แน่นอนนิรันดร (ัสสต) เป็นประสบการณ์ที่เป็นอมตะสำหรับผู้บรรลุ ดังนั้นบทสรุปโดยแท้ของพระนิพพานจึงต้องเป็นคำยืนยันของพระพุทธเจ้าที่ทรงยืนยันว่า “จิต” (Mind) หรือ “วิญญาณ” (Soul) นั้นมีอยู่ เพราะพระนิพพานเป็นเรื่องของจิตหรือวิญญาณดังที่กล่าวมาแล้ว (ดูหน้า 138-140) และ

บรรดาผู้เสียสละปฏิบัติบูชาเหล่าเทวดาองค์อื่นๆ ด้วยศรัทธาโดยแท้จริง แล้วเขาเหล่านั้นบูชาข้าเท่านั้น แต่ไอ้อรชุนเขาปฏิบัติผิดวิธี (โดยขาดความรู้) เพราะข้าคือผู้เปี่ยมล้นด้วยความสุขและเป็นใหญ่ในพิธีบูชาทั้งหลายแต่ผู้เดียวเท่านั้น ฉะนั้น ผู้ที่ไม่รู้ธรรมชาติทิพย์อันแท้จริงในตัวข้า จะมีชีวิตที่ตกต่ำลงจมอยู่ในสังสารวัฏแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ข้ามีความเสมอภาคต่อมวลชีวิตทุกชีวิต ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง แต่หากผู้ใดปฏิบัติบูชาข้าด้วยความเสียสละผู้นั้นเป็นเพื่อนของข้าอยู่ในข้าและข้าก็เป็นเพื่อนของเขา

คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.23,24,29

สภาวะที่เที่ยงแท้เป็นอมตะนั้นไม่ขึ้นอยู่กับสภาวะที่เป็นอยู่ (ไม่ว่าสภาพที่ทำให้เกิดทุกข์ทรมานเหมือนตกนรกหรือสภาวะแห่งความสุขแห่งพระนิพพาน) แต่เป็นสภาวะที่ประกอบด้วยคุณลักษณะตามธรรมชาติที่อยู่ภายในและแยกไม่ได้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่สุดของพระนิพพาน ถ้าพระนิพพานมิใช่สภาวะทางจิตหรือวิญญาณ แล้วอะไรเล่าที่ทำให้เกิดทุกข์เหมือนตกอยู่ในนรกหรือความสุขอันเกิดจากพระนิพพาน ถ้ามิใช่จิต พระพุทธเจ้ายังทรงสั่งสอนให้เราทราบว่ามีมนุษย์สามารถบรรลุพระนิพพานแห่งจิตได้ในภพนี้ ผู้คนซึ่งมีจำนวนไม่มากที่จิตเต็มไปด้วยแสงสว่างแห่งปัญญาสามารถบรรลุพระนิพพานได้¹¹⁵ ในชาตินี้ พระนิพพานดังที่พระพุทธเจ้าอธิบายไว้ เป็นแดนแห่งการรู้แจ้งในตัวตน (สังขาริกริยา) ที่บุคคลที่หลุดพ้นเห็นแต่ความว่างโดยเห็นเพียงจิตเท่านั้น¹¹⁶ ดังที่พระองค์ตรัสว่า "การหยุดภาวะชีวิตของสัตว์คือพระนิพพาน"¹¹⁷ และพระนิพพานเป็นการขจัดกิเลสตัณหาทั้งปวงให้หมดสิ้น¹¹⁸ หมดสิ้นซึ่งความเห็นผิด (ทิฏฐิ) ดังเช่นตะเกียง¹¹⁹ ที่ดับแล้วยังผลให้เป็นความหลุดพ้นแห่งจิต¹²⁰ ที่เราเห็น (จาก คัมภีร์สังยุตตนิกาย III.83-84) ทั้งหมดนี้เหมือนกับการเข้าถึงพรหม" (ปราศจากมลทินในโลกเป็นพรหมและปราศจากความโกรธ) พระนิพพานมิใช่สิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยการสังเกตหรือทดลองในข้อขัดแย้งหรือความเห็นไม่ตรงกัน พระนิพพาน¹²¹ คือแดนที่ปราศจากข้อขัดแย้งใดๆ ทั้งสิ้น¹²²

ดังนั้น ไม่ว่าพระนิพพานจะเป็นสภาวะที่สูงเพียงใด ไม่ว่าจะสามารถบรรลุได้ในชาตินี้หรือชาติหน้า พระนิพพานก็ยังคงเป็นสภาวะ เป็นปัจจัยและเป็นหลักคำสอนเมื่อเปรียบเทียบกับธรรมะ (ศาสนา) และเป็นหลักคำสอนแห่ง

¹¹⁵ ธรรมบท, v.89.

¹¹⁶ ทีลนิกาย, II.157.

¹¹⁷ สังยุตตนิกาย, II.117.

¹¹⁸ ได้อ้างไว้ก่อนหน้านี้อแล้ว, I.39.

¹¹⁹ สุตตนิบาต, v.235.

¹²⁰ เกริกกา, v.116.

¹²¹ พระนิพพาน.

¹²² สุตตนิบาต, vv.895-96.

พระผู้เป็นเจ้าของซึ่งสอดคล้องโดยสมบูรณ์กับกฎแห่งความเกี่ยวพันของเหตุและผล (กรรม) เนื่องจากหลักคำสอนจะมีขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีผู้สั่งสอน ปัจจัยจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีเหตุ แต่พระนิพพานซึ่งแน่นอนที่สุดเป็นสภาวะของจิตเป็นปัจจัยของความสุขไม่เคยมีการอ้างอิงที่ใดเลยในพระไตรปิฎกว่าเป็นมูลฐานหรือปัจจัยของความเป็นจริงที่เป็นมูลฐานของสรรพสิ่ง (พระผู้เป็นเจ้าของ)

เราควรสังเกตด้วยว่าพระกษณะก็เช่นเดียวกัน พระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสภาวะที่เป็นความสุขสูงสุดอันเป็นอมตะซึ่งก็คือ พรหม และพระองค์เองก็เป็นบุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ

“และข้าคือ ฐานของพรหมที่ไม่รู้จักตายเป็นอมตะ เป็นความดีที่ไม่รู้จักสูญสิ้นและเป็นความสุขอันเป็นนิรันดรกาล” คัมภีร์ภควัดคีตา XIV.27

และพระกษณะก็จักได้รับการสักการบูชาเพียงพระองค์เดียว ถ้าผู้สักการบูชาจะบรรลุถึงพรหมได้ก็ต้องสักการบูชาพระกษณะเพียงพระองค์เดียว

“ผู้ปฏิบัติบูชาข้าด้วยความเสียสละอย่างเต็มที่ ไม่หยุดยั้งในทุกสถานการณ์ผ่านทางโยคะเท่านั้น ข้ามีพันระดับต่างๆ แห่งธรรมชาติ วัตถุ ย่อมมีสิทธิบรรลุถึงพรหม” คัมภีร์ภควัดคีตา XIV.26

ฉะนั้น สามารถพูดได้เช่นเดียวกันว่าพรหมก็ไม่ใช่มูลฐานหรือปัจจัยของความเป็นจริงหรือ “ผู้ที่อยู่เหนือธรรมชาติ” แต่เป็นสภาวะอย่างหนึ่งซึ่งเหมือนกันกับพระนิพพานตามความเชื่อของชาวพุทธ พระกษณะทรงตรัสในฐานะของบุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าของว่า “พระองค์เป็นฐานของพรหมที่ไม่รู้จักตาย” ดังนั้น แม้ว่าพรหมซึ่งเป็นสภาวะสูงที่สุด (ดังเช่นพระนิพพาน) แต่ก็ยังคงอยู่และเป็นผลผลิตของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดอยู่นั่นเอง สภาวะสูงที่สุดซึ่งเป็นความสุขยิ่งที่ไม่สามารถบอกได้ (พรหม) ดังที่พระกษณะตรัส สามารถบรรลุได้โดยพระองค์เองเท่านั้น “ผู้ปฏิบัติบูชาข้าด้วยความเสียสละอย่างเต็มที่ ไม่หยุดยั้งในทุกสถานการณ์ผ่านทางโยคะเท่านั้น...” ซึ่งวิธีการเดียวกันนี้ (การเดินอยู่บนหนทางของธรรมะ) เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงพร่ำสอนเพื่อการบรรลุพระนิพพาน

ดังนั้น ถ้าหากว่าพระนิพพานไม่ใช่มูลฐานหรือปัจจัยที่เป็นความจริง ที่เป็นมูลฐานของสรรพสิ่ง (ยถาภูตธรรม) เราก็คงเลือกอยู่สองทางเท่านั้น ซึ่งก็จะต้องเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งที่จะเป็นความจริง (ยถาภูตธรรม) ที่เป็น "มูลฐาน" ที่ทุกสิ่งทุกอย่างต้องขึ้นอยู่กับซึ่งกันเป็นเหตุที่ไม่มีสาเหตุเกิดของเหตุทั้งหมด (พระผู้เป็นเจ้า) และผลซึ่งรวมถึงพระนิพพานและสิ่งที่ไม่ใช่พระนิพพานที่เป็น ผู้สร้างที่ไม่มีการเริ่มต้น (พระผู้เป็นเจ้า) ของธรรมะอันเป็นอมตะหรือไม่ก็พระ นิพพาน พระธรรม "ภาวะ" และทุกสิ่งทุกอย่างนั้นปราศจากความหมายเป็นคำ พุดที่เปล่าประโยชน์ ผลสุดท้ายก็สิ้นสุดลงไปโดยสิ้นเชิง ไม่มีอะไรเหลือไว้เพื่อ ไขว่คว้าหา และชีวิตก็จะมีจุดหมายปลายทางเป็นภาพลวงตาทั้งสิ้น แนว ความคิดอันหลังพระพุทธรเจ้าไม่ทรงยอมรับอย่างชัดเจนดังที่พระองค์ตรัสว่า "พระนิพพานมิใช่เป็นเพียงการดับสิ้นเท่านั้น"¹²³ แต่พระนิพพานเป็นสภาวะของ สันติสุขที่เป็นอมตะและไม่เปลี่ยนแปลง...เป็นการดับกองทุกข์แห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตายทั้งมวล"¹²⁴

ยิ่งกว่านั้นเราไม่สามารถพูดได้เลยว่า "ไม่มีพระนิพพาน" ทำไม่ถึงเป็นเช่น นี้ เพราะการปฏิบัติตามคำสั่งสอน นั้นไม่ไร้ผลเพราะถ้าไม่มีพระนิพพาน จะมีภาวะที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ที่ เกี่ยวกับการบรรลุ(ทางจิตวิญญาณ) ในการเจริญศีลภาวนาสามปะการ และอื่นๆ ซึ่งเริ่มต้นจากการเห็นชอบ แต่ในการบรรลุพระนิพพานนั้นไม่มี ภาวะที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์นี้ ความ รู้ที่ทำให้เบื้องหน้าในกองทุกข์ (นิพ- พิตา) เรียกว่า หนทาง (พระธรรม)

สำหรับผู้ที่รำลึกถึงข้าวอยู่เสมอด้วยจิต ที่เป็นหนึ่งเดียว ไอ้ออรุณ จะบรรลุถึง ข้าโดยง่ายตาย เนื่องจากเขาปฏิบัติ ตนรับใช้ข้าวอยู่เสมอ

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.14

บุคลิกภาพสูงสุดแห่งพระผู้เป็นเจ้าผู้ ยิ่งใหญ่ ทุกสิ่งทุกอย่างสถิตในพระ องค์ และพระองค์ยังแผ่กระจายไปทั่ว ไอ้ออรุณ มนุษย์สามารถบรรลุถึงพระ องค์ได้ด้วย การอุทิศตนเสียสละที่ บริสุทธิ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.22

¹²³ ลังกาวัตสุตร, II, v.18.

¹²⁴ สุตตนิบาต, vv.204,1093,1094.

จึงกล่าวได้ว่า “ด้วยความรู้ที่ทำให้เบือนหายในกองทุกข์ มนุษย์จึงบรรลุถึงการหลุดพ้นจากกองทุกข์เท่านั้น” แต่โดยความหมายแล้วคำเหล่านี้ การปลีกตัวปลีกใจจากกาม (เนกขัมมะ) การปลดปล่อยความหลุดพ้น (วิมุตติ) และความไม่ติดพัน (วิราคะ) เป็นคำที่ใช้ในความหมายของพระนิพพานโดยความหมายสำคัญที่สุดของพระนิพพานคือ ความจริงอันประเสริฐ (อริยสัจ) อันเป็นหนทางดับทุกข์ แต่เมื่อบรรลุพระนิพพาน ก็เลศ ดันหากี่หมดสิ้น นอกจากจะหมดสิ้นแล้ว ยังทำให้เกิดความเบือนหายในกองทุกข์

วิสุทธิมรรค, vv.507-09

เมื่อมนุษย์ไม่ทราบแต่เขาก็บอกว่าเขาทราบทั้งๆ ที่เขาไม่ทราบเลยเหมือนดังเช่น น้ำ หนึ่ง พยาน โดยปราศจากลำดับสองและนี่คือ โลกของพรหม

ปริทธรณียกะอุปนิษัท, IV.3,30,32

ผู้เสียสละอุทิศตนรับใช้พระผู้เป็นเจ้าของย่อมได้รับอิสรภาพจากผลของกุศลกรรมในโลกวัตถุนั้นเป็นวัฏจักรแห่งการเกิดและการตายและบรรลุถึงภาวะแห่งความสุขยิ่ง

คัมภีร์ภควัตคีตา, II.51

จากข้อความที่คัดลอกมาทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นเราจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าซึ่งก็ทรงเหมือนกับศาสดาที่สั่งสอนคัมภีร์อุปนิษัททรงจำกัดขอบเขตพระดำรัสของพระองค์เมื่อตรัสว่านิพพานไม่ใช่เช่นนั้นไม่เป็นเช่นนั้น โดยทรงอธิบายถึงธรรมชาติหรือทรงยกถ้อยคำเปรียบเทียบกับธรรมชาติของพระนิพพานมากกว่าการทรงพยายามที่จะตรัสในสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ ธรรมชาติที่แท้จริง (ยถาภูตธรรม) ของพระนิพพานอยู่นอกเหนือแดนแห่งความนึกคิดเพราะพระนิพพานมิใช่เป็น “ภาวะชีวิตของสัตว์โลก” หรือ “สิ่งมีชีวิต” ในส่วนที่เป็นภาวะในกรอบของอากาศ (ช่องว่าง) และเวลา ฉะนั้นจึงไม่มีคำกล่าวใดๆที่สามารถให้ความหมายของพระนิพพานได้เนื่องจากความนึกคิดของเราไม่สามารถเข้าใจได้ วิธีการขจัดความไม่เข้าใจในความมุ่งหมายและแง่มุมของภาวะของพระนิพพานซึ่งเป็นส่วนประกอบและย่อมมีการแตกสลาย บทที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดน่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยขจัดความสงสัย

เกี่ยวกับธรรมชาติที่แท้จริงของพระนิพนธ์ได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายมีภาวะที่ไม่มีโลก ไม่มีน้ำ ไม่มีความร้อนไม่มีอากาศหรือ ฌานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างที่หาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์(อากาสนัญ- จายตะ) หรือฌานอันกำหนดวิญญานหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์(วิญญานัญ- จายตะ) หรือฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์(อากิญจัญ- ญายตะ) หรือฌานอันเข้าถึงภาวะมีสติญาณไม่ใช่ไม่มีสติญาณไม่ใช่(เนว- สติญานาสติญายตะ) ไม่ใช่โลกนี้หรือโลกนั้น ไม่ใช่พระอาทิตย์หรือพระจันทร์ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราขอบอกแก่เธอว่า เราไม่ได้ให้ความหมายของ ภาวะนั้นว่าเป็นการกลับมาระหว่างไปหรือดำรงอยู่ ตายหรือเกิด ภาวะนั้นปราศจากความแน่นอนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการสนับสนุน ไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีรากฐาน แต่เป็นเพียง การดับสิ้นแห่งกองทุกข์เท่านั้น¹²⁵

บัดนี้ ข้าจะอธิบายโดยละเอียดถึงสิ่ง ที่เธอควรรู้ เมื่อเธอรู้แล้วเธอจะได้รับ รสอันเป็นอมตะว่าพรหมซึ่งดวงวิญ- ญาณไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่เป็นทั้งความ จริง (สัตย์) และความไม่จริง (อสัตย์)
คัมภีร์ภควัดคีตา, XIII.12

นอกเหนือจากธรรมชาติที่ไม่ปรากฏนี้ ยังมีอีกธรรมชาติหนึ่งซึ่งเป็นอมตะ เป็นวัตถุสูงสุดแห่งสวรรค์ที่ไม่มีวัน ถูกทำลายแม้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะถูก ทำลาย ธรรมชาติที่ไม่ปรากฏและ กำลังพูดถึงที่ไม่มีวันถูกทำลายนั้น เรียกว่า เป้าหมายสูงสุด เป็นที่สิงสถิต สูงสุดแห่งข้า ซึ่งเมื่อได้ผู้บรรลุถึงแล้ว ย่อมไม่กลับมาอีก

คัมภีร์ภควัดคีตา, VIII.20,21

แต่ที่เราเห็น พระนิพนธ์นั้นเป็น “ภาวะ” เป็น “ภพ” เป็น “ปัจจัย” เป็น ภาวะที่เราสามารถบรรลุได้ประสบได้แม้แต่ขณะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ (ดังคาถาที่

¹²⁵ อุทานนุเทศคาถา, 8.1-4 (80-81) ตอนที่สองของบทสนทนาของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี พระพุทธเจ้าทรงอธิบายปัจจัยแตกต่างไปจากที่กล่าวอ้างข้างต้นมาก ซึ่งหมายถึง “ภาวะ” “ภพ” หรือ “ปัจจัย” ขณะที่ตอนสุดท้ายมีความหมายหนักแน่นเป็น “องค์ภาวะ” พร้อมกับ “ข้อคัดค้าน” ที่แตกต่าง ซึ่งแสดงถึงความสามารถที่จะรู้สึกทางประสาทสัมผัส ส่วนที่เป็นบทเทศนาเดียวกันนี้จะมีกรกล่าว ถึงและอธิบายอีกในบทสุดท้าย (หน้า 264-266).

ว่าเราสามารถบรรลุพระนิพพานได้ในชีวิตนี้¹²⁶ อย่างไรก็ตามมนุษย์จะต้องเข้าใจด้วยว่าพระนิพพานมิใช่เป็นปัจจัยหรือผลผลิตของจิตของเราหรือผลที่ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบและความนึกคิดต่อการขจัดซากสุดท้ายของกิเลสตัณหาและอวิชชาจากตัวเรา แต่เป็น “คุณลักษณะการอยู่ร่วม” ของปฐมวิญญูญาณ ซึ่งเป็นวิญญูญาณสูงสุด เหตุที่ไม่มีสาเหตุ คือพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด พระผู้ส่องแสงสว่างอันรุ่งโรจน์ออกมา ดังเช่น แสงสว่าง ความร้อน เหล่าชีวิตที่ส่งมาจากพระอาทิตย์

ดังนั้นแสงสว่างและความร้อนจึงอยู่ร่วมกับพระอาทิตย์และในขณะเดียวกันก็เป็นข้อพิสูจน์ถึงภาวะของพระอาทิตย์ในส่วนที่เกี่ยวกับสนามการกระจายแสงสว่างและความร้อน ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความเป็นจริงและภาวะของแสงสว่างและความร้อนบนดวงอาทิตย์และเฉพาะพระอาทิตย์เท่านั้นโดยไม่ขึ้นอยู่กับผู้มองดูหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ดังนั้นพระอาทิตย์จึงเป็นสมมุติฐานของความเป็นจริงหาใช้ศรัทธา (สนามการกระจายแสงสว่างและความร้อน) ไม่ เจก เช่นเดียวในการเข้าใจในธรรมะ (ศาสนา) และการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเคร่งครัด เราจะสามารถขจัดมันแห่งอวิชชาและความอยากเพียงชั่วครู่ออกไปได้ เราสามารถเบิกบานตาของเราให้เห็นแสงสว่างอันรุ่งโรจน์ที่สุดพรรณนาและรับรสของความสุข (แห่งพระนิพพาน) ได้ด้วยตัวของเราเองโดยไม่สามารถหาคำอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจได้ นอกเสียจากว่าผู้นั้นจะได้เข้าใจและได้รับรสแห่งความสุขของพระนิพพานด้วยตัวเขาเองเช่นเดียวกัน ดังเช่น การอธิบายเรื่องแสงสว่างให้คนตาบอดฟัง ถึงแม้ว่าจะมีคำอธิบายมหาศาลคนตาบอดก็ไม่สามารถเข้าใจได้ นอกจากนี้ดังที่ได้ปรากฏใน มัชฌิมนิคาย¹²⁷ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเราว่า พระนิพพานนั้นทั้งแตกต่างและสูงกว่า ฉานอันกำหนดวิญญูญาณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์และภพของผู้เข้าถึงฉานนั้น (อาภิญญัญญาตนะ) ซึ่งอาฬารดาบส กาลามโคตร ครุพราหมณ์เป็นผู้สั่งสอน

¹²⁶ ธรรมบท v.89 มัชฌิมนิคาย I.344.

¹²⁷ อริยปริยเสนาสูตร (มัชฌิมนิคาย).

พระองค์ให้ทราบและฉานอันเข้าถึงภาวะอันมีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ หรือภพของผู้เข้าถึงฉานนี้ (เนวสัญญานาสัญญายตนะ) ซึ่งครุพราหมณ์อุทกดาบสรามบุตร¹²⁸ เป็นผู้สั่งสอนพระองค์

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถึงแม้ว่าท่านอาฬารดาบส กาลามโคตร จะเป็นครูของเราและเราเป็นศิษย์ของท่าน แต่ท่านก็ยังยกย่องให้เราอยู่ในระดับเดียวกับท่านและให้เกียรติเราอย่างสูงสุด แต่ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถึงอย่างไรก็ตาม เรา รู้สึกว่า ‘คำสั่งสอนนี้มีได้ ทำให้เราหลุดพ้น นำไปสู่ความไม่ติดพัน การดับกิเลส สมณะ ความรู้ที่สูงกว่า การรู้แจ้งและพระนิพพานเลย เพียงแต่ช่วยให้เราบรรลุถึงขั้นฉานอันกำหนดวิญญานอันหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ (อาภิกขุจัญญายตนะ)’ ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายเราจึงไม่พึงประสงค์ ในคำสั่งสอนดังกล่าวและเห็นว่าไม่มีประโยชน์ จึงล้มเลิกศึกษาคำสั่งสอนนั้นเสีย”

“ภิกษุทั้งหลาย ขณะเมื่อเรากำลังแสวงหาทางหลุดพ้นที่เป็นภาวะของสันติสุขสูงสุดอันหาที่เปรียบมิได้ เราได้เป็นลูกศิษย์ของท่านอุทกดาบส รามบุตร ภิกษุทั้งหลาย ท่านครูอุทกดาบส รามบุตร ท่านก็เป็นเพื่อนสมณะของเรา แต่ท่านก็ยกฐานะให้เราเป็นครูคนหนึ่งและให้เกียรติเราอย่างสูงสุดและแล้วสิ่งที่เกิดกับเราคือ ‘คำสั่งสอนนี้มีได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การไม่ยึดติด การดับกิเลส สมณะ ความรู้ที่สูงกว่า การรู้แจ้งและพระนิพพาน เพียงแต่ช่วยให้เราบรรลุถึงขั้นฉานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่ (เนวสัญญานาสัญญายตนะ)’ เราเห็นว่าไม่มีประโยชน์ จึงเลิกล้มคำสั่งสอนนั้นเสีย”

หลังจากที่พระองค์ทรงเล่าเรื่องการแยกสำนักของครุพราหมณ์

¹²⁸ ใช้ในภาษาสันสกฤตตรงกับคำว่า “อุทก รามบุตร”.

อาฬารดาบสและอุททกดาบสแล้ว พระองค์ก็ทรงเล่าเรื่องแก่มิถุนท์ทั้งหลายว่า พระองค์เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมได้อย่างไร ซึ่ง ณ ที่นั้นเป็นที่ที่ พระองค์บรรลुพระนิพพาน

“มิถุนท์ทั้งหลาย ขณะเมื่อเราแสวงหาทางหลุดพ้นที่เป็นภาวะ ของสันติสุขสูงสุดอันหาที่เปรียบมิได้นั้น เราได้เดินทางไปเรื่อยๆ ในรัฐมคธจนถึงหมู่บ้านในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ซึ่งที่นั่นเราได้ พบป่าอัมรมรีนมีธารน้ำใสตื้นๆ ไหลผ่านและมีหมู่บ้านอยู่ใกล้ๆ ละแวกนั้นสะดวกแก่การภิกขาจาร

“มิถุนท์ทั้งหลาย สิ่งที่เกิดกับเราก็คือ ‘ป่าพร้อมด้วยธารน้ำใส ตื้นๆ ที่ไหลผ่านนั้นช่างสงบร่มรื่น และหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ๆ ละแวก นั้นช่างสะดวกสำหรับเราในการภิกขาจารจริงๆ ช่างเป็นสถานที่ที่ เหมาะสมสำหรับชายหนุ่มสูงศักดิ์ผู้กำลังบำเพ็ญเพียรทางด้าน จิตวิญญาน’ มิถุนท์ทั้งหลาย จากนั้นเราก็นั่ง ณ สถานที่นั้น พลัง พินิจตรึกตรองว่า ‘สถานที่นี้ช่างเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรทาง ด้านจิตวิญญานยิ่งนัก’ ...เนื่องจากตัวเราเองยังอยู่ในวัฏสงสาร ของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความทุกข์และจิตที่ยังไม่บริสุทธิ์ที่ทา สิ่งอื่นใดเสมอเหมือนไม่ได้และหมดสิ้นซึ่งพันธนาการต่างๆ และ แล้วปัญญาและการหยั่งรู้ (ฉาน) ก็เกิดขึ้นแก่เรา ทำให้เราบรรลุ ถึงซึ่งความหลุดพ้นและรู้ว่านี่เป็นการเกิดครั้งสุดท้ายของเราและ จะไม่มีภพอื่นสำหรับเร่อีกต่อไป”

แต่จากพระอรรถกถาของพระพุทธเจ้าข้างต้น ทำให้ดูเหมือนว่า พระนิพพานนั้นเป็นเช่นเดียวกับแนวความคิดที่ครูพราหมณ์อาฬารดาบส และอุททกดาบสเปิดเผยให้พระองค์ได้ทรงทราบ นอกจากนี้ผู้อ่านคงเห็นแล้วว่า “ภาวะ” หรือ “ขั้น” ที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายซึ่งเป็นข้ออ้างอิงที่ทราบกันดี ในอุทานนุเทศคาถา (ดูหน้า 194-196) ที่บทสนทนาธรรมตอนแรกๆ นั้นเหมือนกับ แนวความคิดของฉานอันกำหนดภาวะที่ไม่มียะไรๆ เป็นอารมณ์หรือ

ภาพของผู้เข้าถึงฉานนี้ (อาภิญญายตนะ) และฉานอันเข้าถึงสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่หรือผู้เข้าถึงภพนี้ (เนวสัญญานาสัญญายตนะ) ซึ่งครูพรหมณ์ทั้งสองดังกล่าวเป็นผู้สอนพระองค์ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราขอบอกแก่เธอว่า มีภาวะที่ไม่มีทั้งโลก ไม่มีทั้งน้ำ ไม่มีทั้งความร้อน ไม่มีทั้งอากาศ ไม่มีทั้งฉานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างอันหาที่สุดมิได้หรือผู้เข้าถึงภพนี้ (อากาศาณัญจายตนะ) หรือไม่มีฉานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญา ก็ไม่ใช่หรือภาพของผู้เข้าถึงฉานนี้ (เนวสัญญานาสัญญายตนะ) ...ซึ่งทั้งหมดนี้ คือความดับสิ้นแห่งกองทุกข์ (ได้ขีดเส้นใต้ข้อความนี้เพื่อเน้นให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงคำของพระพุทธเจ้าที่ทรงอธิบายเพื่อให้เห็นภาพภาวะของพระนิพพาน) เป็น การยากมากหรือเป็นไปได้เลยที่เราจะสามารถทราบได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงมองเห็นความแตกต่างระหว่าง “ภาวะที่ไม่มีอะไร (อาภิญญายตนะ)” และ “ภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เนวสัญญานาสัญญายตนะ)” กับ “พระนิพพาน” ว่าแตกต่างกันอย่างไร ไม่มีใครสามารถเข้าใจได้ถึงเหตุผลที่พระองค์ยืนยันว่ามีความแตกต่างกันระหว่างธรรมะสองข้อแรกที่ครูซึ่งเป็นมนุษย์ธรรมดาเป็นผู้สอนให้พระองค์ทราบกับความเข้าใจของพระนิพพานที่พระองค์ทรงบรรลุด้วยพระองค์เองซึ่งเกิดมาจากพระผู้เป็นเจ้า สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าการเป็นพระพุทธเจ้านั้นเป็นสิ่งที่แยกออกไปต่างหาก เป็นสิ่งที่สวรรค์มอบให้เป็นผู้ทรงได้รับเกียรติให้เป็นพระผู้มีพระภาคจากพระผู้เป็นเจ้า

เนื่องจากเราก้าวมาถึงขั้นสุดท้ายของการแสวงหา “ความจริงที่เป็นมูลฐาน” ที่อยู่เบื้องหลังพระนิพพาน เบื้องหลังธรรมะและเบื้องหลังพระพุทธเจ้า ณ จุดนี้ผู้เขียนใคร่ขอเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับพระนิพพานออกเป็นสองทาง ซึ่งเป็นที่ยอมรับทั่วไปโดยศาสนาพุทธทุกลัทธิความคิดว่าถูกต้อง

ทางแรกได้แก่บทสนทนาของพระโคตมะผู้ซึ่งจะทรงเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกับ “เทวทูต” ซึ่งปรากฏกายเป็นสมณะ พร้อมด้วยคำประกาศว่าพระองค์จะทรงเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งความตอนนี้เป็นตอนหนึ่งในนิทานชาดกที่เปรียบเทียบพระนิพพานเท่ากับกับธรรมะและสื่อถึงความหมายต่างๆดังต่อไปนี้

ถ้าหากผู้ตกลงไปในกองสิ่งสกปรก เน่าเหม็น ถ้าไม่หาน้ำที่อยู่ในทะเลสาบ ไกลๆ เพื่อชำระล้างสิ่งสกปรกทั้งปวง ก็ทำให้เป็นความผิดของทะเลสาบไม่ หรือถึงแม้ว่าจะมีคนแห่พรอันประ เสริฐเพื่อนำพาผู้คนที่ยึดติดอยู่กับ ความชั่วร้ายไปสู่ทางรอดแห่งพระ นิพพาน ถ้าคนไม่ได้เดินบนถนนสาย นั้นก็เชื่อว่าจะเป็นความผิดของถนน แต่เป็นความผิดของผู้คนต่างหาก หรือว่าคนป่วยเมื่อมียาเพื่อรักษา อาการเจ็บป่วย แต่ไม่ใช้ยารักษา ก็ ให้อาใช้เป็นความผิดของยาไม่ หรือแม้ แต่คนที่ทำความชั่วแต่ไม่แสวงหา แนวทางแห่งจิตวิญญาณแห่งการรู้แจ้ง ก็เชื่อว่าจะเป็นความผิดของแนวทาง เพื่อกำจัดความชั่วร้ายต่างๆ นั้นไม่

เป็นความจริงที่ร่างกายเป็นสิ่งต้อง ตายเพราะอยู่ภายใต้อำนาจของความ ตายแต่ในขณะที่เดียวกันร่างกายเป็นที่ สิ่งสถิตของอาดมัน ซึ่งเป็นวิญญาณ ที่เป็นชีวิตอมตะร่างกายเป็นบ้านของ วิญญาณที่อยู่ภายใต้อำนาจของความ สุขและความทุกข์ ตราบใดที่ผู้ใดถูก ครอบครองโดยร่างกายของตนเอง แล้วบุคคลนั้นจะไม่สามารถหลุดพ้น จากพันธนาการแห่งวัตถุได้ แต่เมื่อ ใดที่บุคคลเกิดความสุขในจิตด้วยจิต ที่เป็นอิสระปราศจากเครื่องเศร้าหมอง บุคคลนั้นจะหลุดพ้นจากพันธนาการ ทางวัตถุทั้งปวงทั้งพันธนาการที่เป็น ความสุขและทุกข์ เมื่อจิตสงบก็จะ ออกจากร่างเข้าสู่จิตวิญญาณที่สูงสุด (พระผู้เป็นเจ้าของ) และที่นั่นจะพบแสง สว่างแห่งร่างกายตนเอง เป็นดินแดน แห่งอิสรภาพอันหาที่สุดมิได้ที่อยู่ เหนือร่างกายของมนุษย์ที่ต้องตาย และที่นั่นวิญญาณของมนุษย์หลุดพ้น จากทุกข์ทั้งปวง

จันโทกียะอุปนิษัต, VIII. 7-12

ทุกบทตอนของการสนทนาระหว่างเทวทูตกับเจ้าชายสิทธัตถะดัง กล่าวข้างต้นยกเว้นตอนสุดท้ายที่กล่าวว่า แนวทางแห่งจิตวิญญาณของการรู้แจ้ง ที่ยังเคลือบแคลงน่าสงสัยซึ่งเป็นคำอธิบายที่เกี่ยวกับ “ภาวะ” หรือ “ปัจเจย” ที่ ไม่ใช่เป็น “เหตุมูลฐาน” ซึ่งในกรณีของทะเลสาบ ทะเลสาบก็เป็นปัจเจยให้เกิด

น้ำ ในกรณีของถนนผู้สร้างถนนก็เป็นปัจจัยให้เกิดถนน ในกรณีของยารักษาโรค ผู้ผลิตยารักษาโรคก็เป็นปัจจัยให้เกิดยารักษาโรคและถ้าโดยแนวทางแห่งจิตวิญญาณของการรู้แจ้งหมายความว่าหนังสือแนะนำแนวทางหรือการประกอบสัมมาอาชีวะ ฉะนั้นปัจจัยที่ทำให้เกิดหนังสือแนะนำแนวทางก็ต้องเป็นผู้เขียนหนังสือเล่มนั้น แต่ถ้าเป็นการอ้างอิงถึงตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังเช่น พระศาสดาคองค์ใดองค์หนึ่งหรือพระพุทธเจ้า ดังนั้นปัจจัยที่ทำให้เกิดพระศาสดาหรือพระพุทธเจ้าก็ต้องเป็น “พระผู้สร้างคือพระเจ้าสูงสุด” ของแต่ละพระองค์นั้น

บทตอนของการสนทนานี้กล่าวถึงแนวทางที่มนุษย์ต้องถือปฏิบัติต้องทราบและต้องยอมรับผลแห่งการปฏิบัติ ทราบและยอมรับในทุกกรณีนั้นจะเป็นหนทางนำเราไปสู่สันติสุขทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ หนทางนี้มีได้กล่าวที่เราบรรลุถึงขั้นพระนิพพานซึ่งเป็นปัจจัยที่สมบูรณ์ที่สุดแล้วแต่เป็นหนทางที่ใกล้เข้ามาในแนวความคิดเกี่ยวกับพระนิพพานตามความเห็นของพระพุทธเจ้าเอง เพราะหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสนทนากับเทวทูตครั้งแรกนี้พระองค์ก็ได้ทรงจัดระเบียบแบบแผนของแนวความคิดนี้ขึ้น นอกจากนี้ถ้อยคำเปรียบเทียบทุกถ้อยคำที่ยังเหลืออยู่ซึ่งได้กล่าวไว้ในตอนต้นควรค่าแก่ความสนใจและโดยไม่ต้องสงสัยเลยว่าเป็นการกล่าวครั้งแรกเกี่ยวกับเรื่องพระนิพพานซึ่งอยู่ในคำสั่งสอนทางพุทธศาสนานั้นถูกต้องแน่นอน ถ้อยคำเปรียบเทียบดังกล่าว ไม่มีลักษณะในทางลบและถ้าเรื่องราวการสนทนาธรรมนี้ ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงอยู่ในวัยฉกรรจ์ มีการรื้อฟื้นขึ้นมาโดยไม่มีการบิดเบือน เราก็จะเห็นได้โดยทันทีว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องลึกซึ้ง แต่ก็สามารถแยกแยะความแตกต่างได้ ยากที่จะเข้าใจในรูปแบบและแนวความคิดของผลของพระนิพพานดังที่กล่าวไว้ในบทสนทนาธรรมตอนแรกที่ใช้คำมากเกินไป และเกิดความสับสนยิ่งขึ้น บทสนทนาธรรม¹²⁹ ระหว่างพระนาคเสนกับพระเจ้ามิลินท์ 500 ปีหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานอุปมาน่าจะ

¹²⁹ สุขวาทียะ, 15-19, 21-22, 24, 27 ที่เป็นคำถามของพระเจ้ามิลินท์.

ได้รับการบันทึกไว้โดยไม่มีการบิดเบือน และผู้อ่านคงจะได้เห็นแล้วว่า มี “ผล” ของข้อความที่อภิปรายปัจฉิมวิธานโดยพระนาเคน ที่เชื่อว่าเป็นคุณลักษณะของพระนิพพานและสามารถบรรลุได้โดยการ “ทำลายล้าง” (อุจเฉท) ซึ่งขัดแย้งกับพระพุทธานุภาพที่ทรงอธิบายว่าพระนิพพานมิใช่การทำลายล้าง

“ดูก่อนมหาบพิตร คุณลักษณะของพระนิพพานนั้นไม่สามารถอธิบายให้กระจ่างชัดด้วยถ้อยคำที่เปรียบเทียบได้ แต่คุณสมบัติของพระนิพพานนั้นสามารถเปรียบเทียบให้เข้าใจได้” “ถ้าอย่างนั้นขอให้พระคุณเจ้านาคเสนจงอธิบายให้ข้าพระเจ้าฟังโดยเร็วเถิด เพื่อที่ข้าพระเจ้าจะได้รับฟังคำอธิบายเป็นอันสงฆ์แม้สักเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระนิพพานเพื่อปลอบประโลมใจให้หมดข้องกังวลสงสัยและบรรเทาทุกข์ด้วยวาทะที่ละเมียดละไมแสนเสนาะดังสายลมเย็นของพระคุณเจ้า” “มหาบพิตร อันว่าพระนิพพานนั้นประกอบด้วยรูปที่มีคุณสมบัติหนึ่งอย่างร่วมกับใบบัว สองอย่างร่วมกับน้ำ สามอย่างร่วมกับยารักษาโรค สิบอย่างร่วมกับอากาศ (ช่องว่าง) สามอย่างร่วมกับอัญมณีที่ปราศจากมลทิน และห้าอย่างร่วมกับยอดขุนเขา หยตน้ำไม่สามารถเกาะติดใบบัวทำให้ใบบัวแปดเป็นอันได้ เฉากเช่นพระนิพพานก็ไม่สามารถทำให้แปดเป็นอันได้ด้วยกิเลสตัณหา น้ำเย็นช่วยบรรเทาความร้อนที่บ่มเพาะได้ฉันใด พระนิพพานก็ช่วยให้ความเย็นและบรรเทาความร้อนลุ่มหลงในอารมณ์ได้ ฉันนั้น นอกจากนี้ น้ำช่วยดับกระหายของมวลมนุษย์และสัตว์โลกทั้งปวงที่อ่อนล้า ทิวกระหายและหมดกำลังใจโดยความร้อน เสมือนพระนิพพานที่ช่วยดับกิเลสตัณหาของกามคุณ ดับกิเลสความอยากในภาวะของตนที่จะได้เป็นอย่างไรอย่างหนึ่งหรือความอยากที่อยากทำลายอยากให้ดับสูญ เมื่อช่วยรักษาป้องกันให้พ้นจากพิษภัยของโรค พระนิพพานก็ช่วยให้พ้นทุกข์จากพิษภัยของกิเลสตัณหา นอกจากนี้ เมื่อช่วยสามารถรักษาโรคให้หายจากความเจ็บป่วยได้โดยเด็ดขาด

พระนิพพานก็สามารถดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง สุดท้ายก็คือ ทั้งพระนิพพานและยารักษาโรคต่างก็ให้หลักประกันในความปลอดภัยด้วยกันทั้งสิ้น และต่อไปนี่คือรูปที่เป็นคุณสมบัติสิบประการของพระนิพพานที่ร่วมกับอากาศ (ช่องว่าง) อันได้แก่ ไม่มีสิ่งใดเกิด ไม่มีสิ่งใดแก่ ไม่มีสิ่งใดตาย ไม่มีสิ่งใดจากไปหรือเกิดใหม่อีก ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถเอาชนะสองอย่างนี้ได้ ไม่สามารถขโมยได้ ไม่ต้องการความสนับสนุนใดๆ เป็นทางสัญจรสำหรับนกหรือพระอรหันต์ ไม่มีสิ่งใดขวางกั้นได้และไม่มีที่สิ้นสุด รูปที่เป็นคุณสมบัติร่วมกับอัญมณีแห่งความปรารถนานั้น พระนิพพานให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ปรารถนา ดังเช่นน้ำปิตุสขมาให้และเป็นประทีปส่องสว่าง ยอดขุนเขาสูงตระหง่านเทียมฟ้าเช่นไร พระนิพพานก็สูงตระหง่านเช่นเดียวกันนั้น ขุนเขาไม่สิ้นสะเทือนอ่อนไหว พระนิพพานก็เช่นเดียวกัน ไม่มีสิ่งใดหรือผู้ใดสามารถบีบปายขึ้นถึงยอดภูเขาได้ ก็เลสเต้นหาทั้งปวงก็ไม่สามารถเข้าไปกล้ำกรายถึงพระนิพพานได้ เมล็ดพืชพันธุ์ไม่สามารถงอกบนยอดขุนเขาได้ฉันใด เมล็ดพืชพันธุ์แห่งกิเลสตัณหา ก็ไม่สามารถเจริญงอกงามได้ในพระนิพพานฉันนั้น และสุดท้ายยอดขุนเขานั้นปลอดจากทั้งสิ่งที่ทำให้เกิดความพอใจและความไม่พอใจ ซึ่งสิ่งนี้คือพระนิพพาน” “ช่างวิเศษจริงพระคุณเจ้า ข้าพระเจ้าขอยอมรับ”

พระเจ้ามีลินท์ตรัสว่า “สิ่งทั้งหมดเกิดจากผลแห่งกรรม จากสาเหตุ หรือเกิดโดยธรรมชาติ ขออาราธนาพระคุณเจ้าตอบได้ไหมว่ามีสิ่งใดบ้างที่มีได้เกิดโดยผลแห่งกรรม จากสาเหตุ หรือโดยธรรมชาติ” “มีสองอย่างมหาบพิตร คืออากาศและพระนิพพาน” “ดูก่อนท่านนาคเสน ท่านกำลังทำให้คำพูดของผู้ชนะต้องเสื่อมเสีย และขอให้ท่านอย่าตอบคำถามโดยที่ไม่รู้อะไรเลย” “มหาบพิตร อาตมาพูดอะไรทำไมมหาบพิตรถึงกล่าวหาอาตมาเช่นนั้น” “ที่

พระคุณเจ้าพูดเกี่ยวกับอากาศที่ว่าไม่ได้เกิดจากกรรม ไม่ได้เกิดจากสาเหตุหรือไม่ได้เกิดโดยธรรมชาตินั้นถูกต้องแล้ว แต่ทุกๆ ที่มีข้อถกเถียงมากมายที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศให้พระสาวกของพระองค์นั้นทราบเกี่ยวกับทางบรรลुพระนิพพาน แต่พระคุณเจ้ากลับพูดว่าพระนิพพานไม่ได้เกิดจากเหตุ “เป็นความจริงมหาบพิตร ที่พระพุทธเจ้ามีข้อถกเถียงมากมายที่พระองค์ทรงประกาศให้เหล่าพระสาวกของพระองค์ทราบ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าพระองค์ทรงตรัสถึงเหตุของการเกิดพระนิพพาน”

“ท่านนาคเสน ขณะนี้รู้สึกว่ เรากำลังก้าวจากความมืดไปสู่ความมืดที่มืดกว่าอีกมาก จากป่าเข้าสู่ป่าที่ลึกกว่า จากสุ่มทุมพุ่มไม้ที่หนาแน่นสู่สุ่มทุมพุ่มไม้ที่หนาแน่นกว่า เท่าๆ กับเหตุที่เรา กำลังได้รับเพื่อบรรลุพระนิพพานแต่เรามีเหตุอันทำให้ธรรมะ (พระนิพพาน) เกิดไม่ ถ้ามีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งสำหรับการบรรลุพระนิพพาน เราก็คาดหมายว่าน่าจะมีเหตุที่เป็นการเกิดของพระนิพพาน ถ้าบุตรมีพ่อโดยเหตุผลเดียวกันพ่อของบุตรนั้นก็ย่อมมีพ่อเช่นกัน ถ้าศิษย์มีครูโดยเหตุผลเดียวกันครุท่านนั้นก็ต้องมีครูเช่นเดียวกัน ถ้ามีเมล็ดพืชพันธุ์ที่ทำให้เกิดต้นอ่อนเมล็ดพืชพันธุ์ที่ทำให้เกิดต้นอ่อนย่อมจักเกิดจากเมล็ดพืชพันธุ์ก่อนนั้น ในทำนองเดียวกันถ้ามีเหตุสำหรับการบรรลุพระนิพพานก็ต้องมีเหตุของการเกิดพระนิพพาน”

“ถ้าต้นไม้หรือเถาวัลย์มียอดดั่งนั้นโดยเหตุผลเดียวกันต้นไม้อหรือเถาวัลย์ก็ต้องมีส่วนที่เป็นลำต้นตอนกลางและราก” “ดูก่อนมหาบพิตร พระนิพพานมิใช่ว่าจะเป็นสิ่งที่จะผลิตได้ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงมิได้ทรงประกาศว่าพระนิพพานเกิดเพราะมีเหตุ”

“พระคุณเจ้าขอให้ท่านได้โปรดยกเหตุผลเพื่อที่จะให้ข้าพระเจ้ามั่นใจและเข้าใจในข้อถกเถียงนั้นด้วยเถิด”

“ดูก่อนมหาบพิตร ขอให้พระองค์จงทรงตั้งพระทัยฟังให้ดี ๆ และทรงตริตรองโดยรอบคอบ อาตมาจะให้เหตุผลแก่มหาบพิตร ในเรื่องนี้ มหาบพิตรลองทรงตริตรองดูว่าชายคนหนึ่งโดยพลั้ง ธรรมชาติของตนเองสามารถเดินทางจากที่นี่ถึงยอดเขาหิมาลัยได้ หรือไม่” “แน่นอนได้พระองค์เจ้า” “แต่ชายคนเดียวกันนั้นสามารถ นำภูเขาหิมาลัยมาที่นี่ด้วยพลังกำลังของตนเองได้หรือไม่” “ไม่ได้ พระคุณเจ้า” “มหาบพิตร ในทำนองเดียวกัน มีความเป็นไปได้ที่เราสามารถชี้ให้เห็นหนทางสู่พระนิพพาน แต่เป็นไปได้ที่เราจะสามารถบอกเหตุเกิดของพระนิพพาน ชายคนหนึ่งสามารถข้าม มหาสมุทรอันกว้างใหญ่ด้วยพลังกำลังของตนเองจากฝั่งหนึ่งไปยังอีกฝั่งหนึ่งได้หรือไม่” “แน่นอน เขาสามารถทำได้ พระคุณเจ้า” “แต่เขาผู้นั้นสามารถนำฝั่งมหาสมุทรอีกฟากฝั่งหนึ่งมาयงที่นี่ด้วย พลังกำลังของตนเองได้หรือไม่” “แน่นอนเขาย่อมทำไม่ได้ พระคุณเจ้า” “ในทำนองเดียวกันบุคคลสามารถชี้ให้เห็นหนทางสู่พระนิพพานไม่ใช่สิ่งปรุงแต่ง” “อ้อ! ท่านนาคเสน พระนิพพานไม่ใช่สิ่ง ปรุงแต่งจริงหรือ” “ถูกต้อง มหาบพิตร สิ่งที่ไม่ได้ปรุงแต่งคือพระ นิพพาน พระนิพพานไม่ได้ทำด้วยอะไร ฉะนั้นจึงพูดไม่ได้ว่าพระ นิพพานสามารถผลิตได้ ผลิตไม่ได้ หรือควรจะผลิตหรือพระ นิพพานเป็นอดีต อนาคตหรือปัจจุบันหรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถ เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้กลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้นหรือว่า สัมผัสด้วยร่างกาย” “แต่ท่านนาคเสน ในกรณีนั้นพระคุณเจ้าระบุว่า พระนิพพานเป็นธรรมะ ซึ่งไม่ใช่และไม่มีพระนิพพาน” “พระ นิพพานเป็นสิ่งที่รับรู้ด้วยจิต พระอริยเจ้าผู้เดินถูกทางเห็นพระ นิพพานด้วยจิตเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ ประเสริฐ เทียงตรง ไม่มีอะไรที่ สามารถขัดขวางได้ ไม่มีอคติ” “และถ้าอย่างนั้นพระนิพพานมี ลักษณะเช่นไร ขอให้พระคุณเจ้ายกตัวอย่างเปรียบเทียบเพื่อที่

ข้าพเจ้าจะได้หายข้องใจและเห็นภาพของพระธรรมที่มีอยู่ด้วย
ถ้อยคำเปรียบเทียบ”

“ดูก่อน มหาบพิตรผู้ยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงทราบหรือไม่ว่ามีสิ่ง
หนึ่งที่เราเรียกว่าลม” “ใช่พระคุณเจ้ามีสิ่งนั้นแน่นอน” “มหาบพิตร
ทรงช่วยบอกอาตมาได้ไหมว่าลมคืออะไรและมีรูปร่างอย่างไร บาง
หรือหนาขนาดไหน ยาวหรือสั้นเพียงใด” “ไม่มีใครสามารถบอก
ลักษณะของลมได้เพราะลมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับด้วยมือหรือ
สัมผัสได้แม้ว่าเป็นเช่นนั้นถึงอย่างไรก็มีสิ่งที่เราเรียกว่าลม” “ถ้าไม่มี
ใครที่สามารถบอกลักษณะของลมได้ คนอาจสรุปโดยง่าย ๆ ว่า
ไม่มีลมเลย” “พระคุณเจ้า ข้าพเจ้าทราบว่ามีลมและมั่นใจเช่น
นั้นทั้งๆ ที่ไม่สามารถบอกได้ว่าลมเป็นเช่นไร” “ทำนองเดียวกัน
มหาบพิตร มีพระนิพพานจริงแต่ไม่มีใครสามารถบอกได้ว่าพระ
นิพพานมีลักษณะอย่างไรไม่ว่าจะด้วยสีหรือรูปร่าง” “ถ้อยคำเปรียบ
เทียบของพระคุณเจ้าช่างวิเศษจริง ชัดเจนมาก ทำให้ข้าพเจ้า
หายข้องใจในเรื่องของพระนิพพานและข้าพเจ้ายอมรับ ณ ที่นี้
ว่ามีพระนิพพานจริง”

ทั้งๆ ที่พระนาคเสนใช้ “ถ้อยคำเปรียบเทียบที่ยืดยาว” และยกตัวอย่าง
ข้อโต้แย้งของท่านที่ง่าย ๆ เกี่ยวกับคุณสมบัติของพระนิพพาน เราก็คงต้อง
ยอมรับข้อโต้แย้งของท่านเป็นการกล่าวในลักษณะที่เบี่ยงเบนออกไปเพื่อให้
ฟังดูง่ายกว่าเมื่อ 500 ปีก่อน ตัวอย่างเช่น เมื่อพระเจ้ามิลินท์ตรัสถามท่านว่า
พระนิพพานเกิดได้อย่างไร ท่านก็ตอบว่า พระนิพพานนั้นผลิตไม่ได้และไม่ใช้
สิ่งปรุงแต่งและตัวอย่างง่ายๆ แบบไร้เคียงสาที่ท่านยกขึ้นมากล่านั้น แสดง
ว่าท่านขาดความรู้ในสิ่งที่ท่านยกขึ้นมากล่าว ดังเช่นภูเขาหิมาลัย ลม ผึ้ง
มหาสมุทรอีกฝากหนึ่ง โดยที่ท่านไม่ทราบว่สภาพการมีอยู่ของสิ่งเหล่านี้มี
สาเหตุมาจากอะไร (ตัวอย่างที่ยกมาให้เห็นไม่มีความสำคัญแม้แต่น้อยและ
เป็นการไม่ถูกต้องที่จะอธิบายสิ่งที่บอกไม่ได้หรือคุณสมบัติของสิ่งที่บอกไม่ได้

ด้วยคำพูด) หรืออาจเป็นไปได้ที่พระนาคเสนไม่เชื่อเรื่องการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าซึ่งเป็นมูลฐานของความเป็นจริงและก็ไม่สามารถที่จะให้คำอธิบายในเรื่องนั้นได้ มีเพียงสิ่งเดียวที่ท่านสามารถพูดได้ถูกต้องคือ คำอธิบายความเป็นจริงที่เกี่ยวกับแสงสว่างของโลกก็คือพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เกิดแสงสว่าง ถ้าเป็นดังนี้แล้ว พระนาคเสนจะต้องยอมรับมูลฐานของความเป็นจริงที่อยู่เบื้องหลังของพระนิพพานคือพระผู้เป็นเจ้า พระนิพพานมิใช่เป็น “ปฐมเหตุ” ของมวลสรรพสิ่งแต่เป็นสิ่งที่มิมีแหล่งแห่งการเกิด พระนาคเสนควรที่จะทิ้งตัวอย่างที่ขัดแย้งกันทั้งหมดที่ยกขึ้นมาให้เห็นอันเนื่องมาจากขาดสติปัญญาที่แตกฉาน (ปฏิสัมภิทา) แล้วแสดงให้เห็นว่าพระนิพพานเป็นสิ่งที่เกิดมาจากพระผู้เป็นเจ้า เหมือนเช่นแสงอาทิตย์เกิดจากพระอาทิตย์เป็นสิ่งที่อยู่ร่วมกันดังนั้น “จึงมีพระนิพพานมาโดยตลอด” โดยที่มิใช่เป็นผลผลิตทางจิตของมนุษย์หรือองค์ประกอบของอากาศและเวลา โดยการนำพระอาทิตย์มาเปรียบเทียบ ผู้อ่านจะสามารถเห็นภาพที่สมบูรณ์ของพระนิพพานคือธรรมะที่เปล่งออกมาจากมูลฐานที่เป็นความจริงคือพระผู้เป็นเจ้า

การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ (พระธรรม) และเปิดจิตของเราให้กว้างจะเป็นแสงสว่างส่องทางสายตรงและช่วยให้เราหลุดพ้นจากโลกีย์วิสัย หลุมพรางแห่งอวิชชา จิตที่ไม่เป็นปกติสุข และทำให้เราบรรลุถึงความบริสุทธิ์ เดินทางบนรังสีแห่งแสงสว่าง (พระนิพพาน) สู่พระอาทิตย์แห่งสัจธรรม คือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดได้

แต่ถ้าเราไม่สามารถอธิบายความมหัศจรรย์ของความสุขที่เป็นอมตะ คุณงามความดี (ศีล) อันเป็นนิรันดรและความเป็นอมตะที่ยังอยู่ในพระนิพพาน หรือพรหมบุตร เราจะจินตนาการไม่ได้เลยว่าเราจะสามารถอธิบายความมหัศจรรย์ของมูลฐานของความเป็นจริง (พระผู้เป็นเจ้า) ซึ่งเป็น “มูลฐานเบื้องต้น” ที่เป็นการยืนยันภาวะของพระนิพพาน ซึ่งถ้าปราศจากมูลฐานเบื้องต้นนี้ จะไม่มีพระนิพพาน

พระพุทธเจ้าทรงเข้าพระทัยโดยต้องแท้ถึงความเป็นไปไม่ได้ในการ

อธิบายให้เห็นถึงลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่ทรงปรารถนาใช้พระวิจนะเพื่อทรงอธิบายเพิ่มเติม แต่พระองค์ทรงสั่งสอนแนวทางการประกอบสัมมาอาชีวะอันเป็นหนทางที่เที่ยงแท้เพื่อ “หลีกหนี” ความไม่จริงยั่งยืนที่เป็นภาวะของโลกียวิสัยซึ่งผ่านเข้ามาประเดี๋ยวเดียวพร้อมกับความทุกข์และความไม่แน่นอน แล้วก็จากไป

ข้าพเจ้า (ผู้เขียน) จะไม่สร้างวัด เจดีย์ พระราชฐานหรือสวนทั้งหลายเพื่อที่จะสรรเสริญและบอกกล่าวเรื่องราวของพระพุทธเจ้า แต่ข้าจะนำกระแสน้ำแห่งการรู้แจ้งทั้งหลายที่ไม่มีที่สิ้นสุด วิญญาณที่ส่องประกายรุ่งโรจน์และหัวใจที่บริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นในหมู่ชนที่ยอมรับพระองค์และร้องเพลงสรรเสริญรัตมีอันรุ่งโรจน์ของพระองค์

เพื่อที่ชีวิตของพระองค์ทั้งชีวิตและพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ทั้งหมดจะได้เป็นข้อพิสูจน์ต่อไปและเป็นไปตามความเชื่อที่เป็นอมตะของพระองค์ต่อการมีอยู่ของ พระผู้ที่ไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีการเกิด ไม่มีการสร้าง และไม่มีรูปร่าง คือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

4

พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า

ประเด็นของเรื่อง

และเนื้อหาที่เป็นประเด็นเสริมหลักของเรื่อง

ตลอดระยะเวลาของการพัฒนาอันแสนยาวนาน มนุษย์เริ่มค่อยตระหนักโดยลำดับว่า ตนเองยังห่างไกลนักสำหรับการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของความรู้ทั้งหมดที่มนุษย์มีอยู่เกี่ยวกับเรื่องของโลกที่เป็นปรากฏการณ์ก็เป็นเพียงเฉพาะส่วนที่เป็นรูปมิใช่เนื้อหาที่เป็นแก่นแท้ โดยเนื้อแท้ลึกลับ ภายในซึ่งลึกซึ้งก็ยังคงอยู่ห่างไกลจากความเข้าใจของมนุษย์โดยสิ้นเชิงเช่นเดียวกับบรรพบุรุษที่เป็นแต่ล้านปี แต่ทัศนคติของมนุษย์ในปัจจุบันนี้แตกต่างจากทัศนคติที่โง่ๆ ของมนุษย์ในอดีตที่ก่อนจะมีการยอมรับในปรากฏการณ์ใดๆ นั้นจะต้องมีการพิสูจน์เสียก่อน จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันมนุษย์เริ่ม “ฉลาด” ขึ้น และมีความอ่อนน้อมต่อตนเองขึ้นเป็นลำดับที่เกี่ยวกับขีดจำกัดในองค์ความรู้และเรื่องไม้เครื่องมือเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ในทางตรงกันข้าม คนไร้ปัญญาที่ไม่มีความเชื่อในสิ่งใดเลย พวกเขาจะเชื่อก็ต่อเมื่อได้พิสูจน์ให้เห็นเสียก่อน ผู้คนสมัยใหม่ที่มีความรู้ความเข้าใจในความ

เป็นไปได้ที่ไร้ขีดจำกัดของการมีอยู่แห่งปรากฏการณ์ซึ่งอยู่นอกเหนือของการพิสูจน์โดยสิ้นเชิง ย่อมจะยอมรับโดยชาญฉลาดในความเป็นไปได้ของทุกสิ่งทุกอย่างจนกว่าจะมีการปฏิเสธได้ว่าไม่จริง

โดยนัยนี้ ผู้เขียนจะขอยกประเด็นของความเห็นไม่ตรงกันโดยทั่วไปในทางพระพุทธศาสนาของบุคคลที่ไม่มีเชื่อเรื่องการเมืองของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ซึ่งอาจจะมีพระนามเรียกขานอย่างอื่นแล้วแต่ศาสนิกผู้นับถือศาสนานั้นจะเรียกพระองค์อย่างไรดังเช่น พระอัลเลาะห์ ความเห็นไม่ตรงกันเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าซึ่งเป็นข้อโต้แย้งในทางพระพุทธศาสนานั้นเกิดจากการที่มีได้ยึดถือแนวความคิดหรือคำสั่งสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก แต่เป็นความเชื่อที่เกิดจากการเข้าใจผิดในแนวความคิดและคำสั่งสอนของพระองค์ต่างหาก ดังนั้น จึงเป็นภาระหน้าที่ของผู้เขียนที่จะต้องตรวจสอบหาความจริงซ้ำอีกและชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของผู้ที่ปฏิเสธเรื่องการเมืองของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดนั้นเป็นความเชื่อที่ปราศจากเหตุผลซึ่งความเชื่อนี้จำเป็นต้องจัดให้หมดสิ้นไป

“เทวดา” ตามจินตภาพของมนุษย์และ พระพรหมพระเป็นเจ้าสูงสุด

เราจะไม่นำตัวเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับข้อโต้แย้งที่พุทธศาสนิกชนมีต่อศาสนาอื่นเช่นการไร้ประสิทธิภาพของเทพอัคนีซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งไฟหรือน้ำ ซึ่งไม่มีคุณสมบัติที่จะทำให้เกิดความรู้สึกทางประสาทสัมผัสเพราะความเชื่อเช่นนั้นเป็นเพียงสิ่งที่เกิดจากจิตที่เชื่ออย่างงมงายเพื่อเป็นหลักประกันในการคุ้มครองให้พ้นจากเหตุร้ายอันอาจเกิดในอนาคต เช่นเดียวกันการบูชาพระพุทธรูปในลักษณะที่เป็นเครื่องรางของขลัง (ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้โดยชัดแจ้ง) ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะพบได้ทั้งในศาสนาฮินดูและในศาสนาอื่นๆ หรือการทรง

เจ้าเพื่อติดต่อกับคนตาย การทำนายโชคชะตาราศี การห้อยเครื่องรางของขลัง การอ้อนวอนขอความปราณีจากรูปปั้น เป็นต้น สิ่งทั้งหมดนี้ทั้งพระพุทธเจ้า พระกษณะและบรรดาศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของคืออื่นทรงตรัสว่า ไม่มีอิทธิฤทธิ์ใดๆ โดยแท้จริงเลย เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเองและก็ได้ผลเป็นเพียงจินตนาการเท่านั้นเรียกว่าจิตเล่นกับจิตและประสาทสัมผัส พระวัจนะของพระพุทธเจ้าที่จะนำมากล่าวต่อไปนี้ควรจะเป็นข้ออ้างอิงพอเพียงเกี่ยวกับเรื่องนี้ *ดูก่อน เกวตถ* เนื่องจากเราตระหนักถึงอันตรายของการปฏิบัติที่เป็นเดียรัจฉานวิชา เราจึงรังเกียจ ชยะชยงและ ละอายต่อการกระทำดังกล่าว¹³⁰

เช่นเดียวกัน เราก็ไม่สามารถยอมรับวิธีการง่ายๆ แบบไร้เดียงสาในการกำหนดสถานภาพสูงต่ำของเทพตามคัมภีร์พระเวท เช่น พระอินทร์ พระพิรุณและพระพรหม เป็นต้น ว่าด้อยกว่าพระพุทธเจ้าเพราะเพียงการยืนยันว่าบรรดาเทพเหล่านี้แสดงคารวะ¹³¹ ต่อพระพุทธเจ้าและทำให้พระพุทธเจ้าทรงเป็นใหญ่กว่าบรรดาเทพเหล่านั้นแม้จากการอ่านคัมภีร์อุปนิษัท¹³² ของพราหมณ์อย่างคร่าวๆ ก็เจพบในคัมภีร์หลายแห่งที่พระอินทร์ทรงแสดงคารวะต่อเทพประจำทิศแห่งสรรพสัตว์และเทพประจำทิศทรงเป็นครูสั่งสอนพระอินทร์เป็นเวลา 101 ปี หรือพระพรหมและพระอินทร์ทรงยอมรับว่าพระองค์ทรงเป็นพระบิดาและพระอัยยิกาของพระพรหมและทวยเทพทั้งหมดทั้งมวล ทั้งหมดที่กล่าวนี้

¹³⁰ *ทีฆนิกาย เกวตสาสูตร*, ภาค I.

¹³¹ *สังยุตตนิกาย*, v.48, 57, 233.

¹³² *จัมโบทกยอุปนิษัท*, 8.1-12 นอกจากนี้ทั้งๆที่มีการอ้างที่ขัดแย้งกันแต่ชาวฮินดูในยุคหนึ่งต่างก็ทราบกันดีว่าชื่อและคุณลักษณะต่างๆเหล่านี้เป็นเพียงชื่อที่ใช้เรียกหรือคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของพระองค์หนึ่งเดียวที่แบ่งแยกและไม่สามารถทราบได้ พระพรหม พระวิษณุและพระคเณศเป็นเพียงบุคลิกภาพแทนเทพเจ้าสามพระองค์ในศาสนาพราหมณ์ (ตรีมูรติ) พระผู้สร้าง พระผู้รักษาและพระผู้ทำลาย ซึ่งเป็นภารกิจอธิบายให้เห็นภาพของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด "ดูก่อน อัครี (เทพเจ้าแห่งไฟ) เมื่อตอนเจ้าเกิดนั้นเจ้าเป็นพระพิรุณแล้วมาเป็นมิตรเมื่อลูกใหม่ในตัวเจ้า ไอ้ออร์สผู้ทรงพลังเป็นเทพทั้งหมด เจ้าเป็นพระอินทร์ของมนุษย์ผู้ศรัทธา" *นยมนจวี*, I.242 (ชยันตภักท).

เป็นการทำให้สถานภาพของพระกษณะและเทพประชาบดีอย่างน้อยที่สุดเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้าหรือไม่ ถ้าไม่สูงกว่า หรือทั้งหมดนี้อาจหมายความว่าได้ว่าพระอินทร์เป็นเพียงเทพธรรมดาสามัญที่ปราศจากความสำคัญใดๆ นอกจากจะมีใครสักคนเห็นความสำคัญและเลียนแบบการเป็นเทพที่เปิดเผยชนิดถ่อมตน เพราะพระอินทร์อย่างน้อยที่สุดไม่มีขาดตกบกพร่องในเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน จากนิทานชาดกทำให้เราทราบว่าพระอินทร์ยังเป็นเทพที่มีความกรุณาปรานี จะเห็นได้ว่าพระอินทร์ได้ร้องขอทวยเทพทั้งหลายเพื่อที่พระองค์จะได้เสด็จกลับไปหาพระโคตมมะ พระมเหสีและพระโอรสเมื่อครั้งพระโคตมมะทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เมื่อชาติก่อน (ดูในหน้า 175 ในเรื่องพระเวสสันดรชาดก) สิ่งบอกเหตุอีกประการหนึ่งที่เป็นเครื่องชี้ว่าพระพุทธเจ้าทรงดำรงสถานภาพที่สูงกว่าบรรดาเทพตามคัมภีร์พระเวทนั้น เราได้รับการบอกกล่าวว่าพระพรหมได้ทรงอ้อนวอนพระพุทธเจ้าและเร่งเร้าพระองค์ให้เสด็จสู่มนุษยโลกเพื่อทรงโปรดมวลมนุษยย์ที่กำลังประสบความทุกข์และทรงนำประโยชน์สุข (हितสุข) มาสู่โลกทันทีที่พระองค์ตรัสรู้แจ้งเป็นตถาคตองค์ใหม่ และพระพุทธเจ้าก็ทรงตัดสินพระทัยตามคำร้องขอของพระพรหมในที่สุด

ดูก่อนนิกขุทั้งหลาย ความนึกคิดนี้ได้บังเกิดแก่ตัวเรา “เราได้บรรลุพระธรรมนี้แล้วซึ่งลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ สงบเสียบ สูงส่งเกินความเป็นจริง ลึกกลับ โดยผู้มีสติปัญญาเท่านั้นถึงจะเข้าใจได้ พระธรรมซึ่งมีปฐมเหตุมาจากเงื่อนไขตามการกำหนดเป็นสิ่งที่ยากเช่นเดียวกันที่ปุถุชนสามารถจะเข้าใจได้ พระธรรมนี้คือข้อปฏิบัติเพื่อความดับสิ้นแห่งสังขาร สละการยึดติดทั้งปวง ขจัดกิเลสต้นเหตุและความหลงใหล ดับทุกข์ทั้งมวล การบรรลุพระนิพพานนี้ ก็ยากแก่การเข้าใจเช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น หากเราจะนำพระธรรมไปสั่งสอนผู้อื่นโดยที่เขาไม่สามารถเข้าใจได้ ความเห็นตื้นเขินและความยากลำบากก็จะตกแก่เรา ดูก่อนนิกขุทั้ง

หลาย เธอคงไม่เคยทราบสิ่งเหล่านี้มาก่อน แต่สิ่งนี้ได้เกิดขึ้นกับ
ตัวเราแล้ว

‘ผ่านเวลาของความลำบากยากเย็นหลายต่อหลายวัน
เราก็ได้บรรลุธรรมนี้

คุณค่าในพระธรรมมีอย่างไร พระธรรมได้อธิบายไว้แล้ว

ผู้เต็มไปด้วยราคะและโทสะจะไม่เข้าใจได้เลย

เขาจะไม่เข้าใจสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับกระแสของกิเลส

ตัณหาและปลักแห่งอวิชชาอันมีคมนที่พวกเขาจมอยู่

พระธรรมคำสั่งสอนนี้ประเสริฐ ลึกซึ้ง สุขุมยิ่งนัก และยากที่
จะเห็น”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขณะที่เรากำลังครุ่นคิด จิตของเราไม่ม
ีความกระตือรือร้น แต่มีความโน้มเอียงที่จะไม่สั่งสอนธรรมะ
ครั้นแล้วภิกษุทั้งหลาย พระพรหมผู้ทรงทราบความคิดของเรา
ด้วยจิตของพระองค์เอง ทรงรำพึงว่า “อนิจจา โลกนี้จะต้องสูญสิ้น
ตั้งนั้นหรือ อนิจจาโลกนี้กำลังจะถูกทำลายตั้งนั้นหรือ พระหทัย
ของตถาคตผู้ทรงเป็นทั้งพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้แจ้งไม่
มีความกระตือรือร้นและมีความโน้มเอียงที่จะไม่สั่งสอนธรรม
ะนั้นหรือ” ภิกษุทั้งหลาย และแล้วในทันทีทันใดนั้นพระพรหม
ก็อันตรธานไปจากสวรรค์ที่ประทับของพระองค์และทรงปรากฏ
พระองค์ต่อหน้าเราและทรงกล่าวอ่อนหวานเราว่า “ขอให้พระผู้มี
พระภาคเจ้าจงทรงสั่งสอนพระธรรมด้วยเถิด ขอให้พระองค์ผู้
ทรงปราศจากทุกข์จงทรงสั่งสอนพระธรรมด้วยเถิด เพราะยังมี
เวไนยสัตว์ที่มีผงเพียงเล็กน้อยเข้าตา ซึ่งถ้าไม่ได้รับฟังคำสั่งสอน
ของพระองค์ก็อาจทำให้เขาตกต่ำชั่วร้าย แต่ถ้าเขาได้รับฟังพระ
ธรรมคำสั่งสอนของพระองค์แล้ว ก็จะทำให้เขาเป็นคนดีมีความ
เจริญรุ่งเรือง และแล้วพระพรหมยังทรงกล่าวเพิ่มเติมต่อไปว่า

ถึงแม้ว่าพระองค์ผู้ทรงเป็นพระลัทธิปัญญาจะหลุดพ้นจากความ
ทุกข์

ทรงก้าวสู่จุดสูงสุดแห่งธรรมะของพระองค์อันบริสุทธิ
แต่ขอให้พระองค์จงทรงทอดพระเนตรมนุษย์ทั้งหลายที่จมอยู่
ในห้วงแห่งความทุกข์

ถูกบีบบังคับด้วยการเกิดและผลก็คือการเนาเบียดยุพัง
ไอ้พระองค์ผู้ทรงเป็นทั้งวีรบุรุษและผู้ทรงกำราบศัตรูในสนามรบ
จงทรงลุกขึ้นเถิด ไอ้พระผู้นำกองคาราวาน
จงทรงพ้นจากพันธะทั้งมวลในสวรรค์และเสด็จสู่โลกโดยอิสระ
เพื่อทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ผู้สามารถเข้าใจพระธรรมนั้นได้”

เมื่อเราได้รับการขอร้องจากพระพรหมประกอบกับที่เรามีความ
เมตตากรุณาต่อมนุษย์ เราจึงสำรวจดูโลกด้วยสายพระเนตรของ
พระพุทธเจ้าผู้ทรงตื่นแล้ว...อย่างไรก็ดี การสำรวจดูโลกด้วยสาย
พระเนตรของพระพุทธเจ้าผู้ทรงตื่นแล้ว เราได้เห็นมนุษย์ผู้มีง
เข้าตาเพียงน้อยคน...มีจำนวนน้อยมากที่ดูเหมือนว่าจะเกรงกลัว
ต่อบาปและผลที่จะเกิดตามมาในภพหน้า เราจึงพูดกับพระพรหม
ดังนี้

“ประตูแห่งอมตะได้เปิดแล้ว

จงปล่อยผู้ประสงค์ฟังธรรมะหลีกหนีจากคำสั่งสอนที่ผิดๆ
สั่งสอนคนไม่เกรงกลัวต่อบาปรังแต่จะทำให้เกิดความเหน็ด
เหนื่อยและเปล่าประโยชน์

ไอ้พระพรหม เมื่อคิดดังนี้เราคิดว่าเราคงไม่สั่งสอนคนพวกนี้
เพราะพระธรรมประเสริฐยิ่งนักและเป็นโลกุตระ”

สิ่งนี้ มิได้หมายความว่าพระพรหมทรงเป็นเทพที่เบีรื่องปราดและทรงมองเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้าสูงขึ้นไปอีกรวมทั้งความหวังใโยที่มากขึ้นเพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์กระนั้นหรือ มิฉะนั้นสิ่งที่พระพรหมทรงต้องการที่จะได้รับตอบจากพระพุทธเจ้าก็คงเป็นเพียงการบรรลुरुความรู้แจ้งหรือการที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จลงไปโปรดมนุษย์หรือไม่ก็ตาม

ไม่ว่าเราจะมองเรื่องนี้ในลักษณะใดก็ตาม ผลที่ออกมาย่อมมีบางประเด็นที่จะต้องเป็นจุดสำคัญเกี่ยวกับอำนาจของพระพรหมที่เกี่ยวข้องกับพระผู้ซึ่งจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ในอนาคต เราจะสังเกตได้ว่าเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามวลชีวิตยากที่จะเข้าใจในพระองค์นั้นเห็นได้ชัดเจนว่าไม่อาจรวมพระพรหมอยู่ในจำนวนนี้ได้เพราะพระพรหมทรงทราบพระหทัยของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างดีและยังทรงเข้าใจด้วยว่าพระพุทธเจ้าทรงทว่านวิตกเกรงว่าจะเกิดความล้มเหลวจึงสั่งเลที่้จะสั่งสอนธรรมะของพระองค์ จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าการที่จะสามารถอ่านพระหทัยของพระพุทธเจ้าได้นั้นพระพรหมจะต้องทรงทราบเรื่องที้ควรจะรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามาก่อนแล้วรวมทั้งพระธรรมคำสั่งสอนและแนวความคิดเกี่ยวกับพระนิพพานของพระองค์ และก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงประกาศสัจธรรมแห่งการรู้แจ้ง (สัพพัญญู) ในเวลาต่อมาพระพรหมก็ทรงประกาศเป็นพระผู้รู้แจ้ง (สัพพัญญู) ก่อนหน้านั้นแล้ว การทราบเรื่องสิ่งต่างๆ ทั้งหมด พระพรหมมิได้ทรงทราบเฉพาะมนุษย์ผู้มีดวงเข้าตาเพียงเล็กน้อย ที้จะสามารถหลุดพ้น (วิโมกข์) เมื่อได้ฟังพระธรรมที้พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงโปรดเท่านั้น แต่พระพรหมยังคงทรงทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงพอพระทัยตามพระประสงค์ของพระองค์เมื่อทรงเร่งเร้าให้พระพุทธเจ้าทรงเริ่มปฏิบัติพระภารกิจในการสั่นกลองแห่งพรหมเพื่อประโยชน์สุข (हितสุข) ของโลก นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงกล่าวต่อไปว่าหลังจากที้พระพรหมทรงทราบพระหทัยของพระพุทธเจ้า พระพรหมก็ทรงออกจากที้ประทับในสรวงสวรรค์เพื่อทรงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าต่อเบื้องพระพักตร์และเมื่อถึงเวลานี้ถ้าหากพระพุทธเจ้าจะทรงสามารถทราบพระหทัยของพระพรหมได้ก็

ไม่จำเป็นที่พระพรหมจะต้องทรงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าต่อเบื้องพระพักตร์ของพระองค์เลยไม่ว่าจะโดยทัสสนะหรือรูป (รูประ) เมื่อเราได้ค้นคว้าเพิ่มเติมก็พบว่าพระพุทธเจ้าผู้ทรงได้รับการคัดเลือกเพื่อการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนจากพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ยอมรับสิ่งที่พระพรหมเร่งเร้าพระองค์ให้ทรงปฏิบัติเรื่องทั้งหมดนี้คล้ายคลึงกับเรื่องที่พระพุทธเจ้าขณะที่พระองค์ยังทรงอยู่ในวัยหนุ่ม เมื่อ “เทวทูต” ลงมาเพื่อยืนยันถึงความสำเร็จในโพธิญาณของพระองค์ ถ้าหากพระองค์ได้บำเพ็ญเพียรเพื่อทรงบรรลุการเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อไป

ถ้าเนื้อเรื่องทางพระพุทธศาสนาที่เข้าใจกันโดยทั่วไปและสถานภาพของบรรดาเทพตามคัมภีร์พระเวทของศาสนายินดูนั้นถูกต้อง กล่าวคือ ถ้าภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมโดยแท้ของพุทธธรรมมีสถานภาพที่ได้รับการสรรเสริญสูงกว่าพระพรหม พระอินทร์และเทพองค์อื่นๆ และเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดมนุษยชาติและผลที่ตามมาคือทำให้มีจำนวนพระภิกษุ พระอรหันต์หรือแม้กระทั่งพระโพธิสัตว์เพิ่มขึ้นและบรรลุผลทางจิตวิญญาณเหนือกว่าเหล่าเทพดังกล่าวแล้ว ก็จะไม่มียะไรเหลือที่พระพรหมและพระอินทร์จะทรงได้รับ แต่กลับจะต้องเสียหายอย่างมาก ฉะนั้นจึงน่าจะเป็นการดีกว่าที่พระพรหมและพระอินทร์ควรจะขอให้พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในสวรรค์กับพระองค์และไม่ควรที่จะทรงแนะนำพระพุทธเจ้าเสด็จมายังโลก เพื่อทรงช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งเลพระทัยที่จะกระทำเช่นนั้น จะเห็นได้ชัดเจนว่าสองประเด็นนี้คือ พระพรหมได้ร้องขอให้พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกเพื่อสั่งสอนธรรมะของพระองค์ในอันที่จะทำให้มนุษยชาติหลุดพ้นจากความทุกข์ และแนวความคิดโดยธรรมชาติทางพระพุทธศาสนาและวัตถุประสงค์ของบรรดาเทพตามคัมภีร์พระเวทนั้นมีการขัดแย้งอยู่ในตัวเอง อาจมีบางคนถามว่า ถ้าหากพระพรหมยิ่งใหญ่เท่ากับพระพุทธเจ้า แล้วทำไมพระพรหมไม่ทรงอุบัติขึ้นบนโลกเพื่อสั่งสอนธรรมะ คำตอบที่จะทำให้เราเข้าใจได้ง่ายขึ้นก็คือ พระพรหมนั้นมิใช่เป็นตัวบุคคล แต่เป็นหลักการซึ่งเป็นปัจจัยของความเที่ยงแท้

(ลัสสต) ที่เป็นอมตะ ซึ่งยืนยันการเป็นพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทั้งในอดีตและที่จะกำลังอุบัติขึ้นในอนาคต และการเป็นพระพุทธเจ้านั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเป็นภารกิจแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถทำให้เป็นผลสำเร็จได้ และไม่ใช่ว่าจะสามารถบรรลุได้ด้วยการประพัตติตีประพัตติขอบหรือการปฏิบัติตัวที่ไม่เพียงแต่โดยการศึกษาอย่างแตกฉานเท่านั้น หลังจากที่ยังได้รับการยืนยันสถานภาพของการเป็นพระศาสดาโดยผ่านกลไกการยอมรับแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งอาจจะผ่านทางญาณของพระผู้เป็นเจ้าของหรือผ่านทาง “เทวทูต” ในบางกรณี แต่ในกรณีของพระพุทธเจ้านั้นผ่านทางพระพรหมแล้วก็ต้องทรงปฏิบัติพระภารกิจนั้นตาม “พระบัญญัติ” หรือตามคำอาราธนาเพื่อทรงเริ่มต้นปฏิบัติพระภารกิจ พระพุทธเจ้าก็อุบัติขึ้นและมาจุติในโลกมนุษย์เพื่อทรงนำพระธรรมคำสั่งสอนมาเผยแพร่อันจะยังประโยชน์สุข (हित-สุข) แก่ชาวโลกเพื่อทรงหมุนธรรมจักรสำหรับพรหมจรรย์

เราสามารถเห็นความคล้ายคลึงกันระหว่างคำประกาศของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการที่พระองค์ทรงเข้ามาพัวพันกับพระพรหมหลังจากทรงตรัสรู้และคำประกาศของพระองค์เมื่อพระองค์ทรงเข้ามาเกี่ยวพันกับพระอรหันต์องค์หนึ่งซึ่งมีชื่อว่า พระอนรุทธะ

พระภิกษุอนรุทธะจำพรรษาช่วงฤดูฝน ณ สวนไผ่แห่งหนึ่งใน
แคว้นเจตติซึ่งตั้งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียง

ณ ที่นั่น ท่านได้จำพรรษาอยู่เพียงรูปเดียว ถือสันโดษด้วยความมุ่งมั่น ลำบากยากเย็นและมั่นคง และช่วงเวลาไม่นานนักที่ท่านได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ท่านก็บรรลุการรู้แจ้งแห่งโลกและเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา (สังฆิกิริยา) ซึ่งจะยังคงความผาสุกแก่ศฤง์ผู้สละบ้านเรือนเพื่อเป็นผู้ถือสันโดษ (อนาคาริก) ท่านตระหนักดีว่าต่อไปนี้จะไม่มีเกิดการเกิดอีกต่อไปและเราก็จะมีชีวิตอยู่อย่างสมณชีพราหมณ์ เราได้ทำทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรทำเพื่อให้บังเกิดผลสำเร็จ จึงไม่มีอะไรที่เราจะต้องทำเพื่อการเป็นพระอร-

หัตต์ (อรหัตตผล) และภิกษุพระอรุทธะ¹³³ ตีตอยู่ในกลุ่มพระ
อรหัตต์ที่สำคัญรูปหนึ่ง

ณ เวลาที่ภิกษุพระอรุทธะบรรลุเป็นพระอรหัตต์ ท่านได้
เปล่งอุทานเป็นคาถาดังต่อไปนี้

“พระบรมศาสดาทรงทราบความคิดเห็นของเรา

และด้วยฤทธานุภาพของพระองค์ พระองค์ก็ทรงปรากฏต่อ
หน้าเรา

ความรู้อันยิ่งใหญ่ที่ทำให้เราบรรลุมรรคผล

แต่พระธรรมคำสั่งสอนที่เรายังไม่ทราบพระองค์ก็ทรงแสดง
โปรด

พระองค์พระผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดาพระองค์แรกที่ทรงดับ
กิเลสโดยสิ้นเชิง

และทรงเทศนาโปรดสั่งสอนเราถึงหนทางบรรลุมรรคผลเช่น
เดียวกัน

เมื่อได้สดับรับฟังพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ เราก็ได้
ปฏิบัติตามวิถีทางที่พระองค์ทรงแสดงอย่างครบถ้วน

ด้วยวิถีทางของพระองค์เราจึงบรรลุถึงซึ่งความรู้อันเป็นอริยะ
ถึงสามเท่า

และปฏิบัติหน้าที่ลุล่วงเป็นผลสำเร็จในสิ่งที่พระองค์ทรงมอบ
หมายให้เราปฏิบัติ”

อนรุทธธรรมทวาริตทักกะ (อังคุตตรนิกาย)

¹³³ ไม่มีคำอันใดเลยถึงแม้ว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหัตต์ เนื่องจากว่าอรหัตผลนั้นไม่สามารถเปลี่ยนทำให้
เป็นพระพุทธเจ้าได้ การเป็นพระพุทธเจ้านั้นเป็นการอุบัติขึ้นที่น้อยมาก.

ลักษณะและเนื้อหาของทั้งสองเรื่องนี้ระบุโดยชัดเจนว่าเป็นระบบอย่างหนึ่งคือ เป็นระบบของการปฏิบัติขั้นของพระพุทธเจ้าอันเป็นการปรากฏของศาสนาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ โดยการตรัสรู้แจ้งนั้นเป็นกระแสจากพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดหลังลงมายังศาสนาที่พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดทรงเลือกและทรงมอบหน้าที่ (ภารกิจ) ซึ่งพระองค์ทรงกำหนดไว้แล้วเพื่อทรงปฏิบัติ (ให้สัมฤทธิ์ผล) พระพุทธเจ้าก็เป็นเช่นเดียวกันโดยขณะที่พระองค์ตรัสกับพระอานนท์เป็นวาระสุดท้าย ก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น พระองค์ทรงยอมรับความจริงด้วยอาการที่ค่อนข้างจะเป็นความลับว่าพระองค์ถูกกำหนดให้มาทรงปฏิบัติหน้าที่ด้วยเช่นกัน

ทำไมเราจะต้องรักษาเนื้อหนังมังสานี้ไว้

ในเมื่อพระธรรมซึ่งเป็นคำสอนอันประเสริฐจะคงยืนหยัดอยู่ต่อไปหลังจากที่เราบรรลุจุดประสงค์ของเราในการปฏิบัติภารกิจที่ถูกกำหนดมาให้จนสำเร็จลุล่วงไปแล้วเราจึงตัดสิ้นใจละสังขารสู่การดับขันธปรินิพพานต่อไป

มหาปรินิพพาน สุตตันตปิฎก

ถ้าพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มอบหมายให้พระอรหันตอรุทธะให้ปฏิบัติหน้าที่ในการเผยแพร่คำสั่งสอนแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงอ้าง “ผู้ใด” หรือ “อะไร” ว่าเป็น “ผู้มอบหมาย” หน้าที่ให้พระองค์ทรงปฏิบัติซึ่งแน่นอนจะต้องเป็น “ผู้” หรือ “สิ่ง” ที่คงสภาวะสูงกว่าพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ต้องเป็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด คำเหล่านี้ไม่ได้สื่อความหมายใดเลยและความพยายามทั้งหมดที่จะอธิบายแนวความคิดเกี่ยวกับรูปและคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของให้เข้าใจโดยชัดเจนเป็นเรื่องที่จะทำให้ความบริสุทธิ์ของพระศาสนาเสื่อมสลายไปโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นบรรดาทวยเทพตามคัมภีร์พระเวทและสัญลักษณ์แทน จึงเป็นเพียงผลของความพยายามภายนอกและหลักฐานของจิตที่แสวงหาที่เกี่ยวข้องพันกับ

สิ่งล้ำค่าที่มนุษย์ไม่สามารถคิดได้ ด้วยการกราบไหว้ ทำพิธีกรรมหรือบูชา-
ยัญเป็นต้น เช่นเดียวกับพระพุทธรูปศาสนาในยุคหลังๆ ที่ได้มีการจินตนาการ
พระพุทธรูปเจ้าผู้ทรงฤทธานุภาพหลายพระองค์ เช่น พระพุทธรูปเจ้าอมิตาภ
ไวโรจน์ อโศกียา และอวโลกิเตศวร เป็นต้น โดยพระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์
ดังกล่าวล้วนอุปติมาจากพระอติพุทธวัชรสัตว์ มีการกล่าวถึงชื่อแล้วชื่อเล่า
คุณสมบัติแล้วคุณสมบัติเล่าในการสร้างภาวะของการสามารถสัมผัสได้ที่เป็น
ที่น่าพอใจสำหรับสิ่งที่มีขอบเขตจำกัดเพื่อไปเชื่อมโยงกับภาวะที่ไม่มีขอบเขตจำกัด
ซึ่งคือ พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ที่ไม่สามารถสัมผัสได้และในท้ายที่สุดจิตที่มีขอบเขต
จำกัดก็จะต้องรับสิ่งเหล่านี้ว่าเกิดจากการสร้างของจิตเองซึ่งแนวความคิดและ
อำนาจเป็นเพียงสิ่งซึ่งจินตนาการขึ้นมาอย่างเลื่อนลอยโดยที่จิตมิได้เป็นเจ้าของ
ดังนั้นจึงทำให้เกิดเป็นจินตนาการเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของในมนุษย์ซึ่งเป็นความ
คิดวิปริตที่พระพุทธรูปเจ้าทรงคัดค้านโดยสิ้นเชิง พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงความ
เห็นให้เราทราบถึงความเห็นผิดของผู้ที่ปรุงแต่งให้มีพระเจ้าสูงสุดตามจินตนา-
การของตนเอง คิดให้พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดทรงมีอำนาจเหนือเทพและมนุษย์
โดยพระองค์ทรงยกตัวอย่างของการเกิดระบบของโลก (การทำลายและการ
สร้างดาวเคราะห์และกาแล็คซี่ขึ้นใหม่) และทรงแสดงให้เห็นความคิดเรื่องของ
“การมีอำนาจเหนือ” และ “พระผู้เป็นเจ้าของโดยบุคคล” ว่าเกิดขึ้นในจิตใจได้อย่างไร
แต่พระพุทธรูปเจ้ามิได้ทรงแสดงความสงสัยแต่ประการใดในเรื่องพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด
และพระองค์ทรงยอมรับโดยนัยนี้อีกด้วยว่าเหนือ “สวรรค์ชั้นนี้” (ภาวะ
ของพระผู้เป็นเจ้าของโดยบุคคล) ยังมีภาวะหนึ่งซึ่งเป็นภาวะของจิตวิมูฏฐานที่สว่าง
ไสวโชติช่วงที่ดำเนินไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด พระดำรัสของพระพุทธรูปเจ้าในข้อความ
ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้จะ เป็นข้อความที่พระองค์ทรงอธิบายเฉพาะปรากฏการณ์
(การสร้าง) ที่เกี่ยวพันกัน โดยตัวอย่างนี้พระองค์ทรงเตือนเรามาให้ถือว่าการ
สร้างอันเกิดจากจิตของเราเท่าเทียมกับความเป็นจริงของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด

ภิกษุทั้งหลาย จะต้องใช้เวลาหนึ่งเวลาใดหลังจากผ่านไปหลายยุคหลายสมัย ระบบของโลกนี้ก็จะถึงที่สิ้นสุด เวลาของโลกก็จะถึงที่สิ้นสุด เวลาของโลกที่จะถึงที่สิ้นสุดนั้นมี เมื่อระบบของโลกนี้ถูกทำลาย มนุษย์ส่วนใหญ่จะเกิดใหม่ในภพของจิตวิญญาณที่เต็มไปด้วยความสว่างไสวโชติช่วงและณ ที่นั้นเขาจะมีชีวิตด้วยความปลาบปลื้มปิติยินดีอย่างเหลือล้น ร่างกายแผ่รังสีเป็นแสงสว่างมีเบื้องนภาภาคเป็นสถานที่พำนัก ดำรงอยู่ในสถานภาพที่สูงส่งและคงอยู่ต่อไปหลายยุคหลายสมัย ภิกษุทั้งหลายจะต้องมีเวลาใดเวลาหนึ่งหลังจากเวลาผ่านไปหลายยุคหลายสมัย ระบบของโลกนี้จะอุบัติขึ้นใหม่อีก เวลาอุบัติของโลกนั้นมีเมื่อโลกอุบัติขึ้น ภพของพระผู้เป็นเจ้าก็จะปรากฏขึ้น แต่จะเต็มไปด้วยความว่างเปล่า ณ เวลานั้นมนุษย์บางคนจะหล่นจากภพของจิตวิญญาณที่เต็มไปด้วยความสว่างไสวและกลับมาเกิดใหม่อีกครั้งในภพของพระผู้เป็นเจ้าที่เต็มไปด้วยความว่างเปล่า อาจจะเป็นเพราะช่วงชีวิตของเขาถึงอายุขัยหรือบุญกุศลของเขาหมดสิ้นแล้ว และ ณ ที่นั้นเขาจะมีชีวิตด้วยจิตวิญญาณที่เต็มไปด้วยความปลาบปลื้มปิติอย่างเหลือล้น มี

พระผู้เป็นเจ้าของพระองค์นั้นหลังจากกางตาข่ายผืนแล้วผืนเล่าในทุกสารทศแล้วก็ทรงนำตาข่ายนั้นมารวมกันในดินแดนนั้น แล้วพระองค์ก็ทรงสร้างบรรดาทวยเทพขึ้นมาอีก พระองค์ทรงดำรงสถานะพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดเหนือทวยเทพทั้งปวง

คัมภีร์เสวตตวัตรอุปนิษัต, V.3

เรื่องกาลเวลานั้นผ่านมาแล้วก็ผ่านไป แต่พระผู้เป็นเจ้าของจะสถิตเป็นนิรันดร์กาล พระองค์ทรงปกครองทั้งธรรมชาติ วัตถุ และจิตวิญญาณ ด้วยการวิปัสสนากาวนาและรำลึกถึงพระองค์มีส่วนร่วมกับพระองค์ ในที่สุดความหลง (โมหะ) ก็จะถูกทำลาย

คัมภีร์เสวตตวัตรอุปนิษัต, I.10

ผู้ใดปฏิบัติวิปัสสนากาวนาและรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าของจะรู้สึกในผลของการกระทำเป็นพลังอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าของช่อนเร้นอยู่หลังจากการปฏิบัติ พระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงปกครองสิ่งทั้งหมดและกาลเวลาจนถึงจิตวิญญาณ

คัมภีร์เสวตตวัตรอุปนิษัต, I.2,3

ร่างกายแผ่รังสี มีเบื้องนภาภาคเป็น
สถานที่พำนักและจะยินดีปรีดาในยศ
ถาวรราดาคักดิ์อันรุ่งโรจน์ซึ่งจะยังคง
อยู่ต่อไปอีกหลายยุคหลายสมัย

ปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกันนี้มีปรากฏการณ์ในคัมภีร์อุปนิษัท (ข้อความในหน้า 165-167 ของหนังสือเล่มนี้) แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธเจ้ามิได้ทรงอธิบายถึงสาเหตุของการเกิดขึ้นมาใหม่อีกของระบบโลก เป็นเพราะพระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นถึงความสูญเปล่าของการสร้างทฤษฎีที่เกี่ยวกับสิ่ง “สูงสุด” ดังกล่าว ดังข้อความที่พระองค์ทรงเทศนาโปรดซึ่งได้คัดลอกนำมาแสดงก่อนหน้าและที่จะกล่าวต่อไปอีก

ณ บัดล เขาก็ถูกคิดขึ้นมาทันทีจาก
ที่พำนักของเขาซึ่งเป็นระยะเวลาที่
ยาวนานมากที่มีทั้งความพอใจและ
ความปรารถนา “ไอ้สัตว์อื่นทั้งหลาย
จะมากที่นี้อีกหรือ” เพราะช่วงชีวิตของ
เขาถึงอายุขัยหรือบุญกุศลที่เขาสั่งสม
ไว้หมดสิ้น สัตว์อื่นทั้งหลายจึงหล่น
จากภพของจิตวิญญาณที่เต็มไปด้วยความ
สว่างไสวและอุบัติขึ้นอีกในภพ
ของพระผู้เป็นเจ้าของเพื่อเป็นเพื่อนของ
พระผู้เป็นเจ้าของ ณ ที่นั้นพวกเขาจะมีชีวิต
ด้วยจิตวิญญาณที่เต็มไปด้วยความ
ปลื้มปิติยินดีอย่างเหลือล้น มีร่างกาย
แผ่รังสี มีเบื้องนภาภาคเป็นที่พำนัก
และยินดีปรีดาในยศถาวรราดาคักดิ์
อันรุ่งโรจน์ซึ่งจะคงอยู่ต่อไปหลายยุค

แน่นอนที่สุด องค์รุทระ (พระศิวะ) คือ
พระผู้เป็นเจ้าของที่ไม่มีองค์อื่นใดเป็นรอง
เป็นพระผู้ทรงปกครองโลกทั้งมวล
ด้วยพระอำนาจปกครองของพระองค์
พระองค์ทรงมาประทับในทิศทางตรง
กันข้ามกับสัตวโลกซึ่งพระองค์ทรง
สร้าง พระองค์ผู้เป็นพระพิทักษ์รักษา
จะทรงตั้งโลกทั้งมวลที่พระองค์ทรง
สร้างนั้นกลับคืนมาอีกเมื่อถึงวาระสุด
ท้าย ข้าแต่องค์รุทระ ผู้ทรงเป็นใหญ่
เหนือเทพทั้งหลาย ผู้ทรงเป็นพระผู้
ปกครองทุกสรรพสิ่ง ขอพระองค์ทรง
โปรดประทานความเข้าใจให้แก่ข้า
ทั้งมวลด้วยเถิด ที่สูงกว่านี้คือพระ
พรหม พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ผู้ทรงสิง
สถิตในสัตวโลกทั้งมวลเป็นผู้ทรงปก

หลายสมัย ภิกษุทั้งหลาย และแล้วผู้
 ที่เกิดใหม่คนแรกคิดกับตัวเองว่า “ฉัน
 เป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด พระผู้ทรง
 ฤทธาภาพ พระผู้ชนะ พระผู้ซึ่งผู้อื่น
 ไม่สามารถเอาชนะได้ เป็นผู้รู้จัก
 ทั้งหมดโดยแท้ เป็นผู้ทรงอำนาจอัน
 เกரியงไกร เป็นผู้ปกครอง เป็นผู้สร้าง
 เป็นพระสัพพัญญู เป็นผู้ทรงอำนาจ
 เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความสงบวิเวก เป็น
 บิดาของทั้งมนุษย์ทั้งมวลที่มีชีวิตและ
 ที่กำลังจะเกิด ฉันได้สร้างสัตว์โลกอื่นๆ
 เหล่านี้ เพราะว่าเมื่อสักครู่ที่ฉันคิดว่า
 ‘สัตว์โลกทั้งหลายอาจจะมา’ ดังนั้น
 ด้วยอำนาจจิตที่ฉันคิด สัตว์เหล่านี้จึง
 อุดบัติขึ้นในสวรรค์”

พรหมจรรย์สูตร (ทีฆนิกาย)

บทเทศนาโปรดของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องของพระผู้เป็น
 เจ้าสูงสุดหรือพระพรหมตามความเชื่อของมนุษย์นั้นเห็นได้ชัดเจนว่าพระองค์
 ทรงมีพระประสงค์ที่จะทำลายล้างความเชื่อถือของมนุษย์ในวัตถุบูชาหรือ
 เทวรูปที่ไม่มีแก่นสารใดเลยและทรงชี้ให้เห็นว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์
 เป็นสิ่งที่ถูกต้องอยู่เหนือทวยเทพทั้งมวลในความเชื่อของมนุษย์ด้วย เปรียบ
 ดังเช่นมนุษย์ในศตวรรษที่ 20 คนหนึ่งพร้อมด้วยอาวุธครบมือและเครื่องใช้
 ไม่สอยที่ทันสมัยบุกเข้าไปในถิ่นของผู้ตั้งถิ่นฐานที่ยึดความเชื่อถือแบบโบราณ
 ดั้งเดิมแล้วประกาศให้ทราบถึงความเชื่อถือที่มุ่งายเกี่ยวกับเทวะหรือพระผู้
 เป็นเจ้าที่ไร้ความสามารถและทำลายเทวรูปของพวกเขาเหล่านั้นเสียและ
 ประกาศแต่งตั้งตนเองเป็น “พระผู้เป็นเจ้า” เพียงองค์เดียวเท่านั้น หรือบอก

ป้องจักรวาล ผู้เสียสละบูชาในพระองค์
 ย่อมเป็นผู้ที่มีชีวิตอมตะซึ่งเป็นชีวิต
 เหนือโลกนี้โดยปราศจากรูปกายและ
 ความทุกข์ ผู้บรรลุถึงสิ่งนี้ย่อมมีชีวิต
 ที่เป็นอมตะ ส่วนผู้ไร้ความรู้ในสิ่งนี้
 ย่อมประสบแต่ความทุกข์โศกอยู่รำไป
 เสวตตวัตตรูปนิษัถ, III.2,4,7,10

พวกเขาเหล่านั้นว่าตัวเองก็เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาเช่นพวกเขาโดยที่ไม่มีทั้ง “พระผู้เป็นเจ้าของ” หรือ “ภูตผีปิศาจ” ในเหตุทั้งสองกรณีนี้เขาจะคาดการณ์ได้เลยว่าจะมีการทำทนายเพื่อโต้แย้งข้อกล่าวหาของเขาเกิดขึ้น เพราะ “ผู้ทนาย” จะไม่ยอมฟังเขาโดยสิ้นเชิงถึงความผิดปกติที่ผ่านไปอย่างรวดเร็วในระบบอันยิ่งใหญ่ของจักรวาล เพราะเป็นผู้ที่ดำเนินตามกฎแห่งความเกี่ยวพันของเหตุและผล (กรรม) ที่สมบูรณ์และทำให้เกิดความสมดุลโดยไม่ย่อท้อ เมื่อมีความไม่สมดุลผ่านเข้ามาไม่ว่าจะเป็นทางจิตหรือทางวัตถุ การจินตนาการที่เป็นเรื่องไร้สาระเกี่ยวกับพระพรหมนั้น พระพุทธเจ้าทรงคัดค้านความเชื่อนี้ ดังปรากฏในทีฆนิกาย¹³⁴ ดังนี้

หนทาง (มรรค) ทั้งหมดนี้นำไปสู่ความหลุดพ้น (วิมุตติ) หรือ และผู้คนทั้งหลายต่างมุ่งหน้าเพื่อรวมกันเป็นหนึ่งเดียวกับพระพรหมกระนั้นหรือ และแล้วพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงตั้งคำถามเพื่อถามพราหมณ์ทั้งสองว่า “ท่านคิดว่าทาง (มรรค) ทั้งหมดนั้น ถูกต้องหรือไม่” พราหมณ์ทั้งสองตอบว่า “ท่านโคตมะ เราคิดว่า ถูกต้อง” พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “บอกเราได้ไหมว่าพราหมณ์ ท่านหนึ่งท่านใดที่เชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวทเคยเห็นพระพรหม ต่อหน้าหรือไม่” พราหมณ์ทั้งสองตอบพระองค์ว่า “ไม่เคยเห็นหรือ กท่านโคตมะ” พระพุทธองค์ตรัสถามต่อไปว่า “แล้วมีใครพราหมณ์ ท่านหนึ่งท่านใดที่เชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวทเคยเห็นพระพรหม ต่อหน้าหรือไม่” พราหมณ์ทั้งสองตอบว่า “ไม่เคย ท่านโคตมะ” แล้วพระองค์ตรัสถามต่อไปว่า “แล้วมีผู้แต่งคัมภีร์พระเวทท่านใดบ้างที่เคยเห็นพระพรหมต่อหน้าบ้าง” ซึ่งพราหมณ์ทั้งสองตอบปฏิเสธว่าไม่เคยเห็นเช่นเดียวกันและแปลงเป็นเสียงอุทานว่า “มนุษย์ จะเห็นพระพรหมและเข้าใจในพระองค์ได้อย่างไรในเมื่อมนุษย์

¹³⁴ ทีฆนิกาย, I.235 เติวชชสูตร.

เป็นผู้ที่ต้องตาย (มักจะ) จะสามารถเข้าใจผู้ที่เป็นอมตะได้อย่างไร” พระพุทธรองค์จึงทรงอธิบายโดยทรงขอยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นภาพว่า “หากมีใครสักคนหนึ่งจะสร้างบันไดที่สี่แยก เพื่อเดินขึ้นไปยังคฤหาสน์หลังหนึ่ง ก็จะมีผู้คนถามชายผู้นั้นว่า ‘คฤหาสน์ ที่เพื่อนแก้วกำลังสร้างบันไดขึ้นไปนั้นอยู่ที่ไหน เพื่อนทราบหรือไม่ว่าอยู่ทางทิศไหน ทิศตะวันออกหรือทิศใต้ ทิศตะวันตกหรือทิศเหนือ สูงหรือต่ำหรือว่ามีขนาดกลาง’ เมื่อถูกถามเช่นนั้นเขาคงจะตอบว่า ‘ฉันไม่ทราบ’ และผู้คนก็จะถามเขาต่อไปว่า ‘ถ้าอย่างนั้นเพื่อนแก้วคงไม่ได้สร้างบันไดขึ้นไปแห่งใดแต่ทักท้วงเอาว่าเป็นคฤหาสน์ซึ่งเมื่อสักครู่เพื่อนบอกว่าไม่ทราบและก็ไม่เคยเห็นด้วย’ เมื่อถูกถามอีกชายผู้นั้นก็คงตอบว่า ‘ถูกต้องที่สุด ฉันทำเช่นนั้นจริงๆ เพราะฉันทราบว่าฉันไม่สามารถที่จะทราบเรื่องเกี่ยวกับคฤหาสน์นี้ได้จริงๆ’ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับชายคนนี้อย่างไร ท่านคงจะไม่พูดว่าคำพูดของชายคนนั้นเป็นคำพูดที่โง่ๆ”

พราหมณ์ทั้งสองกล่าวกับพระโคตมะว่า “ตามความเป็นจริงแล้ว คำพูดของชายคนนั้นคงจะเป็นคำพูดที่โง่ๆ” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสต่อไปว่า “ดังนี้แล้ว พราหมณ์ทั้งสองควรจะพูดว่า ‘เราชี้ให้ท่านเห็นทางที่จะนำไปสู่การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งที่เราไม่ทราบและสิ่งที่เราไม่เคยเห็น’ สิ่งนี้เป็นเรื่องของความเชื่อถือหรือประเพณีที่สืบทอดกันมาของพราหมณ์และพราหมณ์คิดว่า เป็นเรื่องที่ไม่มีแก่นสารใช่หรือไม่” “ถูกต้อง ท่านโคตมะ” พราหมณ์ภารัตถ์ว่าตอบ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่พราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวททั้งสามจะสามารถชี้ให้เห็นทางนำไปสู่การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งที่บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายไม่ทราบและไม่เคยเห็นเหมือนดังเช่นคนตาบอดที่ยืนเกาะติดกันเป็นแนว

ซึ่งทั้งคนที่อยู่ข้างหน้า ตรงกลางและข้างหลัง ก็ไม่สามารถเห็นกันได้ ถึงกระนั้นก็ตาม เราคิดว่าคำพูดของพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญใน คัมภีร์พระเวททั้งสามก็ยังคงเป็นคำพูดที่ไม่มีแก่นสารเป็นเรื่องน่าขัน เป็นเพียงคำพูดที่ไม่มีสาระและเปล่าประโยชน์” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวเสริมต่อไปอีกว่า “สมมุติว่า มีชายคนหนึ่งมา ยังฝั่งแม่น้ำฝั่งนี้และมีกิจธุระจะต้องทำอีกฟากหนึ่งและประสงค์ จะข้ามไปยังฟากฝั่งนั้น หากชายผู้นั้นสวดอ้อนวอนเพื่อให้ฝั่ง แม่น้ำนั้นเคลื่อนเข้ามาหาเขายังฝั่งนี้ ท่านคิดว่าฝั่งแม่น้ำฝั่งนั้นจะ เคลื่อนเข้ามาหาเขายังฝั่งนี้ ตามที่เขาสวดอ้อนวอนหรือไม่” “แน่นอนที่สุดคงไม่ ท่านโคตมะ” “นี่แหละคือวิถีทางของพราหมณ์ พราหมณ์ทั้งหลายต่างละเว้นแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้เขามีคุณสมบัติของการเป็นพราหมณ์โดยสมบูรณ์ แต่กลับไปสวดอ้อนวอน ถึง ‘พระอินทร์’ ‘พระจันทร์’ (โสมะ) ‘พระพิรุณ’ และ ‘พระพรหม’ เป็นต้น โดยแท้จริงแล้วเป็นไปไม่ได้เลยที่พราหมณ์เหล่านี้จะสามารถพาตัวเองเข้าไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระพรหมหลังจาก ที่พวกเขาต้องจากโลกนี้ไปถึงแม้ว่าเขาจะได้ทำการขอร้อง สวด อ้อนวอน และสรรเสริญพระองค์ก็ตาม” พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “ที่นี้บอกเราหน่อยได้ไหมว่า พราหมณ์มีความรู้สึกอย่างไร ต่อพระพรหม จิตของพระพรหมเต็มไปด้วยยราคะหรือเปล่า” เมื่อ พราหมณ์ตอบปฏิเสธ พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “จิตของพระ พรหมเต็มไปด้วยความอาฆาตมาดร้าย ความหตุ (ถิ่นะ) หรือ ความถือตัว (มานะ) หรือเปล่า” พราหมณ์ตอบว่า “ไม่หรอก ท่าน โคตมะ พระองค์ทรงอยู่ตรงกันข้ามกับสิ่งเหล่านี้ทั้งปวง” พระ พุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “แล้วพราหมณ์หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา เหล่านี้หรือเปล่า” พราหมณ์ว์เสตถาทูลตอบพระพุทธองค์ว่า “ยังไม่หลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกล่าวต่อไปว่า

“พราหมณ์ทั้งหลายยังเกาะติดอยู่กับปัจจัย 5 ประการที่นำไปสู่ความร่ำรวยในโลกียวิสัย ย่อมศิโรราบต่อการชักจูงของประสาทสัมผัสและยึดติดกับสิ่งที่ห้ามกันจิตไว้มิให้บรรลุนิรวรณ 5 ประการอันได้แก่ ความพอใจรักใคร่ ความพยายาม ความมุ่งเหงาหาวนอน ความฟุ้งเฟ้อรำคาญและความลังเลใจ เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วพราหมณ์จะสามารถเข้าไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งที่มีธรรมชาติซึ่งไม่เหมือนกับพราหมณ์นั้นได้อย่างไร ดังนั้น ปัญญาความรู้ของพราหมณ์ถึงสามเท่านั้น จึงเปรียบเสมือนกับทะเลทรายที่ปราศจากน้ำ ป่าที่ปราศจากทางเดิน ที่รกร้างซึ่งปราศจากความหวังสำหรับผู้คน”

จากข้อความซึ่งมีความยาวที่พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับพราหมณ์นั้นจะเห็นโดยชัดเจนว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงมุ่งเป้าหมายเป็นการไม่ให้เกิดความศรัทธาในพระพรหมซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด (Unmanifest Brahma หรือ the Absolute ซึ่งแล้วแต่จะเรียกพระองค์ว่าอย่างไร) แต่พระองค์ทรงหมายถึงรูปแบบและคุณลักษณะของพระพรหมที่บรรดาพราหมณ์สมมุติแต่งตั้งขึ้นด้วยจินตนาการที่ไร้สาระ เพื่อยืนยันว่าพวกตนดีเลิศกว่าคนอื่นด้วยการยกพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดขึ้นมากล่าวอ้างโดยจินตนาการให้เห็นภาพในอีกมุมหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงมั่นพระทัยถึงหนทางสู่พระพรหมของบรรดาพราหมณ์ แต่ที่แน่ๆ สิ่งที่พระองค์ทรงประกาศแก่ชาวโลกนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ไม่ได้สำหรับพราหมณ์ในการถือปฏิบัติ

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนั้น พราหมณ์คนหนึ่งได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่โคตมะ เราได้รับการบอกกล่าวว่า ศากยมุณีทราบถึงหนทางเพื่อรวมตัวเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับพระพรหมได้” ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบเป็นเชิงปฏิเสธว่า “พราหมณ์เอ๋ย ท่านมีความคิดอย่างไร สมมุติว่ามีบุคคลหนึ่งเกิดและเติบโตในเมืองมนสคตะ เขาจะเกิดความสงสัยหรือไม่ถึงหนทางที่ทอดตรง

จากจุดนี้สู่เมืองมนสกตะ” “แน่นอนที่สุดเขาจะไม่เกิดความสงสัยเลย ท่านโคตมะ” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ดั่งนั้นตถาคตจึงทราบหนทางที่เป็นสายตรงเพื่อนำไปสู่การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระพรหม ตถาคตทราบเพราะตถาคตอยู่ในโลกของพรหมและเกิดในพรหม ไม่มีอะไรน่าสงสัยเลยในตัวของตถาคต” พรหมณ์หนุ่มทั้งสองจึงทูลกล่าวต่อพระองค์ว่า “ข้าแต่โคตมะ หากท่านทราบหนทางดังกล่าวนั้น ท่านจะชี้ทางนั้นแก่พวกเราได้ไหม” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ตถาคตเห็นจักรวาลต่อหน้าและเข้าใจถึงธรรมชาติของจักรวาลนั้น ตถาคตประกาศสังขจรธรรมทั้งที่เป็นเนื้อหาด้วยอักษรและด้วยจิตวิญญาณของสังขจรธรรมนั้นและพระธรรมคำสั่งสอนของตถาคตเป็นพระธรรมคำสั่งสอนที่ประเสริฐตั้งแต่ต้นรุ่งโรจน์ด้วยความก้าวหน้า รุ่งโรจน์ด้วยความสมบูรณ์ ตถาคตเปิดเผยความบริสุทธิ์ และคุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติเพื่อความสำเร็จ ตถาคตสามารถชี้ให้เห็นถึงหนทางที่อยู่ตรงกันข้ามกับสิ่งที่ห้ามกันจิตมิให้บรรลุนิรวรณที่สำคัญ 5 ประการได้”

จากบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้าและพรหมณ์ดังกล่าวข้างต้นมี 3 ประเด็นที่เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ประเด็นแรกคือไม่มีการยืนยันแม้แต่คำเดียวเลยว่าไม่มีพระพรหมซึ่งทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด (Unmanifest Brahma) แต่พรหมณ์ทั้งหลายมิได้จินตนาการถึงพระองค์เลยเพราะการกระทำของพรหมณ์เหล่านั้นเป็นข้อพิสูจน์ได้ว่าพระพรหมที่พวกเขาอ้างว่ารู้จักนั้นมีใช่พระพรหมซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ประเด็นที่สองก็คือพระพุทธเจ้าซึ่งโดยพุทธจริยาและความถึงพร้อม (สัมปทา) ของพระองค์สามารถชี้ให้เห็นทางสายตรงในการเข้าร่วมกันเป็นหนึ่งเดียวกับพระพรหม เพราะตถาคตทรงเป็นผู้ที่อยู่ในโลกของพระผู้เป็นเจ้าของ โลกของพรหม ประเด็นสุดท้ายพระพรหมที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างว่าทรงทราบนั้นคือพระพรหมซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าพวกพรหมณ์ทั้งหลายไม่รู้จักร ว่ากันที่จริงแล้วการ

สนทนาหรือประเด็นที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันนั้นจะไม่มีคามหมายถ้าไม่มีพระพรหมพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด หรือถ้าพระพุทธเจ้าไม่ทรงทราบถึงหนทางสู่ “พรหม” เพราะถ้าเป็นอย่างนั้นแล้วทั้งพระพุทธเจ้าและพรหมณ์ก็จะเป็นฝ่ายผิดหรือถูกเท่าๆ กัน เพราะทั้งพระพุทธเจ้าและพรหมณ์สามารถที่จะปล่อยให้คำกล่าวอ้างดำเนินต่อไปอยู่เหนือจินตนาการที่สูญเปล่าโดยไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น เราควรต้องเข้าใจว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอ้างถึงเรื่องของพระพรหมที่เกิดจากจินตนาการของพรหมณ์นั้น พระองค์มิได้ทรงหมายถึงพระพรหมซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

การสร้างและพระผู้เป็นเจ้า

นักปรัชญาทางพระพุทธศาสนาบางท่านกล่าวโจมตี¹³⁵ พระผู้เป็นเจ้าที่ว่าพระองค์ทรงเป็นสาเหตุแห่งการสร้างเพียงพระองค์เดียวโดยโต้แย้งอย่างน่าประหลาดต่อปัจจัยที่สมบูรณ์สำหรับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ซึ่งทรงเป็นสาเหตุมูลฐานของสิ่งทั้งหมดว่า ถ้าลดการสร้างทั้งหมดมารวมอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า โดยที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นสาเหตุแห่งการสร้างเพียงพระองค์เดียว สรรพสิ่งทั้งหมดก็就会被สร้างขึ้นพร้อมกัน (ยคปัตต เสรวร ชคต ภวิตตวยาม์ ซึ่งมีความหมายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเกิดขึ้นพร้อมกัน)¹³⁶ สิ่งนี้ถูกต้องแน่นอน และการจะต้องเป็นเช่นนั้นถ้าหากว่าไม่มีพระผู้เป็นเจ้าเลย แต่อย่างน้อยที่สุดมีเหตุผลสองประการที่เห็นได้ชัดเจนว่านักปรัชญาเหล่านี้ไม่มีความสามารถโดยขาดความเข้าใจในหลักการที่สำคัญของการสร้างทันทีทันใดจากจิตที่สูงที่สุดคือจิตของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด เหตุผลประการแรกคือ นักปรัชญาดังกล่าวไม่

¹³⁵ อภิธรรมโกษา, 2,64d.I หน้า 311-13 และสกุทธา หน้า 237.

¹³⁶ สกุทธา, หน้า 23,137.

สามารถเข้าใจแม้กระทั่งการสร้างที่ง่าย ๆ ของจิตมนุษย์ที่อยู่ในขอบเขตซึ่งเป็นสาเหตุที่แท้จริงของสิ่งประดิษฐ์และหัตถกรรมต่างๆ ที่จิตสร้างขึ้นเพื่อตัวเอง สาเหตุที่แท้จริงของผลเหล่านี้ (หัตถกรรม) ซึ่งเป็นการสร้างของเราอยู่นอกเหนือกรอบแห่งการตรวจสอบเจตจำนงโดยสิ่งที่เราสร้างขึ้น สาเหตุที่แท้จริงซึ่งเป็น "สิ่ง" ที่ไม่สามารถอธิบายความหมายได้แม้กระทั่งตัวเราเองนั้นเป็น "ความนึกคิด" ซึ่งเกิดจากจิตของเราที่มีความปรารถนาในสิ่งนั้นและเพื่อสร้างสิ่งนั้น เหตุผลประการที่สองคือ บรรดานักปรัชญาเหล่านี้ไม่เข้าใจปรากฏการณ์ของการสร้างโดยทันทีทันใดว่าเป็นปัจจัยแรกของข้อพิสูจน์ในการมีอยู่ของจิตที่สูงที่สุดคือจิตของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดโดยพวกเขาไม่สามารถคิดเรื่องปรากฏการณ์ที่ถูกบีบโดยเวลาแม้แต่เรื่องที่เป็นรูปแบบง่าย ๆ ใน "การสร้าง" สิ่งที่เราปรารถนาจากแดนที่เป็นความนึกคิดไปสู่โลกวัตถุซึ่งเป็นแดนทางกายภาพ สาเหตุที่แท้จริงซึ่งก็คือจิตของเรา สร้างสิ่งที่จำเป็นขึ้นในเวลาที่รวดเร็วภายในโลกแห่งความนึกคิด เครื่องบินเครื่องหนึ่งที่ขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์หรือเครื่องบินที่ทำด้วยกระดาษที่เป็นโลกแห่งความคิดของจิตนั้น จิตจะใช้เวลาที่เท่ากันในการสร้าง แต่ "การเปลี่ยน" สิ่งดังกล่าวจากโลกของความนึกคิดไปสู่แดนที่เป็นกายภาพของโลกที่เป็นวัตถุซึ่งขึ้นอยู่กับธรรมชาติของสิ่งนั้นจำเป็นต้องใช้เวลาซึ่งมีขอบเขตมาก เนื่องจากจิตของเราซึ่งมีขอบเขตของระดับการเริ่มต้นเรียนรู้ถึงศิลปะการสร้างข้ามมาก ขณะที่เราดำเนินต่อไป โดยธรรมชาติเราสามารถย่นระยะเวลาที่เป็นช่องว่างระหว่างการสร้างทันทีทันใดของสิ่งที่อยู่ในโลกแห่งความนึกคิดของเราและรูปร่างของสิ่งเหล่านั้นที่เป็นแดนกายภาพของโลกทางวัตถุ

เมื่อเป็นดังนี้เราคงต้องขอแสดงความขอบคุณที่ไม่มีข้อจำกัดดังกล่าว สามารถผูกพันพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดได้ เพราะถ้าหากพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดทรงต้องผูกพันโดยข้อจำกัดใดๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของกาลเวลา ก็จะไม่มีการผูกพันพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด คงมีเพียง "สิ่งที่อยู่ในภาวะที่สูงกว่า" จิตของมนุษย์เท่านั้น อย่างไรก็ตาม เรามีจุดประสงค์ ณ ที่นี้เพื่อยอมรับการมีอยู่ของจิตที่

สูงกว่าจิตของเรา ถึงแม้ว่าจิตดังกล่าวจะมีอยู่แน่นอน แต่จิตนั้นจะต้องเป็นไปตามการตรวจพิจารณาสำหรับการเรียนรู้ จิตที่สูงที่สุดคือจิตของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดแม้เพียงเลาๆ ซึ่งจะเป็นการแสดงออกผ่านทางประสิทธิภาพของจิตที่สูงสุดในการสร้างทั้งหมด (จิตที่สูงที่สุดนั้นสามารถสอนให้รู้ได้และสามารถได้ยินได้ด้วยการเรียนรู้หรือได้ยินในสิ่งที่เป็นอย่างคุณลักษณะของจิตสูงสุดนั้น)¹³⁷ “สติปัญญาของอำนาจที่เหนือกว่าตามที่ปรากฏเมื่อเปรียบเทียบกับจิตที่สูงที่สุด ความนึกคิดที่เป็นระบบและการกระทำของมนุษย์เป็นการสะท้อน¹³⁸ ในเรื่องเล็กน้อยที่ไม่สำคัญ หรือ “ไม่มีสิ่งใดเลยที่เหมือนกับพระผู้เป็นเจ้าซึ่งทรงความสว่างใสสว่างโรจน์โดยไม่มีเขตจำกัด”¹³⁹ เนื่องจาก “ถูกปิดด้วยอำนาจการสร้างของข้า (โยคะมย) ข้าจึงไม่เปิดเผยให้คนทั้งหมดทราบโลกแห่งความลับสนวนวายไม่มีใครรู้จักข้าหรอก”¹⁴⁰ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ไม่ควรจะยากลำบากนักที่มนุษย์จะสามารถเข้าใจได้ว่ามีเพียงวิสัยทัศน์เดียวเท่านั้นที่พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด จะทรงกระทำเพื่อให้สำเร็จตามพระประสงค์ที่สำคัญของการทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดคือ การสร้างทันทีทันใดและวิสัยทัศน์ดังกล่าวนั้นจะต้องอยู่ภายนอกช่องว่างและเวลาทั้งหมดที่ต่อเนื่องกันโดยแท้จริง ซึ่งทั้งช่องว่างและเวลาไม่มีการเป็นอยู่นอกจากผลของสิ่งที่จิตเข้าใจได้ เนื่องจาก “พระองค์ทรงเป็นพระวิญญานที่บริสุทธิ์เป็นพระผู้สร้างกาลเวลา”¹⁴¹ จึงไม่มีการจะเป็น หรือ หยุดที่จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง

การสร้าง (ของพระผู้เป็นเจ้า) เป็นผลผลิตทันทีทันใดที่เกิดจากพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด การสร้างของพระผู้เป็นเจ้าสมบูรณ์และสำเร็จในรายละเอียดทุกสิ่งทุกอย่าง “ภายใน” สาเหตุที่แท้จริง พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ซึ่งทรงเป็นพระ

137 มัชฌิมก วิตติ, หน้า 264.

138 อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ โลกที่ข้าพเจ้าเห็น, หน้า 28-29.

139 คัมภีร์ยชราเวท, 32.

140 คัมภีร์ภควัดคีตา, VII.25.

141 คัมภีร์เสวตตวัตรูปนิษัท, VI.1,2.

ผู้เป็นเจ้าของที่เที่ยงแท้เพียงพระองค์เดียวในการทรงดำเนินการใน “ปรากฏการณ์ที่เป็นผล” ภายในกรอบของช่องว่าง—เวลาที่ต่อเนื่องกัน จะเป็นไปได้โดยคงที่แน่นอนตามกฎแห่งความเกี่ยวพันของเหตุและผล (กรรม) ที่สมบูรณ ซึ่งจะเป็นไปอย่างไม่มี การผิดพลาดในผลที่พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดทรงสร้าง (ผลที่เกิดจากสิ่ง ที่พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดทรงสร้างไม่มีการผิดพลาด) อธิบายได้ง่ายๆ ก็คือ “ความ นึกคิด” หรือการที่จะคิดเป็นธรรมชาติและหัวใจสำคัญโดยแท้จริงของจิตเราคงไม่พุดกับตัวเราว่า “เราจะคิดเดี๋ยวนั้น” เราทราบว่าเป็นความจริงแล้ว การกระทำการของจิตนั้นเป็นความ “นึกคิด” ทั้งนั้น ดังนั้นเมื่อจิตมีขอบเขต ดังกล่าวแล้วข้างต้น และก็ไม่ได้มีอำนาจทั้งหมดตามลำดับขั้นของ “ความนึกคิด” ไปสู่ “การกระทำ” จึงต้องเกี่ยวพันกับเวลาที่ผ่านไปเนื่องจากเวลาเป็น ปัจจัยที่แท้จริงของกรอบที่เป็นสภาพการคงอยู่ของเราเพราะเวลาจะต้องอยู่ใน พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด แต่พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดโดยเงื่อนไขทรงอยู่นอกเหนือการ เวลาและเนื่องจากเวลาซึ่งในตัวของมันเองจะต้องอยู่ในพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด ดังนั้นจึงไม่มีการคงอยู่ของเวลาที่ผ่านไประหว่างเวลาของความนึกคิดและเวลา ของการสร้าง ดังนั้นการสร้างของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดจะเป็นเหมือนดังเช่น รั้งสีของพระอาทิตย์¹⁴² ที่อยู่คู่กับระบบสุริยจักรวาล ณ ที่นี้คือกฎทางธรรมชาติ วัตถุ ในจุดกำเนิดที่เป็นอิสระ (ความเกี่ยวพันของเหตุและผล) และความ สัมผัสใจโดยอิสระ ฯลฯ ต่างก็ทำหน้าที่ตามกฎที่สมบูรณโดยปราศจากการ แทรกแซงจากพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด เสมือนดังเช่นภาพเขียนที่สมบูรณย่อมไม่ มีความจำเป็นต้องมีการแก้ไขโดยผู้สร้างผลงานภาพเขียนนั้น ซึ่งก็ได้แก่จิต ของมนุษย์ตามกฎที่สมบูรณ อนุภาคย่อยในอะตอม (Electrons) ภายใน แผ่นผิวของภาพเขียนเป็นตัวเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีที่สิ้นสุดโดย ไม่มีผลกระทบต่อความสมบูรณของภาพเขียนทั้งหมดเลยแม้แต่น้อย ไม่ว่า

¹⁴² ยถาภูตธรรมของดวงอาทิตย์ทั้งหมดมิใช่เพียงที่เราเห็นเป็นแสงสว่างที่รุ่งโรจน์ด้วยประสาธสัมผัส แต่มีมากกว่านั้นสุดพรรณนา เพราะสนามแม่เหล็กและแรงดึงดูดที่แผ่ออกไปไพศาลทั่วสุริยจักรวาล นี้ ถ้าไม่มีพระอาทิตย์ก็จะมีดาวพระเคราะห์หรือวัตถุต่างๆ ในจักรวาลนี้เลย.

จะเป็นการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาในอนุภาคทุกอนุภาคของภาพเขียนเอง หรือโดยความสมบูรณ์ของกฎที่ควบคุมความเปลี่ยนแปลงนั้น การสร้างทั้งหมด (ตั้งตัวอย่างภาพเขียน) เป็นการเคลื่อนไหวที่มีพลังต่ออนุภาคทุกอนุภาคภายในกรอบของการเป็นอยู่ของอนุภาคนั้น และใน “สายตา” ของศิลปินผู้สร้างผลงานภาพเขียนนั้น อนุภาคดังกล่าวนั้นสงบนิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า มีทั้งปราศจากความแน่นอนและปราศจากการเปลี่ยนแปลง¹⁴³ ถึงแม้ว่าภาพเขียนจะมีตาสามารถเห็นภาพสามมิติของศิลปินผู้เขียนภาพได้ ภาพเขียนนั้นก็ไม่สามารถอธิบายลักษณะของผู้สร้างผลงานภาพเขียนซึ่งเป็นสาเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เกิดภาพเขียนซึ่งก็คือจิตนั้นได้ ถ้าเป็นการอธิบายรูปร่างทางกายภาพของศิลปินผู้เขียนภาพและลงความเห็นว่าคุณลักษณะทางกายภาพที่เป็นอยู่ดังกล่าวเป็นคุณลักษณะที่เห็นในตัวของศิลปินผู้เขียนภาพดังเช่น ตา นิ้วมือ และมือ ฯลฯ นั้น เป็นความไม่ถูกต้องโดยสิ้นเชิง เพราะสัตว์โลกอื่นๆ ตัวอย่างเช่นลิง ซึ่งมีคุณลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน แต่ก็ไม่สามารถสร้างผลงานภาพเขียนนี้ได้ “จิต” เท่านั้นที่ภาพเขียนไม่สามารถเข้าใจได้ซึ่งไม่มีในลิงและสัตว์อื่นๆ บนดาวนพเคราะห์ดวงนี้ แม้ศิลปินผู้เขียนภาพเองก็ไม่สามารถอธิบายได้ เป็นสาเหตุที่แท้จริงในการให้กำเนิดภาพเขียน จิตที่เห็นภาพเขียนบนผืนผ้าใบก่อนหน้านี้มานานแล้วเห็นภาพเขียนนั้นในโลกของ “ความคิด” ของจิตเอง แต่ภาพเขียนไม่มีวัน “เห็น” จิตได้ มีผู้เขียนคัมภีร์พระเวทท่านใดเคยเห็นพระพรหมต่อหน้าบ้าง พระพุทธเจ้าทรงทราบเป็นอย่างดีว่าพระพรหมผู้ทรงสถานภาพแห่งพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดนั้นมีใช่พระผู้เป็นเจ้าที่บรรดาพรหมณ์รู้จักและเข้าใจกัน ผู้ขอโทษและนักปรัชญาทั้งหลายที่เป็นพุทธศาสนิกชนควรจะยอมรับว่าการปฏิเสธการมีอยู่และคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด นั้น อยู่ในประเภทเดียวกันกับบุคคลที่มีความนึกคิดแบบพรหมณ์ ซึ่งเป็นความคิดของการยอมรับที่เปล่าประโยชน์เกี่ยวกับรูปแบบ

¹⁴³ ดูหน้า 194-196 ในเนื้อเรื่อง.

และคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด กล่าวคือปัจจัยที่เป็นไปไม่ได้ของจิต ที่มีขอบเขตเรียกร้องให้สิ่งที่ไม่ใช่ขอบเขต (พระผู้เป็นเจ้าของ) ปฏิบัติตามและยอมจำนนต่อบรรทัดฐานของสิ่งที่มีขอบเขตและโดยนัยเดียวกันนั้นคนก็จะสามารถปฏิเสธโดยง่ายตายในการไม่ยอมรับความเป็นจริงแห่งการมีอยู่ของกรรม พระธรรมคำสั่งสอน พระพุทธเจ้าและพระนิพพาน เพราะว่าในแนวความคิดของสิ่งดังกล่าวนี้ไม่มีข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนหรือข้อสรุปที่เป็นไปได้เพื่อตรวจสอบความเป็นจริงได้ เพราะว่าธรรมชาติของแนวความคิดดังกล่าวนี้สูงเกินกว่าความสามารถของเราที่จะสืบรู้ให้แน่ชัดได้ มีเพียงพระวจนะของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทำให้เราทราบแนวความคิดนี้และสำหรับพระพุทธเจ้าพระองค์เองก็ทรงอยู่ในฐานะเกินความสามารถของเราจะเข้าใจในสถานภาพของพระองค์ด้วย เพราะว่าตถาคตถึงแม้ทรงปรากฏให้เห็นก็ยากที่จะเข้าใจพระองค์ได้¹⁴⁴ เราจะต้องยอมรับในศรัทธาทั้งหมดโดยไม่มีทางเลือก ท้ายที่สุดถ้าอนุภาคในอะตอมของภาพเขียนเป็นของจิต จิตก็จะพัฒนาระดับของอิสรภาพภายนอกจักรวาลแห่งมิติทั้งสองไปอย่างช้าๆ แต่มั่นคง ผ่านมิติอื่นๆ จนบรรลุถึงจิตแห่งความหลุดพ้นในการยอมรับว่าจิตคือทุกสิ่งทุกอย่าง

กฎและผู้สร้างกฎ

การบอกเป็นนัยว่าพระพุทธเจ้าไม่ทรงใส่พระทัยในสิ่งสุดท้ายนั้นไม่เพียงแต่เป็นการอ่านพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ที่ผิดๆ แล้ว ยังเป็นการกล่าวที่เป็นการลดสถานภาพของพระองค์ให้ต่ำกว่ามนุษย์ มนุษย์ทุกรูปทุกนามที่รู้จักคิด ไม่ว่าจะเป็นผู้คงแก่เรียนหรือคนป่าเถื่อน ถ้านั่ง "คิด" จริงๆ จะคิดถึงสิ่งสุดท้าย ความนึกคิดของคนทุกคนส่วนใหญ่ที่มีจิตสำนึกและได้

¹⁴⁴ สังยุตตนิกาย, III. 118.

จิตสำนึกล้วนแต่เกี่ยวข้องกับสิ่งสุดท้ายคือ ความตาย ความเป็นอมตะและธรรมชาติของสิ่งที่เป็นอมตะ ซึ่งเป็นกฎที่ใช้ปกครองสิ่งทั้งหมด ซึ่งแน่นอนเหนือสิ่งทั้งหมดนี้ก็คือผู้ออกกฎ บททดสอบคุณสมบัติพื้นฐาน รวมทั้งความสำเร็จของทุกศาสนา ซึ่งแน่นอนรวมทั้งศาสนาพุทธคือความสามารถที่จะทำให้ความต้องการของจิตเกิดความพอใจต่อคำถามเกี่ยวกับสิ่งสุดท้าย ไม่มีข้อยกเว้นใดๆ เกี่ยวกับส่วนสำคัญซึ่งเป็นพื้นฐานของความจำเป็นทั้งหมดไม่ว่าศาสนาใด ถ้าหากว่าศาสนานั้นต้องการที่จะให้มนุษย์ผู้ศรัทธาภักดีในคำสั่งสอนของศาสนาจากกันบึ้งของหัวใจ ศรัทธาที่อยู่ได้นานนับศตวรรษสามารถยึดสู้กับมัจจุราชได้และเต็มใจแบกภาระแห่งการเสียสละทุกอย่างเนื่องจากความเชื่อในสิ่งคิดนี้เกี่ยวกับสิ่งสุดท้าย นั่นคือสิ่งสุดท้ายที่เป็นอมตะ ที่เป็นจุดประสงค์ที่เป็นคุณความดีที่เป็นกฎ (กรรม) และที่เป็นสิ่งแรกและอยู่เหนือสุดกว่าสิ่งอื่นใด คือพระผู้เป็นเจ้า พระผู้สร้างกฎ ผู้ที่ไม่ยอมรับคุณสมบัติดังกล่าวซึ่งเป็นพื้นฐานของศาสนาว่าเป็นพื้นฐานของศาสนาพุทธด้วย พูดง่ายๆว่าผู้ที่ไม่เข้าใจในองค์พระพุทธเจ้าและพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ และด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งก็ยังคงเชื่อต่อไปในสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเขลาว่าการดำรงอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงสร้างกฎนั้นเป็นอันตรายต่อการดำรงอยู่ของกฎ แทนที่จะเข้าใจด้วยเหตุผลว่าผู้ทรงสร้างกฎนั้นมีพระประสงค์ที่จะทรงสร้างกฎให้สามารถปฏิบัติได้และยิ่งกฎสมบูรณ์มากเท่าใด พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงสร้างกฎก็จะทรงยิ่งใหญ่มากขึ้นเท่านั้น การแสดงความโง่เขลาที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดผู้ทรงสร้างกฎว่าเป็นอันตรายต่อกฎ (หรือในทางกลับกัน) โดยเฉพาะนักเขียนชาติตะวันตกนั้น เป็นแนวความคิดที่เป็นจินตนาการให้พระผู้เป็นเจ้ามีรูปร่างหรือลักษณะเหมือนมนุษย์ซึ่งเป็นแนวความคิดที่นละอายลักษณะพิเศษที่เป็นคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดไม่เคยเปลี่ยนแปลงแต่โดยความเป็นจริงที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือไม่มีอะไรสามารถอธิบายหรือกำหนดรูปร่างหรือคุณสมบัติของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดได้

ผู้ที่พูดถึงเรื่องกฎของศีลธรรมซึ่งฝังอยู่ในธรรมชาติและกล่าวว่าเป็น

หลักการแรก การริเริ่มด้วยตนเองและดำเนินการด้วยตนเองโดยที่ไม่ใช่เป็น
ผลผลิตของ “จิต” บุคคลผู้กล่าวเช่นนั้นอยู่นอกกลุ่มนอกทางของความเชื่อถือ
ไปไกลเสมือนดังบุคคลผู้กล่าวอ้างว่ากฎจรรยา สัจญาณไฟจรรยา หรือแบบ
แผน เป็นผู้สร้างถนน คนเดินถนน และยานพาหนะ หรือ กฎหมายเป็นผู้
สร้างผู้พิพากษา นักกฎหมาย อาชญากร ตำรวจ หรือเรือ่นจำ เราทราบและก็
ไม่มีผู้ใดซึ่งเป็นผู้มีความคิดจะปฏิเสธเรื่องนี้ได้ที่ว่า “ผู้บัญญัติ” กฎหมายไม่
ว่าจะใช้เพื่อเป็นกฎระเบียบที่ใช้บังคับสังคมหรือการจรรยาของยานพาหนะ
ย่อมเป็นสติปัญญาของมนุษย์ จิตวิญญาณที่มีเหตุผล หรือชื่ออะไรก็ตามที่
เราประสงค์มอบให้แก่ตัวเราเอง ซึ่งแน่นอนรวมถึงมนุษย์ด้วย เช่นเดียวกัน
กฎหมายที่ใช้ปกครองโลกเล็กๆ และจักรวาล ตลอดจนจิตส่วนใหญ่ที่สับสน
ในปรากฏการณ์ของชีวิตที่แปรเปลี่ยนไปอย่างไม่มีขอบเขตที่เคลื่อนไหว เจริญ
เติบโตและเปลี่ยนแปลงภายในและที่อยู่เหนือภาวะทางกายภาพไปสู่มิติของจิต
เอง ล้วนเป็นผลผลิตของจิตที่สูงกว่าคือ พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด พระผู้สร้าง พระ
ผู้ที่ยิ่งแท้ พระผู้ที่เป็นเหตุของสาเหตุทั้งหลายหรือจะเรียกพระองค์ในพระ
นามใดก็ได้ อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าเราและแต่ละคนจะมีแนวความคิดในเรื่อง
พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดมากน้อยเพียงใด แนวความคิดนี้ก็ยังเป็นพลังสนับสนุน
ความเชื่อของเรา การกระทำของเราและความหวังของเราในสิ่งสุดท้ายคือ “ความ
เป็นอมตะ” ซึ่งไม่มีอะไรอื่นอีกแล้วที่เป็นแก่นสารและเหมาะสมสามารถเข้ามา
แทนที่ได้ พระพุทธเจ้าโดยพระองค์เองไม่ได้ทรงปฏิเสธในพระผู้เป็นเจ้าของสูง
สุด และพระองค์ก็ทรงยอมรับด้วยความเข้าพระทัยด้วยว่ากรรมหรือธรรมะ
หรือสัจจะหรือพระนิพพานนั้นคือ พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด

การจัดสิ่งที่แสดงถึงความโง่เขลา

เพื่อลบล้างความนึกคิดของผู้ที่ “ไม่ยอมรับความจริง” ในการเป็นอยู่หรือมีอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สูงกว่าตนเองซึ่งเป็นความโง่เขลาที่ค่อยๆ ซึมเข้าไปเป็นรากฐานของปรัชญาทางพระพุทธศาสนาที่ละเอียดที่ละน้อย ขอให้เรลองดูตัวอย่างย่อๆ ในความโง่เขลาของคนที่มีจิตใจแคบๆ และในความพยายามที่ไร้เดียงสาอันเกิดจากความหยิ่งโสที่เป็นพื้นตั้งเดิมและแปลกประหลาดและความกลัวเหมือนกับเด็กๆ

ความโง่เขลา—ความคิดเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของจินตนาการและไม่มีความเป็นจริงมากไปกว่าความคิดของบุตรชายของหญิงที่เป็นหมัน

คำตอบ—ความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่ “สัมผัส” ไม่ได้ (เช่นพระผู้เป็นเจ้าของ นินพพานและธรรมะ ฯลฯ) จำเป็นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของจินตนาการ ผู้ที่ไม่มี ความนึกคิดและไม่สามารถจินตนาการย่อมไม่สามารถคิดได้ เนื่องจากความคิดนั้นเป็นจินตนาการ (ที่ทำให้เกิดเป็นภาพในจิตเกี่ยวกับวัตถุที่สัมผัสได้และแนวความคิดที่สัมผัสไม่ได้) ข้อแตกต่างระหว่างสัตว์กับมนุษย์อยู่ตรงที่สัตว์ ไม่มีความสามารถในการจินตนาการและสัตว์ไม่รู้เรื่องอะไรเลยเกี่ยวกับแนวความคิดที่สัมผัสไม่ได้ สัตว์ไม่มีจิตเพราะว่าจิตเองเป็นสิ่งที่ “สัมผัสไม่ได้” ซึ่งแผ่กระจายออกไปได้โดยผ่านกระบวนการความคิดของจินตนาการและการรวบรวมสมาธิ ฯลฯ ของจิตเองเพื่อตรวจพิจารณาและเข้าใจในสิ่งที่สัมผัสไม่ได้อื่น ๆ ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็เป็นจริงเหมือนดังจิตนั้นเอง ถ้าหากว่าไม่มากไปกว่านั้น การเปรียบเทียบความเป็นจริงของจินตนาการ เท่ากับเรื่องบุตรชายของหญิงที่เป็นหมันซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นนั้นเป็นสิ่งซึ่งบอกถึงความโง่เขลา เพราะในเรื่องของความเป็นจริงเมื่อสาเหตุทางชีววิทยาที่ไม่ซับซ้อนของการเป็นหมันในระบบการให้กำเนิดได้รับการบำบัดรักษาให้หาย ระบบดังกล่าวก็สามารถให้กำเนิดทั้งบุตรชายและบุตรหญิงได้ไม่ใช่เฉพาะเพียงคนเดียวแต่

หลายคนได้ การไม่มีความสามารถทำอะไรได้เช่นนั้นในกรณีจำเพาะอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นเพียงผลผลิตขององค์ความรู้ในปัจจุบันของเรา (อวิชชาหรือความโง่เขลา) บางทีอาจเป็นเพราะกรรมที่มากมายบันดาลจึงทำให้ผู้ที่ได้ยินคำเปรียบเทียบกับดังกล่าวขาดความสำนึกในความโง่เขลาของตนเอง ซึ่งตัวอย่างก็เป็นเพียงหน้าที่ของการทำงานทางชีววิทยาที่ง่ายๆ เท่านั้นเอง ซึ่งผู้ที่เต็มไปด้วยความโง่เขลาจะไม่รู้สึกสำนึกในเรื่องนี้

ความโง่เขลา—เป็นความขัดแย้งในเงื่อนงำที่ทักท้วงเอาไว้ จากสิ่งที่เราไม่สามารถเข้าใจได้ จะมีสิ่งที่มีมาทำให้เราสามารถเข้าใจได้ ดังนั้นจึงเป็นการดีกว่าที่เราควรจะยึดอยู่กับสิ่งที่เราทราบ ตัวอย่างเช่น ชาติ ซึ่งเราถือว่าเป็นสาเหตุแรก

คำตอบ—ไม่ได้เป็นความขัดแย้งในเงื่อนงำใดๆเลยที่จะทราบและเข้าใจในสิ่งที่มาจากสิ่งที่ไม่สามารถเข้าใจได้ เรื่องนี้เราทำตลอดเวลาโดยไม่มี ความกังวลใดๆ เราทราบและเข้าใจในสิ่งของและหัตถกรรมทุกอย่างซึ่งเกิดโดยการกระทำจากอำนาจของจิตของเรา เราไม่เพียงแต่จะเข้าใจในสิ่งของเหล่านั้นโดยต้องแก้แต่เรายังสร้างสิ่งของเหล่านั้นด้วย เรายังไม่เข้าใจหรือเข้าใจโดยต้องแก้ในธรรมชาติหรือความหมายของจิตของเราในองค์ภาวะที่สัมผัสไม่ได้ซึ่งเป็น “เราโดยแท้จริง” ที่เราอุปโลกน์ตั้งขึ้นเช่นเดียวกับโลกทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ เราสามารถเข้าใจหรือแม้แต่จับต้องเพื่อนำมาใช้สอยได้ ไม่ว่าจะป็นปรากฏการณ์หรือกฎ แต่เราไม่สามารถเข้าใจถึง “ธรรมชาติ” ของจิตที่อยู่เบื้องหลังการสร้างทางกายภาพนั้น นอกเสียจากว่าจะทราบได้จากผลของการสร้างที่เป็นอยู่ แม้แต่ “ปรัชญาเมธี” ที่คิดว่าตนทราบถึงชาติที่ถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นมูลฐาน แท้จริงแล้วเขาก็ยังติดอยู่กับความโง่เขลาของตนเองโดยไม่ติดอยู่กับความจริงที่เป็นหัวใจสำคัญ ณ บัดนี้เราทราบแล้วว่า ชาติต่างๆ นั้นมิใช่เป็นเพียงของแข็ง เมื่อได้ทำการพิสูจน์ค้นคว้าชาตินั้นก็กลายเป็นพลังงานได้ ดังนั้นชาติจึงมิใช่เป็น “สาเหตุแรก”

ธาตุทั้งหมดของมนุษย์เป็นของไม่ใช่
ตัวตน (อนัตตา) บุคคลใดทราบสิ่งนี้
โดยปัญญา บุคคลนั้นย่อมปราศจาก
ทุกข์

ธรรมบท, v.279

บรรดาผู้ที่เห็นด้วยดวงตาแห่งปัญญา
จะรู้ถึงความแตกต่างระหว่างร่างกาย
และผู้รู้ร่างกายตลอดทั้งการหลุดพ้น
จากธรรมชาติวิัตถุ (ประภคติ) และ
กระบวนการวิวัฒนาการของธรรม-
ชาติวิัตถุนั้น ย่อมบรรลู่ถึงจุดมุ่งหมาย
สูงสุด

คัมภีร์ภควัตคีตา, XIII.34

ความเที่ยงแท้คือ สภาวะที่ไม่มีสาเหตุ
เกิด

พรหมสูตร, IV.1.1

ธาตุต่างๆ เป็นเพียงผลดั้งเดิมของสาเหตุที่อยู่ไกลมากกว่า แต่เมื่อ
เราได้เรียนรู้สาเหตุดังกล่าวนั้นแล้วเราก็สามารถสร้างสาเหตุเหล่านี้ได้ แต่นั่นก็
ไม่สามารถทำให้เราเป็นพระผู้เป็นเจ้าของได้

ทั้งๆที่ไม่มีหลักเกณฑ์ใดๆ ที่จะเป็นข้อสันนิษฐานได้ว่า "การสร้างโดย
พระผู้เป็นเจ้าของ" นั้นเป็นผลผลิตผลของความบังเอิญ เพราะความบังเอิญก็ไม่ใช่สิ่ง
ที่เป็นองค์ภาวะและการแสดงให้รู้จักจิตของเราที่เกี่ยวกับเหตุเกิดทั้งหลายก็เป็น
สาเหตุของการเกิดซึ่งเราไม่ทราบ ความบังเอิญไม่มีความเป็นจริงโดยธรรม
ชาติ และเป็นเพียงคำกล่าวที่ไม่มีการเป็นอยู่อย่างอื่นใดเลย ความบังเอิญ
"ไม่เป็นอะไรเลย" แต่เป็นความว่างเปล่าและความว่างเปล่าไม่สามารถที่จะ
สร้างให้เกิดภาวะการมีอยู่เป็นอยู่ได้ เพราะว่ามันจะถูกกลบล้างอย่างสิ้นเชิง
ด้วยตัวของมันเอง ดังนั้น ถ้าบางสิ่งบางอย่างไม่สามารถอยู่รวมกันได้หรือเกิด
มาจากสิ่งใดได้ สิ่งนั้นก็จะมีความว่างเปล่าโดยแท้ จึงเห็นได้ชัดว่าจิตไม่
สามารถเกิดจากสิ่งที่ปราศจากจิตได้ แต่จะต้องเกิดจากจิตที่สูงกว่า (พระผู้
เป็นเจ้าของ) เหมือนกับสิ่งทั้งหมดที่รวมกันย่อมมีจำนวนมากกว่าสิ่งที่แยกออก

เป็นส่วนๆ “สาเหตุ” จะต้องยิ่งใหญ่กว่า “ผล” เพราะ “ประสิทธิภาพที่สมบูรณ์ของการส่งผ่าน” และ “บางสิ่งบางอย่างจากสิ่งที่ไม่เป็นอะไรเลย” ไม่สามารถให้คำจำกัดความได้ ดังนั้น คำอธิบายในเรื่องการจัดตั้งจิต ภาวะเทียบในจักรวาล จึงไม่สามารถหาพบได้ในสภาวะของการเป็นอยู่ที่ต่ำกว่าความเป็นจริงเหล่านี้ แต่ต้องเป็นสภาวะที่สูงกว่า เพราะว่าสาเหตุจะต้องยิ่งใหญ่กว่าผลเสมอ และไม่ว่าลักษณะพิเศษหรือคุณลักษณะจะมีอยู่หรือปรากฏในผลอย่างไรก็ตาม ระดับของความยิ่งใหญ่กว่าของปรากฏการณ์หรือคุณลักษณะอย่างเดียวกัน จะต้องอยู่ในสาเหตุของผลนั้น

คำถามเชิงรุกก่อให้เกิดการเป็นอยู่ของเหตุผลและเหตุผลที่กักเอาในบางสิ่งบางอย่าง เพราะว่าการไม่เป็นอยู่หรือ “ไม่เป็นอะไรเลย” เป็นความว่างเปล่าของทุกสิ่งรวมทั้งเหตุผลด้วย การสร้างของพระผู้เป็นเจ้าของจักรวาล เป็นสิ่งที่เป็นจริงแม้ในประสาทสัมผัสทั้งหมดเพราะว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาจากพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงเป็นปฐมเหตุและถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะตรัสว่า จิตเป็นทุกสิ่ง ความเป็นจริงของจักรวาลก็จะไม่เปลี่ยนแปลงเนื่องจากความเป็นจริงของจักรวาลถูกแสดงให้เห็นด้วยภาพซึ่งเป็นส่วนที่แผ่ขยายของทุกสิ่งทุกอย่าง (พระผู้เป็นเจ้าของ) ออกไปสู่แดนแห่งกายภาพ อย่างไรก็ตามพระผู้เป็นเจ้าของอาจวางโครงการเองเพื่อให้กำเนิดจักรวาลแต่พระผู้เป็นเจ้าของก็ยังไม่ใช้การสร้างและการสร้างที่ไม่ใช่จิต คนเป็นผลผลิตของกาลเวลาอยู่ภายในขอบเขตที่ไม่มีที่สิ้นสุด แต่ “สาเหตุ” และ “ความเป็นจริง” อยู่นอกขอบเขตที่กำหนดไว้แน่นอน แต่ถึงแม้ว่าขอบเขตที่กำหนดไว้แน่นอนของเวลาและช่องว่าง (อากาศ) จะก่อให้เกิดเป็นการสร้างโดยคำจำกัดความแล้ว ก็ต้องเป็นการสร้างที่สมบูรณ์ของพระผู้เป็นเจ้าของ ดังนั้นพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงเป็นผู้สร้างและการสร้างต้องแยกออกจากกันทั้งที่เป็นนิรันดร์กาลและกรอบแห่งระยะเวลา เมื่อพระภุชชะทรงบอกเราว่า สิ่งที่เกิดขึ้นภายในจะต้องไม่นำไปปะปนให้เกิดความสับสนกับเอกลักษณ์ดังคาถาในโคลงดังต่อไปนี้

ข้าเป็นผู้แผ่กระจายมวลสรรพสิ่งในจักรวาลให้แผ่กระจายออกไป
 สิ่งมีชีวิตทั้งหมดอยู่ในข้า แต่ข้าไม่ได้อยู่ในพวกเขา
 แต่ถึงแม้ว่ามวลสรรพสิ่งที่ข้าสร้างขึ้นมากจะมีได้พักอยู่ในข้า
 ข้าก็จะเป็นผู้พิทักษ์รักษามวลชีวิต แต่ข้ามิได้อยู่ในมวลชีวิตนี้เลย
 คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.4,5

ความโง่เขลา-ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของข้าเป็นผู้ทรงความบริสุทธิ์และทรงความ
 สมบูรณ์ แล้วทำไมโลกที่พระองค์ทรงสร้างและทรงปกครองจึงไม่บริสุทธิ์และ
 ไม่สมบูรณ์

คำตอบ-เราพบข้อความในนิทานชาดกซึ่งเป็นบทกวีสั้นๆ เขียนโดย
 กวีผู้เป็นพุทธศาสนิกชนยุคต้นๆ ดังนี้

ผู้มีตาสาสามารถเห็นภาพที่น่าสะอิดสะเอียนนี้ได้
 ทำไมพระพรหมจึงไม่ทรงสร้างมนุษย์ให้สมบูรณ์
 ถ้าอำนาจของพระองค์ที่แผ่ไพศาลไม่มีขีดจำกัดสามารถดลบันดาลได้
 ทำไมพระองค์ไม่ทรงยื่นพระหัตถ์เข้ามาช่วย
 ทำไมสัตว์โลกของพระองค์ต้องถูกสาปแช่งให้ได้รับทุกข์ทรมาน
 ทำไมพระองค์ถึงไม่ทรงบันดาลความสุขแก่มวลชีวิต
 ทำไมกลฉ้อฉล ความเท็จ และอวิชาจึงมีชัยชนะเหนือ
 ทำไมชัยชนะ ความจริง และความยุติธรรมจึงล้มเหลว

คำติเตียนพระพรหมที่ไม่ค่อยยุติธรรมของกวีพุทธศาสนายุคต้นดู
 เหมือนว่าจะเป็นการโฆษณาชวนเชื่อพรรคพวกของตนเองสำหรับศาสนาที่ตั้ง
 ขึ้นมาใหม่มากกว่าที่จะเป็นการติเตียนความบกพร่องจริงๆ ต่อพฤติกรรมของ
 พระผู้เป็นเจ้าของข้าในการสร้างมวลชีวิต เพราะถ้าผู้ประพันธ์บทกวีดังกล่าว
 ข้างต้นเข้าใจพระผู้เป็นเจ้าของข้าโดยถ่องแท้แล้วจะต้องมีความสำนึกได้ว่า
 พระผู้เป็นเจ้าของข้าที่สุดซึ่งเป็นทั้งผู้สร้างหรือพระพรหมหรือพระนามใดก็ได้ที่

ใช้เรียกขานพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดทรงดำเนินการผ่านทางกฎที่สมบูรณ์มีใช้เหมือนอย่างพวกกามะลือที่ไม่เคยจดจำสิ่งที่ตนเองเคยกระทำความผิดในอดีตและสร้างทัศนคติที่ผิดๆ ด้วยการให้รางวัลล่อใจหรือสวดอ้อนวอน โดยไม่คำนึงถึงเหตุและผลในการกระทำของเรา เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของประทานอำนาจให้แก่มนุษย์ในการเลือกที่จะสร้างสวรรค์หรือนรกให้กับตนเองด้วยความสมัครใจ ถ้าพระองค์ทรงก้าวก่ายกิจการที่เราทำเป็นประจำเพื่อแก้ไขสิ่งที่เราก่อกรรมทำเข็ญให้กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันซึ่งเป็นสิ่งที่ผิดให้ถูกต้องนั้น ก็คงพูดไม่ได้ว่าพระองค์ไม่ได้เป็นผู้ทรงมองการณ์ไกลหรือมีข้อบกพร่อง การประณามพระพรหมเพียงฝ่ายเดียวอย่างน่าละอายที่สุดโดยกวีพุทธศาสนิกชนนี้เห็นได้ชัดถึงความไม่ยุติธรรมของโลกทางวัตถุและบททดสอบตลอดทั้งความยากลำบากของชีวิตที่เกิดขึ้นร่วมกัน แล้วเขาก็ไปเปรียบเทียบกับพระนิพพานที่เขาจินตนาการเพื่อหวังบรรลु ความกระตือรือร้นในศาสนาของเขาที่เกิดขึ้นใหม่ดูเหมือนจะบดบังจิตต่อการรับรู้ความเป็นจริงในพระวัจนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า *มวลสรรพสิ่งย่อมเน่าเปื่อยผุพัง และแม้แต่พระธรรมคำสั่งสอนยังสูญหายและถูกลืมและจะต้องสร้างขึ้นใหม่อีก* กวีพุทธศาสนิกชนคนนี้ได้ดูเหมือนจะไม่ได้ตระหนักถึงความเป็นจริงที่ว่าศาสนาพุทธมีการแบ่งแยกออกเป็นลัทธิซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเกลียดอันเกิดขึ้นต่อองค์ประกอบของคณะสงฆ์ในขณะนั้น แต่เรื่องวัตถุประสงค์เป็นเรื่องยากลำบากสำหรับผู้เติมไปด้วยความหยิ่งยโสโดยเฉพาะการค้นพบศาสนาใหม่

เราทราบกันดีว่าต่อมาไม่ช้าพระพุทธศาสนาก็ถึงวาระเสื่อมถอยต่อความบริสุทธิ์ในพระธรรมคำสั่งสอนและการปฏิบัติตามแนวคำสอนที่เรียบง่ายเช่นเดียวกันกับศาสนาฮินดูและศาสนาอื่นๆ ภาพของการเสื่อมถอยของแต่ละกรณีเหมือนกัน ซึ่งธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์นั้นไม่สามารถที่จะอยู่ค้ำฟ้าต่อความสำเร็จไปได้โดยตลอด แต่ย่อมมีวันถอยหลังเข้าคลองไปอย่างช้าๆ แล้วก็สูญเสียบางส่วนของความสำเร็จของตนและกำลังวังชาในกิจกรรมต่างๆ ในเวลาต่อมา ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องราวของชีวิตโดยเฉพาะ ความก้าวหน้

กิจการของมนุษย์ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตวิญญาณไม่ใช่เป็นกฎธรรมชาติของชนิดเผ่าพันธุ์ โดยความก้าวหน้าของคนรุ่นหนึ่งอาจถูกลบล้างด้วยความก้าวหน้าของคนรุ่นหลังต่อมาก็ได้ ดังที่พวกเราทั้งหมดได้เห็นเป็นประจักษ์พยานบ่อยๆ อย่างไรก็ตาม กวีพุทธศาสนิกชนผู้นั้นควรจะทราบว่าเป็นความจริงและความยุติธรรมจะไม่มีวันพ่ายแพ้ และในระยะยาวความเท็จจะไม่มีวันชนะได้ เพราะความจริงและความยุติธรรมเท่านั้นที่เป็นธรรมชาติขั้นสูงที่คำจูนสังคมมนุษย์ทั้งหมดและเป็นอารมณ์ที่เป็นนายของมนุษย์ที่มีจิตวิญญาณของการค้นหา เป็นปรากฏการณ์ของศาสนาที่เกิดขึ้นและดำเนินต่อไปและเป็นการอุบัติขึ้นอย่างไม่ย่อท้อของดวงอาทิตย์แห่งจิตวิญญาณ ดังเช่นพระพุทธเจ้า ซึ่งก็เป็นพระองค์หนึ่งในยุคของพระองค์ที่ถ้ากวียุคอื่นๆ ผู้นั้นเข้าใจสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวยืนยันว่าพระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าซึ่งทรงอุบัติขึ้นตามยุคตามสมัยแทนที่พระพุทธเจ้าอีกหลายพระองค์และแล้วเปรียบเทียบ“การเริ่มต้น” ของศาสนาที่ยิ่งใหญ่ทั้งสองศาสนานี้ แทนที่จะเป็นการเปรียบเทียบ“การจากไป” ซึ่งขณะนั้นศาสนาอื่นดูเสื่อมถอยลง เพราะ “การเริ่มต้นของศาสนาพุทธ” ก็จะเป็นการเปรียบเทียบที่ถูกต้องกว่า

ความโง่เขลา—ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของเราทรงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหน ดังนั้นพระองค์ก็คงจะทรงสถิตอยู่ในทุกสถานที่รวมทั้งที่ที่ปราศจากความสะอาด ดังเช่น นรก ดังนั้นจะให้เราเข้าใจได้อย่างไรว่าผู้ทรงด้วยคุณงามความดีและเปี่ยมด้วยความกรุณา จะทรงสร้างสถานที่อันน่าสะพรึงกลัวเพื่อการลงโทษที่เป็นเหตุให้คนบาปทั้งหลายต้องทนทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส

คำตอบ—ผู้ที่มีความคิดเช่นนี้เปรียบเสมือนความมืดที่ปราศจากแสงสว่างและไม่มีภาวะความเป็นอยู่ที่แน่นอนเช่นเดียวกับความโง่เขลา (อวิชชา) พุดง่าย ๆ ก็คือปราศจากวิชาความรู้ ซึ่งเป็นความชั่วร้ายอันเป็นผลมาจากการกระทำโดยบุคคลที่เกิดจากอวิชชาทั้งจิตและทางกายภาพที่เป็นการปฏิเสธความดีมีภาวะความเป็นอยู่ที่ไม่เป็นไปตามสภาพของความเป็นจริงหรือบนหนทางแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเรา ดังนั้นในโลกวัตถุเรามากจะพบกับคนบาปที่กระทำแต่ความชั่ว

เสมอๆ บุคคลประเภทนี้เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์แคบๆมุ่งเฉพาะแต่ความสนุกสนาน แม้เพียงเล็กน้อยโดยไม่แยแสต่อความสุขที่ยิ่งใหญ่กว่า¹⁴⁵ ที่เราทราบ บ่อยครั้งแม้แต่ “มาร” ซึ่งอยู่ในประเภทเดียวกันนี้ก็ยอมเมื่อได้รับการชี้แจงให้ทราบถึงหนทางที่ถูกต้อง ดังนั้นจะเห็นได้ชัดว่าเมื่อพระผู้เป็นเจ้าขององค์ความรู้และอำนาจทั้งหมดซึ่งอวิชาไม่สามารถเป็นได้ ตันตออันเป็นแหล่งของความมบาป “ปิตาจารย์” จะไม่สามารถสถิตในพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ เสมือนดังเช่นความมืดจะไม่มีอยู่ในสิ่งที่เป็นตัวต้นตอของแหล่งที่ให้ความสว่างที่สมบูรณ์ และสิ่งที่เป็นตัวต้นตอของแหล่งความชั่วร้ายก็ไม่สามารถอยู่ภายนอกพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ เนื่องจาก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ตามคำจำกัดความจะต้องทรงพิทักษ์ภพทั้งหมดและถ้าหากว่ามี “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า” องค์อื่น ก็จะทำให้เกิดการปฏิเสธพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสูงสุดโดยอัตโนมัติ ดังนั้นตามคำจำกัดความจึงมีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียวเท่านั้น ซึ่งทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่เที่ยงแท้และพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสูงสุดก็ไม่สามารถรับผู้ช่วยเข้ามาร่วมกับพระองค์ได้ เราสามารถมีพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าหรือปิตาจารย์อยู่กับตัวเรา แต่เราไม่สามารถมีทั้งสองสิ่งนี้พร้อมกัน พระพุทธรเจ้า พระกฤษณะ และบรรดาพระคาสตาองค์อื่นๆ ตรัสถามเราว่าในสองสิ่งนี้เราจะเลือก “สิ่งไหน” เราคงไม่เลือกปิตาที่เป็น “ต้นตอของความชั่วร้าย” เป็นแน่ “นรก” ที่กล่าวมาได้มีภพที่เป็นตัวตนในความเป็นจริง แต่เป็นภาวะและปัจจัยทางจิตของผู้ที่ปราศจากความรู้ความเข้าใจและยังยึดติดอยู่กับสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืน และคำที่ขยายให้เห็นภาพของภาวะ (นรก) เช่น “ไม่สะอาด” “ทนทุกข์ทรมาน” “มืดมิด” และ “น่ากลัว” ก็เป็นเพียงถ้อยคำเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นสภาพของจิตเมื่อได้ประสบกับภาวะเช่นนั้น ถ้าเราจะพิจารณาไตร่ตรองเพียงเล็กน้อย เราจะพบว่าคำอธิบายให้เห็นถึงสภาพของนรกนั้นล้วนแต่เป็นภาวะทางกายภาพเฉพาะเพียงเมื่อจิตมีอยู่ (เพราะร่างกายของเราเสื่อมสลายหมดสิ้นในชาตินี้) ดังนั้นจึงไม่มีวัตถุทางกายภาพใดๆสามารถไปเกี่ยวข้องกับนรกได้และเนื่องจาก

¹⁴⁵ ธรรมบท, V. 209.

สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัย ซึ่งจิตที่อยู่ในขอบเขตประสพอันเป็นผลจากการเลือกสิ่งที่ดีในชีวิต จึงไม่มีข้อสงสัยเลยว่าพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดที่ทรงเป็นองค์แห่งความรู้ทั้งหมด หลุดพ้นจากความผิดและอวิชาห้วงมวล จะทรงมี “นรก” หรือ “สถานที่ที่ไม่สะอาด” หรือ “การลงโทษที่น่าสะพรึงกลัว” ในจิตของพระองค์

เนื่องจากเป็นไปไม่ได้ที่เราจะสามารถหาคำจำกัดความเพื่ออธิบายให้เราทราบถึงความสุขที่อยู่ภายในจิตของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด แต่เราก็ได้รับการบอกกล่าวว่าการยอมรับสิ่งที่แผ่กระจายมาจากจิตของพระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นความสุขที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยจิตของเราที่อยู่ในขอบเขตจำกัด (ด้วยความพยายามและไม่ยึดติดจะสามารถเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าได้) จะทำให้เราสามารถพบกับสวรรค์หรือพระนิพพานที่ไม่สามารถพรรณนาได้

ความโง่เขลา—กระบวนการของโลกตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งการกระทำของธรรมชาติ (ปรภกฤติ) โดยไม่ขึ้นอยู่กับกรกระทำ (กรรม) และการกระทำของธรรมชาติเป็นสาเหตุของทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนดั่งนมที่ไหลจากเต้านมของแม่โคเพื่อเลี้ยงลูกโคให้เจริญเติบโต

คำตอบ—เนื่องจากจิตมีอยู่ในการสร้าง (มิฉะนั้นแล้วหนังสือเล่มนี้คงจะไม่ถูกเขียนขึ้นมาให้อ่านกันได้) และตามที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าจิตเป็นอมตะ (ดูรายละเอียดหน้า 142-143) ฉะนั้นจิตจะเกิดจากสภาวะที่ไร้จิตวิญญาณไม่ได้เลยแต่จะเกิดได้จากจิตที่ยิ่งใหญ่กว่า ความคิดที่โง่เขลาดังกล่าวข้างต้นที่ยอมรับว่าธรรมชาติ (ปรภกฤติ) ไม่มีจิตนั้นถูกต้อง (เนื่องจากธรรมชาติไม่มีสติในการหยั่งรู้) แต่ไม่มีข้อความตอนใดเลยในคัมภีร์ของศาสนาพุทธที่กล่าวว่ามีกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกันกับจิต ดังนั้นแล้ว “ใคร” หรือ “อะไร” เป็นแหล่งของจิตที่ยิ่งใหญ่กว่า คำตอบนั้นจะง่ายขึ้น ถ้าหากเราเข้าใจในเรื่องของนมที่ไหลออกมาเลี้ยงลูกโคว่านมนั้นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของลูกโคเลยเพราะนมอาจจะไหลออกมาก็ได้โดยที่ลูกโคอาจจะไม่ชอบดื่มมนั้นเพราะลูกโคอาจเลือกกินหญ้าหรือสิ่งบางอย่างอื่นก็สามารถเจริญเติบโตได้ถึงแม้จะไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร การที่จะแสดงให้เห็นถึงกระบวนการดำเนิน

การถึงความเกี่ยวพันของเหตุและผลที่อยู่นอกเหนือวิสัยของมนุษย์ที่จะทราบได้ในจักรวาลทั้งหมดด้วยการใช้คำเปรียบเทียบกับที่จำกัดย่อมเป็นไปได้ ตัวอย่างที่ดีกว่าน่าจะเป็นการอธิบายถึงสาเหตุการเกิด การเจริญเติบโตและการเนาเมื่อยุพังของลูกโคในกรอบกว้างๆ ดังเช่นที่สามารถอธิบายเรื่องวงจรของแร่ธาตุ พืชผักและสัตว์เท่าที่เราสามารถเข้าใจได้ โดยคำนึงถึงสิ่งที่เราได้เรียนรู้แล้วให้มากที่สุดของกระบวนการของเหตุและผลที่ละเอียดแต่เป็นความจริงที่ซับซ้อนจนไม่สามารถจินตนาการได้ แต่สมบูรณ์ ซึ่งควบคุมวงจรการเกิด-ตายทั้งหมดของลูกโค (การเกิดและการตาย) และระเบียบทั้งหมดของทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวของลูกโคและที่ไกลไปกว่านั้นด้วยการศึกษาการมีอยู่ของลูกโคในกรอบของความเป็นจริงที่กว้างไกลออกไป เราต้องยอมรับว่าถ้ามีกระบวนการที่มีการกำหนดกฎเกณฑ์เข้าร่วมในกระบวนการสืบสวนหาข้อเท็จจริง กระบวนการที่มีกำหนดกฎเกณฑ์นั้นก็จะต้องมีการอ้างถึงระเบียบ (องค์การ) และระเบียบในเรื่องของสติปัญญาและสติปัญญาที่เกิดจากจิตแน่นอนที่สุดย่อมจะมีที่ว่างไว้สำหรับทั้งธรรมชาติ (ประภคติ) และการกระทำ (กรรม) เช่นเดียวกับการมีที่สำหรับวัตถุทางกายภาพที่เรียกว่าลูกโคและความเกี่ยวพันของเหตุและผล (กฎ) ที่ควบคุมการเกิด การเจริญเติบโตและการตายของลูกโค แต่ที่ว่างสำหรับประภคติและกรรมไม่ได้อยู่ “บนสุด” แต่จะอยู่ในแดนของ “การเคลื่อนไหวที่ตั้งใจ” เนื่องจากจิตที่ยิ่งใหญ่ (พระผู้เป็นเจ้า) ลดระดับต่ำลงโดยตรงให้กำเนิดประภคติ (ธรรมชาติหรือจักรวาล) ทรงจัดระเบียบและดำเนินการให้เป็นไปตามกฎที่สมบูรณ์ (กรรม) ทั่วทุกแดนที่มีอยู่จากสิ่งไม่มีชีวิตจนกระทั่งถึงแดนที่สูงสุดอันเป็นแดนของความนึกคิดที่มีเหตุผลริตะหรือกฎ (กรรม) ที่อุ้มชูทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติหรือจักรวาลไม่ได้ ปฏิเสธการมีอยู่ของผู้ทรงออกกฎ แต่ในทางตรงกันข้ามความเกี่ยวพันของเหตุและผลและตรรกวิทยามีความเห็นเป็นอย่างอื่น นานมาแล้วก่อนการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ชาวฮินดูในยุคของคัมภีร์ฤคเวทมีความเห็นว่าธรรมชาติถูกควบคุมและกำหนดโดยกฎซึ่งเกิดจากพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ดังนั้นการสร้างจึง

เป็น “ความนึกคิดที่กัลลักรอง” ด้วยจิตของพระผู้เป็นเจ้าของ

ผู้อ่านอาจลองทำการศึกษาข้อเสนอที่น่าสนใจนี้กล่าวคือกรอบของข้ออ้างอิงที่เราสามารถให้ได้ในการสืบสวนหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกระบวนการหรือปรากฏการณ์ ซึ่งถ้ายิ่งกว้างออกไปมากเท่าใดการปรากฏในบทบาทของจิตที่ยิ่งใหญ่ (พระผู้เป็นเจ้าของ) ก็จะปรากฏชัดยิ่งขึ้นและทำให้บทบาทของประภคติและ “ผล” (กรรม) ลดความสำคัญน้อยลงไปอีก แต่ถ้ากรอบอ้างอิงของเราอยู่ในวงแคบผลตรงกันข้ามก็ยิ่งจะทวีความสำคัญยิ่งขึ้น ถ้าการสืบสวนหาข้อเท็จจริงจะถูกจำกัดให้แคบลงไปอีก ซึ่งแม้กระทั่งอาจจะเป็นเนยแข็งสักชิ้นหนึ่ง ถ้าเป็นการพิสูจน์หาส่วนประกอบเพื่อให้ทราบถึงพลังงาน (หน่วยพลังงาน) ของชิ้นเนยก็จะเห็นว่าส่วนเล็กที่สุดของมันสมองของมนุษย์ (อนุภาค) จะไม่แตกต่างจากส่วนประกอบที่เป็นพื้นฐานของชิ้นเนยเหล่านี้เลย เราจะเห็นความแตกต่างก็ต่อเมื่อเราพิจารณาดูภาวะความเป็นจริงทั้งหมดแล้วเราก็สามารถแยก “การเป็นอยู่ตามหลักเหตุผล” จากเนยแข็งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ เมื่อเราขยายกรอบของการสืบสวนหาข้อเท็จจริงให้กว้างขวางออกไปอีกเราจะเห็นหัตถกรรมและการสร้างของการเป็นอยู่ตามหลักเหตุผล และเราจะมีความมั่นใจยิ่งขึ้นในภาวะการเป็นอยู่ของหลักเหตุและผลของสติปัญญาในมนุษย์ที่แสดงออกมาให้เห็นในรูปของหัตถกรรมและของจิตและเราก็จะเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างการเป็นอยู่ของหลักเหตุและผลและเนยแข็ง

ความโง่เขลา-ไม่มีทั้งพระผู้เป็นเจ้าของและโลกภายนอก ทุกสิ่งทุกอย่างมนุษย์รู้ได้ จินตนาการได้หรือคิดได้ ล้วนเกิดจากตัว “ฉัน” เอง

คำตอบ-ความโง่เขลาดังกล่าวข้างต้นขัดแย้งต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยสิ้นเชิงที่เกี่ยวกับตัว “ฉัน” (อัตตา)

<p>ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้รู้แจ้งย่อม ทำลายธรรมที่มดสัตว์ไว้กับทุกข์(สัง- โยชน์) โดยสิ้นเชิง ผู้ถึงพร้อมด้วย สติปัญญาย่อมหลุดพ้นจากความคิด</p>	<p>ตราบใดที่จิตวิญญาณยังคิดถึง “ตัวกู” และ “ของกู” อยู่ จิตวิญญาณนั้นจะ ผูกกับจิตวิญญาณเองในตัวตนที่ต่ำ กว่าเสมือนดังเช่นนกที่ผูกติดกับตา</p>
---	---

ที่ว่าคนอื่นดีกว่าฉันหรือดีเท่ากับฉัน หรือต่ำต่อยกกว่าฉัน พระพุทธเจ้าทรง
ตรัสตอบว่า “แม้กระนั้นก็ดี” มนุษย์
ที่ว่าเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐนั้นได้ประ
ภาสถึงความรู้ที่มนุษย์บรรลุหรือเปล่า
เขาควรบอกในสิ่งที่เขาได้รับแต่จง
อย่าพูดถึงสิ่งที่เป็น “ตัวฉัน”

อังคุตตรนิกาย, III.359

ชายที่ใช้ดัก

ไมตรีอุปนิษต, III.2

บุคคลผู้สลัดความต้องการทั้งหมดออก
ไปและดำเนินชีวิตโดยปราศจากความ
อยากโดยไม่ยึดติดกับความรู้สึที่
เป็นเจ้าของและปราศจากความเห็น
แก่ตัว ผู้นั้นย่อมบรรลุในสันติสุข

คัมภีร์ภควัตคีตา, II.71

ปรากฏการณ์ง่ายๆที่เราต้องยอมรับว่าเป็นความโง่เขลาเช่นเดียวกัน
นี้ ก็คือ ถ้าตัวตน “กู” ที่ค่อนข้างจะคุยโวถูกกำจัดออกไปจากมิติทางกายภาพ
นี้ เราผู้เป็นพยานการผ่านออกไปของตัวตนจะเห็นว่าไม่มีสิ่งใดเลยเปลี่ยนแปลง
แปลง ถ้ากระบวนการนี้ดำเนินต่อไปจนถึงจุดสุดท้ายซึ่งเป็นการสิ้นสุดที่ค่อนข้าง
น่ากลัว กล่าวคือการทำลายล้างตัว “กู” ทั้งหมด การเปลี่ยนแปลงในจักร
วาลรอบๆ ตัวเราจะมึนน้อยมาก แทบจะสังเกตเห็นไม่ได้เลย ทั้งนี้คงเป็นเพราะ
ว่าจักรวาลและโลกวัตถุเป็นการสร้างที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากจิตของเราแต่เกิดขึ้น
จากจิตของพระผู้เป็นเจ้าของซึ่งเราเองก็เป็นผลจากการสร้างของพระผู้เป็นเจ้าของ
ซึ่งสิ่งนี้อาจจะกระทบต่อความเห็นแก่ตัวของเรา

การสร้างอาจอยู่ในภาวะของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาซึ่งก็เป็นไป
ตามกฎของการเปลี่ยนแปลงแต่ละสิ่งแต่ละอย่าง แต่โดยธรรมชาติของความ
เป็นจริงแล้วการสร้างนี้จะไม่อยู่ในอาณาเขตของการถูกทำลาย เนื่องจากการสร้าง
เป็นผลผลิตของพระผู้เป็นเจ้าของ แนวความคิดนี้ซึ่งไม่ใช่แนวความคิดที่โง่เขลา
ดังกล่าวข้างต้นมีอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี กล่าวคือกฎที่ยิ่ง
ใหญ่ของภาวะดังที่ปรากฏเห็นได้ชัดจากการสร้างอันเป็นการให้กำเนิดของ
มวลสรรพสิ่งเป็นสิ่งที่ยังอยู่ภายในธรรมชาติของโลกและไม่ขึ้นอยู่กัพระ-
พุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง ดังที่เราแสดงให้เห็น (หน้า 229-234) แล้วว่าการ

สร้างเป็นผลผลิตทันทีทันใดของพระผู้เป็นเจ้าของและการสร้างนี่ก็เป็น “ทุกอย่าง” กล่าวคือเป็นเรื่องของวัตถุและกฎ เป็นเรื่องของจิตและกฎ เป็นกฎตามกาลเวลาในการอุบัติขึ้นของศาสนาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของเพื่อทรงเปิดเผยคำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้าของที่สูงส่งแก่มนุษย์ที่มีสติปัญญา ถึงวัฏจักรอันเป็นกฎโดยแท้จริงของนรก สวรรค์และพระนิพพาน

ความเียงเอียง—เวลากำหนดความเป็นไปของจักรวาลและการสร้างเป็นผลผลิตของการเวลา

คำตอบ—เวลาที่แท้จริงไม่มีองค์ภาวะของการมีอยู่ ไม่มีเวลาใดนอกจากเวลาของพระผู้เป็นเจ้าของที่จะมีองค์ภาวะของการมีอยู่ เวลาเป็นความสัมพันธ์อย่างหนึ่ง เป็นหน้าที่ของอากาศ (ธาตุ) ที่เกี่ยวข้องกับเวลาหรือจะพูดให้ถูกต้องก็คือ “ร่วมกันทำหน้าที่” กับอากาศกับเวลา โดยความเป็นจริงแล้วจะอยู่ในสภาวะตามทฤษฎีของสัมพัทธภาพเท่านั้น เวลายังเป็นมิติพิเศษนอกเหนือจากมิติอากาศสามมิติและเวลาเป็นเครื่องวัดเพื่อชี้การเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มจำนวนในความเปลี่ยนแปลงของจักรวาลที่ไม่มีที่สิ้นสุด จากคำอธิบายเกี่ยวกับเวลาเราจะเห็นคำว่า “เวลาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของ” มีความหมายขัดแย้งกันในตัวเอง เวลาไม่สามารถดำรงอยู่อย่างเช่น “พระผู้เป็นเจ้าของ” และพระผู้เป็นเจ้าของก็ไม่สามารถสถิตในเวลานั้นได้ แต่อย่างไรก็ตาม เวลาสามารถสถิต “ใน” พระผู้เป็นเจ้าของได้ และเมื่อเป็นดังนี้แล้วเราก็จะไม่เห็นประเด็นของการขัดแย้งกันเช่นเดียวกับ “การสร้าง” โดยตัวของมันเองจะเป็นผลผลิตของเวลาไม่ได้ เพราะถ้าปราศจาก “การสร้าง” เวลาจะไม่มีความเป็นจริง เราจะสังเกตได้ว่าถ้ามีสิ่งหนึ่งโดยไม่มีสิ่งหนึ่ง เราก็จะไม่สามารถให้คำอธิบายในสิ่งหนึ่งได้ ดังนั้น ทั้งสองสิ่งจึงต้องอยู่ร่วมกันโดยเท่าเทียมกัน ซึ่งก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกันในการต่อเนื่องของอากาศ-เวลา ทั้งสองอย่างจะอยู่ในขณะเดียวกันหรือสิ้นสลายพร้อมกันและต่างก็ไม่สามารถสร้างกันและกันได้และจะไม่สร้างกันและกันด้วย นอกเสียจากเราจะพูดได้ว่าด้านหนึ่งของวัตถุทรงลูกบาศก์สามารถสร้างด้านหนึ่งของวัตถุอื่นเดียวกันได้ เวลาและอากาศไม่ใช่เป็นทุกสิ่ง

ทุกอย่าง แต่เวลาอยู่ในพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด

มีบางรูปพูดถึงธรรมชาติของสิ่งต่างๆ (ประภคติ) ว่า เป็นสาเหตุของการเกิดโลก บางท่านที่ยังมีความเชื่อ ผิดๆ กล่าวว่าเวลาเป็นสาเหตุ แต่โดยรังสีแห่ง พระผู้เป็นเจ้าของพระมหจักรจึงหมุนรอบจักรวาลได้ จักรวาลทั้งหมดอยู่ในอำนาจของพระองค์ชั่ววินาทีรัตนตร พระองค์เป็นผู้ทรงปัญญาอันบริสุทธิ์ เป็นผู้ทรงให้ กำเนิดของกาลเวลา เป็นผู้ทรงอำนาจทั้งปวง และทรงรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง

คัมภีร์สวดตวัตรอุปนิษัท

ความโง่เขลา—ไม่มี “ผู้สร้างที่มีตัวตน” อื่น นอกจาก “ผู้สร้างที่มีตัวตนเป็นมนุษย์” ซึ่งเป็นผู้ออกกฎของศีลธรรมเพื่อปกครองทุกสิ่งในจักรวาลนี้

คำตอบ—ถ้า “ตัวตนที่เป็นมนุษย์” จำเป็นต้องออกกฎของศีลธรรม เพื่อดำเนินการปกครองทุกสิ่งในจักรวาลนี้ กฎนั้นก็ไม่ใช่สมบูรณ์ ถึงแม้ว่า กฎนั้นจะเป็นสากลและ “ตัวตนที่เป็นมนุษย์นั้น” ก็จะอยู่สูงกว่ากฎ เพราะ “ตัวตนที่เป็นมนุษย์นั้น” เป็นผู้ควบคุมสิ่งอื่น ถ้ากฎมีความสมบูรณ์และดำเนินการควบคุมได้อย่างถูกต้อง ก็ไม่จำเป็นต้องมี “ตัวตนที่เป็นมนุษย์” คำพูดที่ ขัดแย้งกันเกิดขึ้นเพราะเรากำลังสร้างรูปร่างที่เป็น “ตัวตน” ของพระผู้เป็นเจ้าของ ขึ้น กล่าวคือ “ตัวตนที่เป็นมนุษย์” แล้วนำ “ตัวตนที่เป็นมนุษย์นั้น” ไปยื่นกับ “สิ่งที่สัมผัสไม่ได้” มนุษย์ (ตัวตนที่เป็นมนุษย์) ที่มีความรู้ความเข้าใจครึ่งๆ กลางๆ ไปยื่นกับสิ่งอื่น (กฎ) ที่สัมผัสไม่ได้แล้วเกิดเป็นภาพตามจินตนาการที่ เปรียบเทียบคล้ายๆ เครื่องจักร (ซึ่งเปรียบเสมือนตัวตนที่เป็นมนุษย์) ที่บังคับ เครื่องจักร (ซึ่งเปรียบเสมือนกฎ) ให้ทำงานโดยได้รับคำแนะนำเป็นบางครั้ง บางคราว แต่ถ้าเครื่องจักรทำงานได้สมบูรณ์ก็ไม่จำเป็นต้องมี “ตัวตนที่เป็น

มนุษย์” ถ้าเราสามารถจัดความนึกคิดในการจินตนาการรูปร่างและลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของให้มี “ตัวตนเหมือนมนุษย์” ซึ่งเป็นความคิดโบราณดั้งเดิมออกไปได้และทำความเข้าใจในสิ่งที่ เป็นจิตวิญญาณซึ่งก็คือพระผู้เป็นเจ้าของแล้วเครื่องจักร (การสร้างกฎ) ที่ทำงานได้สมบูรณ์ก็จะสะท้อนให้เห็นความสมบูรณ์ของผู้สร้างกฎ (พระผู้เป็นเจ้าของ) ซึ่งพระองค์ไม่จำเป็นต้องไปยุ่งเกี่ยวในงานหัตถกรรมของพระองค์หรือทรงให้คำแนะนำหรือแก้ไขการดำเนินงานของกฎ เพราะกฎสมบูรณ์อยู่แล้ว

ความโง่เขลา—ไม่มีสิ่งใดที่เป็นนิรันดรกาลหรือองค์ภาวะอื่นใดเลยที่จั้งยั้งยืนเพราะการมีอยู่ของทุกสิ่งอยู่ภายใต้ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของแต่ละสิ่งโดยไม่มีที่สิ้นสุด การเริ่มต้นครั้งแรกย่อมเป็นไปได้เหมือนกับตอนสุดท้ายที่ไม่มีขอบเขตจำกัด จักรวาลทั้งหมดมีทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ “ใน” จักรวาลจักรวาลเองเปิดเผยให้เห็นถึงผลของกระบวนการที่มีพลังอย่างเป็นระเบียบเหมือนดังเช่นการแสดงพลังของธรรมชาติ

คำตอบ—คำที่มีความสำคัญที่สุดในข้อเสนอนี้คือคำว่า “ใน” (ซึ่งพิมพ์ด้วยตัวเอนข้างต้น) ซึ่งถ้าข้อเสนอเป็นการจำกัดข้อเสนอ “ใน” ช่องว่าง-อากาศที่เป็นจำนวนต่อเนื่องกันและยอมรับว่าไม่สามารถอธิบายการมีอยู่ของจิตที่ยิ่งใหญ่ (พระผู้เป็นเจ้าของ) หรือจิตอื่นๆ ทั้งหลายได้ (แยกออกต่างหากจากสิ่งที่เป็นบุคลิกลักษณะ) ดังนั้นคำอธิบายของเราในหน้าก่อนๆ (หน้า 236-237) จึงไม่มีความขัดแย้งในแบบกลไกของจักรวาลที่ง่าย ๆ นี้ แต่ถึงอย่างไรก็ยังห่างไกลจากความถูกต้องมาก จักรวาลถูกพิทักษ์และแพร่กระจายด้วยระเบียบความหลากหลายในรูปแบบชีวิตของมนุษย์ยุคดั้งเดิม อาจทำให้มนุษย์มีความนึกคิดถึงสาเหตุที่หลากหลายว่ามนุษย์มีสาเหตุมาจากอะไร (พระผู้เป็นเจ้าของหรือภูตผีปีศาจ) จิตที่เจริญที่มีสายความคิดที่สำคัญของระเบียบและองค์ประกอบที่ผ่านเข้าไปในทุกด้านของจิต จากแรธาตุไปจนถึงจิตนั้นระบอบอย่างชัดเจนถึงสิ่งเดียวที่เป็นปฐมเหตุและผู้ปกครอง (Single Cause and Governor)

ความโง่เขลา—พระผู้เป็นเจ้าของสร้างโลกเพื่ออะไรถ้าไม่ทรงเห็นแก่ตัว

ทั้งๆ ที่ทรงมีทุกสิ่งทุกอย่าง หรือไม่พระองค์ก็ได้ทรงสร้างด้วยความกรุณาปราณีของพระองค์ เพราะมนุษย์ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมาแล้วแต่มีความทุกข์ทั้งนั้น

คำตอบ-ดั่งที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงไว้โดยชัดเจนว่าเราทั้งไม่ทราบและไม่มีความเข้าใจความหมายโดยถ่องแท้ของคำว่า “การเห็นแก่ตัว” หรือ “การไม่เห็นแก่ตัว” และการแสดงให้เห็นของการเห็นแก่ตัวและการไม่เห็นแก่ตัวในโลกของการหยั่งรู้ด้วยประสาทสัมผัสในรูปแบบของความพารุนโหดร้ายและความกรุณาปราณี แม้แต่ในสิ่งที่เป็นการนึกคิดและการกระทำของมนุษย์ ดั่งนั้นการกล่าวจากแนวความคิดที่แคบๆ โดยมีความเข้าใจเพียงเล็กน้อยต่อสิ่งที่ไม่ใช่ขอบเขตและจิตที่สูงที่สุด (พระผู้เป็นเจ้าของ) จึงเป็นการจินตนาการในพระผู้เป็นเจ้าของด้วยจิตของเราแล้วก็กล่าวว่าไม่มีพระผู้เป็นเจ้าของ จึงไม่มีความเห็นใดๆ ต่อการเซ็ด “หุ่นกระบอก” ในเชิงความคิด ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการกล่าวอ้างที่เลื่อนลอยเป็นอย่างยิ่ง

ความโง่เขลา-ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของมีจริงคงไม่จำเป็นที่พระองค์จะต้องประกาศคุณธรรมของพระองค์ (ดั่งที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวท อุปนิษัฏ หรือภควัตคีตา เป็นต้น)

คำตอบ-ความโง่เขลาข้างต้นเป็นการกล่าวที่ค่อนข้างประกอบด้วยอารมณ์และความอิจฉาริษยา เนื่องจากการประกาศคุณธรรมเป็นสิ่งที่ถูกต้องซึ่งแม้แต่ในศาสนาพุทธเราก็ได้รับการสั่งสอนให้ประกาศคุณธรรมของพระพุทธรเจ้า (ดั่งที่ปรากฏในธรรมบทและพระสูตรในนิกายต่างๆ เป็นต้น) คำตอบที่ง่ายๆดั่งที่พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอนเราและก็มีกล่าวไว้ในคัมภีร์อุปนิษัฏด้วยก็คือ จิตของมนุษย์นั้นไม่นิ่ง แต่กระวนกระวายอ่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นจิตจึงไม่มีสมาธิของ “จิตล้วนๆ” ในสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ต้องพูดถึงภาวะที่สัมผัสไม่ได้ ดั่งเช่นพระผู้เป็นเจ้าของและพระธรรม ด้วยเหตุนี้การสวดสรรเสริญรักรัตน์อันรุ่งโรจน์ของพระผู้เป็นเจ้าของหรือความประเสริฐสุดของพระธรรมที่ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือนอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์พึง

กระทำเพื่อที่จะให้จิตของเราที่กระวนกระวายนั้นตั้งมั่นอยู่ในสิ่งที่สัมผัสไม่ได้ ตลอดเวลา จิตที่ซึมซับเข้าไปในสิ่งที่เป็นนิรันดรกาลคือพระผู้เป็นเจ้านั้นก็จะหลุดพ้นจากสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืนและแล้วก็จะพบกับพระนิพพานที่เป็นสุขอย่างยิ่งซึ่งไม่อาจพรรณนาได้

มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นเฉพาะบุคคลเพียงคนเดียวหรือที่อยู่เป็นกลุ่มในสังคมจะต้องประกอบด้วยจิตที่ยอมรับอย่างต่อเนื่องในสิ่งที่“สัมผัสไม่ได้”(พระผู้เป็นเจ้าของและธรรมะ ฯลฯ) ว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่สูงที่สุดในชีวิต รัศมีอันรุ่งโรจน์แห่งพระผู้เป็นเจ้าและพระธรรมที่แผ่กระจายอย่างต่อเนื่องเพื่อทำให้ “รัศมี”อันรุ่งโรจน์เป็นหลักปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานโดยสมบูรณ์และไม่สั่นคลอน พฤติกรรมของบุคคล ตลอดทั้งกลุ่มชนในสังคมจะต้องได้รับการวัดด้วยมาตรฐานนี้ นอกจากนั้นคุณธรรมประจำใจในเรื่องความซื่อสัตย์และการอยู่ร่วมกันและวัตถุประสงค์ก็จะต้องได้รับการที่เนะ ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติยืนยันเรื่องนี้และแสดงให้เห็นว่า “อารมณ” ที่เป็นนายนี้เป็นอุปการณที่สำคัญในการเจริญเติบโตของวัฒนธรรมการเกิดอารยธรรม

พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบพระวัจนะของพระพุทธเจ้า และคำสอนตามหลักของศาสนาฮินดูที่เกี่ยวกับสาระสำคัญของคำสั่งสอนของพระองค์ซึ่งได้นำเสนอแล้วในบทก่อนๆ หวังว่าผู้อ่านคงยอมรับพระประวัติที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้า (พระสิทธัตถะโคตมะ) ซึ่งทรงเป็นชาวฮินดูเช่นชาวฮินดูโดยทั่วไปที่มีใช้เป็นผู้ทรงทำลายรูปบูชาหรือภาพพจน์ของชาวฮินดู แต่ทรงเป็นครูที่สุภาพอ่อนโยน มิได้ทรงเป็นนักปฏิวัติ แต่ทรงเป็นนักปฏิรูปที่คงแก่เรียน มิได้เป็นผู้ทรงยกเลิข้อบัญญัติทางศีลธรรมที่มีมาแต่โบราณกาล แต่ทรงเป็นผู้นำสิ่งใหม่เข้ามาอย่างชาญฉลาด ทรงเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ความบริสุทธิ์ที่ผุดผ่อง

แห่งพระศาสนา ทรงเป็นผู้มอบพระศาสนาที่ได้รับการเผยแพร่ไปทั่วอย่างไม่มีขอบเขตจนบัดนี้และด้วยพระปณิธานอันแน่วแน่จึงทำให้พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ได้รับการเผยแพร่ออกไปไกลโพ้นจากอาณาเขตของประเทศอินเดียและฝั่งลึกเป็นรากฐานในหัวใจของมวลมนุษยชาตินั้นมากกว่าจำนวนประชากรของประเทศอินเดียอันเป็นถิ่นกำเนิดของพระองค์หลายเท่าตัว เราไม่ทราบว่าจะอำนาจอะไรที่เป็นอิทธิพลทำให้ประวัติศาสตร์มนุษยชาติประสบผลสำเร็จ เราไม่ทราบแม้แต่สิ่งเริ่มต้นในความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์และให้ความเจริญก้าวหน้าดังกล่าวดำเนินต่อไปบนหนทางที่กว้างและถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนซึ่งเป็นอำนาจเหนือศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับด้วยพระองค์เองว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ก็เป็นหนึ่งในศาสนานั้นโดยพระองค์ตรัสว่า—ถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องค้นหาศาสนา¹⁴⁶ เป็นเรื่องยากที่มนุษย์จะยอมรับว่าเหตุจริงที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งแสดงให้เห็นโดยอำนาจของศาสนาจะประสบผลสำเร็จได้โดยปราศจากความรู้ความเข้าใจในลักษณะของเครื่องมือที่แท้จริงในการช่วยเหลือให้เกิดความสำเร็จซึ่งได้แก่อัจฉริยะของมนุษย์นั่นเอง

ไม่เพียงเฉพาะการปฏิบัติตามหลักแห่งความประพฤติเป็นประจําจงปฏิบัติตามหลักความจริงที่ว่าพี่น้องของเธอเปรียบเสมือนตัวเธอ¹⁴⁷ เท่านั้นที่มนุษย์พึงคาดหวังได้ว่าจะสามารถเปลี่ยนภาวะที่หนักอึ้งของตนไปสู่พลังที่มีศักยภาพซึ่งจะทำให้สามารถยกระดับของวัฒนธรรมและอารยธรรมให้สูงขึ้นกว่าความสำเร็จอย่างอื่นใดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเพื่อให้วัฒนธรรมและอารยธรรมดังกล่าวยืนหยัดอยู่ได้นับศตวรรษ หลักแห่งความประพฤติเป็นเพียงเฉพาะวิถีทาง เหตุจริงจะต้องเกี่ยวพันกับบางสิ่งบางอย่างที่มีมากกว่าธรรมชาติภายในที่ประกอบเป็นรูปร่างของมนุษย์ โดยสิ่งนั้นเป็นความต้องการที่ลึกที่สุดของจิตมนุษย์คือความต้องการในชีวิตที่เป็นอมตะอย่างแรง

¹⁴⁶ นิทานชาดก มหาวัคค์ 1.6, หน้า 19-28 "นี่คือธรรมะ นี่คือสัจจะ นี่คือศาสนา" และดูในธรรมบทด้วย

¹⁴⁷ คำถามของพระเจ้ามีลินท์ และธรรมบท, vv.129,130,131,132 และ 133.

กล่าวโดยทันทีทันใด ซึ่งสิ่งนี้เป็นเป้าหมายที่ต้องการโดยผู้คนกระตือรือร้นหวังที่จะได้รับ พระพุทธเจ้าทรงระบุและทรงประกาศโดยชัดเจนเกี่ยวกับสิ่งนี้ว่า

จงเดินบนหนทางของผู้เจริญที่เป็นเส้นทางแห่งความถูกต้อง
แล้วเธอจักทราบว่าเมื่อมีมรณะในตัวตน ก็ย่อมมีอมตะในความ
จริง¹⁴⁸ ธรรมะที่สั่งสอนให้ชนะตนเองมิได้สั่งสอนให้ทำลายจิต
วิญญาณของมนุษย์ ... แต่ให้รักษาจิตวิญญาณของมนุษย์¹⁴⁹

เหมือนดังเช่นปัจจัยย่อมจะอยู่ไม่ได้โดยปราศจากเหตุ เช่นเดียวกับ
สิ่งที่เป็นอมตะจะไร้ความหมายถ้าปราศจากครัทธาที่มั่นคงในการมีอยู่ของ
แหล่งที่มาของสิ่งที่เป็นอมตะ อย่างไรก็ตาม แหล่งซึ่งเป็นที่มาของสิ่งที่เป็น
อมตะนั้นอาจอธิบายไม่ได้และไม่สามารถเข้าใจได้เพราะสิ่งที่เป็นอมตะเองเป็น
เพียงขีดจำกัดสุดท้ายของเวลาและเพื่อที่จะทำให้ตัวเองมีความหมาย สิ่งที่เป็น
อมตะนั้นก็จะต้องสวมบทบาทดำเนินการกระทำหน้าที่ของเวลาหรือจะกล่าว
อีกนัยหนึ่งก็คือ พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดที่เป็นแหล่งกำเนิดของเวลาและอากาศ
โดยธรรมชาติที่แท้จริงจะต้องอยู่นอกอากาศ-เวลา ที่ต่อเนื่อง นอกเหนือขีด
จำกัดภายนอกสุดที่ไม่มีที่สิ้นสุดและอธิบายไม่ได้โดยขอบเขตที่กำหนดไว้
แน่นอนภายในขอบเขตที่ไม่มีที่สิ้นสุดของอากาศหรือสิ่งที่เป็นอมตะของเวลา
แต่ในคัมภีร์ของศาสนาพุทธฉบับเก่าแก่ ไม่มีคัมภีร์ใดเลยที่กล่าวว่าพระ
นิพพาน¹⁵⁰ หรือพระธรรม ว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดซึ่งเป็นปฐมเหตุของการมี

¹⁴⁸ อุทานนุเทศคาถา.

¹⁴⁹ มหาวีรคัมภีร์, VI.31 และคำถามของพระเจ้ามิลินท์, หน้า 256.

¹⁵⁰ ในวรรณคดีบาลีมีความเห็นว่าพระนิพพานเป็นทั้งภาวะของจิตที่มนุษย์สามารถบรรลุได้หรือเป็น
ภาวะที่ไม่ปรุงแต่ง (อสังสกฤต) ถึงอย่างไรก็ตามเป็นสิ่งสำคัญที่เราจะต้องทราบว่าในบรรดาสัจธรรมที่
เก่าแก่ของพระพุทธศาสนาแล้วยังมีองค์ภาวะต่างๆดังเช่น ความว่างเปล่า (สุญญตา) อริยสัจสี่ พระ
ธรรมและกฎเบื้องต้นแห่งการดำรงอยู่ของสิ่งทั้งหมดนั้น นอกจากพระนิพพานแล้วถือว่าเป็นภาวะ
ที่ไม่ปรุงแต่ง (อสังสกฤต) ทั้งนี้ เราสามารถเข้าใจได้ว่าทำไมองค์ภาวะเหล่านี้ถึงเป็นภาวะที่ไม่ปรุง

อยู่เป็นอยู่ที่มีคนเป็นจำนวนมากมีความเชื่ออย่างผิดๆ ว่าเป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้ามิได้ทรงมีข้อกังขาใดๆ ต่อการที่พระองค์ทรงยืนยันการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด ถ้าพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์จะมีความหมายและดึงดูดความสนใจของผู้อ่านในยุคของพระองค์ เพราะว่าผู้คนในยุคของพระองค์ต่างก็มีความเชื่อในเรื่องการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดนี้อย่างท่วมท้นล้นเอ่ออยู่แล้ว ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วก็จะมีผู้สรุปความเพียรพยายามของพระองค์ว่า การทรงใช้ชีวิตที่ลำบากยากเย็นและทรงสละซึ่งโลกียวิสัยจะไม่มีประโยชน์อันใดเลย คำสั่งสอนของพระองค์ก็จะปราศจาก "เหตุ" ขาดพื้นฐาน และเป้าหมายสุดท้ายของพระองค์ก็คือการสูญสิ้น (อจุเจท) แต่ที่แน่นอนในกรณีนี้จะต้องไม่เป็นเช่นนั้น เพราะดังที่เราทราบแล้วพระพุทธเจ้าทรงคัดค้านอย่างชัดเจนต่อข้อสรุปในความเห็นว่า ไม่มี เห็นว่าไม่มีการกระทำหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้ (นัตถิกทิกฺขณฺฐิ) ที่เกี่ยวกับพระธรรมของพระองค์ ดังนั้นคำถามที่กล่าวถึงเผชิญหน้าเราอยู่จึงไม่ใช่คำถามที่ว่าพระพุทธเจ้ายอมรับการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด "หรือไม่" แต่จะเป็นคำถามที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้ "คำอะไร" ที่ทรงใช้อธิบายและทรงให้ความหมายของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดแก่บรรดาพระสาวกของพระองค์ การก่อตั้งศาสนาที่ยิ่งใหญ่ศาสนาใดศาสนาหนึ่งจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยถ้าเป็นการเริ่มต้นจากการเผยแพร่คำสอนที่ไม่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้ามีจริง ซึ่งจะเป็นการปฏิเสธเหตุผลโดยสิ้นเชิงสำหรับมนุษย์ที่จะฝ่าฟันไปบนหนทางแห่งธรรมะและการสละซึ่งโลกียวิสัย (เนกขัมมะ) ประวัติศาสตร์ของอารยธรรมระบุว่าไม่มีสังคมของมนุษยชาติใดเลยแม้แต่สังคมเดียวที่ไม่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้ามีจริงจะสามารถมีผู้คนซึ่งมีความประพฤติดีประพฤดีชอบละเอียดต่อบาป (ทิริ) และมีเป้าหมายในชีวิตซึ่งอาจจะเป็นหรือยาก ปากก็ได้ นอกเสียจากว่าเหล่าประชากรนั้นจะถูกรัฐบาลที่มีอำนาจใช้มาตรการบังคับที่ทำให้

แต่งโดยที่ไม่ได้เป็น "มูลฐานของการเป็นอยู่" ถ้าเรายอมรับว่าองค์ภาวะเหล่านี้เกิดมาจากพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด (ดังที่กล่าวสนับสนุนในหน้า 206-207) และอยู่ร่วมกับพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด พระไตรปิฎกไม่เคยกล่าวถึงเลยว่าพระนิพพานหรือภาวะที่ไม่ปรุงแต่งอื่นๆ เป็น "มูลฐานของการเป็นอยู่".

เกิดความเกรงกลัวเท่านั้น ข้อเท็จจริงที่สำคัญที่สุดในวัฒนธรรมของมนุษย์ดูเหมือนจะไม่สามารถปฏิเสธหรือแย้งได้ที่ว่า ในกิจกรรมของมนุษย์นั้นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยถ้าปราศจากพระผู้เป็นเจ้า

โดยการเปรียบเทียบคำสั่งสอนที่สำคัญๆ ของศาสนาที่ยิ่งใหญ่สองศาสนา คือ คำสอนของศาสนาฮินดูและคำสอนของพระพุทธเจ้า จะเห็นว่าทั้งสองศาสนานี้มีปฐมเหตุแห่งการเกิดมาจากที่เดียวกันโดยมีข้อแตกต่างกันเพียงเวลาแห่งการเกิดซึ่งห่างกันเป็นพันๆ ปี เราได้เห็นเป็นประจักษ์ของความคล้ายคลึงกันเป็นพิเศษในแนวความคิดและเอกลักษณ์ของทั้งสองศาสนาในการผสมผสานเข้าไปกับวัฒนธรรมของประเทศอินเดียอันยาวนาน ขณะที่มีความเป็นไปได้สูงที่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจะสามารถทำให้สอดคล้องกับคำสั่งสอนในคัมภีร์อุปนิษทและคัมภีร์ภควัดคีตาได้แม้แต่ในเรื่องเล็กน้อย ฉะนั้นน่าจะเป็นการเพียงพอต่อการค้นหาของเราในความเหมือนกันอย่างน่าทึ่งในเรื่องของคำศัพท์และเอกลักษณ์ของแนวความคิดในเรื่องที่เป็นรากฐานและส่วนสำคัญที่เกี่ยวกับศาสนาทุกศาสนาเช่น ธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นมนุษย์โดยแท้ วิญญาณหรือจิตมนุษย์ ความหมายและจุดมุ่งหมายของชีวิตหนทางแห่งการบรรลุ “สภาวะที่สูงกว่า” ซึ่งหลุดพ้นจากสภาวะของการเกิดและความตาย ธรรมชาติของ “สภาวะที่เป็นวิมุตติสุขซึ่งไม่อาจพรรณนาได้” และเหนือสิ่งอื่นใดทำไมต้องพ้นฝ่าที่ไม่เพียงแต่เป็นส่วนประกอบพื้นฐาน แต่เป็นเรื่องของชีวิตว่ามนุษย์เกิดมาทำไม เพื่ออะไร รวมทั้งความเป็นไปต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกายภาพและปรัชญาที่ว่าด้วยความจริงและความเป็นอยู่ของธรรมชาติและแผนการของสิ่งทั้งหมด ปฐมเหตุของเหตุทั้งหมดคือพระผู้เป็นเจ้า

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่เราจะก้าวล่วงในขั้นต่อไป จุดสำคัญที่เราควรจะพึงสังเกตก็คือมนุษย์สมัยใหม่ในยุคศตวรรษที่ 20 นั้นยังอยู่ห่างอีกมากจากการที่จะรู้ความหมายของวิญญาณ จิต พระนิพพาน ปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่ง พระผู้เป็นเจ้าและความกระตือรือร้นที่จะทำการวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวความคิดใน “องค์ภาวะ” เหล่านี้ ซึ่งก็ไม่แตกต่างไปจากมนุษย์ร่วมโลกผู้

คงแก่เรียนเมื่อ 5,000 ปีในอดีตเลยแม้แต่น้อย เนื่องจากคำศัพท์เป็นสิ่งที่ใช้สื่อความหมายในการติดต่อสื่อสารทางความคิดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ซึ่งบางทีเรื่องเหล่านี้โดยธรรมชาติที่แท้จริงแล้วอาจอยู่นอกขอบเขตที่มนุษย์สามารถตรวจสอบหรือเรียนรู้โดยตรงได้จึงต้องมีการวิเคราะห์ที่ในเรื่องเหล่านี้ บางที่เราอาจพบว่าผู้ใช้คำต่างกันเพื่ออธิบายสิ่งเดียวกันและทำให้เกิดแนวความคิดที่แตกต่างกันหรือแม้แต่ลักษณะที่เหมือนกันเพื่ออธิบายสิ่งเดียวกันดังเช่นพระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่าจิต (Mind) แทนคำว่าจิตวิญญาณ (Soul) พระนิพพานแทนคำว่าพรหมบุตรหรือพรหมโลก พระผู้เป็นเจ้า (The Unoriginated, Unborn, Uncreated, Unformed) แทนคำว่าผู้เป็นองค์ปฐมหรือพระผู้เป็นเจ้า (God) หลังจากการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายเราจำเป็นต้องใช้คำเหล่านี้โดยไม่มีทางเลือกในการสื่อสารเกี่ยวกับแนวความคิดที่ยังคลุมเครือซึ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงตระหนักด้วยจิตของพระองค์ เรื่องนี้มีทางเดียวเท่านั้นที่จะเปิดโอกาสให้เราสามารถพิจารณาระดับความเห็นที่ตรงกันหรือความเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับแนวความคิดเหล่านี้ได้โดยการเปรียบเทียบผลและคุณลักษณะของสิ่งเหล่านี้ที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเชื่อว่าเป็นเช่นนั้นกับสิ่งที่พระคาสดาของศาสนาฮินดู (อวตาร) ทรงเชื่อถึงซึ่งรวมถึงพระผู้ก่อตั้งศาสนาอื่นๆ ทั้งหมดในเรื่องเดียวกันนี้ด้วย โดยคำนึงถึงความแตกต่างในภาษาอย่างสมเหตุสมผล พระจริยวัตร พระวัจนะที่ทรงใช้เป็นประจำและกาลเวลาในการอุบัติขึ้นของบรรดาคาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้า เพื่อพิจารณาว่ามีความเหมือนกันที่สำคัญหรือไม่ในส่วนที่เป็นคุณลักษณะ ปัจจัยและผล ซึ่งทั้งหมดนี้ผู้เขียนใช้เป็นหลักในงานเขียนหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนมั่นใจว่าไม่มีวิธีอื่นใดเลยที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์และความใกล้เคียงกันในแนวความคิดของศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู นอกจากการเปรียบเทียบแนวความคิดแท้จริงที่เป็นอยู่ในเรื่องของจิต พระนิพพานและพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอธิบาย และเรื่องของจิตวิญญาณ พรหมโลกและผู้ทรงเป็นปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่งหรือพระผู้เป็นเจ้าที่ศาสนาฮินดูอ้างถึงในคัมภีร์อุปนิษัทและคัมภีร์ภควัดคีตาโดย

เฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ภควัดคีตา

โดยการรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าและพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ย้อนยุคเข้าไปในสมัยของพระองค์และภาวะแวดล้อมในสมัยนั้น เราจะพบว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมรับเรื่องของตัวเอง (อัตตา) วิญญาณหรือจิตเหนือกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมด และตัวตน (อัตตา) นี้เองเมื่อผ่านเข้าไปสู่สภาวะที่เป็นจิตสำนึกอย่างเต็มที่ก็จะเกิดเป็นผลของการกระทำอันได้แก่ นรก สวรรค์หรือพระนิพพาน ซึ่งสภาวะเหล่านี้เป็นสภาวะโดยแท้จริงที่ปลงไม่ได้ ถ้าหากว่าเรื่องนี้มิได้เป็นดังเช่นว่านั้นและถ้าไม่มีความเป็นจริงอะไรที่สำคัญต่อตัวตน (อัตตา) ของมนุษย์ (หรือวิญญาณหรือจิต) หรือต่อสภาวะทั้งสาม (นรก สวรรค์ หรือพระนิพพาน) ที่ตัวตนประสบอันเป็นผลของการกระทำพระพุทธเจ้าก็คงไม่ทรงแยกแยะความแตกต่างระหว่างสภาวะทั้งสามให้เราได้ทราบ คงทรงเพียงนำสภาวะทั้งสามมารวมเข้ากันเป็นหนึ่งเดียวแล้วทรงอธิบายง่ายๆ ว่า ดับสิ้น ซึ่งไม่มีความจำเป็นใดเลยที่จะต้องอ้างการมีอยู่ของสภาวะทั้งสามสภาวะ และการหลีกหนีหนีของตัวตน (อัตตา) ให้พ้นจากโลกแห่งการเริ่มต้น การเกิด การสร้างและการมีรูปร่าง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่ามีปฐมเหตุมาจากพระผู้เป็นเจ้า ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงย้ำถึงแนวทางปฏิบัติและหลักแห่งความประพฤติแทนที่จะพุ่งเป้าหมายไปที่พระผู้เป็นเจ้า แต่บ่อยครั้งที่พระองค์ก็ทรงกล่าวโดยนัยว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นแหล่งกำเนิด ของบรรดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายและพระธรรมคำสั่งสอน

ธาตุ (เหตุ) ไม่มีเวลาของการเริ่มต้น แต่เป็นเพียงพื้นฐานโดยทั่วไปของธรรมทั้งหลายเพราะธาตุมีอยู่ทั่วไปทุกแห่งหนที่มีการเกิดอีกและการบรรลुพระนิพพานโดยสมบูรณ์

รัตนโคตรวิภาค หน้า 72-73

อภิธรรมมหายานสูตร

มีบางสิ่งบางอย่างที่ไร้รูปแต่สมบูรณ์ ที่มีอยู่ต่อหน้าทั้งสวรรค์และโลกมนุษย์ ปราศจากเสียง ปราศจากปัจจัย ไม่อาศัยสิ่งใดอยู่ เป็นสิ่งที่แผ่ไปทั่วโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลง (พระผู้เป็นเจ้า) และสม่ำเสมอ

คัมภีร์อิสะอุปนิษัท 1.14

พระองค์ทรงอยู่ในฐานะสูงสุดที่มีอาจ
ทำลายได้ซึ่งควรค่าแก่การสักการบูชา
ทรงเป็นที่พำนักพักพิงสูงสุดแห่ง
จักรวาลนี้ ทรงเป็นผู้พิทักษ์ธรรมอัน
เป็นนิรันดร ข้าพขอมรับว่าพระองค์คือ
พระผู้เป็นเจ้าอันเป็นนิรันดรที่มีมี
วันดับสูญ

คัมภีร์ภควัดคีตา, XI.18

ถึงแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงยอมรับความยิ่งใหญ่ของชีวิตที่หลากหลายซึ่งผ่านต่อเนื่องกันไป แต่ด้วยพระหทัยที่มั่นคงเข้มแข็งจึงไม่ทรงเลวไหลไปกับสิ่งที่เป็นอุปสรรคไม่ให้พระองค์ทรงดำเนินการค้นหาสิ่งที่เป็นความจริงอันซับซ้อนและเข้าใจไม่ได้ที่เป็นรากฐานของทุกสิ่ง ถ้าพระองค์ทรงละเว้นการอธิบายความหมายของสาเหตุที่ไม่มีสาเหตุ (พระผู้เป็นเจ้า) หรือทรงอธิบายสาเหตุที่ไม่มีสาเหตุว่า ไม่ใช่เป็นอย่างนั้นในแง่ของประสิทธิภาพของสาเหตุก็คงจะเป็นเพียงการเน้นความเป็นไปไม่ได้ในการยืนยันเรื่องพระผู้เป็นเจ้าโดยหลักเกณฑ์ที่เราเมื่ออยู่ทุกวันนี้ แต่พระองค์ทรงยอมรับว่าเอกภาพที่เป็นหัวใจสำคัญของสาเหตุที่ไม่มีสาเหตุ (พระผู้เป็นเจ้า) นั้นเป็นแหล่งกำเนิดของอำนาจและปฐมเหตุของทุกสิ่งโดยไม่มีข้อสงสัย

เมื่อมวลสรรพสิ่งเริ่มต้นจากสิ่งที่เป็น พระองค์ทรงเป็นทุกสิ่งที่เป็นแล้วและ
หัวใจสำคัญหนึ่งอย่าง ก็จะพัฒนาไป จะทรงเป็น เป็นทุกสิ่งที่เป็นอมตะ ผู้
ตามกฎๆ เดียวกันและมีจุดหมาย รู้จักพระองค์ยอมเป็นผู้ชนะความตาย
ปลายทางเดียวกันคือพระนิพพาน นอกจากพระองค์แล้วไม่มีวิธีอื่นใดที่
กัสสปะ¹⁵¹ เธอจะพบกับพระนิพพาน สามารถทำให้บรรลुความหลุดพ้น
เมื่อเธอเข้าใจในพระนิพพานอย่าง (พระนิพพาน) พระองค์คือบรมพรหม
ต้องแท้และเธอจักอยู่ในพระนิพพาน

¹⁵¹ กัสสปะเป็นสาวกระดับแนวหน้ารูปหนึ่งของพระพุทธเจ้า (ดูรายละเอียดจากคำอธิบายศัพท์)

ดังที่เธอเข้าใจว่าทุกสิ่งนั้นเป็นสิ่งเดียวที่เป็นหัวใจสำคัญและกฎก็มีเพียงกฎเดียว ดังนั้นพระนิพพานจึงเป็นสิ่งเดียวดังเช่นความจริงที่เป็นสิ่งเดียวโดยไม่มีสองหรือสาม ตถาคตก็เป็นเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหมดโดยทั่วไปแตกต่างกันก็เฉพาะวิถีทางความคิด ดูก่อนก็สสปะ ถึงอย่างไรก็ตาม ตถาคตรู้กฎที่เป็นหัวใจสำคัญคือทางหลุดพ้นและสุดปลายทางคือสันติสุขแห่งพระนิพพาน ตถาคตปฏิบัติต่อมนุษย์ทุกคนเช่นเดียวกัน และทราบความต้องการของทุกคน แต่ตถาคตมิได้เปิดเผยพระองค์ต่อทุกๆ คนเช่นเดียวกัน พระองค์มิได้ทรงสั่งสอนความรู้ที่เป็นความรู้แจ้ง (สัพพัญญุตญาณ) ที่สมบูรณ์ให้ทุกคนทราบในทันทีทันใด แต่พระองค์ทรงใส่พระทัยในความสามารถของมนุษย์ที่แตกต่างกัน¹⁵² ในการรับความรู้

(พระผู้สร้าง) พระองค์คือ พระศิวะ (พระผู้พิทักษ์ความยุติธรรม) พระองค์คือพระอินทร์ พระองค์คือพระผู้มีผู้จักดับสิ้น คือพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด เป็นพระผู้เป็นเจ้าของพระองค์เอง พระองค์คือพระวิษณุ (พระผู้รักษา) พระองค์คือชีวิต คือกาลเวลา คือไฟ คือพระจันทร์ ด้วยอำนาจของพระองค์มวลชีวิตตลอดทั้งสิ่งสนับสนุนการดำรงอยู่ของสิ่งทั้งหมดอันได้แก่ท้องฟ้า อากาศ แสงสว่างและโลก จึงเกิดขึ้นด้วยอำนาจของพระองค์ ทุกสิ่งจึงดำเนินและคงอยู่ต่อไปและเมื่อถึงวาระสุดท้ายทุกสิ่งก็จะกลับคืนสู่พระองค์ บรมพรหมทรงเป็นหนึ่งในไม่มีสอง พระองค์ทรงสถานภาพที่เร้นลับมากกว่าความเร้นลับใดๆ ยิ่งใหญ่กว่าสิ่งที่ยิ่งใหญ่ใดๆ พระองค์ใหญ่กว่าจักรวาลนี้หลายเท่า พระองค์ทรงเป็นคนโบราณเป็นบุคคล พระองค์ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่มีพระวรกายเป็นสีทอง พระองค์คือพระศิวะ พระองค์ปราศจากทั้งพระกรและพระบาท ทรงพระอำนาจที่ไม่สามารถเข้าใจได้ พระองค์ทรงเห็นสิ่งต่างๆ ได้โดยปราศจากพระเนตร สามารถได้ยินโดยปราศจากพระ

¹⁵² SDP.V. หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อหิต-ปริยายสูตร (บทเทศนาการดับโทสะ) ดูในนิทานชาดก หน้า 82 โดยนิทานด 130-144

กรรม พระองค์ทรงรับรู้ (ทุกสิ่ง)
พระองค์ทรงบุคคลิกภาพเดียว ไม่มีผู้
ใดทราบพระองค์ได้ พระองค์ทรงเป็น
พระวิญญูณที่บริสุทธิ์

คัมภีร์ไตรปิฎกฉบับที่ III.10,5

(8,9,15,20,21,22,23)

และสิ่งเดียวที่เป็นสาเหตุที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุด ซึ่งมวลสรรพสิ่งถือ
กำเนิดขึ้นมาได้คือ สิ่งไม่มีจุดกำเนิดคือพระผู้เป็นเจ้าของ

ขอให้เราสังเกตจากข้อความที่กล่าวข้างต้นว่าพระพุทธเจ้าทรงสรุป
โดยทรงยอมรับสาเหตุหลักสี่ประการซึ่งเป็นรากฐานของศาสนาที่ยิ่งใหญ่ทั้งหมด
ซึ่งคุ้มครองชีวิตทางด้านจิตวิญญาณทั้งหมด เมื่อถอดความพระวจนะของ
พระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ทรงเปิดเผยให้ทราบจะพบว่า ต้นกำเนิดของมวล
สรรพสิ่งนั้นเมื่ออย่างเดี๋ยวนั้นคือ พระผู้ที่ไม่มีความกำเนิดไม่ได้ถูกสร้างขึ้น และไม่มี
เป็นสาเหตุ หรือพระนามใดก็ได้ที่เราใช้เรียกขาน ซึ่งรวมถึงพระผู้สร้างหรือ
พระผู้เป็นเจ้าของด้วยอำนาจของพระผู้ที่ไม่มีความกำเนิดก็ก่อให้เกิดเป็นมวลสรรพสิ่ง
ซึ่งอยู่ภายใต้บังคับของกฎเดียวกันซึ่งอาจจะเรียกว่าอะไรก็ได้ดังเช่น ธรรมชาติ
กรรม หรือศาสนา มนุษย์ผู้มีความรู้สึกทางประสาทสัมผัสและเข้าใจในสิ่งนี้
และยึดมั่นอย่างเคร่งครัดบนเส้นทางแห่งธรรมะสายนี้ย่อมบรรลุถึงซึ่งวิมุตติ
สุขอันมีอาจอธิบายได้คือพระนิพพานที่มีได้แยกออกเป็นส่วนๆ แต่เป็นรังสี
จากพระผู้เป็นเจ้าของและความยินดีปรีดาที่แผ่กระจายออกมาทั้งหมดเพื่อเปิด
หนทางให้แก่มวลมนุษย์ผู้เดินบนหนทางแห่งธรรมะโดยไม่หันเหได้รับ โดย
ธรรมะนี้ได้รับการเปิดเผยต่อมวลมนุษย์โดยพระตถาคตพระบรมศาสดาที่
สมบูรณ์ยิ่งตามพันธกรณีที่สมบูรณ์ว่ามนุษย์จะต้องสามารถเข้าใจในธรรมะนี้
ได้ซึ่งพระตถาคตทรงทราบความสามารถของมนุษย์แต่ละคนในความหมาย
ของธรรมะนี้ ฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่ามีแนวความคิดสี่ประการที่ชัดเจนซึ่งเกี่ยว
พันกับเรื่องนี้มันได้แก่ (1) หัวใจสำคัญที่สุดของมวลสรรพสิ่งมีเพียงอย่างเดียว

คือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า (2) จากหัวใจที่สำคัญที่สุด (พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า) ก่อให้เกิดเป็นกฎ “กฎเดียว” เพื่อคุ้มครองมวลสรรพสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า (3) เมื่อทราบดังนี้แล้วก็ปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎ ผู้ปฏิบัติก็จะสามารถเอาชนะสิ่งที่เป็นบ่อเกิดแห่งความโง่เขลา (อวิชชา) ได้ (4) สิ่งนี้จะสำเร็จบริบูรณ์ได้ก็ด้วยการยอมรับพระบรมศาสดา (พระพุทธเจ้า) ผู้ทรงสั่งสอนกฎนี้ตามความสามารถของมนุษย์แต่ละคนพึงได้รับและปฏิบัติได้ ผู้อ่านควรที่จะแสดงความขอบคุณพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงเมตตาแยกข้อกำหนดทั้งสี่ข้อดังกล่าวข้างต้นออกจากกันและควรที่จะเข้าใจด้วยว่า ถ้าข้อกำหนดทั้งสี่ข้อนั้นมีความหมายอย่างเดียวกันพระพุทธเจ้าก็คงไม่ทรงแยกข้อกำหนดดังกล่าวนั้นออกจากกัน แต่ในบางโอกาสเพื่อให้เข้าใจประเด็นได้อย่างถูกต้อง พระพุทธเจ้าทรงกำหนดสถานะของธรรมะเท่ากับพระนิพพานและความจริง (สังขะ) แต่ในกรณีดังกล่าวข้างต้นพระองค์ทรงแยกความจริง (สังขะ) พระนิพพานและธรรมะ นอกจากนี้ขอให้เราสังเกตด้วยว่าไม่ว่าส่วนใดเลยในหนังสือเล่มนี้หรือที่อื่นกล่าวถึงว่าธรรมะหรือพระนิพพานเป็นหัวใจสำคัญที่สุดที่เป็นต้นกำเนิดของมวลสรรพสิ่ง แต่ธรรมะและพระนิพพานนั้นได้มีการกล่าวกันว่าเป็นหนทางและเป้าหมายโดยไม่เคยกล่าวว่าเป็น “แหล่ง” กำเนิดของมวลสรรพสิ่ง ไม่เคยกล่าวว่าเป็น “ปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่ง” หรือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าหรือกล่าวว่า “ความจริง (สังขะ)” เป็นองค์ภาวะของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า เพราะถ้าคิดเพียงผิวเผินเมื่อมีการใช้คำว่า “ความจริง (สังขะ)” ก็จะทำให้เกิดมีความหมายไปในทำนองเป็นการยืนยัน ณ ที่นี้ว่าไม่ใช่องค์ภาวะที่แยกกัน เช่น (ก) ความจริง (สังขะ) คือมวลสรรพสิ่ง มีจุดกำเนิดมาจากสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญเพียงหนึ่งเดียว หรือ (ข) ความจริง (สังขะ) เป็นการพัฒนามาจากกฎๆเดียว หรือ (ค) ความจริง (สังขะ) คือสิ่งทั้งหมดที่มุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน และ (ง) ความจริง (สังขะ) คือกฎ (ธรรมะ) ที่พระตถาคตทรงทราบ ซึ่งหัวใจสำคัญที่สุดของกฎคือ หนทางแห่งความหลุดพ้นและปลายทางคือ สันติสุขแห่งพระนิพพานและพระองค์ทรงประทานความรู้ให้แก่มวลมนุษยชาติทุกรูป ทุกนามด้วยความสมบูรณ์ ตามความสามารถ

ของแต่ละคนที่จะรับได้ มีสิ่งที่น่าสนใจที่ควรพึงสังเกตว่าพระตถาคตไม่เคยทรงกล่าวอ้างเลยว่าพระองค์ทรงทราบสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุดที่เป็นจุดกำเนิดของมวลสรรพสิ่ง แต่พระองค์ทรงกล่าวอ้างว่าพระองค์เพียงทรงทราบเรื่องของกฎหรือธรรมะเท่านั้น แต่แม้กระนั้นพระองค์ก็ทรงยืนยันว่าการยอมรับในสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุดหนึ่งเดียวหรือพระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกที่จะแปลงสภาวะจากแดนที่รู้จักดับสิ้นไปเป็นสภาวะของแดนที่ไม่รู้จักดับสิ้น คือสิ่งที่เป็นอมตะที่ *ไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ที่ยังไม่ได้สร้างสรรค์ และ ที่ไม่มีรูปร่าง* คงไม่มีใครที่มีจิตสำนึกที่เป็นเอกลักษณ์ดังเช่นของพระพุทธเจ้าต่อภาวะที่ล้มเหลวของมนุษย์และธรรมชาติของโลกที่ไม่จริงยั่งยืน สามารถที่จะอุทิศชีวิตทั้งชีวิตที่จะปฏิบัติภารกิจอันหนักอึ้งในการที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากสรรพสิ่งแห่งกาลเวลา ซึ่งเปลี่ยนแปลงโดยปราศจากประสบการณ์ในสิ่งที่เป็นนิรันดรคือ พระผู้เป็นเจ้า ด้วยการรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าในจิต พระพุทธเจ้าจึงทรงพร่ำสอนเราเสมอๆ ถึงธรรมชาติที่ไม่แท้จริงของโลกและความอยากทั้งหมดของเราที่มีอยู่ในธรรมชาติที่ไม่เที่ยงแท้

เป็นการยากที่จะคิดถึงสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุด ความจริง (สัจจะ) ใ้ว่า จะรับรู้ได้โดยง่าย แต่ผู้รู้และเข้าใจจะสามารถเป็นนายของความอยากได้ และผู้เห็นโดยชอบจะเห็นมวลสรรพสิ่งเป็นศูนย์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระผู้ซึ่งไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและไม่มีการดับลงนั้น มีแน่แท้ ภิกษุทั้งหลาย หากไม่มีพระองค์ผู้ซึ่งไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและไม่มีการดับลงแล้ว ก็ไม่มีหนทางที่จะหลุดพ้นจากโลกแห่งการเกิด จุดเริ่มต้น

เมื่อไม่มีความมืดก็ต้องไม่มีกลาง วันหรือกลางคืน การมีอยู่ การไม่มีอยู่ พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นที่จะมี พระองค์ทรงสถานะที่ไม่อาจทำลายได้ บรรดาปัญญาความรู้ตั้งแต่โบราณกาลล้วนมาจากพระองค์ พระองค์ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่ไร้ขอบเขตที่มวลสรรพสิ่ง สติในรังสีแห่งพระองค์ ทรงรูปลักษณะที่เล็กกว่าอนุภาคที่เล็กที่สุด แม้กระนั้นพระองค์ก็ทรงเป็นพระผู้สร้างมวลสรรพสิ่งที่มีอยู่ ชีวิตจากการสร้างที่เร้นลับของพระองค์ในสายพระเนตรของพระผู้เป็นเจ้าผู้เปี่ยมไป

การถูกสร้างสรรค์และการมีรูปลักษณะนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลายทั้งนี้เพราะว่ามีพระองค์ซึ่งไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและไม่มีการมีรูปลักษณะ ดังนั้นจึงมีหนทางหลุดพ้นจากการเกิด จุดเริ่มต้น การถูกสร้างสรรค์และการมีรูปลักษณะได้ อะไรที่ยังไม่หลุดพ้นก็จะดำเนินต่อไปเรื่อยๆ อะไรที่หลุดพ้นก็จะหยุดนิ่ง เมื่อไม่มีการดำเนินต่อไปก็จะมีการหยุดนิ่ง เมื่อมีการหยุดนิ่งก็จะปราศจากความอยาก เมื่อปราศจากความอยาก ทุกสิ่งทุกอย่างดับสิ้น ไม่มีอะไรจะไป ไม่มีอะไรจะเป็น ไม่มีอะไรจะมาเป็นต่อไป

เมื่อไม่มีอะไรจะเป็น ไม่มีอะไรจะมา เป็นต่อไป ย่อมจักไม่มีทะเลฝั่งนี้หรือฝั่งโน้น¹⁵³ หรืออะไรที่อยู่ระหว่างกลาง ทั้งหมดนี้คือการหมดสิ้นแห่งกองทุกข์
อุทานัง, v.81

ด้วยความรักนี้มีสันติสุขที่เป็นนิรันดร มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นพระองค์ ได้ด้วยตา ไม่ว่าจะเบื้องบนบนภพอากาศ หรือได้พิภพหรือในช่องว่างที่อยู่ระหว่างกลาง แล้วเราจะเปรียบเทียบพระองค์กับใครได้ในเมื่อรังสีของพระองค์แผ่ไปทั่วจักรวาลเกินกว่าสายตาของมนุษย์จะมองเห็น แต่มนุษย์ผู้รู้จักพระองค์ด้วยหัวใจและจิตวิญญาณ จะบรรลุถึงความเป็นอมตะ

คัมภีร์เสวตตวรรคอุปนิษัท, IV.18,19,20

ในบรรดาตัวอักษร ข้าคือตัวอักษรตัวแรกของพยัญชนะทั้งหมด ไม่ว่าคำผสมทางไวยากรณ์ ข้าคือคำผสมคู่ข้า คือกาลเวลาที่ไม่มีที่สิ้นสุดโดยแท้ (ผู้ใช้เวลา-พระผู้เป็นเจ้าของ) ข้าคือผู้ค้าจุนสิ่งทั้งหมดและหน้าข้ามองไปทุกด้าน

คัมภีร์ภควัดคีตา, X.33

¹⁵³ พระนิพพานเป็นที่รู้จักเหมือนกับฝั่งทะเลหากฝั่งหนึ่ง อย่างไรก็ตามคาถาในอุทานนุตตคาถากล่าวว่าพระนิพพานนั้นเป็นภาวะที่ "ไม่ใช่ทั้งฝั่งหนึ่งและฝั่งโน้น" แต่ไกลกว่านั้น คัมภีร์ต่างๆ ของศาสนาฮินดูก็กล่าวถึงภาวะนี้เช่นเดียวกัน

ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติและการยอมรับพระผู้เป็นเจ้าของไม่ควรจะไปเปรียบเทียบกับความเห็นผิดในการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าของ สิ่งที่มีอยู่ทั้งหมดไม่มีสิ่งใดเลยที่จะสามารถอธิบายเกี่ยวกับเรื่องพระผู้เป็นเจ้าของได้ เนื่องจากพระผู้เป็นเจ้าของอาศัยอยู่เหนือภพแห่งความคิดและการผลิตใดๆ ทั้งสิ้น พระผู้ที่ไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ ไม่มีรูปลักษณะ คือ พระผู้เป็นเจ้าของ และเป็นไปไม่ได้ที่จะนำไปเปรียบเทียบกับเท่าๆ ธรรมชาติเพราะว่าปรากฏการณ์การเป็นพระพุทธเจ้านั้นมิได้ขึ้นอยู่กับธรรมชาติและโดยคำจำกัดความพระผู้เป็นเจ้าของจะต้องเป็นเหตุของปัจจัยและปรากฏการณ์ทั้งปวง เราไม่สามารถเปรียบเทียบพระนิพพานให้เท่ากับพระผู้เป็นเจ้าของ เพราะพระนิพพานมิใช่ “ปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่ง” กรรมมิใช่ “พระผู้เป็นเจ้าของที่ไม่มีปัจจัย” เพราะกรรมเป็นเพียงเครื่องแสดงความสัมพันธ์ของเหตุและผลซึ่งทั้งหมดขึ้นอยู่กับปัจจัย ดังนั้นขณะที่เราจำเป็นแสวงหาพระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้เป็นเจ้าของไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อที่เราจะได้หลุดพ้นจากทุกขเวทนามัน พระพุทธเจ้าทรงเตือนเราให้ไตร่ตรองอย่างละเอียดถี่ถ้วนเพื่อไม่ให้ถูกหลอกในการยอมรับ พระผู้เป็นเจ้าของ เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง

ผู้ที่ไม่หลงเชื่อใครง่าย ๆ รู้แจ้งในพระผู้เป็นเจ้าของ หมดการเวียนว่ายตายเกิด หมดโอกาสการกระทำทั้งกุศลกรรม และอกุศลกรรม หมดกิเลสในความอยากทั้งปวง ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นยอดมนุษย์ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย

ธรรมบท, V.92

ผู้เห็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดด้วยความเข้าใจอย่างต้องแท้ว่าพระองค์มีวิวัน ถูกทำลายและสถิตในมวลชีวิตที่สูญสลายได้โดยเท่าเทียมกัน ผู้นั้นเป็นผู้เห็นโดยแท้จริง ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ ว่าภาวะของมวลชีวิตที่หลากหลายมีรากฐานมาจากพระผู้เป็นเจ้าของ เพียงพระองค์เดียวและกิจกรรมของมนุษย์ทั้งหมดมาจากพระองค์ ผู้นั้นบรรลู่ในพรหมทันที

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงกล่าวเตือนและคัดค้านการปฏิบัติหน้าที่ที่กระทำกันอย่างแพร่หลายในสมัยของพระองค์ในการยอมรับบุคคล วัตถุประสงค์ของและเพชฌัญญาเป็นพระผู้เป็นเจ้า พระองค์ทรงกล่าวเป็นนัยอย่างหนักแน่นในคถาที่จะกล่าวต่อไปว่า การยอมรับพระผู้เป็นเจ้าของปฐมเหตุ นั้นเป็นความจำเป็นซึ่งจะหลบเลี่ยงไม่ได้ในการที่จะชี้ให้เห็นความสูญเปล่าของชีวิตทางโลกีย์และการทำให้ตัวเราหลุดพ้นจากสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืนเพื่อที่เราจะได้ก้าวไปสู่ส่วนลึกของชีวิตที่เป็นอมตะ ความโง่เขลา (อวิชชา) หรือการไม่เชื่อในพระผู้เป็นเจ้า เป็นการทำให้การมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า “ไม่มีความหมาย” และเป็นกรปฏิบัติสัจจมุ่งหมายในชีวิตของตนเองด้วย แต่การค้นพบพระผู้เป็นเจ้าและศรัทธาในพระองค์จะทำให้เราเป็นสุขสงบยิ่งขึ้น ปราศจากความสงสัยและความกลัวใดๆ ทั้งสิ้นและมองเห็นความหมายในการมีอยู่ของชีวิตของเรา ดังที่คัมภีร์ *จันโทภิกษุอุปนิษत्* ของพราหมณ์กล่าวไว้ว่า “ที่ได้มีพระผู้เป็นเจ้าที่นั่นมีความสุข ไม่มีความสุขรื่นรมย์ในที่ที่ไม่มีพระผู้เป็นเจ้า”¹⁵⁴ เราทุกคนสามารถเข้าใจเรื่องนี้ได้ ถ้าเรายอมรับว่าจิตของมนุษย์เป็นภาวะความจริงเป็นอย่างเดียวที่เราทราบว่าเป็นสิ่งที่เราสามารถตระหนักถึงความตายที่กำลังจะมาถึง ความตายซึ่งทุกคนถือว่า “บิดจก” ในผลประโยชน์ของทรัพย์สินศฤงคารทางโลกที่ได้มา โดยเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามากสำหรับชีวิตจากความโง่เขลาที่หลอกลวงเรานั่นที่มองเห็นว่าชีวิตนี้เป็นความตายและสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าสร้างขึ้นมานั้นมลายสูญสิ้นได้ เป็นผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในพระผู้เป็นเจ้า พระพุทธเจ้าทรงตระหนักถึงลักษณะพิเศษนี้ดีเช่นเดียวกันและพระองค์ได้ทรงแสดงให้เราเห็นถึงเส้นทางสู่ชีวิตที่เป็นอมตะ

เมื่อเขาเข้าใจต้นตอและการเนาเปื่อย เมื่อมนุษย์ได้ยิน เข้าใจและพบสิ่งที่ผู้ฟังของสังฆารชาค เขาจะปราศจาก เป็นหัวใจสำคัญที่สุด เขายอมเข้าถึงทุกขซึ่งจะเป็นชีวิตอมตะของหมู่ชนผู้ สิ่งที่อยู่ใต้น้ำ (พระผู้เป็นเจ้า) แล้ว

154 VII.23

ความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงหมายถึงนั้นหมายความว่า สังขารและบุคลิกภาพของพระองค์ทางโลกนั้นจะไม่อยู่ในวัฏจักรแห่งการเกิดและความตายต่อไปอีกแล้ว) ในคาถาบทเดียวกันนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้โดยชอบทรงประกาศว่าปัจจัยปรุงแต่งอันเกิดจากความหลง (โมหะ) ซึ่งก่อนที่พระองค์จะทรงค้นพบช่างไม้ผู้สร้างบ้านเป็นสิ่งที่ทำให้พระองค์ตกอยู่ในวัฏจักรของการเวียนว่ายตายเกิดซึ่งหลังจากที่พระองค์ทรงค้นช่างไม้ผู้สร้างบ้านแล้วซึ่งก็หมายความว่าหลังจากพระองค์ทรงตรัสรู้แล้ววัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดนั้นก็ถูกทำลายอย่างราบคาบอย่างสิ้นเชิงและพระหทัยของพระองค์ซึ่งบรรลुพระนิพพานก็หมดสิ้นแล้วซึ่งความอยาก ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายไว้ในบทสุดท้ายก็คือ พระนิพพานนั่นเอง (การสิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิดคือพระนิพพาน พระนิพพานคือการกำจัดกิเลสตัณหา พระนิพพานเป็นแดนแห่งการบรรลुได้แก่การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหาหรือสังขารกรรม พระนิพพานที่ผู้บรรลุนั้นจะเป็นความว่างเปล่า สิ่งที่เห็นได้ก็เป็นสิ่งที่จิตเห็นเท่านั้น ฯลฯ) มีผู้วิจารณ์บางท่านวิจารณ์คาถาบทนี้ว่า “ความอยากได้อย่างยิ่ง” หรือ “ความทะยานอยาก” (ตัณหา) คือผู้สร้างบ้านหรือช่างไม้ผู้สร้างบ้าน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกล่าวถึงซึ่งโดยข้อเท็จจริงคงไม่ใช่เหมือนดังที่ผู้วิจารณ์เข้าใจเพราะว่าการกล่าวถึงตัณหาเพียงครั้งเดียวและตอนท้ายของคาถาเท่านั้นที่เกี่ยวข้องกับการทำให้หมดสิ้นแล้วซึ่งความทะยานอยาก (ตัณหาน้ำ ชนม์ฯลฯ) และไม่ได้มีการกล่าวอ้างใดเลยว่าเป็นบุคคล (เขา) นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังตรัสอย่างชัดแจ้งว่าตัณหาอันเป็นเพียงผลผลิตพลอยได้ของความโง่เขลา (อวิชชา) เท่านั้นและไม่ใช่อุปมเหตุที่เป็นพันธนาการให้เราติดอยู่กับวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายอะไรคือเหตุอะไรคือต้นกำเนิด อะไรคือการเกิด อะไรคือบ่อเกิดของความถือมั่นด้วยอำนาจกิเลส (อุปาทาน) ส้อย่าง¹⁵⁶ ภิกษุทั้งหลายต้นเหตุคือเหตุ ต้นเหตุคือต้นกำเนิด ต้นเหตุคือการเกิด ต้นเหตุคือ การเกิดของอุปาทานส้อย่าง ภิกษุทั้งหลายอะไรคือเหตุ อะไรคือต้นกำเนิด อะไรคือการเกิด อะไรคือบ่อเกิดของต้นเหตุ ภิกษุทั้งหลายเพราะการส่วยอารมณ์ (เวทนา) เป็นปัจจัย ต้นเหตุจึงเกิดและอะไรเป็นบ่อเกิดของเวทนา เพราะการกระทบการถูกต้อง (ผัสสะ) เป็นปัจจัยเวทนาจึงเกิด และอะไรเป็นบ่อเกิดแห่งผัสสะ เพราะสิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ทุกประการ (สหายนะ)¹⁵⁷ เป็นปัจจัย ผัสสะจึงเกิด และอะไรคือบ่อเกิดของสหายนะ เพราะนามรูปเป็นปัจจัยสหายนะจึงเกิด และอะไรเป็นบ่อเกิดของนามรูป เพราะความรู้แจ้งอารมณ์ (วิญญาณ) นามรูปจึงเกิดและอะไรเป็นบ่อเกิดของวิญญาณ เพราะสภาพที่ปรุงแต่ง (สังขาร) วิญญาณจึงเกิด

เมื่อบัณฑิตบังคับจิตใจให้ถอยห่างจากต้นเหตุและเมื่อจิตวิญญาณของเขาเป็นอิสระปราศจากอายตนะภายใน (อวิชฌัตติกายตนะ) เขาก็จะพบแต่สันติสุขเป็นอิสระจากความจงใจต่ออารมณ์ (เจตนา) และความทะยานอยาก (ตัณหา) เนื่องจากมนุษย์เห็นว่าจิตวิญญาณของชีวิตมาจากสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าจิตวิญญาณของชีวิต ดังนั้นจึงปล่อยให้จิตวิญญาณของชีวิตยอมแพ้ต่อจิตวิญญาณของชีวิตที่ยิ่งใหญ่กว่าที่เรียกว่า “ทुरยา (Turaya)” ซึ่งเป็นปัจจัยที่สี่ของจิตวิญญาณ เนื่องจากการกล่าวว่ “มีบางสิ่งบางอย่าง อยู่เหนือจิตวิญญาณของเราที่อยู่ในจิตวิญญาณของเราอย่างสงบเงียบ เป็นสิ่งเร้นลับสูงสุดอยู่นอกเหนือความนึกคิดของเรา ขอให้จิตและร่างกายที่ สัมผัสของเราพักพิงในสิ่งเร้นลับนั้น ด้วยเถิดโดยไม่ต้องพึ่งพิงสิ่งอื่นใด

คัมภีร์ไมตรีอุปนิษัท, VI.19

เมื่อบัณฑิตรู้ว่าแดนเชื่อมต่อความรู้สึกที่สำคัญมิได้มาจากพระผู้เป็นเจ้าของและการตื่นหรือ

¹⁵⁶ การยึดมั่นถือมั่นสี่ประการ (อุปาทาน) ได้แก่การยึดมั่นถือมั่นความเพลิดเพลินทางประสาทสัมผัส การยึดมั่นถือมั่นในความคิด การยึดมั่นถือมั่นในพิธีกรรมทางความเชื่อและศาสนา การยึดมั่นถือมั่นของทฤณภูในตัวตน (พีสังเกตว่า การยึดมั่นถือมั่นประการสุดท้ายเป็นทฤณภูในตัวตน แต่ไม่ใช่เป็นตัวตน (ดูหน้า 142-159).

¹⁵⁷ สมุฏฐานหกประการของความประทับใจในประสาทสัมผัสได้แก่ประสาทสัมผัสทั้งห้าและจิต

และอะไรเป็นบ่อเกิดของสังขารเพราะ
ความไม่รู้จริง (อวิชชา) เป็นปัจจัย
จึงเกิดมีสังขาร ดังนั้นภิกษุทั้งหลาย
อวิชชาคือเหตุ คือต้นกำเนิด คือการ
เกิด คือบ่อเกิดของบรรดาสังขารทั้ง
หลาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุ
องค์ใดได้ขจัดอวิชชาจนหมดสิ้นแล้ว
ความรู้ที่เป็นวิปัสสนาก็จักเกิดขึ้น
เมื่อภิกษุองค์นั้นได้ขจัดหมดสิ้น
แล้วซึ่งอวิชชาและความรู้อันเป็น
วิปัสสนาบังเกิดขึ้น ภิกษุนั้นย่อมจัก
ไม่มีอุปาทานในความรื่นรมย์ทาง
ประสาทสัมผัสหรือไม่เห็นหรือไม่
มงายในความถือมั่นศีลพรตหรือ
ข้อยึดถือตัวตน เมื่อไม่มีอุปาทาน
ภิกษุนั้นย่อมปราศจากความกระวน
กระวาย เมื่อปราศจากความกระวน
กระวาย ภิกษุนั้นย่อมบรรลุถึงซึ่ง
พระนิพพาน และจักเข้าใจว่า “การ
ขจัดให้สูญสิ้นไปคือการขจัดการเกิด
จุดมุ่งหมายของการบรรลุคือพรหม
จรรย์ ผลสำเร็จก็คือสิ่งที่จะต้องทำให้
สำเร็จ และไม่มีสิ่งใดเลยสำหรับฉัน”
หลังจากพระผู้มีพระภาคตรัสคถา
นี้เสร็จด้วยประการฉะนี้ บรรดาภิกษุ
ต่างยินดีปรีดาเป็นที่สุด

มัชฌิมนิกาย (จุฬาสีหนาทสูตร)

หลักก็เป็นธรรมชาติของเขา ฉะนั้น
ความทุกข์ร้อนจึงไม่เกิดแก่เขา เห็น
แดนเชื่อมต่อความรู้สึกคือจิตและ
เหนือจิตคือเหตุผลซึ่งเป็นภพของจิต
และเหนือเหตุผลคือจิตวิญญานที่ยิ่ง
ใหญ่เหนือมนุษย์ และเหนือจิต
วิญญานที่ยิ่งใหญ่เหนือมนุษย์คือจิต
วิญญานที่ยิ่งใหญ่ของจักรวาล ผู้ให้
กำเนิดสรรพสิ่งทั้งหมดและเหนือจาก
นี้ทั้งหมดคือปุรุจ (พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด
ผู้แผ่รังสีอันปราศจากขอบเขต) มนุษย์
รู้จักพระองค์ย่อมเป็นอิสระและบรรลุ
ถึงชีวิตที่เป็นอมตะ

คาถาอุปนิษัต, I.(8-11)

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเราว่าโดยการขจัดอวิชชาที่เป็นโมหะโดย

วิปัสสนาญาณ เราสามารถจัดอุปาทานทั้งปวงและเหตุเกิดของอุปาทานดังกล่าวได้อย่างสิ้นเชิงและในที่สุดผลที่จะได้รับก็คือความสงบเยือกเย็นแห่งพระนิพพาน ข้อที่น่าสังเกตก็คือ จิตที่เป็นอิสระนั้นไม่ได้ตั้งอยู่บนรากฐานของภาวะที่ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์ (การดับสิ้นแห่ง*อวิชชา*ที่เป็นโมหะทั้งหมดซึ่งก็คือการที่จิตปฏิเสธ*อวิชชา*หรือความไม่เป็นจริง) แต่จะตั้งอยู่บนความจริงที่เป็นวิปัสสนาญาณนั้นคืออะไร หรือ วิปัสสนาญาณของอะไรหรือของใคร ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ *ตัณหา* หรือต้นเหตุแห่งตัณหาซึ่งก็คือ *อวิชชา*ที่เป็นโมหะนั้น จะเป็นเหตุไม่ให้เกิดการรู้แจ้ง เสมือนดังเช่นความมืดไม่สามารถที่ทำให้แสงสว่างได้ แสงสว่างจะเกิดไม่ได้ถ้าปราศจากแหล่งกำเนิดของแสงสว่าง ในทำนองเดียวกับวิปัสสนาญาณ จะต้องเกิดมาจากแหล่งแห่งความรู้หรือแหล่งที่เกี่ยวข้องกับความรู้ แต่ในสองกรณีนี้ไม่ว่ากรณีจะเป็นเช่นไร แหล่งที่เป็นบ่อเกิดของวิปัสสนาญาณนั้น จะต้องอยู่เหนือความคิดของผู้ค้นหาซึ่งทันทีเมื่อได้รับมอบวิปัสสนาญาณดังกล่าวผู้รับก็จักบรรลुพระนิพพาน เราจำต้องจดจำไว้ว่าพระพุทธเจ้าก็ทรงค้นหาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเช่นเดียวกัน ที่เห็นชัดที่สุดก็คือพระองค์ทรงพุ่งเป้าหมายความยินดีปริดาของพระองค์ไปที่พลังอำนาจ (“บางสิ่งบางอย่าง” หรือ “บุคคลใดบุคคลหนึ่ง”) ที่อยู่เหนือพระองค์ซึ่งพระองค์ทรงเรียกว่า “เขา” คือ *ช่างไม้ผู้สร้างบ้าน* (บ้านเป็นลักษณะทางกายภาพทางกายและจิตของพระโคตมะ) และในคาถาบทแรกนั้นเป็นคำประกาศของพระพุทธเจ้าด้วยความยินดีปริดาเพื่อทรงแสดงความกตัญญูตเวทิตาต่อช่างไม้ผู้สร้างบ้าน ซึ่งในที่สุดท้ายได้แสดง “ตัวเขาเอง” ให้จิตที่กำลังค้นหาของพระโคตมะให้ทรงทราบพระพุทธเจ้าซึ่งได้แรงบันดาลใจจากเบื้องบน สามารถตรัสได้เลยว่าบุคคลอื่นที่ใช้ความพยายามตามแนวความคิดของตน แม้จะเลอเลิศเพียงใดก็ตามก็จะไม่สามารถบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ มิฉะนั้นแล้วพระองค์ก็จะไม่สามารถทรงกล่าวอ้างได้ว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เท่านั้นที่เป็นพระธรรมคำสั่งสอนเพื่อเดินบนหนทางแห่งธรรมะที่พระองค์ทรงค้นพบใหม่ เราสามารถทราบได้จากบทก่อนๆ ว่าความหนักแน่นของหลักฐานเพื่อสนับสนุนการบรรลุ

สัมมาสัมโพธิญาณของพระโคตมะนั้นนั้นเป็นไปในทิศทางของการที่ได้ทรงรับมอบจากสวรรค์ซึ่งเป็นพระกรุณาธิคุณของ เบื้องบน ซึ่งพระองค์คงไม่ทรงสามารถหาครูหรือคุรุใดที่เป็นมนุษย์สั่งสอนพระองค์ให้ทรงประสบชัยชนะในรางวัลนี้และทรงค้นพบพระธรรมคำสั่งสอนที่ไม่มีใดเสมอเหมือนนี้ได้ ดังตัวอย่างที่พระองค์ทรงปฏิบัติเสธคำสั่งสอนของพระอาจารย์สองท่านของพระองค์คือ ท่านอาฬารดาบส กาลามโคตรและท่านอุททกดาบส รามบุตรและคำตอบ¹⁵⁸ ที่ทรงตอบพราหมณ์หนุ่มอุปกะซึ่งนับถือศาสนาเช่นที่พระองค์ทรงพบขณะเสด็จไปยังเมืองพาราณสีหลังจากที่พระองค์ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว

เราชนะทุกสิ่ง รู้ทุกสิ่ง ในปัจจุัจัยทั้งปวงของชีวิต

เราปราศจากแล้วซึ่งมลทิน เราได้เสียสละ

ความสุขสำราญ(ปริจจาคะ) ทุกสิ่งด้วยการทำลายกิเลส

ตัดทอน เราจึงเป็นอิสระ เมื่อเราได้รู้เอง แล้วเราจะ

ชี้ให้ใครเป็นครูของเราเล่า

อย่างไรก็ตาม ที่กล่าวมาแล้วคงไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า พระองค์เองก็ทรงเป็นเหมือนมนุษย์คนอื่นๆ ที่ไม่พูดว่าตนเองอยู่ในไข่แห่งอวิชชา¹⁵⁹ ที่พระองค์ทรงกล่าวอ้างว่าครั้งหนึ่งพระองค์ก็ทรง “โง่เขลา” และภายหลังต่อมาก็ “ทรงรู้แจ้งในทุกสิ่ง” ซึ่งถึงแม้ว่าข้อความนี้จะขัดแย้งกับการทรงรู้แจ้งเพราะสวรรค์ทรงมอบให้ (จากกรรบันดาลโดยพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด) แต่โดยความเป็นจริงแล้วก็มีพระพุทธเจ้าที่ “ทรงรู้แจ้ง” อื่นๆ อีกหลายพระองค์เช่นเดียวกับที่ทรงอุบัติขึ้นก่อนพระพุทธเจ้า ซึ่งทำให้เราได้ข้อสรุปว่าบรรดาความรู้ทั้งปวง (สัพพัญญุตญาณ) หรือพระผู้เป็นเจ้านั้นจะต้องมีอยู่ก่อนและเป็นอิสระจากการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ พระผู้เป็นเจ้าของทรงเป็น “ปฐมเหตุ” แห่งบรรดาความรู้ทั้งปวง (สัพพัญญุตญาณ) ซึ่งทรง

¹⁵⁸ ธรรมบท, V.353

¹⁵⁹ ปราชิก สุตตวิภังค์, I.4.4

เป็นเบื้องหลังการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งมวลและพระพุทธเจ้าพระองค์ใด จะทรงอุบัติขึ้นไม่ได้ถ้าปราศจากพระผู้เป็นเจ้าของ

ผู้คนต่างให้ร้องสรรเสริญพระองค์ ผู้ทรงอุบัติขึ้นจากที่ไม่มีครรภ์ พระองค์ทรงเป็นอิสระจากการยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง ผู้ทรงเป็นพระสัพพัญญู ผู้ทรงเป็นความรู้องค์แห่งวิชา ผู้คนต่างให้ร้องสรรเสริญพระองค์ ผู้ทรงเป็นครูสั่งสอนสังขธรรมเนื้อแท้อันบริสุทธิ์ที่ขจัดความรู้อันเป็นโลกียะให้สิ้นไป โอวัชรสัตว์ผู้ทรงอุบัติขึ้นโดยมิต้องอาศัยสิ่งอื่นใดทั้งหมด พระองค์ผู้ได้รับการให้ร้องสรรเสริญ เพราะพระองค์ จึงมีเหล่าพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ผู้ถึงพร้อมด้วยลักษณะและบารมี จึงบังเกิดขึ้น โอ พระผู้ตรัสรู้แจ้ง ขอพระองค์จงได้รับการให้ร้องสรรเสริญ

ประโยพย-วินิสกาย-สิทธิ

III.9-11 G.O.S VOL.44 1929

ประกฤติ (ธรรมชาติ) ตั้งเดิมที่ยังไม่เจริญเติบโตของข้าที่อยู่ในครรภ์ของเธอนั้นจะเป็นสิ่งที่ให้กำเนิดชีวิต เมื่อข้าเพาะเมล็ดแห่งจิตวิญญาณเข้าไป การเกิดของมวลชีวิตจึงมี โอโอรสแห่งการตะมอลชีวิตที่ถือกำเนิดจากครรภ์ต่างๆ นี้ ธรรมชาติตั้งเดิมของข้าคือ มารดา และข้าคือ บิดาผู้ให้เมล็ดพันธุ์ โอโอรสพระนางคุณที (พระอรชุน)

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIV.3,4

เพียงแวบเดียวที่มองเห็นพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด สัจธรรมก็จักบังเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาอันสั้นและดำเนินต่อไปไกลโพ้นถึงภพที่ไม่หวนกลับคืนคือ พระนิพพาน สัจธรรมอันเป็นนิรันดร์นี้เปิดเผยตัวเองให้พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบตามกฎของพระผู้เป็นเจ้าของที่จะต้องทรงส่งบรรดาकाสดาลงมายังโลกมนุษย์ และพระพุทธเจ้าก็ทรงฐานะเหมือนดังกระจกเงาที่สะท้อนสัจธรรม (ธรรมะ) ของพระผู้เป็นเจ้าของที่พระองค์จะทรงนำมาสั่งสอนมนุษย์ทั้งมวล ดังที่พระพุทธ

เจ้าทรงตรัสว่า จงปลุกสังจรรย์มาให้เจริญในจิตของเธอเพราะสังจรรย์คือกระจกเงาของพระผู้เป็นเจ้าและไม่มีวันเปลี่ยนแปลง เราถือกำเนิดมาในโลกเสมือนราชา¹⁶⁰ แห่งสังจรรย์เพื่อทางรอดของโลก สิ่งที่เรามุ่งวิปัสสนาคือสังจรรย์ และสิ่งที่เราอุทิศให้เพื่อการปฏิบัติบูชาก็คือสังจรรย์ บรรดาหัวข้อสนทนาของเราก็คือสังจรรย์ ความนึกคิดของเราอยู่ในสังจรรย์เสมอๆ แล้วในที่สุดตัวเราเองก็คือสังจรรย์¹⁶¹ ถึงบัดนี้อาจมีบางคนโต้แย้งว่าในหลายโอกาสที่กล่าวมาแล้วพระพุทธเจ้าทรงเรียกพระธรรมว่าเป็นพระราชาแห่งพระราชาทั้งปวง และด้วยเหตุที่พระองค์ทรงให้คำมั่นสัญญาว่าจะทรงดำเนินชีวิตด้วยการสักการบูชาและคารวะในพระธรรมหลังจากพระองค์ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระธรรมจึงเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดดังข้อความที่พระองค์ทรงกล่าวข้างต้น ซึ่งสิ่งนี้ย่อมจะเป็นไปไม่ได้เลยเพราะเหตุผลที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสโดยทรงเจาะจงว่าพระองค์ทรงเป็นธรรมราชา(ราชาแห่งสังจรรย์) ที่อุปสมบทเพื่อทรงนำทางให้โลกหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนั้นถ้าหากว่าพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดเป็นธรรมะเช่นเดียวกัน ฉะนั้นพระพุทธเจ้าย่อมทรงสถานภาพอยู่เหนือพระผู้เป็นเจ้า นอกจากนี้ไม่มีคัมภีร์ของศาสนาพุทธแม้แต่คัมภีร์เดียวที่กล่าวว่าธรรมะนั้นเหมือนกับการสัมผัสรู้ (สัญญา) และจิต ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงมีทั้งจิตและสัมผัสปัญญาจึงทรงสถานภาพที่แตกต่างออกไปอีกและสูงกว่าธรรมะ

การอธิบายด้วยเหตุผลเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องนี้จากคัมภีร์ที่สมาธิกายแสดงให้เห็นถึงการแยกองค์ภาวะทั้งสามอย่างนี้ออกจากกันอย่างชัดเจนดังเช่นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในอรรถกถากล่าวคือ สิ่งที่ไม่สามารถเข้าใจได้และไม่สามารถทราบได้คือพระผู้เป็นเจ้า สังจรรย์ (พระธรรม) ที่เกิดมาอันเป็นนิรันดรกาลจากพระผู้เป็นเจ้าและเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์

¹⁶⁰ ธรรมราชาเป็นพระนามที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าอีกพระนามหนึ่ง ธรรมะมีความหมายว่าศาสนาหรือสังจรรย์และราชาหมายถึงกษัตริย์

¹⁶¹ ที่สมาธิกาย, 1.6 พระผู้เป็นเจ้าทรงความยิ่งใหญ่เหนือรูปแทน (ปฏิมา) สังจรรย์ = พระพุทธเจ้า

ของพระผู้เป็นเจ้าของและพระพุทธเจ้า ผู้ทรงนำสังขารธรรม (ธรรมะ) มาสั่งสอน และในชีวิตของพระองค์ที่ทรงอุทิศเพื่อการสั่งสอนนั้นทรงมีวัตรปฏิบัติที่เป็นตัวอย่างโดยสมบูรณ์จนแยกไม่ไต่ระหว่างพระองค์กับสังขารธรรม—ผู้ใดก็ตาม ที่เห็นเราย่อมเห็นธรรมะ เมื่อเห็นธรรมะแล้วย่อมจักเห็นเรา¹⁶² เพราะว่าตัวเราเองคือสังขารธรรม

พระพุทธเจ้าดังที่เราทราบมิได้เป็นปัจจัยโดยธรรมะ กรรมหรือพระนิพพาน ซึ่งสิ่งนี้จะเข้าใจได้โดยง่ายเพราะว่าพระพุทธเจ้าทรงมี "สิ่ง" เดียว ซึ่งไม่ได้อยู่ในธรรมะ กรรมหรือพระนิพพาน สิ่งนั้นคือจิต แต่พระพุทธเจ้าพระองค์เองมิได้เป็นปัจจัยโดยธรรมะหรือพระนิพพานนั้น พระองค์ก็มีได้เป็นผู้สร้าง ผู้พิทักษ์หรือผู้คุ้มครองโลก พระองค์มิได้ทรงเป็นผู้ออกกฎหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎดังกล่าวนั้น พระองค์มิทรงสามารถหยุดความเปลี่ยนแปลงของมวลสรรพสิ่งได้หรือแม้แต่ยกเลิกกฎแห่งเหตุและผล¹⁶³ พระองค์มิใช่เป็นผู้ทรงค้นพบคำสั่งสอนที่พระองค์ทรงประกาศ¹⁶⁴ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจะต้องขึ้นอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด โดยที่พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดนั้นไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยใดๆ และจะต้องทรงอยู่ภายนอกและกรอบหรือบัพัญญูติใดๆ โดยสิ้นเชิงเป็นสฤญญา (ความว่าง) ไม่ได้เข้าร่วมกับเหล่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเพราะว่าพระผู้เป็นเจ้าของมิได้เกี่ยวพันกับบรรดาประสบการณ์ที่ทราบได้ใดๆ ดังที่พระพุทธเจ้า¹⁶⁵ ทรงตรัสในการทรงตอบคำถามดังนี้

ถ้าโดยที่พระผู้เป็นเจ้าของหมายถึง บาง สิ่งที่ไม่สามารถคิดได้กับจิต แต่จิต
สิ่งบางอย่างที่นอกเหนือจากบรรดา สามารถคิดในสิ่งนั้นได้ นั่นคือ พรหม
ประสบการณ์ที่พึงรู้ได้ การมีอยู่ของ พระผู้เป็นเจ้าของและไม่ใช้สิ่งที่ผู้คนใน

¹⁶² สังยุตตนิกาย, III,13,22,87.

¹⁶³ คาถาวัตถุ, 214.

¹⁶⁴ มหาปราชญ์ปริมาตศาสตร์, I,157 อ้างถึงการเปิดเผยจากภาวะที่สูงกว่า.

¹⁶⁵ เติวิชชสูตร, I,1.

พระองค์ก็คงไม่สามารถกำหนดให้ได้
ด้วย การให้เหตุผลที่ทราบได้ เราจะ
สามารถรู้อะไรได้สิ่งหนึ่งได้อย่างไร ใน
เมื่อสิ่งนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกัน เราจะ
รู้อะไรได้สิ่งหนึ่งได้เฉพาะที่เกี่ยวข้อง
กันเท่านั้น

โลกนี้สักการบูชา

เกษมอุปนิษัต, I.6

พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุด (ทัต เอกัง) นั้น
ปราศจากคุณสมบัติและคุณลักษณะ
ทั้งไม่มีภพ (สัตย์) และทั้งไม่มี ไม่มี
ภพ (อสัตย์)

คัมภีร์ฤคเวท, X.129

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สุภูติ คำพูดทั้ง
หลายไม่สามารถอธิบายธรรมชาติ
ที่แท้จริงของจักรวาลได้ เฉพาะคน
ธรรมดาสามัญที่ถูกพันธนาการอยู่
กับความอยากเท่านั้น ที่จะใช้วิธีของ
ความอยากนี้อธิบายเรื่องของธรรมชาติ
ชาติที่แท้จริง”

ไอ้อรชุน ไม่มีสิ่งใดอีกแล้วนอกจากข้า
ทุกสิ่งทุกอย่างถูกร้อยเป็นพวงอยู่ที่ข้า
แจกเช่นไข่มุกที่ถูกร้อยเป็นพวงในเส้น
ด้าย

คัมภีร์ภควัดคีตา, VII.7

คัมภีร์วิษณะสตีร์, XXX
(ส่วนประกอบหลัก)

คาดไม่ถึงว่าข้างต้นนี้เป็นการเน้นให้เห็นว่าคนธรรมดาสามัญนั้นไม่
สามารถคลี่คลายปมปริศนาที่เกี่ยวกับความเร้นลับของจักรวาลได้เลยถึงแม้ว่า
จะใช้เหตุและผลอย่างไรก็ตาม ทั้งนี้ข้อเสนอดังกล่าว ที่เป็นกฎตายตัวของธรรม-
ชาติที่แท้จริงนั้นจะถูกพิสูจน์ว่าไม่จริงด้วยคำพูด ภาษที่สูงกว่าเท่านั้นที่จะ
สามารถมองเห็นและเข้าใจในแก่นแท้ของภพที่ต่ำกว่าซึ่งไม่ใช่ผู้คนที่อยู่ใน
ขอบเขตกำหนด (อวกาศและเวลา) ของภพนั้น

ตถาคตมองเห็นโลกทั้งสามคือ(โลกของ
พระผู้เป็นเจ้าของ โลกแห่งจิตวิญญาณ

...พระพรหม พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดผู้ทรง
ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีทั้งสัตย์(ความเป็น

และโลกแห่งวัตถุ) เหมือนดั่งเช่นที่เป็นอยู่ “มันยังไม่เกิด ยังไม่ตาย ไม่สามารถเข้าใจได้ เกิดขึ้นมาโดยไม่มีภาพ ไม่ได้เคลื่อนที่เป็นวงกลม ไม่รู้จักแตกดับ ไม่เป็นทั้งความจริงและความไม่จริง ไม่มีภาพหรือไม่มีภาพ ไม่ได้เป็นดั่งเช่นนั้นหรืออย่างอื่นหรือผิดแผกไป ตถาคตมองเห็น...ในฐานะของตถาคตว่า ไม่มีพระธรรมคำสั่งสอนใดเลยที่ถูกปกปิดไว้¹⁶⁶

จริง) และอสังคย (ไม่ใช่ความเป็นจริง) พระกร พระบาท พระเนตร พระเศียร และพระพักตร์ของพระองค์ปรากฏทั่วทุกแห่งหนและแผ่กระจายทั่วไปในทุกสิ่ง ทรงเป็นแหล่งรับความรู้ทางประสาทสัมผัส ถึงแม้ว่าจะทรงปราศจากประสาทสัมผัสทั้งหมด ทรงไม่ยึดติด ทรงเป็นผู้คำนวณชีวิตและทรงเป็นผู้เบิกบานเหนือความเบิกบานทั้งปวง ทรงเป็นทิพย์เหนือและสถิตในสิ่งทั้งปวงนั้น ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่เนื่องจากเหตุผลที่พระองค์ทรงสถานภาพไร้ลับ มนุษย์จึงไม่สามารถเข้าใจพระองค์ได้ ทั้งที่ใกล้มือและที่อยู่ห่างตัวออกไป ว่าพระองค์ทรงสถานภาพอย่างนั้นหรืออย่างนี้

คัมภีร์ภควัตคีตา, XIII.12,13,14,15

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีคำถามเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้าตรัสตอบด้วยพระอาการที่สงบนิ่งเหมือนเช่นอาจารย์ผู้สอนคัมภีร์อุปนิษัตของพราหมณ์ เมื่อถูกถามให้อธิบายคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของตน (บาสกาลี) ตอบว่า ตนกำลังตอบคำถาม (ด้วยอาการสงบนิ่ง) แต่ศิษย์ (บาร์ทวา) ไม่เข้าใจในคำตอบนั้น ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงยืนยันเรื่องพระผู้เป็นเจ้าของตนด้วยพระอาการที่เกือบจะสงบนิ่งว่าพระผู้เป็นเจ้าของตนเป็นผลของความจริงซึ่งอยู่นอกเหนือความนึกคิดทั้งปวง ปัจจัยแรกของพระผู้เป็นเจ้าของตนที่ปราศจากขอบเขต

¹⁶⁶ โลตัสสูตฺร, บทที่ XV

ย่อมไม่สามารถนำมาชี้แจงได้อย่างมีเหตุผลโดยจิตที่มีขอบเขตและเรื่องของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามิใช่เรื่องที่จะสามารถพิสูจน์ได้ทางตรรกวิทยา พระพุทธเจ้ามิได้ทรงเน้นเรื่องของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าว่าเป็น “ปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่ง” แต่พระองค์ก็มีได้ทรงมีความกังขาต่อความเป็นจริงในการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า โดยพระองค์ทรงตำหนิโลกของผู้ที่ทำการพิสูจน์สิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยการสังเกตและทดลอง (เชิงประจักษ์) ที่มีใช้จากการศึกษามาโดยตรงและพระโอวาทของพระองค์ที่ชัดเจนตรงไปตรงมาเกี่ยวกับธรรมชาติที่ไม่จีรังยั่งยืนของโลกียะ

ทั้งๆ ที่จิตวิญญาณของประเทศอินเดียเกือบจะท่วมท้นล้นเอ่อในศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่คนอินเดียยุคแรกก็ยังลังเลใจในการอธิบายความหมายธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า คัมภีร์อุปนิษัตของพราหมณ์ก็ได้แสดงแนวโน้มในเรื่องของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแต่อย่างไรก็ตาม ภายในกรอบของงานที่ว่าด้วยตรรกวิทยาของมนุษย์หรือคำจำกัดความเหมือนดั่งเช่นที่เราขอให้ใครคนใดคนหนึ่งเขียนเรียงความเรื่องพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่เขาก็ไม่เขียนกลับส่งกระดาษเปล่าคืนให้ เช่นเดียวกับผู้สอนคัมภีร์อุปนิษัตเมื่อได้รับการขอร้องให้อธิบายคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ากลับนิ่งเฉย นอกจากลักษณะหรือคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไม่สามารถบรรยายได้แล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงมีเหตุผลส่วนพระองค์ในการไม่ทรงให้คำจำกัดความเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งเหตุผลดังกล่าวของพระองค์นั้นชัดเจน ถ้าเราลองย้อนเข้าไปในอดีตของประเทศอินเดียในสมัยของพระองค์ เราจะเห็นว่าบรรดาคำกล่าวอ้างทุกชนิดเกี่ยวกับความรอบรู้ในธรรมชาติ รูปร่าง และคำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าล้วนมาจากพราหมณ์และผู้นำทางศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งในยุคนั้นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ถูกกำหนดโดยพราหมณ์และผู้นำทางศาสนาให้ปรากฏในหลายรูปแบบ โดยมีผู้สมรู้ร่วมคิดอย่างเงิบๆ ของบรรดาพราหมณ์และผู้นำทางศาสนานั้นอ้างว่าสามารถเข้าถึงใกล้ชิดได้กับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า การกล่าวอ้างนั้นดำเนินต่อไปเรื่อยๆ โดยเป็นความสูญเปล่าที่ไม่มีที่สิ้นสุดโดยไม่มีประโยชน์อันใดเลยตามความต้องการของเวลาแต่กลับทำให้เกิดความเครียดของอารมณและความขัดแย้งเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรง

คัดค้านคำกล่าวอ้างนั้นว่าไม่จริงโดยทรงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยเหตุผล ซึ่งไม่เฉพาะเพียงที่พระองค์ทรงไม่ให้ความเชื่อถือในความนึกคิดที่เป็นไปไม่ได้ซึ่งเกิดขึ้นชั่วขณะดังกล่าวนั้นแล้ว พระองค์ยังทรงตรัสให้ผู้คนเคร่งในศาสนาแสดงการยืนยันในการกระทำของตนที่ได้กระทำไปตามคำกล่าวอ้างนั้นด้วย ไม่เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจเลยที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถปฏิวัติแนวความคิดของผู้คนที่จินตนาการให้รูปลักษณ์ของพระผู้เป็นเจ้าของพระองค์เป็นเช่นนั้นอย่างนี้ได้ง่ายดาย พระองค์ทรงตระหนักโดยทรงเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าสิ่งใดที่จิตมนุษย์สามารถเข้าใจหรือจินตนาการได้จะต้องต่ำกว่าจิตที่สามารถเข้าใจต่อสิ่งนั้น สำหรับ “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า” ตามจินตนาการของมนุษย์นั้นพระองค์ทรงเห็นว่ามีผิดเพี้ยนไปจาก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ที่ทรงเป็นนิรันดรกาล เจกเช่นความไม่จริงกับความจริงที่เป็นนิรันดรกาล พระองค์ทรงประกาศว่า ผู้ที่พูดถึงพระพรหมว่าพระพรหมเป็นอย่างนี้ พระพรหมเป็นอย่างนั้น ความจริงแล้วเขาเหล่านั้นไม่เคยเห็นพระพรหมด้วยตาของเขาเลยเสมือนดังเช่นคนตาบอดที่ตกหลุมรักในผู้คนที่ไม่เคยเห็นเลย การกล่าวอ้างที่เป็นการชักชวนถึงความคุ้นเคยกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าโดยนักทฤษฎีและพวกกำมะลอทั้งหลายในสมัยของพระองค์เพื่อให้พวกตนได้มาซึ่งเกียรติยศชื่อเสียงและอำนาจเหนือผู้คนในยุคหนึ่งด้วยการทำสิ่งหลากหลายนานัปการเพื่อให้ได้ผลตามที่พวกตนต้องการ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นภารกิจของพระพุทธเจ้าที่จักต้องทรงดำเนินการคัดค้านโดยไม่มีการรอมชอมกันต่อแนวความคิดของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าตามจินตนาการของมนุษย์ซึ่งเป็นที่กล่าวกันว่า การสวดอ้อนวอนขอความกรุณาที่ไม่มีความสม่ำเสมอขึ้นอยู่กับอารมณ์ของมนุษย์ และยังกล่าวกันว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าตามจินตนาการของมนุษย์นั้นยังเข้าไปแทรกแซงการทำงานที่เป็นกฎของตนเองในจักรวาลด้วย ฉะนั้นจึงเป็นข้อพิสูจน์ได้ว่า ไม่ว่าทั้งพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าและกฎตามจินตนาการของมนุษย์จึงไม่สมบูรณ์ ดังนั้นโดยตรรกวิทยาต่างๆ พระพุทธเจ้าจึงทรงสามารถแสดงอรรถาธิบายได้ว่า ถ้าหากว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าตกเป็นเหยื่อของอารมณ์ที่โกรธง่ายและทรงปกครองจักรวาลตามความคิดที่เกิดขึ้นฉับพลันแทนที่จะเป็นกฎที่

สมบูรณ์ ดังนั้นพระผู้เป็นเจ้าดังกล่าวนั้นควรที่จะถูกสืมได้แล้วเพราะมนุษย์ไม่สามารถที่จะพบหนทางแห่งความหลุดพ้นได้ ไม่มีที่พักพิงที่ปลอดภัยจากพระราชเหนือธรรมชาติ ที่ไม่สามารถทำนายได้หรืออีกนัยหนึ่งถ้าพระพุทธเจ้าทรงสถิตในบารมีของพระองค์ซึ่งทรงมีอย่างท่วมท้น แน่นนอนที่สุดย่อมมีทางหลุดพ้นจากการเกิด จุดเริ่มต้น การสร้างและรูปร่าง และการหลุดพ้นนั้น จะต้องเป็นการเสียสละและยึดถืออย่างเคร่งครัดโดยไม่มีการหักเหในความคิด วาจาและการกระทำในคำสั่งสอนของพระองค์—คือ ธรรมะเพื่อยืนยันแนวความคิดอันหลังที่กล่าว *เตววิชชสูตร*¹⁶⁷ กล่าวไว้ว่า ความพยายามใดๆ ที่หวังจะรวมเป็นหนึ่งเดียวในบรมพรหมนั้นเป็นเรื่องไร้สาระเพราะเราไม่ทราบที่เรากำลังมองหาอะไร แต่อย่างไรก็ตามเราสามารถเข้าใจและได้รับประสบการณ์ของบรมพรหมซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดของมวลสรรพสิ่งได้โดยเราจะต้องพากเพียรไปบนหนทางแห่งธรรมะเท่านั้นเพื่อที่จะได้บรรลุซึ่งพระนิพพาน การฝ่าฟันด้วยความเพียรพยายามโดยไม่ยอมแพ้และพึงพาอาศัยอำนาจจากภายนอกอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นแก่นแท้ของพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่สิ่งนี้ก็เป็นสิ่งย่ำเตือนของสังฆจรรยาตั้งแต่สมัยโบราณที่ทุกศาสนานำมาสอนกล่าวคือสวรรค์หรือนรกนั้นเป็นผลผลิตจากการกระทำของเรา และ “เมื่อเราว่านเมล็ดพืชเราควรจะหวังเก็บเกี่ยวผล” เนื่องจากพระผู้เป็นเจ้าของเราทรงเป็นผู้มอบจิตวิญญาณที่มีเหตุผลและความเป็นอิสระที่จะเลือกโลกมนุษย์ด้วยความเป็นธรรมจึงไม่มีทางอื่นนอกจากจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามของขวัญที่ยิ่งใหญ่และพิเศษนี้และรับผิดชอบให้สูงสุดในการใช้ความเป็นอิสระในการเลือก พระพุทธเจ้าจึงทรงมีภารกิจในการสร้างทัศนภาพต่อพระผู้เป็นเจ้าในโลกยุคของพระองค์ขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งเพื่อให้มนุษย์ได้มองเห็นสถานะของภพที่ไม่สามารถพรรณนาได้ที่อยู่เหนือโลกวัตถุอันสับสนวุ่นวายแม้เพียงแวบเดียวและเพื่อช่วยเหลือโลกมนุษย์ให้พ้นจากอันตรายอันเกิดจากอวิชชา

¹⁶⁷ *เตววิชชสูตร*, (I.235)

และกิเลสตัณหาและเดินบนหนทางแห่งความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม (ธรรมะ) ซึ่งจะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้มนุษย์หลุดพ้นโดยแท้จริงด้วยการไม่ยึดติดและนำพามวลมนุษยชาติให้พ้นจากวัฏจักรแห่งการเกิดและความตาย จนถึงจุดสูงสุดคือ วิมุตติสุขแห่งพระนิพพานหรือพรหมโลก ถึงแม้ว่าจะถูกใส่ความโดยนักทฤษฎีทางศาสนาพุทธในเรื่องแนวความคิดเกี่ยวกับพรหมที่ว่ามิใช่เป็นปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่งหรือสถานะของความสุขอันเป็นนิรันดรกาล แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงยอมรับโลกของพรหม¹⁶⁸ โดยพระองค์เองอย่างชัดเจนว่าเป็นถิ่นกำเนิดของพระองค์เอง เพราะว่าพระองค์ก็ทรงเป็นประชากรแห่งสวรรค์นั้น ที่บรรดาชาวฮินดูที่เคร่งศาสนาทุกคนต่างก็ปรารถนายิ่งนัก ดังคาถาบทนี้

ข้าแต่โคดมะ เราได้รับการบอกกล่าว
ว่า ศากยมนีทราบถึงหนทางเพื่อรวม
เข้าเป็นหนึ่งเดียวกับพระพรหมได้ซึ่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบเป็นเชิง
ปุจฉาว่า “พรหมณเอย ท่านมีความ
คิดอย่างไร สมมุติว่ามีบุคคลหนึ่งเกิด
และเติบโตในเมืองมนสคตะเขาจะเกิด
ความสงสัยหรือไม่ถึงหนทางที่ทอด
ตรงจากจุดนี้สู่เมืองมนสคตะ” “แน
นอนที่สุด เขาจะไม่สงสัยเลยท่าน
โคดมะ” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ดัง
นั้น ตถาคตจึงทราบหนทางที่เป็น
สายตรง เพื่อนำไปสู่การรวมเป็นหนึ่ง
เดียวกับพรหม ตถาคตทราบเพราะ
ตถาคตอยู่ในโลกของพรหมและเกิด

พระองค์ทรงเป็นวายุ (เทพแห่งลม)
ทรงเป็นพญายม(เทพแห่งความตาย)
ทรงเป็นอัคนี (เทพแห่งไฟ) ทรงเป็น
จันทรา(เทพแห่งพระจันทร์) ทรงเป็น
พระพรหม (พระผู้สร้าง) ไม่เพียงแต่
เท่านั้น พระองค์ยังทรงเป็นพระบิดาของ
พระพรหมอีก

คัมภีร์ภควัดคีตา, XI.39

แม้ว่าข้าไม่มีการเกิดและเป็นอมตะ
และเป็นเจ้าแห่งมวลชีวิต แต่ข้าก็ยัง
ปรากฏภายในร่างโยคะมายาเต็มของ
ข้า(ศักยภาพแห่งสวรรค์)เพื่อควบคุม
ธรรมชาติ (ประภคติ) ของข้า

คัมภีร์ภควัดคีตา, IV.6

¹⁶⁸ ดูหน้า 210-230 เพื่อคำอธิบายในรายละเอียด

ในพรหม ไม่มีอะไรน่าสงสัยเลยในตัว
ของதாகาด”

ทีฆนิกาย, 9,35

เพราะว่าข้าคือถิ่นพำนักของพรหมซึ่ง
ไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักสิ้น เป็นอมตะเป็น
ความดีอันเป็นนิรันดรและความสุขที่
ไม่มีที่สิ้นสุด

คัมภีร์ภควัดคีตา, XIV.27

คำสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวข้างต้นได้เผยแพร่โดยตรงอย่างต่อเนื่องไปยังบรรดาชาวฮินดูโดยเฉพาะอย่างยิ่งพราหมณ์และเป็นที่ชัดเจนว่าพระองค์ต้องตรัสกับพราหมณ์เหล่านั้นด้วยภาษาและจากแนวความคิดของพวกเขา ถ้าพระองค์ทรงประสงค์ให้พราหมณ์เหล่านั้นเข้าใจและยอมรับในพระองค์พระองค์ทรงเน้นย้ำเรื่องการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในโลกนี้เพื่อที่จะสามารถบรรลุถึงโลกแห่งพรหม (พรหมโลก) ในภพที่อยู่เหนือโลก ดังนั้นพระองค์จึงทรงใช้คำว่า “พรหมจรรย์” ซ้ำๆ กันเสมอ (ผู้ดำเนินชีวิตด้วยการถือศีลของพรหมหรือการถือพรตบางอย่าง) หรือในบางโอกาส พระองค์ทรงถือให้พรหมเท่ากับธรรมะและในบางครั้งพระองค์ทรงเรียกพรหมในร่างของมนุษย์¹⁶⁹

พระพุทธเจ้าคือ ร่างที่ฝังในพรหม

อังคุตตรนิกาย, V.4

มีจิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่ซ่อนอยู่ใน
ความเร้นลับของคัมภีร์อุปนิษัทและ
คัมภีร์พระเวทและพระพรหม พระผู้
สร้างทรงเป็นหน้จิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่
ในฐานะที่เป็นพระผู้สร้างของพระองค์
จิตวิญญาณที่ยิ่งใหญ่ดังกล่าว คือจิต
วิญญาณของพระผู้เป็นเจ้าของและสามารถ
เห็นได้โดยปวงเทพและบรรดาฤๅษีทั้ง
หลายในกาลก่อนซึ่งเมื่อได้รวมเป็นหนึ่ง
เดียวกับพระองค์จะเป็นอมตะ

คัมภีร์เสวตตวิตรูปนิษัท V.6

¹⁶⁹ ทีฆนิกาย, iii.8,27 หน้า 84 (ธรรมถโย อิติ พรหมโย อิติปิพรหมบุตรโต อิติ ปี) ดูในอังคุตตรนิกาย V.10,115 หน้า 226 (พระองค์ทรงศาสตาของพระผู้เป็นเจ้าของอย่างสมบูรณ์ในศีลบริสุทธิ)

เป็นความเหลือเชื่อที่พระพุทธเจ้าทรงพระปรีชาสามารถในการเปลี่ยนความนึกคิดของชาวฮินดูได้ ซึ่งพระองค์ทรงกระทำไม่ได้เลยถ้าหากว่าพระองค์ทรงปฏิเสธเรื่องของพระพรหมและไม่ทรงยอมรับการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด พระองค์ทรงยืนยันซ้ำแล้วซ้ำอีกว่าพระองค์เสด็จมามิใช่เพื่อทรงปฏิเสธแต่เพียงความบริสุทธิ์และความสมบูรณ์แก่พรหมจรรย์และเพื่อทรงอธิบายความหมายด้วยจิตวิญญาณและอักษร¹⁷⁰

พระโคตมะตรัสว่า ทั้งหมดนี้คือ พรหมจรรย์อันได้แก่มิตรภาพ การเสวนา และทำความคุ้นเคย กับพระผู้เป็นเจ้า เพราะการสร้างมิตรภาพกับพระผู้เป็นเจ้า มนุษย์ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดก็จักหลุดพ้นจากความเกิด ที่ต้องชราภาพและตาย ก็ยอมจักหลุดพ้นจากความชราภาพและความตาย ดังนั้นเธอจะต้องฝึกตนเพื่อสร้างมิตรภาพ เป็นผู้เสวนา และเป็นผู้คุ้นเคยของพระผู้เป็นเจ้า ในการกระทำสิ่งดังกล่าว มีสิ่งเดียวที่เธอจะต้องถือปฏิบัตินอกเหนือจากสภาวะทางจิตทั้งหมดคือความเพียรพยายาม (วิริยะ)

สังยุตตนิกาย, 1.88-89

ข้าคือผู้เดียวซึ่งเป็นที่รู้จักโดยผ่านทางคัมภีร์พระเวทหลายเล่ม ข้าคือผู้ทำคัมภีร์เวทานตะและผู้รู้ในคัมภีร์พระเวท ข้าไม่มีทั้งบุญหรือบาป ความหายนะไม่มีสำหรับข้า ไม่มีการเกิด ไม่มีร่างกาย ไม่มีประสาทสัมผัส ไม่มีสติปัญญา ข้าไม่มีดิน น้ำ ไฟ อากาศ อีกด้วยรัฐธรรมนูญของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด สถิตในพระหทัยของพระองค์ ไร้มลทินเพียงหนึ่งเดียวไม่มีสอง เป็นพยานของมวลสรรพสิ่งเป็นอิสระจากภพและการไม่มีภพ (ซึ่งเป็นภาวะคู่) ผู้นั้นบรรลุถึงธรรมชาติทิพย์ที่บริสุทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้าโดยแท้

คัมภีร์ไคตริยาอุปนิษัต, III.10.5

ยกเลิกการปฏิบัติทั้งปวงและยึดถือข้าเพียงผู้เดียวเป็นที่พักพิง ข้าจะขจัดบาปทั้งมวลออกไปจากเธอ

คัมภีร์ภควัดคีตา, XVIII.66

¹⁷⁰ สังยุตตนิกาย, IV.314-16

สิ่งที่สำคัญคือเราจะต้องเข้าใจในความหมายของคำว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า (Lovely) ดังที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างถึงนี้ ดังที่พระองค์ตรัสว่า พรหมจรรย์ทั้งหมดก็คือ การสร้างมิตรภาพ การเสวนา และการทำความคุ้นเคยกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ถึงแม้ว่าพรหมจรรย์จะเป็นจุดสูงสุด¹⁷¹ และมีความหมายคล้ายคลึงกับพระนิพพาน แต่ทว่าไม่สามารถเปรียบเทียบพรหมจรรย์ให้เท่ากับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้ เนื่องจากลักษณะที่แตกต่างดังต่อไปนี้ พรหมจรรย์สามารถนำไปสู่การสร้างมิตรภาพ การเสวนา และการทำความคุ้นเคยกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่มิตรภาพ หรือการเสวนา หรือการทำความคุ้นเคยไม่มีองค์ภาวะเช่นเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ในบางโอกาสพระพุทธเจ้าทรงอ้างสถานะของพระองค์ว่าทรงมีองค์ภาวะเช่นเดียวกับธรรมะและบรรลุดจุดสูงสุดคือพระนิพพานและมีได้ทรงอ้างว่าทรงมีองค์ภาวะเช่นเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า แต่ตรัสว่าเนื่องจากมิตรภาพกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า จึงทำให้มนุษย์สามารถบรรลุพระนิพพานได้ (พยานหลักฐานที่เป็นปัจจัยของพระนิพพานได้แก่ การหลุดพ้นจากการเกิด ชราภาพและความตาย) ดังนั้นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้านี้ (Lovely) จึงอยู่ในฐานะสูงกว่าพระพุทธเจ้าเพราะมิตรภาพ การเสวนา และการทำความคุ้นเคยกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับพระภารกิจของพระพุทธเจ้าในการช่วยเหลือมนุษย์ให้พบกับทางรอด นอกจากนี้พระพุทธเจ้าพระองค์เองก็ทรงค้นหาทางรอด (วิมุตติ) ดังนั้นโดยตรรกวิทยาแล้วเราก็สามารถอนุมานได้ว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะต้องเป็นปัจจัยช่วยให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ โดยใช้คำว่า “เขา” ซึ่งหมายถึง ช่างไม้ผู้สร้างบ้าน นั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า “มิตรภาพ” “การเสวนา” “การทำความคุ้นเคย”) เป็นนัยที่เกี่ยวกับองค์ภาวะที่สามารถมีควมรู้สึกได้ทางประสาทสัมผัสซึ่งไม่ใช่สิ่งที่ไม่มีชีวิต ดังเช่นธรรมะ กรรมหรือพระนิพพาน แต่ในบทก่อนหน้านั้น¹⁷² พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธรรมะไพเราะนุ่มนวลตั้งแต่ต้น ไพเราะนุ่มนวลเมื่อถึงกิ่ง

¹⁷¹ สังยุตตนิกาย, iii.184.

¹⁷² วินัยปิฎก, I.20-21

กลาง และเพราะนุ่มนวลจนถึงบทสุดท้าย ข้อความดังกล่าวซึ่งปรากฏในสังยุตตนิกายไม่มีการกล่าวถึงเลยว่าอะไรประกอบเป็นธรรมะ หรือ พระผู้เป็นเจ้าของหมายถึงธรรมะ ดังนั้นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่ว่านี้ก็ไม่จำเป็นจะต้องบรรลุปะการเป็นพระพุทธเจ้าหรือบรรลุปะการนิพพานและ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ที่ว่านี้ก็มีใช่ หรือแม้แต่ทำให้หลุดพ้นจากความชราภาพและความตายเพราะธรรมะจะไม่มีควมจำเป็นสำหรับพระโคตมมะในการบรรลุปะการสัมโพธิญาณ แต่เนื่องจากมีตภาพของพระพุทธเจ้ากับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจำเป็นต้องมีในการทรงปฏิบัติภารกิจของพระองค์เพื่อทรงช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์และพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่กล่าวถึงนี้ก็มีได้เป็นธรรมะและพระพุทธเจ้าก็มีได้ทรงถือว่าพระนิพพาน “เป็นปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่ง” ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะอธิบายความหมายของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่กล่าวถึงนี้กับธรรมะหรือพระนิพพาน¹⁷³ หรือกรรมแต่กลับเห็นว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่กล่าวถึงนี้มีคุณลักษณะเช่นเดียวกับพระผู้ที่ไม่มีความคิด ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา ไม่มีการเกิดและไม่มีการรูปร่าง¹⁷⁴ ซึ่งวิซิททั้งหมดและการค้นพบพระองค์ทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากภพทั้งหมดที่เต็มไปด้วยทุกข์เวทนา หากเราสามารถจดจำได้ว่าพระผู้ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา ฯลฯ เป็นเอกลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสูงสุด เราก็จะต้องเข้าใจได้ว่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่เราพูดถึง ณ ที่นี้ย่อมเป็นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสูงสุดที่ไม่สามารถพรรณนาได้ ซึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงเสวนาด้วยจนพระองค์ทรงบรรลุวิมุตติสุขแห่งพระนิพพานที่ไม่มีขีดจำกัด พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเราให้มีความเพียรพยายามเดินไปบนหนทางซึ่งเป็นมิตระ ได้เสวนา และทำความคุ้นเคยกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่กล่าวถึงนี้ แต่ถ้าจะให้อธิบายถึงลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ดังกล่าวซึ่งเป็น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าสูงสุด พระพุทธเจ้าทรงละเว้นที่จะอธิบายให้เราทราบเกี่ยวกับเรื่องนี้ แม้ว่าพระองค์จะทรงยอมรับอำนาจของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

¹⁷³ น สังขารยา นิรวาหน อสติ กิมจิต อสติ วิสสนัง (ในสังขานั้นย่อมไม่มีทั้งสังขาร นิพพานหรือความแตกต่างในทั้งสองสิ่ง)

¹⁷⁴ กล่าวในบทที่โด่งดังที่สุดจากอุทานนุเทศกาว (ดูหน้า 264-266)

“ทุกกรณี” แต่พระองค์ก็ได้ทรงเอ่ยถึงหัวใจสำคัญของพระผู้เป็นเจ้า เพราะไม่มีอะไรเป็นไปได้ที่มนุษย์จะสามารถเข้าใจได้ ดังเช่นคัมภีร์อุปนิษัต¹⁷⁵ กล่าวไว้ว่า “ในเมื่อตาของเราไม่สามารถมองเห็นหูไม่สามารถได้ยินหรือจิตไม่สามารถเข้าใจได้แล้ว เราจะสามารถทราบเกี่ยวกับพระองค์ได้อย่างไร พระองค์ทรงอยู่เหนือการรับรู้ได้และการรับรู้ไม่ได้” ไม่มีเสียงสะท้อนจากห้วงลึกของ พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงสถิตเป็นนิรันดรกลับมาหาเราและความพยายามอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อค้นหาสาระสำคัญของพระผู้เป็นเจ้าจริงแต่จะไร้ประโยชน์ มนุษย์เราก็เหมือนกับค้างคาวที่อยู่ในถ้ำอันกว้างใหญ่ที่ไม่มีพรมแดน ซึ่งการเปล่าประโยชน์ดังกล่าวก็ได้เปรียบเทียบกับเหมือนตาบอดคลำช้าง ดังร้อยกรองที่ถอดความที่จะกล่าวต่อไปนี้

“มีชายชาวฮินดูสถานตาบอดทุกคน แต่ละคนเรียนรู้มาคนละแบบ
ทั้งหมดประสงค์ไปดูช้าง¹⁷⁶ ทั้งๆ ที่ตัวเองตาบอด”

แต่ละคนก็ต่างคลำหาเพื่อที่จะสัมผัสส่วนต่างๆ ของช้าง—ทั้งวง ขา และกีหางและประกายอย่างมั่นใจว่าช้างมีรูปร่างเหมือนงู เหมือนต้นไม้ เหมือนลำต้น เหมือนเชือก ช้างมีรูปร่างเหมือนที่กล่าวและยังเหมือนอะไรอื่น ๆ อีกมากกว่านี้อีก เนื่องจากกลัวจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนตาบอดฮินดูสถานคนที่เจ็ด ผู้เขียนจึงไม่มีความประสงค์ที่จะกล่าวว่าช้างมีรูปร่างอย่างไร แต่ก็ขอเพียงกล่าวว่าช้างเท่านั้น แต่ถ้าจะมีตาบอดสักคนหนึ่งลืมตา สามารถมองเห็นช้างได้ทั้งตัว แต่เขาจะบรรยายรูปร่างของช้างให้คนตาบอดที่เหลือเข้าใจได้อย่างไร ดังที่คัมภีร์อุปนิษัตกล่าวไว้ว่า “คำพูดและจิตหันหลังกลับให้...คำพูดและความนึกคิดไม่สามารถเข้าถึงพระองค์ได้และพระองค์มิสามารถเห็นได้ด้วยตา เมื่อเป็นดังนี้แล้วมนุษย์จะเข้าใจพระองค์ได้อย่างไร นอกจากมนุษย์ผู้ที่กล่าว

¹⁷⁵ เกณฑอุปนิษัต, I.3.4

¹⁷⁶ ขอถ้อยที่ผู้อ่านเกี่ยวกับร้อยกรอง 2-3 บรรทัดเกี่ยวกับเรื่องช้าง ซึ่งในธรรมบททั้งปวงมีรายละเอียด (xxdiii นกวัคโก)

นั่นแหละคือพระองค์”¹⁷⁷

เนื่องจากความเชื่อแต่ละความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้าถูกจำกัดไว้โดยธรรมชาติของแต่ละความเชื่อนั้นและไม่ว่าพระผู้เป็นเจ้าในจินตนาการของมนุษย์ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นแหล่งแห่งการสร้างทั้งมวลและทรงเป็น “ปฐมเหตุของมวลสรรพสิ่ง” จะทำให้จิตของเราหลงใหลซึ่งชอบเพียงใด แต่ความเชื่อนั้นก็ได้เป็นอุปสรรคแรกต่อการพัฒนาจิตของเราต่อความนึกคิด (ทัสสนะ) ที่แท้จริงและยิ่งใหญ่กว่าต่อพระผู้เป็นเจ้า ไม่ว่าเราจำต้องเสียอะไรไปก็ตามเราจะต้องหยุดความนึกคิดถึงพระผู้เป็นเจ้าด้วยจินตนาการของเรา เพราะความเชื่อใดๆ ตามแนวคิดเช่นนั้นเป็นความคิดที่อยู่ในติดจำกัดอย่างที่สุดหรือเราไม่ควรหวังที่จะได้รับคำอธิบายความหมายของพระผู้เป็นเจ้าที่เต็มไปด้วยความหมายโดยการร้อยถ้อยคำโศกเศร้าแล้วคำเล่าดังเช่น พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นที่รัก พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นสัจจะหรือพระผู้เป็นเจ้าเป็นพระผู้ทรงความเที่ยงธรรม ซึ่งโดยนัยแล้วเป็นการกล่าวที่เป็นธรรมชาติมากที่สุดสำหรับเรา แต่ใครขอย้ออีกครั้งที่การมุ่งยึดติดในพระผู้เป็นเจ้า ด้วยคุณลักษณะต่างๆ เช่นความรัก สัจจะหรือพลังอำนาจโดยจิตของมนุษย์เราที่มีขอบเขตจำกัด นั้นเป็นความเห็นผิดโดยสิ้นเชิงและอีกประการหนึ่งก็คือคุณลักษณะดังกล่าวที่มนุษย์จินตนาการขึ้นนั้นคลุมเครือที่สุดในเรื่องของความเข้าใจและบ่อยครั้งก็ถูกสกัดกั้นโดยกฎเกณฑ์ที่ทำให้เป็นตัวของตัวเองเกี่ยวกับคุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ซึ่งทำให้เป็นอุปสรรคกีดขวางในการได้รับความเข้าใจที่ชัดเจนในพระผู้เป็นเจ้าด้วยความชัดเจนซึ่งเกิดขึ้นในจิตของเราโดยการนำขอบเขตที่กำหนดไว้แน่นอนมาใช้อย่างโง่ๆ เกี่ยวกับเรื่องพระผู้เป็นเจ้า อาจทำให้เราถูกชักนำไปสู่การปฏิเสธการมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าหรือปฏิเสธว่าไม่มีพระผู้เป็นเจ้าเหมือนอย่างกวีพุทธศาสนิกชนในสมัยโบราณ (ที่ว่าในเมื่อมีพระผู้เป็นเจ้าแล้วทำไม ชัยชนะ สัจจะและความยุติธรรมจึงล้มเหลว)

¹⁷⁷ คาทาอุปนิษัท.

เราต้องเข้าใจด้วยว่าเพราะอาทิตย์มิได้ส่องแสงโดยคำจำกัดความของเราคือ แสงสว่าง เพราะนั่นเป็นมาตรฐานของพระอาทิตย์เอง ที่เป็นความจริงที่สุดก็คือ จิตของมนุษย์ซึ่งมีขอบเขตจำกัดนั้นไม่สามารถทราบถึงคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของได้โดยแท้จริง นอกเสียจากผลที่เกิดซึ่งก็เป็นเพียงบางส่วน เพราะว่าพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดนั้นทรงอยู่นอกเหนือทุกสิ่งทุกอย่างและประกอบเป็นทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่ปรากฏและไม่ปรากฏทั้งที่เป็นห้วงเวลาและความเป็นนิรันดรกาล ทั้งที่เป็นสังขารและพระนิพพาน “พระอาทิตย์ พระจันทร์หรือบรรดาดวงดาวมิได้ส่องสว่างเอง ฟ้าแลบก็มีได้เกิดแสงสว่างของฟ้าแลบเอง และแม้แต่ไฟในโลกมนุษย์ซึ่งน้อยกว่ามากจากแสงสว่างของพระองค์ จึงทำให้มวลสรรพสิ่งมีแสงสว่างและรังสีที่แผ่จากพระองค์ทำให้สภาพสิ่งที่พระองค์สร้าง¹⁷⁸ รุ่งโรจน์สว่างไสว” ตรรกวิทยาของเราที่อ้างประสบการณ์และความรู้ของตนเองในการพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ภายนอกด้วยความสามารถที่จำกัดและความหลงจะไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิง พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทรงตระหนักดีว่าพระผู้เป็นเจ้าของมิได้เพียงทรงประทานเวลาและอากาศที่อยู่นอกเหนือความรู้ความเข้าใจของมนุษย์เท่านั้น แต่สิ่งที่เราทราบนั้นเป็นความจริงทั้งหมด *พระผู้เป็นเจ้าของ* ทรงเป็นความจริงที่ยิ่งใหญ่เหนือความจริงทั้งปวงและเป็นความจริง (ยถาภูตธรรม) ของพระผู้เป็นเจ้าของผู้คิดแยกไปจากโลกวัตถุและแม้แต่ปรากฏการณ์ทางปรัชญาที่ว่าด้วยความจริงซึ่งเป็นธรรมะสูงสุด (อภิธรรม) กล่าวคือเป็น “ความว่างเปล่า” (สุญญตา) ความนึกคิดด้วยปรัชหายังรู้ภายในหรือญาณที่มีใช้เป็นการอนุมานจะเป็นยานเพื่อการเข้าใจแก่พระองค์ได้ “พระองค์จะทรงเสด็จเข้าสู่สิ่งสถิตในจิตของผู้ที่รู้จักพระองค์เหนือความนึกคิดของเขามิใช่ผู้ที่จะจินตนาการที่จะได้บรรลุถึงพระองค์ในเพียงความนึกคิดเท่านั้น”¹⁷⁹ การดำรงอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าของจะสามารถรับรู้ได้โดย

¹⁷⁸ คาทาอุปนิษัท, II.2.15 และ มุณฑกอุปนิษัท, II.2.11

¹⁷⁹ คาทาอุปนิษัท, II.3

คุณลักษณะของพระองค์และเราได้รับการสั่งสอนว่าการที่จะสามารถทราบคุณลักษณะของพระองค์ได้เราจะต้องมองดูรอบๆ ตัวเราและในตัวเองด้วย

สิ่งที่ไม่สามารถอธิบายได้จะนำไป
 สอนและกล่าวให้ใครทราบได้อย่างไร
 สิ่งจะสามารถนำไปสอนและกล่าว
 ให้ทราบได้โดยคุณลักษณะของสิ่ง
 เท่านั้น

ใครเป็นผู้สั่งจิตให้ลอยละล่องออกไป
 ไกลโพ้น ใครเป็นผู้กำหนดชีวิตให้มี
 การเริ่มต้นเดินทาง ใครเป็นผู้ผลักดัน
 ให้เราเปล่งเสียงคำเหล่านี้ได้ แล้วใคร
 ที่เป็นจิตวิญญาณอยู่เบื้องหลังตาและ

มัธยมมิกวิตติ, หน้า 264

หู

เกณอุปนิษัท, 1.1

ไอ้พระผู้มีพระภาคผู้รับพระพรอันประ
 เสริฐ ความเงียบคือ เหล่าพระตถาคต
 ลังกาวัตตรสูตร

ไม่มีความเหมือนใดๆ จะเหมือนพระ
 องค์ ผู้ทรงความสว่างไสวรุ่งโรจน์ที่
 ไม่มีขอบเขต

ยชฺฐเวท, 32

สิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าธรรมะแพร่กระจายไปทั่วจักรวาล ดังนั้นไม่
 ว่าเราจะเรียกขานพระผู้เป็นเจ้าของด้วยพระนามใดก็ตาม จิตที่สามารถแยกแยะ
 สิ่งต่างๆ ได้ย่อมสามารถแยกแยะหลักฐานที่เสนอโดยจักรวาลในทิศทางที่เป็น
 ระเบียบได้อย่างเหลือล้น ถึงแม้จะดูเหมือนว่าจะเป็นการปรากฏการณ์ที่สับสน
 อลหม่าน แต่เมื่อได้ตรวจสอบพิจารณาพื้นผิวของปรากฏการณ์นั้นอย่างใกล้ชิด
 แล้วก็จะได้ข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนในความมีอยู่อย่างกว้างขวางของกฎระเบียบและ
 องค์การนี้และระเบียบนี้แสดงถึงการนำทางที่ชาญฉลาด ถ้าไม่อยู่ภายใน
 ปรากฏการณ์นั้นก็ต้องภายนอกหรือเหนือปรากฏการณ์ดังที่กล่าวนี้ ไม่ว่าผู้ใด
 ผู้หนึ่งจะมองดูโลกแห่งวัตถุหรือมองดูจิตมนุษย์ เหตุผลหรือศาสนา อย่างไร
 ก็ตาม ผู้นั้นก็อาจจะสามารถหลบหลีกการมีอยู่ ของความเป็นจริงที่ยิ่งใหญ่อัน
 เป็นสากลเพียงหนึ่งเดียวคือพระผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นมูลฐานในระเบียบแบบแผน
 ของมวลสรรพสิ่ง จากการตรวจสอบการเพิ่มจำนวนส่วนเล็กที่สุดของพลังงาน

ไปจนถึงกาแล็คซี่ที่ใหญ่โตมโหฬาร จิตที่ชาญฉลาดยอมรับพระผู้เป็นเจ้าของที่ทรงแสดงการดำรงอยู่ของพระองค์ด้วยการทรงแสดงการใช้กฎอย่างชาญฉลาด และทรงแพร่กระจายปรากฏการณ์ทั้งหมดไปทั่วแดน ความชาญฉลาดและพระภารกิจของพระองค์เป็นเส้นใยมูลฐานที่วิ่งผ่านจักรวาลทั้งหมดและความฉลาดที่กล่าวถึงนี่คือ จิตที่ยิ่งใหญ่

พระพุทธเจ้าทรงยอมรับเรื่องนี้เช่นเดียวกันโดยทรงกล่าวว่าจิตเป็นทุกสิ่งทุกอย่างและจักรวาลอุดมสมบูรณ์ไปด้วยจิต แต่กรรม ธรรมะ และพระนิพพานไม่มีจิต ซึ่งถูกต้องแน่นอน พระพุทธเจ้าตรัสว่าจิตนั้นมีภพและพระองค์มิได้ทรงถือว่ากรรมและพระนิพพานนั้นเป็น “ปฐมเหตุของสรรพสิ่ง”

การนำทางที่ชาญฉลาดและความนึกคิดที่จะสร้างสรรค์จะเกิดได้เพราะจิตเท่านั้น ยิ่งกฎและองค์การที่เห็นได้ในปรากฏการณ์ยิ่งครอบคลุมกว้างขวางมากเท่าใดความต้องการในสติปัญญาที่สูงขึ้นและจิตที่ยิ่งใหญ่กว่าที่อยู่เบื้องหลังเพื่อการผลักดันยิ่งมากขึ้น ดังนั้นกฎที่เป็นสากลย่อมมาจากจิตที่เป็นสากล แต่จิตที่เป็นสากลนั้นเป็นอย่างไร และจิตของเราซึ่งมีขอบเขตนั้นเป็นอย่างไรถ้าเราไม่สามารถเข้าใจธรรมชาติและองค์ประกอบของจิตของเราได้ซึ่งแน่นอนมีการดำรงอยู่ แล้วเราจะเข้าใจจิตที่เป็นสากลจักรวาลซึ่งเป็นจุดกำเนิดของเวลา อวกาศและสรรพสิ่งอื่นๆ ทั้งหมดได้อย่างไร จิตของเราแสดงการดำรงอยู่โดยผลของความคิดที่สร้างสรรค์ซึ่งเราจะพบได้ในสิ่งที่เราค้นพบและสิ่งประดิษฐ์ของเราทั้งหลายขณะที่ทุกด้านของการสร้างทุกสิ่งไม่มีแม้แต่น้อยนิดเลยที่เป็นผลของจิตของเรา แต่เป็นผลของจิตที่ยิ่งใหญ่อันเป็นสากลที่เป็นหลักฐานไปชั่ววันรัตกาล

ไม่มีผู้ใดจะมีความพอใจในความคิดของการเป็นอยู่โดยปราศจากจุดมุ่งหมายในจักรวาลแห่งความลับสนอหล่ม่าน ที่ความทุกข์และความผาสุก ความหายนะและความปลอดภัย ไร้ความหมาย ในบางโอกาสเราอาจจะจินตนาการไปว่าจักรวาลนี้ช่างมีแต่ความว่างเปล่าของความรู้สึกลำสำหรับการฝ่าฟันเพื่อจริยธรรมของเราหรือปราศจากความรู้ ความเข้าใจการมีชีวิตอยู่

ของเรา แต่ถึงอย่างไรก็ตามในส่วนลึกของความเป็นมนุษย์ของเรา ดังจะเห็นได้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของเรา ความนึกคิดและการกระทำของเราตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อหรือการอนุมานว่า จักรวาลเป็นการปรากฏของกฎซึ่งอ้างความเป็นจริงที่ยิ่งใหญ่ของจิตและพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของความก้าวหน้าของเราเพื่อที่จะคลี่คลายปมปริศนาอันเร้นลับของโลกแห่งปรากฏการณ์ยิ่งมกเท่าใด ความผิดของเรายิ่งมกเท่านั้นเพราะว่าจิตของเราเท่านั้นที่เป็นสิ่งสำคัญ เป็นความจริงและเป็นเครื่องมือในการพิจารณาและควบคุมจักรวาล ไม่มีอะไรเลยนอกจากสิ่งที่จิตเห็น ไม่ช้าก็เร็วที่มุ่มมอในความจริง (สัจจะ) ที่สามและเป็นมุ่มมอที่ยิ่งใหญ่จะต้องเกิดขึ้นแก่เรา กล่าวคือ จิตดังกล่าวคือพระผู้สร้างหรือพระผู้เป็นเจ้าของ จิตที่เป็นสากลย่อมเป็น "ทุกสิ่งทุกอย่าง" และจากจิตนั้นทุกสิ่งทุกอย่างก็ถูกสร้างขึ้น แต่ไม่ว่าเราจะเข้าใจในเรื่องของพระผู้เป็นเจ้าของอย่างไรก็ตาม เราก็ไม่สามารถให้คำอธิบายที่ถูกต้องเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของได้ แม้ว่าจะได้ทำการวิเคราะห์ถึงขั้นสุดท้ายก็ตาม ที่สามารถทำได้ก็เป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น อีกทั้งจินตนาการในกรอบของงานสร้างของพระองค์ก็ไม่สามารถสื่อความหมายที่เป็นธรรมชาติภายในอันเกี่ยวกับการดำเนินการตามพระประสงค์ที่เป็นอธิปไตยของพระองค์ซึ่งเราเรียกว่า ธรรมะ¹⁸⁰ ของพระองค์ได้ ขณะที่เราได้รับคำเตือนมิให้เข้าใจไปว่าจิตที่เป็นสากลนั้นเสมือนบางสิ่งบางอย่างที่แตกต่างเพียงแต่ระดับและถือความสำคัญคล้ายกับจิตอันมีขอบเขตของเรา พระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างเกินที่มนุษย์จะหยั่งรู้ได้ระหว่างพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของกับการปฏิบัติของเราซึ่งเป็นการเลือกโดยอิสระที่ยืดหลัก "ตัวตน" ดังที่พระองค์ตรัสว่า มีตัวตนและก็มีสัจจะ สัจจะอยู่ที่ไหนตัวตนจะไม่มีอยู่ที่นั่น เมื่อตัว

¹⁸⁰ นักศึกษาคัมภีร์อุปนิษद्จากอาจได้ถึงการปรากฏของสิ่งสองสิ่งซึ่งแยกไม่ได้ซึ่งมาจากที่เดียวกันคือ อำนาจอันสูงสุด หมายถึง พระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดและพระประสงค์ของพระองค์ในจักรวาลซึ่งเป็นธรรมะ ในทางพระพุทธศาสนาที่มีการกล่าวถึงสองสิ่งนี้เช่นกัน สิ่งแรกก็คือ สุนฺญตา (ความว่างเปล่า) และสิ่งที่สองก็คือ ธรรมะ

ตนดับสิ้นแต่สัจจะจะยังอยู่

หากมีการคิดว่าพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของสิ่งที่เป็นไปได้ซึ่งเกิดต่อเนื่องกันไปโดยมีรู้จักจบอันเป็นผลของการเลือกต่างๆ โดยไม่มีขอบเขตจะมีในเพียงบางสิ่งบางอย่าง อย่างผิวเผิน ก็จะเป็นความผิดอย่างมหันต์ ทุกสิ่งทุกอย่างสมบูรณ์เท่าเทียมกันหมด สัจจะสมบูรณ์ซึ่งเกิดจากพระผู้เป็นเจ้าของผู้มีใช้เป็นส่วนผสมของความจริง แต่เป็นความจริงที่เป็นเอกอุโดยไม่มีสิ่งใดเจือปน ความเข้าใจในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (เอกภาพ) โดยมีสามารถแบ่งแยกกันได้ของสิ่งนี้จะช่วยให้เราหลุดจากการทำความผิด (มวลสรรพสิ่งมีต้นกำเนิดมาจากหัวใจสำคัญเพียงอย่างเดียวโดยมีกฎเดียวและดังนั้นจึงมีสัจจะเพียงสัจจะเดียวโดยไม่ใช้เป็นสองหรือสาม) ผู้ที่ขจัดความนึกคิดที่เพื่อฝันของตนในการยึดหนทางอื่นเพื่อความหลุดพ้นออกไปได้และหยุดการกระทำที่เป็นการกระทำตามอำเภอใจ แต่ยึดมั่นในพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าด้วยศรัทธาที่มั่นคงย่อมบรรลุถึงสภาวะแห่งการรู้แจ้ง เมื่อตัวตนแตกตั้งฟองสบู่ ความพอใจ (สันโดษ) ของตัวตนจะได้รับการรักษาและในสัจจะ ชีวิตพวกเขาจะดำเนินไปชั่ววันรัตนกาล ในสัจจะเธอจะมีชีวิตชั่วกัลปาวสาน การเลือกอิสระหรืออย่างอื่นจะเกิดได้ต่อเมื่อมีข้อสงสัย ตัวเลือกเท่านั้นที่มีความหมายเพราะว่าเราทุกคนต่างโง่เขลาไม่มากก็น้อย ใน “องค์ความรู้ทั้งหมด” ไม่มีตัวเลือกและก็ไม่สามารถที่จะมีการเลือกได้หากมีการ “พัฒนาถึงขั้นสูงสุด” (บารมี) ดังนั้นจิตอันยิ่งใหญ่อันเป็นสากลเท่านั้นที่จะสามารถมีอิสระที่สมบูรณ์ได้เพราะว่าจิตที่ยิ่งใหญ่อันเป็นสากลนั้นมิได้ปรุงแต่งโดยการเลือกหรือตัวเลือกอย่างใดอย่างหนึ่งแต่แสดงตัวเองให้เห็นถึงความประสงค์ที่เป็นอธิปไตยในการก่อให้เกิดและควบคุมการสร้างมวลสรรพสิ่ง การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ทาง “นำ” และ “เป้าหมาย” (พระนิพพาน) ด้วยกฎของพระธรรมและกฎแห่งกรรมที่อยู่ภายใน

พระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าและปรมัตตสัจจะมีความกลมกลืนกันอย่างสมบูรณ์และถ้าเราพากเพียรเพื่อทำความเข้าใจและยึดมั่นในพระ

ประสงค์ของพระองค์ เราก็จะพบกับความสุขที่ยิ่งใหญ่ (วิมุตติ) เพราะความสุขที่แท้จริงนั้นจะมีในสิ่งที่ผสมกลมกลืนกันกับพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเท่านั้น ดังที่ได้ยกตัวอย่างไปแล้วว่าด้วยกฎเพียงกฎเดียวจิตของเราจะต้องเจริญเติบโตด้วยสำนึกตระหนักชัดด้วยปัญญา (สัมปชัญญะ) ในจิตที่ยิ่งใหญ่อันเป็นสากลและยึดจิตนั้นเป็นที่พักพิงที่ปลอดภัย (สรณะ) เพราะเราเป็นผลิตผลของจิตที่ยิ่งใหญ่อันเป็นสากลนั้นคือ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า

อาจจะใช้เวลาสำหรับเราในอนาคตที่ห่างไกลที่จะทำให้เราเรียนรู้การบีบเวลาและอากาศและควบคุมชีวิตของเรา เนื่องจากว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ข้อจำกัดห้ามเราโดยอำนาจสูงสุดเบื้องบนที่ทำให้เราเกิดมาเป็นมนุษย์และเราก็จะไม่นำสิ่งใดออกไปจากความยิ่งใหญ่และความรุ่งโรจน์ของอำนาจสูงสุดเบื้องบนเมื่อเรามายังจุดสูงสุด เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามิได้ทรงมีความกลัวในงานหัตถกรรมของพระองค์ แล้วพระองค์จะทรงกำหนดขีดจำกัดในงานหัตถกรรมของพระองค์ภายในกรอบแห่งการสร้างทั้งหมดของพระองค์ไปใย แง่ไหนที่สุด พระองค์จะไม่ทรงกระทำเช่นนั้น พระองค์ทรงทำมากกว่านั้นอยู่แล้ว พระองค์ทรงดำเนินการช่วยเหลือจิตทั้งหลายที่พระองค์ทรงให้กำเนิด เพื่อให้จิตเหล่านั้นบรรลุถึงจุดสูงสุดโดยหนทางที่เป็น "สามัคคีธรรม" เราได้รับการสั่งสอนให้อยู่ด้วยความสามัคคีกับจักรวาลทั้งหมด แต่ที่สำคัญที่สุดคือ สามัคคีแห่งชีวิตที่สูงที่สุดในจักรวาล ชีวิตที่เป็นของจิต จิตอื่นๆ และเพื่อนมนุษย์ด้วยกันของเรา สิ่งนี้เป็นคำสอนที่เป็นนิรันดร์กาลของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่ถ่ายทอดมายังเรายุคแล้วยุคเล่าผ่านทางพระพุทธเจ้าทั้งหลายซึ่งทรงอุบัติขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัยและท้ายที่สุดถ้าหากเราสามารถที่จะผ่านภาวะ¹⁸¹ ทั้งหมดได้และเดินทางมาถึงยังอีกฟากฝั่งหนึ่งของทะเล อุดมสมบูรณ์ด้วยจิตที่เต็มไปด้วยปัญญาแล้ว "ความรู้ทั้งหมด" ที่เราได้รับจะเปิดเผยความจริงที่ไม่เคยมีมาก่อนให้เราทราบความจริง (ยถาภูตธรรม) จิตที่ยิ่งใหญ่เหนือจิตทั้งหมดคือ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเท่านั้น เราควร

¹⁸¹ ดูในหน้า 47-49. "แต่จะเหมือนปลวไฟในกองไฟใหญ่"

จะทราบว่าจะต้องมีเวลาๆ หนึ่งที่เราไม่มีความต้องการให้ได้รับทราบ แต่เราจะต้องทราบเวลาแห่งพระผู้เป็นเจ้าของและเราจะต้องทราบเกี่ยวกับพระผู้ทรงสร้างเวลา (Creator of Time) พระผู้ทรงเป็นปรมาตถสัจจะ (The Absolute) พระผู้ทรงไม่มีจุดเริ่มต้น (The Unoriginated) พระผู้ทรงเป็นบรมพรหม (The Lovely) พระผู้ทรงเป็นจิตที่ยิ่งใหญ่เหนือจิตทั้งปวง (The Universal Mind) คือ **พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้าด้วย**

ดูก่อนชาวกาลามะทั้งหลาย สิ่งนี้เราได้บอกกับพวกเธอแล้ว พวกเธออาจจะเพียงยอมรับเพราะว่าได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร มิใช่ยึดถือประเพณี มิใช่เป็นเพราะอำนาจในอดีตหรือในพระคัมภีร์ มิใช่เพื่อวิธีการใดวิธีการหนึ่ง โดยเฉพาะ มิใช่เพื่อการพิจารณาอย่างรอบคอบ มิใช่เพื่อการละเว้นกับการเห็นผิด มิใช่เพื่อความเหมาะสมที่เห็นอยู่ มิใช่เพราะครูพวกเธอเป็นจิตวิญญาณ แต่ถ้าพวกเธอจะเข้าใจด้วยตัวเองว่าสิ่งนี้เป็นกุศลอันสูงส่งและสมบูรณ์ที่เมื่อพวกเธอยอมรับแล้วเห็นว่ายังความผาสุกแก่พวกเธอทั้งหมด พวกเธอก็อาจยอมรับได้¹⁸²

¹⁸² อังคุตตรนิกาย, III.653 กาลามสูตร พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดที่นครเกสปุตะซึ่ง
เป็นเมืองแห่งตลาดการค้าของชาวกาลามะ.

บทส่งท้าย

ในหนังสือเรื่อง *The Discovery of India* ของท่านเยาว์ทราล เนห์รู ท่านได้กล่าวตอบคำถามของนายแอนดรูว์ มัลโรล์ ที่ถามท่านว่า “ทำไมศาสนาพุทธถึงถูกกลืนโดยศาสนาฮินดูและในที่สุดต้องจากประเทศอินเดียไป” ว่า “ถึงแม้จะมีคำอธิบายและคำตอบมากมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่ก็ดูเหมือนว่าคำอธิบายและคำตอบเหล่านั้นขาดเหตุผลที่แท้จริงของเหตุการณ์ดังกล่าวนั้น”

ท่านเยาว์ทราล เนห์รูได้กล่าวเป็นนัยต่อไปว่าการที่ศาสนาพุทธต้องจากประเทศอินเดียไปนั้น นับเป็นโศกนาฏกรรมที่ร้ายแรงที่สุดครั้งหนึ่งในรอบ 5,000 ปีของประวัติศาสตร์ของประเทศอินเดียที่รุ่งเรืองทั้งทางด้านจิตวิญญาณและวัฒนธรรม เหตุการณ์ที่น่าเศร้าใจนี้เป็นโศกร้ายที่เป็นดาบสองคมที่ทำให้ความคิดของชาวอินเดียซึ่งเป็นประโยชน์ที่สุดจะถูกกีดกันออกไปแล้ว พระพุทธศาสนาที่ถูกถอนรากถอนโคนจากมาตุภูมิ ความคิดของคนอินเดียก็ถูกแยกออกไปทางจิตวิญญาณจากการเกิดของวัฒนธรรม แนวความคิดที่พัฒนาแล้ว และการปฏิบัติที่ผิดแผกไปจากธรรมะสูงสุดของคนอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู ซึ่งในธรรมะสูงสุดนั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบก่อนหน้านี้ที่เกี่ยวกับการ

กำเนิดและการเจริญเติบโตของพระองค์ทั้งทางด้านกายภาพและจิตวิญญาณ
ฉะนั้น เพื่อที่จะทำให้เราทราบความหมายที่แท้จริงในพระวัจนะของ
พระองค์ เราจะต้องยอมรับสิ่งสำคัญที่จำเป็นในการสืบค้นพระวัจนะของ
พระองค์คือ บริบทตามแนวความคิดของคนอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดู ไม่มี
นักปราชญ์ต่างชาติทางพระพุทธศาสนาทำนใด ถึงแม้ว่าจะมีความรอบรู้ใน
กลไกรของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นอย่างดีจะสามารถทราบความหมาย
ที่แท้จริงในแนวความคิดและคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ถ้าปราศจากความ
เข้าใจที่ต่อแก่ในวัฒนธรรมที่ฝังลึกในคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อุปนิษัตของ
พราหมณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ได้อธิบายไว้ในคัมภีร์ภควัดคีตา ที่ซึ่งพระพุทธ-
เจ้าได้ทรงแสดงความเห็นไว้อย่างน่าทึ่งและจากข้อมูลของคัมภีร์ดังกล่าวซึ่ง
พระองค์ทรงได้รับโดยธรรมชาตินี้เพียงแต่จะเป็นแรงบันดาลใจแต่เป็นแรง
กระตุ้นให้พระองค์ทรงดำเนินการปฏิรูปและขยายแนวความคิดในคำสั่งสอนของ
พระองค์ให้กว้างขวางออกไปอีก เพื่อจุดมุ่งหมายให้คำสั่งสอนของพระองค์ได้
ซึมซับเข้าไปในชีวิตของผู้คนยุคใหม่ในสมัยของพระองค์ที่มีชีวิตท่ามกลาง
องค์กรของศาสนาที่หยุดนิ่ง เฉื่อยชาและไม่เจริญ

นับตั้งแต่ศตวรรษที่แล้ว นักคตินิยมตะวันตกและ “ลัทธินิยม” ต่างๆ
เช่น การศึกษาเรื่องมนุษยชาติ ลัทธิไม่เชื่อว่ามีพระผู้เป็นเจ้า ฯลฯ ไม่มีความ
พยายามแม้แต่การสนับสนุนหรือจัดพระพุทธเจ้าให้อยู่ในอันดับ “พระผู้ทรง
ปกป้อง” ไว้ในท่าเหนียบของตนหรือยกพระองค์ให้ทรงเป็นตัวอย่างเพื่อสนับสนุน
ทฤษฎีของตนเอง ความพยายามดังกล่าวที่จะ “ยก” พระพุทธเจ้าให้เป็น “พระ
ผู้ทรงปกป้อง” หรือทรงเป็น “ประธาน” โดยนักคตินิยมและ “ลัทธินิยม” นั้น
ล้วนแล้วแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่มีขบวนการใดเลยในขบวนการเหล่านี้แสดง
ขีดความสามารถอย่างใดอย่างหนึ่งในการแปลง “ยาครอบจักรวาล” ของตนเพื่อ
นำไปปฏิบัติในการเยียวยาความชั่วร้ายต่างๆ ที่รุ่มล่อมมวลมมนุษยชาติอยู่ทุก
วันนี้ ขบวนการเหล่านี้ไม่ว่าจะในขบวนการเดียวกันหรือทั้งหมดที่ต่างก็แตก
แยกกระจัดกระจายเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยไม่ได้มีอำนาจเพื่อรับกับการท้าทาย

ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้

บรรดานักเขียนและนักปราชญ์เหล่านี้ที่พยายามนำพระพุทธเจ้าเข้ามาในกรอบของการหาข้อมูลตามแนวมโนคติของตน ต่างก็ไม่สามารถจับประเด็นและไม่เข้าใจในพระพุทธเจ้าและพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์เลย พุดง่ายๆก็คือไม่สามารถแยกพระพุทธเจ้าออกไปเพื่อนำพระองค์ไปแสดงบนแผ่นป้ายโฆษณาชัดเตะที่มนุษย์ทำขึ้นเพื่อประกาศแนวมโนคติของตนเอง ทั้งนี้เพราะว่าบรรดานักเขียนและนักปราชญ์เหล่านั้นมองข้ามเรื่องที่เป็นหัวใจสำคัญของพระองค์อันได้แก่เรื่องของพระผู้เป็นเจ้าหรือความเป็นเลิศเหนือมนุษย์หรือความเป็นพระผู้เป็นเจ้าอันเป็นหัวใจสำคัญ พวกเขาจึงสูญเสียโอกาสที่จะเข้าใจในข้อโต้แย้งหรือวิชาเล่นแร่แปรธาตุ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสามารถจัดการย้ายและแปลงจิตวิญญาณบรรดาพระสาวกของพระองค์ให้เป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการเอาชนะจิตวิญญาณ ซึ่งผลสำเร็จเปรียบเทียบกับได้กับศาสนาที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ หากผู้ใดประสงค์มองพระพุทธเจ้าในแง่มุมที่ถูกตัดจะต้องรับในสิ่งที่พระองค์เองทรงกล่าวว่าพระองค์ทรงเป็นอย่างไร นั่นก็คือพระองค์ทรงเป็นเลิศเหนือมนุษย์ทั้งปวง ทรงเป็นพระศาสดา ทรงเป็นปรากฏการณ์ของพระผู้เป็นเจ้าที่อุบัติขึ้นเพื่อสั่งสอนธรรมะแก่มนุษย์ แล้วเราก็จะทราบความลับในธรรมอันเป็นพลังของพระองค์และความสำเร็จในกิจกรรมของมนุษย์ได้อย่างชัดเจน เพราะศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ยิ่งใหญ่ศาสนาหนึ่งไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าศาสนาอื่น หลังจากพระพุทธเจ้ากล่าวอ้างสถานภาพของพระองค์ที่สูงกว่ามนุษย์ซึ่งบุคคลใดไม่สามารถบรรลุได้ พระองค์ได้ทรงนำพระธรรมที่เป็นคำมั่นเพื่อทรงประกาศแก่ผู้ที่มองเห็นสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืนและโลกิยะว่าไม่มีคุณค่าโดยแท้จริงและปรารถนาสิ่งที่ยั่งยืนคงถาวรโดยพอใจที่จะปลีกตัวปลีกใจ (แหกขั้มมะ) จากสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืนนั้นเพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่เป็นอมตะ พระธรรมที่พระองค์ทรงประกาศเป็นทางนำให้มนุษย์เดินจาก “ความตายไปสู่ความเป็นอมตะ” สิ่งนี้ที่ซึ่งพระองค์ทรงได้รับโดยทรงกล่าวอ้างว่าจากพระผู้เป็นเจ้าเป็นอาคมในคำวิงวอนของพระองค์ที่เกิดในหัวใจของบรรดาพระสาวก

ของพระองค์ซึ่งเป็นภาพลักษณ์ของศรัทธาที่ไม่อาจอธิบายได้ ที่พบได้ในแดนของศาสนาเท่านั้น ผู้ที่ค้นหาข้อพิสูจน์คงจะได้แต่แค่มองเพียงรอบๆ ภายเท่านั้น

ดังนั้น บรรดานักปราชญ์ชาติตะวันตกผู้ไม่สามารถทนต่อแนวความคิดของคริสเตียนยิวที่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้ามีรูปลักษณ์ คงจะพบแนวทางที่ง่ายกว่าที่เป็นการกระตุ้นเพื่อให้ตนเองเกิดความพอใจ อีกทั้งช่วยให้ความสว่างแก่ผู้อื่นในการเสนอข้อโต้แย้งต่อความเชื่อในรูปธรรมซึ่งอภิปรายด้วยเหตุผลเพื่อความจริงและทางตันของความเชื่อในรูปธรรม แทนที่จะยึดแน่นอยู่แต่ในความหวังของพวกเราเพื่อพิสูจน์การไม่เชื่อว่าพระเจ้ามีจริงในคำสอนของพระพุทธเจ้า ทางเลือกที่จำกัดของนักปรัชญาตะวันตกบางท่านที่ป่าวประกาศถึงแนวความคิดของตนเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าซึ่งวอกแวกไม่อยู่กับร่องกับรอยระหว่างความคิดตามอำเภอใจที่ว่าพระผู้เป็นเจ้ามีรูปลักษณ์ตามจินตนาการของมนุษย์และเหตุอภินิหารที่ไม่ใช่สิ่งมีชีวิตซึ่งมีผลกระทบต่อการทำงานของจักรวาลทางกายภาพโดยไม่สนใจในภาพของจิตหรือสสารทั้งหลายที่อยู่ภายในจักรวาลเดียวกันนั้นไม่เหมือนกับความคิดของบรรดานักคิดสมัยใหม่¹⁸³ ชาติตะวันตกที่สุดท้ายก็ชื่นชอบความคิดตามแนวศาสตร์ของประเทศอินเดีย ซึ่งประกาศให้ทราบอย่างน้อยที่สุดสามพันปีมาแล้ว ผู้ปฏิบัติรับใช้สมัยใหม่นี้ซึ่งก็เหมือนกับบรรดานักปราชญ์ของประเทศอินเดียโบราณต่างก็ยอมรับว่าการเลือกที่จะเชื่อในพระผู้เป็นเจ้าไม่ได้ขึ้นอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าตามจินตนาการของมนุษย์หรือความเชื่อเรื่องไม่มีพระผู้เป็นเจ้าเลย แต่เป็นการเข้าไปในอาณาจักร

¹⁸³ "...ความประหลาดใจที่ยังความปีติยินดีอย่างเหลือล้นต่อความกลมกลืนของกฎธรรมชาติ อันเป็นการเปิดเผยถึงสติปัญญาของผู้มีอำนาจสูงสุดนั้น เมื่อนำความคิดและการกระทำที่เป็นของมนุษย์ที่เป็นระบบทั้งหมดมาเปรียบ ก็ยังเปรียบเทียบไม่ได้โดยสิ้นเชิง" (Albert Einstein, *The World As I See It*, หน้า 28-29) "การตัดสินใจมีความผิดซึ่งเต็มไปด้วยอารมณ์ที่อ่อนไหวของการปรากฏอำนาจที่มีเหตุผลสูงกว่า อันเป็นการเปิดเผยถึงจักรวาลที่ยากแก่การเข้าใจ ทำให้ข้าพเจ้าเกิดความคิดในเรื่องพระผู้เป็นเจ้า" (*The Universe and Dr. Einstein*, หน้า 15 ฉบับพิมพ์ ค.ศ. 1949) และดูใน *Origin of Species* โดย Charles Darwin และ *Where Science is Going* โดย Max Plank

ทั้งที่นอกเหนือและเกินขีดจำกัดแห่งระยะเวลาสู่แดนของจิตบริสุทธิ์ (พระเจ้า) ซึ่งไม่มีขอบเขตและไม่อยู่ภายใต้อาณาเขตของการวิเคราะห์ใดๆ โดยการทดสอบขั้นรุนแรงยิ่งด้วยสติปัญญาของมนุษย์ แต่การแสดงให้เห็นโดยการปฏิเสธไม่ได้ถึงการมีอยู่ของพระเจ้าผ่านทางกฎที่ควบคุมการดำเนินการตามธรรมชาติที่สามารถเข้าใจได้¹⁸⁴ ซึ่งครอบคลุมขอบเขตบางสิ่งบางอย่างของภาพที่ทั้งเป็นทางกายภาพและธรรมะสูงสุด ธรรมชาติแท้จริงของจิตที่ไม่มีขอบเขต (พระเจ้าเป็นเจ้า) จะต้องให้กำเนิดจิตจำนวนเหลือคณานับและบำรุงเลี้ยงจิตนั้นให้แผ่ขยายไปสู่มิติแห่งความตระหนักชัดด้วยปัญญา (สัมปชัญญะ) และความหลุดพ้นสิ้นอาสวะหรืออรทัตผล (วิมุตติ) ดังที่เราจะเห็นได้จากบทก่อนๆ ว่าพระพุทธเจ้ามีทรงเพียงสรูปรูปของจิตที่ไม่มีขอบเขตดังกล่าวว่าเป็นความจริงยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นมูลฐาน (พระเจ้าเป็นเจ้า) แต่พระองค์ยังทรงยอมรับว่าเป็น "ปฐุมเหตุ" ที่ก่อให้เกิดมวลสรรพสิ่งทั่วทั้งจักรวาล พระองค์มิได้ทรงตั้งชื่อความจริงที่ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นมูลฐานเพื่อทรงเรียกขานหรือทรงอธิบายถึงรูปร่างลักษณะของความจริงที่ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นมูลฐานนั้น ที่ในคัมภีร์อุปนิษัทหรือพระเวทก็ไม่มีเช่นเดียวกัน หรือแม้ในศาสนาอื่นก็ไม่มีการเรื่องนี้ เราไม่สามารถทราบพระเจ้าโดยวิธีอื่นได้นอกจากการทราบโดยผ่านคุณลักษณะของพระองค์ ดังนั้นเหล่าพระตถาคตจึงทรงนิ่งเงียบเกี่ยวกับเรื่องพระเจ้า

ผู้ที่เขียนเรื่องราวแนวความคิดของพระพุทธเจ้าเสียยืดยาวเกี่ยวกับหัวข้อนี้และพบว่ามีความแตกต่างในแนวความคิดของศาสนาฮินดูควรที่จะได้มีความหนักแน่นให้มากในการค้นหาความหมายที่ยิ่งใหญ่กว่าของศาสนาและจุดประสงค์ในชีวิตของทั้งสองศาสนา เพื่อที่จะได้ทราบเหตุผลที่แท้จริงในถ้อยคำเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าที่บังคับให้พระองค์ต้องทรงเปรียบเทียบ

¹⁸⁴ และให้คำจำกัดความโดย Lao-tzu และสานุศิษย์ชื่อ Chung-tze ด้วยเช่นเดียวกันและทำซ้ำอีกในโลกตะวันตกโดย Plotinus และ Augustin.

และคำอธิบายลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของซึ่งอธิบายไม่ได้ แทนที่จะมุ่งพยายามค้นหาลักษณะเฉพาะของพระผู้เป็นเจ้าของ ด้วยเหตุของการมุ่งใช้ความพยายามค้นหาดังกล่าว จึงทำให้มีการสรุปในเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงคัดค้านแนวความคิดที่ไร้ประโยชน์เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของ ดังที่ท่านมหาตมะคานธี¹⁶⁵ กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือของท่านเรื่อง *The Way of the Buddha* ว่า

“ข้าพเจ้าได้ยืมข้อโต้แย้งจำนวนนับครั้งไม่ถ้วน และข้าพเจ้าก็ได้อ่านหนังสือหลายเล่มซึ่งอธิบายสิ่งที่เป็นจิตวิญญาณของศาสนาพุทธที่อ้างว่าพระพุทธเจ้ามีทรงเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าของ ในความคิดที่ต้อยต่ำของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าคิดว่า ผู้มีความเชื่อเช่นนั้นมีความคิดเห็นตรงกันข้ามกับความเป็นจริงที่เป็นศูนย์กลางในคำสั่งสอนของพระองค์ ทำให้เกิดความสับสนในหมู่มนุษย์ต่อสิ่งที่เป็นมูลฐานที่เรียกว่าพระผู้เป็นเจ้าของ ผ่านต่อไปยังผู้คนในยุคต่อมา พระองค์ตรัสโดยไม่ทรงมีความแคลงพระทัยเลยว่า การกล่าวอ้างว่าพระองค์ไม่ทรงเชื่อในองค์ภาวะหนึ่งซึ่งเรียกว่าพระผู้เป็นเจ้านั้น น่าจะเกิดจากแรงกระตุ้นของความอมาตที่ต้องการทำให้สิ่งที่พระองค์ทรงกระทำเกิดผลเสีย ซึ่งก็เหมือนกับพระราชอาชญากรรมของแผ่นดินที่พสกนิกรของพระองค์อาจมีทั้งเกลียดชังและภักดีที่เทิดทูนพระองค์

“กฎของพระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นนิรันดรกาล ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้และไม่สามารถแยกแยะออกจากพระผู้เป็นเจ้าของได้ เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งยวดในความสมบูรณ์แบบ (บารมี) โดยแท้จริงของพระองค์ ดังนั้นการกล่าวอ้างที่ว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงเชื่อในเรื่องพระผู้เป็นเจ้าของและเพียงทรงเชื่อกฎของศีลธรรม จึงเป็นความสับสนที่ยิ่งใหญ่

“เพราะเหตุแห่งความสับสนเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของ จึงทำให้เกิด

¹⁶⁵ ทางของพระพุทธเจ้า (The Way of the Buddha) หน้า 2-3.

ความสับสนเกี่ยวกับความเข้าใจที่ถูกต้องต่อคำที่ยิ่งใหญ่คือ พระนิพพาน พระนิพพานมิใช่เป็นสิ่งที่ดับสิ้นแล้วโดยสิ้นเชิงอย่างไม่ต้องสงสัยตามที่ข้าพเจ้าทราบ ศูนย์ความจริงในพระประวัติชีวิตของพระพุทธเจ้านั้น พระนิพพานเป็นสิ่งที่ดับสิ้นแล้วอย่างสิ้นเชิงของทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในตัวเรา ของทุกสิ่งทุกอย่างที่เลวทรามในตัวเรา ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นเครื่องเศร้าหมองและทำให้จิตเราเศร้าหมอง พระนิพพานมิใช่เป็นสุสานแห่งสันติสุขสุดท้ายของความตาย แต่เป็นสันติสุขที่มีชีวิตอยู่ เป็นความสุขที่มีชีวิตของจิตวิญญาน ซึ่งตระหนักรู้ด้วยจิตและด้วยการผ่านโดยจิตเองถึงถิ่นพำนักในหัวใจของพระผู้เป็นเจ้า

“สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำอันเป็นส่วนช่วยที่ยิ่งใหญ่ต่อมวลมนุษยชาตินั้นก็คือ การที่พระองค์ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระผู้เป็นเจ้าให้ทรงเข้าสู่ที่ประทับอันเป็นนิรันดรกาลของพระองค์ ในความคิดของข้าพเจ้า สิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำก็คือ การช่วยเหลือของพระองค์ต่อมวลมนุษย์ทุกชีวิตให้พ้นจากสภาพตกต่ำอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ให้ดีขึ้น

“จิตวิญญานทั้งหมดของพระองค์ทรงผดุงขึ้นอย่างองอาจด้วยความซุ่มเคื่องพระทัยต่อความเชื่อที่ว่าองค์ภาวะที่ถูกเรียกว่าพระผู้เป็นเจ้านั้น ทรงต้องการเลือดของสัตว์ที่มีชีวิตมาสังเวยเพื่อความพอพระทัยของพระองค์ ซึ่งบรรดาสัตว์เหล่านั้นพระองค์ทรงเป็นผู้สร้าง

“สิ่งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ให้ประเทศอินเดียได้รู้ได้เห็นก็คือ พระผู้เป็นเจ้ามิใช่พระผู้เป็นเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งที่มีมนุษย์สามารถทำให้พระองค์ทรงพอพระทัยได้ด้วยการนำชีวิตสัตว์ที่บริสุทธิ์มาบูชาถวายเพื่อบูชาพระองค์ ตรงกันข้ามพระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ที่นำสัตว์มาบูชาถวายเพื่อทำให้พระผู้เป็นเจ้าทรงพอพระทัยนั้น

บาปเป็นทวีคูณ

พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าถูกถอนรากถอนโคนเป็นระยะเวลา นานมากจากดินแดนที่เป็นถิ่นกำเนิด แต่ด้วยแรงจูงใจและการช่วยเหลือ เมื่อเริ่มแรกด้วยประกายแห่งแสงสว่างของพระผู้เป็นเจ้าของ ศาสนาพุทธตั้งเช่น ศาสนาอื่นๆ ทุกศาสนาที่ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าของก็สามารถก้าวสู่ความเจริญ รุ่งเรืองและแผ่กระจายไปทุกด้านของทวีปเอเชีย เป็นร่มเงาปกป้องรักษามวล มนุษยชาติจนเกือบสี่ชั่วอายุคนก่อนที่จะเสื่อมถอยจากถิ่นกำเนิด อย่างไรก็ตาม เหมือนดังเช่นส่วนประกอบของสิ่งทั้งหมด ศตวรรษทุกศตวรรษมิได้ทำให้ ศาสนาพุทธตกอยู่ในภาวะอันตรายแม้จะมีความพยายามทำลายล้างศาสนา พุทธเหมือนดังเช่นที่เกิดกับศาสนาอื่นๆ ทุกศาสนาด้วยการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ลักษณะที่บริสุทธิ์ของศาสนาโดยไม่ย่อท้อ ทำให้ความหมายของศาสนาแตก ออกไปเป็นหลายความหมายและทำให้เจตนาธรรมณ์ของศาสนาสับสนและอื่นๆ อีกมาก ทั้งนี้เป็นเพราะการจากถิ่นกำเนิดของศาสนาพุทธที่เกือบจะโดยสิ้นเชิง และเป็นเรื่องที่น่าสลดใจ อย่างไรก็ตามเหมือนดังเช่นฤดูใบไม้ผลิที่เป็นทาง ผ่านสู่ฤดูหนาว และเมื่อถึงวาระฤดูหนาวก็ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการปลูกใหม่ และให้ชีวิตใหม่ที่บานสะพรั่ง ฤดูใบไม้ผลิใหม่กำลังก้าวมือเรียกธรรมะ แต่ ธรรมะจะสามารถบานสะพรั่งได้อีกเช่นมวลบุปผชาติ ก็ต่อเมื่อศาสนาของพระ พุทธเจ้าจะต้องย้อนรอยเข้าสู่ก้าวที่อยู่ใน “ทางของพระพุทธเจ้า” ซึ่งไม่เพียงแต่ รอยต่อในความบริสุทธิ์ของเวลา หรือไม่เป็นเพียงการคืนสู่ถิ่นกำเนิดทางภูมิ ศาสตร์ของศาสนาพุทธ หรือไม่เพียงแม้แต่ความคิดอันเป็นรากเหง้าของธรรมะ ชั้นสูงสุดของประเทศอินเดียตามคัมภีร์อุปนิษัต สิ่งเหล่านี้มิได้มีการรำลึกถึง และที่เลวร้ายไปกว่านั้นคือผู้คนเห็นว่าไร้ประโยชน์ เนื่องจากสิ่งดังกล่าวซึ่ง เป็นวัตถุประสงค์ของกาลเวลาไม่มีความมั่นคงถาวร แต่ถ้าจะต้องมีการฟื้นฟูธรรมะขึ้น มาใหม่ก็ต้องทำอะไรให้มากกว่าการนำศาสนาพุทธกลับไปยังถิ่นกำเนิด มากยิ่งกว่าในความคิดที่ว่าศาสนาพุทธเป็นสิ่งหนึ่งของกาลเวลา ศาสนาพุทธ

จะต้องมองสิ่งเหล่านี้นอกเหนือจากเหตุอันไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยอมรับโดยพระองค์เองว่าเป็นธรรมะและสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์ที่จะได้รับ

เหตุ นั้น ที่ปราศจากกาลเวลาของการเริ่มต้น ที่เป็นพื้นฐานของธรรมะ เพราะว่าเหตุ นั้น อยู่ ที่ นั้น และอยู่ ทั่ว ทุก แห่ง หน ที่ มี การเกิดใหม่และการบรรลุพระนิพพาน¹⁸⁶ โดยสมบูรณ์

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระผู้ซึ่งไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและไม่มีรูปลักษณะนั้นมีแน่แท้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากไม่มีพระองค์ผู้ซึ่งไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและไม่มีรูปลักษณะแล้ว ก็ไม่มีหนทางที่จะหลุดพ้นจากโลกแห่งการเกิด จุดเริ่มต้น การถูกสร้างสรรค์ และการมีรูปลักษณะนั้นได้เลย¹⁸⁷

จงปลุกสัจจะขึ้นในจิตของเธอ เพราะสัจจะคือสัญลักษณ์ของความไม่อมตะ สัจจะที่แสดงให้เห็นภาพของสภาวะที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง สัจจะเปิดเผยความเป็นนิรันดร์กาล สัจจะให้ความเป็นอมตะแก่มนุษย์ผู้รู้จักตาย พระพุทธเจ้าทรงประกาศสัจจะ พระพุทธเจ้าพระผู้มีพระภาคของเราทรงเปิดเผยสัจจะแล้ว¹⁸⁸

ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลายและบรรดาสาวกที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า เธอจะไม่พบกับทางหลีกเลี่ยงได้เลยถ้าหากว่าเธอไม่สามารถเข้าใจได้ว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเพื่อทรงประกาศและทรงเปิดเผยสัจจะที่แสดงภาพของการไม่เคยเปลี่ยนแปลงที่ซึ่งไม่เคยเปลี่ยนแปลงเพราะตัวเอง สัจจะเป็นสัญลักษณ์ของพระผู้เป็นเจ้าของเท่านั้น แต่ไม่ใช่เป็นเพราะตัวสัจจะเองที่สามารถเป็นอมตะ พระพุทธเจ้าทรงเพียงเปิดเผยสิ่งที่พระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ทุกพระองค์ (ซึ่งรวมถึง

¹⁸⁶ รัตนโคตรวิภาค, หน้า 72-73 (อภิธรรมมหายานสูตร).

¹⁸⁷ อุทานนุเทศคาถา.

¹⁸⁸ ที่สนิทาย, I.46.

พระรามและพระกฤษณะ) ได้ทรงประกาศโดยชัดแจ้งเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของ
และพระประสงค์ของพระองค์

คนโง่เขลาทั้งหลายที่ไม่รู้จักธรรมชาติทิพย์ของข้า มองข้า
อย่างต้อยต่ำ เมื่อข้าพระผู้เป็นเจ้าของสูงสุดเสด็จมาในร่างของมนุษย์
ธรรมดาผู้รู้จักความตาย¹⁸⁹ เพื่อให้โลกพบกับวิมุตติสุข

ในอีกแง่หนึ่ง ไ้ออรชุน เหล่าวิญญานที่ยิ่งใหญ่ซึ่งครอบ
ครองธรรมชาติทิพย์ รู้จักข้าว่า ข้าเป็นปฐมเหตุแห่งการสร้างและ
ไม่มีวันดับสูญ ดังนั้นจงบูชาข้าด้วยจิตที่มั่นคงเกิด¹⁹⁰

ไอ้ออรชุน ไม่มีสิ่งอื่นใดอีกแล้วนอกจากข้า¹⁹¹

เฉพาะการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ที่เสมือนตั้งจิตวิญญานยามรุ่ง
อรุณเท่านั้นที่จะสามารถจัดโคลนตมแห่งอวิชาและจุดประกายพระธรรม ที่
บริสุทธิ์อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นหนทางนำไปสู่พระผู้เป็นเจ้าของ พระพุทธศาสนาจะ
ต้องยั่งยืนและประกาศสิ่งที่เป็นพื้นฐานของความเป็นจริง จิตที่ยิ่งใหญ่ของ
จักรวาลคือพระผู้เป็นเจ้าของและจะต้องยึดมั่นอยู่บน "พื้นฐาน" แห่งความเป็นจริง
นี่คือ สาเหตุที่ไม่มีสาเหตุ ที่อยู่เบื้องหลังการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทุกพระ
องค์ มิฉะนั้นแล้วลัจจะที่ "แสดงภาพลักษณ์" และที่เป็นสัญลักษณ์ของสิ่ง
เป็นแก่นแท้ จะอยู่ได้อย่างไร ถ้ามิได้มีการมีอยู่ก่อนเป็นเบื้องต้นของพระผู้
ที่ไม่มีการเกิด ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาและไม่วิรูปลักษณะ

และถ้า "ความเป็นจริงที่ไม่มีสาเหตุเกิด (พระผู้เป็นเจ้าของ)" นี้ไม่มีการมี
อยู่แล้วจะมีพระตถาคตหรือพระพุทธเจ้าเพื่อทรงแสดงธรรมเทศนาโปรดให้

¹⁸⁹ คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.11.

¹⁹⁰ คัมภีร์ภควัดคีตา, IX.13.

¹⁹¹ คัมภีร์ภควัดคีตา, VII.7.

เราเห็นทางสู่พระนิพพานได้อย่างไร ซึ่งลัทธิของพระธรรมที่พระองค์ทรง
ประกาศเผยแพร่นั้นมาจากพระผู้เป็นเจ้า เท่านั้น

ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้แล้ว่อมไม่มีหนทางหลีกเลี่ยงจากโลกแห่งการเกิด
จุดเริ่มต้น การถูกสร้างสรรค์และการมีรูปลักษณะนี้ได้เลย ด้วยประการฉะนี้

ภาคคำอธิบายศัพท์

กนิษกะ	พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นมหาราชแห่งอาณาจักรกุษาณ ซึ่งเจริญรุ่งเรืองในราวๆ คริสต์ศตวรรษที่ 2 ทรงแผ่อาณาจักรไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ส่วนหนึ่งของประเทศอินเดีย ตั้งแต่เมืองบุรุษปุระ (เบขวาร) ขึ้นไปทางตอนเหนือ การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่สี่ ทำขึ้นในยุคของพระองค์
กณีณัง	หน้าที่ของบุคคล สิ่งพึงควรทำให้สำเร็จ
กรรม	การกระทำตามความปรารถนา ดีก็ได้ชั่วก็ได้ (กุศลกรรม หรืออกุศลกรรม) ที่ผ่านเข้ามาอย่างต่อเนื่องจากสังขาร ชาติหนึ่งไปยังอีกสังขารชาติหนึ่งไม่ว่าจะเป็นในช่วงชีวิตนี้ของมนุษย์หรือเมื่อมนุษย์ได้ละสังขารไปแล้ว จนกว่า ผล (วิบาก) ของการกระทำตามอำเภอใจของตนไม่ว่าจะเป็นด้านรูปกายคำพูดและความนึกคิดจะปรากฏ (ป. กิริยา)
กัลป์	ช่วงเวลาที่นานแสนนานซึ่งในศาสนาฮินดูหมายถึงวันที่ พระพรหมทรงสร้างโลกไปจนถึงวันที่ไฟประลัยกัลป์เผา ล้างโลก (ป. กัปปะ)
กัณฐกะ	ชื่อม้าทรงของเจ้าชายสิทธัตถะ
กัสสปะ	(ตรงกับคำว่า กัสปะ ในภาษาสันสกฤต) ส่วนใหญ่จะหมายถึง ถึงพระกัสสปะแห่งตำบลอุรุเวลาเสนานิคม สถานที่อื่น เป็นเสาหลักของพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง คัมภีร์อังคตตรนิกายกล่าวว่าพระกัสสปะองค์นี้ไม่ใช่ องค์เดียวกับพระมหากัสสปะที่เป็นประธานสังคายนา พระธรรมวินัยครั้งแรกที่เมืองราชคฤห์

กฤษณะ

อวตารปางที่ 8 ของพระวิษณุ ทรงเป็นที่เคารพสักการะ และที่รักยิ่งของผู้นับถือศาสนาฮินดู ถึงแม้ว่าจะมีหลักฐานน้อยมากเพื่อพิสูจน์เรื่องราวของพระกฤษณะ แต่ใน *คัมภีร์จันโศทกียะอุปนิษัท* กล่าวว่าพระกฤษณะทรงเป็นผู้สอนว่าชีวิตมนุษย์เป็นการเสียดสละ “โดยโกรอ้างกิระสะ นอกจากนี้จะบอกพระกฤษณะว่าพระองค์ทรงเป็นโอรสของเทวกี ยังได้กล่าวเสริมว่าเขาได้หลุดพ้นจากความอยาก ทั้งมวลและในวินาทีสุดท้ายมนุษย์ควรจะมีศรัทธาสามปรการเป็นที่พึ่งได้แก่ เจ้าไม่มีวันถูกทำลาย (อัครลิตัง อลิ) เจ้าย่อมต้องไม่หวั่นไหว (อภियोตัง อลิ) และเจ้าเป็นสิ่งสำคัญของชีวิต (ปรมสังลิตัง อลิตี)” ราวๆ ศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาล พระกฤษณะทรงได้รับการยกย่องเป็นพระผู้เป็นเจ้าของ การสักการบูชาพระกฤษณะได้มีการกล่าวถึงในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับแรกๆ ที่สุด (*ในนิทเทค*) ปานินิ นักไวยากรณ์ผู้ยิ่งใหญ่และเป็นผู้อาวุโสร่วมสมัยเดียวกันกับพระพุทธเจ้ารับชื่อ วสุทewa และพระอรชุนเป็นผู้ที่ได้รับการสักการบูชา (คำ “วุน” ที่เติมข้างหลังคำ วสุทewa และอรชุน—วสุทewaชุนมณฺฑัง มีวัดอุประสงค์เป็นการยกย่องสรรเสริญ) เช่นเดียวกับงานเขียนของฤๅษีปตัณฐลึเรื่อง มหาภัสยะ ซึ่งเป็นหนังสือที่แสดงความเห็นเกี่ยวกับงานเขียนของปานินิ (IV.3-98) เรียกพระกฤษณะ (วสุทewa) ว่า ภควัตต์ หนังสือเรื่องขอให้อำนาจขององค์กฤษณะทรงโปรดช่วยเหลือโดยเพิ่มสิ่งที่เป็นปัจจัยปรุงแต่ง (*Patanjali's Mahabhasya on Panini Sutra, II.2,24*) และคัมภีร์ฤคเวท vii 96.13-15 ความอยาก กามตัณหา ความหลงใหลในรูปกาย

กาม

กุสินารา	เมืองหนึ่งในจังหวัดโคฉกขปุระ รัฐอุตตระประเทศใน ปัจจุบัน ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปริ- นิพพานขณะทรงพระชนมพรรษาที่ 80
เกลศะ (กิลศาค)	บาป
โกฏิ	มาตราวัด หนึ่งโกฏิเท่ากับสิบล้าน จำนวนองสงฆ์ หรือ มากจนนับไม่ถ้วน
ขันธ	ปัจจัย 5 ประการที่ประกอบเป็นบุคคลได้แก่ รูป เวทนา สังขญา สังขาร วิญญาณ
ชัณเฑาะ	สิ้นไป
ขุททกนิกาย	คัมภีร์รวบรวมหมวดเล็กหมวดน้อยเป็นส่วนหนึ่งของ สุตตันตปิฎก เหตุแห่งการเวียนเกิด (อุปธิ)
คันธรรวหรือคนธรรพ	ชาวสวรรค์พวกหนึ่งที่มีความชำนาญในดนตรีและขับร้อง บทกลอนในคัมภีร์ (มีต้นกำเนิดจากอินเดีย-อิหร่าน)
คาถา	
คริสต์	พระเยซูคริสต์ พระผู้ช่วยให้รอดผู้ทรงก่อตั้งศาสนา คริสต์ (ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 4-35 ไม่ทราบวันที่ แน่นอน เยซูคือ พระนามของพระองค์ในศาสนาคริสต์ พระองค์ทรงสั่งสอนให้ยึดมั่นในพระผู้เป็นเจ้าของเพียง พระองค์เดียวโดยเคร่งครัดและให้ความรักแก่กันฉัน พี่น้อง พระองค์ถูกตรึงไม้กางเขน ลากของพระองค์ อ้างว่าพระองค์เป็นพระบุตรของพระผู้เป็นเจ้าของ)
ครุ	ครุ
โคตร	วงศ์ตระกูล
โคสาล	ศาสนาดองค์หนึ่งสมัยพุทธกาล ผู้ก่อตั้งลัทธิชีวก
จักรวรรดิ	จักรพรรดิ ผู้ปกครอง
จันทร	พระจันทร์ เทพแห่งดวงจันทร์
จิตตะ	สิ่งที่มีหน้าที่รู้และจดจำ ระบบการเรียนรู้ความมีสติความ

	นึกคิด จิตใจ บางทีคำนี้ก็ใช้คำว่าอาตมันแทน ซึ่งจะมีความหมายว่าสติที่บริสุทธิ์
ฉันทะ	ความพอใจ การตกลงใจ
ชรัต	การมีชีวิตอยู่ การเป็นอยู่
ชมพูทวีป	ชื่อของประเทศอินเดียในอดีต ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงใช้คำนี้และในกาพย์มหาภารตยุทธก็ใช้คำนี้เช่นเดียวกัน (บทที่ 2 หน้า 314) ตามความเชื่อของชาวอินเดียโบราณถือว่าประเทศอินเดียเป็นทวีปที่อยู่ศูนย์กลางของพื้นผิวโลก
ชฎาณ	ความรู้ รับประทาน
ชาติ	การเกิดใหม่ เผ่าพันธุ์ของมนุษย์
ชินะ	ผู้ชนะ
ชินะมุกติ	ความหลุดพ้นในชาตินี้
ชีวาตมัน	จิตวิญญาณที่แยกออกจากตัวบุคคล
ไซโรัสเตอร์	ศาสนาชาวเปอร์เซียยุคศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลผู้ก่อตั้งศาสนาไซโรัสเตอร์
ไซโรัสตริเนียนนิสม์	ศาสนาไซโรัสเตอร์
ฐิติ	แรกเริ่มของการดำรงอยู่ (ตรงกับสติติในภาษาสันสกฤต)
ตถตา	“ดั่งเช่นมัน” (Thusness) หรือ “เหมือนเช่นนั้น” (Suchness) ใช้ในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน หมายถึงพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด การใช้คำนี้เพื่อแสดงว่าพระผู้เป็นเจ้าไม่สามารถอธิบายโดยภาษาที่ใช้กันโดยทั่วไปได้
ตถาคต	ผู้บรรลุแล้ว ตถาคตเป็นพระนามของพระพุทธเจ้าอีกพระนามหนึ่ง พระผู้ซึ่งบรรลุแล้ว ที่ถึงพร้อมด้วยปัจจัยอันไม่อาจสามารถอธิบายได้จึงใช้แต่เพียงคำว่า “ดั่งนั้น” หรือ “เป็นเช่นนั้น”
ตตเถว	“เป็นอย่างนั้นจริง” พระสุรเสียงของพระพุทธเจ้าที่เปล่ง

	ออกมา
ตั้งมหา	ความใคร่ในกาม ความเห็นแก่ตัว ความโลภ (ส. ตฤชณา)
ตันตระ	ชื่อคัมภีร์หนึ่งในลัทธิตันตระของศาสนาฮินดูยุคหลังพิธีกรรมเพื่อบูชาพระคิเว
ติถังกร	อาจารย์ผู้สอนศาสนาเซน
ไตรปิฎก	“ตะกร้าสามใบ” หมายถึงพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามี 3 ปิฎกคือ พระวินัย เรียกวินัยปิฎก พระสุตตร เรียกสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรม เรียกอภิธรรมปิฎก (ป. ไตรปิฎก)
ไตรภพ	โลกทั้งสามหมายถึง บาดาล สวรรค์และมนุษยโลก
ไตรรัตน์	แก้วสามประการคือ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์
เถรคาถา	“บทสวดทำนองเสนาะของพระภิกษุ” “เถรีคาถา” “บทสวดทำนองเสนาะของภิกษุณี” เป็นส่วนหนึ่งของขุททกนิกาย
เถรวาท	ในภาษาบาลีหมายถึง “ทางของผู้อาวุโส” ปฏิบัติโดยเคร่งครัดเป็นเพียงลัทธิเดียวของฝ่ายหินยานดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่นอกนั้นเสื่อมสลายสิ้นไปแล้ว
ทาน	ความกรุณา จิตที่เป็นกุศล (การให้)
ทีมนิกาย	คัมภีร์นิกายแรกแห่งสุตตันตปิฎกรวบรวมพระสุตตรขนาด “ยาว” ไว้ในหมวดนี้
ทีปังกร	พระพุทธเจ้าองค์หนึ่งก่อนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามศัพท์ ทิพา แปลว่า “ตะเกียง” กร หมายถึง “อุบัติขึ้น” ทีปังกร จึงหมายถึง “ทำตะเกียงเพื่อให้แสงสว่างด้วยตัวเอง” หรือสัญลักษณ์ไฟเดือน พระนามนี้เป็นพระนามที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าอีกพระนามหนึ่งที่ไม่ใช่ชื่อจริงคงเป็นเพียงชื่อขนานนาม

ทุกข์	ความเศร้าโศกเสียใจ ความยากลำบาก ความไม่สบาย อกไม่สบายใจ ความเจ็บปวด
เทวะ	พวกชาวสวรรค์ ตามศัพท์หมายถึง "ผู้มีประกายอันรุ่ง โรจน์" ซึ่งไม่ว่ากรณีใดมิให้หมายถึงพระผู้เป็นเจ้า พระ ลัทธิพญูหรือผู้มีอำนาจทุกสิ่งทุกอย่างหรือง่าย ๆ ก็คือ บรรดาทวยเทพอีกโลกหนึ่ง
โทษะ	ความผูกพยาบาท ความโกรธ
ชยาน	การเพ่งอารมณ์แน่วแน่งจนจิตเป็นสมาธิ (ป. ฉกน)
ธรรม	หลักปฏิบัติหรือหลักปฏิบัติที่เป็นข้อผูกพันทางสังคม พระผู้เป็นเจ้า ศาสนา กฎคำสั่งสอนของพระศาสดา สัจจะ ตามศัพท์หมายความว่า หลักประพฤติปฏิบัติในศาสนา
ธรรมกาย	กายคือ ธรรม
ธรรมทาน	"การให้ธรรมเป็นทาน" เป็นวินัยปฏิบัติพื้นฐานของศาสนา พุทธ
ธรรมบท	ทางแห่งสัจจะ ทางแห่งความดี ชื่อแห่งธรรมคำสั่งสอนของ ศาสนา <i>ธรรมบท</i> เป็นชื่อคาถาบาลีสัมภีร์หนึ่งในชุดททก- นิกาย แห่งพระสูตรตันตปิฎก มี 423 คาถา แบ่งออกเป็น 26 หมวด ธรรมบทที่เป็นภาษาจีนแบ่งออกเป็น 39 หมวด มี 502 คาถา
ธรรมาธิษฐาน	มีธรรมเป็นที่ตั้ง
ธรรมมัสสคฺคโต	ผู้ที่รักษาธรรมหรือผู้ที่ธรรมรักษา ผู้ถึงพร้อมการปฏิบัติ ด้วยความมยุติธรรม
ธาตุ	ส่วนสำคัญที่คุ้มกันเป็นร่างทั้งหลาย
นาครทูน	หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านาครเสน ท่านเป็นนักปรัชญา ทางพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ท่านหนึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยพระ เจ้ากนิษกะ เป็นผู้ก่อตั้งพุทธปรัชญานิกายมารยมิกซัน

นามรูป	นามหมายถึงชื่อ รูปหมายถึงรูปร่าง
นรก	นรก ดินแดนแห่งความสทกปรก
นิรมาณกาย	กายซึ่งมีอันเปลี่ยนแปลงไป
นิโรธ	ความดับ—การหมดสิ้นซึ่งความทุกข์ (นิโรธสมาบัติ ความดับสิ้นของกระบวนการควบคุมความรู้สึกซึ่งเป็นวิธีการพักผ่อนของพระอรหันต์)
นิทานคาถา	พระประวัติของพระพุทธเจ้าเป็นภาษาบาลีที่แต่งโดยพระพุทธโฆษะในศตวรรษที่ 5
นิททะเล	คำอธิบายหรือการตีความที่เก่าแก่ สันนิษฐานว่าจะเป็นการของพระสารีบุตรที่เป็นบทครึ่งหลังสุดของสูตรนิบาต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขุททกนิกาย
บาล	คนพาล คนโง่เขลา
บาละรามัน	พระอนุชาของพระกฤษณะ
บาลี	คำนี้หมายความว่า "ตำรา" ซึ่งก็หมายถึงภาษาที่ใช้ในตำราหรือปิฎกของพระพุทธศาสนาและอรรถกถาของตำราหรือปิฎกนั้นด้วยซึ่งรวมเรียกว่า พระไตรปิฎกของคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท คำว่า "ภาษาบาลี" ตามความหมายดั้งเดิมหมายความว่าภาษาของพระไตรปิฎกฝ่ายเถรวาท พระไตรปิฎกซึ่งดั้งเดิมได้ถูกรวบรวมขึ้นทางอินเดียตอนเหนือระหว่างกาลสังคายนาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาครั้งแรกและครั้งที่สองได้ถูกนำไปยังประเทศศรีลังกา (หลังจากสิ้นรัชกาลของพระเจ้าอโศกมหาราช) และต่อไปยังประเทศพม่าและประเทศไทยมากกว่าหนึ่งพันปีหลังจากนั้น เราไม่แน่ใจว่าภาษาบาลีมีแหล่งกำเนิดมาจากที่ใด แต่ดูเหมือนว่าจะมีที่มาจากภาษาสันสกฤตหรือภาษาพื้นเมืองอื่นๆ รวมถึงภาษา

ปรากฏชัดซึ่งเป็นภาษาที่ใช้พูดในแคว้นมคธ และเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เทศนาโปรดในการเผยแผ่ธรรมะของพระองค์ ซึ่งในหลายกรณีจะเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์และภาษาสันสกฤต ต้นกำเนิดจริงๆ ของภาษาบาลีอาจมาจากภาษาพื้นเมืองของอินเดียและอิหร่านโบราณ อย่างไรก็ตาม ที่แน่นอนที่สุดคือพระพุทธเจ้าซึ่งทรงเทศนาโปรดด้วยภาษาปรากฏชัดของแคว้นมคธและทรงเชี่ยวชาญในภาษาสันสกฤตนั้นด้วย ไม่ตรัสเป็นภาษาบาลีเพราะภาษาบาลีไม่ใช่ภาษาที่ใช้พูดกันในถิ่นที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรด ภาษาบาลีผสมผสานด้วยภาษาถิ่นต่างๆ จำนวนหลายภาษาโดยมีสาเหตุมาจากความต้องการเพื่อซึมซับความคิดเห็นต่างๆ ของปรมาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแต่ละท่านเสนอความเห็นในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยภาษาถิ่นที่แตกต่างกันไป คัมภีร์ภาษาบาลี (พระไตรปิฎก) ได้รับการเก็บรักษาด้วยวาจาเป็นระยะเวลานานและเพิ่งจะมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยของพระเจ้าวตตกะมินิ แห่งประเทศศรีลังการาว 80 ปี ก่อนคริสตกาล

ภาษา อุลลาห์

“รังสีแห่งพระผู้เป็นเจ้า” เป็นบรรดาศักดิ์ที่ใช้เรียกขานอริยชนชาวเปอร์เซียชื่อฮุสเซนอาลี นูรีซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่างปี ค. ศ. 1817 ถึง ค. ศ. 1892 เป็นศาสตา-ผู้ก่อตั้งศาสนาบาไฮ คำสอนของศาสตาบาฮา อุลลาห์รวมถึงการยึดมั่นอย่างเคร่งครัดในความเชื่อว่ามีพระผู้เป็นเจ้าเพียงพระองค์เดียวและการเปิดเผยความจริงที่เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า ศาสตาบาฮา อุลลาห์อ้างว่าเป็นองค์อวตารที่อุบัติขึ้นโดย

	<p>การทำนายของบรรดาองค์อวตารและพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต คำสอนของศาสนาบาฮา อุลลัห์รวมถึงรายละเอียดทางด้านจิตวิญญาณ สังคมและการปกครองของระเบียบโลกใหม่เพื่อเป็นการอุทิศและให้คำมั่นในการสร้างยุคทองให้เกิดแก่มวลมนุษยชาติ</p>
บุคคลบัญญัติ	วินัยสำหรับบุคคลผู้เดินบนเส้นทางแห่งธรรม
ปฏิมะ	ความเกลียดชังอย่างรุนแรง
ปฏิจจสมุปบาท	องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภาวะหรือสังสารจักร
ปรมัตมา	จิตวิญญาณที่สูงที่สุด ความเป็นจริงสุดท้าย (ป.) รูปที่สูงที่สุดแห่งปรากฏการณ์ธรรมชาติ(สัจจะในสัมพัทธ์ที่สุด)
ปรมิตา	บารมี บุญกุศล มาจากคำว่า ปรมะ สูงสุด ดีที่สุด สำคัญเป็นที่หนึ่ง แต่มักจะแปลว่า "ข้ามไปยังอีกฟากฝั่งหนึ่ง" การบรรลุถึงพระนิพพาน
ปรัชญาปารมิตตา	"ญาณบารมี" เป็นชื่อของตำรากลุ่มหนึ่งของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและเป็นคำสอนทางด้านปรัชญาของพระนาคเรชน ปัญญาขั้นสูงสุดและชัดเจนที่สุด
ประกฤติ	ธรรมชาติ ปรากฏการณ์
ปราชญ์	ปัญญาหรือญาณที่เป็นโลกุตระ
ปราณ	ลมหายใจ กฏของชีวิต
ปราปติ	พลังอำนาจ รักษาสมดุลในการดำรงชีวิตที่เป็นองค์ประกอบของบุคคล
ปรินิพพาน	"เหนือพระนิพพาน" ภาวะที่ผู้บรรลุพระนิพพานดับขันธหรือขั้นสุดท้ายของพระนิพพาน
ปรินิคปนนะ	ความเป็นจริงสูงสุด
ปฤตคชนะ	ปฤตชน (ป.ปฤตชนะ)

ปัจเจกพุทธเจ้า

ปัญญาศิลปิน

พระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้เฉพาะตัวมิได้สั่งสอนผู้อื่น
 ศิลทำที่เป็นทางนำไปสู่การปฏิบัติศีล 8 คือ อริยอัฏ-
 ฐงค์กัมมรอก ที่พุทธศาสนิกชนอุทิศตนยึดถือเป็นหลัก
 ปฏิบัติ อันได้แก่

- (1) ปาณาติปาตา เวรมณี สีขาปหัง สมาธิยามิ
 (เข้าจำเว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน)
- (2) อทินนาทานา เวรมณี สีขาปหัง สมาธิยามิ
 (เข้าจำเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้
 เว้นจากการลักขโมยสิ่งของผู้อื่น)
- (3) กามสุมิจฉาจารา เวรมณี สีขาปหัง สมาธิยามิ
 (เข้าจำเว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม)
- (4) มุสาวาทา เวรมณี สีขาปหัง สมาธิยามิ
 (เข้าจำเว้นจากการพูดเท็จ)
- (5) สุราเมรัยมัชชปมา ทัญฐานา เวรมณี สีขาปหัง สมาธิ-
 ยามิ (เข้าจำเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือ สุราเมรัย)

ปัญญา

ปัญญาฐานะ

ปัทมมหาสังคยนา

ศรัทธา ความเชื่อ ศาสนา
 “หนังสือว่าด้วยต้นกำเนิด” ที่เป็นสาเหตุแห่งภพ
 การสังคายนาพระพุทธศาสนาครั้งแรกที่สัตตปาปนิคหะ
 หรือเมืองราชคฤห์ 100 วันหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จ
 ดับขันธปรินิพพานและมีพระอรหันต์เข้าร่วมประชุม 500
 องค์ โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นองค์ประธานการ
 ประชุมสังคายนา พระอรหันต์ที่เข้าร่วมประชุมรวมถึง
 พระอานนท์และพระอุปติด้วย การสังคายนาครั้งนี้ใช้
 เวลาสามเดือนและได้มีการสังคายนาร้อยกรองพระ
 ธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษา
 บาลีซึ่งเรียกว่า *อภิธรรมปิฎก* (ประมวลหลักธรรมชั้นสูง)

ปาร์ศวา	วินัยปิฎก (หมวดพระวินัย) สุตตันตปิฎก (หมวดพระสูตร) ท่านปาร์ศวามีชื่อเสียงโด่งดังในศตวรรษที่ 8 ก่อน คริสตกาลและถือว่าเป็นศาสตราจารย์ที่ 23 ของศาสนาเซน ซึ่งในศาสนาเซนเรียกศาสตราจารย์ว่า ดิรถังกร แปลว่าผู้ถึงคือ นิพพาน ศาสตราปาร์ศวาสั่งสอนหลักธรรมที่เป็นพื้นฐาน 4 ข้อ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นหลักแห่งความประพฤติเบื้องต้น ได้แก่ ยึดถือความจริง (สัจจะ) ไม่ใช้ความรุนแรง (อหิงสา) ไม่คิดเฟื่องเลี้ยงอยากได้ของเขา (อนภิชณ) เว้นจากการถือ เอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ (จาคูรยานธรรม) อันได้แก่ สัตยา อหิงสา อัศเตย อปาริครหะ ซึ่งหลักปฏิบัติเหล่านี้ ได้กลายเป็นมาฝังแน่นในพระพุทธศาสนา
ปารัตันตระ	ความเป็นจริงที่ต้องพึ่งพาอย่างอื่น
ปาตีโมกษ์	ประมวลพระวินัยที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติตาม
ปิฎก	ประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระวินัย ที่พระเรียกโดย พระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน สอนห้าขั้นแทนที่เป็นสี่ขั้นดังที่พบในพระไตรปิฎกและ ลลิตา วิสตรสูตร
ปุรุช	จิตวิญญาณที่หมายถึงปัจเจกบุคคลหรือ (บางที) จักรวาล (จิตวิญญาณของจักรวาล) พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า
พรหม	คำกลางๆ ที่ใช้ในคัมภีร์อุปนิษัตของพราหมณ์และอื่นๆ ซึ่งหมายถึงอำนาจศักดิ์ที่ปกป้องจักรวาล จากการค้นคว้า ทางลึกลับและข้ออ้างอิงต่างๆ ในคัมภีร์ภควัตคีตา และ คัมภีร์สังยุตตนิคาย บอกเป็นนัยอย่างหนักแน่นว่าพรหม เป็น "สภาวะ" หรือ "ปัจเจก" ที่คล้ายคลึงกับพระนิพพาน ในศาสนาพุทธ พรหมโดยสภาวะ "ตัวเอง" ไม่ใช่พระผู้ เป็นเจ้าของสูงสุดซึ่งทรงเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองจักรวาล

	<p>พรหมไม่ใช่บุคคลหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มนุษย์ให้ความรักและเคารพสักการะ ในศาสนาฮินดูถือว่าพระพรหมเป็นหนึ่งในเทพสามองค์ (“ตรีมูรติ”) เรียกว่า บราหมัน ซึ่งเขียนไปเพียงเล็กน้อยก็ได้</p>
พรหมจารี	การเข้าสู่พรหมหรือการอยู่ในพรหม
พรหมบุตร	ผู้ที่จะเป็นพรหม
พรหมวิหาร	ดำเนินชีวิตอย่างพรหม สภาวะของพระผู้เป็นเจ้า
พระพุทธรเจ้า	พระผู้ตรัสรู้แจ้งจากโพธิ
พราหมณ์	ชาวฮินดูที่อยู่ในวรรณะสูงสุดซึ่งได้แก่ พราหมณ์บุโรหิต วรรณะอีกสามวรรณะได้แก่ กษัตริย์ (กษัตริย์และนักรบ) แพศย์ (พ่อค้าวานิชย์และช่างฝีมือ) และศูทร (กรรมกร)
พิมพา	ภาพลักษณ์
พุทธคยา	สถานที่ที่พระโคตมบรมลุลัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งชื่อนี้เป็นที่รู้จักในภายหลัง (อยู่ห่างจากเมืองคยาไปทางทิศใต้ 6 ไมล์) และถือว่าเป็นศูนย์กลางสำคัญที่สุดในการแสวงบุญของพุทธศาสนิกชน
พุทธโฆชะ	ผู้ประพันธ์หนังสือในศตวรรษที่ 5 เรื่อง วิสุทธิมรรค
พุทธจรีต	“หน้าที่ของพระพุทธรเจ้าในการทรงบำเพ็ญประโยชน์” พระประวัติของพระพุทธรเจ้าโดยละเอียดครั้งแรกเขียนโดยท่านอัครโกษา กวีฮินดูในศตวรรษแรก
พุทธธรรม	ผู้ตื่นแล้ว ผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ความรู้ มีพระพุทธรเจ้าหลายพระองค์ทรงอุบัติขึ้น บางพระองค์ทรงพระชนม์ชีพในอดีตที่สืบสนุนานาย บางพระองค์ก็ทรงอุบัติขึ้นในอนาคต
พุทธางกูร	ผู้ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้าในภายภาคหน้า พุทธพิชา
พุทธวงศ์	หนังสือเกี่ยวกับพระประวัติของพระพุทธรเจ้า 24 พระองค์

- ก่อนพระพุทธเจ้า รวมถึงพระประวัติของพระสมณโคดมด้วย
- พุทธิโยเกะ วัตถุประสงค์ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุเลยขั้นพิธีกรรมและการปฏิบัติตามคัมภีร์พระเวทที่เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติโดยปราศจากการยึดติดในผลแห่งการกระทำ
- โพธิ การรู้แจ้ง ญาณที่สามารถหยั่งรู้ลึกและวิชาความรู้ที่เป็นเลิศซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบรรลุ
- โพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ที่เปี่ยมไปด้วยความกระตือรือร้นและความกรุณาในการช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อให้พบกับความหลุดพ้น ดังนั้นจึงเต็มใจที่จะเลื่อนเข้าสู่พระนิพพานของตนเอง พระพุทธเจ้าในอนาคต วัชรบุรุษทางด้านจิตวิญญาณ (ป.โพธิสัตว์)
- ภควัตคีตา “บทเพลงของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า” บทเพลง (คีตา) ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า (ภควัต) น่าจะเป็นงานเขียนที่มีชื่อเสียงที่สุดของศาสนาฮินดูและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าเป็นคัมภีร์หนึ่งของศาสนาฮินดู มีอำนาจศักดิ์เทียบเท่ากับคัมภีร์พระเวท อุปนิษัตและพรหมสูตร เป็นหนึ่งในคัมภีร์ที่ประกอบเป็นไตรปิฎกของศาสนาฮินดู (พระรัตนไตร) และคงที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงในจำนวนคัมภีร์ทั้งสามคัมภีร์เป็นเล่มที่ 6 ของมหากาพย์ภารตะ คัมภีร์ภควัตคีตามีได้เป็นสัญลักษณ์ของลัทธิไคลัทธิหนึ่งโดยเฉพาะเจาะจงตามแนวความคิดของศาสนาฮินดู แต่เป็นสัญลักษณ์แทนทั้งหมดในทุกด้านแม้กระทั่งเหนือความคิดของศาสนาฮินดูในความเป็นสากลจักรวาลที่ศาสนาพึงให้ เพื่อเป็นแนวทางให้มนุษย์ดำเนินชีวิตได้อย่างมีค่า คำสอนที่คัมภีร์ภควัตคีตาถ่ายทอดออกมาให้ทราบถึงความเชื่อที่

ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมาในอดีตและคุณค่าของความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติกันนั้นทำให้คัมภีร์นี้ได้รับการกำหนดเป็นทางการว่าเป็นหนึ่งในคัมภีร์อุปัชฌาย์ โดยได้รับการกระตุนสำคัญจากคัมภีร์ที่เรียกว่า อุปัชฌาย์ ติดต่อกันเป็นจำนวนมากมายที่เกิดขึ้นจากปัญญาในโบราณกาลของ “ปราชญ์-ปราชณี” คัมภีร์ภควัดคีตา ที่สำคัญที่สุดคือ ได้รับการยืนยันและประกาศโดยพระกฤษณะทรงอธิบายว่าคัมภีร์นี้เป็นอัญมณีของสัจจะที่เจียรไนแล้วและประมาณค่ามิได้และเป็นพลังอำนาจในการไถ่บาปสำหรับมนุษย์ ซึ่งจากคัมภีร์ไวศณวีย ตันตรสารก็ได้กล่าวอ้างเสมอๆ ในทำนองเดียวกันว่า “คัมภีร์อุปัชฌาย์เปรียบประดุจดั่งแม่โคและพระกฤษณะซึ่งเป็นบุตรของคนเลี้ยงโค เป็นผู้รู้ตนม พระอรชุนเป็นลูกวัวอ่อน คัมภีร์ภควัดคีตาซึ่งเปรียบประดุจดั่งน้ำหวานของบุปผชาติเป็นน้ำนมอันวิเศษและบัณฑิตเป็นผู้ดื่มน้ำนมอันวิเศษนั้น”

ภควันต์	พระผู้เป็นเจ้าของ พระผู้สร้าง พระอิศวรก็เรียก
ภควัด ปुरुณะ	เรื่องราวของพระกฤษณะในวัยหนุ่มที่เล่าสืบทอดกันมา
ภักดี	การเสียสละบูชาพระผู้เป็นเจ้าของ
ภันเต	พระคุณเจ้า คำกล่าวเรียกพระสงฆ์เป็นทางการ
ภาวนา	การบำเพ็ญภาวนาเพื่อพัฒนาจิตและวิปัสสนา การพิจารณา (อนุปัสสนา) สมภา
ภิกษุ	ชายที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา
ภิกษุณี	หญิงที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา (ป.ภิกษุณี)
ภุต	จิตวิญญาณ ภูตผี
มมายิตัง	ผู้ไม่ยึดติด
มรรคมืองค์ 8	อริยมรรคมืองค์ 8 เป็นหลักปฏิบัติสรุปคำสั่งสอนของ

พระพุทธเจ้าว่าจะบรรลุพระนิพพานได้อย่างไร “ขั้น” แรก สองขั้นของแนวทางนี้คือ เห็นชอบ (สัมมาทิฏฐิ) และ ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) ซึ่งก็หมายถึงทัศนคติที่ผู้ปฏิบัติจะต้องยึดถือเพื่อการบรรลุพระนิพพาน ขั้นต่อไป เจรจาชอบ (สัมมาวาจา) กระทำชอบ (สัมมากรรมันตะ) และเลี้ยงชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) ซึ่งก็หมายความว่าศีล ธรรมและข้อกำหนดของสังคมที่ผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติ และขั้นสุดท้ายสามขั้นอันได้แก่ พยายามชอบ (สัมมา วายามะ) ระลึกชอบ (สัมมาสติ) และตั้งจิตมั่นชอบ (สัมมา สมานิ) ซึ่งหมายถึงวินัยทั้งที่เป็นจิตวิญญาณ ซึ่งผู้ปฏิบัติ จะต้องปฏิบัติชอบ

มโน

ความภูมิไฉ

มโนวิญญาน

ความรู้ที่สามารถแยกแยะความแตกต่างได้

มหาพรหม

พรหมผู้ยิ่งใหญ่

มหาปรินิพพานสูตร

เรื่องราวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าเป็น ภาษาบาลีจากพระไตรปิฎกเล่มที่สอง ซึ่งถือว่าเก่าแก่ ที่สุดและเชื่อถือได้ที่สุด น่าจะมีอายุสี่ศตวรรษก่อน คริสตกาลหรือไม่กี่ช่วงที่เมืองปาฏลีบุตร (ปัตนะ) เป็น ศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา

มหาปรินิราถ สุต

งานเขียนของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งมีความ แตกต่างกันมากจากงานเขียนในมหาปรินิพพานสูตร

มหาภิเนษกรรมณี สุต

“พระสูตรเกี่ยวกับการบรรพชาที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า” เป็นงานเขียนภาษาสันสกฤตราวๆ คริสต์ศตวรรษที่ 2 ที่เป็นพระประวัติของพระพุทธเจ้าเสด็จหนีออกจาก พระราชวังและครอบครัวของพระองค์เพื่อทรงบรรพชา

มหาปรัชญาปารมิตาสัตร์

หนังสือคำสอนที่ยิ่งใหญ่เกี่ยวกับการตรัสรู้ของพระ

	สัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์ที่อ้างว่าพระนาครซุนเป็นผู้เรียบเรียง
มหาวัคค์	ส่วนหนึ่งของวินัยปิฎก
มหาวิงสา	"หนังสือตำนานพระพุทธรศาสนา" แต่งเป็นภาษาบาลี
มหาวัสตุ	"หนังสือตำนานเหตุการณ์ที่ยิ่งใหญ่ทางพระพุทธรศาสนา" ฝ่ายใต้ (ทีนยาน) แต่งเป็นภาษาสันสกฤตผสม
มหาวีระ	เป็นศาสตองศ์สุดท้าย (ศิรฉงกร) ของศาสนาเซนซึ่งมุ่งเน้นการบำเพ็ญพรตแบบฤษี มหาวีระถือเป็นผู้อาวุโสร่วมสมัยกับพระพุทธรเจ้า
มหายาน	ยานใหญ่หรือทางกว้างใหญ่แห่งการหลุดพ้น มหายานพัฒนาเข้าใกล้ทเวะนิยมโดยถือว่าพระพุทธรเจ้ามิใช่เป็นศาสตาที่เป็นมนุษย์แต่เป็นปรากฏการณ์อันเป็นนิรันดรที่ทรงอุบัติขึ้นในโลกนี้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเพื่อทรงชี้ทางหลุดพ้นแก่มวลมนุษยชาติ
มทิสกาลกะ	ลัทธิทีนยาน
มัชฌิมนิกาย	"ชุมนุมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง" (บทเทศนาพระไตรปิฎกภาษาบาลี) เป็นส่วนหนึ่งของสูตรตันตปิฎก
มัชฌิมปฏิปท	ทางสายกลาง
มายา	สิ่งลวงตา
มาร	สิ่งที่ล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่ขัดขวางบุคคลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันถึงม ความตาย บางครั้งเทียบเท่ากับชั้น 5 มิใช่ตัวบุคคลแต่เป็นสภาพอันมีปัจจัยปรุงแต่งขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน
มิลินท์	กษัตริย์อินเดีย-กรีกทรงพระนามเมหนันเดอร์หรือเมหนันครอส (115-90 ก่อนคริสตกาล) มิลินท์ปัญหาหรือ "คำถามของพระราชามิลินท์" (ซึ่งไม่ใช่ปิฎกทางพุทธรศาสนา)

	แสดงให้เห็นถึงความพอพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่กษัตริย์พระองค์นี้มีต่อศาสนาพุทธ
มิลินท์ปรัศนา	มิลินท์ปรัศนาหรือคำถามของพระราชามิลินท์เป็นงานเขียนภาษาบาลีที่เก่าแก่มากราวศตวรรษแรกของคริสตกาลที่เป็นปาฐกถารมระหว่างพระราชามิลินท์กับพระนาคเสน (หรือนาครุณ) ผู้ก่อตั้งลัทธิมายมิก ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายเหนือ (มิลินท์ปัญหาภิเรียก)
มูณี	ผู้คงแก่เรียน ปราศรัย
มูย์หมัด	นายก่องสรรเสริญ ศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนาอิสลาม (ค.ศ.570?-632)
โมกษะ	ความหลุดพ้นของจิตวิญญาณจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด
โมเสส	ศาสดาผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของยิว ผู้สร้างกฎ (1,300 ปีก่อนคริสตกาล? ไม่ทราบวันที่ที่แน่นอน) ศาสดาโมเสสไม่เพียงแต่เป็นที่ยอมรับของชาวยิวเท่านั้นแต่ยังเป็นที่ยอมรับของคริสต์ศาสนิกชนและอิสลามิกชนด้วยเช่นกัน
ยม	เทพเจ้าแห่งความตาย
ยมก	“คาถาคู่” สิ่งตรงข้ามที่เห็นได้ชัด
ยักษะ	(ส.รักษ) สิ่งมีชีวิตที่ดุร้าย ปีศาจ
โยคะ	“การทำให้จิตเป็นสมาธิ” วินัยทางด้านจิตวิญญาณเป็นระบบการฝึกสมาธิขั้นสูงของอินเดียที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับ สางชยะ โดยแนวความคิดขั้นพื้นฐานของการฝึกสมาธินี้ได้มาจากสังคยา แตกต่างจากสังคยาแต่เพียงการเน้นการเจริญภาวนาเพื่อการหลุดพ้นและยกระดับจิตหนึ่งในหลายจิต (ปุรุชะ) ให้เข้าสู่สถานะจิตวิญญาณของพระผู้เป็นเจ้า (อิศวร) ผู้

โยคจาระ	<p>ซึ่งจะทรงช่วยจิตอื่นๆ ให้หลุดพ้น แต่ขอให้พึงสังเกตว่าการถอนตัวออกไปจากวัตถุตกเป็นจุดประสงค์สูงสุดไม่ใช่การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระจิตะ การเจริญภาวนาสามารถทำได้ทั้งทางกายและทางจิตโดยการกระทำทางกายภาพนั้นเป็นการนำไปสู่การเจริญภาวนาทางจิต โยคะคำนี้ได้โดยทั่วไปในระบบของการเจริญภาวนาดังกล่าวอีกด้วย (เช่น เราอาจพูดได้ว่า โยคะทางศาสนาพุทธเป็นต้น) พุทธปรัชญานิยามหนึ่งที่มีกำเนิดมาจากนิยามมัชฌิม แต่ก็ยังมีข้อแตกต่างจากนิยามมัชฌิมคือ (1) เน้นการบำเพ็ญตบะเพื่อการบรรลุถึงสัจจะสูงสุด (2) รับเอาอุดมการณ์ยึดมั่นความเป็นจริงคือ พระผู้เป็นเจ้าสูงสุดด้วยเชื่อว่าจิตที่สมบูรณ์ยิ่งและเข้ากับภาวะของฌานที่สูงที่สุดอันเป็นการบรรลุถึงวิมุตตนิรมิต</p>
โยชน์	<p>ชื่อมาตราวัดระยะทางประมาณ 7 ไมล์ใช้อุปมาอุปไมย "ระยะทางที่ยาวมาก" เช่น ไมล์แล้วไมล์เล่า ยาวสุดกู่</p>
รัตนา	อัญมณี (รัตนกัเรียกว่า)
ราม	<p>อวตารปางที่ 7 ของพระวิษณุ วีรบุรุษของชาวฮินดูในเรื่อง รามายณะ</p>
ราทูล	"ความท่วงโย" พระโอรสของเจ้าชายลิทัตตะ
ริตะ (รตะ)	แบบแผนสำหรับกฎ
รูป	<p>รูปร่าง รูปแบบ ทรัพย์สินที่เป็นวัตถุตกหรือคุณลักษณะ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนามี 28 อย่าง</p>
รูปราคะ	ความปรารถนาในรูปภพ
ฤษี	ผู้ถือบวช ฤษี
ลลิตวิสตร	<p>คัมภีร์ซึ่งเป็นงานเขียนฉบับมาตรฐานเป็นภาษาสันสกฤตของพระพุทธศาสนาฝ่ายเหนือเกี่ยวกับพระ</p>

	ประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งถึงช่วงที่พระองค์ตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดา
ลัทธิอัสสวาทะ สุตระ	การประกาศคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในประเทศศรีลังกา (ซีลอน) คัมภีร์ฝ่ายมหายาน
โลกธาตุ	วัฏจักรหนึ่งของโลก
โลกุตระ	พ้นวิสัยของโลก
โลภะ	ความอยากได้ ราคะ ตัณหา
พยากรณ์	พยากรณ์ การทำนาย
วสุพันธู	พระวสุพันธู เชื่อสืบต่อกันมาว่าเป็นน้องชายของพระอสังคะมีชีวิตอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 4 เป็นอาจารย์ฝ่ายหินยานของนิกายสรวาสตีวาท เป็นผู้แต่งหนังสือเรื่อง <i>อภิธรรมโกศ</i> จากการวิจัยเมื่อเร็วๆ นี้ท่านเป็นคนละองค์กับพระวสุพันธูซึ่งเป็นผู้แต่งหนังสือฝ่ายมหายาน
วัชชี	ชื่อของประชาชนที่อาศัยอยู่ในแคว้นเมคร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาโปรดจนเกือบทั้งหมดหันมานับถือศาสนาพุทธเป็นธรรมทายาทของพระองค์
วัชระ	ทำด้วยของแข็งเหมือนเพชร
วัชระยาน	"ยานที่มีความแข็งเหมือนเพชร" เป็นลัทธิศาสนาพุทธที่เกิดขึ้นล่าสุด
วัชรสัตว์	"สัตว์ที่มีความแข็งดุจเพชร" หรือ "สัตว์ที่ไม่รู้จักสูญสิ้น"
วัชรเจดีย์มหาปราชญ์ปรมิตสูตระ	พระสูตระคมดั่งเครื่องตัดเพชร เป็นตำราเล่มเล็กๆ เล่มหนึ่งของมหาปราชญ์ปรมิต (บารมีของปัญญาโลกุตระ) ในตำราของปฏิภพพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานหลายกลุ่ม ซึ่งขณะนี้ไม่มีจำนวนมากเป็นเล่มขนาดใหญ่หลายเล่ม
วาย	ความดับสิ้น
วินัย	ระเบียบวินัย

วินัยปิฎก	<p>พระไตรปิฎกหมวดพระวินัย (ภาษาบาลี) เป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์รุ่นแรกๆ ของพุทธศาสนิกชนฝ่ายใต้ประกอบด้วย 5 คัมภีร์และพระวินัย 227 ข้อ</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) ปาราชิก ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนัก (2) ปาจิตตียะว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา (3) มหาวรรค (รวมเรียกว่า ชั้นธกะ) (4) จุลวรรค ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ (ที่เป็นชีวิตประจำวันของพระภิกษุ) (5) ปริวาร-ปทา เป็นคู่มือสรุปเนื้อหาของคัมภีร์ที่กล่าวข้างต้น
วิญญาน	<p>ความนึกคิด ครอบคลุมกิจกรรมกลุ่มจิตทั้งหมดตั้งแต่การสร้างความคิดที่เป็นรูปธรรมที่สุดจนถึงการเจริญภาวนาขั้นสูงที่เข้าใจได้ยาก สติปัญญา</p>
วิจิกิจฉา	<p>ความสงสัย</p>
วิทยา	<p>การตรึงตรองด้วยใจจดจ่อ ปัญญา</p>
วิชาจรณสัมปัญณ	<p>ถึงพร้อมด้วยวิชาความรู้และคุณธรรม</p>
วิมานวัตถุ	<p>“ที่ประทับของชาวสวรรค์” และเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกภาษาบาลีซึ่งมีชื่อเดียวกันที่มีรายละเอียดในการกระทำความดีเพื่อกลับชาติมาเกิดเป็นเทวดา</p>
วิษณุ	<p>“พระผู้รักษา” ทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุดหนึ่งในสามพระองค์ซึ่งเรียกว่า ตรีมูรติ อันได้แก่ พระพรหม (พระผู้สร้าง) พระวิษณุ (พระผู้รักษา) และพระศิวะ (พระผู้ทำลาย) โดยทั่วไปเชื่อว่าพระวิษณุอวตารมายังโลกตามยุคตามสมัยเพื่อพิทักษ์คุณธรรมและปฏิสังขรณ์เป้าหมายเพื่อช่วยเหลือมนุษยชนสู่หนทางรอด ชาวฮินดูเชื่อว่า พระราม พระกฤษณะและพระพุทธเจ้าเป็นองค์อวตารปางที่ 7, 8 และ 9</p>

	ตามลำดับของพระวิษณุ อาจเรียกพระวิษณุเพี้ยนไปว่า วิษณุก็ได้
วิสุทธิมรรค	“ทางแห่งการทำจิตให้บริสุทธิ์” เป็นงานเขียนของพระ พุทธโฆษาจารย์
เวท	“วิชาความรู้”
เวท (คัมภีร์)	ตามความหมาย หมายถึง ตำราแห่งความรู้ เป็นคัมภีร์ ของชาวอารยันฮินดูที่เก่าแก่ที่สุด (มีอายุระหว่าง 1,500- 1,000 ปีก่อนคริสตกาล) คัมภีร์พระเวทที่สำคัญมี 4 คัมภีร์ ได้แก่ <i>ฤคเวท สามเวท อาถรรพเวท และ ยજุสเวท</i>
เวทนา	การสวดอารมณ์ ทางพระพุทธศาสนาแบ่งการสวดมนต์ เป็นหกชนิดโดยชนิดที่หกนั้นเป็นสวดสวดใจ
เวทานตะ	“ตอนสุดท้ายแห่งพระเวท” คัมภีร์อุปนิษัตตอนสุดท้าย แห่งพระเวทยังเป็นชื่อของระบบที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ คัมภีร์อุปนิษัตด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชั้นการะ
เวสสันดร ชาตกะ	<i>เวสสันดร ชาตก</i> เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้ง เสวยพระชาติสุดท้ายเป็นพระเวสสันดร ก่อนที่จะทรง มาจุติในโลกเป็นพระโคตมะ ขณะเสวยพระชาติเป็นพระ เวสสันดร พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีแก่กล้าด้วย การทรงให้ทานที่พระองค์มีจนหมดสิ้นและท้ายที่สุด พระราชบิดาของพระองค์ทรงแสร้งทอดพระองค์ออกไปอยู่ป่า ขณะที่พระองค์ทรงประทับอยู่ในป่าพระองค์ก็ทรง บริจาคทานแก่กระทั่งพระชายา พระโอรสและพระธิดา ของพระองค์ให้กับผู้อื่น แต่สุดท้ายพระอินทร์ทรงเข้า ทำการขัดขวางโดยการนำพระชายา พระโอรสและพระ ธิดาคืนสู่พระองค์
ศรมณ	นักพรต

ศรัทธา (Saddha)	การตัดสินใจที่มีความคิด ความเชื่อ
ศรัทธา (Shrada)	ความเชื่อการเสียสละความเคารพความอ่อนน้อมต่อมตน
ศากยะ	ตามความหมายถึง “ผู้มีหัวใจของต้นไผ่” เป็นราชวงศ์ หนึ่งมีนครรัฐในเขตแดนด้านเหนือของแคว้นมคธใน รัฐพิหาร โดยราชวงศ์นี้กล่าวกันว่าสืบเชื้อสายมาจากพระ รามและพระลักษมณ์พระโอรสของพระเจ้าโศกกากราช ซึ่งทรงสืบเชื้อสายมาจากอาทิตยวงศ์ พระเจ้าสุทโธทนะ โคตมะพระราชบิดาของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) ทรงอ้างว่าสืบเชื้อสายมาจากพระราชโอรสอชิวาคุแห่ง อาทิตยวงศ์ (ส.อชิวาคุ ป.โศกกาละ)
ศากยมนี	มนีของศากยวงศ์คือ พระพุทธเจ้า
คำสตร์	ตำรา คำสอน
คำสนา	คำสนา คำสอนของพระพุทธเจ้า
ศิริมา	ศิริมาเป็นเทพธิดาทางศาสนาพุทธคล้ายคลึงกับสตรีที่ เป็นเทพธิดาของพราหมณ์
ศิวะ (Shiva)	เทพในคัมภีร์พระเวททรงเป็น “ผู้ทำลาย” สูงสุดองค์หนึ่ง ในเทพสามองค์ (ตรีมูรติ) ของฮินดู ศิวะ (Siva) ก็เรียก
ศีล	การประพฤติดีประพฤติชอบ
สติ	ภาษาบาลีหมายถึงอารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่องๆ (อนุสติ) ความระลึกได้ (สติ) “สติ” ขอบ เป็นเครื่องหมายสุดท้าย สามชั้นของมรรคอันมีองค์ 8 เป็นหัวใจสำคัญของ พระพุทธศาสนาในการฝึกจิต ซึ่งเน้นการ “ระลึกได้” “ตระหนักได้” ไม่ว่าจะบุคคลจะทำสิ่งใดหรือเพื่อจุด ประสงค์อะไร ฯลฯ
สถิตยนาถตัง	การเปลี่ยนสภาวะ
สถูป	สิ่งก่อสร้างซึ่งจะต้องมีรูปทรงเหมือนระฆังเสมอ ก่อสร้าง

	กลางแจ้งเพื่อใช้บรรจขงควรวุษาเช่นพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าหรืออัฐิของพระอรหันต์ หรือเพื่อแสดงความระลึกถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ในการปฏิบัติภารกิจและเมื่อถึงเวลาหนึ่ง สรูปได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
สมณะ	นักพรต นักบวช เป็นภาษาบาลีสมาจากคำว่า "สัม" แปลว่า "ดับ" เช่น ผู้ดับกิเลสแล้ว (ส.ศรมณ หมายถึง ผู้ทำงานหน้า)
สมต	ด้วยกันทุกแห่งหน เหมือนกันทั่วไป ไม่อคติ
สมาธิ	ความตั้งมั่นแห่งจิตโดยสมบูรณ์ สิ่งที่เป็นปฏิฐานของจิตเพื่อการเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า
สมุทัย	เหตุแห่งทุกข์
สยมภู	พระผู้บรรลุด้วยพระองค์เอง
สรพรธรรม	มาตรฐานที่เปิดเผย ที่รวมกฎเกณฑ์ทั้งหมด
สักกะ	เทพผู้เป็นใหญ่เช่น พระพรหม พระอินทร์
สักกร	พระอินทร์ หัวหน้าเผ่าชนอารยัน
สักกายทิฎฐิ	ความเห็นร่างกายและตัวตนของตน
สังฆะ	พระวินัยของสงฆ์ในพระพุทธศาสนา คณะสงฆ์ ประชาคมสงฆ์ คำสั่ง
สังสกฤตลักษณะ	ปรากฏการณ์ของภาพทั้งหมด ปัจจัยปรุงแต่งของสัตว์ (สังสกฤตธรรม)
สังสาร	สังขาร ปัจจัยปรุงแต่ง แรงกระตุ้น การทำให้มีจิตใจโอนเอียง (สังฆะ) ทะเลแห่งการเวียนว่ายตายเกิดเช่น วิญญานของมนุษย์ออกจากร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่ง วัฏจักรของภาพ (ป. สังขารหรือสังขาระ การทำให้มีจิตใจโอนเอียง ปลุกเร้าอารมณ์เจตนา) ในทางพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น

	52 ส่วน
สังยุตต	"ที่แบ่งเป็นกลุ่มหรือประเภท"
สังยุตตนิกาย	"ชุมนุมพระสูตรที่รวมเข้าไว้เป็นหมวดๆตามเรื่องที่ต้อง เนื่องกัน" เป็นส่วนหนึ่งของพระสูตรตันตปิฎก (พระไตร ปิฎกฉบับภาษาบาลี)
สังยุตยา	ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ความนึกคิด ความรู้ แจ้งในอารมณ์
สังยุตยา 6	ความนึกคิดที่เป็นนามธรรมในทางพุทธศาสนาแบ่งเป็น 6 ชนิดหมายเอาประสาทสัมผัส 6 ชนิด
สังฆธรรมปฎนทริก	"ตำราแห่งดอกบัว" "ดอกบัวแห่งธรรมะ" เป็นคัมภีร์ พุทธศาสนาฝ่ายมหายานในศตวรรษที่ 2
สังยาสี	ผู้ซึ่งสละชีวิตทางโลกเป็นนักบวช ในที่นี้เป็นช่วงระยะ เวลาของชีวิตชาวฮินดูต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนซึ่งแบ่ง ออกเป็น 4 ชั้น ชั้นที่ 1 คือช่วงชีวิตสำหรับการศึกษาเล่า เรียน ชั้นที่ 2 คือช่วงการหาความสุขทางโลก (เช่น มี ครอบครัว) ชั้นที่ 3 ได้แก่ช่วงปล่อยวางแห่งชีวิต และชั้นที่ 4 คือการสละชีวิตทางโลกเป็นนักบวชเพื่อบรรลุความ หลุดพ้น (โมกษะ)
สังตย	ความจริง
สังตยสิทธิ	เป็นชื่อนิกายหนึ่งของลัทธิหินยาน ซึ่งมีผู้ศรัทธาเป็น สาวกของท่าน ฬริวารมัน
สันติปารมิตา	บารมีจากความเพียร
สังพัญญา	ผู้รู้แจ้ง ผู้รู้ทั่วทุกอย่าง
สังฆภาวะ	บุญกุศลและความรู้ที่สั่งสมมาแต่ปางก่อน
สังฆมาสังฆพุทธ	พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ตรัสรู้โดยชอบและสมบูรณ์
สังฆมิตติยะ	ลัทธิหินยาน

สาขชยะ

เป็นแนวปรัชญาดั้งเดิมของอินเดียใกล้เคียงกับลัทธิโยคะ โดยมีคำสั่งสอนที่สำคัญได้แก่ (1) มีข้อแตกต่างระหว่าง วัตถุประสงค์ (“ประภฤติ”) และวิญญาน “ปุระชะ” (2) มีวิญญานเป็นจำนวนมากมายและวิญญานเหล่านี้ไปเกี่ยวพันกับวัตถุประสงค์ ดังนั้นจึงได้ประกอบกันอันนำมาซึ่งความทุกข์ (3) จึงต้องพยายามถอนวิญญานออกจากธาตุของตนเพื่อให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด (4) เมื่อวิปัสสนาญาณ (วิเวก) แก่กล้า จิตก็รู้แจ้งถึงความแตกต่างที่สำคัญและการออกจากวัตถุประสงค์ ลัทธิโยคะได้นำระบบปรัชญาโดยทั่วไปของลัทธิสาขชยะมาใช้แต่ก็ยังยืนยันเช่นเดิมว่า ทางหลุดพ้นนั้นจำเป็นต้องปฏิบัติทั้งทางกายและจิต ด้วยหลักปฏิบัติที่แน่นอน

สารุ

ตามความหมายแปลว่า “ดีแล้ว” “ชอบแล้ว” นักพรต

สารีนุตร

พระอรหันต์พุทธสาวกที่สำคัญที่สุด ผู้มีศรัทธาแก่กล้าในพระพุทธองค์

สารนาถ

เมืองๆ หนึ่งใกล้เมืองพาราณสี มีชื่อเสียงเพราะเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา

สาวัดถ์

รู้จักกันมาตั้งแต่โบราณกาลว่าเป็น “เมืองมหัศจรรย์” ตั้งอยู่ตอนเหนือของประเทศอินเดีย ติดกับพรมแดนประเทศเนปาล ระยะแรกปกครองโดยกษัตริย์ของราชวงศ์อิคชวาคุหรืออาจจะก่อตั้งโดยกษัตริย์ละวะ พระโอรสองค์เล็กในจำนวนพระโอรสสองพระองค์ของพระราม เมืองสาวัดถ์เป็นเมืองหลวงของอูฐ (อโยธยา) ในสมัยพุทธกาลและอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ซึ่งเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าประสูติ โดยอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงกบิลพัสดุ์(สาวัดถ์ก็เรียก)

สิทธิัตถะ	พระนามจริงของพระพุทธเจ้า โดยมีพระนามเต็ม สิทธิัตถโคตมะ (Gotama หรือ Gautama ในภาษาอังกฤษ) เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์ผู้ปกครองกรุงกบิลพัสดุ์
สุคต	“ผู้ไปดีแล้ว” พระนามของพระพุทธเจ้า
สุญญะ	ความว่างเปล่า สุญญาปริชาชาของลัทธิมายิกามิกเน้นเรื่องความว่างเปล่า (สุญญา) ของพระผู้เป็นเจ้า เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถอธิบายลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าได้ด้วยสำนวนโวหารใดๆ ทั้งสิ้นและทฤษฎีหรือความคิดเห็นทั้งหมดเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าต่างก็มีความขัดแย้งในตัวเองทั้งสิ้น
สุญญา	“ความว่างเปล่า” ใช้อธิบายลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าในคำสอนของฝ่ายมหายานบางลัทธิ
สุตตะ	ตำราหรือคำสอนเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัส (ป. สุตฺร)
สุตตนิบาต	เป็นพระไตรปิฎกรวบรวมคำสอนที่เป็นร้อยกรอง 70 บทของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
สุตตปิฎก	<p>“ตะกร้าพระสูตร” เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกภาษาบาลีหรือ “พระสูตรสำหรับฆราวาส” คัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นของพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ แบ่งเป็น 5 หมวดดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) ทีฆนิกาย ชุมนุมพระสูตรขนาดยาวมี 34 สูตร ซึ่งหนึ่งในจำนวนนั้นคือ มหาปรินิพพานสูตร (2) มัชฌิมนิกาย ชุมนุมพระสูตรความยาวปานกลาง มี 152 สูตร (3) สังยุตตนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่รวมเข้าไว้เป็นหมวดๆ ตามเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน (4) อังคุตตรนิกาย ชุมนุมพระสูตรที่รวมเข้าไว้เป็น

หมวดๆ เรียกว่านิบาตนั้นเป็นพระสูตรขนาดยาวที่สุดในจำนวนนิกายทั้งสาม

(5) ขุททกนิกาย ชุมนุมพระสูตรเรื่องราวเบ็ดเตล็ดที่จัดเข้าไม่ได้ในสี่นิกายข้างต้น โดยมีพระสูตรความยาวขนาดสั้นรวมอยู่ด้วย ได้แก่ (1) ขุททกปาฐะ และ (2) ธรรมบท

สุเมรุ	(ป. สุเมรุ) เป็นภูเขาตามตำนานว่าอยู่กึ่งกลางของโลก
อกต	ลบล้าง ทำลาย
อกถัมภที	ปราศจากความสงสัย
อจตปัพพชชา	การสละทางโลกิยะโดยสิ้นเชิง
อชาตะ	ยังไม่เกิด
อนนุวชโซ	สิ่งที่อยู่ลึกในที่สุดของชีวิตที่ไม่อาจคิดถึงได้
อนัตตา	ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน เป็นรูปของคำบาลีโดยตรงกับภาษาสันสกฤตว่า อนาตมัน คือ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน พระธรรมในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับอนัตตา ถือว่าไม่มีตัวตนหรืออาตมัน ไม่ว่าจะในจักรวาลหรือในปัจจุบันบุคคล ไม่มีตัวตนที่เป็นมูลฐานที่ถาวรเบื้องหลังปรากฏการณ์ที่เป็นเรื่องของความคิดจิตใจ แต่เป็นเพียงสายแห่งสภาวะและประสบการณ์ที่ไม่จีรังยั่งยืน ฯลฯ อนัตตา เป็นความไม่เที่ยงแท้และทุกสิ่งซึ่งมนุษย์ทุกคนนามจะต้องประสบ
อนาคามี	พระอริยบุคคลผู้ไม่กลับมาสู่กามภพอีก แต่จะไปจุติในภพที่สูงกว่าหรือสวรรค์
อนิจจา	“ความไม่เที่ยงแท้” (ภาษาบาลี) คำสอนของพระพุทธเจ้าคือ ทุกสิ่งล้วนแต่ไม่จีรังยั่งยืน เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่มีอะไรเป็นมูลฐานที่เที่ยงแท้ แต่แนวความคิดนี้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้นำไปแก้ไขปรับปรุงให้

เข้ากับแนวความคิดในเรื่องของพระผู้เป็นเจ้าของอย่างรอบคอบ (ดูรายละเอียดในธรรมกาย) แนวคิดทั้งสองนี้ไม่มีความขัดแย้งกัน (ส. อนิตยา)

อนิจจตา	ความตาย
อนุตตร	ไม่มีสิ่งใดสูงกว่า ไม่มีสิ่งใดเท่าเทียม ผู้ประเสริฐ
อนุตตรสัมมาสัมโพธิ	การตรัสรู้ที่ไม่มีสิ่งใดมาเปรียบเทียบได้
อนุภาทิเสส	สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว พระนิพพาน
อนุสสุตัง	บริสุทธิ์ ปราศจากราคะ
อปริง	เหนือขึ้นไป
อประติสถิตะ	ปราศจากดับสิ้น (ยังหมายถึง “การไม่เห็นแก่ตน” หรือ “พระนิพพานที่ทรงพลัง”)
อปทัง	ไม่มีร่องรอย พระผู้ซึ่งไม่มีรูปลักษณะ ไม่มีเครื่องหมาย หรือร่องรอยใดๆ ให้อธิบายได้ หมายถึงพระพุทธเจ้า
อปานะ	ประวัติของพระอรหันต์องค์หนึ่งในชุดททกนิกาย
อภิญา	ความรู้ยังมี 6 อย่างคือ (1) อิทธิวิธี การแสดงฤทธิ์ได้ (2) ทิพย์โสต ทูทิพย์ (3) เจตปริยญาณ ญาณรู้จักกำหนดใจผู้อื่น (4) ปุพเพนิวาสานุสติญาณ การระลึกชาติได้ (5) ทิพย์จักขุ ตาทิพย์ (6) อสวกขยญาณ ญาณรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป
อภิธรรม	ธรรมะขั้นสูงสุด
อภิธรรมปิฎก	ปิฎกรวบรวมธรรมขั้นสูง ซึ่งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนารวบรวมขึ้นอย่างเป็นระบบตามหลักพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
อภูตะ	ไม่มี ไม่เกิดขึ้น ยังไม่เกิด
อมิตตาภา	พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งที่ทรงเสียสละเพื่อศาสนาพุทธและเป็นที่ยึดมั่นกันดี พระองค์เป็นผู้ทรงสร้างสวรรค์ (ดิน

	แดนบริสุทธีที่เบื้องทิศตะวันตก) ซึ่งเมื่อถ้าผู้ใดเพียงเรียกพระนามของพระองค์ด้วยศรัทธาจะกลับมาเกิดอีก
อโมหะ	(ป.) ความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้
อรชุน	สาวกองค์สำคัญที่สุดของพระกฤษณะ เป็นโอรสองค์ที่สามของพระราชอาปาณะดะวะ พระกฤษณะเป็นผู้ตรัสคัมภีร์ภควัดคีตาแก่พระอรชุน
อรหัต	ความเป็นพระอรหันต์ที่สมบูรณ์ ผู้ประพุดิวินัยโดยสมบูรณ์เพื่อบรรลुถึงความหลุดพ้น ผู้ซึ่งได้ทำลายกองลือ (อร) แห่งชีวิต (ทัฏฐะ)
อริย	ผู้เจริญแล้ว อย่างนักบุญ
อริยโง	ผู้เดินทางแห่งคุณงามความดี อารยันท์เรียก
อรุปราคะ	ความอยากมีชีวิตในสวรรค์
อวตาร	(ตามความหมายคือ การแบ่งภาคมาเกิดในโลก) ผู้ลงมาเกิดในโลก ผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าของทรงส่งลงมายังโลกในรูปของมนุษย์ (อาจสะกด Avatara หรือ Avatar ในภาษาอังกฤษ)
อวิจยะ	ซึ่งไม่สามารถพูดออกมาได้
อวิชชา	ความโงเขลา การหลงลงง คำที่มีความหมายใกล้เคียงกับโมหะ
อโศก	มหาราชของประเทศอินเดียที่ทรงเป็นพุทธมามกะ (274-232 ปีก่อนคริสตกาล) ทรงเป็นพระนัดดาของพระเจ้าจันทรคุปต์แห่งราชวงศ์เมารยะ ภายหลังจากที่พระองค์ทรงเปลี่ยนพระทัยมานับถือศาสนาพุทธโดยการชักนำของอุปาลี ช่างทรงผมของพระองค์ พระเจ้าอโศกได้รับการสถาปนาพระยศเป็น "ปิยทัสสี" (พระผู้เป็นที่รักยิ่ง) ภายใต้อุปถัมภ์ของพระองค์ได้มีการสังคายนาที่

	เมืองปาฏลีบุตร หลังจากพระองค์สวรรคต ศาสนาพุทธก็ขาดการอุปถัมภ์โดยราชวงศ์ที่ทรงสืบเชื้อสายต่อมาเมื่อสิ้นราชวงศ์เมารยะ ราชวงศ์สูงคะและราชวงศ์กานวะได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อมาตามลำดับ ทั้งราชวงศ์สูงคะและกานวะต่างเป็นผู้สนับสนุนและภักดีต่อศาสนาพราหมณ์ แต่อย่างไรก็ตาม ยุคนั้นศาสนาพุทธยังเป็นศาสนาของมหาชนและก็ยังรุ่งเรืองต่อไป (ภาษาอังกฤษอาจสะกด Ashoka หรือ Asoka)
อลังสกฤต	สิ่งที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง (ป. อสังขตะ) พระนิพพานเป็นธรรมะเพียงอย่างเดียวที่ไม่ปรุงแต่งด้วยปัจจัยจึงเรียกพระนิพพานว่า อสังขตะด้วย
อสังขัตย	ความเท็จ (มุสาวาท) การไม่มีอยู่ ไม่เป็นความจริง
อสุร	พลังอำนาจเหนือ ยักษ์
อหิงสา	การไม่ใช้ความรุนแรง เป็นคำสอนที่สำคัญอย่างยิ่งยวดของพระพุทธศาสนาที่พร่ำสอนให้มนุษย์มีความเมตตา กรุณาสิ่งมีชีวิตทั้งมวล
อเหตุช	ปราศจากเหตุกำเนิด
อัคนี	ไฟ เทพธิดาแห่งไฟ
อังคุตตรนิกาย	“เรียงลำดับชื่อ” (พระธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก) “ลำดับหัวข้อธรรมะ” อยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎก
อัตตาทิพย์	ตน เหมือนแสงสว่างแห่งตน
อัตตาคัยน	ตน เหมือนที่พึ่งแห่งตน
อัปสร	นางฟ้า
อัควิน	เทพที่อุบัติขึ้นเป็นคู่
อัศวโกษา	กวีชาวพุทธที่มีชื่อเสียง ซึ่งเป็นผู้แต่งพระประวัติของพระพุทธเจ้าเป็นภาษาสันสกฤตในศตวรรษที่ 1

อากาศ	ช่องว่าง
อาตมมัน	จิตวิญญาณ ซึ่งปรัชญาฮินดูถือว่าเที่ยงแท้ถาวรที่เป็น ความเป็นจริงกับพรหม ตัวตนที่วิญญาณไม่ดับสูญ
อาทิตย	พระอาทิตย์ หรือ เทพในคัมภีร์พระเวทมาจากพระอาทิตย์
อาณนทร์	สาวกชั้นแนวหน้าของเจ้าชายสิทธัตถะ (พระพุทธเจ้า) และ ทรงเป็นพระญาติของพระพุทธเจ้าด้วย พระอาณนทร์ทรง เป็นผู้ถวายคำแนะนำแก่พระพุทธเจ้าให้สตรีสามารถ บวชเป็นภิกษุณีได้
อาร์ณยกะ	“คัมภีร์ปฏิบัติธรรมในป่า” แต่งขึ้นราวๆ 600 ปีก่อน คริสตกาล (เป็นสัญลักษณ์การตีความหมายพิธีกรรม และกฎเกณฑ์ที่ศักดิ์สิทธิ์) คัมภีร์นี้ยังเป็นที่รู้จักในชื่อ ของ “กฎเพื่อสันติอันเป็นนิติสุข”
อาสา	“อิทธิพล” องค์ประกอบสิ่งมีชีวิต
อาสาะทั้งหลาย	“สิ่งนำเบี่ยง” ที่ขวางกั้นไม่ให้ทำการใดทางด้านจิตวิญ- ญาณประสบผลสำเร็จ เช่น ความปรารถนาในกามคุณ ความอยากที่จะต้องการแยกภพต่อไป ความโง่เขลา

प्रवचनाग्रम

- The Dhammapada*, by S. Radhakrishnan, Madras, 1968.
- The Dhammapada*, translated from Pali by F. Max Muller, Vol. X, Part 1 of
The Sacred Books of the East, Oxford, 1881.
- Anguttara-nikaya*, Warren's Buddhism in Translation.
- Buddhism*, by T.W. Rhys Davids, in the Series on Non-Christian Religious
Systems, New York, 1880.
- Garland of Birth Stories* (Jataka Tales), translated by F. Fausboll.
- Buddhist Birth Stories* (Jataka Tales), translated by T. W. Rhys Davids.
- The Buddha's Explanation of the Universe*, by C. P. Ranasinghe, Colombo, 1957.
- The Mahaparinibbana Suttanta*; (The Book of the Great Decease), Vol. XI of
The Sacred Books of the East, Oxford, 1881.
- The Mahavagga*, I-IV (Vol.XIII): V-X (Vol.XVII) of *The Sacred books of the
East*, Oxford, 1881-1887.
- The Questions of King Milinda*, translated from Pali by T.W. Rhys Davids,
Vol. XXXV of *The Sacred Books of the East*, Oxford, 1890.
- The Sutra of Forty-two Sections*, Kyoto, Japan.
- The Way of the Buddha*, Publication of Government of India.
- The Buddhist Scriptures, A New Translation*, by Edward Conze, The Penguin
Classics, 1959.
- The Gospel of Buddha*, by Paul Carus (G.O.B.P.C.).
- The Lion's Roar*, by David Maurice (U Ohn Ghine), London, 1962.
- Sutta-nipata*, translated from the Pali by V. Fausboll, Part II, Vol. X of *The Sacred
Books of the East*, Oxford, 1881.
- The Buddhist Texts*, excerpts by Conze, Homer, Snellgrove, Valey, New York,
1964.
- The Udana*, by Major General D.M. Strong.
- The Ramayana and Mahabharata*, condensed English verse by Romesh C. Dutt,
Great Britain, 1955.
- The Bhagavad Gita*, with Sanskrit text and English translation and introduction by
Gita Press, Gorakhpur, 1961.
- The Bhagavad Gita*, with Sanskrit text, English translation and notes by
S. Radhakrishnan, London, 1960.
- The Bhagavad Gita*, by L.D. Barnett, London, 1950.
- The Upanishads*, by F. Max Muller, *The Sacred Books of the East*, Vol. 1, 1879.

The Thirteen Principal Upanishads, by R.G. Hume, London, 1931.

Katha Upanishad, by R.L. Pelly. Text, translation, introduction and notes, 1924.

Chandogya Upanishad, by S.C. Vasu with commentary of Sri Madhvacarya, 1917.

Brihadaranyaka Upanishad, by Swami Madhavananda, with Sankara's commentary, 1934.

The Upanishads, with an introduction by Juan Marasco, Penguin Books, Great Britain, 1967.

The Essence of the Vedas, by Basdeo Bissoondoyal, Bombay, 1966.

The Vendanta Sutras of Badaryana, by George Thibaut, Parts I & II, with commentary by Sankara.

พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า

“ผู้สร้างผลงานเรื่อง พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้อย่างกว้างขวาง ในด้านศาสนาเปรียบเทียบ ปรากฏเรื่องในคัมภีร์ทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน มีการนำเสนอที่เป็นเอกลักษณ์ ความอุตสาหะพยายามอย่างยิ่งยวด ยากที่จะหาผู้เชี่ยวชาญอื่นใดเปรียบได้ อีกทั้งลีลาในการเขียนก็น่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง”

พุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ วันที่ 24 มีนาคม พ. ศ. 2517)

“หนังสือที่กล่าวถึงคือ พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า...ไม่ว่าจะเป็นปกหน้าหลังหรือข้อความในหนังสือ ไม่มีรายละเอียดหรือประวัติของผู้สร้างผลงานนี้เลยแม้กระทั่งสัญชาติ แต่ต้องยอมรับว่าผู้สร้างผลงานมีการเตรียมตัวเป็นอย่างดีเพื่อสร้างผลงานชิ้นนี้ เนื้อหาที่น่าเสนอด้วยความรู้อย่างกว้างขวางซึ่งเป็นแหล่งที่มาของการเขียนเป็นประจักษ์พยานได้อย่างดี ถ้อยคำที่ใช้ก็ชัดเจน หนังสือเล่มนี้จึงเป็นคำประกาศที่ใหม่สุดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยที่ไม่ประสงค์จะให้เกิดมีการโต้แย้งกับผู้ใด ฉะนั้น จึงขอแนะนำอย่างสูงว่าหนังสือเล่มนี้ควรค่าแก่การศึกษา และเป็นจุดเริ่มต้นในการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างศาสนาอื่นๆ”

วารสารสยามสมาคม, กรกฎาคม พ. ศ. 2518 หน้า 436-9

“หนังสือเรื่อง พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า ซึ่งเขียนโดย นายจามเซ็ด เค ฟอสตาร์ เป็นความพิศวงที่ได้รับ การต้อนรับโดยแท้จริงและหนังสือเล่มนี้ได้รับการตอบรับอย่างดีเลิศเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว เหตุผลต่อไปก็คือ เหตุผลที่พอเพียงในความประทับใจของงานนิพนธ์ชิ้นนี้...เป็นหลักฐานที่ใช้ในการศึกษาได้อย่างดีเยี่ยม และทำหายในการศึกษาเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนั้นจึงขอแนะนำหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ใช้อ้างอิงที่เชื่อถือได้เป็นอย่างดี”

วารสารเวลเลอร์เดอร์ สถาบันศึกษาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเฮล ไครมาสท์ 3 พ.ศ. 2517

“หนังสือเล่มนี้น่าสนใจที่สุดซึ่งมีชื่อเรื่องเร้าใจให้ลองอ่าน...ภาคคำอธิบายศัพท์ซึ่งเป็นคำยากทางพระพุทธศาสนา และศาสนาสอนดูได้เพิ่มคุณค่าเป็นอย่างมากให้กับหนังสือที่น่าลองอ่านนี้”

ศูนย์ศึกษาเอเชีย มหาวิทยาลัยเซนเจอรัน นิวออร์ค มกราคม พ. ศ. 2517

“หนังสือเล่มนี้เป็นงานเขียนที่ทำหายซึ่งจะทำให้มวลมนุษยชาติจำนวนมากที่เลื่อมใสในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หันมาสนใจในคำสั่งสอนของพระองค์ ไม่ว่าจะด้วยรูปแบบใดก็ตาม ผู้ที่ไม่ใช่พุทธศาสนิกชนที่มีจำนวนมากพอๆกัน ซึ่งไม่ได้ยึดถือศาสนาพุทธเป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิต ก็คงต้องตรวจพิจารณาโดยใกล้ชิดถึงโครงสร้างและคำสั่งสอนของศาสนาพุทธ หนังสือเรื่อง พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า น่าจะเป็นสะพานที่กว้างที่สุดสำหรับชาวฮินดูที่เป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศเดินข้ามไปเพื่อทำให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่สำคัญในดินแดนที่เป็นถิ่นกำเนิดของศาสนาพุทธเอง”

วารสาร The Illustrate Weekly of India 9 มิถุนายน 2517

พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธเจ้า

ISBN 974 - 7236 - 21 - 4

9 789747 236217
www.kiedthai.com

ราคา 300 บาท